Monvmenta Germaniac Historica

Legum Sectio I.

# MONVMENTA
# GERMANIAE
# HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

---

LEGVM SECTIO I.

LEGVM NATIONVM GERMANICARVM

TOMI II. PARS I.

---

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCXCII.

# MONVMENTA
# GERMANIAE
# HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI

---

LEGVM SECTIO I.

LEGVM NATIONVM GERMANICARVM

TOMI II. PARS I.

---

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
MDCCCXCII.

# LEGES
# NATIONVM GERMANICARVM.

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

TOMI II. PARS I.

LEGES BVRGVNDIONVM.

INEST 1 TABVLA.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
MDCCCXCII.

# LEGES BURGUNDIONUM.

EDIDIT

LUDOVICUS RUDOLFUS DE SALIS.

# PRAEFATIO.

## *I. DE HISTORIA LEGUM BURGUNDIONUM.*

### § 1. *Introductio.*

*Nomine legum Burgundionum ius scriptum regni Burgundionum V. saeculo intra fines imperii Romani constituti designari solet. Cuius regni historiam nostris temporibus scripserunt viri doctissimi:*

*C. Binding, Das Burgundisch-Romanische Königreich I. (1868); E. Sécretan, Le premier royaume de Bourgogne, in 'Mémoires et documents publiés par la Société d'histoire de la Suisse Romande' (1868) tom. XXIV, p. 1—175; A. Jahn, Die Geschichte der Burgundionen und Burgundiens bis zum Ende der ersten Dynastie (1874).*

*Ius regni Burgundici litteris mandatum nobis non integrum traditum est; quod autem traditum habemus, ea ratione disponi potest, ut prima pars librum constitutionum, secunda constitutiones quae sunt extra librum constitutionum (constitutiones extravagantes), tertia legem Romanam Burgundionum contineat. Quae quaestiones adhuc institutae sunt de iure Burgundico fontibusque iuris Burgundici, eae sive ad totam quam servatam habemus legum materiem pertinebant, sive primam solum et secundam partem, sive denique tertiam amplecti solebant. Virorum doctorum autem commentationes hoc loco hae commemorandae sunt.*

*Ad omnes leges Burgundionum pertinent: F. C. v. Savigny, Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter II², p. 1—36, VII² (Merkel), p. 30—40; Eichhorn, Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte I⁵, §§ 37. 44; Walter, Deutsche Rechtsgeschichte p. 24—28; Zöpfl, Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte II², p. 49. 65; Bluhme, in praefatione editionis suae legum Burgundionum, et in 'Jahrbuch des gemeinen Deutschen Rechts' I (1857), p. 48—89, II (1858), p. 197—211, V (1862), p. 207—234; Ginoulhiac, Des recueils de droit Romain dans la Gaule sous la domination des barbares, in 'Revue historique de droit Français et étranger' II (1856), p. 529—585; A. v. Daniels, Handbuch der Deutschen Reichs- und Staatenrechtsgeschichte I (1859), p. 154—178; O. Stobbe, Geschichte der Deutschen Rechtsquellen I (1860), p. 100—119; Viollet, Précis de l'histoire du droit Français (1884) p. 101—105; R. Schroeder, Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte (1887) p. 230; H. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I (1887), p. 332—340. 351—458; Ad. Tardif, Histoire des sources du droit Français (1890) p. 124—128. 169 sqq.*

*Ad librum constitutionum constitutionesque extravagantes pertinent: Türk, Forschungen auf dem Gebiet der Geschichte II (1829), p. 21—58; Wilda, Das Strafrecht der Germanen (1842) p. 108; Gaupp, Das alte Gesetz der Thüringer (1834) p. 8; Gaupp, Die Germanischen Ansiedlungen und Landtheilungen (1844) p. 296—317; Davoud-Oghlou, Histoire de la législation des anciens Germains I (1845), p. 385 sqq.; Matile, Études sur la loi Gombette (Extrait des mémoires de l'Académie des sciences de Turin, ser. 2, tom. X) (1847) p. 3—16; de Pétigny, Études sur l'histoire, les lois et les institutions de l'époque*

*Mérovingienne II, p.* 465 *sqq.; L. A. Warnkönig, Französische Staats- und Rechtsgeschichte II (*1848*), p.* 10*; Schäffner, Geschichte der Rechtsverfassung Frankreichs I, p.* 130*; J. T. A. Peyré, Lois des Bourguignons, vulgairement nommées loi Gombette traduites pour la première fois (*1855*); R. de Hubé, Histoire de la formation de la loi Bourguignonne, in 'Revue historique' cit. XIII (*1867*), p.* 209—259*; Boretius, Ueber Gesetz und Geschichte der Burgunder, in 'Historische Zeitschrift' XXI (*1869*), p.* 1—27*; Bluhme, Zur Abwehr, ibidem p.* 234—244.

*Ad legem Romanam pertinent: Barkow, Praefatio editionis suae legis Romanae Burgundionum; Haenel, Praefatio editionis suae legis Romanae Visigothorum p. XCII—XCVI; de Crousaz, Études sur le Papien (*1862*); Karlowa, Römische Rechtsgeschichte I (*1885*), p.* 983*; Krüger, Geschichte der Quellen und Litteratur des Römischen Rechts (*1887*), p.* 317*; F. Schulin, Lehrbuch der Geschichte des Römischen Rechts (*1889*), p.* 119.

*Totam materiem quam nomine legum Burgundionum edimus reapse regibus Burgundionum attribuendam esse, nonnullis argumentis sat firmis comprobatur. Nam quod ad primam collectionem, librum constitutionum, attinet, Burgundio haud paucis constitutionibus aperte appellatur. Deinde temporum descriptionibus, quae in fine singulorum titulorum sunt traditae, (cfr. Lib. const. tit.* 42. 45. 55. 62. 76. 79*) non solum ad tempora, sed etiam ad fines regni Burgundici revocamur, atque quamquam titulo* 3. *nomen regis, qui constitutiones huius tituli emisit, non affertur, tamen quos 'auctores' suos legislator appellat Burgundionum reges erant, et ipse legumlator Burgundionum rex quidam cognoscendus est. Accedit quod initio primae constitutionis, qualis nuper est restituta, nomen regis Gundobadi legitur; quam primam constitutionem cum constitutionibus quae insequuntur arte cohaerere et ex verbis ipsius constitutionis* § 14. *et ex argumento constitutionis tituli* 81. *intelligi potest, quae constitutio plane ac dilucide primam constitutionem respicit. Libris denique manuscriptis et indice titulorum rubricarum et legum ordine libri constitutionum, qualis traditus est, totum opus, qua nunc est forma, simplex et unum esse efficitur. Iisdem libris opus vel* capitula libri Gundebati *(cod. A* 3*), vel* capitula inter Burgundiones et Romanos *(cod. B* 1*), vel* capitula legis Burgundionum *(manus recentior cod. A* 4*), vel* lex inter Burgundiones et Romanos *(codd. B* 2. 4*), vel* lex Burgundionum *(cod. B* 2*), vel* constituta Gundubade regis *(cod. B* 7*), vel* liber legum Gundebati *(codd. B* 9. 10*) appellatur. Quod si liber constitutionum Burgundionem habet auctorem, plane idem dicendum est de constitutionibus extravagantibus; quarum constitutionum, quae nonnisi coniunctae cum libro constitutionum servatae sunt, nonnullae nomen regis qui fuit auctor initio habent (cfr. Const. extr.* 19. 20*); nonnullae aperte Burgundionem ad quem lex pertinet appellant; saepe etiam has constitutiones cum hoc vel illo titulo libri constitutionum cohaerere tam manifestum est, ut ea solum quaestio exsistat, utrum lex constitutionum extravagantium an libri constitutionum antecedat aetate (cfr. Const. extr.* 1—5*). Denique non est, qui connexos esse librum constitutionum legemque Romanam negare possit, aut qui affirmare, nedum probare audeat, legem Romanam secutam non esse librum constitutionum eamque non esse quae in constitutione prima (*§ 8*) promissa sit 'formam et expositionem legum (Romanarum) conscriptam'.*

*Hoc etiam inter omnes homines doctos constat, non unum solum edictum unius regis Burgundionum nobis traditum esse, sed ea quae habeamus compluribus edictis constare. Etiam hoc certum est, Gundobadum eas leges quae iam exstarent colligendas atque componendas curavisse, atque postea, hac collectione edita, et ipsum Gundobadum et qui eum secuti essent reges legibus condendis operam dedisse. Vehementer autem de ea re disputatur, an Gundobadus identidem librum constitutionum tractaverit, an forte qui ei successere iterum librum retractandum curaverint, deinde quibus temporibus singulae*

partes legum Burgundionum, sive liber constitutionum, sive lex Romana, sive singulae constitutiones conscriptae sint.

Ipsi Burgundionum reges singulas leges notabant verbis 'constitutionis, praeceptionis, edicti, instructionis, legis formae'; neque dubium esse potest, quin et in hac re et in toto genere singulas leges conscribendi reges Burgundionum exemplum imperatorum Romanorum imitati sint. Id in leges potissimum Sigismundi regis et recentiores leges Gundobadi regis cadit; quo iure idem de regum, qui antecesserunt, legibus dici debeat, cum codices non integri servati sint, erui iam non potest. Nomine quo totam constitutionum collectionem comprehenderent in posterioribus constitutionibus, quibus collectionem ipsam respiciunt, usi non sunt; sed ad priores eiusdem collectionis leges aliis locis aliis verbis remittunt, quales sunt: 'praecedentium constitutionum ordo, leges nostrae, leges priores, praecedentium legum statuta, lex nostra'.

## § 2. Liber constitutionum et constitutiones extravagantes.

Num Burgundiones iam ante sedes in Sabaudiam translatas anno 443. iure scripto usi sint, quamquam non ita diiudicari potest, ut omnis dubitatio tollatur, tamen, ut negemus, nonnullis rebus adducimur. Etiamsi enim nonnullae leges et forma et argumento speciem praebeant antiquitatis, tamen veri dissimile non est has constitutiones tum demum litteris esse mandatas, cum desiderium legum scriptarum in dies magis magisque augebatur. Extitit id desiderium translatis demum in Sabaudiam sedibus propagatisque regni Burgundici finibus, praecipue ob usum variumque inter Romanos Burgundionesque commercium. Neque vero diu post domicilium in Sabaudia constitutum Burgundiones iure scripto caruisse, ex eis legum statutis apparet, quas, ut libri constitutionum tit. 17, §§ 1—3, circa sextum V. saeculi decennium conscriptas esse veri simillimum est. Id quoque animadvertamus necesse est, non semel de hospitalitate inter Romanos Burgundionesque leges a regibus Burgundionum esse latas. Etiamsi vix credi potest iam anno 443. de ipso domicilio in Sabaudia constituendo statutum quoddam esse editum, tamen eiusmodi leges de hospitalitate magnam in partem derivandae sunt ex propagatione regni Burgundici. Ex initio denique 'primae constitutionis' in qua 'constitutionum parentum' Gundobadus facit mentionem, efficitur eo tempore, quo Gundobadus regnum inierit, leges scriptas easque a regibus Burgundionum latas in Burgundia fuisse.

Artissime posterioribus temporibus cum universo Burgundionum iure scripto coniungebatur nomen Gundobadi. Cuius rei causas quaerentibus nobis fortasse considerandum erit Gundobadum plus XL annos — diutius ullo alio rege Burgundionum — regnasse. Maioris tamen momenti est, quod Gundobadus corpus legum colligendum curavit, scilicet 'librum constitutionum de praeteritis et praesentibus atque in perpetuum conservandis legibus', (quae inscriptio Burgundicarum legum collectioni in omnibus codicibus manuscriptis inditur). Quae collectio etiamsi non iam Gundobadi aetate, tamen Francorum temporibus nomine 'legis Gundobadae' notabatur, posterioribus temporibus, lingua Francogallorum 'loi Gombette' nominata est; cfr. Bluhme in praefatione sua LL. III, p. 506, Bouquet in Rerum Gallicarum scriptoribus tom. IV, p. 252.

Quo die aut anno Gundobadus librum constitutionum promulgandum curaverit, traditum non est. Sed mihi quidem dubium non videtur, quin constitutioni primae initio, quo die data sit, adscriptum fuerit, sub finem, quo die et loco 'conventus optimatum' regni Burgundici habitus sit. Quo die autem prima constitutio scripta est, eodem librum constitutionum editum esse putemus necesse est. Omitto conicere, quibus de causis is versus, quo dies conventus scriptus erat, interierit, neque in exquirendo tempore, quo liber constitutionum scriptus sit, de eis quae plane certa sunt copiosius disputabo. Sunt tamen haec respicienda: Non corpus omnium constitutionum usque ad editionem collectarum, atque ad temporum ordinem compositarum est liber constitutionum, sed ex constitutionibus

*constat selectis, iis nimirum quae gravissimae videbantur iisque quae ius, quod tunc temporis ratum erat, reddebant in corpus redactis. Quod facile intelligitur ex primis verbis primae constitutionis. Deinde eae solum partes singularum constitutionum receptae sunt, quae regulam iuris ipsam continebant, omissis eis quae de causis legum latarum, de consiliis legis scriptoris agebantur, omissis eis quoque versibus quibus dies quo constitutiones datae sunt adnotabatur. Denique in libro constitutionum conficiendo etiam singularum legum emendationes additas esse ex ipsis verbis paragraphi tertiae primae constitutionis apparet.*

*Antiquissimae quae quidem integrae traditae sunt constitutiones anno* 501. *(Lib. const. tit.* 42. 45*) conscriptae sunt. Quarum una (*42*) 'aliqua ex his quae ante praecepta fuerant corrigere', altera (*45*) 'sceleris consuetudinem submovere' vult. Utraque constitutio in dispositionem quam supra depinximus libri constitutionum non quadrat, neque omnino perspici potest, qua re adducti ii, qui librum constitutionum composuerunt, hoc loco discesserint a ratione hucusque servata. Existimemus igitur necesse est, has duas constitutiones minores esse aetate libro constitutionum, easque edito iam libro in corpus constitutionum receptas, librumque constitutionum V. saeculo compositum esse. Quodsi constitutionis titulo* 42. *verba quae attuli:* quae ante praecepta fuerant, *statuta prioris cuiusdam libri constitutionum respiciunt, atque in posterioribus legibus legem quandam verbis:* iam pridem emissa lex, *vel* in huiusmodi negotiis promulgata dudum lex *notatam invenimus*[1], *quid nos impedit, quominus concludamus librum constitutionum haud multo ante annum* 501. *esse conscriptum? Gundobadus non solum parentum, sed etiam suas ipsius constitutiones composuit. Quae collectio cum prioribus annis Gundobadi dominationis vix conscripta esse possit, primam constitutionem librumque constitutionum paenultimo vel ultimo decennio V. saeculi non sine probabilitate attribuemus. Huic nostrae opinioni non repugnat sententia viri doctissimi, in historia regni Burgundici optime versati Caroli Binding, Geschichte des Burgundisch-Romanischen Königreichs I, p.* 107. 122, *librum constitutionum annis* 488—490. *esse conscriptum. Ceterum quamquam id quomodo defendat non suspicari possumus nisi ex nonnullis operis eius locis, tamen eius opinioni nullam probabilitatem tribuendam esse nobis persuasum est. Constat vero librum constitutionum tunc temporis esse conscriptum, cum summa rerum non penes Gundobadum solum fuit, sed Gundobadus et frater Godegiselus regnum inter se divisum habebant. Quamquam uterque frater eisdem iuribus utebatur, tamen Gundobadus priorem locum obtinebat, quod, aliis praetermissis, ex ipsius libri constitutionum titulo tertio concluditur et ex eis quae scriptores rerum Burgundicarum de hac re narrant. Communiter igitur a fratribus leges latas esse, etiamsi historiae nihil prodiderunt, non licet negare, itaque res similiter atque in imperio Romano videntur sese habuisse. Librum autem constitutionum existimaverim a Gundobado solo compositum esse atque in iis tantum partibus regni Burgundici, quae Gundobadi erant, valuisse. Neque tamen verisimile est, Godegiselo anno* 500. *regno spoliato, illum librum constitutionum in eis regni partibus separatim emissum esse, quae in illius dicione fuerant, quamvis ibi eas ratas fuisse constet.*

*Edito libro constitutionum Gundobadus leges condere non destitit. Iubet enim prima constitutio iudices 'secundum leges' iudicare et id quod 'legibus non teneatur insertum' ad regem referre. Hoc fortasse causae fuit, et cur ne edito quidem libro constitutionum reges Burgundionum leges condere desierint, et cur, cum lites iudicarentur, ex causis specialibus generales regulae a legislatore derivari solerent. Huiusmodi exempla nonnulla tradita sunt; cfr. Lib. const. tit.* 50. 51. 52. 75[2]. *Ratio autem inter librum constitutionum atque leges postea latas haec erat, ut nonnullae leges novellae loco earum legum ponerentur*

1) *Cfr. etiam Lib. const. tit.* 55: quamlibet olim fuerit constitutum. 2) *Praeter ius scriptum in constitutionibus depositum ius non scriptum, sc. consuetudines, latius patet. Quae in contextu est*

*quae erant immutandae vel emendandae, ut etiam leges forma et nomine singularium titulorum in librum constitutionum reciperentur, ut denique leges ferrentur, quae omnino non in librum recipiendae fuerunt; cfr. Const. extr. 19. 20. Quae ratio etiam a Sigismundo, qui Gundobado patri successit, observabatur; an etiam a Godomaro, qui ultimus regum Burgundicorum erat, observata sit, maxime, si Const. extr. 21. respicimus, dubium videtur esse.*

*Quod autem ad ea statuta libri constitutionum attinet, in quorum loco, ut supra explicavimus, novellae posteriores positae sunt, nonnulla eorum tradita sunt, itemque nonnullae leges ante librum constitutionum editum promulgatae. Scriptores librarii eiusmodi leges Burgundicas ad finem libri constitutionum adiungebant, primo non adnumerantes eas libro neque numeris notantes; cfr. codices A 3. 4. Progrediente autem tempore scriptores librarii, vim horum additamentorum ignorantes, has leges primo in indice rubricarum titulorum, ubi commemorabantur, deinde etiam in contextu libri constitutionum huius corporis titulis adnumerabant, continuis numeris eas notantes.*

*Eae contra leges novellae, quae ut cum libro constitutionum coniungerentur eumque amplificarent editae erant, a magistratu quodam, fortasse a cancellariis regis, libro constitutionum insertae esse putandae sunt, neque ubi collocarentur videtur voluntati atque arbitratui eorum, qui privatim librum transscriberent, fuisse permissum. Nam si ita res se habuisset, ordo titulorum legis Gundobadae non idem esset in omnibus codicibus manuscriptis; est autem nonnullis titulis, qui omissi sunt, exceptis non solum in contextu libri, sed etiam in indice rubricarum ille idem ordo.*

*Hanc libri constitutionum formam, qualis tradita est, novellis mutatam licet librum emendatum appellare. Pristina autem eaque genuina forma neque servata est neque, quamvis diligenti hac in re collocato studio singulae fere novellae exsecentur, integra poterit restitui. Libro constitutionum comparato cum lege Romana efficitur, ordinem titulorum insertis novellis quam minime esse commutatum neque ullos titulos libri, qualis pristina fuerit forma, omissos esse. Quaestionibus autem de singulis titulis institutis ostenditur numerum titulorum pristini libri constitutionum haud magnopere discrepuisse a numero titulorum nobis servatorum.*

*Denique, si ordo titulorum legis Romanae ordinem titulorum libri constitutionum, non, quod contrarium est, ordo libri constitutionum ordinem legis Romanae secutus est, id quaeritur, qua ratione adductus Gundobadus hunc ordinem constituerit. Qui tituli inter se adeo non coniuncti sunt, ut nullo pacto credi possit legis conditorem Burgundicum iuris Romani exemplo usum esse, eademque causa etiam ii refelluntur, qui legis conditori corpus legum Visigothorum praesto fuisse putant, etiamsi non negem, immo potius affirmem, interesse aliquem connexum inter leges Burgundionum et leges Visigothorum. Mea quidem sententia Gundobadus in componendo corpore legum in universum eum ordinem titulorum secutus est, quem in eis constitutionibus regum invenit, quae iam in regno Burgundico collectae exstabant. Recte enim iam Bluhme, LL. III, p. 525. ex initio primae constitutionis planum fecit, iam ante quam Gundobadus corpus legum ederet collectas fuisse constitutiones; unde elucet ordine constitutionum quodammodo — cautissime tamen — ad temporum rationes exquirendas uti nobis licere.*

*Nomine 'Constitutionum extravagantium' eas constitutionum regum Burgundionum nobis traditas complecti solemus, quas liber constitutionum novellis amplificatus et divisus in 88 titulos non habet. Ex iis quae iam diximus atque ex annotationibus quibus has constitutiones illustravimus efficitur, has esse partim constitutiones parentum Gundobadi, ab*

*commemorata lex constitutionis primae vim consuetudinum re vera non resecat; si occasio fert, in ipso libro constitutionum consuetudines commemorantur, cfr. tit. 46. 51. 60.*

*ipso Gundobado a libro constitutionum seiunctas, partim constitutiones, quae cum antea libri constitutionum essent, novellis ex libro submotae sunt, esse denique constitutiones quae, quamquam libro constitutionum minores sunt aetate, tamen nunquam in librum ipsum receptae sunt. Quae constitutiones fere fragmenta sunt legum in Burgundia latarum, partim in constitutionum libro partim extra librum servata (cfr. etiam Libr. const. tit. 4, § 7, quo loco lex nobis non nota 'De caballis inventiciis' commemoratur), eaque non levis momenti ad intelligendum progressum et iuris regni Burgundici et omnino iuris Germanici.*

*Neque Gundobado neque Sigismundo et Godomaro, qui ei successerunt, regibus liber constitutionum publice retractatus est. Post exitium domus regiae regno Burgundico everso (c. 532—534), auctoritas iuris Burgundici remansit. Ut prioribus temporibus, etiam regibus Francorum dominantibus ius, quod constitutionibus regum Burgundicorum continebatur, ratum erat; cfr. Form. Marc. I, 8, LL. Form. p. 48. Numerus legum a regibus Burgundicis latarum non augebatur, quia propriae leges Burgundionibus non datae sunt. Progrediente autem tempore ii, qui iure Burgundico utebantur, simpliciter et in Gallia et in Italia 'Guntbadingi, Guntbodingi, Gundobadi' appellabantur; v. LL. Cap. I, p. 58 (a. 789); p. 77 (a. 794); cfr. c. 14. C. 22, qu. 5; Cartular. Langob. LL. IV, p. 595. Hanc significationem cum appellatione, qua liber constitutionum notari solet, legis Gundobadae — cfr. LL. Cap. I, p. 170 (a. 801—813); LL. III, p. 505; IV, p. 595 — atque cum professionibus iuris — cfr. Bernard, Chartes de Cluny I, p. 176, n. 189 (a. 912):* secundum lege mea Gonbada; *Mon. Hist. Patriae I, p. 584 (cart. a. 1055) — artissime cohaerere manifestum est. Frustra autem in leges Agobardus archiepiscopus Lugdunensis IX. saeculo 'libro adversus legem Gundobadi' invectus est. Qui eum imperatori Ludovico, ut legem Gundobadam tolleret, persuadere studeret, cum quod mala esset, ut ab homine sectae Arianae lata, tum quod 'perpauci homines' essent, qui eam sequerentur, postulavit, ut omnes una lege regerentur; cfr. LL. III, p. 504. 505. Plane aliter atque Agobardus saeculo VI. de Gundobadi legibus iudicaverat Gregorius Turonensis, qui in Hist. Franc. II, 33, SS. R. Mer. I, p. 96, haec verba facit:* Gundobadus Burgundionibus leges mitiores instituit, ne Romanos obpraemerent. *Etiamsi quae in professionibus iuris X. et XI. saeculi lex Gundobadae commemoratur non ad solum librum constitutionum, sed potius ad totum ius Burgundionum spectat, tamen mihi quidem dubium non est, quin verba Wiponis, quae in Gestis Chunradi II, c. 38, de hoc imperatore anno* 1038. *ex Italia redeunte leguntur, ad librum constitutionum referenda sint. Quae verba sunt:* Eiusdem anni autumno Burgundiam adiit et convocatis cunctis principibus regni generale colloquium habuit cum eis et diu desuetam atque pene deletam legem tunc primum Burgundiam praelibare fecerat; *SS. XI, p. 273. et ed. 2. SS. R. Germ., Wipo p. 44.*

*Quae de iure Burgundico posterioribus temporibus tradebantur, ad consuetudines recentiores Burgundiae medii aevi referenda sunt; cfr. LL. III, p. 506.*

*Id quod de historia legum a Burgundionum regibus latarum disputavimus, si omne spectas, cum eorum hominum doctorum recentioris aetatis sententia concinit, qui de hac re quaesiverunt. Una enim cum Binding, Brunner, Schroeder affirmamus Gundobadum libri constitutionum unam tantum redactionem fecisse, qui liber postea legibus novellis haud paucis amplificatus est. Dissentiunt ii, qui illum librum identidem, bis vel ter, tractatum esse dicunt, primum et alterum plerique aiunt a Gundobado, tertium a Sigismundo, cuius editio una integra servata sit*[1].

1) *Bouquet l. c. IV, p. 252, cfr. praef. p. VIII, 255. not.: 'cum Lindenbrogio crediderim, eam a Gundobaldo haeretico prius datam, a filio suo Sigismundo catholico emendatam fuisse atque promulgatam qualis nunc exstat.' Eandem fere sententiam etiam v. Savigny sequitur, qui maximam partem constitutionum a*

*De temporibus, quibus liber constitutionum denuo retractatus sit, summa virorum doctorum dissensione certatur, cum anni 451. 472. 480—490. 501. 517. dicantur. Quo modo vero ille sit retractatus, tanta sunt in varietate et dissensione, ut molestum sit singulas dinumerare sententias. Duo tamen afferam argumenta, quae maioris fuerunt momenti in hac de lege Gundobada quaestione. Gaupp igitur, qui librum constitutionum uno eodemque tempore conscriptum esse negat, praecipue in titulos 42. et sequentes inquirens, conicit, id quod in universum recte se habet, in compluribus horum titulorum leges inesse quae, quamquam Gundobadi sint, tamen in numero novellarum habendae sint, eo scilicet consilio conscriptae, ut quod tunc fuerit ius commutarent aut lacunam quandam legum explerent*[1] *(l. c. p. 303. 305. 316). Deinde Wilda in 'Jahrb. für wissenschaftliche Kritik' (1836) p. 609, Strafrecht p. 109, ostendit, constitutiones, quas editiones legis Gundobadae nomine additamenti I. amplecti solebant (= Const. extrav. 2—18; L. Rom. tit. 17. 44), non esse simplicem et unam collectionem legum ea de causa compositam, ut legum iam exstantium supplementum essent, sed esse potius collectionem legum posterioribus demum temporibus ab hominibus privatis libro constitutionum additarum. Quod plurimi homines docti, qui in hanc rem inquisiverunt, in eisque iam Gaupp, deinde etiam Bluhme, falso neglexerunt.*

*Sed qua re perducti homines docti librum constitutionum iterum ac saepius publice retractatum esse posuerint, intelligemus, si quomodo prima constitutio tradita sit respiciemus. Editiones enim secuti ac codicum fidem verbis, quae sunt:* Vir gloriosissimus Gundobadus rex — sumpsimus statuta perscribi *(= pr. const. nostrae edit. forma A) vim propriam inesse putarunt, nomine primae praefationis (praefatiunculae) haec verba notantes eaque priori legis Burgundionum formae a Gundobado institutae adscribentes. Inscriptionem eumque publicam libri constitutionum verba esse statuerunt, quae in codicibus initium faciunt primae constitutionis:* In Dei nomine anno secundo regni domni nostri gloriosissimi Sigismundi regis liber constitutionum de praeteritis et praesentibus atque in perpetuum conservandis legibus et datum sub die IIII. Kalendas Aprilis Lugduno. *Prima igitur constitutio, nonnunquam secunda praefatio nominata, ab hisce verbis incipiebat:* Amore iustitiae *(= pr. const. § 2. nostr. ed.).*

*Ut autem probemus praefationem usque adhuc primam dictam ipsi primae constitutioni esse adnumerandam, ita ut vim prooemii habeat, inscriptionemque, quae adhuc fuerit, neque libri constitutionum neque primae constitutionis esse, argumenta quae sequuntur afferamus.*

*Primam constitutionem, si coniunctam putaremus cum verbis quae adhuc inscriptionem viri docti appellabant, seiunctamque a praefatione quam dicunt primam (= pr. const. A), vitiose, minime integram traditam esse manifestum esset. Lege enim a verbis:* Amore iustitiae — studuimus ordinare *(= pr. const. § 2.) incipiente, quisnam est, qui haec verba facit? Nescimus. Suum autem nomen is qui loquitur non edit: nam qui rex in inscriptione appellatur non loquentem se introducit, sed factum quoddam, scilicet dies quo liber constitutionum regis editus sit, in inscriptione illa affertur. Contra res plane aperta est, si illud enuntiatum:* Amore iustitiae — studuimus, *arte con-*

*Gundobado conscriptum, librum constitutionum qualis nunc extat anno 517. a Sigismundo compositum esse contendit.*

1) *Davoud-Oghlou et, qui eum sequitur, Warnkönig eiusmodi ordinem singularum constitutionum esse coniciunt: Lib. const. tit. 1—41. a. 471, tit. 42. a. 501, tit. 43—45. a. 502, tit. 46—52. a. 506. aut 512, posterius tit. 53—62, tit. 63—84. una cum prima parte primae constitutionis alteraque editione totius operis extrema Gundobadi aetate, additamentum I. leges diversorum temporum continens Sigismundo, additamentum II. Sigismundo aut Godomaro adscribendum esse. Perspicuum est hanc opinionem nihil aliud esse, quam sententiam illam quidem a Gaupp prolatam, sed falso explicatam.*

*iunctum legimus cum praefatione quam dicunt primam (= pr. const. A). Legislator qui loquitur idem est atque is, qui initio nomen suum iam edidit legisque latorem se esse affirmat.*

*Quodsi iam haec quae modo exposuimus argumento sunt, inscriptionem in eum locum non quadrare, quem in codicibus, qui soli prologum primae constitutionis formae A habent, et in editionibus obtinet, quaestio exsistit, quonam modo eo aberrare potuerit. Iam illud tenendum est, in codicibus, qui omnes, si A 1. 2 exceperimus, paragraphum illam non habent, inscriptionem non solum locum habere paragraphi primae, sed etiam initium facere totius libri constitutionum. Res ita explicari potest, ut fuisse codices manuscriptos ponamus, qui omnino inscriptione carerent, haberent autem praefationem quam dicunt primam, eamque recte antecedentem verbis* Amore iustitiae; *postea additam inscriptionem aliisque in codicibus aliter descriptam esse, ita ut eis et praefatio prima illa et inscriptio continerentur, eaeque suo ordine, inscriptione antecedente; deinde omissam esse praefationem primam genuinam a scriptoribus librariis, quibus inscriptio sufficere videretur, quod haec prima praefatio argumentum inscriptionis explicaret neque ullam iuris regulam contineret — quam primae constitutionis formam plurimi codices servati praebent —; postremo alios scriptores librarios praefationem primam genuinam ex iis codicibus, qui principalem formam primae constitutionis habebant, recepisse, inscriptione tamen post eam perperam retenta.*

*Si quis putaverit fieri non posse, ut quae codices habeant hac ratione explicentur, certe opinio nostra probari videtur inscriptione de qua agitur primae constitutionis diligenter spectata. Qua ex re id primum apparet, inscriptionem ex compluribus partibus compositam esse, deinde, ullum argumentum ad exquirendum tempus, quo liber constitutionum conscriptus sit, ex inscriptione elici non posse. Haud levis igitur in hac re momenti mea quidem sententia id est, quod singulorum codicum inscriptiones quam maxime inter se discrepant, quarum inscriptionum verba:* liber constitutionum de praeteritis et praesentibus atque in perpetuum conservandis legibus *veterrima pars esse videntur. Tempus, quo liber confectus sit, quod quidem ex inscriptione cognoscamus, si lectio, quae est:* gloriosissimi Sigismundi, *probatur, est dies 29. mensis Martii anni* 517. *Eundem diem etiam in fine tit.* 52. *libri constitutionum legimus, de cuius subscriptionis integritate dubitari non potest. Praeterea autem indicium Sigismundi regis, quod titulo illo continetur, 'ad vicem mansurae in aevum legis prolatum' esse, hancque legis vim ei non postea ex occasione quadam, fortasse cum iterum liber constitutionum ederetur, attributam esse, cum ex universi iudicii tenore tum ex verbis:* consideratio sanctorum dierum *sequitur. Nam in diem festum Paschae — ad solemnitatem enim Paschae haec verba spectant —, qui dies anno* 517. *erat* 26. *mensis Martii, dies constitutionis optime quadrat. Deinde si prima verba huius tituli* 52. *respicimus:* quotiens eiusmodi causae consurgunt, de quibus nihil praecedentium legum statuta iusserunt, *ne cogitari quidem potest, regem lacunas legum non ignorantem eodem die et talem lacunam singulari lege explevisse, et librum constitutionum edidisse retractatum, nulla retractationis mentione facta; cfr. Gaupp, l. c. p.* 314; *Brunner, l. c. p.* 338. *Nec minus gravibus causis prohibemur, ne lectione illa, quae est:* gloriosissimi Gundobadi, *retenta, inscriptionis tempus recte se habere putemus. Quod si ita esset, conscripta esset aut priore dimidio octavi decennii V. saeculi aut anno* 502, *prout annos regni Gundobadi ab eo anno, a quo solus regnavit, computamus, aut ab eo, a quo omnino, una cum fratribus, regnum iniit. Id quidem non affirmaverim mirum esse, quod legum lationis tempora non annis consulum Romanorum, sed annis quibus regnavit Gundobadus definiuntur; sed id velim observatum veri dissimillimum esse, annos regni Gundobadi ab eo anno demum computatos esse, a quo solus regnaverit. Praeterea id quoque animadvertendum est, verisimile non esse, Gundobadum iam secundo anno regni sui collectionem suarum ipsius*

*constitutionum instituere potuisse; et si Gundobadus anno* 502. *librum constitutionum iterum retractandum curavisset, novellas leges in angustum cunctas et certo ordine in retractatum librum receptas esse certum est; cfr. praecipue tit.* 42. 45. *Sin autem de libro constitutionum ab ipso Gundobado composito ac retractato agitur, miramur, cur primae constitutionis paragrapho prima, quamquam alterius tractationis sit necesse est, nulla fiat mentio antiquioris illius corporis legum. Neque hoc negligendum est, quam inepte verba* et datum *iis quae antecedunt adiuncta sint. Scriptores librarii cum hoc animadvertissent, verba* et datum *in* aedetum, aeditus, editus *commutarunt. Deinde ipsi Burgundionum reges, neque Gundobadus neque Sigismundus, corpus legum, constitutiones a Gundobado collectas, unquam nomine libri constitutionum appellant. Qua re id quoque probari videtur inscriptionem non regum Burgundionum, sed Francorum demum temporibus conscriptam esse.*

*Has igitur partes inscriptionis distinguimus: Prima pars continet verba:* In Dei nomine. *Nonnulli codices his verbis carent: B* 1. 2. 4; *duo codices habent:* In Christi nomine *(B* 7. 8*). Secunda pars hisce verbis efficitur:* anno secundo regni domni nostri gloriosissimi Sigismundi regis. *Codices A* 4 *et B* 11 *mutarerunt verba* anno secundo regni *in* agnoscendae fidei. *Nonnullis autem in codicibus pro verbis* Sigismundi regis *verba* Gundobadi regis *leguntur, sc. A* 4. *B* 5. 7—11. *Hoc cum eo, quod omnibus notum erat, Gundobadum auctorem esse legum Burgundionum cohaerere, vix negari potest. Sed etiam hoc cogitari potest verba* Gundobadi regis *tertiae parti esse attribuenda, ut in codicibus quos memoravimus A* 4. *B* 5. 7—11. *nomen Sigismundi non in nomen Gundobadi mutatum esse putemus, sed potius, ut in ceteris codicibus A* 1. 2. 3. *B* 1. 2. 4. 6 *Gundobadi nomen, ita in illis Sigismundi omissum esse. Sed quod ne unus quidem codex neutrius, neque Gundobadi neque Sigismundi nomen habet, hanc quaestionem disceptare supersedeo. Tertia eaque principalis pars verbis continetur his:* liber constitutionum de praeteritis et praesentibus atque in perpetuum conservandis legibus. *Haec verba argumentum ipsius primae constitutionis breviter explicare, certo confirmari potest. Neque hoc praetermitti oportet, codicum B* 7 *et B* 8 *partem secundam et tertiam, easque arte coniunctas, iam amplificatas esse atque etiam in codice B* 5 *inter verba, quae sunt* regis *et* liber, *aliquid interpositum esse. Quarta denique pars constat ex verbis:* et datum sub die IIII. Kalendas Aprilis Lugduno: *etiam in hac parte codicum nonnullae lectiones variae sunt atque inter se dissidentes.*

*Quae singulae inscriptionis partes qua ratione paullatim compositae sint coniectura sequi omittamus.*

## § 3. *De lege Romana.*

*Constitutionibus regum Burgundionum leges condebantur partim omnibus regni civibus, et Burgundionibus et Romanis, velut, ut exempla afferantur, Lib. const. tit.* 2. 4. 6—10. 13. 15. 17. 21. 22. 26. 28. 31. 38. 44. 47. 49. 50. 51. 55. 57. 67. 84*; Const. extrav.* 8. 12. 19. 20. 21, *partim incolarum parti cuidam, vel solis Burgundionibus, cfr. Lib. const. tit.* 14. 18. 24. 40. 42. 51. 60. 61. 79*; Const. extrav.* 13, *vel solis Romanis. Quae constitutiones ad Romanos solos attinebant, sat rarae erant; itaque dubito Const. extrav.* 17. *his attribuere. Tamen vestigia talium constitutionum in pr. const. § 8. et in L. Rom. tit.* 2. *servata sunt. Lex autem Romana, de qua hoc loco agitur, non constitutio regia, sed potius corpus legum Romanarum iussu Gundobadi regis collatarum est, quae in pr. const. § 8. promittitur 'forma et expositio legum (Romanarum) conscripta', imprimis facta, ut iudicibus instructio praeberetur, 'ut per ignorantiam se nullus excuset'.*

*Lex igitur Romana publice constituta est, sed nota ac forma constitutionis regiae caret: id non solum inde patet, quod a regibus Burgundionum, et a Gundobado et a*

*Sigismundo, et iam antea a 'parentibus' Gundobadi 'ut inter Romanos Romanis legibus iudicaretur' statutum erat (pr. const. § 8; cfr. Const. extrav. 20), sed etiam ex ipso argumento legis Romanae intelligitur; cfr. verba:* sciendum, constat, *vel* omnes agnoscant, custodiant iudicantes, comprehensum est quid iudices debeant observare, *vel* dominus noster statuit observare, ad praeceptionem domini regis, ex praecepto regis convenit observari. *A quibus legis verbis et vocabulis ea diversa sunt, quae in constitutionibus leguntur:* iubemus, praecipimus, decernimus, volumus custodiri, adiecimus, sententiam diximus. *In eo igitur inter se differunt, quod in lege Romana rex numquam loquentem se inducit*[1].

*Comparata lege Romana cum constitutionum libro apparet, quam rationem homines illi, nominibus non noti, qui legem Romanam conglutinaverunt, in componendo ingressi sint. Secuti sunt, id quod dubitari non potest, certum quoddam regis praeceptum. Ordinem titulorum libri constitutionum, qualis pristina forma erat, servantes singulas leges ex iuris Romani fontibus haustas ac quaesitas cum singulis titulis coniunxerunt, quos servaverunt vel paullum in opere ab ipsis redacto mutaverunt.*

*Quod autem non cum omnibus titulis libri constitutionum, qualis traditus est, leges iuris Romani, quae quidem cum iis congruerent, coniunxerunt, etiam hodie potest dici, qua re id factum sit. Nam si qua constitutio forte etiam ad Romanos pertinebat, vel si lex quae congrueret in fontibus iuris Romani omnino inveniri non potuit, hic titulus non recipiebatur. Quos titulos libri constitutionum forma genuina non habuit, eisdem lex Romana, ut res fert, caret, cum qui legem Romanam in ordinem redegerunt, libri constitutionum forma priore usi sint. Deinde nonnunquam, quae in libro constitutionum compluribus titulis continebantur, in unum titulum contracta sunt. Nonnullas denique leges, quarum exempla in libro constitutionum non exstabant, tamen, quod eas quadam de causa illi graviores putabant esse, variis titulis operi extremo adiunxerunt, quorum titulorum rubricas ex fontibus Romanis sumpserunt. Qua re demonstratur, non esse titulos, qui in priore forma libri constitutionum illi quidem fuerint, sed postea ex eo remoti sint.*

*Sunt loci legis Romanae, qui verba et formam legum congruentium libri constitutionum sequantur, cfr. tit. 12. Plurima autem statuta legis ex ipsis fontibus iuris Romani manant. Semel atque iterum, qui legem Romanam conscripserunt, accuratissime, quo ex loco iuris Romani hauserint, saepius neglegentius memorant, nonnunquam omnino omittunt adscribere. Fontes autem, quos in componenda lege Romana consectabantur, sunt: Codex Theodosianus, Novellae post codicem Theodosianum emissum editae, quarum recentissima novella anno 465. (tit. 46). Codex Gregorianus, Codex Hermogenianus, Sententiae receptae Pauli, Institutiones Gai, (contra non Regularum libri Gai, ut imprimis Bluhme et Tardif falso putant. Vide infra not. ad L. Rom. tit. 5. 10. 12). Sed hoc nos animadvertere oportet, illos in conscribendo non solum ipsis verbis legum, ex quibus hauriebant, sed etiam 'interpretationibus' quae dicuntur usos esse, atque saepius magisque interpretationibus quam verbis legum ipsis. Neque Gai quidem institutiones verisimillimum est usurpatas esse, nisi valde in angustum coactas, non similiter pariterque atque eas, quibus auctores legis Romanae Visigothorum usi sunt.*

*Lex quamquam ius Romanum integrum fere reddere solet, tamen haud paucis in rebus ab eo discedit. Sed non est, quod eos, qui illam compilaverunt, inscientiae fontium iuris Romanorum arguamus. Ut enim in describendis legibus aliqua inscientia sententiae, quae primo legi inerat, nonnunquam irrepserit, tamen plerumque hoc statuendum est,*

1) *Excipiendus est tit. 48. cod. A 2 (Cod. Ottobon.), ubi verbum est* praecipimus. *Hoc ipsum certissimo indicio est hunc titulum, quo reliqui codd. et in indice et in contextu carent, interpolatum neque legis Romanae esse. Alias causas haud ita certas afferunt v. Savigny, l. c.* $II^2$, *p. 30; Barkow, l. c. p. 133.*

*auctores legis ius quod tunc apud eos ratum erat, id est ius Romanum vulgare, reddere voluisse. Si hoc respicimus, lex Romana magni est aestimanda.*

*Iam si quaerimus, quo tempore lex Romana conscripta sit, eam haud multo post librum constitutionum exortam esse ex prima constitutione ipsius libri constitutionum efficitur. Neque enim est, quod Gundobadum putemus moratum esse in opere, quod prima in constitutione promiserat, componendo. Legem Romanam, etiamsi paullo minor sit aetate priore libro constitutionum, exeunte V. saeculo conscriptam esse existimemus necesse est*[1]. *Qui scriptores autem primam constitutionem anno* 502. *aut anno* 517. *conscriptam aiunt, legem Romanam post annum* 502. *et ante annum* 506. *(Gaupp), aut post annum* 502. *et ante annum* 517. *(Bluhme et Tardif), aut denique post annum* 517. *editam esse affirmant (v. Savigny).*

*Mirum in modum Haenel aliique probare student, legem Romanam, si ad tempus, quo edita sit, respiciamus, posteriorem, si ad tempus, quo conscripta sit, priorem esse libro constitutionum, cuius rubricas titulorum ex lege Romana depromptas esse dicunt. Hoc teneri nullo pacto posse ea re probatur, quod rubricae titulorum legis Romanae, si ex libro constitutionum originem non ducerent, eis igitur non posteriores essent, ex fontibus iuris Romani desumptae essent. Quoniam vero rubricae titulorum legis Romanae praecipue ex libro constitutionum depromptae sunt, auctores legis sat paucis rubricis, sc. eorum titulorum, quorum exemplum in libro constitutionum nullum erat, fontes iuris Romani sequi potuerunt. Qua re legem Romanam posteriorem esse aetate libro constitutionum demonstratur.*

*Lege Romana Visigothorum anno* 506. *ab Alarico II. edita varie homines docti sunt usi ad exquirendum tempus, quo lex Romana Burgundionum conscripta sit. Nonnulli legem Romanam Burgundionum minorem esse aetate lege Romana Visigothorum affirmarunt: inde enim quod interpretationes legis Romanae Visigothorum manifesto cohaererent cum Burgundionum lege Romana id effici putarunt, huius legis auctores lege Romana Visigothorum usos esse. Alii contra legem Romanam Visigothorum ex hac lege depromptam, itaque aetate minorem esse confirmaverunt. Quae intercedat ratio inter has leges, intelligi potest, si consideramus, interpretationum legis Romanae Visigothorum auctores hanc legem non condidisse vel conglutinavisse, itaque consensum ac connexum, qui inter has leges sit, eo explicari, quod utriusque legis auctores ex eodem fonte hauserint.*

*Legem Romanam iterum ac saepius tractatam esse, id quod Ginoulhiac putat, vix teneri potest, si respicimus totius legis omnino parem formam esse traditam. Atque etiam auctoritas, quam habuit ius Romanum apud omnes regni Burgundici reges, legem neque saepius retractatam neque ab iis, qui Gundobadum secuti sint, abolitam esse ostendit.*

*Sed praeter legem Romanam, cuius auctoritas non infinite valebat, etiam fontes iuris Romani rati erant, inter quos procedente tempore lex Romana Visigothorum primum locum obtinuit. Qua re non solum id explicatur, quod hae duae leges in codicibus sunt coniunctae, sed etiam error ille veterrimus, quo haec lex 'Papiani liber' appellatur, quomodo irrepserit intelligitur. In fine enim legis Romanae Visigothorum pauca verba libri I. responsorum Papiniani leguntur huiusmodi inscripta:* Incipit Papiniani (Papiani) liber I. responsorum. *Cum autem haec verba pro inscriptione legis Romanae Burgundionum, quae lex ea sequitur, haberentur, falsa appellatio libri Papiani orta est. Num error longius ab IX. saeculo repetendus sit, cuius saeculi codices manuscripti eum habent, difficillimum est cognitu. Hoc quidem certum est, quam cautissime agendum esse in explicandis verbis:* lex Papiani, Papiani liber, *quae appellationes in documentis, legibus, catalogis librorum VIII. vel IX. saeculi occurrunt*[2].

1) *Non potest in disceptationem vocari terminus a quo, qui praebetur tit.* 46; *qui titulus ad constitutionem anni* 465. *redit.* 2) *Brunner, l. c. p.* 357. *not.* 15, *verbo* Papiani, *quod legitur in documento anni* 804. *Beyer, Urkundenbuch der mittelrhein. Territorien I, p.* 47, *n.* 42. *(cfr. v. Savigny, l. c. II², p.* 29), *et Zeumer verbis* lege Papiani *legis Rom. Curiensis I,* 4, *LL.V, p.* 307, *not.* 4. *legem Romanam Burgundionum*

*Ex Papiniani libro responsorum exscriptum non fuisse locum principalis legis Romanae Burgundionum et index et rubricae titulorum codicum demonstrant, idemque efficitur ex lege Romana cum libro constitutionum comparata. Falsa igitur legis appellatio non ita exsistere potuit, ut forte inscriptio primi tituli legis inscriptio totius operis facta sit, sed eam exortam esse coniuncta in codicibus lege Romana Burgundionum cum lege Romana Visigothorum statuendum est. Cum autem res ita se habeat, admodum probabiliter conicimus connexum, qui inter legem Romanam Burgundionum et librum constitutionum esset, neglectum esse. Francorum tamen temporibus iam plane ignotum fuisse hanc legem imprimis ad Burgundiones pertinere, id ex eo, quod nullo in codice tota lex Romana coniuncta cum libro constitutionum tradita est, satis certo adfirmare licet. Saeculo deinde XVI. connexu inter legem Romanam librumque constitutionum a Cuiacio intellecto per multos etiam annos hoc opus a viris doctis homini cuidam iuris consulto, quem Papianum appellabant, adscribebatur. Cfr. v. Savigny, l. c. II², p. 23. 26.*

## *II. DE CODICIBUS LEGUM.*

§ 4. *De codicibus libri constitutionum et constitutionum extravagantium.*

*Bluhme in editione sua libri constitutionum et constitutionum extravagantium codices scriptos in tres classes divisit:*

*'Codices primae classis sive integritati proximi' appellantur, qui et in indice et in contextu libri constitutionum 'titulos centum et quinque numeratos' continent; sunt quinque codices, quos appellationibus B* 6. 7. 8. 9. 10 *notamus.*

*'Codices secundae classis sive decurtati' nominantur tres codices, quos notis B* 1. 2. 4 *designamus, 'in quibus de genuino Burgundionum iure nihil omnino additur'; deinde quattuor codices, nostros A* 1. 2. 3. 4, *dinumerat 'codices tertiae classis sive miscellos vel infortiatos', cum partim ex ipso constitutionum libro, partim ex antiquioribus Gundobadi recentioribusque Sigismundi Chlotariique edictis, partim etiam ex Papiano atque Visigothorum Romana iurisprudentia variam incertamque iuris farraginem ipsi decurtatae collectioni adiecissent. Quamquam quod ad singulas res attinet aptissima apud Bluhme rectissimaque verba de codicibus dicuntur, imprimis de eorum auctoritate atque de ratione, quae inter singulos intercedit, tamen quam reddidimus divisio ac distributio in universum falsa est. Nititur in falsa opinione librum constitutionum, retractatum, ut Bluhme putat, iterum vel tertium, ex* 105 *titulis numeratis compositum esse; editio igitur a Bluhme curata eos codices summae auctoritatis facit, qui ex* 105 *numeratis titulis constant.*

*Reicientes distributionem a Bluhme institutam in disponendis codicibus ea re nitimur, quod ad contextum libri constitutionum, qualis in regno Burgundico regnantibus regibus Burgundicis conscribebatur, ii codices proxime accedunt qui ex* 88 *numeratis titulis constant.*

*Primae igitur classi, littera A notatae, eos codices adscribimus, qui aut nihil nisi* 88 *titulos libri constitutionum aut praeter hos constitutiones extravagantes titulosque legis Romanae habent, has constitutiones titulosque tamen non continua numeratione cum verbis ipsius libri constitutionum coniungentes, etiamsi hoc iam factum sit in indice*

*designatam esse putant. Sed hoc observandum est, non solum nonnullos codices nobis traditos legis Rom. Visigothorum eiusque epitomas in fine eum locum Papiniani libri responsorum habere, lege Rom. Burgundionum non insequente, sed etiam, illum bibliothecae Sangallensis catalogum IX. saeculi verbis 'lex Papiani' epitomen legis Rom. Visigothorum (epitomen Aegidii) laudare, plane non legem Rom. Burgundionum; exstat enim etiam nunc codex manuscriptus ad quem locus, quem attulimus, spectat; qui codex legem Rom. Burgund. non continet; cfr. G. Becker, Catalogi bibliothecarum antiqui (1885), p. 50, n. 308; G. Scherrer, Handschriften der Stiftsbibliothek von St. Gallen (1875), p. 235, n. 729.*

IN DI NOM ANNO SECUNDO · REGNI DO
NO NOSTRO GLORIOSISSIMO GUNDO
BADU REGIS PLOCUS QUOD LEGITUR



*Facsimile Druck A. Frisch, Berlin.*

rubricarum titulorum; cui classi etiam textus, quem A 1 signavimus, attribuendus est. Quamvis enim codex, quo continetur, ea forma qua traditus est secundum rationem illam distinguendi ad classem A non pertinere videatur, tamen textus ille artissime coniunctus est cum reliquis codicibus classis A.

Classi littera B notatae omnes reliqui codices attribuendi sunt, qui ad librum constitutionum extremum numeratione continua constitutiones extravagantes vel aliquem titulum legis Romanae Burgundionum addunt; huic classi etiam codex quidam (B 7) adscribendus est, qui, quamquam numeratio titulorum continua iam in ipsis libri constitutionum titulis finem habet, tamen ob indicem et, quod proximus est alii codici huius classis (B 8), ad classem B referendus est. Huic classi etiam codicem, quem secutus est Herold, adnumeravimus, quamquam tam parva eius pars tantummodo traditus est, ut certo alterutri classi adscribi nequeat.

Tertia classis, littera C notata, ex eis codicibus constat, qui singulos tantum titulos libri constitutionum continent.

Ordo codicum ad classem A pertinentium hic est:

A 1. Codex Parisiensis 4758, qui olim codex regius 4490 erat, quem Pardessus, Loi Salique (1843) praef. num. XV, et Bluhme, LL. III, p. 516, descripserunt; exaratus saeculo IX, foliis 63'—116. librum constitutionum nonnullasque constitutiones extravagantes continet. Hac autem solum secunda manus pertinet, id est correctio prioris scriptionis per totum librum constitutionum adhibita. Quae manus secunda vix minor aetate sit priore scriptione ipsa. Qua ratione autem is, qui correxit, in corrigendo usus sit, optime tabula nostra demonstratur, in qua imago photographica foliorum 66'. et 67. huius codicis depicta est. Textus a priore manu exaratus ad classem B pertinet. Cfr. infra B 5.

Hunc codicem primo Parisiis inspexi, deinde liberalissime mihi huc Basileam missum initio anni 1889. contuli.

A 2. Codex Parisiensis 4626, olim bibliothecae Matisconensis, deinde Bigotianus 128 sive regius 5189, 2, scriptus saeculo X, quem descripserunt Bluhme, LL. III, p. 518, Pardessus, l. c. num. VII, Haenel, in Lege Rom. Visig. praef. p. LXXVI, num. 50; p. 210—256. liber constitutionum continetur; constitutiones extravagantes desunt. Quem codicem ipse mense Octobri anni 1888. Parisiis contuli.

A 3. Codex Parisiensis 10753, olim supplementi Latini 215, saeculo X. scriptus, quem descripserunt Bluhme, LL. III, p. 518, Haenel, l. c. p. LXXIX, num. 60, Pardessus, l. c. num. XXV: fol. 49. nomina comitum qui primam constitutionem subscripserunt continentur, fol. 49'—52'. index rubricarum titulorum libri constitutionum et constitutionum extravagantium primaque constitutio, fol. 53. inter finem primae constitutionis atque verba libri constitutionum nonnullae interpretationum particulae legis Romanae Visigothorum inveniuntur; sequitur fol. 53. i. f. — 82'. liber constitutionum, deinde nonnulla fragmenta iuris Romani, post haec usque ad fol. 89'. haud paucae constitutiones extravagantes.

Diligentissimam ac rectissimam collationem a Merkel b. m. curatam, mense Octobri anni 1888. Parisiis ipse cum codice accuratissime comparavi.

A 4. Codex Vaticanus bibliothecae Christinae reginae 1128, olim Alexandri Petavii 377, saeculo X. scriptus, quem Bluhme, LL. III, p. 519, Merkel, ibid. p. 8, Pardessus, l. c. num. LIII, Haenel, l. c. p. XLV, num. 6, descripserunt: fol. 212—232. primo librum constitutionum, deinde haud paucas constitutiones extravagantes, inter quas etiam titulos 17. 44. legis Romanae Burgundionum, continet.

Collatio codicis accuratissima rectissimaque, quam Carolus Dilthey septimo huius saeculi decennio Romae viro doctissimo C. Binding, nunc Lipsiae, tunc temporis Basileae antecessori, curavit, liberalissime in usum mihi tradita est. Quae collatio plenior est ea, quam Pertz curavit et qua Bluhme in editione sua usus est. Quorum utraque collatio cum apographo codicis a J.-E. Valentin-Smith typis expresso comparata, collationem a

Dilthey curatam diligentius atque accuratius codicem reddere documento est, quam Pertzii collationem.

Secundae classi sequentes codices adscribam:

B 1. Codex monasterii S. Pauli in Karinthia, qui et Kruftianus vel S. Blasianus vocari solet, saeculo IX. scriptus, quem Bluhme, LL. III, p. 514, Pardessus, l. c. num. LIX, Merkel, 'Archiv' XI, p. 574—577, Haenel, l. c. p. LXXVIII, num. 56, descripserunt; continet fol. 135—153'. librum constitutionum et legis Romanae tit. 17. Qui codex lacunarum plenus est; plane desunt tituli 6. 8. 19. 28. 34. 38. 42. 45. 46. 49. 51. 53. 54. 60. 69. 73. 74. 75; in fine libri constitutionum tituli item praeteriti 48 (partim); 50. 52 (partim) afferuntur.

Praeter egregiam huius codicis collationem iam anno 1849. a Wattenbach curatam etiam collatio, quam C. Binding accuratissime fecit, liberalissime in usum mihi tradita est.

B 2. Codex Parisiensis 4418, olim Thuanus, dein Colbertinus 82, regius 4496, scriptus saeculo X, quem Bluhme, LL. III, p. 516, Pardessus, l. c. num. VI, Haenel, l. c. p. LXXVI, num. 49, descripserunt; continet fol. 170'—188. librum constitutionum et titulum legis Rom. 17, quae folia titulum columnarum: Lex Burgundionum habent.

Mense Octobri 1888. Parisiis collatione a Weber b. m. accuratissime curata usus iterum codicem contuli[1].

B 3. Codex Parisiensis Lat. nouvell. acquisit. 204, saeculo X. scriptus, quem Delisle in 'Bibliothèque de l'école des Chartes' XXXVII, p. 79. et K. Lehmann in 'Neues Archiv' XII (1887), p. 579—585, descripserunt; continet fol. 59—77. librum constitutionum et legis Romanae titulum 17. Initium codicis primos titulos libri constitutionum continens usque ad tit. 12, § 5. non serratum est.

Mense Octobri 1888. ipse Parisiis hunc codicem contuli.

B 4. Codex Parisiensis 4633, olim Claudii Puteani et regius 5190 cum fragmentis Spangenbergianis, nunc Egertonianis musei Britannici num. 269, saeculo X. scriptus, quem descripserunt Bluhme, LL. III, p. 514, Pertz in Actis Academiae Berolinensis a. 1857, p. 87—96, Spangenberg, Beiträge zu den deutschen Rechten des Mittelalters (1822) p. 185—191. Continet fol. 99'—120. librum constitutionum usque ad tit. 75, § 2 (verb. observare); deinde codex Egertonianus fol. 15, quod folium a codice Parisiensi abscissum est, finem libri constitutionum (a verbo proximus in tit. 85, § 2. incipiens) titulumque legis Romanae 17. continet. Deperdita sunt folia, quae titulos 75, § 2—85, § 2. habuerunt.

Quem codicem a praefectis bibliothecae publicae Parisiensis liberalissime mihi Basileam missum initio anni 1889, folium 15. fragm. Egert. autem mense Aprili 1889. ipse Londinii contuli.

B 5. Codex Parisiensis 4758. Huc pertinet textus codicis principalis, non correctio a manu secunda facta (cfr. supra A 1 et tabulam nostram). Hic primam, non emendatam scriptionem libri constitutionum, legis Romanae tituli 17. et constitutionum extravagantium 2. et 19. habemus; Cfr. super p. 15.

B 6. Codex Parisiensis 4759 A, olim Colbertinus 4917, dein regius 5942, 5, saeculo IX. scriptus, quem Bluhme, LL. III, p. 508. descripsit. Primo librum constitutionum eiusque 105 titulos numeratos continebat, quorum tituli 89—105. constitutiones sunt extravagantes. Ad nos codex valde corruptus pervenit; desunt non solum nonnulla folia, sed etiam initium et finis codicis maxime laesa sunt; cfr. de hac re praeter descriptionem a

1) Necesse est hoc loco, quod Bluhme, LL. III, p. 525, not. n, parum accurate dicit, corrigam. Supra inscriptionem libri const. fol. 170' manus saeculi XVI. vel XVII. (Lindenbrogii?) haec adscripsit: 'G. (?) Jo. Tilii In Dei nomine agnoscendae fide(i) domni nī gloriosissimi Gundobadi regis liber constitutionum', eademque manus fol. 188. haec verba adiecit: '... ex Tilii addit ... 2 capita XX'. Prioribus verbis non editio Tiliana significatur, sed codex Vaticanus, qui fortasse Tilii fuit.

Bluhme curatam etiam exemplum codicis typis expressum editione iam laudata, quam J.-E. Valentin-Smith curavit.

Initio anni 1889. hunc codicem liberalissime mihi Basileam missum contuli.

B 7. Codex Parisiensis 9653, olim supplementi Latini 65, scriptus saeculo IX. vel X, quem descripserunt Bluhme, LL. III, p. 509, Pardessus, l. c. num. XXII, Haenel, l. c. p. LXII, num. 27. Continet fol. 3—21'. similiter ac cod. B 6 librum constitutionum et numerum haud parvum constitutionum extravagantium. In indice 105 tituli numerantur, in contextu constitutionum inde a titulo 71. numerus rubricis titulorum additus non est.

Ineunte anno 1889. codicem liberalissime mihi Basileam missum contuli.

B 8. Codex Parisiensis 4417, olim Aniciensis, deinde Colbertinus 826, regius 5159, 5, scriptus saeculo IX. vel X, quem descripserunt Bluhme, LL. III, p. 510, Pardessus l. c. num. V, Haenel l. c. p. LXXV, num. 48; continet fol. 160—185. similiter ac B 6 et B 7 librum constitutionum et constitutiones extravagantes haud paucos 105 numeratis titulis[1].

Quem codicem initio anni 1889. liberaliter mihi Basileam missum denuo contuli.

B 9. Codex Eporedianus in archivio capitulari Eporediensi servatus num. XXXIII, scriptus saeculo IX. vel X, quem descripserunt Bluhme, LL. III, p. 511, Merkel, 'Archiv' XI, p. 547—553; fol. 74—99. continet 105 titulis numeratis continua numeratione notatis librum constitutionum nonnullasque constitutiones extravagantes.

In conscribenda mea editione tam collatione accuratissima a Bluhme instituta, quam descriptione huius codicis facta 1885. a sacerdote Andrea Merlo, praeceptore in seminario episcopali Eporediensi iuniorum, ut in editione a J.-E. Valentin-Smith curata adhiberetur, usus sum.

B 10. Codex Guelferbytanus inter Blankenburgenses 130, 52, olim Augustanus, saeculo X. scriptus, quem descripserunt Bluhme, LL. III, p. 512, G. H. Pertz in 'Archiv' VII, p. 777, Merkel eodem loco XI, p. 577. Continet fol. 150—168. pariter ac B 9 105 titulis continuo numeratis librum constitutionum nonnullasque constitutiones extravagantes.

Cum ipse hunc codicem non contulerim, tam collatione diligenter a Merkel b. m. facta quam exemplo typis expresso codicis in editione a J.-E. Valentin-Smith curata usus sum.

B 11. Codex ille, quem Herold in editione sua usurpavit. Qui ab Herold non immutatus, sed variis emendationibus instructus typis expressus est; non solum nominibus comitum, qui primam constitutionem subscripserunt, omissis, sed etiam verbis libri constitutionum in medio titulo 19. abscissis codicis textus quam maxime lacunosus nobis traditus est.

Tertiae classi hi codices adscribendi sunt:

C 1. Codex Parisiensis 4414, de quo cfr. Bluhme, LL. III, p. 590. et Haenel l. c. p. LXVI, num. 32; fol. 159'. a linea tertia usque ad ultimam huius folii titulum 21. et initium tituli 42. (§ 1. et § 2. usque ad verba nubere voluerit) libri constitutionum inter fragmenta Concilii Chalcedonensis habet, cuius folii 159'. apographum liberalitate viri doctissimi L. Delisle, administratoris bibliothecae Parisiensis, mihi praesto erat.

C 2. Codex Monacensis lat. 4115, Cimel. IV, 3, lit. g, scriptus saeculo VIII. vel IX, quem A. Holder, Lex Salica ... nach Hdschr. ... von München (1879). et Pardessus l. c. num. XLVI. descripserunt. Pro appendice legis Salicae hic codex constitutiones tit. 78. 42. 75, easque numeris titulorum 81—83. notatas habet; antecedunt pactus et decreta Childeberti et Chlotarii regum Francorum: in medio titulo 75, § 1. (verbo relinquerit) totus codex nunc desinit. Est igitur dubium, num codex antea etiam alios titulos libri constitutionum continuerit.

1) Constitutionum ultimae rubricae De asinis numerus non additus est, quae autem antecedit, numerum CIIII habet.

*C* 3. *Codices quidam, qui inter appendices collectionis Ansegisianae capitularium Ludovici et Lotharii imperatorum hisque capitularibus insertum titulum* 79. *libri constitutionum habent, cumque titulum diversis locis; cfr. Bluhme, LL. III, p.* 520. *Cuius tituli* 79. *paragraphi* 2. 3. 5. *etiam in Reginonis abbatis Prumiensis librum I. de synodalibus causis sub tit.* 20. 21. *receptae sunt. Sed hic 'ex Capitularibus Ludovici imperatoris, cap. IX.' illuc deprompta esse dicuntur. Et apud Reginonem et in collectionibus capitularium titulus rubricam* De inscriptione temporum *habet, quae etiam in nonnullis codicibus libri constitutionum, ut B* 1—5, *exstat.*

*Codicibus in classes A et B dispositis non id demonstratur, ad editionem et libri constitutionum et constitutionum extravagantium codices classis B nullius vel minoris esse auctoritatis. Hoc iam ea re refutatur, quod nonnulli loci codicum A ex codicibus B sunt restituendi.*

*Hoc loco quaestio exsistit, quae ratio inter codices sit vel quomodo sibi sint propinqui. Inter codices igitur classis A codex A* 4 *longe a ceteris huius classis codicibus distat, saepius lectionem praebens, quae eadem in plerisque codicibus classis B invenitur; A* 3 *contra in verbis libri constitutionum reddendis tam prope accedit ad codicem A* 2, *ut iam hac de causa cum eo coniungendus sit, quamquam eiusmodi indicem codex habet, ut, si rationem respicimus, secundum quam classes A et B dividimus, classi B adscribendus sit. Deinde A* 2 *proximus est codici A* 1; *quorum codicum lectiones, si inter se comparamus, A* 1 *maioris esse in universum auctoritatis facile intellegimus; accedit quod A* 2 *nonnullas habet lacunas. In comparandis enim codicibus A* 1 *et A* 2 *imprimis ii loci codicis Parisiensis* 4758 *respiciendi sunt, quibus secunda manus conspici potest; permultis enim locis, quibus secunda manus non cognoscitur, consentire igitur A* 1 *et B* 5 *videntur, probabile est mendum, quod in codice B* 5 *exstaret, in recensendo praetermissum esse, ita ut eiusmodi loci codici A* 1 *non attribuendi sint. Neque enim eam formam libri constitutionum littera A* 1 *designamus, quae ex priore scriptione codicis Paris.* 4758 *(B* 5*) coniuncta cum emendationibus constat, sed ipsas solas emendationes. Ut autem recte de codice A* 1 *iudicemus, hoc admonendum est.*

*Is, qui hunc codicem possedit, non ignorans eum esse lacunosum emendandum sibi sumpsit; in eligendis igitur codicibus, quorum ad normam corrigeret, diligentissime egisse putandus est. Emendatio autem non tam formae quam verborum necessaria ei videbatur; itaque eius codicis, quem secutus codicem B* 5 *emendavit, non ipsa forma, sed argumentum solum idque, ut coniecerim, non integrum servatum est*[1]. *Quod argumentum nos cogit codicem classi A adscribere.*

*Ut ad codices classis B transeamus, codices B* 1. 2. 3. 4 *inter se arte cohaerere, itemque B* 7 *et B* 8, *artissime B* 9 *et B* 10, *in aperto est. In constituendo autem ordine codicum eam rationem sequamur, ut codices, qui textum libri constitutionum* 105 *titulorum amplificatum habent, iis, qui ad priorem statum atque amplitudinem libri propius accedunt, postponamus. B* 1, *quod verba maxime corrupta atque lacunarum plena praebet, aetate videtur maior esse quam codices B* 2—4. *Codicum B* 2 *et B* 3 *alterum alterius esse apographum, statui non potest; utrique propinquus est codex B* 4, *nonnullis tamen quae ei propria sunt exstantibus. B* 5 *propius accedit ad codices amplificati contextus; ut B* 6 *ita codex B* 5 *verba valde corrupta praebet. Quod ad B* 6 *attinet, scriptor librarius, quorum locorum sententia ei non aperta videbatur, eos emendare conatus quam plurima mutavit, quae omnia sunt inepta. Sed ut quanti pretii esset codex cognosceretur, collatione diligenter facta opus erat; Bluhme, quod eiusmodi collatione carebat, codicis indolem recte*

1) *In codice B* 5 *deest titulus* 79. *qui, cum maior esset, quam ut ab eo, qui correxit, in margine addi posset, ut factum est in titulis brevioribusque locis codicis B* 5, *omissus est; eum etiam in exemplari, quo ille ad corrigendum usus est, defuisse, vix credi potest.*

*perspicere non potuit atque etiam emendationem quandam quae scriptori librario adscribenda est, in editionem suam recepit (tit. 60, § 3). Deinde B 9 ex codice B 10 transcriptum esse non posse, ea re demonstratur, quod in B 10 lacunae quaedam sunt quas B 9 non habet; sed etiam ea opinio, quam defendit Bluhme, B 10 ex B 9 exscriptum esse, mihi non probatur. B 11 in fine posui, quod sat pauca de hoc codice nobis nota sunt atque certa quaedam ratio inter hunc codicem ceterosque codices cognosci non potest.*

## § 5. *De codicibus legis Romanae.*

*Sunt pauci codices legis Romanae, quinque numero, qui continent vel, ut rectius dicam, continerent totam legem Romanam, si integri traditi essent. Unus enim solus integer servatus est; ceterorum omnium maiores vel minores partes desunt. Quos quinque codices classi littera A notatae adscribimus, iisque in classe B eos opponimus, qui singulos titulos legis Romanae et eos coniunctos cum libro constitutionum habent; tertia denique classe, C notata, ii codices continentur, qui singulos titulos legis Romanae eosque non coniunctos cum libro constitutionum praebent.*

*J. Merkel in 'Savigny, G. d. Röm. Rechts' VII², p. 30, codices classis A in duas classes divisit, quarum altera contineret eos, qui melius servatum, altera eos, qui depravatum haberent textum. Quod falsum est. Iam Bluhme, LL. III, p. 582. recte ostendit, utramque a Merkel positam classem 'propriis vitiis laborare' secundamque classem rebus in multis praestantiorem esse classe priore. Codex, quem infra littera A 1 notabimus, cum ceteris aetate maior sit, sat paucis fragmentis iisque lacunosis, traditus est. Atque cum A 2 magis integer servatus sit, ceteri codices nonnunquam meliorem praebent lectionem. Quod autem integrior est reliquis et quod rectiorem habet inscriptionem, codicibus A 3—5 anteponendus est. Propinqui inter se sunt codices A 3 et A 4, A 5 saepe ad lectionem codicis A 2 propius accedente. Perperam autem Ginoulhiac. l. c. p. 540 sq.; p. 569 sq. ex diversa codicum forma concludit, distinguendum esse inter quattuor tractationes legis Romanae. Quod iam ea de causa non probandum esse videtur, quod ea, quibus codices inter se distant, etiam alio modo explicari possunt, praeterea autem codices non eo tempore conscripti esse videntur quo lex retractata esse dicitur; cfr. Bluhme in 'Jahrbuch' II, p. 204.*

*Ad singula haec sunt adnotanda:*

*A 1. Codex Vaticanus Latinus 5766 saeculi VII, quem Bluhme, LL. III. p. 582. descripsit. Continet foliis 44. 45. fragmenta titulorum 28—36. legis Romanae; accuratum apographum illorum foliorum a Detlev Detleffsen curatum Bluhme reddidit in editione sua l. c. p. 583.*

*A 2. Codex Vaticanus 7277, olim Ottobonianus vel Amadutianus, saeculo VIII. vel IX. scriptus, quem descripsit Bluhme, LL. III. p. 584, nonnulla addens de fortuna huius codicis, foliis 1'—23. legem Romanam continet: folium, quod secundum erat et in quo maxima pars indicis inscripta erat, discissum deest. Amadutius in opere suo infra p. 23. commemorato p. XIX. accurate folium 1'. depinxit, atque p. 133—294. legem Romanam typis expressam edidit, qua editione codicem non solum ad verbum, sed etiam ad litteras transscriptum exhibere voluit. Quem codicem transcriptum vir doctissimus C. Ritter, phil. Dr. a Trogen Helvetiae oriundus, vere anni 1890. cum codice comparavit. Emendationes quas adnotavit nota reddam[1].*

1) *Codicis lectionibus secundum C. Ritter datis Amadutianas uncis inclusas addimus:* q̄d (qd), *fol.* 2 ꝓbatis (*p.* 133 probatis), donacionibus (*p.* 136 donationibus), firmatur (*p.* 137 firmabitur), *fol.* 2' conscienciā, evedenter (*p.* 140 conscientiā, evidenter), *fol.* 3 aurifece (*p.* 143 aurifice), racione (*p.* 151 ratione), *fol.* 4 infrigatur (*p.* 155 infrigatur), *fol.* 5 ita ut aut capud aut (*p.* 163 ita ut capud aut), dato (*p.* 165, *l.* 6 data), turbis p (*p.* 166 turbis d), *fol.* 6 quod si res (*p.* 169 quod res), *fol.* 7' quia tercio

A 3. Codex Vaticanus reginae Christinae 1050, olim Petavianus, saeculo X. scriptus, quem descripserunt Pardessus l. c. num. LII. et Bluhme, LL. III, p. 585. Foliis 118'—124'. lex Romana continetur usque ad rubricam tituli 23. Quaternio sequens codicis finem legis Romanae continens servatus non est. Collatione diligentissima a Merkel facta iam a Bluhme adhibita usus sum, quippe quae plenior et certior sit lectionibus diversis ab Amadutio in editione sua redditis.

A 4. Codex Berolinensis 270, olim Petri Pithoei, scriptus saeculo IX, quem descripsit Bluhme, LL. III, p. 588; continet foliis 1—10. totam legem Romanam. Quem codicem aestate anni 1889. a praefectis bibliothecae regiae liberalissime mihi Basileam missum ipse denuo contuli.

A 5. Codex Parisiensis 4412, olim Petri Pithoei, tum Jacobi Augusti Thuani, deinde Colbertinus 904, regius 5159, 3, saeculo IX. scriptus, quem descripserunt Haenel l. c. p. LX, num. 23. et Bluhme, LL. III, p. 587. Continet ille quidem foliis 129—134. legem Romanam, sed a medio tamen titulo VII, § 3, foliis, quae indicem textumque primorum titulorum legis continebant, deperditis. Ipse hunc codicem vere anni 1889. a praefectis bibliothecae publicae mihi Basileam missum contuli atque etiam omnes glossas marginales, quas iam Bluhme l. c. commemorat, inspexi.

Classi littera B notatae adscribendi sunt imprimis codices B 1—5 libri constitutionum, qui solum titulum 17. legis Romanae continent sub numero seu 88, seu 89. libro constitutionum subiectum. Forma textus hi codices sibi sunt quam maxime propinqui, ut iure in unam classem coniungantur. Ad distinguendos hos quinque codices easdem notas retineamus, quas habent codices classis B libri constitutionum. Est igitur

B 1. Codex monasterii S. Pauli in Karinthia.
B 2. Codex Parisiensis 4418.
B 3. Codex Parisiensis Lat. nouvell. acquis. 204.
B 4. Codex Egertonianus musei Britannici 269.
B 5. Codex Parisiensis 4758.

Huius classis etiam est codex A 4 libri constitutionum constitutionumque extravagantium, qui nullo numero addito et in indice et in contextu constitutionum extravagantium fol. 230 II. 231 II' legis Romanae titulum 17. partemque tituli 44. continet. Littera B 6 hunc codicem Vaticanum Christinae reginae 1128 signamus, de quo supra p. 15. conferas.

Inter codices, quos classi C adscribimus, soli C 1 et C 2 sibi genere propiores sunt, non solum quod eosdem titulos legis Romanae continent, sed etiam quod hi tituli omniaque, quae his codicibus continentur, eodem fere modo tradita sunt. Sequitur ex numero reliquorum codicum codex C 3, qui unum titulum una cum C 1 et C 2 habet. Tituli legis Romanae codicibus huius classis C traditi hi sunt:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Titulus | 1. | continetur | C 3. |
| „ | 2. | „ | C 1—6. |
| „ | 3. | „ | C 7. |
| „ | 11. | „ | C 3. |
| „ | 28. | „ | C 1. 2. |
| „ | 41. | „ | C 1. 2. |

Ad singula haec sunt adnotanda:

(p. 178 qui tertio), si agnati (p. 179 si cognati), fol. 8' pditer (p. 187 pdites), fuerat (p. 190 fuerit), incendit̄ (p. 190 incendit), fol. 9' oblaegatis (p. 193 oblegatis), fol. 10 titulū spondioribus (p. 196 titulū sponioribus), fol. 12' patris (p. 215, l. 2 patr.), fol. 13' supscriptio (p. 218 sudscriptio), fol. 14 secund (p. 225 secud), fol. 15' quia (p. 234 quia), fol. 21 agros (p. 269 agrus), fol. 21' st̄ quam si (p. 277, l. 7 st̄ si), fol. 23' maritů (p. 293, l. 3 maritū).

*C* 1. *Codex* *Parisiensis* 4415, *olim Colbertinus* 2459, *regius* 4701, 5, *saeculo IX. scriptus, quem descripserunt Haenel l. c. p. LXVII, num.* 33. *et Bluhme, LL. III. p.* 589. *Foliis* 86'. 87. *codex inter Pauli sententiarum libr. V, tit. IV. V. eos titulos legis Romanae continet quorum rubricae sunt:* II. De omicidiis. III. De luctuosis hereditatibus. IV. De iure postliminio.

*Codicem ipse Parisiis mense Octobri* 1888. *denuo contuli.*

*C* 2. *Codex* *Parisiensis* 4414, *olim Bigotianus vel Memmianus* 98, *regius* 4890, 2, *scriptus saeculo X, quem descripserunt Haenel, l. c. p. LXVI, num.* 32. *et Bluhme. LL. III, p.* 590. *Continet foliis* 135. 136. *eosdem tres titulos legis Romanae ac C* 1 *additis numeris* II. XIII. XII. *Ipse codicem Parisiis mense Octobri* 1888. *contuli.*

*C* 3. *Codex* *Vaticanus* *reginae Christinae* 520, *olim Petri Danielis, deinde Petavianus, scriptus saeculo X, quem Merkel, LL. III, p.* 3. *et Bluhme, LL. III, p.* 590. *descripserunt. Continet folio* 99. *titulos* 2. 11. 1. *legis Romanae. quorum rubricae non numeratae hae sunt:* De homicidiis. De commotionem litium. De patris vel matris donatione vel munificentia ad minorum.

*Inter titulos* 11. *et* 1. *novellae Marciani tit.* 1. *invenitur; et in fine primi tituli legis Romanae scriptor librarius haec addit:* ista supra superiore sent̄. scribenda ē quia posteriorem requesivi.

*Collatione a Merkel b. m. facta, quae iam Bluhme praesto erat, usus sum.*

*C* 4. *Codex* *Montispessulanus* *schol. medic. H.* 136, *olim Petri Pithoei, deinde collegii Trecensis E. II, scriptus saeculo X, quem descripsit Haenel l. c. p. LIX. num.* 21, *in quo codice post legem Romanam Visigothorum folio* 173. *titulus* 2. *nostrae legis Romanae est, cui inscribitur:* In Dei nomine incipit lex Romana. De Homicidiis.

*Apographo huius tituli ab Haenel facto, iam a Bluhme adhibito usus sum.*

*C* 5. *Codex* *Basiliensis* *C. III,* 1, *olim Bonifacii Amerbach, codex transscriptus saeculo XVI. ex codice quodam Murbacensi, quem Haenel l. c. p. XLVI. descripsit. Continet post interpretationem novellae Valent. III. tit.* 3. *'De homicidio casu facto' folio* 101'. *titulum* 2. *legis Romanae Burgundionum qui inscribitur:* Interp̄. de homicidio voluntario, *a ceterorum codicum lectionibus nonnullis verbis discrepantem. Quem partem esse codicis Theodosiani ratus Sichardus a.* 1528. *editioni Codicis Theodosiani fol.* 96. *lin.* 8—23. *ex codice Murbacensi transscriptum inseruit: ipse denuo illum contuli.*

*C* 6. *Alteruter codicum illorum edicti Theodorici, quos* *Pithoeus* *Nivellio bibliopolae typis exprimendos dedit, qui iam non supersunt. Continebat* § 5. *et* 6. *tituli* 2. *legis Romanae. Quomodo autem hae paragraphi in edictum Theodorici receptae sint, intelligi non potest, quod in editione a.* 1579. *plane ab eo separatae expressae sunt; auctor enim illius editionis, editionem a Sichardo curatam secutus, has duas paragraphos putabat non a Theodorico rege Gothorum, sed a Theodorico rege Francorum emissas esse: cfr. LL. V, p.* 168*; Gaudenzi in 'Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Germ. Abth.' VII, p.* 45. *not.* 3*; Brunner l. c. p.* 357. *not.* 16.

*C* 7. *Codex* *Parisiensis* 10753, *de quo supra p.* 15 *conferas, continet folio* 8. *inter fragmentum Gai et interpretationem constitutionis* 5. *Theod. Cod. II.* 9. *priorem partem tituli tertii legis Romanae Burgundionum.*

## *III. DE EDITIONIBUS LEGUM BURGUNDIONUM.*

### § 6. *De editionibus libri constitutionum et constitutionum extravagantium.*

1. *Princeps editio est* *Tiliana*, *ab Iohanne Tilio (du Tillet) parata, quae inscribitur: 'Aurei venerandaeque antiquitatis libelli. Salicam legem continentes a Clodoveo Childeberti*

et Clotario christianissimis regibus prius editi et postremum a Carolo Magno emendati et aucti, item leges Burgundionum, Alamannorum, Saxonum, Baiuvariorum, Ripuariorum ex veteribus libris emendatiores et auctiores. Parisiis ex officina Jacobi du Pays 1573'.

Singulis autem huius operis partibus iam ante annum 1557. typis expressis, illa editio non plane nova est, sed collectio est partium iam ante singulatim editarum, inscriptione quae totum opus amplecteretur addita. Tertia pars quae 'Antiquae Burgundionum leges' inscribitur, 95 paginis librum constitutionum constitutionesque extravagantes continet; liber autem constitutionum indice titulorum ac prima constitutione antepositis, nulla inscriptione singulari addita, 89 numeratis titulis constabat; constitutiones extravagantes 'Additamento legum Burgundionum' 20 titulorum, atque 'Additamento secundo' comprehensae erant; erant omnes, si constitutiones iam in titulo 89. libri constitutionum exstantes excipimus, constitutiones extravagantes atque praeterea duo tituli legis Romanae codice A 4 servati (= Addit. I, tit. 1. et 19).

Quae editio princeps codices A 1. B 5. A 4 sequitur. Tilius etiamsi plerumque lectionem codicis A 1 recepit (illis scil. exceptis constitutionibus, qui codici A 1 desunt), tamen saepe codice A 4 usus est; saepe etiam aliquem locum immutavit. Quarum immutationum, quamvis nonnullae emendationes habendae sint, haud paucae tamen falsae atque plane reiciendae sunt.

2. Editio Basilii Iohannis Heroldi, quae inserta est 'Originum ac Germanicarum antiquitatum libris' Basileae per Henricum Petri mense Septembri a. 1557. impressis, p. 149—158: cfr. Merkel, LL. III. p. 28; Bluhme ibid. p. 521. Titulum, qui est: 'In leges Burgundionum Gundobadi Regis praefatio' sequitur inscriptio primae constitutionis, deinde ipsa constitutio, loco nominum comitum primam constitutionem verba eius, qui librum edidit, vel, ut planius dicam, qui illi apographum typis exprimendum dedit, sequuntur: 'nomina autem triginta comitum qui hanc manibus constitutionem subscribentes roboraverunt, brevitati studens omittam'. Textus libri constitutionum in hac editione titulos 1—19. (§ 5) amplectitur; desinit liber constitutionum in verbo constituit, finis deest deeratque fortasse etiam codici manuscripto, quo Herold in editione sua usus est, id quod verbis: 'hactenus quae habere potuimus', demonstrari videtur. Glossae marginales, quae in editione sunt, emendationes eius, qui editionem curavit, videntur esse; litteras autem, quae variis in locis textui insertae sunt, ad notas, quae in appendice sequantur, delegare coniecerim. Eiusmodi autem appendicem opus impressum non habet. Loco rubricarum, si quae longiores erant, qui codicem edidit breviores coartatasque posuit, rubricis quae in codicibus traditae erant cum textu coniunctis. Index capitulorum quem Herold libro suo praemisit codicis auctoritate niti non videtur. Codex ipse (B 11), qui editioni subest, iam non exstat: editio tamen videtur docere verba codicis accurate reddita esse, iis exceptis quae ad res orthographicas et grammaticas pertinent. Complures codices Heroldo praesto fuisse, verisimile non est, si consideramus, quam parvam partem libri constitutionum ediderit. Litterae autem quas commemoravimus singulares, orationi interiectae, non ad varias alii cuiusdam codicis lectiones videntur delegare.

3. Lindenbrogiana editio exstat in Friderici Lindenbruch 'Codice legum antiquarum .... Francofurti apud Johannem et Andream Marnios et consortes anno 1613.' p. 261—308. et 1318—1325. Editori, qui opus inscribit: 'Lex Burgundionum', duae quae antecedunt editiones non ignotae sunt; editione quidem ab Heroldo curata raro utitur, editionis autem principis amplitudinem et formam sua editione imitatus est. Contra in verbis constituendis saepius codices Parisienses B 2 et B 4 sequitur neque desunt lectiones, quae non traditae, sed ab eo, qui opus edidit, emendatae sint. Litteris 'ms.' vel 'mss.' ad codices B 2 et B 4, litteris 'al.' ad editionem principem delegatur.

4. Editio Petri Georgisch, in 'Corpus iuris Germanici antiqui ..., Halae Magdeburgicae 1738.' coll. 333—408. inserta, nova collatione codicum non nititur.

5. Editio Martini Bouquet in 'Rerum Gallicarum et Francicarum scriptorum', tom. IV (Parisiis 1741), p. 253—282. editione Lindenbrogiana nititur. Verba auctoris p. 253: 'Lindenbrogianam editionem contulimus cum duobus codd. mss. regiis 4490 et 5190', cum codicibus A 1 et B 4 usum esse indicio sunt; neque tamen omnibus in rebus hoc factum est, neque lectiones variae a Lindenbruch allatae omnes receptae sunt. Paucis denique rebus verba huius editionis a tertia editione distant (cfr. inscriptionem nominum comitum). Denique in notis nonnulla insunt 'ad explicandum legum sensum'.

6. Editio Pauli Canciani exstat in 'Barbarorum legum antiquarum' (Venetiae 1789), tom. IV, p. 1—41. Etiam haec editio ex Lindenbrogiana manavit, iisdem lectionibus variis redditis quas Lindenbrogiana habet; nova collatione non nititur, nonnullas tamen notas ad rem pertinentes praebet[1].

7. Ferdinandi Walter editio in 'Corporis iuris Germanici antiqui' (Berolini 1824), tom. I, p. 299—350. exstat. In universum editionem Lindenbrogianam reddit, sed — qua re a prioribus editionibus discrepat — lectionibus variantibus aucta est ex fragmentis Spangenbergi (ad codicem B 4 pertinentibus) susceptis; neque lectiones variae editionis Heroldi neglectae sunt; cfr. Walter in praef. ad tom. I. p. X.

8. Monfalconiana editio, cuius titulus est: 'Lex Burgundionum sive edicta regis Gundobaldi ex optimis editionibus collegit et commentationibus varietatem adiecit Ioannes Baptista Monfalcon, Lugduni excudebat Aimé Vingtimier 1857'. Quae editio editionis Canciani verba notasque illa declarantes reddit, neque vero lectiones varias priorum editionum; necnon loci ex Gaupp et Peyré assumpti ad interpretationem identidem afferuntur.

9. Editio, quam Fridericus Bluhme in Monumentorum nostrorum tomo III, (a. 1862), p. 497—578. praebuit, de qua ipse verba facit in praefatione l. c. p. 522—524. Auctoritas huius editionis in eo posita est, quod auctor omnia quae huc pertinerent colligenda sibi sumpsit. Collationibus accuratioribus carebat. Primo titulos 1. et 19. Additamenti I. a constitutionibus regum Burgundionum colligendis seclusit; deinde cum Additamenta I. et II. separari non posse intellexisset, numero CV tituli: De bovibus si quis pignoraverit (A 4. B 6—10) nitens librum constitutionum vel, ut ipse inscribit librum: 'Gundobadi legem inter Burgundiones et Romanos' amplificavit plerosque priorum editionum titulos Additamenti I. (excepit Addit. I, tit. 1. 19. 20) adiciens. Huiusmodi codices B 6—10 secutus contextum 105 titulorum obtinuit titulisque quattuor alias constitutiones, quas 'Legis Gundobadae capitula extravagantia' inscripsit, numeris 106—109. notatas, addidit (nostr. ed. Const. extr. 18—21).

10. Editio, quam C. Binding a. 1880. inscriptam: 'Lex Burgundionum' in 'Fontium rerum Bernensium' tomo I, p. 90—134. emisit. Quae, ut auctor ipse l. c. p. 90. monet, ex editione, quae exstat in LL. III, p. 525—578., ita transcripta est, ut correctior quidem, non plane nova sit. Quamquam autem editionis, quam Bluhme curavit, formam sequitur, tamen numeros titulorum 89—109. ad librum constitutionum referri non posse, auctor ipse confitetur. Editio primo codice Parisiensi 4626 (= A 2 nostr. ed.), deinde omnibus omnino codicibus classis A nititur. Recentioribus collationibus auctor usus est, lectiones varias nisi maxime necessarias non afferens.

11. Editio, quam J.-E. Valentin-Smith inscriptam: 'La loi Gombette' per multos annos iam paratam fore ut haud longo temporis spatio ad finem perducere possit sperat. Is omnes codices nobis notos constitutionum Burgundionum integros edendos sibi sumpsit atque iam nunc compluribus fasciculis annis 1889. et 1890. editis, nonnulli horum codicum

1) Editione Amadutiana legis Romanae usus est Canciani in add. I, 1 et 19.

publici iuris facti sunt. Addidit translatos in linguam Francogallicam nonnullos locos ex Gaupp, Die Germanischen Ansiedlungen und Landtheilungen (1844), deinde translatam praefationem editionis legis Burgundionum a Bluhme curatae. Qua de causa codices legis iisdem notis insigniuntur, quibus Bluhme usus est. Restat, ut moneam, me in conscribenda nostra editione hanc viri illustrissimi Valentin-Smith editionem, quatenus prodierit, examinavisse eaque usum esse.

Ut nihil omittam, moneo constitutionem extravagantem 20. separatim a Pardessus in nova 'Diplomatum, chartarum etc. prius a Bréquigny et la Porte du Theil collectarum' editione, Parisiis (1843), tom. I, sub num. 97. divulgatam, repetitam a Bluhme in 'Jahrbuch des gemeinen Deutschen Rechts' 1857, tom. I, p. 83, constitutionem extravagantem 21. ab eodem editam in eisdem annalibus tom. V, p. 208—213. exstare.

## § 7. De editionibus legis Romanae.

1. Princeps editio legis Romanae est Iacobi Cuiacii. In indice operis a Cuiacio anno 1566. Lugduni apud Guliel. Rovillium editi, quod praecipue codicem Theodosianum continet, verbis 'Papiani liber Responsorum, qui etiam nondum fuerat editus', nostra lex Romana significatur, quae expressa est p. 694—707. Editio 47 titulos habet, quorum in primo rubrica: De pactis inter virum et mulierem et verba Papiniani resp. libri I. ad legem Romanam non pertinentia inveniuntur. Titulus 28. nostrae editionis falsa distributione tit. 12. factus est; titulus 26. nostrae editionis deest: cfr. Barkow l. c. p. IV.

2. In editione secunda codicis Theodosiani a Iacobo Cuiacio anno 1586. Parisiis apud Sebastianum Nivellium curata iterum in indice verba 'Burgundionis IC., qui Papiani Responsorum titulum praefert (alia exemplaria: praetulit) liber' ad nostram legem, quae p. 138—152. expressa est, spectant. Quae editio 46 titulos continet, omissus est tit. 1. prioris editionis; tit. 28. nostr. ed. loco tit. 11. remansit itemque deest tit. 26. nostr. ed.; cfr. Barkow l. c. p. VI, num. 3.

Secunda editio non simpliciter verba prioris reddit[1], sed sat multas emendationes habet.

Sed non solum id quaeritur, num Cuiacius in conscribenda sua editione codicibus quibusdam nobis non servatis usus sit, sed etiam ea exsistit quaestio, utrum editio secunda codicibus nitatur, qui Cuiacio in editione principe praesto non essent, an ea, quibus editiones inter se distent, alio quodam modo sint explicanda. Mea quidem sententia Cuiacius in editione principe codice A 4 eodemque etiam in editione altera paranda, adhibito tamen nonnumquam codice A 5, usus esse videtur. Deinde in titulis 1. 2. 11. codice C 3, in tit. 2. 28. 41. codice aut C 1 aut C 2 usus est. Si diiudicandum sit, uter codex usurpatus sit, indicia nonnulla quidem sed haud magni momenti ad codicem C 2 delegare videntur. Postremo ad verba titulorum 2. 17. 44. editionis secundae constituenda adhibebantur eae editiones, quibus hi tituli una cum aliis iuris fontibus usque ad annum 1586. emissae sunt; usus est Cuiacius in hac altera editione 'antiquis legibus Burgundionum' (Tilii), quas ipse affert initio editionis, deinde Codice Theodosiano edito a Sichardo, ex quo in titulo 2. locum desumpsit, ad quem etiam glossa marginali delegat his verbis: 'al. dominus noster Theodoricus rex Francorum', fortasse etiam editione principe Edicti Theodorici.

1) Editio, quae anno 1586. Genevae emissa est, quorum exemplaria nondum divendita mutato titulo nomine editionis Lugdunensis a. 1593. iterum edita sunt, ex editione principe a. 1566. exscripta est; ea quoque editio, quae Parisiis a. 1607. emissa est, ex nondum divenditis exemplaribus editionis Parisiensis anni 1586. — mutato titulo — videtur constare; cfr. Barkow l. c. p. VI—X.

*Nostra autem opinio, Cuiacium codicibus A 4 et A 5 usum esse, non solum comparatis editionibus cum illis codicibus, sed etiam ea re comprobatur, quod codices Petri Pithoei erant, quem socium in edendo libro (a.* 1566*) se habuisse Cuiacius ipse confitetur. v. Savigny, Merkel, Barkow, Tardif sententiam a nobis refutatam defenderunt Cuiacium et in editione principe et in editione secunda codicibus esse usum, qui nobis servati non sint.*

3. *In collectione fontium iuris Romani sub titulo: 'Iurisprudentia vetus anteiustinianea', Lugduni Batavorum a.* 1717. *emissa, auctor Antonius Schulting p.* 827—854. *hanc nostram legem Romanam 'Papiani liber responsorum' inscriptam edidit. Quae editio quod ad verba attinet*[1] *ex editione Parisiensi anni* 1586. *manavit. In notis praeter lectiones varias editionis principis egregiae explicationes verborum legis praebentur. Repetita est haec editio a.* 1737. *Lipsiae in officina Weidmanniana, et a.* 1744. *curante Ios. Finestresio Cervariae; cfr. Barkow l. c. p. X.*

4. *Una cum 'Legibus novellis* 5 *anecdotis' a.* 1767. *Romae Iohannes Christophorus Amadutius legem Romanam p.* 131—295. *edidit, 'Lex Romana seu responsum Papiani' superscriptam; in superiore parte paginarum legitur textus legis e codice A* 2 *cum omnibus vitiis et notis siglisque accuratissime transcriptus, in media parte textus legis ab editionis auctore 'suae lectioni restitutus' praebetur, in infima denique parte cuiusque paginae leguntur notae, variae lectiones tam editionum priorum quam codicum A* 2 *et A* 3. *Editio, ut codex A* 2, *titulos* 48 *habet, index titulorum deest (cfr. autem tabulam cod. A* 2 *p. XIX). De auctoritate notarum orationem explicantium cfr. v. Savigny l. c. II², p.* 33; *Barkow l. c. p. XXXIII.*

5. *In tomo II. collectionis 'Iuris civilis anteiustinianei', a Gustavo Hugo a.* 1815. *Berolini editae, p.* 1499—1541. *a Friderico Augusto Biener editio legis Romanae recepta est, quae* 47 *titulis constat atque praeter lectiones editionis Cuiacianae Amadutianaeque etiam lectiones varias codicis A* 5 *continet.*

6. *'Lex Romana Burgundionum'* 47 *titulis constans a.* 1826. *ab Augusto Friderico Barkow Gryphiswaldiae edita est. Qua ratione et quo consilio haec editio adornata sit, cfr. praef. edit. p. XXXIII. Recentes collationes editori praesto non erant; quae autem lectiones iam antea in libris impressis prolatae erant, eas quam diligentissime composuit legemque commentario egregio illustravit*[2]; *id potissimum demonstrare contendit, e quibus fontibus genuini iuris Romani unusquisque titulus derivandus sit.*

7. *De editione, quam Fridericus Bluhme in Monumentorum nostrorum tomo III (a.* 1862*), p.* 579—624. *inscriptam: 'Lex Romana, vulgo Papianus dicta, Gundobadi regis iussu composita' titulis* 47 *edidit, ipse ille disseruit in praef. p.* 594. *Excepto codice A* 2 *collationibus auctor nititur vel omnino tunc primum vel denuo ab ipso factis, nonnullasque coniecturas praebet, quarum quamquam plurimae recte sese habere videntur, nonnullas probare non possum; adnotatione critica quam vocant lectiones variae codicum, notis fontes Romani legis, Barkow auctore, afferuntur.*

8. *Editio in 'Fontium rerum Bernensium' tomo I (a.* 1880*), p.* 135—152. *emissa verba editionis a Bluhme curatae reddit.*

*Denique admonemus, Angelum Maium fragmenta, quae servata sint codicis A* 1, *titulos* 28—36 *(nostr. ed.) continentia in 'Iuris Romani anteiustinianei fragmentis', Romae et Berolini* 1823. *et* 1824, *p.* 104—108, *et in 'Scriptorum veterum collectione' tom. I, Romae* 1825. *et* 1831, *part. IV, p.* 80. 81, *edidisse; cfr. Barkow l. c. p. XXI; deinde Antonius*

1) *In praefatione haec lectori auctor dicit: manu exaratorum codicum praesidium si mihi adfuisset, non dubito, quin nonnulla inde quoque potuissent produci, quae in rem meam verterem.* 2) *Specimen editionis a Barkow iam a.* 1817. *editum paginis* 16 *monitum ad lectorem et primum atque secundum titulum legis Romanae habet.*

*Zirardinus anno 1766. titulum 26. ex codice A 2 in 'Imp. Theod. et Valent. novellis legibus' p. 521. emisit. Praeterea una cum aliis collectionibus fontium iuris Romani separati tituli 2. 17. 44 legis Romanae editi sunt a Sichardo, Tilio editoribusque legis Gundobadae; quod iam supra p. 22. commemoratum est.*

*Hanc legem Romanam et edere et in linguam Francogallicam transferre etiam J.-E. Valentin-Smith, in animo se habere mihi indicavit.*

## § 8. *De nostra editione legum Burgundionum.*

*Ex eis, quae de historia legum Burgundionum et de codicibus, quibus traditae sunt, disserui, efficiuntur rationes, quibus in legibus illis edendis uti oporteat, scilicet omnes leges et in una editione comprehendendas et in tres partes esse dividendas.*

*Appellatio libri constitutionum, quae primae parti inscribitur, ex primae constitutionis inscriptione, quam omnes codices praebent, desumpta est. Quam appellationem, etsi non a temporibus regum Burgundionum repetita est, tamen aetate maiorem esse constat reliquis nominationibus, quas praeter eam in codicibus manuscriptis legimus. Memoria multorum saeculorum etiam nomen legis Gundobadae confirmatum est; quam appellationem priori ea de causa postponimus, quod collectionem constitutionum genuinam, a Gundobado exeunte V. saeculo compositam, integram ad nos non pervenisse cognovimus, sed mutatam posterioribus et Gundobadi et Sigismundi legibus. Appellatio autem, quam proposuimus secundae parti, ex se ipsa probatur, constitutionibus iis extravagantibus nominatis, quae ut ita dicam, extra librum constitutionum vagantur. Appellatio denique tertiae partis, lex Romana, omisso verbo Burgundionum, quod supervacaneum videtur esse, si titulum principalem respicimus, codicibus tradita est, et verba, quae exstant in libri constitutionum pr. const. § 8: 'forma et expositio legum (sc. Romanarum) conscripta', ad legem nostram sine dubio referenda sunt; eam autem appellationem temporibus regni Burgundici usitatam fuisse non est veri simile: appellatio denique 'Papianus' plane negligenda est, cum eam falsam esse iam dudum cognitum sit.*

*Restat, ut pauca etiam verba de nostra editione ipsa faciam:*

*Titulorum numeri libri constitutionum legisque Romanae certi sunt; incerti sunt quos constitutionibus extravagantibus adieci; ordo constitutionum extravagantium qualislibet esse potest; ut autem iam Tilius et Bluhme quam maxime potuerunt ordinem codicum secuti sunt, ita in nostra editione id spectavimus, ut ii tituli antecederent, qui in compluribus codicibus certo ordine redduntur.*

*In nonnullis codicibus singuli tituli in particulas quasdam distribuuntur, cui partitioni nostra paragraphorum distributio non semper respondet, cum plane ad meum arbitrium titulos paragraphis disposuerim, quamquam nonnumquam, priores editiones respiciens, minus aptam partitionem servavi. Etiam Bluhme in hac re editionem Lindenbrogianam, itaque Tilianam secutus est, et cum Tilius partitionem suam ex codicibus A 1 et A 4 deprompserit, priores editiones cum his codicibus consentiunt, nisi quod numeri nullo in codice adiecti sunt.*

*Duae praecipue res observandae sunt:*

*Supra exposuimus, quosdam codices in fine libri constitutionum (post tit. 88), eius quasi partem, nonnullas continere constitutiones, quae secundum nostram opinionem, ordine codicum optimorum approbatam, censendae extravagantium, itaque etiam in editione legum Burgundionum numero constitutionum extravagantium adscribendae essent. Editione nostra id demonstrari velim, nonnullis codicibus (B 6—10) eos titulos, qui tit. 88. sequantur, continua numeratione adiunctos itaque librum constitutionum 105 titulorum traditum esse. Utile autem mihi visum est, propriam inscriptionem titulo 89. anteponi.*

*Prima constitutione ea forma, qua primo lata est, codicibus non tradita, nostrae editionis forma A legis Gundobadae genuinae initium restituere conatur; litteris autem 'etc.'*

*ad contextum formae B delegatur; quibus litteris id tantum demonstrare volumus, § 2 cum § 1 cohaeruisse, in dubio tamen relinquentes, an reliquus textus (§ 2 sqq.) olim talis fuerit, qualis in codicibus nobis traditus est. Forma B initii primae constitutionis eam formam exhibet, qua codicibus traditur. Quae auctoritas huic traditioni attribuenda sit, iam supra diximus.*

*Editio libri constitutionum praecipue codicibus A 1 et A 2 nititur, sed non adeo, ut, ubi in iis manifestus error est, haec falsa lectio in textum recepta, rectior lectio inter notas tantum commemorata sit; nam etiam hoc observandum est, lacunas quasdam horum codicum ex aliis codicibus explendas fuisse; omnes autem lectiones in contextum non receptae codicis A 1 vel A 2 inter notas inveniuntur. Apparatus variarum lectionum fortasse maior et inutilis videtur, sed potius ampliora quam minora praebere volui; innumerabilia tamen vitia orthographica et grammatica, quae cum in ceteris codicibus, tum in A 3. B 1. B 6 occurrunt, omisi. Quod ad constitutiones extravagantes attinet, imprimis codices A 3 et A 4 respiciendi erant.*

*Denique ut ad legem Romanam transeam, ex fragmentis codicis A 1 apparet, quam perversum sit, quod in codice A 2, cuius auctoritas fere gravissima est, lectio corrupta sive lacunosa sive mendosa inveniatur, ideo lectiones codicum A 3—5 in notas tantum loco variarum lectionum recipere.*

*Quos locos coniectura emendatos in textu exhibui, uncis inclusi sunt. Nonnunquam etiam priorum editionum lectiones reddidi, Cuiacii — sunt enim, qui eius lectiones tantidem, quanti codicum fidem faciant — Tilianae, Lindenbrogianae, aliarum eo consilio, ut, qua re inter se differrent et quae homines docti emendare vellent, ostenderem.*

*In notis, ad explicandum contextum additis, quam brevissimus esse studui; quod ad eorum disputationes, qui singula accuratius examinant, delegavi, noli putare me, quaecunque illi viri docti exposuerint, sumere; ansas potius, ut ita dicam, praebere volui, ut in eam rem, de qua illi disputaverunt, accuratius inquireretur. In lege Romana maximi pretii esse putavi fontes singulorum statutorum indicari.*

*Prioribus paragraphis qua ratione singulorum codicum cognitionem mihi paraverim, exposui. Restat ut maximas singularesque gratias iis viris agam, qui in conficiendo opere me adiuvarunt, imprimis venerabilissimo investigatori legum Burgundionum J.-E. Valentin-Smith, viris illustrissimis C. Binding, C. Ritter ob officiosum atque utilissimum in parandis codicum collationibus auxilium, praefectis bibliothecarum Berolinensi et Parisiensi, cum codices inspiciendos mihi traderent, viro excellentissimo L. Delisle, quod ut imaginem codicis Parisiensis 4758 photographicam mihi pararem permisit, quae imago a fratribus Bossert Basileae facta est.*

*Dabam Basileae, 15. die mensis Martii* 1890.

*LUDOVICUS RUDOLFUS DE SALIS.*

# *TABULAE CODICUM.*

## *I. CODICES LIBRI CONSTITUTIONUM ET CONSTITUTIONUM EXTRAVAGANTIUM.*

### 1. *Ordo codicum a Fr. Bluhme institutus*[1].

| *Bluhme.* | | *Ed. nostra.* | *Bluhme.* | | *Ed. nostra.* | *Bluhme.* | | *Ed. nostra.* |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *A* | = | *B* 6 | *F* | = | *B* 1 | *K* | = | *A* 2 |
| *B* | = | *B* 7 | *G* | = | *B* 4 | *L* | = | *A* 3 |
| *C* | = | *B* 8 | *H* | = | *B* 2 | *M* | = | *A* 4 |
| *D* | = | *B* 9 | *I* { $I^a$ | = | *B* 5 | | | |
| *E* | = | *B* 10 | *I* { $I^b$ | = | *A* 1 | | | |

### 2. *Ordo codicum editionis nostrae.*

| *Ed. nostra.* | | *Bluhme.* | *Ed. nostra.* | | *Bluhme.* | *Ed. nostra.* | | *Bluhme.* |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *A* 1 | = | $I^b$ | *B* 3 | | *deest* | *B* 9 | = | *D* |
| *A* 2 | = | *K* | *B* 4 | = | *G* | *B* 10 | = | *E* |
| *A* 3 | = | *L* | *B* 5 | = | $I^a$ | *B* 11 | = | *Ed. Herold.* |
| *A* 4 | = | *M* | *B* 6 | = | *A* | *C* 1 | | *deest* |
| *B* 1 | = | *F* | *B* 7 | = | *B* | *C* 2 | = | *Cod. Monac. Lat.* 4115. |
| *B* 2 | = | *H* | *B* 8 | = | *C* | *C* 3 | = | *Codd. Anseg. collect. Capit.* |

## *II. CODICES LEGIS ROMANAE.*

### 1. *Ordo codicum a Fr. Bluhme institutus.*

| *Bluhme.* | | *Ed. nostra.* | *Bluhme.* | | *Ed. nostra.* | *Bluhme.* | | *Ed. nostra.* |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *A* | = | *A* 1 | *F* | = | *C* 1 | *L* | = | *C* 7 |
| *B* | = | *A* 2 | *G* | = | *C* 2 | *M* | = | *B* 6 |
| *C* | = | *A* 3 | *H* | = | *C* 3 | *N* | = | *B* 1 |
| *D* | = | *A* 5 | *I* | = | *C* 4 | *O* | = | *B* 4 |
| *E* | = | *A* 4 | *K* | = | *C* 5 | *P* | = | *B* 2 |
| | | | | | | *Q* | = | *B* 5 |

### 2. *Ordo codicum editionis nostrae.*

| *Ed. nostra.* | | *Bluhme.* | *Ed. nostra.* | | *Bluhme.* | *Ed. nostra.* | | *Bluhme.* |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| *A* 1 | = | *A* | *B* 2 | = | *P* | *C* 2 | = | *G* |
| *A* 2 | = | *B* | *B* 3 | | *deest* | *C* 3 | = | *H* |
| *A* 3 | = | *C* | *B* 4 | = | *O* | *C* 4 | = | *I* |
| *A* 4 | = | *E* | *B* 5 | = | *Q* | *C* 5 | = | *K* |
| *A* 5 | = | *D* | *B* 6 | = | *M* | *C* 6 | | *deest* |
| *B* 1 | = | *N* | *C* 1 | = | *F* | *C* 7 | = | *L* |

1) *Quem ordinem sequuntur etiam C. Binding et J.-E. Valentin-Smith; pro signis tamen* $I^a$ $I^b$, *quibus Fr. Bluhme codicis I manum antiquiorem a manu recentiore distinxit, C. Binding* $I^1$ $I^2$ *scripsit.*

# I.

# LIBER CONSTITUTIONUM
SIVE
# LEX GUNDOBADA.

## *A.*

## *LEGIS GUNDOBADAE GENUINAE INITIUM RESTITUTUM.*

[Prima Constitutio[1].]

Vir gloriosissimus Gundobadus rex Burgundionum. Cum de parentum nostrisque constitutionibus pro quiete et utilitate populi nostri inpensius cogitemus, quid potissimum de singulis causis et titulis[2] honestati. disciplinae. rationi et iustitiae conveniret, et coram positis obtimatibus nostris[3] universa pensavimus, et tam nostram quam eorum sententiam mansuris in evum legibus sumpsimus statuta perscribi. Amore iustitiae, per quam Deus *etc.* *(Vide infra p. 30, l. 28 sqq.).*

9 cogitaremus *ex coniectura Lind.* || 12 statuta *ex emendatione iam a Lind. proposita;* statura *codd.: cfr. infra initium tit. 52.*

1) *In tit. 81. ab ipso Gundobado haec constitutio prima appellatur. Quod ad tempus quo conscripta sit attinet, opiniones hominum doctorum quam maxime inter se discrepant. In hac re id magni erat momenti, quod prooemium praefationem esse primam (praefatiunculam) eamque ab iis, quae sequantur, seiungendam censuerunt; veram autem primae constitutionis introductionem, quam etiam praefationem secundam appellent, inscriptionem esse, aliis codicibus aliter traditam, putarunt, quae librum const. modo Gundobado, modo Sigismundo attribuat. Si nostram sententiam sequeris, non de praefationibus, quae propriam habeant vim, verba facienda sunt, sed de prima constitutione; cfr. praefationem nostram supra p. 9. Quod de prima constitutione exempli gratia Binding l. c. I, p. 121, et Jahn l. c. II, p. 34. dicunt, coniecturarum solum auctoritatem habere perspicuum est. Cfr. autem quod etiam Theoderici edictum tit. 1 sqq. et Lex Visig. II, 1 statuta continent de iudicibus et indicatis.* 2) *Cfr. Bluhme, LL. III, p. 525, not. 78; supra p. 7; infra tit. 43, § 1.* 3) *Cfr. infra § 2:* habito consilio comitum et procerum. *§ 3. 14; tit. 53. 74. 81. 88; Const. extrav. 18. Singularia quaedam cfr. in tit. 1, § 1. 55; Const. extrav. rubr. 21 ('conventum Burgundionum' contionem significare Burgundionum probari vix potest). In aliis constitutionibus dicit legislator se legem edidisse ad 'comitum querelam' vel 'multorum relationem', neque vero id dicit, hac de causa se consilium optimatum aut comitum habuisse; cfr. infra tit. 76. 77, § 3; Const. extrav. 1. 19. 20. Comites aut optimates conscribendae legi adfuisse non narratur, exempli gratia in tit. 42. 43. 45—47. 49—52. 54. 60. 75. 84. Qua tamen re id non efficitur, comites aut optimates non adfuisse. Eam autem sententiam, regi absentibus optimatibus et comitibus leges ferre omnino non licuisse, recte sese habere non puto; cfr. praecipue Const.*

## *B.*

## *LEGIS GUNDOBADAE FORMA IN CODICIBUS MANUSCRIPTIS TRADITA.*

### [Prima Constitutio.]

*A.*

*Ex Codicibus A* 1. 2. 3. *B* 1. 2. 4. 6.

[1.] In* Dei nomine** anno secundo regni domni nostri gloriosissimi Sigismundi*** regis liber constitutionum de praeteritis et praesentibus atque in perpetuum conservandis legibus et datum† sub die IIII. kalendas Aprilis Lugduno.

*) Vir gloriosissimus Gundobadus rex Burgundionum. Cum de parentum nostrisque constitutionibus pro quiete et hutilitate populi nostri inpensius cogitemus quid potissimum de singulis causis et titulis honestati disciplinae rationi et iustitiae conveniret et coram positis obtimatibus nostris universa pensavimus et tam nostram quam eorum sententiam mansuris in evum legibus sumpsimus statura perscribi. In *A* 1. 2, *exceptis verbis* Vir … populi, *quae desunt hodie A* 1 *a bibliopego resecata parte foliorum* 66. 67, *in qua initium primae const. scriptum erat; vid. tabulam.* **) In Dei nomine *om. B* 1. 2. 4. ***) Segismundi *A* 3; Segimundis *B* 1. †) et datum *A* 1. 2; aedetum *A* 3; editus *B* 2. 4; aeditus *B* 1; editum *B* 6.

*B.*

*Ex Codicibus A* 4. *B* 5. 7. 8. 9. 10. 11.

[1.] In Dei nomine anno* secundo regni** domni nostri gloriosissimi Gundobadi*** regis liber† constitutionum de praeteritis et praesentibus atque in perpetuum conservandis legibus editus sub die IIII. kalendas Aprilis Lugduno.

*) In Christi nomine incipit prologos (prologus *B* 8) domni nostri praecellentissimi Gondubadi (Gundubade *B* 7) regis quem constituit anno *B* 7. 8, *in B* 7 *praecedunt verba:* Constituta Gundubade regis. **) agnoscendae fidei *A* 4, agnoscendi fidei *B* 11 *pro* anno secundo regni. ***) Gundobadi *B* 11; Gundebadi *A* 4; Gundebati *B* 9. 10; Gondubadi *B* 8; Gundubade *B* 7; Gundobado *B* 5. †) prolocus quod legitur liber *B* 5.

[2.] Amore iustitiae, per quam Deus placatur et potestas terrenae dominationis adquiritur, ea primum[1] habito consilio comitum et procerum nostrorum

7—12 *Col. A:* 8 regni *deest A* 1—3. *B* 6. domno nostro gloriosissime *A* 3. ‖ 10 adque *A* 1. 3. *B* 1. 6. ‖ 11 perpetuo *A* 3. *B* 1. 2. 4. cumservandis *A* 2. legibus *om. B* 1. ‖ 12 sub … Lugduno *desunt hodie B* 6; Lugduno *om. A* 2. 3; Lunguƀđ *B* 1; Lugđ *B* 2.

7—12 *Col. B:* 8 domno nostro gloriosissimo *B* 5; domini *B* 11. ‖ 9 regis libera institutione *B* 8; regis libera institutionis *B* 7. ‖ 10 .in *loco* et *B* 8. adque *B* 5. ‖ 11 perpetuo *A* 4. conservandis] consequendes *B* 5. editus] aeditus *B* 5. 9. 10; edictus *B* 7; poenitus *B* 8. ‖ 12 die III. *B* 11; die secundo kalendas agustas *B* 8. aprelis *B* 10; apraelis *B* 9. Lugdunum *B* 7. 8.

28 amare iustitia et per quam Deus plagatur *A* 3. placatus *B* 9. 10; pertinens per quam *B* 7; pertinensis Deus placatis *B* 8; per quem Deus placator *B* 1. terrenae donationis *A* 2; terrena dominanes *A* 3; terrenae divinitatis nationis *B* 7; terraeni divinitatis natio *B* 8; terrenas dominationes *B* 1. ‖ 29 ea primum *om. B* 8; primo *A* 3. *B* 1. 5; eam primum *B* 2. 4; et regnum *B* 7; itaque primum *B* 11. abito convivium *B* 8; habitu *A* 4. *B* 9. 10; consilium *B* 1. et *soli A* 1. 2. procerumque *A* 4. *B* 1. 2. 4. 11; processu *B* 6; procera *B* 8; procerium *B* 7.

*extrav.* 1. 19; *Lib. Hist. Francorum cap.* 12. 13, *SS. Merov. II,* 256 *sqq.; Gaupp l. c. p.* 310; *Jahn l. c. I, p.* 93; *Fustel de Coulanges, La monarchie franque* (1888), *p.* 113; *Sécretan l. c. p.* 135; *W. Sickel in 'Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung', tom. suppl. II* (1887), *p.* 319.

1) *Rectam esse interpretationem quam dedit Ginoulhiac l. c. p.* 566 *(immédiatement après), vix credi potest; cfr. L. Visig. II,* 1, 1 (illud primum).

studuimus ordinare, ut integritas et aequitas iudicandi a se omnia praemia vel corruptiones excludat.

[3.] Omnes itaque administrantes ac iudices secundum leges nostras, quae communi tractatu compositae et emendatae sunt, inter Burgundionem et Romanum praesenti tempore iudicare debebunt[1], ita ut nullus aliquid de causis et iudiciis praemii aut commodi nomine a qualibet parte speret aut praesumat accipere, sed iustitiam, cuius pars meretur, obteneat et sola sufficiat integritas iudicantis.

[4.] Cuius legis conditionem nobis quoque credidimus inponendam, nec ullus in quolibet causarum genere integritatem nostram suffragiis aut praemio adtemptare praesumat, a nobis primum aequitatis studio repellentes, quod a cunctis sub regno nostro iudicantibus fieri prohibemus, ne fiscus noster aliquid amplius praesumat, quam de solutione multae legibus legitur constitutum.

[5.] Sciant itaque obtimates, consiliarii, domestici[2] et maiores domus nostrae, cancellarii etiam, Burgundiones quoque et Romani civitatum aut pagorum comites vel iudices deputati, omnes etiam et militantes[3]: nihil se de causis his, quae actae aut iudicatae fuerint, accepturos aut a litigantibus promissionis vel praemii nomine

1 studemus *B* 11; studimus *A* 3; studuemus *B* 6; statuimus *B* 7. ordinari *A* 4. ut] aut *B* 1. et aequitas *om.* *B* 7. iudicantum *A* 3; iudicando *B* 1. 2. 4. 5; iudicandum *B* 7. 8; iudicantium *B* 6. 9. 10, *Bluhme.* a se] seu *B* 7. 8; ad se *B* 1. ‖ 2 corruptionis *A* 3. *B* 7. 9. 10; correptionis *B* 8. excludeat *B* 9. 10; excludant *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. 8. 11; excludeantur *B* 7. ‖ 3 omnes itaque (utique *B* 1) administrantes iudicia *B* 1. 2. 4, *Lind.;* omnis itaque administrantis hac (ac *B* 8) iudicis *B* 7. 8; ac] hac *A* 3. 4. *B* 9. 10. iudices] iudicantes *B* 11. ‖ 4 tractu *A* 1; tracto *B* 5 *vide infra* § 13; tractato *A* 3. 4. *B* 6; tractatio *B* 1; tractatum *B* 7. 8; tractum *B* 4. compositis et emendati *B* 8; composite emendati *A* 3. Burgundiones (Borgundiones *B* 7) et Romanos *B* 1. 7. ‖ 5 a praesenti *B* 2. 11; ad praesenti *B* 1. 4 9. 10; ad praesentem *B* 7; ad praesente *B* 8. debent *B* 5. 11; debunt *A* 3; debebant *B* 1; debebat *B* 8. de hac causas *A* 3. et] vel *A* 4. *B* 1. 2. 4—11. ‖ 6 aut corripiendi nomine *A* 3; vel commodine a qualibet *A* 4. *B* 9. 10; vel (aut *B* 5) commodi de qualibet *B* 1. 2. 4. 5. nomen *B* 8. partes spere aut qualibet aut *B* 1; partis *B* 7—10. ‖ 7 iustitia *A* 4. *B* 1. obteneat *om.* *A* 2. 3. iudicantis *A* 4. *B* 2. 4. 7—10; iudicantes *B* 1; iudicanti *A* 1. 3. *B* 6, *Til.*, Bind.; iudicandi *A* 2; iudicante *B* 5; sed iustitiae sola sufficiet integritas iudicandi *B* 11. ‖ 8 nobis *om.* *B* 7. 8; vobis *A* 4. credimus *A* 3. 4. *B* 1. 5. 7. 8; a nobis credimus *B* 11. nec nullus *A* 3; ne nullus *B* 5; nulli *B* 1; ne ullus *A* 4. *B* 11; nullus *om.* nec *B* 2. 4. ‖ 9 et integritatem *A* 1. *B* 5; integritates nostras *B* 1; nostram *om.* *B* 11. praemiis *A* 4. *B* 1. 2. 4. 7. 8. ad temptatorem *B* 7. 8. ‖ 10 ac nobis *A* 2; a vobis *B* 11; a nobis quoque *B* 1. 2. 4. 7. 9. 10, *Lind.* primum] praemium *B* 8, *Til.* aequitatem *A* 1; aequitatum *B* 1; aequitas *B* 5. 7; aequitates *A* 3. studium *A* 3. *B* 6—8; studia repellens *B* 11; studio — cunctis *om.* *A* 2. regna nostra *B* 1. ‖ 11 iudicantis *A* 4; iudicantes *B* 1. fieri *om.* *B* 11. prohibuimus *B* 8. nec *A* 3. *B* 5. 6. 8. 11; ut nec *B* 7. 9. 10. fiscum nostrum *B* 1; fiscos nostros *B* 6. quam *om.* *B* 6; quod *A* 3; quo *B* 1; quam quod *B* 2. 4. 5. 7. 8—11, *Lind.* ‖ 12 de sola inlatione *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5, *Til.*, *Lind.* legitur *om.* *B* 1. 2. 4. 5. ‖ 13 scient *B* 9. 10; sciatis *B* 6; sciat *A* 3. obtemates *A* 3; obtimatis *B* 1. 5. 7; obtimates comites (obtimatis comitis) consiliarii *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. 7—11. consiluarii *A* 1. domestici — cancellarii *om.* *B* 1. 2. 4. nostri et *B* 11. ‖ 14 etiam (*om.* *B* 11) et *A* 4. *B* 9—11. Burgundiones Romani quoque *A* 4; et tam Burgundiones quam Romani *ex coniectura Til.*, *Lind.* quoque *om.* *B* 2. paganorum *A* 2. 3. *B* 5. 8. ‖ 15 ac iudicis *B* 8. iudicis deputati omnes *A* 3; iudices deputationes *A* 1. 2. *B* 4; iudices depotationes *B* 5; iudices deputationis *A* 4. *B* 2; iudicos deputarem *B* 1; iudices depotati *B* 9. 10. omnes] homines *B* 8. et *om.* *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. 7—10. militantis *B* 2. 4. 8; milites *B* 11. se *om.* *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5; sed *A* 3. de *om.* *B* 6. causas his qui acte *A* 3; causis quatenus actuae *B* 2. 4; causis quatenus cause *B* 1. his *om.* *A* 4. *B* 1. 7—10. que ate aut *B* 6; que in acte *B* 7. ‖ 16 aut] ac *A* 2; vel *B* 11. fuerunt *B* 1. 6. accepturus *A* 3. *B* 6; aliquid accepturis *A* 4; aliquid accepturos *B* 2. 4; aliquid accepturus *B* 1. 7. 9. 10. a *om.* *A* 3. *B* 4. 6. promissiones *A* 3; promissione *B* 1. praemia *B* 8.

1) *Cfr. infra* § 8; *tit.* 55, § 2; 60, § 1. *Brunner l. c. I, p.* 260. 338; *Bluhme in 'Jahrb. des gem. Deutsch. Rechts' I* (1857), *p.* 71 *sqq.;* *non recte v. Savigny l. c. II*², *p.* 8. 2) *Domesticus erat magistratus quidam, cuius nomen etiam apud Ostrogothos et in regno Francorum invenimus; cfr.* Waitz, *VG. II,* 2, *p.* 47, *n.* 3. 3) *Sécretan l. c. p.* 137—142; *Jahn l. c. I, p.* 93. 134; *Ginoulhiac l. c. p.* 532.

quaesituros; nec partes ad compositiones[1], ut aliquid vel sic accipiant, a iudice conpellantur.

[6.] Quod si quis memoratorum corruptus contra leges nostras, aut etiam iuste iudicans, de causa vel iudicium praemium convictus fuerit accepisse, ad exemplum omnium probato crimine capite puniatur[2]: ita ut facultatem eius, in quo venalitas vindicatur, a filiis aut legitimis heredibus suis, quae in ipso punita est, culpa non auferat.

[7.] Notariis sane deputatorum iudicum pro iudiciorum commodis in causis ultra decem solidos addictis singulos tremisses censuimus posse sufficere, intra decem solidos minora commoda quaesituros[3].

[8.] Inter Romanos vero, interdicto simili conditione venalitatis crimine, sicut a parentibus nostris statutum est, Romanis legibus praecipimus iudicari; qui formam et expositionem legum conscriptam, qualiter iudicent, se noverint accepturos, ut per ignorantiam se nullus excuset[4].

[9.] De male vero ante acto tempore iudicatis prioris legis forma[5] servabitur; hoc etiam inserentes, ut, si forte iudex in corruptione accusatus convinci nulla ratione

1 quaesituri sint *B* 11; quisiturus *A* 3; quaesiturus *A* 4. *B* 1. 4. 6—9. nec] ne *B* 1. partis *B* 1. 2. 4. 5. 7. 8; patris *A* 4. compositionem *A* 3. 4. *B* 6. 8—11; compositionis *B* 1. 7; conpositione *B* 2. 4. ut *om.* *B* 4; aut *A* 2. 4. *B* 1. 2. 9. 10. vel sic *desunt* *B* 5. 11. sic acc.] sibi accipiant *B* 11; si accipiant *A* 4. *B* 2. 4; accipiunt *B* 8; si accipiat *B* 1; se accepisse iudice *B* 5. || 2 conpellatur *A* 4. *B* 6. 9. 10; conpellentur *B* 11. || 3 quisque *B* 8. temeratorum *A* 1. 2; meratorum *A* 3. corruptis *B* 8; corruptam *B* 2. 4; corruptus *om.* *B* 5. iuste *om.* *B* 5; iniuste *B* 7. 8. 11; iniusti *B* 4. || 4 iudicant *B* 5. causis *B* 5. iudicio *B* 1. 2. 4. 9. 10; iudicii *A* 4. *B* 11. accepisse *om.* *B* 8. || 5 provato criminem ad exempl. omn. *B* 1; probatum *B* 5. 6. poneatur *B* 6. 9. 10; ponatur *A* 3; puniantur *B* 5. 8. || 6 a *soli* *A* 1. 2. filiis aut *om.* *A* 2. suis quae] eius qui (que *B* 1. quia *B* 2) *B* 1. 2. 4; quid *B* 5. in ipso punita] in *om.* *A* 2; in ipsum posita *B* 8; in ipso ponita *A* 1. 3. *B* 5, 9. 10; in ipso privata *B* 11. || 7 auferatur *B* 1. 2. 4; auferant *B* 11. || 8 notariis sane de potestate eorum iudicum (iudicium *A* 2. *B* 6) *A* 1. 2. 3. *B* 6; notariis iudicum *B* 5; notariis (notarius *B* 1) ante iudicium (iudicum *B* 2) *B* 1. 2. 4; notarii (notharii *A* 4) sane (notariis annum *B* 8) deputatorum (deputaturum *A* 4; depotatorum *B* 9. 10) iudicium (iuditium *A* 4. *B* 8) *A* 4. *B* 7—10. causa *B* 11. || 9 addistis *B* 9. 10. singulis tremissis *A* 4. *B* 7. 8. nec intra *A* 1—3. *B* 6. sufficeret in sex solidus quomoda *B* 5. || 10 munera *B* 1. 2. 4; memora *B* 6. quaesiturus *A* 3. *B* 6; quaesituri *B* 1. 2. 4. 7—10; conquaesituri *B* 11; quesitura *A* 4; *om.* *B* 5. || 11 interdictis *B* 1. 4; interdicti *B* 2. venalitas *B* 7. crimine *om.* *B* 9. 10. || 12 institutum *B* 11. praecipimus *om.* *A* 2; precibus *B* 9. 10. iudicare *A* 3. *B* 1. 2. 4. 5. 7. 8. quia *B* 1; quae *B* 8. forma *A* 3. et *om.* *A* 3. 4. *B* 5. 6. 8. || 13 expositionum *B* 6; expositione *B* 8; expositionibus *B* 7. conscripsit *A* 3; conscripta *B* 7. 8. aequaliter *A* 3; qui qualiter *A* 4; quicumque et qualiter *B* 10; quicumque equaliter *B* 9. iudices si noverint *B* 7. 8. noverunt *B* 1. accepturus *A* 3. *B* 5—8. ut] et *B* 1. 4. || 14 excusat *B* 7. || 15 male *A* 3. 4. *B* 5—7. 9—11, *Til.*, *Lind.*; malo *B* 1. 2. 4; mala *B* 8; malis *A* 1. 2, *Bind.* ante acto — sustinere *desunt* *B* 5 anteactum *B* 2. 7. 8. iudicantis *B* 4. 11; iudicantes *A* 3; iudicato *B* 1. || 16 inserentis *B* 7—10; inferentes *B* 6; infertur *B* 11. corruptionem *B* 1. 9. 10. fuerit accusatus *B* 7. 8. convinci] et convincitur *B* 8; quod nulla ratione potuerit accusator adprobare simili poena *B* 1. 2. 4. ratio *B* 8; probatione *B* 7. 9—11.

1) *Cfr. infra tit.* 71; *Const. extrav.* 21, § 11; *L. Rom. tit.* 9, § 2. 2) *Cfr. L. Visig. VII*, 4, 5. 3) *Si hoc statutum Cod. Iust. XII*, 21, 8 *imitatur, ut Bluhme opinatus est, ad tempus definiendum, quo prima constitutio conscripta sit, momentum quoddam exhibere videtur annus constitutionis quae affertur a Zenone imperatore a.* 484. *datae.* 4) *Quae forma et expositio legum Romanarum conscripta lege Romana continetur, quam legum Burgundionum partem tertiam edimus. Ex verbo* conscriptam *coniuncto cum verbo quod insequitur* accepturos *minime, hanc collectionem iuris Romani, ut Haenel l. c. p.* XCV. *putat, iam eo tempore exstitisse, quo prima constitutio ederetur; cfr. Ginoulhiac l. c. p.* 569. — *Cfr. infra tit.* 12, § 5; *Const. extrav.* 1. 20; *supra* § 3; *Schroeder l. c. p.* 222. 5) *Quae lex prior Const. extrav.* 2. *servata esse videtur, cfr.* § 11.

potuerit, accusator simili poenae subiaceat, quam iudicem corruptum praecipimus sustinere.

[10.] Si quid vero legibus nostris non tenetur insertum, hoc tantum ad nos referre praecipimus iudicantes.

[11.] Si quis sane iudicum, tam barbarus quam Romanus, per simplicitatem aut neglegentiam praeventus, forsitan non ea quae leges continent iudicabit et a corruptione alienus est, XXX solidos se noverit solviturum, causa denuo discussis partibus iudicanda.

[12.] Illud[1] adicientes, ut si iudices simul tertio interpellati non iudicaverint, et causam habens interpellationem nostram crediderit expetendam, et iudices suos ter se adisse et non auditum probaverit, XII solidorum iudex inlatione multetur; ac si quisque de quolibet causae genere omissis iudicibus — hoc est, tertio ut supra iussimus non interpellatis — ad nos venire praesumpserit, ea qua iudicem differentem statuimus multa constringat, ne forte per absentiam deputatorum iudicum negotia differantur[2].

[13.] Nullam causam absente altero iudice vel Romanus comes vel Burgundio iudicare praesumat, quatenus studeant, ut saepius expetentes se de legum ordine incerti esse non possint.

1 accusatus *B* 7; accusatur *B* 8—10; accusari *A* 2. similem poenam *B* 8; similem conditionem vel penam *B* 7; simili conditioni vel poena *B* 9. 10; simili poena *A* 3. 4. iudicium *A* 3. praecepimus *A* 3. *B* 7—11, *Bluhme*. ‖ 3 Si *om.* *A* 3; Si quis *A* 4. *B* 8; Si quidem vero est quod legibus *B* 11. ‖ 4 praecepimus *B* 7. 8. ‖ 5 iuditium (indicium) *A* 4. *B* 5. 6. 9. 10. barbarus] Burgundio *B* 8; Borgundio *B* 7. ‖ 6 aut per *A* 3. praeventus forsitan *om.* *B* 1. 4; proventus ut forsitan ea quae in lege continentur non *B* 11. legis *A* 2. 3. *B* 1. 7—10. continentur *B* 9. 10. iudicavit *A* 4. *B* 5. 7—11; iudicaverit *B* 1; iudicaverint *B* 2. 4. et] eam *B* 5; *om.* *A* 1—3. *B* 4. 6. a *om.* *B* 4. 7. 8; ad *B* 9. 10. ‖ 7 corruptionem *A* 4. *B* 7—10; corrupt. — noverit *om.* *B* 4. triginta solidorum multa se noverit solvetorum *A* 3. solidus Romanus *A* 4; solidos Romanos *Til.*, *Lind.*; solidorum *A* 2; sol inlatione *B* 1. 2; solidorum multa *B* 6—10; solidos solvat *pro* s. se noverit solviturum *B* 11. solviturum] inlaturum *B* 1. 2. 4; soliturum *B* 7; solidorum *B* 8; solitorum *B* 9. 10; soluturum *Til.*, *Bluhme*. causam — iudicandam *B* 2. 4. 7—11. decussis *B* 5. ‖ 8 parentibus *B* 8. iudicandam *A* 4; iudicanda — multa (§ 12, *l.* 14) *desunt* *B* 1. ‖ 9 adiciendum *B* 8. si *om.* *B* 5. iudicis *A* 3. *B* 7. 8. simul *om.* *B* 2. 4; simul sibi *B* 7. 8. non interpellati non *B* 4. interpellanti *B* 11; interpellato *B* 8; interpellati — habens *om.* *B* 5. ‖ 10 expectandum *A* 3; expectandam *B* 11; expidendam *B* 7. ‖ 11 ter se] tertio *B* 5. adesse *B* 8; audisse *B* 7; audire *B* 11; interpellasse *A* 4. *B* 2. 4. 5. se auditum fuisse (fuis *B* 5) *A* 4. *B* 2. 4. 5. 7—10, *Til.*, *Lind.*, *Bluhme;* iudicasse *B* 11. solidos *A* 1. 2. *B* 8; solidis *B* 11. inlationem *A* 3. *B* 6. 8. multabitur *B* 1. 2. 4. 5, *Lind.;* vertetur *B* 8; dampnetur *A* 4. hac *A* 2—4. *B* 6. 7; hec *B* 5; haec *B* 9. 10; aut *B* 2. 4. 8; at *Til.*, *Lind.*, *Bluhme*. ‖ 12 quis *A* 4. *B* 5. 9. 10; quiqui *B* 2. 4; quisquam *B* 11. de qualibet causa (*om.* genere) *B* 11; de quolibet casu gerero *A* 4. omisisse *A* 3. est *om.* *A* 4. *B* 2. 4. 5. tertium *A* 3. *B* 6. ‖ 13 interpellatus *A* 2. praesumpserint *A* 4. ea quae (*vel* eaque) *A* 3. *B* 2. 4—11, *Bind.;* et que *A* 4; eum illa quam in *ex emend. Til.*, *Lind.* doferentem *A* 3, *Bind.:* deferre *B* 11; deserentem et *B* 8. indicem conponentem studuemus simul constringat *B* 5. ‖ 14 constringet *B* 7; constringant *B* 1; constrictus exsolvat *B* 11; constringatur *emendat Bluhme*. et ne *A* 1. *B* 5. 7—10, *qua lectione recepta, editores priores, excepto C. Binding, verba* et — differantur *ad paragraphum sequentem scripserunt.* ‖ 15 abstinentiam *B* 1. depotatorum *A* 3. *B* 1. 9. 10; deportatorum *B* 4; deputaturum *B* 6. iudicium *A* 2. *B* 1; iudicem *B* 8. neguciam *A* 3. deferentur *A* 3; deferantur *B* 2. 4. 5. 8, *Bind.;* deserantur *B* 11; differtur *B* 7; differatur *B* 6. ‖ 16 absenti alterum *A* 3; absentem alterum *B* 7; absentem alio *B* 1. iudicem *B* 7. Romano comite vel Burgundione *B* 2. comis *A* 3. 4. *B* 1. 9. 10; comitis *B* 7. 8. Burgundiones *B* 1. ‖ 17 praesumant *A* 4. *B* 2. 4. 5. 7—10. quatinus *A* 1. 2. *B* 8. studeant ut saepius] his iudicant ut se prius *A* 3. expectentes *A* 2. *B* 1; expectenter *B* 4; expidentis *B* 7; expediendus *B* 8. se de legum] sed (et *B* 1) elegunt *A* 3. *B* 1. 2; sed eligunt *B* 4. ordinem *A* 4. *B* 1. 7. 8. incerte *B* 5. 7. ‖ 18 possunt *B* 1; possent *A* 4. *B* 2. 4—8.

1) *Quae* § 12. *continentur, partim mutata sunt infra tit.* 81; *cuius tituli argumentum non quadrat in* §§ 13. *et* 14. *interpretationem a Binding prolatam, qui* ‘*deferre*’ (= *ad iudicium regis referre*) *pro* ‘*differre*’ *legit.* 2) *Differuntur, si iudex deputatus ante regem iniustam appellationem repugnare debet.*

[14.]* Constitutiones vero nostras placuit, etiam adiecta comitum subscriptione firmari, ut definitio, quae ex tractatu nostro et communi omnium voluntate conscripta est, etiam per posteros custodita perpetuae pactionis teneat firmitatem.

Nomina[1] eorum, qui leges vel sequentia constituta et illa tamen, quae in priori pagina continentur, signaturi sunt vel in posterum cum prole Deo auspice servaturi:

(1.) Signum Abcaris comitis[2].
(2.) Signum Aunemundi comitis.
(3.) Signum Unnani comitis.
(4.) Signum Hildeulfi comitis.
(5.) Signum Hildegerni comitis.
(6.) Signum Usgildi comitis.
(7.) Signum Walesti comitis.
(8.) Signum Aumemundi comitis.
(9.) Signum Andari comitis.
(10.) Signum Amgathei comitis.
(11.) Signum Auderici comitis.
(12.) Signum Aumemundi comitis.
(13.) Signum Aveliemeris comitis.
(14.) Signum Conigasdi comitis.
(15.) Signum Viliemeris comitis.
(16.) Signum Coniarici comitis.
(17.) Signum Wallaerii comitis.
(18.) Signum Siggonis comitis.
(19.) Signum Fredemundi comitis.
(20.) Signum Avenaharii comitis.
(21.) Signum Vulfiae comitis.
(22.) Signum Sigisvuldi comitis.
(23.) Signum Suniae comitis.
(24.) Signum Gundefulsi comitis.
(25.) Signum Gundemundi comitis.
(26.) Signum Effonis comitis.
(27.) Signum Widemeris comitis.
(28.) Signum Wadahameris comitis.
(29.) Signum Silvani comitis.
(30.) Signum Fastile comitis.
(31.) Signum Come comitis.

*) *Huic paragrapho sequentibusque comitum nominibus Herold (B 11) verba substituit:* nomina autem triginta comitum, qui hanc manibus constitutionem subscribentes roboraverunt, brevitati studens omittam.

1 constitutionis *A* 2. 3; constitutionis (constitutiones *A* 4. *B* 9. 10) vero nostrae (nostri *B* 8; nostra *B* 9; *om. B* 4) seriem *A* 4. *B* 1. 2. 4. 7—10; coustitutiones vero nostre seregem *B* 5. nostrae *A* 3. *B* 6. adiectam *A* 2. 3. *B* 6; adiuncta *B* 9. 10; abiuncta *B* 7; abgesta *B* 8. subscriptionem *A* 2. *B* 1. 6. 7. 10; suscriptionem *B* 9; suscriptionum *A* 3. *B* 5. ‖ 2 firmare *B* 2. 4—6. 8. unde finitio *B* 1; diffinitio *B* 4; difinitio *A* 3. *B* 2. 6. quae *om. A* 4. ex] ea *B* 1. 2; a *B* 4. tractato *A* 3. *B* 6. 9. 10; tracto *B* 5. 7. 8. commune *B* 6. 8; communio *A* 2; communionum, *om.* omnium, *A* 3. voluntatem *A* 2. *B* 7—10. ‖ 3 perpetuum *B* 4; perpetuam *B* 1. 2. adfirmitatem *B* 1. ‖ 4 *In A 4 desunt tam inscriptio, quam nomina comitum; a codice B 6 elenchus comitum post verbum* signatur *avulsus est; de B 11 (Herold) vero vide supra n*.* — Hec sunt nomina eorum qui lege subscripserunt, *reliquis omissis, B* 1; Nomina eorum qui leges subscripserunt, *rel. om., B* 2. 4. legis *A* 2. 3. *B* 5. 7—10. consequenti *B* 9. 10. sequeuti constitute illi, *om.* et, *B* 5. tamen *om. B* 5, *Til.* ‖ 5 pagina *om. B* 8. contenetur *B* 5; pertinentur *B* 7; retinuentur *B* 8; retinentur *B* 9. 10. signati *B* 8. aspicem *B* 7; auspiciis *B* 8. servatur *B* 7; servatorum *A* 3. ‖ 6—21 *Nomina comitum secundum codices classis A: In cod. A 1 nomina comitum margini adscripta sunt, litterae autem quaedam finales a bibliopego postea resecatae sunt. ad* 3: Unani *A* 2. 3. *ad* 5: *a cod. A 2 hoc nomen excidit,* Hilgerni *A* 3. *ad* 7: Waleste *A* 2. 3. *ad* 8: Aumemun[di] *A* 1 *(litteris* di *et parte litterae* n *resecatis)*; Aunemundi *A* 2; Emeriundi *A* 3. *ad* 10: Angatbei *A* 2; Agathei *A* 3. *ad* 11: *om. A* 3. *ad* 12: Aunemundi *A* 3. *ad* 13: Weliemeris *A* 3. *ad* 14: Conigascli *A* 2; Conigiscli *A* 3. *ad* 15: Vliemeri[s] *A* 1 *(littera* s *resecata)*; Viliemeris *A* 2; Vilemeris *A* 3. *ad* 17: Wallaer[ii] *A* 1 *(litteris autem* ii *resecatis)*; Wallaherii *A* 2; Walaharii *A* 3. *ad* 20: Avenahar[ii] *A* 1; Wenaharii *A* 3. *ad* 21: Vulfie *A* 3. *ad* 22: Segisvuldi *A* 2. 3. *ad* 24: Gundefuls[i] *A* 1; Guldefulsi *A* 2; Gundefuldi *A* 3. *ad* 26: Offonis *A* 3. *ad* 28: Wadamires *A* 2; Wadamiris *A* 3. *ad* 30: Fastilo *A* 1. *ad* 31: Comae *A* 3.

1) *Cfr. verba, quae vix recte se habent, a Ginoulhiac prolata, l. c. p. 561, not. 1. — Binding in ed. sua h. l. (cfr. Binding l. c. p. 107. 324) 32 comites subscripsisse verisimillimum, v. Savigny l. c.* $II^2$, *p. 3. certum esse putant; Brunner l. c. p. 333. (cfr. Ginoulhiac l. c. p. 561) fortasse paullatim subscriptiones exortas esse censet; cfr. Binding l. c. p. 121, Jahn l. c. II, p. 295.* 2) *Cfr. W. Wackernagel, Sprache und Sprachdenkmäler der Burgunder, apud Binding l. c. p. 382 sqq., Jac. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache (1848), p. 698 sqq.*

*Nomina comitum secundum codices classis B. Nominibus comitum praemittunt verba:* Signum Regis *B* 7. 8.

| | *B* 1 | *B* 2 | *B* 4 | *B* 5 | *B* 7 | *B* 8 | *B* 9. 10 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1. | Abgaris | Abgaris | Abgaris | Abacaris | Abacaris | Abhaaris | Abcaris (Abacaris *B* 10) |
| 2. | Audemundi | Aunemundi | Aunemundi | Unani | Audimundi | Audimundi | Walaharii |
| 3. | Unnani | Unnani | Unnani | Walesse | Annani | Agnani | Aunemundi |
| 4. | Eldeulfi | Heldeulfi | Heldeulfi | Hildegerni | Hildulfi | Heldulfi | Hunani (Humani *B* 10) |
| 5. | Heldegerni | Heldegerni | Hildegerni | Aunimundi | Heldigerni | Eldigerni | Hildeulfi |
| 6. | Hosgeldi | Hosgeldi | Hosheldi | Agathei | Osgildi | Hotgilde | Hildierni |
| 7. | Walisci | Walisci | Walesci | Aunimundi | Walisce | Valisce | Husgild |
| 8. | Audimundi | Audimundi | Audimundi | Cunigiseli | Aunimundi | Aunimundi | Walisce |
| 9. | Aldahari | Andahari | Audahari | Godemundi | Andalarii | Andalarii | Audemundi |
| 10. | Agathei | Angathei | Agathei | Aunimundi | Angattei | Angathaei | Andahari |
| 11. | Auderici | Auderici | Wideneris | Eldeulti | Audirici | Andirici | Angate |
| 12. | Eunemundi | Aunemundi | Silvani | Usgildi | Audimundi | Audimundi | Auderici |
| 13. | Willemiris | Willimiris | Gome | Andearii | Willimeris | Willimeris | Aunemundi |
| 14. | Congliseli | Conegiseli | Sigeonis | Auderici | Conigiseli | Congisele | Wiliemeris |
| 15. | Aiulemeris | Willemeris | Winaharo | Villimeris | Willimeris | Widimeris | Comarici |
| 16. | Comericii | Comarici | Auderici | Vulfele | Coniarici | Cogniaria | Walaharii |
| 17. | Fredemundi | Fredemundi | Aunemundi | Silvani | Wallicarii | Wiediarie | Fredemundi |
| 18. | Wifilei | Wifile | Willimiris | Siggonis | Fredemundi | Fredemundi | Vulfile |
| 19. | Soniae | Soniae | Conegiseli | Offones | Volfille | Volfide | Gudemundi |
| 20. | Godimundi | Godemundi | Willemeris | Sonie | Soniae | Sonię | Widemeris |
| 21. | Videmeris | Widemeris | Coniarici | Gome | Godimundi | Godimundi | Silvani |
| 22. | Silvani | Silvani | Fredemundi | Gundeulfu | Wallimeris | Wallimeris | Gomae (Gomacae *B* 10) |
| 23. | Gonie | Gome | Wifile | Sigisvuldi | Silvani | Silvani | Siggonis |
| 24. | Sicconi | Sigconis | Soniae | Aunimundi | Gome | Gome | Wenaharici |
| 25. | Wineharo | Vinaharo | Gudemundi | Vindimeris | Sigoni | Sigone | sigesvulfi |
| 26. | Suldi | Suldi | Suldi | Vanaharii | Venicarii | Veniarię | Guldehulfi |
| 27. | Guldeulfi | Gundeulfi | Gundeulfi | Valaresme | Sigisvuldi | Sigisuldi | Uffunis |
| 28. | Offini | Offini | Offini | | Gundiulfi | Gondiulfi | Walaharis |
| 29. | Walerimi | Walarimi | Walarimi | | Offini | Ofonninis | Fastilę *(periit in B 9)* |
| 30. | Fastilo | Fastile | Fastile | | Widemeris | Widimeris | |
| 31. | | | | | Faliste | Fastile | |
| | | | Expliciunt nomina auctorum. | Explicit nomina comitum illorum. | | Explicit subscriptio comitum. | |

*Tilius in sua editione usus fuerat primo loco A* 1, *cuius ordinem in componendo elencho comitum sequitur, sed neglegentia quadam omisso nomine Gundemundi (num.* 25*) non habet nisi nomina triginta, in aliquibus nominibus autem sequitur B* 5, *nam nomina ad num.* 8. 9. 15. *sic leguntur:* Annimundi, Andcarii, Villimeris; *ad num.* 26: Windemeris, *cfr. B* 5 *ad num.* 25. *et A* 1 *ad num.* 27; *ad num.* 23: Soniae, *cfr. B* 5 *ad num.* 20. *et A* 1 *ad num.* 23; *errore typographi potius quam emendatione editoris leguntur ad num.* 2. *et* 13*:* Annemundi, Avelicmeris. — *In sua editione Lindenbrogius secutus est partim codices B* 2 *et B* 4, *partim editionem Tilianam; et cum ex suis codicibus sumeret nomen* Suldi *(vide B* 2. 4 *ad num.* 26*), ex Tiliana autem nomen* Sigisvuldi *(vide codd. class. A ad num.* 22, *B* 8 *ad num.* 27*), effecit, ut nomina triginta duo legantur. Quod autem ad ordinem seriemque nominum attinet, Lindenbrogius nullius codicis auctoritate nisus fuerat; emendationes denique editoris inveniuntur ad num.* 8: Audemundi *(cfr. B* 2. 4 *ad num.* 8*)*; 14: Conegiseli *(cfr. B* 2 *nom. ad num.* 14, *B* 4 *nom. ad num.* 19); 19: Wanaharii *(cfr. B* 2 *nom. ad num.* 25, *B* 4 *nom. ad num.* 15, *vide B* 5 *nom. ad num.* 26*). — Quam editionem Lindenbrogii non mutavit nec Bouquet (si excipitur nomen num.* 19. *adscriptum, quad in ed. Bouq. legitur:* Wanacharii*) nec Canciani nec Walter. — Bluhme ordinem seriemque a Lind. observatam secutus est; omisso tamen nomine* Suldi, *habet haec editio* 31 *nomina, et auctoritate 'plurimorum codicum' nomen* Fastile *loca ultimo legitur; in compositione autem nominum Bluhme secutus est diversos codices, praesertim, ut ex notis ipse colligas, B* 7. — *Binding denique secutus est A* 2, *adiuncto nomine* Hildegerni, *quod nomen A* 2 *deest.*

## Incipiunt capitula legum.



1 *Indicem capitulorum primae constitutioni praemittunt codd.* *A* 3. 4. *B* 1. 2. 4—6, *Til. et Lind.; post primam constitutionem legitur index in codd.* *A* 1. 2. *B* 7—10 *et apud Bluhme; editioni Bind. index deest.* Incipiunt capitula legum *sic* *A* 1. *B* 5; *nullam inscriptionem praebent* *A* 2. *B* 9; incipiunt capitula libri Gundebati *A* 3; capitula legis Burgundionum *a recentiore manu in* *A* 4 *adscripta; in* *B* 10 *paulo recentior manus adscripsit:* incipit lex Gundebada; incipit capitula libri regis *B* 7; incipiunt capitula *B* 8; incipiunt capitula (incipit lex *B* 2. 4) inter Burgundiones et Romanos *B* 1. 2. 4. *Indicis initium usque ad tit.* 45 *in* *B* 6 *deletum est.* || 2 libertatibus *B* 7—10. patribus] partibus *A* 2. *B* 8; a matribus *B* 2. 4; a matributis *pro* a p adtributa *B* 1. adtributa, *rel. om.,* *B* 7. 8; et tributa *A* 3; detributis *B* 2. 4. et *om.* *A* 1. 3. *B* 5. regis *A* 3. *B* 1. 2. 4. 9. 10. || 5 sublicitationibus *B* 7; sollicitatibus *B* 1. || 6 flagellum *B* 8; flagellis *B* 1. 2. 4. calci *B* 7; calce *om.* *B* 5. fuste et de cunctis pugno *B* 1. 2. 4. calce, *rel. om.,* *B* 8. percutiant *B* 1; percusserit *B* 5; percutit *B* 7. || 8 de servis et eruginariis, *rel. om.,* *B* 7. 8. in *om.* *B* 4. inter Burgundiones (Burgundeonem *B* 1) et Romanos (Romanum *A* 3. *B* 1) *add.* *A* 3. *B* 1. 2. 4; inter Burgundionem (Burgundio *B* 5) et Romanum (Romano *B* 5) haec forma servabitur *add.* *A* 4. *B* 5. 9. 10, *Bluhme.* || 9 obiectionibus *B* 9. 10. criminum, *rel. om.,* *B* 1. 7. 8. || 11 servorum, *rel. om.,* *B* 7. 8, *Til., Lind.;* conditione teneantur *om.* *B* 4. interfectio *B* 1. Burgundio aut Romanus *A* 3; Burgundiones aut Romane *A* 2; Burgundiones et Romanos *B* 2. 4; Burgundionem et Romanum *B* 1. teneatur *A* 4. *B* 1. 9. 10. || 12 infilictis *B* 9. 10. || 13 *sic* *A* 2. 4. *B* 2. 4. 8; raptis *A* 1. 3. *B* 1. 5. 7. 9. 10; raptu *Til., Lind.* || 15 et sanctimonialibus *add.* *A* 4 *et codices classis* *B*; sanctimunialibus *B* 5. 7; sanctemonialis *B* 9. 10. || 16 commucione *A* 3. *B* 5; commutatione *B* 7. commutio lincium *B* 1. || 18 alienis *A* 3. calumniatorum *B* 7, *Til., Lind.;* calomniatoribus *A* 3. remutione *A* 3; remotionum *B* 1; remotione *om.* *B* 7. 8; remuneracione *A* 1. 2; remunicione *B* 5. || 19 quae] qui *A* 4. *B* 4. 5. 7. 8. casum *B* 7. 8; causae *A* 3. *B* 9. 10; causa *B* 1. 2; causis *B* 4. contingerint *A* 1. *B* 5, *Walter;* contigerit *A* 2. *B* 1. 4. 7; contegerent *A* 3; contegerint *B* 9. 10. || 20 ablatis *om.* *B* 5. et fideiussoribus *om.* *B* 1. 2. 4. || 21 furtivorum *A* 2. || 22 contractis *A* 2; contractionibus *B* 4. || 23 De removendis in negotium, *rel. om.,* *B* 8; De rei movenda inegotiis, *rel. om.,* *B* 1; De removendis negocia Romani, *rel. om.,* *B* 7. removenda *B* 2; rem movenda *B* 4; removendo *ex emend. Lind.* negotiis *B* 1. 2. 4, *Lind.* Romanorum *A* 4; Romani *B* 5. 9. 10; Romanis *A* 3. *B* 2; et Romanis *B* 4. patrociniis *om.* *A* 3; patrocinia *B* 2. 4; patrocinio *ex emend. Lind.* || 24 inferuntur *om.* *B* 7. in messem *add.* *B* 7, *Bluhme.* || 25 Burgundionis *B* 4. secundas, *om. rel.,* *B* 7. 8.

XXV. De furtis et violentiis.
XXVI. De excussis dentibus.
XXVII. De inruptis sepibus et clausis itineribus, furtis etiam et violentiis.
XXVIII. De indulta generaliter incidendorum lignorum licentia.
XXIX. De superventoribus et effractoribus.
XXX. De corruptis mulieribus.
XXXI. De plantandis vineis inter Burgundiones et Romanos id censuimus observandum.
XXXII. De his qui hominem inlicite aut sine causa ligaverint.
XXXIII. De iniuriis, quae mulieribus inlatae fuerint.
XXXIV. De divortiis.
XXXV. De servorum suppliciis, qui ingenuis mulieribus vim pudoris intulerint.
XXXVI. De incesti adulterio.
XXXVII. De educto gladio.
XXXVIII. De hospitalitate legatis extranearum gentium et itinerantibus non neganda.
XXXIX. De receptis advenis.
XL. De manumissionibus.
XLI. De messibus incendio concrematis.
XLII. De hereditatibus eorum qui sine filiis moriuntur.
XLIII. De donationibus.
XLIV. De adulteriis puellarum et viduarum.
XLV. De his qui obiecta sibi negaverint et praebendum obtulerint iusiurandum.
XLVI. De his qui tensuras ad occidendos lupos posuerint.
XLVII. De condempnatione latronum uxorum quoque suarum et filiorum.
XLVIII. De inflictis vulneribus.
XLIX. De animalibus dampnum facientibus et in clusuram missis seu caballis pervagantibus.

3 sepibus, *rel. om.*, *B* 7. 8; clausis, *rel. om.*, *B* 1. etiam violentiis *A* 3. *B* 9. 10. || 4 De indulta generaliter, *rel. om.*, *B* 7. 8. incendorum *A* 1. 2. *B* 1. 10; incedendorum *B* 9. licentiam *A* 2. 4. *B* 9. 10; licentia *om.* *B* 1. 4. || 5 *Hanc rubricam omisit B* 4, *ad rubricam praecedentem autem sunt numeri* XXVIII *et* XXIX *adpositi.* De superventorum et efractionibus *B* 1. et effractoribus *om.* *B* 7. 8; et fractoribus *B* 9. 10. || 6 muneribus *B* 7. || 7 De plantandis vineis, *rel. om.*, *B* 7. 8, *Til.*, *Lind.* id censuimus observandum *om.* *B* 1 De plantas vineas *B* 4. inter Burgundionis et Romanis (Romanos *B* 9) *A* 3. *B* 9. 10. || 9 eis *A* 1. *B* 5; eo — ligaverit *edd. omnes.* et *om.* *B* 1. 2. 4. ligaverint *om.* *B* 8; legaverit *B* 5; ligaverit *A* 2. *B* 1. 9. 10. || 10 De iniuriis mulieribus, *rel. om.*, *B* 7. 8; De mulieribus si inlatae fuerint *B* 9. 10. mulieribus] ab animalibus *B* 5. || 11 divurtiis *A* 2; devurciis *B* 1; devurtiis *B* 2. 4; difurciis *B* 7; forciis *B* 5; furtis *B* 8; devortivis *B* 9. 10. || 12 supplitiis, *rel. om.*, *B* 1. quae *A* 2. 4. *B* 5. intullerit *A* 3. || 13 incestis *A* 2. *B* 1. 7—10; incestio *B* 2. 4. adulterium *B* 7; adulteriis *B* 8. || 14 De eductum gladium *B* 8. || 15 *Huic rubricae B* 4 *adponit numeros* XXXVIII *et* XXXVIIII, *qua re sequentes numeri usque ad* LXII, *quem numerum B* 4 *repetit, falsi sunt.* De ospitalitatem, *rel. om.*, *B* 1; De ospitalitate ligatis, *rel. om.*, *B* 7; De hospitalitate (hospitalitatis *B* 8) legatis extraneis, *rel. om.*, *B* 4. 8. inhospitalitate *B* 2. straniarum *A* 3. *B* 9. 10. egentium, *rel. om.*, *B* 9. 10. iteribus *A* 3. negandam *A* 4. || 18 incedium *A* 3; incendio *om.* *B* 9. 10. non crematis *A* 3. || 19 *Rubricae tit.* 41. *et* 42. *transponuntur in A* 4. eorum qui] quorumque *A* 3; eorum *om.* *B* 4. filii *B* 10; filiis *om.* *B* 1. 7. moriuntur *om.* *B* 7. 8. || 20 dominationibus *B* 8. || 22 *Totam rubricam omisit B* 5; *unde tam in A* 1 *quam in B* 5 *numeri sequentes falsi sunt, vide autem imaginem scripturae codicis.* De his] *Abhinc indicis reliquias exbibet B* 6. abiecta *A* 2. *B* 7. negaverint, *rel. om.*, *B* 7. 8. probendum *B* 2. obtulerit *B* 4; obtulerant *B* 9. 10. || 23 ad occidendos lupos *om.* *B* 5; lupos posuerint *om.* *B* 7; posuerint *om.* *B* 8. occidendum *A* 3, *Lind.* lopus *B* 9; lupus *A* 3. *B* 1. 10. posuerunt *A* 2. *B* 1; posuerent *B* 5. || 24 De condempnationum (condempnatione *B* 8) latronum, *om. rel.*, *B* 5. 7. 8. uxorumque suarum *A* 3; uxorum suarum quoque *B* 9. 10. filiarum *B* 1. 2. 4. || 25 *Rubricam hanc om. Lind. et errore manifesto postea etiam numerum* LXVI; *quare numeri* XLVIII *usque ad* LXVI *falsi sunt.* inflatis *B* 1. || 26 *Totam hanc rubricam om. B* 7. dampno *B* 6; damnis *B* 1. facientibus et inde divisura missa, *rel. om.*, *B* 1; facientibus, *rel. om.*, *A* 4. *B* 5. 8; missis, *rel. om.*, *B* 2. 4. et *om.* *B* 6 *et edd. omnes.* in clusura *A* 2. 3. *B* 6. 9. 10; clausura *B* 2. 4 *et edd.* messis *Til.*

1 actoribus, *rel. om.*, *B* 5. 6. 7. rege *B* 6. private *A* 1. 2. ‖ 2 debita *A* 2. *B* 1. 6. 9. 10. filii *A* 2; filiis suis *B* 6. tradiderunt *B* 1. 2. 4; dederint *B* 6. portionis *A* 3. *B* 10; portionibus *B* 6; portiones *om. B* 1. portiones non tradiderint *B* 8, *Til.*, *Lind.* De his qui substantia sua non dedit, *rel. om.*, *B* 5; De his qui debitas filii non tradidit substantia, *rel. om.*, *B* 7. ‖ 3 De mulieribus disponsatis (desponsatus *B* 8), *rel. om.*, *B* 5. 8. disponsatis *A* 2—4. *B* 2. 4—7. 9. 10. consortio *A* 4. *B* 9. 10. adulterium *A* 2. 4 *B* 7. instigante libidine *loco* adulterio instigante *B* 1. 2. 4, *Lind.* ‖ 4 transierint *om. A* 3. 5 LIIII, *omisso numero* LIII, *B* 10; *quare sequentes quoque numeri usque ad finem indicis falsi sunt.* De hereditatibus filiorum, *rel. om.*, *B* 5. 8; de hereditatibus filiorum qui post patris obitum, *rel. om.*, *B* 7. que *B* 6. patris *om. B* 1. matris *B* 9. 10. intestate *B* 6. ‖ 7 De his qui tertium mancipium, *rel. om.*, *B* 8. tertium mancipium *A* 2—4. *B* 1. 2. 4. 5. 7—10, *Bluhme;* tertio mancipio *B* 6. et] aut *A* 3. partes, *rel. om.*, *B* 5. interdicto publico *A* 4. ‖ 8 praesumpserunt *A* 2—4. *B* 2. 4. 6. 7. 9. 10; praesumpserit *B* 1. ‖ 9 De removendis barbarorum, *rel. om.*, *B* 8; De removendis barbarorum personis, *rel. om.*, *A* 1. 2. *B* 1. 5. 7, *Til.* personis] et terminibus *add. B* 6. et *loco* de *B* 6. ‖ 10 fuerint *A* 3. *B* 4; erit *B* 6. contentio] et de terminibus vel si voluerit barbar Romano iure contendere *add. B* 6. ‖ 11 Alamania *A* 3. 4. *B* 4. 6. 8; Alaeminia *B* 5. conparatis *om. B* 5. ‖ 12 *Errore in B* 1 *numerus* LVI *repetitur, unde numeri sequentes falsi sunt.* libertatibus *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. 7; libertatis *B* 6. Burgundionis *B* 4; Burgundionem *B* 5. qui viam discidendi non abuerint *add. A* 3; qui viam discedendi (descendendi *A* 4. *B* 4; discendi *B* 10) non habuerint (habuerunt *B* 6) *A* 4. *B* 2. 6. 7. 9. 10, *Lind.*, *Bluhme;* quia descendi non habuerint *B* 1; qui licentiam discedendi non habuerint *Til.*, *vide contextum legis.* ‖ 13 sine culpa *add. edd. omnes*, *vide context. legis.* ‖ 14 *Hanc rubricam om. A* 3. ‖ 15 LVIIII *et sic deinceps A* 3. donationes *B* 1. testimoniis *om. B* 8; testimonies libertorum *B* 6. ‖ 16 De mulieribus disponsatis si spontane voluntate ad viri coitu venerit *B* 7. De mulieribus spontaneis, *rel. om.*, *B* 8. mulieribus *A* 3. 4, *codd. cl. B et edd.* quae] *om. A* 3. 4; si *B* 9. 10. spontaneae *B* 1. 2. 6. 9. 10; dispontaneae *A* 4; sponte *Til.*, *Lind.* citum *B* 9. 10. venerunt *B* 1; venerint *A* 4. *B* 2. 4. 9. 10 *et editiones.* ‖ 18 gremies *B* 6; grauariis *Lind.*, *Bluhme.* furati fuerint (furatis *B* 10) *A* 3. 4. *B* 2. 4. 8—10, *edd. omnes;* furaverit *B* 1. 7; furaverint *B* 6. ‖ 19 messe *A* 3. *B*. 1 *et editiones.* ‖ 20 viduis, *rel. om.*, *B* 5. a quibus *A* 2 *et editiones.* maritum *A* 3. debita *om. A* 3. *B* 8. requiruntur *om. B* 8; requirunt *A* 3. *B* 1. 2. 4; requirent *B* 6; inquirantur *A* 2. ‖ 21 De puellis, *rel. om.*, *B* 5; De puellis qui sine patribus et matribus, *rel. om.*, *B* 8; *in cod. B* 6 *nihil legitur nisi verba* De puellis quae, *infima parte folii in qua rubricae* 66. *usque ad* 72. *scriptae erant lacerata.* qui *A* 1. 3. *B* 4. aut] et *A* 3. 4. *B* 1 2. 9. 10. aut matribus *om. B* 4. ad marito *A* 4. *B* 1. 9. 10; marito, *om.* ad, *Lind.* ‖ 22 silbis observantur *B* 1. hoc *om. B* 7. 8. hoc observandum *om. Til.*, *Lind.*

LXIX. De wittimum.
LXX. De furtis.
LXXI. De his qui furtum conponunt.
LXXII. De eo qui pedicam fecerit et extra culturam tam in desertis posuerit.
LXXIII. De caballis, quibus ossa aut scandala ad caudam ligata fuerint.
LXXIV. De viduis et filiis earum anteactis quidem temporibus.
LXXV. De inter nepotem et amitam hereditate dividenda.
LXXVI. De wittiscalcis.
LXXVII. De inscriptionibus.
LXXVIII. De hereditatum successione.
LXXIX. De praescriptione temporum.
LXXX. De testibus falsa referentibus et calumpniatoribus.
LXXXI. De interpellationibus apud iudices futuris.
LXXXII. De fideiussoribus.
LXXXIII. De his qui apud alios res suas agnoscunt.
LXXXIV. De venditione terrarum.
LXXXV. De pupillis.
LXXXVI. De malahereda.
LXXXVII. De minorum contractibus.
LXXXVIII. De libertatibus.

1 vittimum *A* 1; witimum *B* 8; wittemum *B* 7; witemun *B* 9. 10; wittemon *A* 4 *et edd.*; witemon *A* 3; vittimon *B* 2. 4; victimon *B* 1; victimum *A* 2. *B* 5. || 3 De furto *A* 3. *B* 7—10 *et Bluhme.* || 4 *B* 8 *omittit numerum* LXXII, *unde sequentes numeri falsi sunt usque ad* XCI *qui bis legitur.* fecerint *A* 1. Si quis pedicam fecerit et extra culturas et in desertis posuerit *A* 2; Si (De his si *A* 3) quis pedicam feris (pedicam ferrum pedicam *A* 3) ponens dampnum intullerit *A* 3. 4, *Til.; in B* 6 *verba tantum* suras damnum intulerit *extant;* De his qui pedicam feris (ferris *B* 1) fecerit (fecerint *Lind.*) extra culturas *B* 1. 2. 4, *Lind.*; Si quis feris extra cultura *B* 8; Si quis feris extra cultura pedicam posuerit *B* 7; De pedicam feris *B* 5; Si quis feras extra culturas pedicam ponens damno intullerit *B* 9. 10; Si quis pedicam feris extra culturas ponens dammum intullerit *Bluhme.* || 5 De vitiis cavallis calcis *B* 1; caballus *A* 3. hos *A* 3. *B* 9. 10; os *A* 4. *B* 2. 4. 6—8, *Bluhme.* scandalam *B* 7; scandola *B* 9. 10; ascendolam *A* 3; scendola *B* 5; scindola *A* 4; exscandula *B* 8; scandula *Bouq.*, *Walt.*, *Bluhme.* ad cauda legatum fuerit *A* 4; ad cauta legata fuerit *A* 3. ad caudam *om. B* 5; ad canda *B* 9; ad canna *B* 10. legaverit *B* 5. || 6 De vidues et filies earum, *rel. om., B* 5; De (*om. A* 4) anteactis quidem (quibusque *B* 1. 4) temporibus, *rel. om., A* 3. 4. *B* 1. 2. 4. 7—10; Anteactis quidem temporibus emissa generaliter lege fuerat constitutum *A* 2, *Bluhme;* De anteactis quidem temporibus ex viduis qui de mariti parte accipiunt portionem *B* 6. || 7 De inter nepote et (et *om. B* 4) amita, *rel. om., A* 1. 2. *B* 1. 2. 4. 5; De hereditatem inter nepotis et amita devidendi *A* 3; De hereditate (hereditatem *B* 7. 8) inter nepotem (nepotis *B* 9. 10) et amita (amitam *B* 7, *edd.*) dividenda (et — dividenda *om. B* 8. dividenda *om. B* 7) *A* 4. *B* 7—10 *et edd. omnes;* De hereditatis inter nepotis et amita hereditas dividenda *B* 6. || 8 wittiscalcis *A* 1, *Til., Lind.;* witiscalcis *A* 4. *B* 6. 9, *Bluhme;* witiiscalcis *A* 3; vitiscalcis *B* 1. 2. 4. 5; victiscalcis *B* 7. 10; victiscalciis *A* 2; ovitis calcis *B* 8. || 9 scriptionibus *A* 2. || 10 De hereditate (hereditatem *B* 1. 4) possessionum (possessiouem *B* 1; possessione *B* 4) adtentius pertractantes (pertractante *B* 1) statuimus *B* 1. 2. 4. hereditate *A* 2—4. *B* 6; hereditatem *B* 5. 7. cum successione *B* 6; successionum *A* 3. 4; subcessionem *B* 9. 10; subcessionibus *B* 7. || 11 praescriptionem *B* 7; praescriptionibus *B* 8; perscriptionum *B* 9. 10; perscriptione *A* 2. 3; proscriptione *A* 4; i n s c r i p t i o n e *B* 1. 2. 4. 5. *In codice B* 6 *infima pars folii, in qua rubricae* 79. *usque ad* 83. *scriptae erant, lacerata est.* || 12 et calumpniatoribus *om. A* 1. *B* 1. 5. 8. calumniantibus *A* 3. emergentibus causis *add. B* 2. 4. || 13 interpellatione *A* 2. indicis *B* 7. 9 10; indicem *A* 2. *B* 1. 2. apud iudices futuris *om. B* 8; futuris *om. A* 1. 2. *B* 1. 5. || 15 cognoscunt *B* 1. 2. 4. || 16 vinditione *A* 3. 4. *B* 2. 6; vindictione *B* 9. 10; vindicationem *B* 1; venditionibus *B* 8; vinditionibus *B* 4; vindictionibus *B* 7. || 18 mala haereda *Til.;* malereta *B* 6; mala araeda *B* 1; mala hareda *B* 2; male harida *A* 2. || 20 *Est A* 2 *solus codex, qui nihil nisi* 88 *rubricas indicis exhibet.*

*Continuatio* indicis ex codicibus B* 6—10.

LXXXVIIII. De animalibus in vineam ingressis.
LXXXX. De iudiciis.
LXXXXI. De ingenuis, qui cum servo furtum fecerint.
LXXXXII. De mulieribus, quarum crines in curte sua capulate fuerint.
LXXXXIII. De brachiis aut tibiis, quae ab altero franguntur.
LXXXXIV. De navigiis.
LXXXXV. De viatoribus.
LXXXXVI. De fideiussoribus.
LXXXXVII. De canibus veltravis vel segutiis aut petrunculis.
LXXXXVIII. De acceptoribus.
LXXXXVIIII. De venditionibus, quae sine testibus scribuntur.
C. De mulieribus, quae se voluntate sua ad maritos tradunt.

*) *Continuatio indicis e codicibus*

*A* 1. *B* 5

LXXXVIII. De clausis itineribus [1].
LXXXVIIII. De iudiciis.
LXXXX.

*B* 1. 2. 4

LXXXVIIII (LXXXVIII *B* 1). De clausis itineribus vel aliis observandum (obs. *deest B* 1) [1].
LXXXX (LXXXVIIII *B* 1). De animalibus in vineam ingressis (vinea ingressis *B* 1; ingressi *B* 1; ingressus *B* 4).

*A* 3

LXXXVIII. De conventio regi et Burgundionum quod Ambariaco instituitur.
LXXXVIIII. De iudiciis.
LXXXX. De reis corripiendis.
LXXXXI. De animalia maiora et minora.
LXXXXII. De ingenuis qui cum servo furtum fecerit.
LXXXXIII. De brachiis aut tibiis quae ab altero franguntur.
LXXXXIIII. De navigiis.
LXXXXV. De viatoribus.
LXXXXVI. De fideiussoribus.
LXXXXVII. De canibus veltrariis vel secucibus aut petruncolis.
LXXXXVIII. De accepitris.
LXXXXVIIII. De vindicionibus qui sine testibus scribuntur.
C. De mulieribus quae se voluntate sua ad maritis traditur.
CI. De wittemon.
CII. De Iudeis qui in christianum praesumpserit mittere.
CIII. De vineis.
CIV. De asinis.
Expliciunt capitula.

*A* 4

De clausis itineribus vel aliis observandum [1].
De iuditiis.
De ingenuis qui cum servo furtum fecerunt.
De mulieribus corruptis crinis in curte sua capulaverit.
De brachiis et tybiis que ab altero franguntur.
De navigiis.
De viatoribus.
De fideiussoribus.
De canis veltrais aut segutiis aut petruunculis.
De acceptoribus.
De vinditione qui sine testibus scribuntur.
De mulieribus qui se voluntate sua ad marito traduntur.
De wittemon.
De Iudaeis qui in christianum manum presumpserint mittere.
De vineis.
De asinis.
Si quis boves alicuius pignoraverit.
De liberali causa vel de operibus libertorum [2].
De vineis hoc observandum.

2 *In cod. B* 7 *hic titulus praecedentem antecedit.* vinea *B* 9. 10. De animalibus maiora, *rel. om., B* 8. egressis maiora et minora *B* 7. || 4 Si quis ingenuus cum servum furtum fecerit *B* 6. fecerit *B* 9. 10. || 5 De mulieribus, *rel. om., B* 6; De mulieribus quorum crinis, *rel. om., B* 8. quorum *omnes codices.* || 6 De brachium, *rel. om., B* 6. quae *om. B* 9. 10; quibus *B* 8. fraguntur *om. B* 8. || 8 vigatoribus *B* 7; veiatoribus *B* 8. || 9 *Rubricae titulorum* 96—100 *desunt B* 6, *parte folii, in qua inscriptae erant, lacerata.* Item de fideiussoribus *B* 9. 10. || 10 De canibus veltrahis (veltravis *B* 8), *rel. om., B* 8—10; veltrevis vel segutium, *rel. om., B* 7. || 11 aceptores *B* 7; accipitris *B* 8; accipetris *B* 9; accipitres *B* 10. || 12 De vendicionibus, *rel. om., B* 8. vindictionibus *B* 9. 10; vinditionibus *B* 7. || 13 De mulieribus qui se voluntatem, *rel. om., B* 8. voluntatem suam ad maritum se tradunt *B* 6. marito *B* 7.

1) *Contextus legitur in L. Rom. tit.* 17. 2) *Contextus legitur in L. Rom. tit.* 44.

### I. De[1] libertate donandi patribus adtributa et muneribus regis.

[1.] Quia nihil de praestita patribus donandi licentia vel munificentia dominantium legibus fuerat constitutum, praesenti constitutione omnium uno voto et voluntate decrevimus, ut patri etiam antequam dividat de communi facultate et de labore suo cuilibet donare liceat, absque terra sortis[2] titulo adquisita, de qua prioris legis ordo[3] servabitur.

[2.] Aut si cum filiis diviserit et portionem suam tulerit, et postea de alia uxore filios habuerit, aut unum aut plures, illi filii de secunda uxore in illa, quam pater accepit, portione succedant; et illi, qui cum patre dividentes portiones suas fuerant consecuti, ab eis penitus nihil requirant[4].

[3.] Illud etiam huic legi adiungi placuit, ut si quis de populo nostro a parentibus nostris munificentiae causa aliquid percepisse dinoscitur, id quod ei conlatum est etiam ex nostra largitate, ut filiis suis[5] relinquat, praesenti constitutione praestamus.

*) Expliciunt capitula *addit* *B* 8.

1 vittimon *B* 9. 10; witimum *B* 8; vitimum *B* 6; wittemum *B* 7. || 2 De Iudeis, qui in christianum, *om. rel.*, *B* 8. in *om.* *B* 6. manum *et* mittere *om.* *B* 7. praesumsit *B* 6; praesumpserit *B* 7. 9. 10. 4 asenis *B* 9. 10. || 5 *In cod.* *B* 8 *hic titulus praecedentem antecedit.* De bovis, si quis pignoraverit *B* 6; De bovibus *B* 7; Si quis bovem alienum *B* 8; De boves pignorativos *B* 9; De boves pigneratívos *B* 10. 6 *In codicibus quibusdam ut in* *A* 1. *B* 1. 5 *numeros* I. II *etc. passim verbum* cap̄ *vel* caput, *in editionibus Canc., Montfalc. verbum* titulus, *in editionibus Herold, Walt., Bind.* tit. *praecedit.* Incipit lex Gundebada *addit manus paullo recentior in cod.* *B* 10. *In* *B* 11 *verba rubricae contextui coniuncta sunt, praemissa hac rubrica:* De libertate donandi. libertatibus *B* 7. 8. a matribus detributis *B* 1. 2. 4. et] ex *B* 11. regiis *A* 4; reges *B* 5. || 7 nihilum *B* 1. praeterita *A* 4. *B*. 1. 2. 4. 5. 9—11; praestitit a *A* 2; praestiti a *B* 8. a patribus *A* 1. munificentia *om.* *B* 5. 8; magnificentia *B* 1. dominantibus *A* 4. *B* 7. 8; dominandis *B* 1. 2; a dominandis *B* 4; dominandi *in marg.* donandi *B* 11 *(Herold).* || 8 unum votum *A*. 3. 4. *B* 1. 2. 4. 7—10. voluntatem *A* 4. *B* 1. 2. 4. 7—10. || 9 ut *om.* *B* 1. pater *A* 4. *B* 2. 4. 7—10; a pater *B* 1. communi] omnium *A* 2. et labore, *om.* de, *A* 2. 3. *B* 7—10. || 10 terram *A* 3. *B* 1. 2. 4. 8—11. fortis *B* 1. 2. 4. titulum *A* 3. 4. *B* 1. 2. 4. 7. 8. adquisita] adquisitam *vel* adquaesitam *A* 3. *B* 8. 9—11; atque suam *B* 2. 4; absque suam *B* 1. ordo] orde *B* 10; unde *B* 1. 2. 4. || 12 filii *B* 1. dimiserit *B* 1. 4; demiserit *B* 2. || 13 aut unum aut plures *om.* *A* 4; aut unum — illi filii *om.* *B* 11. filii *om.* *A* 2. filii] qui *add.* *A* 4. *B* 7. 9. 10. uxore] sunt *add.* *A* 4. *a verbis* in illa *incipiunt quae de contextu salva habet* *B* 6. illam *A* 4. *B* 8; illum *B* 11; villam *B* 1. 2. 4. pater *om.* *A* 3; pater eorum *B* 8. || 14 portionem *A* 2—4. *B* 6—11; in portionem *B* 1. 2. 4. et] ut *A* 3. *B* 6. 9. 10; ut et *A* 2. diviserunt, *om.* portiones — consecuti, *B* 11. || 15 eis] eius *A* 2. 3, *Bind.*; hys *B* 6. querant *B* 7. 8. || 16 a *om.* *B* 6. a parentibus] aquerentibus *B* 2; adquaerentibus *B* 4; adquirentibus *B* 1. || 17 libera libertas munificentie *A* 4. munificentiam causam *B* 7. 8. percepisse se *B* 6 id *om.* *A* 1. *B* 5. etiam] tam *A* 3. || 18 ex] extra *A* 2; et *B* 1. 6. largitate] praeciperent *add.* *B* 8. relinquant *A*. 2. *B* 2. 4. 5. 7. 11. praesentamus *B* 6; firmamus *B* 7. 9. 10.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 1: De patris vel matris donatione vel munificentia dominorum. *Genuina forma tit.* 1. *nobis non servata est; in ea forma quam nunc habet minor aetate est tit.* 51, 1 *et tit.* 24, 5. *Aliter Ficker, Erbenfolge der ostgerm. R.* (1891) *I, p.* 271 *sqq. Cfr. infra tit.* 74, 3. 78, 1. 2) *Sors ea pars praedii est, quam Burgundio hospes a Romano possessore accepit.* 3) *Verisimile est, tit.* 24, 5 *hunc 'legis prioris ordinem' esse.* 4) *Cfr. Huber, Histor. Grundlage des ehel. Güterr. der Berner Handfeste* (1884), *p.* 16 *sqq.; Viollet l. c. p.* 702; *Schroeder l. c. p.* 317. 5) *Filiae exclusae sunt; cfr. infra tit.* 14, 1. 78.

[4.] Id etiam statuentes, ut si quid etiam de nostro munere perceperunt aut Deo praestante aliter perciperent, donationum nostrarum textus ostendant[1]. Superest, ut posteritas eorum ea devotione et fide deserviat, ut augere sibi et servare circa se parentum nostrorum munera recognoscat[2].

## II. De[3] homicidiis.

[1.] Si quis hominem ingenuum ex populo nostro cuiuslibet nationis aut servum regis, natione duntaxat barbarum, occidere damnabili ausu aut temeritate praesumpserit, non aliter admissum crimen quam sanguinis sui effusione conponat.

[2.] Illud sane huic legi rationabili censuimus provisione subiungi, ut si cui forte a quocumque inlata vis fuerit, ut aut ictibus verberum aut vulneribus urgeatur, et dum sequitur percutientem dolore aut indignatione conpulsus occiderit, atque ita factum re ipsa aut idoneis, quibus credi possit, testibus fuerit conprobatum, medietatem pretii secundum qualitatem personae occisi parentibus cogatur exsolvere; hoc est: si obtimatem nobilem occiderit, in medietatem pretii CL solidos, si aliquem in populo mediocri, C solidos, pro minore persona[4] LXXV solidos praecipimus numerari[5].

1 id *om.* *B* 1.2.4. si *om.* *A* 4. *B* 1.2.4—11. quod *A* 4. *B* 1.2.4.8. etiam *om.* *A* 2. *B* 8. de] ex *B* 6. munere *om.* *A* 4; venire *B* 6. perciperunt *A* 2—4. *B* 2.5.6; perciperint *A* 3. *B* 1.4; percipiant *B* 8. Deo *om.* *A* 4; a Deo *B* 4. || 2 aliter *solus* *A* 1. perciperent] *sic* *A* 2.3. *B* 6.8—10; perciperint *A* 4. *B* 1.2.4; perceperint *B* 7.11; perceperunt *A* 1. *B* 5. donationis *B* 7.8; donatione *B* 11; donationem *B* 5. testus *A* 2; testas *B* 1. ostendat *A* 3. *B* 6; ostendatur *A* 2; hostendunt *B* 1. superest] insuper *B* 11; super eos *B* 1. ut *om.* *B* 1. || 3 post hereditas *A* 2. serviat *A* 2; serviant *B* 8.11. ita ut *B* 7.9.10. augeri *A* 2.4. *B* 2.4.9; auguri *B* 10; habere *B* 11. servari *A* 2. *B* 8—10; conservare *B* 6; adservare *B* 7; servare ea *B* 11. || 4 munere *A* 3.4. *B* 1.2.4.11. recognoscat] *sic* *A* 2. *B* 6—10; recognoscant *A* 4. *B* 1.2.4.11; cognoscaut *A* 1. *B* 5; cognuscat *A* 3. || 5 De occisione iu populo *B* 11. || 6 cuius *A* 4. nationis] expoliat *add.* *B* 7. aut *om.* *A* 2. || 7 natione *om.* *B* 11; nationis *A* 4. *B* 1.2.4; nationum *B* 6. barbarorum *A* 4. *B* 1.2.4; barbaro *B* 5. occiderit *A* 3.4. aut] vel *B* 1. || 8 amisso *A* 4. *B* 2.4. sanguis *A* 2. *B* 1; sauguini *A* 3; sanguinem *B* 6.8. sui *om.* *A* 4. *B* 1.2.4.5.11. || 9 sane] etiam *B* 6. legem rationabilis adiciendum *B* 7. adiciendum (adaindum *B* 1) *loco* rationabili *A* 4. *B* 1.2.4.8. censuimus] placuit *B* 6. provisione *om.* *B* 8; probatione *A* 4. *B* 2.4.5.9.10; probationem *B* 7; provationem *B* 1; propiciatione *A* 3. *B* 6. subiungi *om.* *B* 8; subiungunt *B* 6. si cui] sicut *A* 3.4; sic cui *B* 1. || 10 a quocumque *om.* *A* 4. ut *om.* *A* 4. *B* 1.2.4.5; ita ut *B* 8; ita *B* 7. verberum tentibus verborum ut vulneribus *A* 2. verborum *A* 3.4. *B* 1.5.6. urgeatur] *sic* *A* 1. *B* 11; urguatur *A* 2—4. *B* 2.4—6.8; urgueatur *B* 9.10; urguentur *B* 7; arguuatur *B* 1. et] aut *B* 1. || 11 persequitur *B* 11; insequitur *ex emend. Tit., Lind.* atque *om.* *A* 3. || 12 re] se *A* 3. *B* 8; res *B* 1.7.9—11. conprovatus *B* 1; adprobatum *B* 9.10. || 13 qualitatem *om.* *A* 2; quod libertatem *A* 1. *B* 5. solvere *A* 2. || 14 in octimati *B* 1; obtimatum *A* 3. *B* 6.7; optimatim *B* 2.4. nobilem — medietatem *om.* *A* 2. occiserit *B* 2.4. in *om.* *B* 11. CL solidos solvat *B* 7; CL solidos conponat *B* 8. si] sed *B* 8. autem *loco* aliquem *B* 7. in populo mediocrem *A* 3. *B* 7.9.10, *Bluhme;* in populo nostro mediocrem *A* 4. *B* 1.2.4, *Tit., Lind.;* in mediocre populum *B* 8; de mediocri populo *B* 11. || 15 solidos *om.* *A* 1.3.4. *B* 1.2.4—10. pro minore — solidos *om.* *A* 2. pro *om.* *A* 3; de *B* 11. minorem persouam *A* 3.4. persona *om.* *B* 6. solidos *om.* *B* 6. praecipimus numerari *om.* *B* 11. praecepimus *A* 1. *B* 5.7—10. numerare *B* 1.2.4—8.

1) *Cfr. Const. extrav.* 21, 14. 2) *Cfr. infra tit.* 38, 6; *Brunner, Landschenkungen in 'Sitzungsber. der Akademie zu Berlin'* 1885, *p.* 1188 *sqq.; Binding l. c. p.* 226. 3) *Cfr. L. Rom. tit.* 2: De homicidiis; *infra tit.* 17, 3. 46; *Schroeder l. c. p.* 331; *Hubé l. c. p.* 234. *L. Ribuar.* 36, 2: Si quis Ribuarius advenam Burgundionem interficerit, bis 80 solidis multetur. *Verba* § 1: aut servum regis, natione duntaxat barbarum, *collata cum tit.* 50. *demonstrant, tit.* 2, *ut nunc est traditus, novellam legem continere, praecipueque* sanguinis effusionem *prioris tituli* 2, § 1 *nondum fuisse constitutam; cfr. infra tit.* 29. 36. 48. 52. 68. 70; *Const. extrav.* 14. 4) *Minor vel inferior persona (tit.* 26, 3) *leudis appellatur infra Const. extrav.* 13, 2. *Minores sunt ingenui, haudquaquam libertini (cfr. tit.* 26, 3. 5) *aut coloni (cfr. tit.* 7. 38. 50. 57); *sunt ingenuum vulgus, viliores in L. Rom. appellati.* 5) *De Burgundionum ordinibus cfr. Matile l. c. p.* 24; *A. Heusler, Institutionen des Deutsch. Privatrechts* (1885),

[3.] Si servus inconscio domino hominem ingenuum occidere fortasse praesumpserit, servus tradatur ad mortem, dominus vero reddatur indempnis.

[4.] Si dominus huius facti conscius fuerit, ambo tradantur ad mortem.

[5.] Si servus ipse post factum defuerit, dominus eius pro pretio servi XXX solidos parentibus occisi cogatur exsolvere.

[6.] Similiter de servis regiis secundum qualitatem personarum circa interfectores conditione servata.

[7.] Hoc specialiter in huiusmodi causa universitas noverit observandum, ut interfecti parentes nullum nisi homicidam persequendum esse cognoscant, quia sicut criminosum iubemus extingui, ita nihil molestiae sustinere patimur innocentem[1].

III. De[2] libertatibus servorum nostrorum.

Si quos apud regiae memoriae auctores nostros, id est: Gibicam, Gundomarem, Gislaharium, Gundaharium, patrem quoque nostrum et patruum liberos liberasve fuisse constiterit, in eadem libertate permaneant; quicumque sub eisdem fuerunt obnoxii servituti, in nostro dominio perseverent.

1 inconscio] nescio *B* 8; in consilio *B* 1; per cousilio *B* 7. occiderit *A* 3. *B* 1. 6. 8. 10. 11. fortasse praesumpserit *om.* *B* 11. || 2 traditur *B* 4. et dominus *B* 1. || 3 Et si *B* 1. consciens *B* 9. 10. ambo — defuerit (*lin.* 4) *om.* *B* 5. || 4 Si] Et *B* 8. eius *om.* *B* 4. 11. || 5 cogatur exsolvere] solvat *B* 11. || 6 Simile *A* 3. 4; Simili *B* 2; Similis *B* 1. de] et *B* 6. regis *A* 3. *B* 1. 2. 4. 6—11; reges *B* 5. interfectos *B* 1. || 7 servanda *B* 7. || 8 Hoc *om.* *B* 6. specialiter] faciliter *B* 1. 2. 4. in *om.* *B* 4. observandam *A* 4. ut *om.* *B* 11. interfecte *B* 6; interfectis *B* 1. || 9 parentis *B* 1. 2. 4—7. 9. 10; parentibus *B*. 8. homicidas parentis *B* 1. cognuscunt *A* 3. sicut *om.* *B* 6. || 10 molestia *B* 6; moleste *B* 1. 5. patemur *A* 4. *B* 5; fatemur *B* 6. innocenter *B* 4; innocente *B* 8. || 11 libertate *B* 11; libertatis *A* 3. nostrorum *om.* *A* 1. *B* 5. || 12 quis *vel* qui *A* 3. 4. *B* 1. 2. 4—10. rege *A* 3; regi *B* 8; regem *B* 1. 2. 4. 5. reges piae *B* 11. auctoris *A* 3. *B* 8; aetores *A* 2. 4. *B* 1; antecessores *B* 11. Gibicam *A* 4. *B* 1. 11; Gybicam *B* 2. 4; Gebeccam *A* 3; Gebegam *B* 9. 10; Gebieam *B* 6; Tibigam *B* 7; *deest* *A* 1. 2. *B* 5. 8. Gundomarem *A* 3; Gondomarem *A* 1. 2. *B* 7; Gundamarem *B* 11; Godomarem *B* 2. 4. 9. 10; Godomarum *B* 6; Godomare *B* 1; Godomari *B* 5; Godonari *B* 8; Godamarem *A* 4. || 13 Gislaharium *A* 3. *B* 1. 2. 4; Gislaarium *B* 7; Gisclaharium *B* 9; Gischaharium 10; Gisclaarium (*vel* Gisdaarium) *A* 4; Gisclarium *A* 1. *B* 5; Ghisclarium *B* 6; Gislarium *B* 11; Gliselarium *A* 2; Cemari *B* 8. Gundaharium *A* 3. *B* 2. 9. 10; Gundaarium *A* 4. *B* 1. 4; Gundocharium *A* 1; Gundacharium *B* 5; Gundomarium *A* 2; Gundecarium *B* 7; Gundarium *B* 11; Gondarium *B* 8; Gontarium *B* 6. nostrisquo *A* 3; nostra *B* 7; nostrorum *B* 8. et *om.* *B* 6. patruos *B* 1. 2. 4; patruus *A* 4; patrum *B* 6; patrem *B* 5. liberus *A* 3; liberis *B* 7; liberum *B* 11; liberosve *A* 4; libero suae *B* 9. 10; libertosve *B* 1. 2. 4. liberasve *om.* *A* 1. 4. *B* 1. 2. 4. 5. 8—10; libera suae *A* 2; liberamve *B* 11; libera sua *B* 6. 7. fuisset *B* 5; esse *B* 8. || 14 consteterit *B* 7; constetiret *B* 5; consisteret *B* 8. libertatem *A* 4. *B* 1. 6—8. permaneat *A* 2. *B* 6. 7. 11. quicumque] qui *B* 2. 4; quibus *B* 1; et quocumque *B* 6. sub *om.* *B* 1. eidem *B* 1; eiusdem *B* 6. fuerint *A* 4. *B* 4. 8—10; fuerit *B* 2. 7; fuerant *B* 11. obnoxiae *B* 8. || 15 servitute *A* 4. *B* 2. 4. 8; servitutem *B* 1. 6. 7. 9. 10; servitutes *A* 3. et in *B* 7. nostra dominacione *B* 5. domino *B* 1. 4. 8. perseverent *om.* *B* 8; perseverunt *A* 3; perseverit *B* 6.

*I, p.* 162; *Schroeder l. c. p.* 210; *Brunner l. c. p.* 250; *Wilda l. c. p.* 423; *Waitz VG., II³,* 1, *p.* 266; *v. Bethmann-Hollweg, Der Civilprozess in geschichtl. Entwicklung* (1868), *IV, p.* 149; *Sécretan l. c. p.* 122; *Fustel de Coulanges l. c. p.* 78.

1) *Parentes interfecti eum solum, qui interfecerit, non parentes eius ad pretium hominis solvendum cogere possunt; cfr. Wilda l. c. p.* 397; *O. Gierke, Rechtsgesch. der Deutsch. Genossenschaft* (1868), *I, p.* 21. *L. Visig. VI,* 1, 8. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 3: De libertatibus; *infra tit.* 88. *Wackernagel l. c. p.* 389 *sqq.*; *W. Grimm, Die Deutsche Heldensage,* 2. *ed.* (1867), *p.* 12. — *De domu regia Burgundionum cfr. Waitz in 'Forschungen zur Deutsch. Geschichte'* (1862), *I, p.* 8; *Bluhme in 'Jahrbuch' l. c. I, p.* 54; *Binding l. c. p.* 300; *Jahn l. c. I, p.* 555. — *Pater Gundobadi Gundiocus, patruus eius Hilpericus erat; cfr. Gregor. Tur. II, c.* 28, *SS. rer. Merov. I, p.* 89; *Jordanes c.* 41, *SS. antiquiss. V, p.* 117. *Tum patruum quam patrem inter auctores suos commemorat Gundobadus; qua ex re mihi deducendum esse videtur, omnes filios regis Burgundici eisdem iuribus dominationem post mortem patris adeptos fuisse, nec unum reliquos antecessisse. Cfr. Sécretan l. c. p.* 155; *Binding l. c. p.* 121; *Jahn l. c. I, p.* 88; *II, p.* 455; *H. Schulze in 'Zeitschr. für Rechtsgeschichte'* (1868). *VII, p.* 352; *Brunner l. c. p.* 332, *not.* 1; *praefat. supra p.* 6.

## IV. De[1] sollicitationibus et furtis.

[1.] Quicumque mancipium alienum sollicitaverit, caballum quoque, equam, bovem aut vaccam tam Burgundio quam Romanus ingenuus furto auferre praesumpserit, occidatur; et de occisi facultatibus is, qui perdidit superius comprehensa mancipia atque animalia, apud sollicitatorem aut furem si non potuerit invenire, in simplum recipiat; hoc est: pro mancipio solidos XXV, si tamen mancipium ipsum sicut dictum est non potuerit invenire, pro caballo optimo X solidos, pro mediocri V solidos, pro equa solidos III, pro bove solidos II, pro vacca solidum I.

[2.] Si vero servus furtum fecerit, ipse tradatur ad mortem, et* dominus servi ea, quae furto ablata sunt de suprascriptis animalibus, ea, quae inveniri non possunt, secundum formam pretii constituti eum qui perdidit simpla solutione reddat indempnem*.

[3.] Quicumque ingenuus, tam Burgundio quam Romanus, porcum, ovem, apem, capram furto abstulerit, in triplum solvat secundum formam pretii constituti et multae nomine solidos XII, id est: pro porco solidum I, pro ove solidum I, pro ape solidum I, pro capra tremisse; pretia vero haec in triplum solvantur.

[4.] Si servus Burgundionis sive Romani furtum de supradictis pecoribus admiserit, servus tradatur ad poenam, ut CCC fustium ictus accipiat; dominus** autem pro eius crimine simplum solvat**, et multa a domino non queratur.

[5.] Qui[2] tintinno caballi furto abstulerit, si ingenuus est, caballum alium talem reddat; simili de bove conditione servata. Si servus tulerit, fustigetur.

*) et dominus servi, si ipsa animalia vel mancipium non inveniuntur, sicut superius, in simplo restituat indemnis, *om. rel.*, *B* 11. **) dominus eius reddatur indampnis *B* 8.

1 et furtis *om. B* 11. et (*om. B* 6) qui de alienis (alienos *B* 6) bobus (boves *B* 6; bovis *B* 7. 8) araverit aut caballum (caballos *B* 6) sederit *add. B* 6—10. || 2 quoque *om. B* 11. || 3 aut *om. B* 6. tam *om. B* 6. tam — auferre *om. A* 2. Burgundiones quam et Romanus *B* 1; Burgundiones quam Romanos *B* 2. aut ingenuus *B* 11. furtum *A* 4. *B* 1. 6—8. 11; furtu *B* 2. 4. 5. sumpserit *A* 2. || 4 occisis *B* 1. 2. 4. 7—10. mancipia atque animalia *om. B* 11. || 5 apud] post *B* 6; si apud *B* 11. furem — invenire in *om. A* 2. si *soli A* 1. *B* 5. potuerint *B* 1. 2. 4. recipiant *B* 2. 4. || 6 pro mancipio *om. A* 2; pro mancipium *A* 3. 4. *B* 7. 8. XXV] XXVI *B* 1. 2. 4. et si *B* 8. si tamen — dictum est *om. B* 5. mancipium *om. B* 11. sicut (sic *B* 1) datum est *B* 1. 2. 4. || 7 V] VI *B* 1. 2. 4. solidos *om. B* 1. 2. 4. 6—10. || 8 III *om. B* 4. solidos II, *om. rel.*, *B* 1. || 9 vero *om. B* 8. furtum] suprascriptum *add. B* 9. 10. || 10 ea *om. B* 8. quae] qui *A* 1. *B* 5. 8. furto] superius *A* 3. sunt *om. B* 1. 2. 4. invenire *A* 3. 4. *B* 1. 2. 4—8. || 11 perdedit *A* 3. 4. *B* 5; prodit *B* 6; perdiderit *B* 9. 10. in simbla *B* 7. sollicitione *B* 8; solicitudine *B* 6. reddat *om. A* 3; reddet *A* 4; satisfaciat *B* 7. 8. indempnem *om. A* 3. *B* 7. 8; indannum *B* 1. 4. 5; indamuis *B* 6. || 12 porcum — capram *om. B* 5. || 13 furtum *A* 4. *B* 1. 6—8; furtu *B* 2. 4. furto abstulerit] furatus fuerit *B* 11; furtu distulerit *B* 4. solvantur *A* 4. *B* 1. 2. 4. secundum pretia constituta *A* 2. et *om. A* 3. *B* 5. multum numerum *A* 4; multum nostrum *vel* noster *B* 1. 2. 4. || 14 XII] VI *A* 3; XIII *B* 4. id est *om. B* 5. || 15 tramisse *A* 2; tremis *A* 3; trimisse *B* 1; tremesse *B* 5; tremisso uno *B* 6; tremissem I *B* 9. 10; denar. IIII *B* 8; sol. *B* 7. in triplo conponantur *A* 4. *B* 1. 2. 4; in triblum solvatur *A* 3. *B* 7. || 16 Si *om. B* 7. sive] seu *A* 2—4. *B* 2. 4. 6—10; aut *B* 1; si vero *B* 5. Romanus *A* 4. *B* 1. 2. 4. 6. supradictum *A* 2; his dictis *B* 7. 8; suprascriptis *B* 6. pecudibus *A* 2. admisit *A* 3; admisisset *B* 6. || 17 ut] aut *A* 1. 4. *B* 1. 2. 4. 5. 11. ut — accipiat *om. B* 8. CCC *om. B* 4; CC *B* 1. fustium *om. B* 1. 2. 4; fustis *B* 6; fusti *A* 1. 2. actos ictus *B* 4; hictos *A* 4; ictos *B* 1. et dominus, *om.* autem, *B* 11. || 18 solvat] reddat *B* 9. 10. multa] multum numerum *A* 4; multum *B* 1. 2. 4; multe *B* 9. 10. a *om. A* 4. *B* 1. 2. 4. 6. 8—10; ad *B* 5. 7. a domino] ab eo *B* 11. requiratur *A* 4. *B* 6—8. 11; querantur *A* 2. *B* 2. 4; querentur *B* 1. || 19 tintiunum *A* 2. *B* 1. 2. 7. 8. 10. 11; tintinum *B* 4; tentennum *B* 6; tintenno *B* 5; *B* 9 *h. l. laceratus.* caballo *A* 3. *B* 5. furtu *B* 2. 9—11; furti *A* 2; furtum *B* 1. 6—8. alium *om. A* 3. talem] tamen *B* 2. || 20 similiter *B* 5. 7. 8; simile *A* 4. *B* 1. 6; simile tale *A* 3. bovem *A* 1. 4. *B* 5. 6. 8. servata, *om. rel.*, *B* 1. fustigatur *B* 5.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 4: De sollicitationibus et furtis; *infra tit.* 6. 16. 20. 47. 63. 70; *Const. extrav.* 3. 6. 9. 10. 19. 2) *Cfr. L. Sal.* 27, 1. 2; *L. Baiuw.* 9, 11; *L. Visig. VII*, 2, 11.

[6.] Si autem inpedicato caballo ingenuus pedicam tulerit, eiusdem meriti caballum se redditurum esse cognoscat[1]. Si hoc servus admiserit, centenos per singulas quascumque culpas fustium ictus accipiat.

[7.] Si caballum alienum ingenuus, non permittente domino, ascendere praesumpserit[2], II solidos illi, cuius caballus est, pro unius diei itinere daturum se esse cognoscat; si vero amplius, ad legem illam teneatur, quam de caballis inventiciis[3] iussimus observari. Si servus hoc fecerit, fustigetur.

[8.] Qui[4] de alienis bobus, domino inconscio aut non permittente, opera facere praesumpserit, duorum* bovum solutionem cogatur domino exsolvere*.

## V. De[5] his, qui flagello, fuste, calce vel pugno percutiunt.

[1.] Si quis ingenuum hominem tali praesumptione percusserit, per singulos ictus singulos solidos solvat, et multam in dominico inferat solidos VI.

[2.] Qui libertum alienum percusserit, per singulos ictus singulos semisses solvat, multae autem nomine solidos IIII.

[3.] Qui servum alienum percusserit, per singulos ictus singulos tremisses solvat, multae autem nomine solidos III.

*) duos solidos bobum domino cogatur exsolvere *A* 3 *et similiter A* 4. *B* 6–10; duos solidos solvat *B* 11; duos solidos cogatur exsolvere *B* 5. *Cfr. infra notas ad l.* 9.

1 autem inpedicato *om. B* 1. inpedicatum *A* 2; inpedito (*vel* impedito) *A* 3. *B* 9–11, *Bluhme;* inpeditum *B* 2. 4. 6–8; inpeditu *B* 5; indictum *A* 4. caballum *A* 2–4. *B* 2. 4. 5. 7. 8; caballus *B* 1. 6. ingenuus *om. B* 8. pedica *A* 1. *B* 5. pedicam] de illum *add. B* 8. eius *B* 7. meritum *B* 1. 11. caballi *B* 11. || 2 redditurus *B* 6. esse *om. B* 11; esset *B* 1. centenus *B* 9. 10; C *B* 1. 4. pro *A* 1. *B* 5. pro (per *B* 1. 7) singulis (singulos *B* 8) quibuscumque (quecumque *B* 5; quibusque *B* 8. 11) culpis (colpes *B* 5) *A* 4. *B* 1. 2. 4–11. || 3 quibusque *A* 2; quibuscumque *A* 3. culpas *om. A* 3; culpis *A* 2. fustis *B* 9. 10; furtivum *B* 1. || 4 permittendo *A* 3. transcendere *A* 1. 4. *B* 1. 2. 4. 5, *Til., Lind.* || 5 illi *om. B* 8; ille *B* 7. cui *A* 3. caballum *B* 11. datorem *B* 6; redditurum *B* 2. 4. 7. 8; redditurus *B* 1; laturum *A* 3. se *om. A* 3. *B* 1. 8. || 6 si vero] at sive *A* 2. vero *om. B* 6. amplius presumserit *B* 6. illam *om. A* 2. *B* 6. inventicis *B* 11; inventitur *B* 1. 2; invenitur *B* 4. || 7 observare *B* 1. 2. 4. 6–8. fustigatur *B* 1. 2. 4. || 8 alienus *A* 1. *B* 5; alienos *B* 6. bubus *A* 2. *B* 1. 2. 4. 11; bobos *B* 9. 10; boves *B* 5. 6. 8; bovis *A* 4. *B* 7. aut] et *B* 11. permittendo *B* 6. operam *A* 1. 2. *B* 2. 4. 5, *Til., Lind.* || 9 duorum bovem *A* 2; duos solidos (solidus *A* 4) bobum (bovem *A* 4. *B* 6. 8; bove *B* 7) *A* 3. 4. *B* 6–10; duos boves (bobes *B* 1) *B* 1. 2. 4; duos solidos, *om.* bovum, *B* 5. 11. solutionem] *sic A* 1; solutione *A* 2. domino *om. A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. 11; dominico *B* 10. vocatur *B* 6. || 10 De ictu vel pugno vel calce, *verbis* De his — percutiunt *cum contextu coniunctis, B* 11. flagellis *B* 1. 2. 8; flagellum *B* 8. fuste *om. B* 6. calce] de cunctis *B* 1. 2. 4. pugnum *B* 8. percutiuntur *B* 9. 10; percusserit *A* 3. *B* 11. || 11 ingenuus homines *B* 1. talem praesumptionem *A* 4. *B* 7. || 12 et *om. B* 6. multa *A* 2–4. *B* 1. 2. 4. 7. 9. 10; multe *B* 5; multum numerum *B* 6; multum nomen *B* 8; mulctae nomine *B* 11. in dominico *om. B* 6. 8. 11; domino, *om.* in, *A* 1. *B* 5; in dominicum *A* 4; in domino quo *B* 9. 10; cui in dominoco *A* 3. inferat *om. B* 1. 2. 4. 6–8. 11. || 13 *Tota haec paragr. deest in B* 11. ictos *vel* hictos *A* 4. *B* 8–10. semisses *vel* semessis *B* 2. 4. 7. 9; temissos *B* 8; tremisses *vel* tremesses *A* 1–4. *B* 5. 10; trimisses *B* 1; tremessos *B* 6. || 14 et multae *vel* et multum, *om.* autem, *B* 6–8. IIII] III *B* 7–9. || 15 Qui] Si *B* 8; Si quis *B* 11. singulos *om. B* 4. tremessos *B* 6; tremissis *B* 8. 16 et multum *A* 4. *B* 6. 8. autem *om. A* 3. 4. *B* 4. 6. 8. III] II *B* 7. 8.

1) *Cfr. L. Visig. VIII*, 4, 1: Si quis caballum alienum ... de pedica ... tulerit ... et si per hanc occasionem perierit, eiusdem meriti caballum ... restituat; *L. Sal.* 27, 3. 4. 2) *Cfr. L. Sal.* 23: Si quis caballum alienum sine permissu domini sui ascenderit ...; *L. Visig. VIII*, 4, 1; *Ed. Roth.* 345. 3) *Haec constitutio nobis non servata est; cfr. infra tit.* 49, 4. 4) *Cfr. Const. extrav.* 16. *Emanat* § 8 *ex L. Visig. VIII*, 4, 9 *(Ant.). Est igitur lectio* sol (solidos, solidus) *pro* solutionem *corruptela: v. indicem s. v.* solutio. 5) *Cfr. L. Rom. tit.* 5: De iniuriis aut cedibus admissis; *infra tit.* 37. 76; *Const. extrav.* 5. 14; *Wilda l. c. p.* 758.

[4.] Si quis ingenuum hominem per capillos corripuerit, si una manu, II solidos inferat, si utraque, solidos IIII, multae autem nomine solidos VI.

[5.] Si libertum aut servum alienum per capillos, seu una manu seu utraque, corripuerit, quemadmodum de ictibus inter ingenuum, libertum et servum discretionem solutionis fieri placuit, ita et in hac causa conpositionis et multae requiratur inlatio.

[6.] Si servus ingenuum hominem pugno percusserit, C fustes accipiat.

[7.] Si vero dominus servi cum alio se caedit, et* servus, dum dominum adiuvare vult, si illum percusserit, pro ictu servi dominus I solidum solviturus satisfaciat*.

## VI. De[1] fugitivis.

[1.] Si quis fugitivum intra provincias ad nos pertinentes[2] corripuerit, pro fugitivo solidum I accipiat; et si fugitivus ille caballum secum ducit, pro caballo semissem, pro equa tremissem accipiat, et fugitivum cum omnibus rebus reddat. Si extra sortem[2], II solidos is, qui fugitivum corripuerit, pro fugitivo accipiat et pro caballo solidum I, pro equa semissem.

[2.] Qui fugitivum secutus fuerit et casu repugnantem occiderit, omni calumpnia careat; aut si is, qui sequitur, a fugitivo percussus fuerit, ad dominum fugitivi nulla calumpnia revertatur.

*) et servus illum vult adiuvare, dominus pro ictu servi solid. I solvat *B* 11.

1 hominem *om.* *B* 11. corruperit *B* 5; arripuerit *A* 1. si una — per capillos *(lin. 3) om.* *A* 1. *B* 5. unam manum *B* 9. 10. ‖ 2 inferat *om.* *B* 11. utriusque *A* 2; utrasque *B* 9. 10; utraque] manu *add.* *B* 11. IIII, *om.* solidos, *A* 2. *B* 4. 7. 8; solvat et *add.* *B* 11. autem *om.* *B* 6. 8. 11. ‖ 3 Si] Sed *B* 8; Si quis *B* 11. alienos *B* 1. per capillos *om.* *B* 8. corripuerit si unam manum se utrasque corripuerit *B* 9. 10. seu — seu] sive — sive *B* 11; se — seu *A* 3; si — si *B* 6; si — seu *B* 1; se — se *B* 5. utriusque *A* 2. corriperit *B* 6; corruperit *B* 5. ‖ 4 inter *om.* *A* 1. 2. ingenui liberti et, *om.* servum, *A* 1. 2. et libertum *B* 5, *Til.*, *Lind.* discretionem *ex emend. iam a Til. proposita;* discretionem *om.* *B* 8; discretione *A* 1. 2; discricionem *A* 3; discriptionem *A* 4. *B* 1. 5. 6; descriptionem *B* 2; discriptione *B* 9. 10; descriptione *B* 4; discriptionis *B* 7; descriptio *B* 11. ‖ 5 solutione *A* 2. *B* 6; soliciones *A* 3; solicionis *B* 5. fieri *om.* *B* 11; fierit *B* 1; fuerit *B* 8. fieri — conpositionis *om.* *B* 5. et *om.* *A* 1. 2. conpositiones *A* 2. *B* 11. multas, *om.* et, *A* 3; multa *A* 4. *B* 7. 8. 11; multum *B* 1. 2. 4—6. requirantur *B* 11; requeratur *A* 3. *B* 2. 5. inlatio] inlaqueo *B* 8; in litis *B* 11. ‖ 6 servum *B* 1. hominem] *om.* *B* 8. 11; per capillos corripuerit aut *add.* *B* 7. pugno *om.* *B* 6; pugnum *B* 7. fuste *A* 2; fustibus *A* 3; fustium *B* 2; fustis *B* 5; ictos *B* 1; fustium *vel* fustis ictus *B* 4. 6—8. 11; fustes ictus *A* 4. *B* 9. 10. haccedat *B* 7. ‖ 7 Et si *A* 4. se caedit] recedit *B* 11. dum *om.* *B* 4. 8; cum *B* 1. domino *A* 3. 4. *B* 1. 6. 7. 9. 10. iuvare *vel* iubare *A* 2—4. *B* 2. 4. 6—10. ‖ 8 si *om.* *B* 7. pro ictu *om.* *B* 1; pro ictus *A* 3. *B* 8; per ictus *B* 4. dominum *B* 1. I *om.* *A* 2—4. *B* 1. 2. 4. 7—10. I solidum *om.* *B* 6. solviturus *om.* *B* 6, *Til.*, *Lind.*; soliturum *A* 2; solvitarum *B* 1. satisfaciat *om.* *A* 3. *B* 5; satisfiat *A* 2, *Bind.*; est *A* 4. *B* 1. 2. 4. 7. 9. 10, *Bluhme;* solvat *B* 6. 8. ‖ 10 *Totus titulus deest in* *B* 1. comprehensis *add.* *B* 11. ‖ 11 provinciam *B* 8; nostras provincias *B* 2. 4. corripere *B* 6. ‖ 12 fugitivum *A* 3. 4. *B* 6—8. I *om.* *A* 2. 3. *B* 6—8. si *om.* *A* 3. *B* 5. ille *om.* *B* 6. 11. duxerit *A* 4. *B* 2. 4. 6—8; ducet *B* 5. semisse *vel* semesse *A* 3. 4. *B* 2. 4—6. 9. 10; II tremissos *B* 7; II tremisses *B* 8. ‖ 13 tremisse *vel* trimisso *vel* tramesse *A* 3. 4. *B* 5—10. rebus *om.* *B* 4. ‖ 14 V *A* 3. is qui — corripuerit *om.* *B* 11. is, *om. rel.*, *B* 2. 4. et *om.* *B* 11. ‖ 15 I *om.* *A* 2. 3. *B* 8—10. semissem] *sic* *A* 3. *B* 2; semisse *vel* semesse *A* 4. *B* 5. 6. 9. 10; II tremissos *B* 7; II tremisses *B* 8; tremissem *A* 1; tramissem *A* 2. ‖ 16 fugitivum *om.* *A* 3. fuerat *A* 3. repugnantes *A* 2. 4. *B* 6—8. omnem calumniam *B* 7—10. ‖ 17 secutus *B* 6. a fugitivo *om.* *B* 11. percusserit *B* 6; occisus *B* 11. fuerit *om.* *A* 2. *B* 6. a domino *A* 3. *B* 6. 11; a dominum *A* 2. *B* 4. 5. fugitivum *B* 7. 8. ‖ 18 requiratur *B* 11; patiatur *B* 8.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 6: De fugitivis inquirendis vel discutiendis; *infra tit.* 20. 39; *L. Visig. IX*, 1. 2) Provinciae ad nos pertinentes *vel* sors *sunt hoc tit. terrae Burgundicae, dominationi unius ex pluribus regibus subiectae, al. loc. sunt terrae Burgundicae, oppositis regionibus dominationis Burgundicae non subiectis* (regio alia *in L. Rom. tit.* 41); *v. infra tit.* 20, 3; 47 (regni nostri provinciae); *Const. extrav.* 19 (loca ad nos pertinentia); 21 (regio nostra: regnum nostrum); *L. Rom. tit.* 6, 2. 7, 6. 14, 4; *cfr. Binding l. c. p.* 17. 18; *Gaupp l. c. p.* 347.

[3.] Si[1] fugitivus cuiuscumque seu Burgundionis, seu Romani captus fuerit et casu de custodia fugerit, is, quem fugit, iuret: nec suo nec suorum concludio aut conscientia fuisse dimissum, et praestitis ut dictum est sacramentis, nullam calumpniam patiatur.

[4.] Quicumque[2] ingenuo aut servo fugienti nesciens capillum fecerit, V solidos perdat; si sciens capillum fecerit, fugitivi pretium cogatur exsolvere.

[5.] Qui fugitivum sciens flumen transierit, poenam sollicitatoris excipiat.

[6.] Si vero fugitivus fugerit, sacramenta praebeat: nec suo, ut supra dictum est, conludio, nec suorum fugitivum fuisse dimissum, et de ligamine nec se, nec suis consciis evasisse.

[7.] Si vero taliter sacramenta non dederit, pro fugitivo XV solidos solvat.

[8.] Quod* si constiterit, cum eius voluntate fuisse dimissum, XXX solidos cogatur exsolvere*. Si vero ille, qui correptus est, res domini aut alterius secum portat, et in domo illius exhibuerit, simplam solutionem restituat.

[9.] Si ingenuus fugitivo seu Burgundionis, seu Romani conscius panem dederit, fugitivum revocet. Si nesciens panem dederit, aut flumen transierit, vel viam ostenderit, sacramento dato, nullam calumpniam patiatur.

*) Quod si eum voluntarie dimisit, viginti solid. solvat *B* 11.

1 Si] Sed *B* 8. cuiusque *B* 4. seu *om.* *B* 11. Borgundio *B* 7; Burgondio *B* 8. et casu — fugerit *om.* *B* 6. || 2 casu repugnante hoc de custodiam *B* 7. fugerit] effugerit *B* 11; fugierit *B* 7. is quem] tunc is cui *B* 11; his qui quem *B* 8. fugit] fuget *B* 5; fugerit *B* 9. 10; fugierit *B* 7; aufugit *in margine* *B* 11 *(Herold)*. iuret *om.* *B* 10; iurit *A* 3. nec suo] *sic* *A* 1. *B* 5; non suo (*vel* suum) *cett. codd.* | 3 fuisset *B* 6. 11. dimissus *B* 11; demissum *A* 4; demissem *A* 3; divissum *A* 2; demisso *B* 5. et *om.* *A* 3. 4. *B* 2. 4—11. prebitis *A* 3; praestetis *B* 7. 9. 10; datis *B* 6; perstitum *B* 5; praesentis *B* 11. ut] et *A* 3. sacramentum *B* 6. sacramentis (sacramentum *B* 7. 8) datum (datis *B* 11) *B* 2. 4. 7. 8. 11. nulla calumnia *A* 3. *B* 6—8. || 5 Quicumque] *sic* *A* 1. *B* 5; Quisque *A* 2—4. *B* 7—10; Quiquis *B* 2. 4; Quidquid *B* 6; Si quis *B* 11. ingenuus aut servus *B* 7. 11; aut ingenuus aut servus *B* 8; ingenuus, *om.* aut servo, *A* 4. *B* 2. 4; ingenuum aut servum *A* 2. *B* 5; ingenuus (ingenuum *B* 9) aut servo *B* 9. 10. fugiente *A* 3. *B* 2. 4. 6. insciens *B* 8. capellum *B* 6; capillos *A* 2. *B* 4. 7. 9—10; capillus *A* 4. *B* 2. 8. faceret *A* 2. V solidos — fecerit *om.* *B* 8. || 6 perdet *B* 2. 4; solvat *A* 2. 3. isciens *A* 3; esciens *B* 7. capillum *om.* *B* 11; capellum *B* 6; capillus *A* 2. 4. *B* 2; capillos *B* 4. 7. 9. 10. fugitivum *B* 2. 4. 5. 8. pretio *A* 4; pretii *B* 6. || 7 Qui] Do *B* 6. fugitivo *B* 9. 10. sciens *om.* *B* 5; insciens *B* 7. 8. trans flumen transvexerit *B* 11, *quam lectionem Bluhme rectissimam esse conicit.* transiret *B* 5. poena *B* 6. incurrat *A* 4. *B* 2. 4. 5; exhibeat *B* 7. 8. || 8 vero *om.* *A* 3; autem *B* 11. fugitivus *om.* *A* 2; fugitivum suo *A* 3. fugeret *B* 5; effugerit *B* 11; refugerit *A* 3; fuerit *B* 4. sacramentum *A* 2. nec suo] *sic* *A* 1; non suo *cett. codd.*; *om.* *B* 11. ut superius diximus conludium *A* 3. || 9 nec suorum — dederit (*lin.* 11) *om.* *B* 11. fuisset *B* 6. demissum *A* 3; demisso *B* 5; admissum *B* 6. legamine *A* 2—4. *B* 5—7. 9. 10; ligamen *B* 8. nec se nec] sine *A* 3; nec senior *B* 8. suos *B* 8; sui *B* 6. || 10 conscius *A* 3. *B* 2. 6; conscii *B* 4; consciens *A* 4. *B* 8. || 11 Si *om.* *B* 7. 8. sacramenta *om.* *A* 3; sacramentum *B* 6. aut pro *B* 11. || 12 constiterat *A* 3. ei *B* 9. 10; eis *B* 4. voluntatem *B* 7. 9. 10. fuisse *om.* *A* 2—4. *B* 2. 4. 9. 10. demissum *A* 3. *B* 9; commissum *B* 8. XXX *soli* *A* 1. *B* 5; XX *cett. codd.*, *Bluhme, Bind.* || 13 Si vero *om.* *B* 2. 4; Si autem *B* 11. corruptus *A* 3. *B* 5. res] tres *B* 9. 10; aut si rebus *B* 7. domini sui *B* 11. portaverit *A* 4. *B* 2. 4. 7. 8. 11. || 14 in *om.* *B* 5. domum *A* 4. *B* 2. 4. 7. 8. 11. eius illius *A* 2. simpla (*vel* sembla) solutione *A* 3. 4. *B* 7—11; simplas solutiones *B* 2. 4; simpla solutionis *B* 6. || 15 fugitivo *om.* *A* 3; fugitivus *B* 8; fugitivum *A* 4. *B* 5. 7. seu *om.* *B* 11; seu et *B* 2. 4. Burgundiones *B* 4. 5. Romanis *B* 7; Romanus fugitivi *A* 3. conscius — Si *om.* *B* 11. 16 fugitivum — dederit *om.* *A* 2. 3. inscius *B* 11. aut *om.* *B* 6. fluvium *A* 3. *B* 8. transiret *B* 5. 6; transvexerit *in marg. add.* *B* 11 *(Herold)*. vel] aut *B* 8. vel — ostenderit *om.* *B* 5. obviam *B* 4. 17 sacramentum datum *B* 6—8. nulla calumnia *A* 3. *B* 6—8.

1) *Laudatur haec constitutio infra tit.* 20, 4. 2) *Cfr. J. Grimm R.-A. p.* 284; *Jahn l. c. I, p.* 74; *V. Ehrenberg, Commendation* (1877), *p.* 59; *Const. extrav.* 4.

[10.] Si[1] ingenuus, fugientem sciens, litteras fecerit, manus incisione dampnetur. Si servus hoc fecerit, acceptis CCC fustibus et ipse manus incisione dampnetur.

## VII. De[2] servis et originariis, qui vocantur in crimine.

[1.] Inter Burgundionem et Romanum haec forma servabitur: si a quocumque crimen obicitur, quod ad praesens probari non potest, id volumus custodiri, ut sive servus Romani, sive Burgundionis sit, qui vocatur in crimine, non conpellatur dominus sacramenta praebere neque pro servo, neque pro originario: sed cum crimen obiectum fuerit, seu servi seu coloni pretium iuxta personae meritum fiat, quod dominus eius, cuius servus est aut colonus, a petitore in praesenti percipiat aut mancipium eius meriti consequatur. Quod cum ita factum fuerit, ille qui vocatur in crimine iudici tradatur ad poenam, ut, si confessus fuerit se admisisse quod obicitur, pretium recipiat ille, qui dederat, servus de confesso crimine occidatur, ita ut de solutione, quod superius statutum est, observetur. Sin autem servus sive colonus in tormentis confessus non fuerit, is, qui eum inscripsit, domino suo reddat; et dominus ipse aut vicarium servum, quem pro poena servi innocentis accepit, aut pretium teneat.

1 fugienti *A* 4. *B* 7. 8. 11; fugientis *B* 9. 10; fugiente *B* 6; fugitivum *A* 3; fugitivo *B* 5. sciens] *om.* *B* 5—7. 11; insciens *B* 8; fugitivo *add. Til., Lind.* literis *A* 3; exlateris *B* 6. || 2 CCC] ac *B* 4. fustibus] fustium ictus accipiat *B* 6; fustibus ictus *B* 8; ictibus *B* 11. et ipse *om.* *B* 11; et ipsi *B* 5. ipso mancipio, *om.* manus incisione, *B* 6. incessione *A* 3; inconcisione *B* 10. || 3 *Rubrica cum contextu coniuncta, verba praemittit:* De servis et originariis accusatis *B* 11 *(Herold); a verbis:* qui vocautur in crimine *contextus incipit in A* 3; *initium contextus, verba scilicet:* Inter — servabitur *ad rubricam trahunt* *A* 2. 4. *B* 1. 6. 9. 10, *Bluhme, Bind.* eruginariis *B* 7. 8; originalis *B* 6. || 4 Inter Burgundionem *om.* *B* 6. Burguudiones *A* 2. *B* 1. 2. 4. 11; Burgundione *B* 5. 9. 10; Burgundionum *A* 3; Burgundianos *B* 7. Romanos *B* 2. 4. 7. 11; Romano *B* 5. 6; Romanis *B* 8. a *om.* *B* 1. 7. quoque *B* 8. || 5 crimine *B* 11; crimen] quod *add.* *B* 7. obiecitur *B* 1. 4. 6; obicietur *B* 2. praesentis *B* 10. probare *A* 3. 4. *B* 2. 4—10; provare *B* 1. voluimus *B* 6. custodire *A* 3. 4. *B* 1. 2. 4—11. sive — sive] seu (si *A* 2. *B* 6) — seu *A* 2—4. *B* 1. 2. 4. 6—11. || 6 Romanus *A* 4. Burgundiones *B* 1. 5. vocantur *B* 1. 2. 4. 5. crimine] *sic* *A* 1. 2; culpam *A* 3. 4. *B* 2. 4. 9—11; culpa *B* 1. 5—7; causam *B* 8. collatur *B* 1. dominus] domi *Til.* || 7 praebere pro, *om.* neque, *A* 2. 3. *B* 6. 11. eruginarium *B* 7. 8; originarios *B* 6. sed cum] secum *A* 2; cui *B* 6. crimen *om.* *B* 1. 2. 4. 5. abiectum *A* 3. || 8 seo servis seo colonis *A* 3. sive — sive *B* 11. persona *A* 3. *B* 1; personam *B* 7. 8. merito *B* 5; manum *B* 8. fiat] recipiat *B* 9; percipiat *B* 10; recipiti fiat *B* 7. dominus *om.* *B* 1. || 9 est *om.* *A* 3. aut] ut *B* 4; cuius *add.* *B* 7. 8. a petitore *om.* *A* 1. *B* 1. 2. 4. 5; ad petitorem *B* 7; a peditorem (*vel* peditore) *B* 8—10; ad petitore *A* 4. in *om.* *A* 4. *B* 8; de *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* percipiet *A* 4; recipiat *B* 11. huius *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. || 10 cum *om.* *B* 4. fuerat *A* 3; fierit *B* 1. illi *A* 3. *B* 2. 6. qui] ei cui *B* 6. vocantur *B* 1. 2. 5. iudicatur *A* 2; iudicit *A* 3; iudice *B* 6—8. || 11 ut *om.* *A* 3; aut *A* 1. *B* 5. admisisset *B* 1. quod *om.* *B* 8. obiecitur *B* 5. 6; obicietur *B* 1. 2. 4. 9. 10; obiectum *A* 3. recipit *B* 6. || 12 illi *A* 3. *B* 5. et servus *A* 3. *B* 6—11. confessio *A* 3; confessionem *B* 6; confessus *B* 1. ita ut] aut *A* 3. de *om.* *B* 7. || 13 statutum] testamentum *A* 3; factum *B* 6; statum *B* 7. 9. observantur *B* 8. sive servus *B* 11. sive] seu *B* 6—8; aut *A* 3. in — non *om.* *A* 2. tormenta *B* 7. 8. || 14 qui eum *om.* *B* 5. ei *B* 6. inscripserit *A* 2; conscripsit *A* 3; subscripsit *B* 4; scripsit *B* 1. 7. 8. domino — et *om.* *B* 5. ipsum *B* 5. 11; ipsi *B* 7. 8. aut *om.* *A* 2. *B* 6. vicarii *B* 11. aut (*om.* *B* 8) pretium aut vicarium servum (servi *B* 8) quod *B* 7. 8; aut vicarium servum aut pretium quod *B* 9. 10, *Bluhme, Bind.* || 15 quod *A* 2. 3. *B* 1. 2. 4—11; qui *A* 4. pro *om.* *A* 2. *B* 1. innocentis accepit *om.* *B* 5. accipit *A* 4. *B* 2. 4. 9; accipit *B* 1. 8; accipiat *A* 3. *B* 10. aut pretium *h. l. om.* *A* 2—4. *B* 1. 2. 4. 6—11, *Bluhme, Bind.* teneat *om.* *B* 9. 10; teneatur *B* 7. 8.

1) *Cfr. J. Grimm, R.-A. p.* 705; *Wilda l. c. p.* 938. 2) *Constitutio huius tituli et Burgundionibus et Romanis vim habet. Deest rubrica in L. Rom., quae respondeat huic titulo; cfr. autem L. Rom. tit.* 7. *Cfr. infra tit.* 39, 1; 77; *Const. extrav.* 19; *Schroeder l. c. p.* 363.

## VIII. De[1] obiectione criminum, quae ingenuis intenduntur.

[1.] Si ingenuus per suspicionem vocatur in culpa, tam barbarus quam Romanus, sacramenta praebeat, cum uxore et filiis[2] et propinquis sibi duodecimus iuret. Si vero uxorem et filios non habuerit, et patrem aut matrem habuerit, cum patre et matre numerum impleat designatum. Quod* si patrem aut matrem non* habuerit, cum duodecim proximis impleat sacramentum.

[2.] Quod si ei sacramentum de manu is, cui iurandum est, tollere voluerit, antequam ecclesiam ingrediantur illi, qui sacramentum audire iussi sunt, quos a iudicibus ternos semper ad sacramentum audiendum praecipimus delegari, contestantur se nolle sacramenta percipere, et non permittitur qui iuraturus erat post hanc vocem sacramenta praestare; sed ad nos illico diriguntur Dei iudicio committendi.

[3.] Si autem permissus iuraverit et post sacramentum potuerit forte convinci, in novigildo se noverit redditurum eis, quibus praesentibus iudex iusserit dare sacramenta.

[4.] Si ad locum statuto die venire dissimulaverint et non ab aliqua fuerint infirmitate aut publica occupatione[3] detenti, senos solidos multae nomine inferant.

*) et si illos non *B* 11.

1 *Totus titulus deest B* 1. De ingenuis inculpatis *rubricam habet, om. rel., B* 11. obiectionibus *B* 4. 9. 10; obiectionem *A* 3; obsecutione *B* 8. ingenuus *A* 3. *B* 5. intendunt *B* 2. 4. || 2 Si quis *A* 3. *B* 6. 11. suspectionem *A* 4. *B* 11; suspectione *B* 7; suscripcione *B* 6. qui vocatur *B* 7. culpam *A* 3. 4. *B* 2. 4. 9. 10. barbarus] Burgundio *A* 3. *B* 6. || 3 sacramentum *A* 2. 3. *B* 6. 9—11. et cum *B* 11. et filiis — vero uxorem *om. B* 5; *in A* 1 *verba*: et filiis — designatum *margini adscripta erant, prior pars autem (usque ad verba* non habuerit *incl.) a bibliopego resecta est.* duodecimo *B* 2. 4; XII *B* 8, *Til., Lind.* si vero] quod si hoc *B* 6. || 4 et] aut *A* 4. *B* 2. 4. 7—10. filiis *B* 6. et patrem — habuerit *om. A* 3. 4. *B* 2. 4. 5. 11. cum patrem et (aut *A* 4. *B* 5.) matrem *A* 2—4. *B* 5. 7—10. et] aut *B* 2. 4. || 5 numero *A* 2. 4. *B* 2. 4. 5. 7. designatum *om. B* 11. nec (ne *A* 3. *B* 5) patrem aut (nec *A* 4. *B* 6. 7) matrem habuerit (non habuerit *B* 2. 4. 5. 7. 9. 10) *A* 3. 4. *B* 2. 4—10. duodecim *om. B* 11. || 6 proximis sibi *B* 11; proximos *B* 7. 8. || 7 Quod — sacramentum *om. B* 5. ei] eis *B*. 2. 4. cui] qui *B* 5. 6. || 8 in ecclesiam *A* 3. 4. *B* 11; in ecclesia *B* 7. 8. ingrediatur *A* 4. *B* 2. 4—6. 9—11; ingredictur *A* 3. illius *A* 3; illis *A* 4; in illis *B* 6. andiri *B* 2. 4; audituri *B* 7—10. iussi sunt quos] visi sunt se usque sacramentum audire iusserunt quod se *B* 8. || 9 ternus *A* 3. *B* 7—10; ternis *B* 2. 5; terrenis *B* 4. ad sacremen *B* 5. audiant dum *B* 6. praecipimus *om. A* 2; percipimus *A* 3. delegare *A* 3. *B* 2. 4. 5. 8. 11; deligari *A* 4; deligare *B* 7; diligere *B* 6. contestentur *A* 3. 4. *B* 2. 4. 6. 7. 11; contestetur *A* 2. *B* 5. 8. || 10 si *B* 4—6. nulle *A* 3; nulla *A* 1. *B* 5. 11; nullis *B* 6. 7; nullus *B* 8. sacramentum *A* 2. *B* 4. 6. perciperet *B* 4. 8; audire *A* 3. et *om. B* 7. pormittitur *solus A* 1; permittatur *A* 2. 4. *B* 2. 4—6. 8—11; permittantur *B* 7; permittat *A* 3. is qui *A* 4. *B* 2. 4; ei qui *A* 3. haec *A* 3. *B* 11; hac *B* 5. 8. vocem *om. B* 11. || 11 sacramentum *B* 2. 4. 6. praebere *B* 11. sed ad (si dat *B* 6) nos illico (illi quo *A* 3; illi qui *B* 5; lilico *B* 10; illi quod *B* 11) *A* 3. 4. *B* 2. 4—6. 9—11; sed nos ilico *A* 2; sciant nos illi qui *A* 1; sed ad nos illis quod *B* 7; se ad nullis illi quae *B* 8; sed sint per nos illi qui *ex emend. Til., Lind.* dirigantur *A* 4. *B* 2. 4—10; dirigatur *A* 3; diligantur *A* 2; delegabant *B* 11; deliquerunt *emend. Til., Lind.* Dei] dum *A* 3; de *B* 11. iudicium *B* 5—8. commetendi *A* 3; contendere *B* 11. || 12 promissus *B* 6; permissa *B* 8. potuerit forte *om. A* 2. potuerit *om. B* 6; poterit *B* 8. vinci *A* 2. || 13 in novegildo *A* 2. *B* 7; in novigeldo *B* 2. 4; in novegilda *B* 8; in novigildos *B* 9. 10; et neglegendum *B* 6. noverat *A* 3. eis] si hi *ex emend. Til., Lind.* iusserat *B* 11. dari *A* 2. *B* 9. 10. sacramentum *B* 5—7. || 14 si *om. A* 4. *B* 2. 4—6, *Til., Lind.*; se *B* 8; sed *B* 7; si autem *B* 9. 10. statuta *A* 3. 4. *B* 2. 4. 5. 9. 10; constituta *B* 7. 8; statutum *A* 2. die *om. A* 2; diei *A* 3. *B* 6; ea die *B* 9. advenire *A* 2. dissimulaverit *A* 4. *B* 7. 8. 11; desumulaverint *A* 1. *B* 5; desimulaverint *A* 3. *B*. 2. 9; desimulaverit *B* 4; distulerint *B* 6. et non — detenti fuerint (*p.* 50, *l.* 1) *om. B*. 5; *quae verba margini A* 1 *adscripta erant, maior autem pars a bibliopego resecta hodie deleta est.* fuerit *B* 6. 7. 11. || 15 occupatione] ordinatione *A* 2, *Til.* (*fortasse ex A* 1), *Lind.* detentus *B* 11. senus *A* 3. *B* 7. 8; sint *B* 6. nomine *om. A* 2. inferat *B* 8. 11; redant *B* 6.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 7: De obicetionibus criminum vel inscriptionibus ingenuorum sive servorum. *Novellam legem ad hunc titulum v. infra in tit.* 45; *cfr. tit.* 52,3; *L. Rom. tit.* 23; *Schroeder l. c. p.* 362; *H. Siegel, Geschichte des Deutsch. Gerichtsverfahrens* (1857), *p.* 187. 234; *R. Loening, Reinigungseid* (1880), *p.* 112. 2) *LL. Cap. I, p.* 58, (*a.* 789, *c.* 61): Et ut parvuli, qui sine rationabili aetate sunt, non cogantur iurare sicut Guntbodingi faciunt. 3) *Cfr. infra tit.* 81, 1; *Frag. Visig.* 11: Si forte —

Quod si infirmitate aut occupatione detenti fuerint, faciant hoc ipsum iudicem scire aut loco suo tales personas dirigant, quorum fide possint in loco sacramenta praestare.

[5.] Si autem is, qui sacramenta daturus erat, ad locum non venerit, usque horam sextam diei ipsum expectet pars altera; quod si usque ad sextam non venerit, causam absque dilatione dissolvat.

[6.] Quod si ille alius non venerit, ille, qui sacramenta praebiturus erat, discedat indempnis.

## IX. De[1] inlatis violentiis.

Si quis Bugundio aut Romanus per vim aliquid abstulerit usque ad pullum, in novigildo secundum pretia a nobis constituta eum quod abstulit iubemus exsolvere.

## X. De[2] interfectione servorum Burgundio et Romanus una conditione teneantur.

[1.] Si quis servum natione barbarum occiderit, lectum ministerialem sive expeditionalem, LX solidos inferat, multae autem nomine solidos XII; si alium servum, Romanum sive barbarum, aratorem aut porcarium, XXX solidos solvat.

[2.] Qui aurificem lectum occiderit, CC* solidos solvat.

[3.] Qui fabrum argentarium occiderit, C solidos solvat.

*) CC *sic* *A* 1. 2, *Til., Bind.*; CL *A* 3. 4 *et codd. B.*

1 infirmitatem aut occupationem *A* 2. *B* 6—8. vel *B* 11. detentus fuerit, faciat *B* 11. hoc *om.* *A* 3. ipsum *om.* *A* 4. *B* 2. 4. 5; ipso *A* 3. *B* 9. 10. iscire *A* 3. || 2 aut loco suo] quod ad locum *B* 11; ut loco suo *B* 7; ut locum *B* 8; aut in loco suo *A* 3. talis *A* 3. *B* 7. 8; teles *B* 6. persones *B* 5; personis *B* 7; personam *B* 8. dirigantur *B* 5; dirigat *B* 11. in quorum *B* 6. fidem *A* 2. 4. *B* 6—10. possunt *A* 3; possent *A* 2. *B* 5. in loco] suo *add.* *B* 9. 10. sacramenti *B* 11. praestari *A* 2. || 3 si *om.* *B* 6. is] pars de his (dies *A* 3; de is *B* 5) *A* 3. 4. *B* 2. 4—11, *Til., Lind., Bluhme.* quae *A* 4. *B* 8—11, *Til., Lind.* sacramentum *B* 6. datura erat (erant *B* 11) *A* 4. *B* 8—11, *Til., Lind.*; daturae erant *B* 9. 10; daturi erant *A* 3. *B* 2. 4—7, *Bluhme.* venerat *B* 6; venerint *B* 4; venirent *B* 5. usque ad *A* 4. *B* 11; usque in *A* 3. *B* 2. 4. 5. 7—10. || 4 hora (ora) sexta *A* 2. *B* 5—10. diei *om.* *B* 11; die *B* 2. 9. 10. ipsum *soli* *A* 1. 2. expectet — ad sextam *om.* *B* 2. 4. expectat *A* 3; sic et *B* 6. usque *om.* *A* 3. *B* 6. 7. ad *om.* *A* 4. *B* 5. horam sextam *B* 11. venerint *B* 4; venerit oram *B* 6. causam *om.* *B* 11. || 5 dilationem *A* 2. *B* 7. 8; latione *B* 6. desolvat *B* 8; solvat *B* 11; absolvat *ex emend. Lind.* || 6 illi ab aliis *A* 3; alius illi *B* 6. alius *om.* *B* 11. illi qui *A* 3. *B* 5; qui, *om.* ille, *B* 11. sacramentum *A* 3. *B* 6—8. 11. praebiturus erat] debet accipere *B* 11. || 8 De violentia, *om.* inlatis, *B* 11. || 9 Burgundionis *B* 4. tulerit *A* 2. pullum] publicum *B* 4. || 10 novegildo *A* 2. *B* 1. 5; novigeldo *B* 2. 6; novegeldo *B* 4; novigildum *A* 4; novegildum *B* 7. 8; novigildos *B* 8—10. solvat secundum *B* 7. 9—11. pretium *B* 11; forma pretia *B* 7. 8. a *om.* *B* 6. 7. nobis *om.* *B* 8; domibus *B* 7. eum qui *A* 2. 4. *B* 5. 8; eum que *B* 6; eum quem *B* 7; eum cui *B* 9. 10; cuicumque *B* 2. 4. *Lind.*; quicumque *B* 1. abstullerit *A* 3. *B* 1, *Lind.* iubemus *om.* *B* 6. 11. absolvere *B* 4; solvet *B* 11. || 11 *Totam rubricam cum contextu coniungit* *B* 11 *(Herold) rubrica praemissa:* De occisione servorum. *Verba* Burgundio — teneantur *om.* *B* 8, *cum contextu coniungunt* *A* 1. 3. *B* 5; *bis leguntur in* *A* 4, *tam in rubrica quam in contextus initio.* inter (*om.* *A* 2) Burgundionum et Romanum *A* 2. *B* 1; inter (*om.* *B* 4) Burgundiones et Romanos *B* 4. 7. 11. aut *A* 3. 4 *in contextu.* *B* 5. 6. 9. 10. unacum *B* 1. 2; humana *A* 3. conditio *B* 7. 11. || 12 teneatur *A* 3. 4. *B* 1. 5—7. 9—11. || 13 servus *A* 3. servum nationis aut servum barbarum *B* 7. nationis *A* 4; nationum *B* 1; nationem *B* 8. occiderit *om.* *A* 4. *B* 1. 2. 4. lictum *B* 2. 6; licta *B* 1; electum *B* 11. ministeriale *B* 7; minesterialum *A* 3; ministralem *B* 5. 6; ministralem *in margine autem* ministerialem *B* 11; ministrale *B* 8; menesteriale *B* 9. sive] aut *B* 6; sibi *A* 2. *B* 1. 2. 4. 7. 8. expectionale *B* 7; expendictionalem *B* 1. expeditionalem] occiderit (*vel* occiserit) *add.* *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. 7. 9. 10. || 14 sexagenos *A* 2; LV *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* autem *om.* *B* 5—8. si] de *A* 3. alium] alienum *B* 6. || 15 aut] vel *B* 1. 2. 4. porcarium] occiderit (*vel* occiserit) *add.* *A* 4. *B* 6—10. solvat] inferat *A* 3; inferat, multum numerum solidos XII *add.* *B* 6. || 16 aurifice *B* 1; aurificum *in margine* aurificem *B* 11; aureficem *A* 3. *B* 5. 7. 8; aureficum *B* 6. lictum *B* 1. 2. 4; lectem *B* 10; electum *A* 4. solvat] inferat *A* 3. *B* 4. 5. 9. 10. || 17 *Totam paragraphum* *om.* *A* 4. *B* 7, *in fine tituli habet* *B* 6. Qui] Si *B* 11. fabrum *om.* *B* 11; fabrem *B* 6. solvat *om.* *B* 11; inferat *A* 3.

aut infirmitas illum tardaverit, aut forsitan in causa regis fuerit occupatus . . *(Gaudenzi, Un' antica compilazione (*1886*), p.* 20. 203*); A. Schmidt, Echte Not (*1888*), p.* 23 *sqq.* 1) *Cfr. L. Rom. tit.* 8: De violentiis; *infra tit.* 25. 27. 70, 4. 76. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 2; *supra tit.* 2; *infra tit.* 21. 50;

[4.] Qui fabrum ferrarium occiderit, L solidos inferat.

[5.] Qui carpentarium occiderit, XL solidos solvat.

## XI. De[1] inflictis vulneribus.

[1.] Qui homini, seu ingenuo seu servo, brachium* ictu excusserit*, medium pretium exsolvat; si non perexcusserit, de vulnere iudicetur.

[2.] Si quis cuicumque in faciem vulnus inflixerit, in** triplum vulneris pretium iubemus exsolvi, quantum in simplum ea vulnera aestimantur, quae vestibus conteguntur**.

## XII. De[2] raptibus puellarum.

[1.] Si*** quis puellam rapuerit, pretium, quod pro puella daturus erat, in novigildo cogatur exsolvere, et multae nomine solidos XII***.

[2.] Si vero puella, quae rapta est, incorrupta redierit ad parentes, sexies puellae pretium raptor exsolvat, multae autem nomine solidos XII.

[3.] Quod si raptor solutionem suprascriptam unde solvere non habuerit, puellae parentibus adsignetur, ut faciendi de eo quod ipsi maluerint habeant potestatem[3].

[4.] Si vero puella sua sponte expetierit virum et ad domum illius venerit, et ille se cum illa miscuerit, nuptiale pretium in triplum solvat; si autem incorrupta redierit ad domum suam, remota omni calumnia revertatur.

*) brachium aut oculum ictu (ictum *B* 10) excusserit aut amiserit *B* 9. 10; brachium ictu excusserit (excesserit *B* 2) sive oculum amiserit (admiserit *B* 1) *A* 4. *B* 1. 2. 4. **) in triplum solvat vulneris qui (*in marg.* vulnus quod) veste tegitur *B* 11. ***) *Paragraphus prima in solis codicibus B 9. 10 exstat.*

1 Qui] Si *B* 11. ferrario *B* 7. occiderit *om.* *B* 11. inferat] solvat *A* 2. *B* 6—8. 11. || 2 Qui] Si *B* 11. carpentarium] bonum *add.* *A* 3. *B* 6. 7. 11. XL] LX *A* 4; CL *B* 5. inferatur *B* 1. || 4 Si quis *B* 7. 9—11; Qui cum *A* 3. hominem ingenuum aut (sive *B* 1. 5; seu *B* 2. 4) servum (aut servum *om.* *B* 6) *A* 3. *B* 1. 2. 4—8; hominem ingenuo (homini ingenuo *B* 11) seu servo *A* 4. *B* 9—11. servum *A* 1. *B* 5. ictu *om.* *B* 5. 11; icto *A* 2. 3; ictum *B* 2. 4. 6—8. excesserit *B* 2; excusserit aut emiserit *B* 7. || 5 medietatem pretii *B* 11. solvat *A* 3. 4. *et codd. class. B.* et si *B* 8. percusserit *A* 3. *B* 4. 8; excusserit *A* 2; perexcesserit *B* 2. vulneribus *A* 2. || 6 unicumque *B* 1. infixerit *A* 2. 3; inflixerunt *B* 1. vulneribus *B* 7. 8. || 7 exsolvere *A* 1. 4. *B* 5—8. ea] et *B* 1. 2. 4. 8. stimantur *A* 4; extimantur *B* 6. 7; aestimatur *A* 3; extimatur *B* 8. quae vestibus conteguntur *om.* *B* 6. qui *A* 3. *B*. 8. contingantur *B* 1; continguntur *A* 1. 2. 4. *B* 2. 4. 5. 9. 10, *Bind.* || 9 raptibus] *sic* *A* 4. *B* 2. 4. 6. 8; raptis *A* 1—3. *B* 1. 5. 7. 9. 10; raptu *B* 11. || 10 novegildo *B* 10. || 11 XII] XV *B* 10. || 12 vero *om.* *Lind.* quae *om.* *B* 11; qui *A* 3. *B* 5. in incorrupta *A* 2; corrupta *ex falsa emend. Til., Lind.* redierit] redebit *B* 6. parentibus *B* 8. || 13 et muletae *B* 11. autem *om.* *B* 4. 6—8. 11. || 14 quod si] si autem *B* 11. solutionem suprascriptam *om.* *B* 11. superscriptam *A* 3. 4. *B* 1. 2. 4. 5. 8; suprascripta *B* 7; hanc *B* 6. solvat *B* 6. 11; solvere valeat *B* 1. 2. 4, *Lind.* non *om.* *B* 1. habuerint *B* 1; potuerit *A* 2. puella *A* 2. *B* 7. || 15 adsignatur *B* 1. 2. 4. 6; designetur *B* 11. ut *solus* *A* 1. faciente *A* 2. quod] quicquid *B* 11. ipsi *om.* *A* 2. *B* 9. 10; ipso *A* 3. malluerit *A* 3. *B* 6; maluerunt *B* 1; voluerint *B* 11; simulaverint *A* 2. habeant *om.* *B* 11; habeat *A* 3. potestatem *om.* *B* 7. 11; potestate *A* 3; liberam potestatem *B* 6. || 16 sua] ispa *B* 1. 2. 4. exponte *B* 1. 6—8; voluntate *B* 11. expederit *B* 6. illius] ipsius *A* 4. *B* 6. 7. et *om.* *B* 5. || 17 ille se cum illa] illis eis illa *B* 6. miseaverit *B* 1. dissolvat *A* 2. 3. *B* 2. 6. 7. 9. 10, *Bind.*; disolvat *B* 1; desolvat *B* 8, *Bluhme.* || 18 ad] in *B* 9. 10. omnia *B* 6. 7; ab omni *A* 4. *B* 1. 2. 4. 11, *Til., Lind.*

*L. Sal.* 35, 6: Si quis vasso ad ministerium aut fabrum ferrarium vel aurifice — occiderit ...; *Brunner l. c. p.* 234. 1) *De his L. Rom. non agit; cfr. supra tit* 5; *infra tit.* 26. 48; *Const. extrar.* 5. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 9: De raptibus virginum et viduarum; *infra tit.* 44. 61. 66. 69. 86; *Const. extrar.* 12. 13; *Matile l. c. p.* 49; *Wilda l. c. p.* 801. 815. 836. 847. 3) *Raptor parentibus puellae puniendus traditur; qua ex re non sequitur, raptorem castrari licuisse; cfr. Schroeder, l. c. p.* 78; *Sohm, Prozess der Lex Sal.* (1867), *p.* 177; *J. Grimm, R.-A. p.* 709; *Brunner in 'Zeitschr. f. Rechtsgesch., Germ. Abth.' XI* (1890), *p.* 92. 96.

[5.] Romana vero puella, si sine parentum suorum voluntate aut conscientia se Burgundionis coniugio sociaverit, nihil se de parentum facultate noverit habituram[1].

## XIII. De[2] exartis.

Si quis, tam Burgundio quam Romanus, in silva communi exartum[3] fecerit, aliud tantum spatii de silva hospiti suo consignet et exartum, quem fecit, remota hospitis commotione* possideat.

## XIV. De[4] successionibus.

[1.] Inter Burgundiones id volumus custodiri: ut, si quis filium non reliquerit, in loco filii filia in patris et matris suae hereditate succedat[5].

[2.] Si forte defunctus nec filium nec filiam reliquerit, ad sorores vel propinquos parentes hereditas redeat[6].

*) commotione *sic* *A* 1. 2. *B* 6; commutione *B* 7. 9. 10; communione *A* 3. *B* 2. 3. 11, *Til.*, *Lind.*, *Bluhme;* communionem *A* 4. *B* 1. 8. commune *B* 5.

1 sine *om.* *B* 8. suorum *om.* *B* 8. 11. voluntatem et conscieutiam (conscientia *B* 1. 6) *B* 1. 6—10. aut] et *A* 3. *B* 11. *a verbis:* aut conscieutia *incipiunt quae salva habet cod.* *B* 3. se *om.* *B* 6; si *B* 7; seu *A* 2. *B* 3. || 2 cum Burgundione *B* 1. coniugium *A* 4. sociabernnt *B* 1. parentum] suorum *add.* *A* 2. 3. *B* 6. 7. facultate *om.* *A* 3; facultatem *A* 4. *B* 4. 6—10; facultatum *B* 1; facultatibus *B* 11. noberint *B* 1. habiturum *B* 3; habitura *B* 1. 7. || 4 in silvam communem (commune *B* 7) *A* 4. *B* 7. 8. commune *A* 1. 3. *B* 5; communis *B* 1. fecit aut fecerit (facerit *A* 4) *vel* fecerit aut fecit *A* 2—4. *B* 1. 2. 4. aliud — possideat *om.* *B* 4. || 5 spatium *B* 1—3. 9. 10; spatii *om.* *B* 11; e specie *B* 6. hospidem suum *B* 7. 8. et *om.* *B* 9. 10. quam *B* 7. 8; quae *A* 3; quod *B* 11. hospitis sui *B* 9. 10; ospiti sui (suo *B* 6) *B* 6. 7. || 7 et sanctimonialibus *add.* *A* 4. *B* 1—4. 6. || 8 *Verba rubricae repetit intio contextus* *B* 11. Inter — custodiri *om.* *A* 4. *B* 1—4; *pars rubricae sunt in* *A* 3. *B* 6—10; Inter Burgundiones *pars rubricae sunt in* *B* 5. Burgundionis *A* 3; Burgundionibus *A* 2. *B* 8. custodire *A* 3. *B* 5—10. non *om.* *B* 1. 6. || 9 filii *om.* *B* 4; filiis *B* 1; filiam *B* 1. 3. in] et *A* 2. et *om.* *A* 3. 4. *B* 1—11. matris vel *A* 3; matrisve *A* 4; matresvae *B* 6. 7; matrisvae *A* 9. 10; matrisque *B* 1—4. 11. saac *om.* *A* 2—4. *B* 6. 7. 9—11; sua *B* 4. hereditati *B* 10; hereditatis *B* 8; hereditatem *B* 1. 7. 11. succedant *B* 7. 8. || 10 Et si *B* 11. foris *B* 1—4. defunctus *om.* *B* 9—11; defunctis *B* 4. nec. *om.* *B* 11. filiam] non *add.* *B* 7. 8. derelinquerit *B* 8. ad *om.* *B* 6; a *A* 2. sorore *A* 2. 3. vel ad *B* 7. 8. propinquis *A* 3. || 11 parentes *om.* *B* 11. revertatur *A* 3.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 9, 2: parentum successio denegatur; *Cod. Theod. IX,* 24, *c.* 1; *L. Visig. III,* 4, 7. *Schroeder l. c. p.* 317, *n.* 392. 2) *Hic titulus in L. Rom. praetermittitur; qua ex re non sequitur, novellam legem eum continere; cfr. infra tit.* 31. 54. 55. 67; *Const. extrav.* 21. 12; *Cod. Theod. VII.* 8, 5. *Hac constitutione certo id demonstratur, non statim post constitutas sedes totum praedium inter Burgundionem hospitem ac Romanum possessorem divisum esse; J. Grimm, R.-A. p.* 247; *v. Savigny l. c. I², p.* 88; *Gaupp l. c.* §§ 43—50; *Binding l. c. p.* 13—38; *Jahn l. c. I, p.* 137. 322. 449. 452. 519, *n.* 2; *II, p.* 64. 541 *sqq.*; *Boretius l. c. p.* 21; *Sécretan l. c. p.* 102—117; *Brunner l. c. p.* 64; *Schroeder l. c. p.* 21; *Raymond Saleilles, De l'établissement des Burgundes sur les domaines des Gallo-Romains in 'Revue Bourguignonne de l'enseignement supérieur'* 1891, *p.* 63. 346. 351. 3) *Exartum i. q. Francogall. essart = Germ. Rodung; cfr. Diez, Etymol. Wörterb. d. roman. Sprachen II, c, s. v. essart; Jahn l. c. I, p.* 138; *Ducange, Glossarium s. v. exartus.* 4) *Cfr. L. Rom. tit.* 10: De successionibus diversis; §§ 5—7 *novellam legem continere veri simillimum est; cfr. infra tit.* 24. 42. 51. 53. 59. 62. 65. 66. 74. 75. 78. 86; *Const. extrav.* 12. 13. *Schroeder l. c. p.* 295 *sqq.* 317. 326; *Huber l. c. p.* 15—38; *Heusler l. c. II, p.* 292. 301; *Opet, Die erbrechtliche Stellung der Weiber in 'O. Gierke, Untersuchungen' XXV, p.* 54; *E. Glasson in 'Revue historique' IX* (1885), *p.* 585 *sqq.* 601. 612. 5) *Exclusio filiarum ab hereditate parentum non solum ad terras sortis titulo acquisitas referendum est; cfr. infra tit.* 78; *novell. leg. v. in tit.* 75, 1. — *De iure posterioris temporis cfr. Ottonis Frising. Gesta Frid. II,* 48, *SS. XX, p.* 413 *et ed.* 2. *in* 8° *p.* 124: Mos in illa (Burgundia) remansit, quod semper seniori fratri eiusque liberis, seu maribus seu feminis, paternae hereditatis cedat auctoritas, caeteris ad illum tamquam ad dominum respicientibus. 6) *Cfr. Opet l. c. p.* 57; *Dargun, Mutterrecht in 'O. Gierke, Untersuchungen' XVI, p.* 62.

[3.] Illud etiam praesenti lege placuit contineri, ut, si mulier maritum habens sine filiis de hac luce transierit, maritus defunctae uxoris pretium, quod pro illa datum fuerit, non requirat.

[4.] Similiter quod mulier ad maritum veniens erogaverit[1], defuncto sine filiis marito, mulier aut parentes mulieris non requirant.

[5.] His vero puellis, quae se Deo voverint et in castitate permanserint, si duos fratres habuerint, tertiam iubemus ut portionem de hereditate patris accipiat, hoc est de ea tantum terra, quam pater eius sortis iure possidens mortis tempore dereliquit. Similiter si quatuor aut quinque fratres habuerit, portio ei debita reservetur.

[6.] Si autem illa unum tantum habuerit fratrem, non medietatem, sed tertiam consequatur; ea scilicet conditione, ut post obitum illius, quae femina et sanctimonialis est, quidquid in usumfructuarium de paternis rebus percepit, ad proximiores parentes pertineat, nihil illa exinde alienandi potestatem habitura, nisi forsitan quod ex matris bonis, id est: in rescellulis vel ornamentis[2], aut ex suo potuerit labore conquirere.

1 coutiuere *A* 3. *B* 6—8; convenire *A* 4. *B* 1—5; conveniri *B* 9. 10. habens sine — transierit maritus *om. A* 3. maritum *om. B* 6. 11. habens *om. B* 11. habens filias, *om.* sine, *B* 6. ‖ 2 de hac luce transierit] defuncta fuerit *B* 11. maritus defunctae — requirat *om. B* 8. defunctae *om. B.* 4. 11; defuncti *A* 1—3. *B* 5—7. quod *om. B* 1. datum fuerat *A* 3 *B* 5—7; dabatur *B* 11. ‖ 3 requiret *B* 1; requeratur *A* 3. ‖ 4 quod] et quod *B* 6; si *B* 11. venisse *B* 11. rogaverit *A* 2. *B* 8; se rogaverit *A* 3; cognoscitur *B* 11. defunctus *A* 4. *B* 1—4; defunctum *B* 5. 6. 8. ‖ 5 maritus *A* 4. *B* 1—4; maritum *B* 5. 7. 8. mulier aut *om. B* 1—4. parentis *B* 8. mulierem *B* 6; eius *B* 11. requirent *A* 3; requirat *B* 11; requirantur *B* 6. ‖ 6 Si quis (*in marg.* quae) puella se *B* 11. De his *ex emend. Til., Lind.* puellas *B* 1; puella *B* 8. quae *om. B* 5; qui *A* 3; *B* 6—8. Deo *om. B* 5; Deum *B* 6. devoverint *A* 4. *B* 2—5. 9. 10; voverunt *B* 1. 6; voverit *B* 11. permanserit *B* 5. 11. si — habuerint *om. A* 3. si] una *add. ex emend. Til., Lind.* ‖ 7 habuerit *A* 4. *B* 1. 7. 8. 10. 11, *Til., Lind.* tertiam partem hereditatis patris accipiat, *om. rel., B* 11. tertiam] testium *B* 1. ut] ex *A* 4. portione *A* 3; de portionem *B* 9. 10. de *om. A* 3. *B* 1. 4. 6—8. hereditatem *A* 1. 2. *B* 5—8; hereditatis *B* 1. accipiant *B* 2—4. 6—10. ‖ 8 de *om. A* 2. *B* 1. ea tantum] ipsa *B* 11. terra] accipiant *add. B* 1. quam] tantum *B* 1; quantum *B* 2—4. 9. 10. eorum *B* 9. 10. temporibus *B* 8; timore *B* 11. derelinquit *vel* derelinquid *A* 3. *B* 5. 6. 8—10; relinquet *B* 1; reliquerit *B* 11. ‖ 9 et si *A* 3. 4. *B* 1—5. 7—10. quatuor aut quinque] plures *B* 11. aut] et *B* 7. porcio — habuerit (*lin.* 10) *om. B* 10. semper ei *B* 11; eius *A* 2. *B* 7. debita] res eius autem *add. B* 6. reserventur *B* 8; servetur *B* 6. ‖ 10 Si *om. B* 6. autem *om. B* 6. 11. illa *om. A* 2. *B* 1—4. 11; illam *A* 3. *B* 6. fratrem *om. B* 11. non] in *B* 1. 6. medietate *A* 4. tertiam] etiam portionem *A* 3; tertiam portionem *B* 7. 8; tertiam partem *B* 11, *Walter.* ‖ 11 ea *om. B* 6. quae *om. B.* 8. 11. femina *om. B* 11. et *om. A* 3. *B* 7. 11. sanctemonialis *A* 4; sanctemonialibus *B* 6; sanctimunialis *B* 5. 9. 10; sanctaemunialis *B* 7; scilicet monialis *B* 11. ‖ 12 est *om. A* 3. *B* 11. usufructuario *B* 11; usufructu *A* 3. *B* 1—4. 6; usufructum *A* 4; usumfructum *B* 5. 7. 9. 10; usufructi *A* 2; suum fructum *B* 8. percipit *A* 2. *B* 2—4. 8; percipet *B* 5; praecepit *B* 1; percipiat *B* 6; recipit *A* 3; accepit *B* 11. proximioris *A* 3. *B* 8; proximos *B* 11. ‖ 13 perteneat *B* 2. 5. 9. 10; perteneant *B* 1. nihil] nulla *B* 1; nullam *B* 2—4; habeat *add. A* 4. illa *om. B* 1; illam *B* 2. 4; aliam *B* 3; illic *B* 11. inde exinde *B* 1; et inde *B* 6. alienare *B* 6; alienanda *B* 1. habituram *A* 4. *B* 2—4. 10; habeat *B* 11. forte *B* 11. ex *om. A* 1. 2. *B* 5; in *B* 11. matres bonae *A* 1. *B* 5. ‖ 14 id *om. B* 11. rescellulis *vel* res cellulis *A* 1. 2. *B* 6—8, *Bind.; om. B* 11; rescellolis *vel* res cellolis *A* 3. 4. *B* 1. 2. 4, *Bluhme;* cellolis *B* 3; rescelloles *B* 5; recellolis *B* 9. 10; recellulis *Til., Lind.* vel *om. B* 11; aut *B* 6. ordinamentis *B* 8; in ornamentis ceterisque rebus *B* 11. aut ex suo] velle *B* 6. suo] sua *B* 7; ut *B* 8. potuerit *om. B* 11; poterit *A* 2. *B* 4. laborare *A* 2. 3. *B* 7. 8; laborare aut *A* 1. *B* 5. conquerere *A* 1. *B* 5. 6; conrequirere *B* 1; conquisita *B* 11.

1) *Huber l. c. p. 22, verbum 'erogare' in 'einbringen' transvertens, censet: 'Es muss darunter (sc. quod erogaverit) ein Gut verstanden werden, das die Braut neben den ornamenta vom elterlichen Haus herübergebracht hat'; ad quod dictum Schroeder, l. c. p. 296, n. 248, adnotat: 'erogare heisst nicht einbringen, sondern ausgeben, aufwenden, verschenken, vermachen.'* 2) *Cfr. infra tit.* 51, 3: vestimenta et ornamenta matronalia; *tit.* 86: malahereda. *Schroeder l. c. p. 269; Huber l. c. p. 22; Wackernagel l. c. p. 394; Opet l. c. p. 55.*

[7.] Hoc his tantum censuimus esse praestandum, quibus patres suas iam non dederint portiones; quod si a patre, ubi vivere possint, perceperint, ex hoc ipso quod voluerint faciendi liberam habeant potestatem.

## XV. De[1] commotione litium.

[1.] Quisque ingenuus Burgundio in domum cuiuslibet ad rixam ingressus fuerit, VI solidos inferat illi, cuius domus est, et multae nomine solidos XII. Quod tamen inter Burgundiones et Romanos aequali conditione volumus custodiri.

[2.] Si vero servus vi aut per rixam in domum alienam ingressus fuerit, pro solutione ad vindictam C fustium ictus accipiat, et nullum exinde damnum servi dominus patiatur.

## XVI. De[2] inquirendis animalibus.

[1.] Quicumque vestigium de quolibet animali secutus fuerit et ad domum alterius vestigio ducente pervenerit, ac* si eum ad cuius domum venerit prohibuerit domum suam intrare ad res suas requirendas, pro hoc, quod reposcit, is, qui eum de domo sua ab inquisitione repulerit, pro fure* teneatur obnoxius; ita ut inquisitionem nec mulieri liceat denegare.

*) et si is, cuius domus est, intrandi et inquirendi licentiam contradixerit, pro fure *B* 11.

1 his *om.* *A* 3. *B* 7. 8; ei *B* 1—4; est *B* 6. tamen *A* 3. censuemus *B* 5. 9. 10; concessumus *B* 8. esse] ea est *B* 1. quibus patres — potestatem *om.* *B* 11. patris *A* 3. *B* 6; partes *A* 4. *B* 1—4. 7. 8; partis *B* 5; pares *B* 9. 10. suas *om.* *A* 2. 3. iam *om.* *A* 3; etiam *B* 7. 9. 10. non *om.* *B* 5. || 2 dederunt *B* 7. 8; dederent *B* 5. 9. portionis *A* 3; portio nisi *A* 2. quod si] quas *B* 1—4. ubi *om.* *A* 3. vivere *om.* *A* 3; bibere *B* 1. possunt *A* 3; posset *B* 5; possit *B* 8. perciperint *A* 2. 4. *B* 2—4. 6; percipere *A* 3. *B* 1. 5. 7; perceperat *B* 8. ex *om.* *B* 7. 8; nec *B* 5. ipso *om.* *A* 1. *B* 5; ipsum *B* 7. 8. 10; ipsud *A* 2. 3. *B* 6. 9. quodquod voluerit *A* 1. *B* 5; quod ispas maluerint *B* 6. || 3 faciendi *om.* *B* 6. liberam *om.* *A* 4. *B* 1—4. habeat *A* 1. *B* 5. || 4 De commoto litigio *B* 11; De commotionem licitum *B* 1. communione *A* 1. *B* 5; commucione *A* 3. *B* 7. || 5 Quisquis *B* 7. 10, *Til., Bluhme*; Quicumque *B* 1—4, *Lind.*; Quisqui *B* 8; Si quis *B* 11. domo *A* 3. *B* 7. 11; domum alienam *B* 6. cuiuslibet *om.* *B* 6. rixa *B* 4; rixandum *B* 7. 8. ingressus fuerit] incitaverit *B* 11. || 6 VI] V *B* 8. inferat] solvat *B* 11. illi *om.* *B* 8. cui *B* 1. et *om.* *B* 5. 7. Quod] Et hoc *B* 11; Quod si *A* 3. tamen *om.* *B* 11. || 7 Burgundionem et Romanum *B* 1; Burgundionis et Romanus *A* 3. *B* 8. aequali *om.* *B* 11; aequale *B* 7. 8; aequa *A* 3. 4. *B* 1—5. 9. 10. conditione *om.* *B* 11. voluimus *A* 1. *B* 6; voluemus *B* 5. custodire *A* 3. 4. *B* 5—11. || 8 vero] autem *B* 11. servum *B* 1. vi *om.* *A* 3. *B* 5. 7. 8; vim *A* 2. *B* 1—4. 6; per vim *A* 4. *B* 9—11. aut *om.* *A* 3. *B* 5. 6. in *om.* *A* 3. *B* 1—8. 11. fuerat *A* 3. pro] per *A* 3. *B* 1—4. 6. || 9 solutionem *A* 3. 4. *B* 1. 6—8. 10. ad vindictam] iam dicta *Til., Lind.* ad *om.* *B* 6; aut *A* 3. vindicta *A* 2. *B* 6. fustis *B* 1. 8; fustes *B* 4; fustius *A* 3. ictus *om.* *B* 1—4. et *om.* *B* 1. servi] eius *B* 11. || 11 inquirendis] investigandis *B* 11, *Walter*. || 12 Quisque *A* 2—4. *B* 6. 9. 10; quisqui *B* 8; quisquis *B* 1—4. 7; Si quis *B* 11. per vestigium *B* 1—4. de *om.* *B* 1—4. quodlibet *B* 2—4. 8. animal *A* 1. 4. *B* 5—8. insecutus *A* 2. fuerunt *B* 1. alterius] illius *B* 4. || 13 vestigium *A* 4. *B* 5—8; vistigiae *A* 3. ducentem *B* 1. 7. 8; docente *A* 2. *B* 6. deducente *A* 4. *B* 9. 10. pervenerunt *B* 1. ac *om.* *Til., Lind.*; et *B* 1—4; tunc *B* 6. si eum] secum *B* 6; si eam *B* 1; si is *ex emend. Til., Lind.*; si eum is *ex emend. Bluhme.* venerit *om.* *B* 5; venit *B* 7; pervenerint *B* 1. prohibuerit *om.* *B* 5; prohiberunt *B* 1; praebuerit *B* 6; eum prohibuerit *ex emend. Til., Lind.* domum *om.* *B* 5. || 14 suam *om.* *A* 2. inquirendas *B* 7. hoc] eo *B* 1. 7. 8. quod *om.* *B* 5; quod quid *B* 1. res poscit *B* 4; res poscet *B* 5; res reposcit *Til., Lind.*; res possit *B* 2; res suas poscit *B* 3; respondit *B* 1; se poscit *B* 8. is qui — ita ut (*lin.* 15) *om.* *A* 3. eum *om.* *A* 2. ad (de *A* 4) domum *B* 1; future *A* 2. || 15 ab inquisitione] aliquid inquisitionis *B* 9. 10; sua *add.* *A* 2. reppulit *A* 2; recolerit *B* 1. furtare suam *A* 4. *B* 7. 8. teneantur *B* 4. ut *om.* *B* 6. inquisitione *A* 4. *B* 1. 4. 6. 10; ab inquisicione *A* 3. mulierem *B* 7. 8; muliere *A* 3. *B* 5. 6. || 16 denegare *om.* *B* 8; denegari *B* 9. 10; delegare *B* 7.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 11*:* De commotione litium. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 12*:* De inquirendis animalibus et rebus: *cfr. infra tit.* 19, 2. 83*; J. Grimm, R.-A. p.* 639 *sqq.; Wilda l. c. p.* 903*; Schroeder l. c. p.* 348*; London, Anefangs-Klage* (1886) *p.* 82.

[2.] Quod si servus hoc fortassis aut ancilla absentibus dominis prohibuerit, ipse, qui prohibuit, legibus pro fure teneatur obnoxius.

[3.] Si vero veius[1] extiterit et vegiaturas acceperit, et is, cui indicat, invenire non potuerit, furtum, quod se prodere mentiebatur, dissolvat in simplum.

## XVII. De[2] causis aliis et calumniarum remotione.

[1.] Omnes[3] omnino causae, quae inter Burgundiones habitae sunt et non sunt finitae usque ad pugnam Mauriacensem, habeantur abolitae.

[2.] Si quis sane servum suum aut ancillam cognoverit, recipiat.

[3.] Pro homine ingenuo prius occiso XX tantum solidi inferantur et omnis repetitio conquiescat.[4]

[4.] Illud quoque specialiter volumus custodiri: ut quicumque Burgundio de quacumque causa ab eo, qui illi litem intendit, bis admonitus fuerit, ut dato fideiussore ad iudicium veniat, et ille nec fideiussorem dare nec ad iudicium venire voluerit, at-

1 Quod *om.* B 6; De quod B 7. 8. si *om.* B 8. hoc *om.* A 1. B 5; fecerit *add.* B 6. fortasse (*vel* fortassi) A 3. 4. *et codd. class. B.* et] aut *add.* A 3. absente domino B 6. dominis] suis *add.* A 4. B 1—4. prohibuerint B 2—4. ipse qui *om.* B 11. || 2 prohibuit *om.* B 11; prohibet A 3. 4. B 1—4. 7—10; proibebat B 6. pro fure *om.* A 1. B 5; et pro fura et B 4; pro fura B 1; pro furtum B 6. obnoxius] ita ut nec mulieri liceat denegare *repetunt* B 1—4. || 3 vegius A 4. B 11, *Til., Lind.*; veheius A 3; eius B 2—5; ei B 1. extetiret B 5; stiterit A 4; illi extiterit B 6. vegiaturas] *sic* A 1. B 5, *Til., Lind.*; veiaturas A 2; vellaturus A 3; viaturas A 4. B 6. 9. 10; veraturas B 1—3; veriaturas B 4; vegaturas B 7. 8; vigaturas vias B 11; veiaturas *ex emend. Bluhme, Bind.* aceiperit A 4. B 1. 2. 6. 8. 9; aceipiet A 3. et] si A 3. 4. B 1—4. 6. 9—11; se B 7; sed B 8. is] hic A 3. cui] aut B 4. inveniri A 2. || 4 potuit A 3. quod *om.* B 4. 7. 8. se *om.* B 7. 8. 11; pro se B 4. prodiderit B 8; proderit B 7; prodiret A 3; perdere A 4, *Til., Lind.* mentitur B 11; mentiebat B 4. desolbat B 1; solvat B 7. 8. 11; de suo satisfaciat B 6. simplo A 3. B 11. || 5 De causarum remotione, *om. rel.*, B 11. aliis *om.* B 4; abolitis *loco* aliis *emendandum censet Binding.* calumniatorum A 1. B 5. 7, *Til., Lind.*; calumniatore B 6. 8; calumniatoribus A 3. remotionem B 1. 7. || 6 omnis A 1. 2. B 1. 5. 6. 8. omnino] ergo B 11; omninum B 7; hominibus B 8. causa A 1. B 1. 5; causis B 8. qui A 3. B 6. 8; quid B 1. || 7 definitae B 7. pugna B 1. 7. Mauriacenses B 1; Maurihaecense B 7; Mauriaecensi B 8; Mauricensem B 11; Mauricinsem A 3. oblitae B 2; obultate A 3; abalote B 6; apud litem B 7. 8. || 8 suum *om.* A 3. cognovere B 6. || 9 Pro eo B 8. homine] omne B 6; hominem B 1. 7—10. ingenuum B 1. 7—8. occisum A 4. B 7; hoc ipsum B 8. tantum *om.* B 11. solidos pro ipso B 6. inferat A 3. B 7. 8. 11; inferant B 9. 10. omnes repetitiones conquiescant B 7. || 11 specialius A 3. B 6—8. 11. custodire A 3. 4. B 1. 5—11. ut] aut B 1. || 12 ab eo — intendit *om.* B 8. qui] quae B 7. illi *om.* B 6. 7. lite A 3; item B 7; legem B 6. bis] liber B 6. fuerit *om.* A 2. ut] aut A 3. datum A 3. B 6—8. fideiussorem A 4. B 1. 7. 8; fediessorum A 3. || 13 ad iudicium — fideiussorem *om.* A 3. B 5. et *om.* A 2. ille *om.* A 2. 4. B 6—10; si B 1—4. 11, *Lind.* dare *om.* A 2. 3. voluerint B 4. atque] et B 1—4. 11.

1) *Veius, vegius i. e. index viae, de voce Germanica: Weg (via); veiatura, vegiatura i. e. pretium, quod accipit veius; cfr. Const. extrav.* 7. 15, 6; *Wackernagel l. c. p.* 333. 343; *Grimm, Geschichte der Deutschen Sprache p.* 706; *Ducange, Glossar. s. v. vegius.* 2) *Nullus Legis Romanae titulus huic titulo respondet; cfr. infra tit.* 79; *dubitari autem non potest, quin* §§ 1—3 *constitutio contineatur, quae non a Gundobado conscripta est, sed ad* constitutiones parentum *pertinet. Respicit constitutio ad causas ante pugnam a.* 451. *non finitas; conscripta igitur esse videtur haud ita multum post hunc annum; Gaupp l. c. p.* 304; *Binding l. c. p.* 54; *Jahn l. c. I, p.* 372. *Falso Daroud-Oghlou l. c. p.* 394. 395, *constitutione tit.* 75. *a.* 515. *utitur ad definiendum tempus quo constitutio tit.* 17. *edita sit; neque rectius sese habet sententia a Türk, l. c. II. p.* 26, *prolata, qui ante a.* 451. *constitutionem conscriptam esse censet.* 3) *Contin. Prosperi ad a.* 451: Pugnatumque est in quinto miliario de Trecas loco nuncupato Maurica in Campania; *cfr. Secretan l. c. p.* 36 *sqq.; v. Daniels l. c. p.* 159. *Frag. Visig. (Antiqua, ed. Bluhme p.* 4*):* Omnes autem causas quae in regno bonae memoriae nostri patris seu bonae seu malae actae sunt, non permittimus penitus commoveri; *Gaupp, Germ. Abhandl.* (1857) *p.* 40 *sqq.* 4) *Cfr. supra tit.* 2.

que hoc factum duobus aut tribus ingenuis testibus potuerit adprobari, inferat multae nomine solidos VI, et ad iudicium venire nihilominus conpellatur[1].

[5.] Qua conditione Romanus ingenuus, qui causam cum barbaro habuerit, aut dominum admoneat aut actorem, et si actor, iterato admonitus ad causam dicendam pro originario sibi commisso, non venerit, C fustes accipiat.

## XVIII. De[2] his, quae casu contigerint.

[1.] Si quodcumque animal quolibet casu aut morsus canis homini mortem intulerit, iubemus etiam inter Burgundiones antiquam exinde calumniam removeri[3], quia quod casus operatur non debet ad damnum aut inquietudinem hominis pertinere. Ita ut si de animalibus subito caballus caballum occiderit aut bos bovem percusserit aut canis momorderit*, ut debilitetur, ipsum animal aut canem, per quem damnum videtur admissum, tradat illi, qui damnum pertulit* [4].

[2.] Lancea vero vel quodcumque genus armorum aut proiectum in terra aut fixum simpliciter fuerit et casu se ibidem homo aut animal inpulerit, illum cuius arma

*) aliquid momorderit, qualecumque animal alium percusserit aut debilitat, pro mortuo vel debili tradatur *B* 11.

1 hoc *om. B* 6. aut] ac *B* 7. 8. ingenuis *om. B* 11. potuerit *om. B* 11. adprobare *A* 3. 4. *B* 1—10; probatur *B* 11. || 2 et *om. B* 9. 10. venire *om. B* 5. || 3 Quia *B* 1. 5. 7. condicionem *B* 6—8; commendatione *B* 1. Romanum ingenuum *A* 1—3. *B* 5. 7. 9. 10; Romano ingenuo *A* 4. *B* 6; Romanam ingenuumque *B* 8; si Romanus ingenuus *B* 11. qui *om. B* 8. 11. habuerit *om. B* 10. || 4 non admoneat *B* 6. auctorem *A* 2. *B* 2. 3. et si] aut si *A* 3; quod *B* 6. auctor *A* 2. *B* 2. 3. 7; actorem *A* 4. iterato *om. A* 4; iteratum *B* 7. 8; ter *B* 1—5. ad *om. A* 3. dictam *B* 11; docendam *B* 6. || 5 erunginarium *B* 8; origario *B* 6. sibi] sive *B* 11. commissum *A* 4. *B* 7. 8. non venerit] noverit *A* 2. fustis *B* 1; fustibus *A* 3; fustium (fustes *B* 9. 10; fustis *B* 8) ictus *A* 4. *B* 6—11. || 6 De eo quod casu contigit *B* 11. qui *A* 4. *B* 1—7. contigerit (contegerit *B* 5) *B* 1—6; contegent *B* 7. || 7 quocumque *A* 1. 3. 4. *B* 1. 5. 7—10; quodlibet *B* 11. quolibet *om. B* 11. aut] vel *B* 11. casum *B* 1. 8. morsu *A* 3. *B* 2. 3. 11; mors. *B* 1; morso *B* 5; morsum *A* 4. *B* 6. 8. canis *om. B* 11. homini *om. B* 1; homine *A* 3; hominem *A* 2. *B* 3. 6—10. mortem *om. B* 7. 8; morte *A* 3. || 8 antique inde *A* 3; omnem inde *B* 11. removere *A* 4. *B* 1—3. 5. 11; non removeri *A* 3; submovere *B* 6; removerit *B* 4. 7. 8. || 9 quia quod] ad quod *A* 3; quae aliquid *B* 8. casu superatur *B* 2—4. 6; casum superatus *B* 1. inquietudine *A* 3; quietudinem *A* 2. hominem *B* 1; homines *B* 2—4; omnes *B* 7; omnis *B* 8. || 10 Ita ut] Aut *B* 7. 8. de *om. B* 6. subito *om. B* 1; subitum *B* 7. 8. caballum *om. B* 6; caballo *B* 5. occiderunt *B* 1. bos] boves *B* 7. 8. percusserit *om. B* 11; percusserunt *B* 1. || 11 canes *A* 3. *B* 5. 7. 8. morderit *A* 2. 3. *B* 2—4. 6; morderet *B* 8; morderunt *B* 1; mordiderit *B* 7. ut *om. A* 3; ita ut *B* 7. 8; aut *B* 4. 6. debilitetur *om. A* 3; debilitatur *B* 8. aut canem *om. B* 7. 8. || 12 tradatur *A* 1—3. *B* 5. 7—10. ille *B* 7. 8. qui *om. B* 8; cui *B* 6. iutulit *B* 4; intulisset *B* 6; praetullit *B* 1. || 13 Si lancea *ex coniectura Til., Lind.*; lantiam *vel* lanceam *A* 3. 4. *B* 2—4. 9. 10. vel] aut *A* 3. *B* 6. quocumque *B* 5. 7. 9. 10; quicumque *B* 1; quaecunque *A* 3; qualiacumque *B* 11. genus *om. B* 11. armarum *A* 3. *B* 7; arma *B* 11. aut *om. B* 11. proiecto *B* 9. 10; periectum *B* 7; prolecto *B* 8; progestum *A* 3. in terra *om. B* 4; iu terram *A* 3. *B* 7. aut *om. B* 8; ut *B* 4. || 14 fixum] infixum *B* 6; in terra *add. A* 4. *B* 1—4. simpliciter] similiter *A* 3. fuerit *om. B* 1. et *om. A* 2; aut *B* 1. 6. casus *A* 3. *B* 1. 7. se *om. A* 2. 3. *B* 1. sibi *B* 6. ibidem] ibi *A* 3; de *B* 6. homo *om. B* 7. 8. inpolluerit *B* 9. 10; intullerit *B* 5; intullerunt *B* 1. illum] ille *B* 7. 11.

1) *Cfr. Gaudenzi l. c. p.* 141; *L. Baiuw.* 12, 2, 1: Si quis liber alicui libero qui eum mallat de qualicumque re dedignabitur iustitiam facere, ille qui quaerit causam suam habeat ibi testes duos vel tres qui audiant et videant, qualiter ille respondeat, ut possint ante iudicem testes esse; *L. Alam.* 36. 2) *Cfr. etiam infra tit.* 23; *L. Rom. tit.* 13: De damno animalium vel si quid per ea casu evenerit; *Brunner, Ueber absichtslose Missethat in 'Sitzungsber. der Berlin. Akademie' XXXV* (1890), *p.* 829. 834. 840; *M. Frank, Die kasuelle Tötung in den Volksr.* (1890) *p.* 29 *sq.*; *A. Schmidt, Die Grundsätze über den Schadensersatz in 'O. Gierke, Untersuchungen' XVIII, p.* 34; *Stobbe, Handbuch des Deutsch. Privatr. IV, p.* 402. 3) *Dubitari non potest, quin legislator iure antiquo Burgundico abolito Romanum sequi velit; cfr. verba:* etiam inter Burgundiones. *Titulum, qualis nunc extat, novellam Libri Constit. esse loco prioris legis positam, vix credi potest, si L. Rom. tit.* 13 *comparatur; cfr. tit.* 21, 2. 4) *Cfr. L. Visig. VIII,* 4, 12. 20.

fuerit, nihil iubemus exsolvere, nisi forte sic arma sua in manu teneat, ut homini periculum possit inferre[1].

## XIX. De[2] ablatis pigneribus et fideiussoribus.

[1.] Qui ante audientiam[3] cuiuscumque pignera abstulerit, causam perdat et inferat multae nomine solidos XII.

[2.] Quicumque caballum alienum quasi agnitum pro suo tulerit et suum esse non potuerit adprobare, caballi alterius eiusdem meriti amissione damnetur[4].

[3.] Si quicumque pro eo, cum quo causam habere se putat, alium* pigneraverit, cum quo causam nullam habet*, et caballos aut boves tulerit aut mancipium rapuerit, inferat pro singulis mancipiis vel animalibus solidos binos.

[4.] Si ingenuam personam pigneris loco tulerit, inferat pro ea praesumptione solidos IV.

[5.] Si quis pro parente aut pro amico vel pro quocumque fideiussor extiterit pro quolibet debito, et is, qui sub fideiussore discesserit, ter admonitus coram testibus vel post admonitionem pigneratus, si convictus fuerit pignera sua fideiussori per vim abstulisse, et necesse fuerit fideiussorem constrictum atque conpulsum debitum de suo

*) et nullam secum causam habentem pignoraverit *B* 11.

1 fuit *A* 2. 4. *B* 6. 8—10; est *B* 11. nihil] ei *add.* *B* 6. iubemus exsolvere] pro hoc solvat *B* 11. nisi] ne *A* 3. forsitan *B* 6. sic *om.* *B* 7. 11. sua *om.* *B* 11. manum *B* 1. 7. ut] et *B* 5. hominem *A* 3. *B* 5. 7. 8; omne *B* 6. periculo *B* 9. 10. ‖ 2 posset *B* 5. 7. inferri *B* 1—4, *Bind.* ‖ 3 *Totus titulus deest in* *B* 1. *Rubricam cum contextu coniungit, verba praeponens:* De resistendis pignoribus *B* 11. et fideiussoribus *om.* *B* 2—4. et] seu *B* 6. fideiussorum *A* 3. ‖ 4 Si quis *B* 6; quicumque *B* 4. ante *om.* *B* 4. cuiuscumque *om.* *A* 3. pigneraverit *A* 3. abstulerit *om.* *A* 3; abstulerint *B* 11. inferat *om.* *B* 11. ‖ 6 alienum *om.* *B* 11; alieno *A* 3. agnito *A* 3. *B* 2—4. tulerit *om.* *A* 2. suum esse non potuerit *om.* *A* 3. ‖ 7 adprobari *A* 3. caballum *B* 5. 6; caballo *A* 3. alterum *B* 5. eius *A* 2. amissione] *sic* *B* 9. 10; admissione *vel* admisione *A* 1—4. *B* 2—5. 7. 8; admissionem *B* 6. ‖ 8 Sic *A* 1. *B* 5, *Til.* quocumque *B* 2. 3. 5. 6; quoque *B* 4; a quocumque *B* 8; quis *B* 11. pro eo cum quo *om.* *A* 3; pro quocumque *A* 4; pro eo quocumque *B* 5. 7; quo, *rel. om.*, *B* 6; cum alio, *rel. om.*, *B* 11. se causam *B* 11; causae *A* 3. habere — causam *om.* *A* 4. se *om.* *A* 3. *B* 8. 11. reputat *B* 8. 11; putant *B* 5. aut alium *A* 3. pigneraverint *B* 5. ‖ 9 et *om.* *A* 3. *B* 2—5. caballus *A* 2. 3. *B* 2. 5—7; caballum *B* 8. 11. bos *B* 4; bovis *A* 3. *B* 6; bovem *B* 11. tulerit *om.* *A* 2. 3. *B* 6. 8. 11. aut] vel *B* 6. mancipia *B* 6. ‖ 10 binos] II *A* 3. *B* 7. 8. ‖ 11 ingenuus ad personam *B* 7. 8. loco *om.* *B* 6; locum *A* 4. *B* 2—6. 7—10. eadem *B* 7. 8. praesumcione soli *A* 1. *B* 5. ‖ 12 IV] V *A* 2. ‖ 13 aut] vel *B* 5. 11. pro *om.* *A* 2. *B* 11. pro cuicumque *B* 6; pro cumque *B* 7. 8; quocumque, *om.* pro, *B* 2—4. extetiret *B* 5; steterit *B* 8. ‖ 14 quodlibet *B* 8. debitum *A* 4. *B* 2—4. 7. 8. qui — discesserit *om.* *B* 11. quae *B* 2—4. 8. sub *om.* *A* 3. *B* 2—4; pro *A* 4. fideiussorem *A* 4. *B* 7. discessit *B* 6; excesserit *B* 2—5. ‖ 15 admonitione *A* 2. *B* 2. 3; amonicionem *A* 1. *B* 5; ammonitionem *B* 7; commotionem *ex coniectura* *Til.*, *Lind.* pignoratus fuerit *B* 11; pignoratum *B* 8. si *om.* *A* 3; sic *A* 1. *B* 4. 5, *Til.* convictus *om.* *A* 3. pignera] pignerantiae *B* 8. sua *om.* *B* 8; sine *B* 11. fideiussore *A* 2. 3. *B* 2—6. 8—11; fideiussorem *A* 4. *B* 7. ‖ 16 abstullisset *B* 6. et *om.* *B* 6. fuerit *om.* *B* 5. fideiussorem] suum *add.* *A* 4. *B* 7—10. constricta *B* 6. conpulso debito *B* 5. 6. de suum *B* 7. 8.

1) *Cfr. L. Visig. suppl.* 6 (*Walter, Corpus iur. Germ. I, p.* 669). 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 14: De ablatis pigneribus et fideiussoribus; *infra tit.* 82. 83; *Const. extrav.* 8. 17. 21, 8; *L. Baiuw.* 13, 1, 1; 13, 3; *L. Visig. V,* 6, 1. 3; *Frag. Visig.* 13 (*Gaudenzi l. c. p.* 21. 203): Si quis causam habet cum alio homine, sicut superius scriptum est, ad regem proclamet aut ad iudicem quem rex constituit. Quod si prius quam interpellet pigneraverit et tulerit ei unum caballum, componat solidos tres; quod si bobem ingalem tulerit, det solidos duos ad hominem illum cui caballum sibe bus fuerit; et quod pigneravit restituat. Si autem mancipium pigneraverit, cum tres solidos eum restituat domino suo. *Schroeder l. c. p.* 279. 366; *Sohm, Prozess der L. Sal., p.* 21. 44 *sqq.* 68; *London l. c. p.* 159. 3) *Audientia sc. iudicis; cfr. L. Rom. tit.* 14, 7; 30, 3; *L. Baiuw.* 13, 1, 1: Pignorare nemini liceat, nisi per iussionem iudicis. 4) *Cfr. tit.* 16. 83, 2.

solvere, in triplum ab illo quem fidedixit impleatur, quidquid fideiussorem in hac causa solvisse constiterit*[1].

[6.] Modus vero pignerum hic erit, ut tertiam partem[2] fideiussor amplius tollat, quam summa debiti est, et denunciet coram testibus debitori. Quod si intra tres menses soluto debito pignera sua non receperit, postmodum ea requirendi pontificium non habebit.

[7.] Si is, qui fideiussorem dedit, non habuerit unde solvat, ipsum fideiussor ad se absolvendum tradat, et a fideiussore aliud non queratur.

[8.] Quod si dissimulaverit implere, quod placitum est, et necesse fuerit, fideiussorem constrictum atque conpulsum debitum de suo solvere, in triplum ab illo quem fidedixit impleatur, quidquid fideiussorem in hac causa solvisse constiterit.

[9.] Quicumque fideiussor res debitoris dederit illi, cui fideiussor accessit, usque ad domum ipsius sub sua defensione perducat; si autem non fecerit, non sit a fideiussione penitus absolutus.

[10.] Quicumque fideiussor noluerit satisfacere debitori[3], et necesse fuerit fideiussorem suum pignerare, et voluerit fideiussor ille resistere, fideiussionis suae debitum, quantum ab illo reposcitur, de suo satisfaciat.

[11.] Si vero fideiussorem pigneraverit et is, pro quo ille fideiussor accesserat,

*) Hactenus quae habere potuimus *addit Herold* (*B* 11), *ubi reliqua omnia desunt.*

1 solvat *B* 7. 8. ille pro quo fideiussum est impleat *emend. Til., Lind.* ab illum *A* 3. 4. *B* 7. 8; ab eo *B* 4. 11. quem] cui *B* 11. fidemdixit *A* 3. *B* 2—4. 7. 11. impleat *A* 1. 2. quidquid] quicumque *B* 8. fideiussore *A* 4. *B* 5. 6. in hac causa *om. B* 6. causam *B* 7. 8. || 2 solvisse *om. B* 6; solvere *A* 3; solvendum *B* 11. constituerit *A* 3; convincerit *B* 5. || 3 mos *A* 2; modo *B* 6—8. hoc *A* 2. 4. *B* 2—4; haec *B* 5. 7. est *A* 4. *B* 2—4. 7. ut in *A* 3. fideiussore *A* 3. || 4 summam *A* 3. 4. *B* 10. debita *B* 7. 8; debita *corr. in* debiti *B* 9. nunciet *A* 2. debitore *A* 3. *B* 7; debitorem *B* 6. 8. si *om. A* 4. *B* 2—4; sibi *A* 3. intra] infra *B* 9. 10. tres] IIII *B* 4. || 5 solito *B* 1. 3. 4; solutum *B* 7. 8. debitum *B* 7. 8. reciperit *A* 4. *B* 2. 3. 6; se recipiat *A* 3; perceperit *Lind.* eam *A* 1. 4. *B* 2—5; eas *B* 7. 9. 10. requirendi *om. A* 3; querendi *B* 6. pontificum *B* 2. 3; potestatem pontifitium (pontificum *B* 9. 10) *A* 4. *B* 9. 10; potestatem *pro* pontificium *Til.* non *om. B* 6. || 6 habeat *B* 5. 6; habuerit *B* 9. 10. || 7 Si] Sed *B* 5. fideiussore *A* 3. *B* 8. solveret *B* 6. ipse *B* 7. 8; ipsi *B* 5. fideiussore *A* 2; fideiussori *B* 2—4. ad se *om. A* 3. || 8 se] sed *B* 5. adsolvendum *A* 2. *B* 5. 10. tradat] redatur *A* 3. ad fideiussorem *B* 5. 6. 8; ad fideiussore *A* 2; fideiussore, *om.* a, *B* 2—4. 7; fideiussorem, *om.* a, *A* 4. *B* 9. 10. alium *A* 4; illi ut *A* 3. requiratur *A* 4. *B* 2—4. 6. 7. 9. 10. || 9 necessaria *B* 6. fuerit *om. B* 5. 6. fideiussore *A* 3. *B* 7. || 10 debitum — in triplum *om. B* 6. de suo *om. B* 5. solveret *B* 8. in *om. A* 3. ab illo *om. B* 7; ab illum *A* 3. *B* 6. 8. quem] quae *B* 9. 10. quem fidedixit] pro quo fideiussum est *emend. Til., Lind.* || 11 causam *A* 3. 4. *B* 8. solvere *A* 3. || 12 fideiussor res debitoris dederit illi] *sic* 9. 10; f i d e i u s s o r e s (fideiussore *B* 7) d e b i t o r e s d e d e r i t (dediret *B* 5; dederint *emend. Tit., Lind., Bind.*) i l l e (illi *B* 5. 6) *A* 1. 2. *B* 5—8, *Til., Lind., Bind.*; f i d e i u s s o r i s d e b i t o r i s d e d e r i t i l l i (ille *B* 2—4) *A* 3. *B* 2—4; f i d e i u s s o r i s d e b i t o r e s d e d e r i t i l l i *A* 4. cui] *sic B* 9. 10; cuius *A* 1—4. *B* 2—8. fideiussore *A* 3. accesserit *A* 3. 4. *B* 2—4. 9. 10. || 13 ipsius] illius *B* 4. 5. sub] ad *B* 6. sic fecerit *Til., Lind.* non sit *om. B* 8. ad fideiussore *A* 2; ad fideiussione *B* 5. 7. 8; fideiussionis, *om.* a, *B* 6; a fideiussionem *B* 9. 10. || 15 fideiussor *om. A* 2, *Til., Lind., Bind.*; fideiussore *A* 3. debitori] *sic A* 1. 4. *B* 2—4. 9. 10; debitore *A* 2. 3. *B* 5. 6. 8; debitore suo *B* 7; creditori *pro* debitori *emendandum esse recte admonet Bluhme.* et *om. B* 6. fuerit] habuerit *A* 2. 4. *B* 2. 3. 4. 6—10. fideiussore *A* 4. || 16 noluerit *A* 1. 2, *Til., Lind.* illi *A* 1. 3. *B* 5, *Til., Lind., Bind.*; illi cuius *B* 6. restitere *A* 3; resestare *B* 6. fideiussioni *A* 2; qui fideiussionem *B* 7; quae fideiussione *B* 8. || 17 quantum — reposcitur *om. A* 3. resposcitur *A* 4. *B* 2. 4. 5. de suum *B* 7. 8. || 18 Et si *B* 6. fideiussorem — accesserat *om. A* 3. fideiussori *B* 6; suum *add. B* 7. 8. pro illo, *om.* quo, *B* 2—5; pro quod ille *B* 7; pro quo illi *B* 6. accesserit *A* 4. *B* 2—5; adcessit *B* 7. 8.

1) *Cfr. Const. extrav.* 21, 8. 2) *Tertia pars est, quod fontes iuris posterioris temporis appellant 'der dritte pfennig' vel 'tierce partye plus'; minime recta est interpretatio a H. Siegel, Geschichte des Deutsch. Gerichtsverfahrens* (1857), *p.* 37 *proposita.* 3) *Potius creditori; cfr. supra l.* 42.

pignera fideiussoris sui aut sua, si fideiussor dederit, crediderit praesumenda aut diripienda, in novigildo solvat, quantum abstulisse convincitur, et inferat multae nomine solidos XII.

## XX. De[1] fugitivorum furtis.

[1.] Si servus cuiuscumque per fugam lapsus fuerit atque in fuga positus, et cum cuiuslibet ornamenta, vestes vel quodcumque aliud furto abstulerit et secum detulerit, a domino servi nihil horum penitus requiratur; ita tamen, si eum de fuga potuerit revocare, quidquid abstulisse convincitur, in simplum restituat.

[2.] Si servus in obsequio domini constitutus furtum fecerit et, furto ipso admisso, vertatur in fugam, dominus eius praebeat sacramenta, neque pro furto neque pro fuga servi conscientiam suam obnoxiam reteneri. Quod cum fecerit, a servi domino nihil queratur.

[3.] Hii vero, qui fugitivos corripiunt, dominis mandare debent. Praeter illum solidum, qui pro fugitivo intra sortem[2] debetur, pro eo, quod mittit personam aut ipse nunciat, in centum milibus pro evectione solidum debet accipere.

[4.] Quod si non mandat, et fugerit, et si intra dies XXX non mandaverit, aut sacramentis, sicut supra dictum est[3], se absolvat, aut XV solidos pro fugitivo solvat.

1 pignera — dederit *om.* *B* 4. fideiussori *A* 2. *B* 8. sui] suae *A* 4; sua *A* 3. aut] ut *B* 5; ad *B* 7. 8. sua] suas *B* 3. si *om.* *A* 1. 3. *B* 3. 7. 8, *Til.* fideiussor] fide *B* 5; fideiussione *B* 8; fideiussori, *om.* dederit, *ex coniectura Til.* dederat] *B* 7. 8; dederit et *A* 3; deerit *ex coniectura Lind.* praesumendam *B* 6—8; prosumptio *A* 3. aut] ad *A* 3. diripiendam *B* 6—8. ‖ 2 nogildos *A* 2; novigeldo *B* 2—4; novegildum *B* 6—8. desolvat *B* 7. 8. quantum] quam *B* 4. abstulisset *B* 6; lex *B* 7. 8. inferat *om.* *B* 4. ‖ 4 furtivorum *B* 1. ‖ 5 fuga, *om.* per, *B* 6. in fugam *A* 2—4. *B* 2—4. 7. 8. et cum *om.* *B* 1; cum, *om.* et, *A* 4. *B* 2—4. 8, *Bluhme;* et, *om.* cum, *B* 5; equos *A* 1. 2, *Til., Lind., Bind.* ‖ 6 veste *A* 3. 4. *B* 9. 10; vestis *B* 7. 8; vestem *B* 5. vel] aut *A* 3. quodque *A* 1. *B* 5; quocumque *A* 2. *B* 6. furtum *A* 3. 4 *et codd. B.* et secum detulerit *om.* *A* 3. *B* 1—4. distulerit *B* 6. ‖ 7 ad dominum *A* 3. *B* 5. 7—10; et ad dominum *A* 4; ad domino *B* 1. servis *B* 6. horum *om.* *A* 3; illorum *B* 8. penitus *om.* *A* 3. requeratur *B* 5; queratur *A* 3. de fugam *B* 2. 3; ad fugam *B* 4. poterit *A* 4. *B* 1. 2. ‖ 8 abstulisset *B* 1. 6; abstulerit *B* 8. convincatur *B* 8. solvat *B* 5. ‖ 9 in obsequium *A* 3. *B* 2—8. domini *om.* *A* 3; domino *B* 5. constitutum *B* 1; conscius *B* 5. furtum fecerit et *om.* *B* 5. et furto ipso admisso] aut forte admisso *A* 3; et furto admisso *A* 4; *B* 9. 10, *Bluhme*; et (*om.* *B* 5) furtum admissum (amissum *B* 1) *B* 1—8; et furto facto *ex coniect. Til., Lind.* ‖ 10 revertatur *A* 2. in] ad *B* 6. dominus — pro fuga *om.* *B* 3. eius *om.* *B* 1. 2. 4. sagramentum *B* 1. neque probii oxiam retenere, *om.* pro furto — reteneri, *A* 3. furtum *A* 4. *B* 1. 2. 4. 5. 7; furtu *B* 6. 9. 10. fugam *B* 1—4. 7—10. ‖ 11 servi *om.* *B* 4; servum *B* 9. conscientia *B* 1. 6; sine conscientiam *B* 7. 8. suam *om.* *B* 1—5; sua *B* 6; suam vel *A* 2. obnoxia *A* 4. *B* 6. 7; hoc nexio *B* 1; obnoxiae *B* 8. reteneri] *sic* *A* 1; retineri *B* 1—4; retenere *A* 3. *B* 5; retinere *B* 6; itinere *B* 7. 8; non retinere *A* 4; non retineri *A* 2; nostrae tinere *B* 9. 10; teneri *emend. editiones.* ad servi crimine domino *A* 3. *B* 7. 8. dominus *B* 9. 10. nil *A* 2. ‖ 12 requiratur *A* 4. *B* 7. 9. 10. ‖ 13 Hii *om.* *B* 7. 8; Hic *A* 3; qui *add.* *A* 2. fugitivus *A* 3. *B* 5. 6; fugitivum *B* 1—4. 7. 8. dominus *A* 3. *B* 7. 9. 10; dominos *B* 8; domino *B* 2—5; dominum *B* 1. mandare *om.* *B* 4; manducare *B* 1. debebunt *A* 3. 4. *B* 1—4. 9. 10, *Bluhme;* debebit *B* 6; debet *B* 7. propter *B* 1. 7; et praeter *ex coniect. Til., Lind., Bluhme.* ‖ 14 solidum] solidos *A* 2; solum *A* 4. *B* 1—4. 6—8. qui] que *B* 8. pro *om.* *B* 4. fugitivum *A* 3. *B* 1. 6—10. intra *om.* *B* 8. sorte *B* 1. 7. 8. pro ea *B* 7; pro eum *B* 6. persone *A* 1. *B* 5; persona *B* 1. 6. 8. aut *om.* *B* 6; ut *A* 3. ipsi *B* 7; ab ipso *B* 6. ‖ 15 nunciet *A* 1. 2. *B* 5. 7. 8; muniat *A* 3. milia *B* 7. 8; militibus *B* 5. evectione] *sic* *B* 4; evectionem *A* 4. *B* 1—3; vectione *A* 3; evectionibus *B* 9. 10; iectione *B* 7. 8; evaccione *B* 5; evasione *A* 1, *Til.;* unctione *A* 2; vinceciones *B* 6. solidos *B* 1. 2. 4; solido *B* 8; solus *B* 6. ‖ 16 Quod, *om.* si, *A* 1. *B* 4. 5. et si *om.* *B* 6; et, *om.* si, *A* 2. XXX] XXV *A* 3. manducaverit *B* 8; mandaturus *B* 6. ‖ 17 sacramentum *B* 8. sicut *om.* *B* 6. superius *B* 6. dictum] statutum *A* 2. *B* 8—10; statum *A* 3. 4. *B* 6. 7. se *om.* *B* 6; si *B* 7. adsolvat *A* 3. aut] ut *A* 3.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 15: De fugitivorum furtis; *supra tit.* 4. 6; *L. Visig. IX*, 1, 14. 2) *Cfr. tit.* 6, 1. 3) *Sc. supra tit.* 6, 3.

## XXI. De[1] servorum contractibus.

[1.] Si quis inconsulto domino, tam Burgundio quam Romanus, originario aut servo solidos commodaverit, pecuniam perdat.

[2.] Quicumque vero servum suum aurificem, argentarium, ferrarium, fabrum aerarium, sartorem vel sutorem in publico adtributum artificium exercere permiserit, et id, quod ad faciendam operam a quocumque suscepit, fortasse everterit, dominus eius aut pro eodem satisfaciat aut servi ipsius, si maluerit, faciat cessionem.

## XXII. De[2] removendis in negotio Romano patrociniis barbarorum.

Quicumque Romanus causam suam, quam cum alio Romano habet, Burgundioni agendam tradiderit, causam perdat, et is, qui suscipit, inferat multae nomine solidos XII.

## XXIII. De[3] damnis, quae ab animalibus inferuntur.

[1.] Quicumque animal de messe vel de quolibet damno incluserit, et ante aestimationem damni praesumptione et arbitrio suo is, cuius animal est, de curte per vim tulerit, inferat illi, cui vim intulerit, solidos VI et multae nomine solidos VI, damni aestimatione taxata. Si servus hoc fecerit, C fustium ictus accipiat, damni similiter aestimatione taxata[4].

2 inconsultum *B* 5. 7. 8. Romanos *B* 1. 4. originario *om.* *A* 2; originarum *A* 3; originarium *B* 5. 7. 8. ‖ 3 servus *A* 1. 2; servum *B* 5; servorum *A* 3; servum] vel libertum *add.* *B* 7. 8. commendaverit (*vel* commendaverunt) *A* 4. *B* 1—6. 9. 10; commutaverit *A* 3. *B* 7. 8. ‖ 4 servum *om.* *B* 8; servo *B* 6. suo *B* 6. aureficium *B* 6; aureficem *B* 5. 7. 9. fernarium *B* 4. fabrem *B* 6. ‖ 5 aerarium *om.* *B* 8; heramenarium *B* 7. sartorem] sestorem *B* 3. suturem *B* 6; sudorem *B* 7. 8; sectorem *A* 3; satorem *B* 3. in puplicum *vel* in publicum *A* 3. 4 *et codd. B.* adtributum] haetributum *B* 6; aut tributum *B* 8; in tributum *B* 9. 10. artificem *B* 1. exercendum *B* 6; exerceri *B* 2—4; exercerit *B* 1. ‖ 6 et *om.* *A* 2. et de id *B* 9. 10. ad *om.* *B* 7. 8. faciendum opera (operam *A* 3) *A* 3. *B* 2—4; facienda (faciendam *B* 1; faciendos *B* 6) opera *A* 1. *B* 1. 6, *Tit.*, *Lind.* quoque *B* 4. suscepit *om.* *A* 2; susciperit *A* 3. *B* 6; suscipiet *B* 7. 8; suscipet *A* 1. *B* 5; suscipit *B* 2—4; suscipiat *B* 1. fortasse everterit *om.* *B* 5; fortassis se verterit *A* 1. 2; fortasse si verterit *B* 6; fortasse evertit *B* 1. ‖ 7 pro eo *A* 3; precii *B* 5. aut servi ipius *om.* *B* 5. faciat *om.* *B* 5. 6. cessione *B* 9. 10. ‖ 8 removenda *B* 1—4; removendo *ex coniect. Lind.* in negotiis *B* 1—4, *Lind.*; in negotium *B* 8; ingenio *A* 1. Romani *A* 2. *B* 7—10, *Bind.*; Romanis *A* 3. *B* 1—4; Romanorum *A* 4, *Tit.*, *Lind.*, *Bluhme.* patrocinia *B* 2—4; patrocinio *B* 1, *Lind.*; patrocinii *B* 7. 8. barbarum *A* 3. *B* 4. 6. *A verbo* Romani *incipiunt contextum tituli* *B* 7. 8. ‖ 9 *Contextum huius tituli om.* *B* 5; *verba* Romanus — Burgundioni *desunt* *A* 1, *ea parte folii, in qua scripta erant, resecta.* Romanis *B* 4. altero *B* 8. habuerit *B* 7. 8. Burgundione *A* 3. *B* 8—10; Burgundionem *B* 6. 7. ‖ 10 agenda *B* 1—4. causa *A* 2. *B* 1. et *om.* *B* 6. quae *B* 2—4. suscepit *A* 4. *B* 1. 6—10; susciperit *A* 3. multae] autem *add.* *A* 2. ‖ 11 *Rubrica tota deest in* *B* 5. qui *B* 6. 8—10. ab *om.* *A* 2. *B* 1. in messem, *om.* inferuntur, *B* 7. ‖ 12 de messen *B* 6—8. quelibet, *om.* de, *B* 5; de qualibet *B* 6; de quocumque *B* 2—4; de quacumque *B* 1. damnum *A* 3. *B* 5—8. et] aut *A* 3. ante *om.* *B* 1—4; antia *A* 3. ‖ 13 aestimatione *B* 2—4; stimatione *A* 4; istimatio *A* 3; extimationem *B* 1. 7—10. damni *om.* *B* 6. 8. praesumptione *om.* *B* 6; praesumptioni *A* 4; praesumptionem *B* 1. 7; prosumptionis *A* 3. et] aut *B* 5. arbitrium *B* 5. 7. 8. suum *B* 7. 8. cui *A* 3. *B* 7. ‖ 14 abstullerit *A* 3. intulerit] tulerit *B* 6. 9. 10. VI] V *B* 9. et *om.* *B* 4. multae — solidos VI *om.* *B* 5. VI] XII *B* 9. 10. ‖ 15 et damni *B* 1. stimatione *A* 4. *B* 6; extimatione *B* 1. 7. 8. fustes *B* 2. 4; fustis *B* 5. 8; fustium *om.* *B* 1. ictus *om.* *B* 5. damnum vero *A* 3; et damni *B* 1. ‖ 16 stimatione *A* 3. 4; extimatione *B* 1. 7. 8.

1) *In L. Rom. deest quidem rubrica, quae huic titulo respondeat, sed eiusdem legis tit.* 14. *ad hunc titulum respicit. Cfr. supra tit.* 10; *L. Visig. V,* 5, 6. *Schmidt, Schadenersatz l. c. p.* 61. 2) *Cfr. infra tit.* 55, *quo ad hunc titulum delegatur, qui ius contineat, quod* olim constitutum fuerit; *L. Rom. tit.* 43. 3) *Cfr. supra tit.* 18; *L. Rom. tit.* 13; *infra tit.* 49; *Const. extrav.* 1. 18. — *Cfr. L. Visig. VIII,* 3, 13. 14. 15; *L. Sal.* 9; *L. Rib.* 82, 2. *Naegeli, Das germ. Selbstpfändungsrecht* (1876), *p.* 9. 4) *Const. extrav.* 1, 5, *edictum Sigismundi, multam* 6 *solidorum confirmat, mutatis* 100 *fustium ictibus in* 200.

[2.] Si quodlibet animal, dum de messe, prato, vinea aut area annonaria expellitur, inpalaverit, nihil ab eo qui expulit requiratur.

[3.] Quod si animalia, dum de damno ad clusuram minantur, de campo aut de quocumque loco ille cuius sunt tollere praesumpserit, singulos tremisses per singula animalia solvat et multae nomine solidos III[1].

[4.] Si[2] cuiuscumque porci damnum faciunt in vineis, pratis ac messibus cultis et silvis glandiferis, et admonitus porcorum dominus bis fuerit, ut* porcos suos custodiat, et noluerit*, is, cui damnum inferunt, occidendi de grege porcorum obtimum habeat liberam facultatem et suis usibus vindicandum.

[5.] Quod si contestatus non fuerit, et sic porcum occiderit, solidum pro porco[3] solvat, ita ut quod porci everterint componatur.

## XXIV. De[4] mulieribus Burgundiis ad secundas aut tertias nuptias transeuntibus[5].

[1.] Si qua mulier duntaxat Burgundia post mariti mortem ad secundas aut tertias nuptias, ut adsolet fieri, fortasse transierit, et filios ex omni coniugio habuerit,

*) et porcos suos custodire noluerit *B* 6.

1 quolibet *A* 3. 4. *B* 9. 10; qualibet *B* 1; cuilibet *B* 6. dum] *sic A* 3. 4. *B* 1—4. 6—10; *om. B* 5; dampnum *A* 2; pro damno *A* 1, *Bind.* de messem, pratum, viniam (vinea *B* 5) aut aream (area *B* 5) *A* 3. *B* 5; de messe aut de prato aut de vinea aut de area *A* 4, *Til., Lind.*; de messem pratum (patrum *B* 9. 10) vineam aut ariam (aria *B* 7; area *B* 9. 10) *B* 6. 7. 9. 10; de messe aut prato (prata *B* 1) aut vinea aut area *B* 1—4. annonaria — requiratur *om. A* 3. aria *B* 8. annonaria *om. B* 5; annonorrea *B* 6. || 2 sed expellitur *B* 6; expelletur *A* 4. *B* 9. 10; expellit *B* 8; expellerit *B* 7; expellitus *B* 4. impleatur, *om.* inpalaverit — requiratur, *B* 6. inpellaverit *B* 3. expulit] expellit *A* 4. *B* 2—5. 7—10; expellat *B* 1. || 3 si *om. A* 3. *B* 7. animal *B* 7. 8. dum *om. A* 3. de dannum *A* 3. 4. *B* 6—8. ad clusura *A* 4. *B* 8; aut clusura *B* 6; in clusura *A* 3; et clausuram *B* 1. menantur *A* 3. *B* 1; minatur *B* 6. || 4 de quacumque *A* 3. 4. *B* 1. 5. 7—10; quecumque, *om.* de, *B* 6. locum *A* 3. *B* 7. illi *B* 5. 6; illius *A* 3. cui *A* 3. tollere praesumpserit] tulerit *B* 6; tollere praesumpserint *A* 4; tollere voluerit *B* 1—4. singulis *A* 3. *B* 5. 8. tremissus *A* 3; tremissos *B* 6; tremissis *B* 8; tremisses] similiter stimatione taxata *add. A* 4. pro *A* 4. || 5 solvat *om. B* 5. et *om. B* 1—6. solidos II *A* 1, *Til.* || 6 Si] De *A* 3. cuiuscumque qui *B* 8. aut in pratis aut in messibus aut in silvis *A* 4; in pratis aut in messibus et silvis *B* 7. 8. ac] *om. B* 5; aut *B* 1. cultis *soli A* 1. 2. || 7 et s.] aut s. *A* 4. *B* 1—4. fuerit] contestatus *add. A* 1. *B* 5. 7. 8; commonitus *add. A* 4. et porcus suus, *om.* ut, *A* 3. || 8 inferunt] infertur *A* 2. *B* 4; inferat *B* 7; non ferunt *B* 8; faciunt *B* 5; custodire noluerit *add. B* 6. occidendi — porcorum *om. B* 6. greco *A* 2; gregem *A* 4. obtimatum *B* 7. || 9 facultatem] potestatem *A* 3. 4. *B* 1—5. 7—10. vindicandi *A* 2. *B* 7. 8, *Bind.*; vindegandi *B* 6. || 10 contestandum *B* 1; contristatus *B* 4. sic *om. Til., Lind.*; si *B* 5. 8. porcorum *B* 10. solidum I *B* 6. || 11 solvat] componat *B* 7. ut *om. B* 9. 10. everterent *B* 5—7; everterunt *B* 2—4. 10; everter̃ *A* 4. *B* 9; averter̃ *B* 1. componatur *om. B* 6; a dominos (ad domino *B* 8) *add. B* 7. 8. || 12 *Extat hic titulus etiam in C* 1. ad] aut *B* 10. aut at *B* 1; vel *A* 1. 2. aut — transeuntibus *om. B* 8. || 13 transeundas *B* 6. || 14 duntaxat *om. A* 3. marito *A* 3. *B* 5. 7. *C* 1. morte *B* 7. 8. ad] aut *B* 8. *C* 1. || 15 ut *om. A* 3; aut *B* 5; et *B* 1. adsolet] asolet *B* 1; solet *B* 5. 6. fieri] fuerit *A* 2. transiret *B* 6. filios] filius *A* 3; illius *B* 8; filio *B* 1.

1) *De multa trium solidorum cfr. Wilda l. c. p.* 456; *Const. extrav.* 15, 1. 2) *Quod statutum ad alia animalia Const. extrav.* 18, 2 *refertur; cfr. L. Visig. VIII,* 5, 1. 3) *Cfr. supra tit.* 4, 3. 4) *Cfr. L. Rom. tit.* 16: De mulieribus ad secundas aut tertias nuptias transeuntibus; *infra tit.* 42. 53. 62. 74. — *Huius tituli* § 5 *in genuina L. Gundobada hoc loco non exstitisse videtur; exstabat fortasse prius in tit.* 1. *vel in tit.* 51. *Neque vero* § 5, *neque reliqua pars tituli* 24. *a Sigismundo demum conscriptae sunt, ut Stobbe l. c. I, p.* 105, *not.* 23 *perperam putat; cfr. Bluhme, LL. III, p.* 543, *n.* 61. *p.* 554, *n.* 25. — §§ 1—4. *ante a.* 501, *quo novella tit.* 42. *data est, editas esse dubium non est; ad eam autem quaestionem diiudicandam, utrum* §§ 1—4. *iam genuinae L. Gundobadae fuerint, an loco aliorum statutorum positae sint, quae afferuntur non satis sunt momenti; monendum tamen videtur, titulum* 24. *verbum* morginegiva *non exhibere. Cfr. supra not. ad tit.* 14; *Schroeder, Geschichte des ehel. Guterrechts, I, p.* 104; *Huber l. c. p.* 33. 5) *Legislator Burgundicus in edendis tituli* 24. *paragraphis* 1—4. *constitutiones Cod. Theod.*

donationem nuptialem, dum advivit, usumfructum possideat; post eius mortem ad unumquemque filium, quod pater eius dederit, revertatur, ita ut mater nec donandi nec vendendi nec alienandi de his rebus, quas in donatione nuptiali accepit, habeat potestatem.

[2.] Si forte filios mulier illa non habuerit, quidquid ad eam de donatione nuptiali pervenerat, post mortem mulieris medietatem parentes eius, medietatem defuncti mariti parentes, hoc est donatoris, accipiant.

[3.] Quod *[1] si forte nati fuerint filii [et], ut adsolet, post mortem patris defuncti fuerint, ad matrem iubemus hereditatem mariti vel filiorum integram pertinere. Post mulieris autem obitum id, quod de successione filiorum in usumfructum tenuit, ad legitimos filiorum suorum heredes decernimus pertinere. Quod tamen intestatorum filiorum bonis praecipimus custodire*.

[4.] Ceterum si quis filiorum matri per testamentum aliquid aut donationem con-

*) *Hanc constitutionem solus B 8 exhibet.*

1) donatione *A* 3; donacioni *C* 1. nuptiale *A* 4; nuptiali *C* 1. advixerit *C* 1. usufructum *A* 4; usufructu *A* 2. 3. *B* 1—4, *edd.*; usum et fructum *B* 6—8; usufructuario *C* 1. possedeat *A* 3. *B* 1. 2. 4. 5. 9. 10; suscipiat *B* 6. et post *B* 7. 8. mortem *om.* *B* 4. ad unumquemque — habeat potestatem (*l.* 4) *om.* *B* 5, *quae verba in A 1 margini adscripta erant, prior pars autem hodie non legitur, parte folii resecta.* || 2 quod] quicquid *A* 4. *B* 1—4. 9. 10. dederat *B* 1—4. 6—8. *C* 1, *Til., Lind.* || 3 nec v.] precii v. *pro* nec v. *C* 1. de *om.* *B* 9. 10. in donationem *B* 6—8; moderationem, *om.* in, *B* 1. nuptialem *B* 6—8; nuptiale *A* 4. *B* 9. 10. *C* 1; nupcialiter *A* 3; nuptialis *B* 1. accepit] pervenerat *B* 8. non habeat *A* 4. || 4 liberam potestatem *A* 4. *B* 1—4. || 5 fortasse *B* 6. filios *om.* *B* 5; filius *A* 3. *B* 8. muliere *B* 8. non *om.* *A* 3. quidquid] quiquid *B* 6; quotquot *B* 8. ad eam *om.* *B* 7; ad eadem *B* 6. de *om.* *B* 1. 5; per *B* 6. donationem *B* 6—10. nuptialem *A* 3. *B* 7—10. || 6 pervenerat] *sic* *A* 2. *B* 7. 8; pervenerit *B* 6. *C* 1; pertinet *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.;* pertinerat *A* 3; pertinuerat *A* 4, *Bluhme;* pertinuerit *B* 3; pertenuerit *B* 2. 4; pertenuerat *B* 9. 10; pertenuerint *B* 1; pertinuit *ex coniect. Walter.* mortem] mariti *add.* *B* 6. medietatem parentes eius *om.* *A* 3. *B* 5. 6. eius defuncti *B* 7. *C* 1. medietate *A* 3. || 7 parentes *om.* *B* 7. 8; parentis *B* 6. hoc est *om.* *B* 5, *Til., Lind.* donatores *B* 1—5. 7. 9. 10; donaturis *B* 6; donatanatores *C* 1. accipiant] aliam medietatem parentes mulieris percipiant *add.* *B* 6. || 8 et *deest in cod.* || 9 hereditare *cod.* || 11 in int. fil. bonis *emend. Bluhme;* boni *cod.* || 13 Ceteris *A* 3. matris *A* 1. 2; matrem *B* 6—8; mater *C* 1. per] pro *B* 6. aut] ad *B* 3. donatione *A* 2. *B* 9, *Bluhme, Bind.* contullerint *B* 9. 10.

*III, 8, 2. 3 interpretationemque earum cognitas habuit; cfr. Interpr. c. 2 cit.*: Mulieres, quae amissis maritis ad alias ... nuptias ... venerint (*Const.*: ad secundas transierint nuptias), si ex priori marito filios habuerint, quicquid per sponsalitiam largitatem vel nuptiarum tempore consecutae sunt, totum filiis conservabunt nec in alias ... personas noverint transferendum. (*Const.*: integrum ad filios, quos ex praecedenti coniugio habuerint, transmittant) ... ita ut ei de bonis prioris mariti a filiis ipsius quicquam alienare non liceat (*Const.*: nec quicquam ... ex iisdem facultatibus abalienandi ... praesumant atque habeant potestatem possidendi tantum in diem vitae) ... mater acquisitam ... medietatem ... in usufructu possideat ... Cui mulieri si de priore marito filii non supersint (*Const.*: quodsi nullam ex priore matrimonio habuerit successionem, vel natus native decesserint), tunc quaecumque, quae sub hac occasione percepit, sibi velut propriam vindicet facultatem ... (*Const.*: ... atque ex iis nanciscendi dominii et testandi, circa quem voluerit, liberam habeat potestatem.) *Interp. c. 3 cit.*: Has facultates, quas tempore nuptiarum mulieres a maritis accipiunt, suo dominio vindicare, et si ... ad alias nuptias venerint, in diem vitae suae donatarum rerum teneant usumfructum; post obitum vero earum ad prioris mariti filios omnia revertantur nec exinde aliquid matribus vivis filiis in aliorum iura transferre, permissum est; *cfr. Brunner l. c. p.* 339; *Roth, Entstehung der L. Baiuw.* (1848), *p.* 32; *v. Savigny l. c. II², p.* 5; *Ginoulhiac l. c. p.* 554; *Gaupp l. c. p.* 305; *cfr. L. Visig.* V, 2, 4. 5.
1) *Novellam ad huius paragraphi statutum exhibet infra tit.* 53.

tulerit, mater exinde faciendi quod voluerit habeat liberam potestatem; aut si intestata defecerit, mulieris parentes hereditatem eius suo dominio vindicabunt.

[5.] Si quis Burgundio filios habet, tradita filiis portione, de eo, quod sibi reservavit, donare aut vendere cui voluerit habeat liberam potestatem.

## XXV. De[1] furtis et violentiis.

[1.] Si quis cuiuslibet ortum violenter* ingressus fuerit, inferat pro ipsa praesumptione illi, cuius ortus est, solidos III et multae nomine solidos VI.

[2.] Si servus hoc fecerit, C fustium ictus accipiat.

## XXVI. De[2] excussis dentibus.

[1.] Si quis quolibet casu dentem obtimati Burgundioni vel Romano nobili[3] excusserit, solidos XV cogatur exsolvere.

[2.] De mediocribus personis ingenuis, tam Burgundionibus quam Romanis, si dens excussus fuerit, X solidis componatur.

[3.] De inferioribus personis, V solidis.

[4.] Si servus homini ingenuo voluntarius dentem excusserit, manus incisione damnetur; si casu, quod superius statutum est[4], doceatur admissum, prout persona fuerit, pretium pro dentibus solvat.

[5.] Si quis ingenuus liberto dentem excusserit, inferat ei solidos III; si servo alieno dentem excusserit, inferat ei**, cuius servus est**, solidos II.

*) ut in (in *om.* B 8) furtum *add.* B 7. 8; aut furtim *ex emend. add. Bluhme.* **) domino eius A 3.

1 mater — voluerit *om.* A 2. inde faciendi A 1. B 5; exdeficiendi C 1. volueriut B 8. 10. intestati B 4; intesta B 9. 10; intestatam B 7. || 2 mulieri B 6. C 1. suum B 7; suae B 5. dominio] *sic* A 1. 4; dominico A 3; domino A 2. B 1—4. 8—10. C 1; dominium B 6. 7; donacione B 5. || 3 filius A 3; filio B 5. C 1. habens *vel* abens A 3. 4 *et codd.* B. C 1, *Bluhme*; habent A 2. tradetas A 3; traditas B 6. 7; traditam B 8; tradiderit B 9. 10, *Bluhme*; tradidit B 1. filiis *om.* B 8; filias B 5; ad filius B 1. portionem A 2. 4. B 1. 4. 7—9, *Bluhme*; portionis A 3; porciones B 5. 6. de ea B 8; de oc B 6. sibi] filii *add.* C 1. reservabit A 2. B 6. 8; reservat A 3. 4. B 2—5. 7. 9. 10, *Bluhme*; reserbat B 1. || 4 cui *om.* C 1. 5 et *om.* B 4. || 6 cuilibet A 2. B 7. 8. || 7 ille B 8. et *om.* A 1. 2. B 5. 9. 10. nomine] aut nostrorum *add.* A 3. VI] VII B 8. || 8 fustium *om.* B 1; fustibus A 3. B 8. || 10 dentem] vel de A 2. optimato *vel* obtimato A 2. 4. B 9. 10; obtimatum B 2—8; obtimantem A 3; obtimarum B 1. Burgundionem (Burgundionum B 5) vel (aut B 8) Romanum A 3. B 5—8; Romani B 1. nobilem A 3. B 5. 7. 8; nobile B 6. 10. || 11 XV] VI B 1. exsolvere] sol. B 6. || 12 Mediocres, *om.* de, B 5; De mediocris A 3; vero *add.* A 4. B 1—4. ingenuis *om.* B 6; ingenuus B 1. 5. 10. Burgundionis A 3. Romanus A 3. B 5; Romani B 1. dentus A 4; dentis B 7; dentes B 1. 8. || 13 excussa A 2. 3. B 7; excusserit B 2—5; excusserunt B 1. fuerit *om.* B 1—5. || 14 § 3 *deest in* A 3. inferioris B 9. 10. || 15 homine ingenuo A 3. 4; hominem ingenuum B 5—8. voluntarie B 1. || 16 si *om.* A 1. 4. B 1—4. 6. 9. 10; autem *add.* B 5. casu *soli* B 7. 8. *habent.* quod] *om.* B 5; quis A 3; sicut A 4. B 1—4. 6—10. statutum] statum B 1. 4; factum A 3. doceatur *om.* B 5; duciatur A 3; duceatur B 6; ducitur B 7; dicitur B 8. admissum *om.* B 5. || 17 fuerat A 2. pretium] in presentium A 2. solvat] sol 1 B 5. || 18 ingenuo B 1. libertis B 7. 8; libertum A 3. 4. B 5. 6. dente B 9. 10. ei *om.* B 8. si] qui B 6. servus B 7—9; servum A 3. 4. B 1—6. 10. || 19 alieno *om.* A 3; alienum A 4. B 1—6; alienum servum B 7. 8. dentem *om.* A 3. ei *om.* B 7. 8; illi A 4. B 1—4. inferat] det A 1. B 5, *Til., Lind.* cuius] cui A 1. B 5.

3) *Cfr. supra tit.* 9; *infra tit.* 27. 2) *In L. Rom. deest titulus qui respondeat.* 3) *Cfr. supra p.* 42, *not.* 5. 4) *Scilicet in* §§ 1—3 *ipsius tituli.*

## XXVII. De[1] inruptis sepibus et clausis itineribus, furtis etiam et violentiis.

[1.] Si[2] quis sepem alienam, nullo inpedito subiecto, inferendi tantum damni studio ruperit, si ingenuus aperuerit, inferat illi, cuius messis est, per singulos palos singulos tremisses; si servus hoc fecerit, C fustium ictus accipiat, et sepis, quae aperta fuerat, reparetur.

[2.] Hoc etiam de prato et de vinea praecipimus custodiri.

[3.] Omnes[3] sane volumus hoc evidenter agnoscere: quicumque viam publicam aut vicinalem clauserit, XII solidos se multae nomine noverit inlaturum, ita ut sepis illa impune a transitoribus deponatur et messis, quantum viae spatium continere putatur, conteratur.

[4.] Si[4] quis sepem alienam aperuerit et caballos suos aut animalia in messem aut in pratum voluntarius miserit, si ingenuus est, per singula animalia inferat pro messis vel prati damno domino solidos singulos.

[5.] Si servus hoc fecerit, C fustium ictus accipiat, ita tamen ut a domino servi damnum, quod admissum fuerit, componatur.

1 ruptis *A* 2. 4. *B* 1. et clausis — violentiis *om. B* 8. clausuris *A* 2. || 3 nullo (nulla *A* 3) inpedito (impetitu *B* 6; impetito *A* 3) subiecto] *sic A* 3. 4. *B* 1—4. 6. 9. 10; nullum inpeditum subiectum (abiectum *A* 2; obiectum *B* 7. 8) *A* 1. 2. *B* 5. 7. 8, *Tit.*; nullo inpeditus obiecto *ex coniect. Lind., Bluhme, Bind.* inferendum *A* 4. *B* 1; inferenti *A* 3. tantum *om. B* 5. || 4 ruperet *B* 6; reperit *B* 5. aparuerit *B* 2; apparuerit *A* 1. 2. *B* 4. 5. illi *om. B* 6. cui *B* 1. messes *A* 3. *B* 7. pales *A* 4. *B* 8—10; palis *A* 3. || 5 tremisses] solvat *add. A* 4. *B* 9. 10; exsolvat *add. B* 1. 2. 4; exsolvet *B* 3. fustium *om. B* 1; fustibus *A* 3; fustis *B* 5. ictus *om. B* 5; ictos actos *B* 1. accipiet *A* 3. sepe *A* 3; sepes *B* 5. 9. 10. qui *A* 3. *B* 1. 6. || 6 fuerit *A* 4. *B* 2—4. 7—10, *Tit., Lind., Bluhme*; fuerunt *B* 1; est *B* 6. reparetur] recludatur *A* 3. || 7 et vinea (vineam *B* 1. 4; viniam *A* 3), *A* 3. 4. *B* 1—4. 6—10. praecepimus *B* 8. custodire *A* 3. 4. *B* 1. 5—8. || 8 Hoc *om. A* 2. 4. *B* 1—4. 6—8; Et *A* 3. cognoscere *B* 1. 4. viam] vineam *B* 1. || 9 vicinabilem *B* 6; vicinabile *B* 8. cluserit *A* 3. *B* 9. 10. se *om. B* 5; si *A* 2. *B* 6. 8. similiter non *pro* se multae *B* 7. noverat *A* 3. inlaturam *A* 2; inlatorum *B* 6. ita ut *om. B* 8. sepes *A* 3. *B* 5. illam *A* 3. || 10 impune *om. B* 1—4; inponeat (inponiat *A* 3; inpuniat *B* 8; inponat *B* 7; imponatur *B* 5), *om.* a, *A* 2. 3. *B* 5—8. transeuntibus *A* 1. *B* 5, *Tit., Lind.* messes *A* 3. *B* 5. 7. 9. 10. quantum *om. B* 8; quantumve, *om.* viae, *B* 1—4. via *A* 4. *B* 6. 8—10, *Bluhme*; vii *B* 7. contenere *B* 2. 4; contineri *B* 8; contere *B* 9. 10. putatur] *sic A* 1; putat *A* 2; potuerat *A* 4. *B* 1—3, *Lind.*; poterat *A* 3. *B* 5. 7—10, *Bluhme*; potuerit *B* 4; potest *B* 6. || 12 aperuit *B* 3; aparuerit *B* 5. caballus *A* 3. *B* 1. 8. suos *om. B* 8; suus *A* 3. *B* 1. aut] et *B* 3. animalia] iumenta *B* 6. || 13 aut in pratum voluntarius *om. B* 5. voluntarie *B* 1. misit *A* 3. est] hoc fecerit *A* 1. *B* 5, *Tit., Lind.* pro *om. B* 6. 7. || 14 messis vel pratis *A* 3; messi vel prato *B* 6; messem vel pratum (prati *B* 7) *B* 7. 8. vel] pro *add. A* 4. damno *om. A* 1—3. *B* 5—8, *Bind.*; dammum *A* 4. *B* 1. 2. 4; domino *om. A* 3. *B* 5. solidos X (per *add. B* 1) singulos *B* 1—4, *Lind.* || 15 Si *om. B* 4. fustium *om. B* 1; fustibus *A* 3. *B* 8. ictus *om. B* 5. ut *om. B* 5; aut *B* 3. a *om. B* 3; ad *A* 4. *B* 5. 8—10. dominum *A* 4. *B* 5. 7—10. || 16 amissum *B* 4; amessum *A* 3; missum *B* 6. fuerat *A* 3. *B* 1—5.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 17: De clausis itineribus vel aliis servitutibus; *supra tit.* 9. 25. *Hic titulus* 27. *ex compluribus constitutionibus compositus est (cfr.* § 3.*), atque, praesertim si ad L. Rom. tit.* 17. *respicimus, conicere licet, eum in genuina L. Gundobada non eam habuisse amplitudinem, qua nobis traditus est.* 2) *Cfr. L. Visig. VIII,* 3, 7. *J. Grimm, R.-A. p.* 549. 3) *Cfr. L. Baiuw.* 10, 19. 20: Si quis via publica ... clauserit contra legem, cum XII solidis componat et illam sepem tollat ... De via convicinali vel pastorale, qui eam alicui contra legem clauserit, cum VI solidis componat et aperiat ... *L. Visig. VIII,* 4, 24. 25. 4) *Cfr. L. Sal.* 9, 3, *cod.* 2: Si vero per inimiciciam aut per superbia sepem alienam aperuerit et in messe, in prato, in vinia ... stematum damnum reddat ...; *L. Visig. VIII,* 3, 10: Qui iumenta vel boves aut quaecumque pecora voluntarie in vineam vel messem inmiserit alienam, dampnum, quod fuerit aestimatum, cogatur exsolvere; et ... pro caballis aut bubus per singula capita singulos solidos reddat; per minora vero capita singulos tremisses ei, cui dampnum factum est, compellatur exsolvere; ... si vero servus hoc sine iussu domini fecerit, omne dampnum aut ipse aut eius dominus reddat, et ipse servus LX flagella suscipiat.

[6.] Si vero, cuius caballi sunt, inventus a domino messis, dum tenetur ad debitum, resistere fortasse tentaverit et caesus fuerit aut plagatus, nullam exinde cuius messis aut pratum est calumniam patiatur.

[7.] Si[1] quis per diem vineam alienam furto aut violenter ingressus fuerit, ut damnum faciat, inferat pro praesumptione ipsa solidos III; si servus hoc fecerit, caedatur.

[8.] Si quis vineam fructum habentem noctu ingressus fuerit et a custode vineae intra vineam fuerit interemptus, ab occisi domino aut parentibus non queratur.

[9.] Si quis ingenuus vomerem furto abstulerit, duos boves cum iunctura et apparatu aratri domino tradere conpellatur; si servus hoc fecerit, CL* fustium ictus accipiat.

## XXVIII. De[2] indulta generaliter incidendorum lignorum licentia.

[1.] Si quis Burgundio aut Romanus silvam non habet, incidendi ligna ad usus suos de iacentivis et sine fructu arboribus in cuiuslibet silva habeat liberam potestatem, neque ab illo, cuius silva est, repellatur.

[2.] Si quis vero arborem fructiferam in aliena silva, non permittente domino, fortasse inciderit, per singulas arbores, quas incidit, singulos solidos domino silvae inferat; quod etiam de pinis et abietibus praecipimus custodiri. Quod si servus hoc fecerit, fustigetur, et dominus eius nullum damnum aut calumniam patiatur.

*) C *A* 2—4; CXL *B* 1.

1 cui *B* 7. caballi sunt] caballus suscitat *A* 3. inventi *B* 7; inventis *A* 3. messis] messi aut prato *B* 6. dum — debitum *om.* *B* 8. a debitum *A* 4. *B* 6; a debito *B* 2—4; aut debitum *B* 7. ‖ 2 resistere] terrae *B* 8; resstare *B* 6; resistet re *B* 1. temta fuerit *B* 6. et caesus] occisus *B* 7. 8; et cecus *B* 5; et causus *A* 3. aut plagatus aut caesus (cessus *B* 1) fuerit (fuerunt *B* 1) *A* 4. *B* 1—4. aut] ut *A* 3. nullum *B* 6—8. exinde] damnum *add.* *B* 6. ‖ 3 messis (messes *A* 3) est aut pratus *A* 3. 4. *B* 6; messis fuerit aut pratus est *B* 7. 8. est *om.* *B* 5. calumnia *A* 3. 4. *B* 6—8. ‖ 4 in vineam *A* 3. 4. *B* 9. 10. furto *A* 2. 3. *B* 9. 10; furtum *A* 4. *B* 1. 6—8; furtu *B* 2—4; furti *A* 1; furtim *ex coniectura omnes edd.* furto et violenter *om.* *B* 5. ut] et *B* 5; aut *B* 4. ‖ 5 pro *om.* *A* 2. *B* 1. 4. praesumptionem illam sol. XII *B* 8. 6 caedatur] occidatur *B* 7. 8; caedaturibus *A* 3; fustictur *B* 6. ‖ 7 quis *om.* *B* 5. fructus *A* 2. *B* 8—10; furtum *A* 3. *B* 5. nocte *A* 4. *B* 1—3. 5. 10; noctem *A* 2. 3. *B* 4. 6—8; *B* 9 *h. l. lac.* a *om.* *B* 4. ad custode *A* 1. *B* 1. 5; ad (a *B* 6) custodem *B* 6—8. vineae] vineam *A* 3. ‖ 8 intra (infra *B* 1) vinea *A* 4. *B* 1—4. 6. 7; intra vinie *A* 1. *B* 5. fuerat *A* 3; fuerant *B* 1. occise *A* 3. *B* 6. 8; occisi si *B* 1. dominis *A* 4; dominus *A* 3. requiratur *B* 3. 5—7, *Til., Lind.* ‖ 9 vòmere *A* 4. *B* 6; vemerale *B* 7. 8. furto abstulerit] furaverit *B* 6. furtum *A* 3. *B* 1. 7. 8; furtu *B* 2—4. et *om.* *B* 2. 7. ‖ 10 apparatu aratri] adparatum aratrile *A* 4; hac paratum aratricle *B* 9. 10; apparatum (*om.* *B* 1; paratum *B* 3) aratri regle *B* 1—4; apparato aratre regle *B* 5; adparatum aratri recla iuscli *B* 8; aparatum aratore iuscli *B* 7; aparato arate redde *B* 6; aparato aratre rede *A* 3; aparatura rede *A* 2. domino *om.* *B* 5. fustis *A* 3. *B* 5. 8. ‖ 12 *Totus titulus deest* *B* 1. incendendorum *A* 1; incendorum *A* 2; incendiorum *B* 6. licentiam *A* 3. 4. *B* 6. 8—10; licentium *A* 2. ‖ 13 silva *B* 6. habens, *om.* non, *B* 7. 8. incendendi *A* 1. 2. *B* 9. 10; incedendi *A* 3, *Bind.*; incendi *B* 6. ligna] licencia *B* 6. ‖ 14 sine fructu] non fructiferis *B* 6. in *om.* *B* 4. silvam *B* 7. 8. ‖ 16 quis *om.* *A* 4. *B* 2—5. 9. 10. arbore *B* 8. fructiferum *B* 2. 3. 5. 7; fructifero *B* 8. alienam silvam (silva *B* 9. 10) *A* 1. 2. 4. *B* 5—10. ‖ 17 fortasse *om.* *A* 4. *B* 9. 10. singulas — incidit *om.* *B* 5. per (pro *A* 4) singulos *A* 2. 4. *B* 2—4. 6—8. quae *A* 2; cuius *B* 6. incidet *B* 8; incendit *B* 6; inciderit *B* 7. silvae] silvi *A* 2; solvi *B* 6. 8. ‖ 18 quod] hoc *B* 7. 8. pinis] spinis *A* 2; poenis *B* 2—4. 9. 10; penis *B* 6; advenes *B* 5. abiecibus *A* 2; abiectibus *A* 3. *B* 2. 3. 5. 8—10; obiectibus *B* 4; abietes *A* 4; avicibus *B* 6; haec forma *add.* *B* 8. praecepimus *B* 5. 8—10. custodire *A* 3. 4. *B* 5—8. servos *A* 3; servum *B* 4. ‖ 19 eius *om.* *B* 8; servi *B* 7. nullam *A* 2. 3. *B* 4. damnum *om.* *A* 2. 3. aut *om.* *A* 2. 3; nec *B* 7; neque *B* 8. calumnia *B* 7. 8.

1) *Cfr. Const. extrav.* 15, *quae maior est aetate paragraphis* 7—9. *tit.* 27; *oppositam sententiam defendit Bluhme in LL. III, p.* 545, *not.* 70, *et in 'Historische Zeitschrift' XXI, p.* 243. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 18, 5; *J. Grimm, R.-A. p.* 511; *Gaupp l. c. p.* 348; *Gierke l. c. I, p.* 80; *Saleilles l. c. p.* 101.

[3.] Si quis vero quemquam de iacentivis et non fructiferis arboribus lignum usibus suis necessarium praesumere fortasse non permiserit ac si ei pignera tulerit, restitutis in triplum pigneribus, inferat multae nomine solidos VI.

## XXIX. De[1] superventoribus et effractoribus.

[1.] Si quis superventu aut latrocinii scelere negociatorem aut aliquem alium occiderit, occidatur; ita ut, si ea, quae abstulit, non potuerint inveniri, in simplum de suis facultatibus reformetur.

[2.] Quod[2] si superventum inferens ab his, quos latrocinio suo crediderat expetendos, fuerit interfectus, nulla interfectoribus ab occisi dominis aut parentibus moveatur ex hac parte causatio.

[3.] Effractores[3] omnes, qui aut domos aut scrinia[4] expoliant, iubemus occidi.

## XXX. De[5] corruptis mulieribus.

[1.] Quicumque ingenuus ancillae violentiam fecerit, et vis potuerit adprobari, inferat ei, cuius ancilla est, solidos XII.

[2.] Si servus hoc fecerit, CL* fustium ictus accipiat.

## XXXI. De[6] plantandis vineis.

[1.] Inter Burgundiones et Romanos id censuimus observandum: ut quicumque in communi campo nullo contradicente vineam fortasse plantaverit, similem campum illi restituat, in cuius campo vineam posuit.

*) C *B* 1—4.

1 quemque *A* 2. *B* 6. iacentiva *A* 3. et] aut *A* 2—4. *B* 6—10. fructibeis *B* 6. liguam ad *B* 7. || 2 praesumerit *B* 6; praesumpserit *B* 8. permiserit] praesumerit *B* 6. ac] aut *A* 2. *B* 2—4. || 3 restitutus *B* 6. inferat *om.* *B* 7; et inferat *A* 4. || 5 superventum *A* 2—4. *B* 1. 4—10; perventum *B* 2. 3. aut] a *A* 2; ut *B* 1; ad *A* 3. latrociniis *A* 4; latraciniis *B* 1. aut *om.* *A* 2. 3; ut *B* 1. aliquem alium *om.* *A* 2. 3; *in A 2 autem inter* negociatorem *et* occiderit *lacuna est*; aliquem, *om.* alium, *A* 4. *B* 5. 9. 10, *Til.*, *Lind.*; aliter, *om.* alium, *B* 6; aliquid, *om.* alium, *B* 1—4; aliquid aliquem *B* 7; quicumque alium *B* 8; quemcumque alium *ex coniectura Bluhme, Bind.* || 6 ita ut *om.* *A* 2. 3, *Bind.* si ea] etiam *B* 9. 10; si eum *B* 5; se, *om.* ea, *B* 6. quae *om.* *B* 6; quem *B* 7. abstulerit *B* 6. potuerint] *sic* *A* 3. *B* 6; potuerunt *B* 1; potuerit *A* 1. 2. 4. *B* 2—8; poterit *B* 9. 10. inveuiri *solus* *A* 2; inveuire *cett. codd.* in *om.* *B* 6; ut *B* 8. de *om.* *B* 6. || 7 reformentur *B* 8; restituat *B* 7. || 8 si *om.* *B* 7. supraventum *A* 4. ab his] abs *B* 6. quos *om.* *B* 4; quod *A* 2. *B* 1. a latrocinio *B* 1. credidit *A* 2. 4. *B* 1—3. 7. 9. 10, *Bluhme, Bind.*; crededit *A* 3; crediderit *B* 4. 5. 8; crederit *B* 6. expetendus *A* 3. *B* 1—6. 9. 10; expidendus *B* 7; expedendus *B* 8; expectandus *A* 4. || 9 interfectus *om.* *B* 7. nullam *A* 2—4. *B* 4. 6. 7. 9. 10. interfectori *B* 1—5. ab occisi parentibus aut a dominos *B* 6. occisis *A* 4. *B* 5. 9. 10; occiso *B* 1. domino *B* 1; dominus *B* 7. 8. aut] ut *B* 5. || 10 parte causatio] causa sibi *B* 7. || 11 effractoris *B* 4. 7; exfractoris *B* 8; effractoribus *A* 3. *B* 6. omnes qui] qui omnem quae *B* 7. qui *om.* *B* 1. 5; quae *B* 6. aut *om.* *B* 6. domus *A* 3. *B* 1. 2. 5—7. 9. 10; dominus *B* 4. scrinia] *sic* *A* 1. 2; scrinea *A* 4; screnia *B* 5; screnias *B* 7. 10; screunias *B* 2. 4; screuna *B* 1; screonas *B* 3; exscrinea *A* 3; exscreunias *B* 8; ercronias *B* 6, *B* 9 *h. l. lac.* spoliant *B* 1. 5. 7. occidere *B* 6. || 13 violentiae *B* 8. et vis] etiam *B* 5; et vix *A* 4. *B* 1—4. 7; et vim *B* 8—10. adprobare *vel* approbare *A* 3. 4. *B* 1—8. || 14 ei *om.* *B* 6; eis *B* 1. cui *B* 1. || 15 fustibus *B* 8; fustis *B* 5. ictus] laetus *B* 8. || 16 *Verba contextus* Inter — observandum *cum rubrica coniungunt* *A* 2—4. *B* 1—4. 6. 9. 10, *Bluhme, Bind.* plantis *B* 9. 10. || 17 Burguudionibus et Romanis *A* 3; Burgundionem et Romanum *B* 1. censuemus *A* 3. *B* 5. ut *solus* *A* 1 *habet.* || 18 commune *B* 5—8. campo *om.* *B* 6; campum *A* 3; vineam posuit si vero *add.* *A* 2. 3, *Bind.* nullum (nullo *A* 3. *B* 1) contradicentem *A* 3. *B* 1. 5. 7. 8. vinea *B* 7. 8. simile *A* 4. *B* 1. 7. 8; simili *B* 5. 6. campo *B* 5—8. || 19 ille *B* 8. et in *B* 5. campum *A* 4. *B* 1. 5. 9. 10; campi *A* 2. vineam posuit — in campo (*p.* 67, *l.* 1) *om.* *B* 5 vinea *B* 7. 8. posuerit *B* 6.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 18*:* De superventoribus et effractoribus; *supra tit.* 2. 4. 2) *Cfr. supra tit.* 27, 6. 8. 3) *Cfr. Const. extrav.* 19. 4) *i. q. Francogall. écraigne, escrin; cfr. Diez l. c. II, c, s. v. escregne; Wackernagel l. c. p.* 333*; Spelmann l. c. p.* 506. 5) *Cfr. L. Rom. tit.* 19*:* De corruptis mulieribus; *infra tit.* 35. 6) *Deest Legi Romanae titulus respondens; cfr. p.* 52, *not.* 2. *L. Visig.* X, 1, 6*:*

[2.] Si vero post interdictum quicumque in campo alterius vineam plantare praesumpserit, laborem suum perdat et vineam cuius est campus accipiat.

## XXXII. De[1] eo, qui hominem inlicite aut sine causa ligaverit.

[1.] Si quis hominem ingenuum innocentem ligaverit, et hoc ingenuus fecerit, inferat ei quem ligavit solidos XII, et multae nomine solidos XII.

[2.] Si libertum ligaverit, inferat ei solidos VI, et multae nomine solidos VI.

[3.] Si servum ligaverit, solvat ei solidos III, et multae nomine solidos III.

[4.] Si servus hoc fecerit, C* fustium ictus accipiat.

## XXXIII. De[2] iniuriis, quae mulieribus inlatae fuerint.

[1.] Si qua mulier ingenua in domo sua a quocumque ingenuo aut in via innocens discapillata fuerit aut detracta et testibus hoc potuerit adprobare, inferat ei auctor facti solidos XII**, et de multae nomine solidos XII.

[2.] Si libertae hoc factum fuerit, inferat ei solidos VI.

[3.] Si ancillae hoc factum fuerit, inferat ei solidos III, et multae nomine solidos III.

[4.] Si a servo haec ingenuae inrogatur iniuria, CC fustium ictus, si libertae, C, si ancillae, LXXV fustium ictus accipiat.

[5.] Si vero mulier illa, cuius tali ordine iniuriam iussimus vindicari, liti se sponte miscuerit, pro inlata iniuria nihil queratur.

*) CC *B* 8. **) VIII *A* 1—3; XI *B* 8.

1 in praeterdictum, *om.* post, *B* 1; post interdicentem *B* 6. in campum *A* 2—4. *B* 6. 9. 10, *Bind.* alterius] alienum *B* 6. vinea *A* 4. *B* 7. 8. || 2 et vinea *B* 1. 7. 8. recipiat *B* 7. 8. || 3 bis *vel* is *A* 2—4. *B* 1—10. homine inlecete *A* 3. aut *om.* *B* 9. 10; et *A* 1. *B* 5. || 4 ingenuo *A* 4; ingenuos *A* 3. innocentem] sine causa *add.* *B* 9. 10; aut sine causa *add.* *B* 6. || 5 ligavit] ligaverit *vel* legaverit *A* 1. *B* 1—5. 7. 8. XII] VI *B* 6. et multae — solidos XII (VI *B* 6) *soli* *A* 4. *B* 6. 9. 10. || 6 *Tota paragraphus deest* *B* 6. ei] quem ligavit *add.* *A* 2—4. *B* 9. 10. VI] XII *B* 4. et multae — solidos VI *om.* *B* 8. VI] III *B* 4. || 7 *Tota paragraphus deest* *B* 4. solvat] inferat *A* 4. *B* 6. 9. 10. ei *om.* *B* 1. et multae — solidos III *om.* *A* 2. 3. || 8 fustium *om.* *B* 1; fustis *B* 8. ictus *om.* *B* 2. || 9 quae *om.* *B* 6; quem *B* 1; cum *B* 4. inlata *A* 2; inlati *B* 7. fuerant *B* 1; fuerunt 6; fuerit *A* 2. || 10 qua *om.* *A* 2. 3. *B* 6—8; quis *B* 5. 9. 10. ingenuam *B* 7. 8. in domum suam *B* 6—8. a quocumque ingenuo] cuiuscumque (cuiuslibet *B* 8) ingenuum *B* 7. 8. in viam *B* 8; in vinea *A* 4. || 11 discapilata *B* 1. 3. 5. 9. 10. hoc *om.* *B* 1; ac *A* 3; hec *B* 2. potuerit *om.* *B* 1. adprobari *A* 2. ei *om.* *B* 8. actor *A* 1; acta *B* 5. || 12 facti *om.* *B* 1. et multae — solidos XII *soli* *A* 1—3. || 13 liberti *B* 6—8. facti *B* 7. ei *om.* *B* 7. 8. VI] III *B* 8. et multae nomine solidos III *add.* *B* 7. || 14 Si — ei solidos III *om.* *B* 5. 8. inferat *om.* *B* 10. ei] eis *B* 1. et *om.* *A* 1. 2. *B* 1—4; autem *A* 4. || 15 servum, *om.* a, *B* 1. 8; servus, *om.* a, *B* 7. hoc *A* 3. *B* 1; hac *B* 6. ingenuo *B* 6; ingenua *A* 4. inrogatur] erogatur *B* 4; inferatur *B* 6; inferuntur *B* 7. iniuria *om.* *B* 8; iniuriam *B* 1. fustium *om.* *A* 2. 3. *B* 1—6. 8; fustes *B* 9. 10. ictus *om.* *A* 2. 3. *B* 1—5. 8—10; accipiat *add.* *A* 4. *B* 1. 7. liberti *B* 7. 8. || 16 ancilla *A* 4. fustium *om.* *B* 6. accipiant *A* 2. || 17 mulier *om.* *B* 5. illa *om.* *B* 8. tale *B* 1. 5. 6. ordine *om.* *B* 6; ordinem *A* 4. *B* 1. 2. 4. 7. 8. iniuria *B* 6; illam iniuriam *B* 8. iussemus *A* 3; voluimus *B* 6. vindicare *A* 3. *B* 1—4. 6—8; vendicare *B* 5. liti *om.* *B* 6; lite *A* 4. *B* 9. 10; litem *B* 5. 7. 8; lites *A* 3. *B* 1; litis *B* 3. 4. se *om.* *B* 1. 5; si *B* 6—8. exponte *B* 6; spuntem *A* 3. || 18 inlatam iniuriam *B* 8. querat *A* 2, *Bind.*; requiratur *B* 1.

Si quis domino sciente vel consentiente vineam in consortis terra plantaverit, .. vel certe si ipse, qui vineam plantat, .. ignoraverit, quod portio sit consortis, dum hoc aut testibus aut iuramento firmaverit, aliud tantum paris meriti domino illi, in cuius terra vineam plantavit, restituat, et qui posuit vineam securus obtineat. Si vero domino contradicente plantaverit, iuste perdat . . .; *L. Visig.* X, 1, 7. 1) *Cfr. L. Rom. tit.* 20: De his, qui hominem inlicite aut sine causa ligaverint; *L. Sal.* 32. 2) *Lex Romana titulum respondentem non habet; titulus* 33. *recentior est Constitutione extrav.* 4; *contrariam opinionem defendit Bluhme in 'Histor. Zeitschrift' l. c. XXI, p.* 242. *Cfr. supra tit.* 30; *infra tit.* 76, 3.

## XXXIV. De[1] divortiis.

[1.] Si qua mulier maritum suum, cui legitime est iuncta, dimiserit, necetur in luto[2].

[2.] Si quis uxorem suam sine causa dimiserit, inferat ei alterum tantum, quantum pro pretio ipsius dederat, et multae nomine solidos XII[3].

[3.] Si quis vero uxorem suam* forte dimittere voluerit et ei potuerit vel unum de his tribus criminibus adprobare, id est: adulterium, maleficium vel sepulchrorum violatricem[4], dimittendi eam habeat liberam potestatem; et iudex in eam, sicut debet in criminosam, proferat ex lege sententiam.

[4.] Quod si de his tribus facinoribus nihil admiserit, nulli virorum liceat de altero crimine uxorem suam dimittere. Sed si maluerit, exeat de domo, rebus omnibus dimissis; et illa cum filiis suis quae maritus habuit potiatur[5].

## XXXV. De[6] servorum suppliciis, qui ingenuis mulieribus vim pudoris intulerint.

[1.] Si quis servus vim mulieri ingenuae fecerit, et questa fuerit et evidenter hoc potuerit adprobare, servus pro admisso crimine occidatur.

*) sine causa *add.* A 2—4. B 2—4. 6—8. 10, B 9 *h. l. laceratus;* criminis causa *coniecit Bluhme.*

1 *Totus titulus deest* B 1. Devurcies, *om.* de, B 5; Devurtiis, *om.* de, B 4. devurtiis B 2; divurtiis A 2. B 3; difurtiis B 7; difortius B 8; divortivis B 10, B 9 *h. l. lac.* || 2 quis B 8. mulier *om.* A 1. B 5. cuius A 2. B 6. legitimi B 8; legitima A 3. iniuncta B 7. || 3 lutum B 6; lutu A 3; loto B 5. || 4 quis] hoc *add.* B 6. alterum] alium B 6. 7. || 5 pro pretium B 2. 3. 5. 6; pretium, *om.* pro, A 2. 3. B 4. 7. 8. ipsius] eius B 3. dederet B 5. et *om.* B 5. || 6 vero] vir A 1. B 5 *Til., Lind.* *om.* B 7. 8. suam *om.* B 7. 9. 10. fortasse B 7. 8. dimittere voluerit] dimiserit B 4. ei] ea B 5. potuerit adprobare de his criminibus unum B 9. 10. vel *om.* B 4. 9. 10. || 7 his *om.* B 7; eis rebus B 6. adulterio B 9. 10; adulteram *ex coniect. Til., Lind.* maleficium *om.* B 8; maleficam *ex coniect. Til., Lind.* sepulcrum B 5—7. || 8 violatrice B 6; violatriam B 2—4, *Bluhme;* vineficam *add.* B 8. habet A 2; habebit A 3. B 7—10. in eam] in ea B 4. 6—10. dedit B 8. in *om.* B 4. || 9 criminosa B 6. 8. proferatur B 7. ex] hec A 2. sententia B 4. || 10 his tribus] fatiendi (faciendis B 2. 3) his *add.* A 4. B 2—4. nullum B 5. non liceat B 6; liberat B 3. || 11 altero] alterum B 6; adultera A 2; adultero A 3; adulterio B 4. crimini B 4; criminum B 6. malluerint B 3; dimittere *add.* B 8. de domo, rebus] se de (sed e B 4) moribus B 2—4. || 12 et *om.* B 2. 6. illa *om.* B 2. 6; illam B 7. suis *om.* A 2. 3; his *add. ex coniect. Til., Lind., Bind.* quem B 7. 8. maritum A 2. habuit *om.* A 3. patiatur B 6—8; possediat A 3; possideatur A 2. || 13 *Verba* qui ingenuis — intulerint *cum contextu coniungunt* A 1. B 5. 8. quae A 4. ingenuus B 8. || 14 intullerent A 3. || 15 quis *om.* B 1—4. vi B 7. muliere B 6—8; mulierum B 1. ingenuus B 9. 10; ingenui B 6; ingenua A 3; ingenuam B 1. et] ut B 1. questa] conquista B 8; quae asta B 9. 10; quiesta A 4. et videnter B 8; evidenter, *om.* et, B 6. hoc *om.* B 1. || 16 admissum A 4; misso A 2. 3; amisso B 1—3. 7; amisse B 4. crimen B 8.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 21*:* De divortiis. *Opiniones ecclesiasticas sequens legislator Burgundicus ius Romanum partim imitatur. Comparatio huius tituli cum L. Rom. tit.* 21. *atque interpretatione Cod. Theod. III,* 16, 1 *docet, hunc titulum ex interpretatione citata, neque vero ex L. Rom. tit.* 21. *derivatum esse; qua ex re apparet, titulum* 34. *maiorem aetate esse L. Rom. tit.* 21. *Cfr. Brunner l. c. p.* 339*; v. Savigny l. c. II², p.* 6*; Ginoulhiac l. c. p.* 552 *sq.; Bluhme in 'Jahrbuch' l. c. II, p.* 210*; Loening, Geschichte des Deutsch. Kirchenr.* (1878) *II, p.* 619*; Schroeder l. c. p.* 295. 2) *Cfr. Schroeder l. c. p.* 330*; Wilda l. c. p.* 506*; J. Grimm, R.-A. p.* 691. 3) *Cfr. L. Visig. III,* 6, 1*; L. Baiuw.* 8, 15. 4) *Sohm, Trauung und Verlobung* (1876) *p.* 6 *vertit: 'Zauberei' loco 'Giftmischerei' et 'Gräberberaubung'; contra cfr. Loening l. c. II, p.* 620. 5) *Cfr. interpr. Cod. Theod. III,* 16, 1*:* Quod si a viro mulier repellatur, nec ipse nisi certis criminibus ream docuerit, .. repudiare non permittitur, nisi forte adulteram aut maleficam aut conciliatricem eam probare sufficiat. (*cfr. Const.:* .. si moecham vel medicamentariam vel conciliatricem repudiare voluerit.) Quod si docere non potuerit, dotem mulieri restituat; ... quodsi forte tentaverit, habebit mulier liberam facultatem, quae innocens eiecta est, domum mariti sui atque omnem eius substantiam sibimet vindicare. 6) *Cfr. L. Rom. tit.* 19*; supra tit.* 30*; infra tit.* 68.

[2.] Si vero ingenua puella voluntaria se servo coniunxerit, utrumque iubemus occidi.

[3.] Quod si parentes puellae parentem suam punire fortasse noluerint, puella libertate careat et in servitutem regiam redigatur[1].

### XXXVI. De[2] incesti adulterio.

Si quis cum parente sua vel uxoris suae sorore in adulterio fuerit deprehensus, pretium suum ei, qui est proximus mulieri quam adulteraverat, prout persona fuerit, cogatur exsolvere, multae nomine solidos XII; adulteram vero subdi iubemus regiae servituti.

### XXXVII. De[3] educto gladio.

Quicumque spatam aut semispatam eduxerit ad percutiendum alterum et non percusserit, inferat multae nomine solidos XII; si percusserit, inferat similiter solidos XII, et de inflicto vulnere iudicetur.

### XXXVIII. De[4] hospitalitate legatis extranearum gentium et itinerantibus non neganda.

[1.] Quicumque hospiti venienti tectum aut focum negaverit, trium solidorum inlatione multetur.

1 ingenuam (ingenuae *B* 8) puellam *B* 7. 8. voluntariam *B* 8; voluntarie *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.* se *om.* *B* 7; si *A* 3. *B* 1. 2. 4. 6. 8. servum *B* 7. coniunxerit] sociaverit *B* 6. || 2 occidere *B* 6. || 3 parentes] parentibus *B* 8. puella *A* 3. parentum *B* 4. suam] suum *A* 3. 4. *B* 6. fortasse *om.* *B* 1, punire *om.* *B* 8; ponere *A* 2. *B* 5. 6; poneri *A* 3; pone *B* 7. noluerent *B* 5; noluerit *B* 4. 7; voluerit *B* 1; veluerint *A* 3. puella] puellae *B* 8—10. || 4 libertatem *A* 4. *B* 1. 5—8. servitutem, *om.* in, *B* 6; servitute *A* 2—4. *B* 1—4. 7—10, *Bind.* regiem *B* 7; regea *A* 3; regia *A* 2. 4. *B* 2—4. 8—10, *Bind.*; regi *B* 1. dirigatur *B* 1. || 5 incesto *B* 1—4. 6; incestis *B* 7. 8. adulterium *B* 5; adulteriis *B* 7. 8. || 6 cum *om.* *B* 5. 8. parentem suam (suum *B* 7) *A* 4. *B* 6—10; parentes suas *B* 1. uxores suae *B* 3; uxore (uxorae *B* 8) suae *A* 2. 3. *B* 8; uxorem suam *B* 5. 7; uxore suam *B* 6; uxori, *om.* suae, *B* 1. sororem *A* 4. *B* 6; a sorori *A* 2; sororis *B* 9. 10; sororis suae *B* 1; sororem suam *B* 5; et sorore *B* 7. adulterium *B* 5—10. || 7 pretium suum] pecuniam suam *A* 3. ei *om.* *B* 1. 4; et *B* 2. 3. qui] quid *B* 1; quae *B* 6. est *om.* *B* 6. 7. muliere *B* 6; mulieris *B* 1; mulierem *B* 7. quam] quae *A* 3. 4. *B* 1—4. 8—10; qui *B* 5—7. adulteravit *A* 4. *B* 8—10; adulteraverit *B* 1—7. personam *B* 8. || 8 mul.] autem *add.* *A* 4. adultera *A* 2. 3. *B* 1. 4. 6—8. sub die *B* 6. 8. subiubemus, *om.* subdi, *A* 3; subiugemus, *om.* subdi, *B* 1. regiis *B* 2—4; regii *A* 4. *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; regia *B* 6; regem *B* 7. 8; regni *B* 1. || 9 servitute *B* 5. 6. 8; servitutibus *B* 1—4. || 11 espatam *B* 6; spada *B* 7; spatham *Lind.* aut] vel *B* 6. semispatium *A* 2. *B* 5; senespatium *A* 3. 4. *B* 7—10; sinespatium *B* 2—4; sinispacium *B* 6; sanispatio *B* 1. || 12 infert *B* 7; ferat *B* 1. et si *A* 4. *B* 4. percusserat *B* 1. inferat *om.* *B* 7. || 13 de inflictis *B* 6. 8; flicto, *om.* de in, *B* 5. vulneribus *B* 6. 8. || 14 *Totus titulus deest* *B* 1. hospitalitatibus *A* 3. *B* 6; hospitalitatis *B* 8; ospitate *B* 4. extraneorum *B* 2—5. 8; extraniorum *B* 7; stranearum *B* 9. 10; straniorum *B* 6. gentium — neganda *om.* *B* 8. iterantibus *B* 3. 6; itineribus *B* 5. || 15 negandis *A* 2; negandum *A* 4. *B* 5; negandam *B* 2—4. 6. 7; denegandum *Walter.* || 16 ospitem *B* 6; hospitium *vel* ospicium *A* 2—4. *B* 2—5. 7—10. veniendi *B* 3. 4; venientem *B* 6—8; veniente *B* 5. 9. 10. aut *om.* *B* 6. fugo *B* 6. || 17 inlationem *A* 3. *B* 6.

1) *Cfr. L. Baiuw.* 8, 9, *Brunner l. c. p.* 91 *et in* '*Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Germ. Abth.*' *XI* (1890), *p.* 74; *Gierke l. c. I, p.* 21. 2) *Legi Romanae titulus, qui respondeat, deest. Cfr. Cod. Theod. III,* 12, 2. 4 *et interpr.; Concilii Epaonensis a.* 517, *c.* 30: Incestis coniunctionibus nihil prorsus veniae reservamus, nisi cum adulterium separatione sanaverint. Incestos vero nec ullo coniugii nomine praevelandos praeter illos, quos vel nominare funestum est, hos esse censemus: Si quis relictam fratris, quae paene prius soror extiterat, carnali coniunctione violaverit; si quis frater germanam uxoris accipiat; si quis novercam duxerit; si quis consobrinae sobrinaeve se societ; quod ut a praesenti tempore prohibemus, ita ea, quae sunt antea instituta, non solvimus; si quis relictae avunculi misceatur aut patrui vel privignae concubitu polluatur. Sane quibus coniunctio illicita interdicitur, habebunt ineundi melioris coniugii libertatem; *cfr. Binding l. c. p.* 236—241; *Loening l. c. I, p.* 560. *II, p.* 547. 3) *Hic titulus in L. Rom. non repetitur; cfr. supra tit.* 5; *L. Visig. VI,* 4, 6; *Wilda l. c. p.* 602. 4) *Deest Legi Romanae titulus qui respondeat; cfr. Gaupp l. c. p.* 350; *Saleilles l. c. p.* 85 *sqq.*

[2.] Si conviva regis est, VI solidos multae nomine solvat.

[3.] De legatis vero extranearum gentium, ut dictum est, id volumus custodiri: ut ubicumque eos mansio contulerit, unum porcum aut unum vervecem praesumendi habeant facultatem. Et qui fieri prohibuerit, VI solidos multae nomine cogatur exsolvere.

[4.] Quod si datum legatis fuerit, ei qui dedit ab his, qui intra terminum villae ipsius commanent, conpensetur.

[5.] Hiemis autem tempore si quid legatus foeni aut ordei praesumpserit, similiter a consistentibus intra terminum villae ipsius, tam Burgundionibus quam Romanis, sine contradictione aliqua conferatur. Quod tamen a maioribus personis[1] praecipimus custodiri.

[6.] Ceterum si talis persona est, quae ex munificentia nostra[2] legatum possit excipere, ipse tantum sua expensa legatis una nocte praeparet mansionem. Quod si non fecerit, XII solidos se multae nomine noverit inlaturum.

[7.] Si in causa privata iter agens ad Burgundionis domum venerit, et hospitium petierit, et ille domum Romani ostenderit, et hoc potuerit adprobari, inferat illi, cuius domum ostenderit, solidos III, multae nomine solidos III.

[8.] Si quis in agro regio vel colonica voluerit adplicare, et non permissus fuerit, colonus fustigetur.

[9.] Si autem hospes ibidem aliquid insolenter everterit, in novigildo restituat[4].

[10.] Si in villa conductor ingenuus est, et tectum aut focum non dederit, inferat multae nomine solidos III; si servus est, fustigetur.

[11.] Quod de Burgundionum et Romanorum omnium colonis et servis praecipimus custodiri.

1 Et si *B* 8; Sicut *B* 4. viva *B* 4. multae — solvat *om.* *B* 8. || 2 extraneorum *B* 3—5. 8; straniarum *B* 7; stranearum *B* 9. 10. gentium — custodiri *om.* *A* 2. 3. voluimus *B* 6. custodire *A* 4. *B* 5—8. || 3 contuletur *B* 7. porcorum *B* 4. vervicem, *om.* unum, *A* 2. 3. *B* 6. 7. 9. 10. unam *A* 1. *B* 3. vervicem *A* 2. 4. *B* 6; verbicem *A* 3. *B* 5. 8; berbiecm *B* 2—4. 7. 9. 10. || 4 habeat *B* 2—4. 6. 8. facultatem] potestatem *B* 7. Et *om.* *B* 5; Aut *B* 2. 3; At *B* 4; Vel *B* 6. || 6 Et (Eo *B* 7) quod, *om.* si, *A* 4. *B* 2—10. datum] de *B* 7; est *add.* *B* 8. legatus *B* 8. qui — qui] que debet absque *B* 6. dedit] dederit *B* 8. qui] que *B* 8. intra termino *B* 6; intra terminos *B* 7; infra terminus *B* 8. villa *A* 3. || 7 conpensantur *B* 7; conpensentur *B* 3. || 8 temporibus *B* 9. 10. quid] quis *A* 1. *B* 5. 8; que *B* 6. legaturus *B* 8; de ligatis *B* 6; legatis *B* 7. foeni aut ordei] fematur dei *A* 3; poeni (poeni *B* 4) auctor dei (de his *B* 3; diei *B* 4) *B* 2—4; farine aut ordei *B* 6, *in* *B* 5 *locus rasus.* || 9 a consortibus *B* 6. terminos (terminus *B* 8) *A* 4. *B* 2—4. 6—10. tam] a *add.* *A* 2. 3. Burgundio quam Romanus *B* 6—8. ad Romanus *A* 3. || 10 contradictionem *B* 6. 7. aliquam *A* 2. 3. *B* 7—10. conferantur *B* 6. tamen] tantum *ex coniect. Til., Lind.* a *om.* *B* 8. praecepimus *B* 7—10. || 11 custodire *A* 3. 4. *B* 5—8. || 12 quae] qui *B* 7—10. ex munificentiam nostram *A* 4. *B* 6—10. legaturium *B* 8. posset *B* 5; posse *B* 7. || 13 ipsa *B* 7. ex sua expensa *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.*; suam spensam *B* 7; sua expensam *B* 8; sua expense *B* 6; sua exponse *B* 4. unam noctem *B* 7. 8. praeparari *A* 2; praeparare *B* 9. 10; praebant *B* 6. || 14 se *om.* *B* 2—7. || 15 Et si *B* 8. causam privatam *B* 8; causa privati *B* 6; casa privata *B* 7; casa proeliata (peliata, *B* 3; proliata *B* 4) *B* 2—4. iter] ita *B* 7; inter *B* 4. venerint *A* 2. || 16 petierint *A* 2; petiret *B* 6. et domum illius *B* 6. Romanus *A* 2. ostenderet *B* 6; tenderit *A* 2. et *om.* *B* 7. hoc *soli* *A* 1. *B* 5. 7. adprobare *A* 3. 4. *B* 2—6. 8—10. illi] ei *B* 7; ille *B* 8. || 17 domus *A* 3. ostendit *B* 2. 4. 6. multae — solidos III *om.* *B* 9. 10. et multae *B* 7. 8, *Til., Lind., Bluhme.* || 18 in *om.* *A* 4. regis *B* 8. colonia *B* 10; colouicam *B* 7. non *om.* *B* 2—4. 6. permissus] percussus *B* 2—4. || 19 fugitur *B* 7. || 20 hospis *A* 3. 4 *et codd. B.* ibi *A* 3. 4. *B* 2—4. 6. 8. insulenter *A* 4. *B* 6. 7. novegildo *B* 5. 8—10; novigeldo *B* 2—4; novegildum *B* 7; novigeldum *B* 6. restituet *B* 2—4. || 21 Si *om.* *B* 6. villam *A* 3. 4. *B* 9. 10; ville *A* 2. ingenuos *A* 3. et *om.* *A* 4. aut focum] habet fugo *B* 6. non dederit] negaverit *B* 6; non dederet *B* 5. || 23 de *om.* *B* 6. Burgundione *B* 9. 10; Burgundiorum *B* 6. Romanum *B* 7. colonum *B* 7. servus *B* 8. praecepimus *A* 2. 3. *B* 7. 8. || 24 custodire *A* 3. 4. *B* 5—8.

1) *Cfr. supra p.* 42, *not.* 5. 2) *Cfr. supra tit.* 1, 4. 3) *Cfr. supra tit.* 9.

## XXXIX. De[1] receptis advenis.

[1.] Quicumque[2] hominem extraneum cuiuslibet nationis ad se venientem susceperit, discutiendum iudici praesentet, ut cuius sit tormentis adhibitis fateatur.

[2.] Quod qui intra septem dies non fecerit, et a domino agnitus fuerit, is, apud quem servus inventus est, ad triplam solutionem pretii ipsius teneatur, exceptis his, qui per captivitatem abducti ad dominos aut ad parentes et ad solum proprium redierunt[3].

[3.] Verum si, inconscio domino, ignotus veniens ab actore aut colono cuiuscumque receptus fuerit aut celatus, CCC fustium ictus accipiat, et dominus sacramenta dependat, de latebra fugitivi suam conscientiam non teneri[4].

[4.] De tertio autem mancipio[5] simili sicut de captivis conditione servata, ita ut eum is, ad quem venerit, non occultet, sed continuo ad dominum faciat remeari. Quod nisi fecerit, mancipium, quod in dispendium domini retinuerit, cum dupla mercede dominationi restituat.

[5.] Quod si servus, inconscio domino, de mancipii ipsius retentatione convincitur, CC* fustium ictus accipiat.

*) C *B* 8.

2 homine *B* 6; ingenuum *add.* *B* 7. straneum *B* 9. 10; stranio *B* 6. advenientem (adservientem *B* 1), *om.* se, *B* 1. 8. venientis *A* 3. susciperit *A* 3. 4. *B* 2. 9. ‖ 3 discutiendum *om.* *B* 7; discutiendi *B* 8. iudice *B* 6; iudicem *B* 5. 7; iudicare *B* 8. repraesentet *A* 4. *B* 2—4. 7, *Bluhme*; repraesentit *B* 9. 10; repraesentes *B* 1; praesentetur *B* 5. ut *om.* *B* 7; aut *B* 1; et *B* 8. faciatur *B* 6; patiatur *B* 5. 7. ‖ 4 quod qui] *sic* *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.*; quisque *A* 2. 3, *Bind.*; quod quisque *A* 4. *B* 1. 6. 8—10, *Bluhme*; quod quisquis *B* 2—4; quod si quisque *B* 7. infra *B* 1. 8. et a — fuerit *om.* *A* 2. 3. ad dominum *B* 7. 8. is *om.* *A* 4. *B* 1—5. 8—10; ipsi *B* 7. ‖ 5 pretii ipsius *soli* *A* 1—3. ‖ 6 qui *om.* *A* 3; quae *B* 1—3. 6. 8. per] pro *A* 4. abducti *A* 1—3; aducti *vel* adducti *B* 1—8; aducti sunt *A* 4; adducti sunt *B* 9. 10. ad nos a dominis apud parentes *B* 6; a dominis aut a (a *om.* *A* 2; ad *B* 5) parentibus (parentes *A* 4. *B* 5) *A* 2. 4. *B* 5; ad dominus (ad domum *B* 8; ad dominis *B* 3; ad domino *B* 7; a dominis *B* 2. 4) aut ad parentes (parentis *A* 3. *B* 8) *A* 3. *B* 2—4. 7. 8; ad nostris aut parentes *B* 1. parentes] redierit *add.* *B* 5. et *solus* *A* 1. redierint *B* 8—10; redirent *B* 6. 7; reddiderunt *B* 1. ‖ 8 Vero *B* 8. conscio *A* 2. 3. *B* 8; inconsocio *B* 5; inconcisius *B* 1. ab auctore *A* 2. *B* 6; auctorem, *om.* ab, *B* 8; ab actorem *A* 4. *B* 7. vel *A* 4. *B* 1. colonum *A* 4. *B* 7; coloni *B* 1. ‖ 9 fustibus *B* 1; fustis *B* 6. domino *B* 1; eius *add.* *B* 8. sacramentum *B* 7. ‖ 10 et de *B* 4. fugitivis *B* 6—10. suam *om.* *A* 4. *B* 1—5. 9. 10; sua *B* 6. conscientia *B* 2. 4. 5. 9. 10; consencia *B* 6. tenere *B* 1—3. 5—8; contenere *B* 4. ‖ 11 De tertium autem mancipium *A* 4. *B* 6—8. simile *B* 1. 5. 6. 8; similen *B* 7. sicut de *om.* *B* 1. sicut et de captivo conservata, *om.* conditione, *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.* condicionis *B* 6. ut cum] cum, *om.* ut, *B* 4; ut cum *B* 9. 10. ‖ 12 is ad — continuo *om.* *A* 1. *B* 5, *Til.* is *om.* *B* 1. qui (quem *B* 6), *om.* ad, *B* 6. 8. occultaverit *B* 7; occultat *B* 1. a (ad *B* 8) domino *A* 1. *B* 5. 6. 8; ad domum *B* 1. remeari] *sic* *A* 1. 2; remare *B* 6; remeare *rell. codd.* ‖ 13 nisi] si non *B* 7. dispendio *A* 2—4. *B* 6. retinuerat *A* 4; retenuerit *B* 2. 4. 5; retinerat cuius est *B* 6. cum duplam (dupla *B* 10) mercedem *A* 2—4. *B* 1. 6—8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*. ‖ 14 dominacioni] *sic* *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.*; dominationem *A* 4. *B* 1. 4; dominatione *B* 2. 3; domino *ex coniect. Bouq.*; dominatione inlationem *B* 8; inlatione *A* 2. 3; inlationem *B* 7; multi inlationem *B* 6; multae inlatione *B* 9. 10, *Bluhme*, *Bind.* ‖ 15 inscio *B* 1—3; nescio *B* 4. domini *A* 1. mancipiis *A* 2—4. *B* 1—4. 8—10; mancipium *B* 6; mancipiae *B* 7. istius *B* 4. retentationem *B* 4. 7; retemptationem *B* 8; retentione *B* 1; detentatione *A* 2; retentur nunc *A* 3; retentione *ex coniect. Til.*, *Lind.* ‖ 16 a *pro* CC *B* 4. fustium *om.* *B* 1; fusti *B* 4; fustes *B* 9. 10; fustis *B* 8; fustes *B* 6.

1) *Cfr. supra tit.* 6; *L. Rom. tit.* 6; *Const. extrav.* 21, 6. 2) *Cfr. Frag. Visig.* 19 *(Gaudenzi l. c. p.* 205*)*: Si quis serbum fugacem venientem ad se susceperit, ... et ipse se dixerit liberum esse, adducat eum ante priorem civitatem aut ante tres vel quattuor, ante quorum praesentiam se ingenuum dicat; et postmodum si eum dominus suus invenerit et probaberit, quod serbus ipsius fuerit, et si fuerit inventus, is, qui eum ante testes suscepit, ipsum tantum solum reddat domino suo: *L. Visig. IX*, 1, 3. 6. 3) *Cfr. Const. extrav.* 21, 2. 4) *Cfr. supra tit.* 6, 3. 5) *Cfr. Jahn l. c. I, p.* 450.

## XL. De[1] manumissionibus.

[1.] Si quis Burgundio mancipio iuris sui libertatem donaverit, ac si eum sub occasione levis offensae in servitium crediderit revocandum, hanc sibi manumissores licentiam praesenti lege noverint denegatam: nec prius ad pristinam conditionem manumissor potuerit revocare, nisi forte talia in damnum et contumeliam absolutoris sui admisisse in iudicio convincatur, ut merito conlatam debeat perdere libertatem. Huius vero actionis pontificium circa manumissores tantum de libertis suis praecipimus custodiri.

[2.] Ceterum heredes eius, a quo mancipium fuerit absolutum, in qualibet causa libertum patris sui non aliter quam ingenuum noverit esse pulsandum.

## XLI. De[2] messibus incendio concrematis.

[1.] Si quis in exarto suo focum fecerit, et focus, nullo conpellente vento, per terram currens ad sepem vel messem pervenerit alienam, quidquid concrematum ex ea fuerit, ab eo, qui focum fecerit, reformetur.

[2.] Si vero flammam ignis ad sepem vel messem alterius vis venti transtulerit, damnum, quod inlatum est, ab eo, qui focum fecerit, non queratur.

2 mancipium *A* 3. 4. *B* 2—4. 6—10. suis *B* 1. 9. 10; sub *B* 6. libertate *A* 2—4. *B* 2. 3. ac] et *B* 1—4. si] sic *A* 1, *Til.* eum] eo *B* 8. || 3 offensi *B* 6. 7. in *om.* *B* 4; ad *A* 2. 3. *B* 6—10. servitio *B* 9. 10; servitutem *A* 2. 3. revocando *B* 7; revocandam *A* 3. hanc] ac *B* 1—5. 8. sibi] si *B* 4. 5. manumissoris *A* 3. 4. *B* 2—4. 6—8; manum missorum *B* 1; manum missionis *B* 9. 10; manumissor *ex emend. Lind.* || 4 licentia *B* 4. noverent *A* 3; noverunt *B* 6. noverit *A* 4. *B* 2—5. 7. 8, *Lind.* denegandam *B* 8; denegata *A* 4. *B* 1—4; diligendam *B* 6; vindicatam *B* 7. nec] et *B* 7. conditione *A* 4; servi qui *add.* *B* 6. || 5 manumissores *B* 5; manumissis *B* 7; manumissus *B* 8, *Til.*, *Lind.* poterit *A* 2. 4. *B* 2. 4. 6. 7. revocari *ex emend. Til.*, *Lind.* tale *B* 1. 6; alia *A* 4; aliquid *B* 7. 8. et] aut *A* 4. *B* 1—5; ad *B* 6. contumelia *B* 1. 5. absolutores sui (suis *A* 2) *A* 2. *B* 5. 6; absulutori (adsolatori *B* 1) sui *A* 3. *B* 1; absolutori suo *B* 7. || 6 admisse *B* 1. 5. 8; admense *B** 6; admissis suae *B* 7; admissione *B* 9. 10. in *om.* *B* 1—5. 8. iudicium *B* 7. 8. convincantur *B* 3; convocatur *A* 4. meritum *B* 7—10. conlata *A* 2. 3. *B* 1—4. 6—8; conlati *B* 9. 10. || 7 Huius] Eum *B* 7. per pontificium *B* 9. 10. manumissoris *A* 2—4. *B* 1—10. libertates suas, *om.* de, *A* 4. *B* 2—5; libertatem suam, *om.* de, *B* 1; de libertate suis *B* 6. praecepimus *A* 3. *B* 5. 8. || 8 custodire *A* 3. 4. *B* 1. 5—10. || 9 Ceterum *om.* *B* 8. heredis *A* 3. *B* 5; de heredis *B* 8; heres *ex emend. Til.*, *Lind.* a quo] accio *B* 6; in quo *B* 1; ad quo *B* 7; quo *om.* a, *B* 5. causam, *om.* in qualibet, *A* 2; in quolibet causam *B* 6. 8; in quilibet causa *A* 4; in quolibet et causam *B* 7. || 10 libertatem patri suo *B* 1; libertatum patroni sui *B* 8. non aliis nisi tamquam *B* 6. quam] qui *A* 2; quem *A* 3. ingenuus *B* 7; ingenuis *B* 6. nocerit *A* 3. || 11 incendium *B* 7. || 12 Si quis] Quicumque *B* 7; Quaecumque *A* 3. in *om.* *B* 5. 7. exartum *B* 6—8; exartu *B* 2—4; exercito *B* 1. suo *om.* *B* 6; suum *B* 7. 8. fogum *semper* *B* 6. nullo] non *A* 2, nullum *B* 7. 8. inpellente *A* 3. 4. *B* 2—4. 9. 10; inpellenti *B* 6; inpollute *B* 1; inpellentem *B* 7. 8. ventum *B* 1. 7. 8. || 13 currentem *B* 6; percurrens *B* 4. sepem] sapem *B* 8. pervenerit] perfuerit *B* 7. incrementum *B* 8. ex ea *om.* *B* 6. || 14 fecit *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.* || 15 vero *om.* *A* 2. 3; quis *pro* vero *B* 7. flamma *A* 3. 4. *B* 1—4. 7. 9. 10. vel ad *B* 1; aut *A* 2. 3. *B* 6; autem *B* 8. vis *om.* *B* 8; vim *A* 4. *B* 1—4; si vis *A* 3. || 16 quid *B* 1. fecit *B* 4. 8. non *om.* *B* 8. quaerat *B* 2; requiratur *B* 1. 6—8.

1) *Deest Legi Romanae titulus, qui respondeat; qua ex re conici liceat, titulum novellam legem esse, ob eam fortasse causam editam, ut prohiberetur, quominus Burgundiones in tali causa legibus Romanis uterentur; cfr. interpr. Cod. Theod. IV,* 10, 1*:* Quaecumque persona servilis a domino suo fuerit consecuta libertatem, si postea superbire coeperit aut ... manumissorem suum laeserit (*Const.* ..*:* levis offensae contraxerint culpam), amissa libertate quam meruit in servitium merito revocetur; *interpr. Cod. Theod. IV,* 10, 2*:* ingratos *(sc. libertos)* etiam ab heredibus in servitutem revocari. *L. Visig. V,* 7, 9*; v. Savigny l. c. II*², *p.* 7*; Schroeder l. c. p.* 38. — *Cfr. supra tit.* 3*; infra tit.* 57. 88*; L. Rom. tit.* 3. 44. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 18, 4*; Schmidt l. c. p.* 36.

## XLII. De[1] hereditatibus eorum, qui sine filiis moriuntur.

[1.] Licet de hereditatibus eorum, qui sine filiis moriuntur, complura prioribus legibus[2] iusserimus, tamen nunc inpensius universa tractantes iustum esse prospeximus, ut aliqua ex his, quae ante praecepta fuerant, corrigantur. Ideirco praesenti constitutione decernimus: ut, si mulier, defuncto sine filiis coniuge suo, ad secunda vota non ierit, tertiam totius substantiae mariti usque ad diem mortis suae secura possideat; sic tamen, ut post transitum eius ad legitimos mariti heredes omnia revertantur.

[2.] De morginegiva[3] vero, quod priori lege[4] statutum est, permanebit. Nam si a tempore obitus prioris mariti intra annum nubere voluerit, habeat liberam potestatem et tertiam substantiae partem, quam permissa fuerat possidere, dimittat. Ceterum si emenso anno vel biennio maritum accipere voluerit, omnia sicut dictum est, quae de priore marito habuit, derelinquat et pretium, quod de nuptiis eius inferendum est, accipiat cuius partibus defuncti parentis debetur hereditas.

Data Ambariaco[5] in colloquio sub die III. nonas Septembris, Abieno viro clarissimo consule[6].

1 *Hic titulus deest* B 1; *extat in* C 2 *sub numero* LXXXII; *extat partim in* C 1. hereditate C 2. maritorum *loco* eorum *emendondum esse censet Bluhme.* moriuntur *om.* B 4. || 2 licet — moriuntur *om.* C 2. de *solus* A 1; in C 1. eorun qui sine] quorum finem B 7. qui — moriuntur *om.* C 1. cum plus plura C 2. || 3 legibus *om.* C 2; eorum B 6. iussimus C 2; iusseremus B 8; iusseramus B 2—5. C 2; iuserimus B 7. inpensius] sive *add.* B 8. iustum] iunctum B 6. perspeximus A 2. 4. B 7. 9. 10; perispeximus A 3; praespeximus B 6; perreximus B 8. || 4 aliquam B 2. 3; aliquem B 4. quae *om.* A 4. B 5. C 1; qui B 6. fuerint A 2. 3. C 2; fuerunt B 6; fuerat B 8. corregantur A 2. 3. B 2; congregantur B 7. Ideirco] quod *add.* A 4. B 2—5. praesentem B 7. C 2. constitutionem A 4. B 6—8. C 2. || 5 decernimus — non ierit *om.* B 4. si mulier] similiter C 2. defunctum B 7. 8. defuncto patre sine filiis ad die suo, *om.* coniuge, C 2. coniugi A 4. B 2. 3; viro B 6. C 1. suo] sua B 10, B 9 *h. l. lac.* vota] vocata C 1. || 6 iret B 6; geret B 7; gerit B 8. C 1; dederit C 2. de tertiam B 4; tertia A 2. B 7. C 1. 2. substantiam B 6. 7. mariti *om.* A 2. 3; maritus C 1. usque] eisque A 3; quid C 1. ad *om.* B 9. 10. mortis] vite C 1. || 7 sic] si A 3. C 1. ut *om.* C 1. ad *om.* B 6 legitimis A 3. 4. B 9; legitimus B 5. 10; legitimum B 6—8; legitimo B 2—4. heredis A 3. B 5. 8; heres B 4; heris B 6. revertatur B 7. 8. || 8 morginegiva] *sic* B 5, *Til.*; morginegyva A 3; morginegyba B 8; morgingiva B 7; morgangiba A 4; morgengiba B 6; morganegeba B 3; morganegaba B 4; morgangeba B 2; morgengebame A 2; morgengebamē A 1; morgeneva C 1; morgakeba C 2; mogeneba B 10, B 9 *h. l. lac.*; morgengeba *Lind.*, *Bluhme*, *Bind.* quod — est *om.* A 2. ad priore B 8; priora C 2; priore A 3. B 3—7. statum C 1. 2. permaneat A 1. B 2—4. C 2. a *om.* B 7. 8. C 1; cuius *add.* C 2. || 9 abitus C 2. prioris *om.* C 2; priores B 8; prioribus C 1. infra A 1. B 5. annum] omnium B 8; anno C 2. nubere voluerit] viri uduerit C 2. *in verbo* voluerit *desinit fragmentum huius tituli* C 1. liberam *om.* B 5. || 10 et *om.* B 7. et — partem *om.* C 2. substantiam A 3. B 6. 7. parta B 6. permisi B 9. 10; promissum B 6. fuerat *om.* C 2; fuerit B 6. dimittere (demittere B 3) A 4. B 2—5. 7—10. C 2 Cetero B 9. 10. || 11 emenso] emisso A 4; amisso C 2; et misso B 2—4; in mense B 9; in messe B 10; enim sub B 5—8. annum B 5—7. 9; annus B 10. biennium A 2. 3. B 5—8; bigamium C 2. marito B 9. 10. acceperit, *om.* voluerit, B 8. quae] quod B 7. 8. C 2. de *om.* C 2. || 12 de mariti prioris *vel* de prioris (priore B 7; priores B 5. 9. 10) mariti A 3. 4. B 2—10; de prioris mariti substantia *ex coniectura Bluhme.* de *om.* B 6. eius *om.* A 2. 3. est] is (*vel* his) *add.* A 3. B 7—10. || 13 cuius] et *Til.*, *Lind.* patribus A 2; parentibus B 8, *Til.*, *Lind.* defunctis C 2. parentes A 2. 4. B 2. 3. 7. 9. 10. C 2; parentibus B 4. 8; mariti *ex coniectura Til.*, *Lind.* debet B 10; debitur A 3. B 7; debitus C 2. || 14 *Subscriptio abest a codd.* A 4. B 2—5. 9. 10. Datam B 7. Ambariaco *om.* B 8. conloquio A 2. 3; conloquium C 2; conloquit 6; concilio B 7. 8. III] IIII B 7. nono B 6. Abieno — consule *om.* C 2. Abieno] Avieno B 7; Aveno B 8; Aviti B 6. viro clarissimo consule *om.* B 8; vc cons. A 1—3; qui cognovit B 6; hoccona B 7.

1) *Cfr. infra tit.* 74; *supra p.* 61, *not.* 4. *Neque constitutio, neque rubrica huius tituli in genuina L. Gundobada erant; neque etiam crediderim hanc constitutionem loco antiquioris legis non servatae insertam esse.* 2) '*Priores leges*' *v. supra in tit.* 21; *cfr. tit.* 14, 1—4. 3) Morginegiva *i. e.* donatio nuptialis (*v. tit.* 24), *quae* dos *appellata est infra in tit.* 62; *cfr. L. Rom. tit.* 16. 21. 22. 26; *Schroeder, Geschichte des ehel. Güterrechts I, p.* 105; *Kraut l. c. p.* 306, *not.* 11. 4) '*Prior lex*' *est tit.* 21, 2; *Gaupp l. c. p.* 305 *hoc in dubitationem revocat.* 5) *Ambariacum, hodie Ambérieux in pago Lugdunensi; cfr. Binding l. c. p.* 58; *Jahn l. c. II, p.* 62; *Valentin-Smith l. c. fasc.* 2, *p.* 80. 6) *Id est dies* 3. *mensis Septembris a.* 501.

## XLIII. De[1] donationibus.

[1.] Licet plura[2] de donationibus lex nostra de superioribus temporibus data praeceperit, tamen quia ex ipso eodemque titulo oriuntur aliqua, de quibus non evidenter legitur constitutum, necesse est, ut praesentis legis adiectione, quae prius fuerant praetermissa, definiantur. Ideoque hoc ordine in populo nostro donationes factae et testamenta valebunt, ut quinque aut septem testes donationi aut testamento, prout possunt, aut signa aut subscriptiones[3] adiciant.

[2.] Quod si minor testium numerus interfuisse probabitur, facta donatio aut conditum testamentum nullam habere poterit firmitatem.

[3.] In aliis vero, hoc est in minoribus*, tres idoneos testes iubemus admitti.

[4.] Ceterum de testamentis et donationibus statuta superius forma servabitur.

## XLIV. De[4] adulteriis puellarum et viduarum.

[1.] Si[5] qua Burgundionis ingenui filia, priusquam marito tradatur, cuicumque, seu barbaro seu Romano, occulte adulterii se foeditate coniunxerit, et postmodum ad querimoniam facti processerit, ac sic obiecta claruerint, is, qui in eius corruptione fuerit accusatus et, ut dictum est, certa probatione convictus, inlatis XV solidis nullam calumniam patiatur. Illa vero facinoris sui dehonestata flagitio amissi pudoris sustinebit infamiam.

*) causis *add.* *B* 10 (*B* 9 *h. l. laceratus*).

1 Item de *B* 8. ‖ 2 plura de donationibus *om.* *B* 1—5. ‖ 3 praecipuerit *B* 5; praeciperit *B* 1—3. 6. 9. 10. quia] quae *B* 9. 10. ipsum *B* 7. titulum *B* 5. 7. 8. aliquam *A* 2. 3. *B* 6. ‖ 4 evidens *B* 1—10. legatur *B* 8. praesentibus *A* 3; praesentes *A* 4. *B* 8; praesente *B* 6. lege *B* 6. adiectio *A* 4. *B* 2—6. 8—10, *Bluhme;* abiectio *B* 7. ‖ 5 fuerat *A* 4. *B* 8—10; fuerunt *B* 5. 6; fuit *B* 7. praetermissum *B* 5. definiantur *ex emend.*; definiatur *A* 1; definiant *A* 2—4. *B* 6. 7; finiantur *B* 1—4; definiat *B* 5. 8, *Bluhme;* defineat *B* 9. 10. hoc *om.* *A* 2. 3. ordinem *B* 4. 7. 8. in *om.* *B* 4. nostro *om.* *B* 10. donationibus *A* 2. 3; donationis *B* 6—8. ‖ 6 facite *A* 4; facti *B* 5. 6; et facta *B* 7. et *om.* *B* 5. valeant *A* 4. ut] aut *B* 1. 4. testis *A* 3. donatione (dome *B* 4) *A* 3. 4. *B* 2—4. 6; donationes *B* 1. 5; donationem *B* 7. 8. testamentum *A* 4. *B* 1—5. 7. 8; testamenta *A* 2. ‖ 7 prout *om.* *B* 8. possunt *om.* *B* 8; possint *A* 4. *B* 9. 10; possent *B* 1—4. subscriptione *B* 3; subscriptionis (*vel* suscriptionis) *A* 3. *B* 7—10; scriptionis *A* 2; scriptionem *B* 1. ‖ 8 si *om.* *B* 1—4. 8. minor *om.* *B* 1; minore *B* 7; minus *B* 8; est *add.* *A* 4. testium] tercium *B* 6; nos tertius *B* 1; testimonium *B* 7. interfuisset *B* 1. 8. probatur *A* 2. 3. *B* 8; probetur *ex emend. Til., Lind.* donatione *B* 6. ‖ 9 condictum *A* 4. testamentum *om.* *B* 1. poterat *A* 3; potuerit *B* 6—8. ‖ 10 idoneus *A* 3. *B* 5; idoneis *B* 8; idoneas *B* 1. 6. testis *B* 6. 8; testam̃ *A* 3. amittit *B* 1; admitte *B* 8. ‖ 11 et] ac *B* 8; hac *B* 7; et de *B* 1. statutum *B* 6. servabit *B* 6. ‖ 12 adulterii *B* 9; adulterios *B* 6. et *om.* *A* 2. ‖ 13 quis *B* 6. 8. Burgundii *B* 3; Burgundiones *B* 1. 5. ingenua *A* 4. *B* 5. 7; ingenuas *B* 1. filiam *B* 6; filias *B* 1. prioris (priori *B* 8) quam *B* 7. 8. maritu *A* 4; maritum *B* 7. 8. tradantur *B* 8; traditur *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* cuiuscumque *B* 5. ‖ 14 se barbaro *B* 1—4. 8, *Bluhme;* seu barbarus *B* 7; seu barbarum *B* 5. Romanus *B* 6. 7. occulta *A* 4. *B* 1—4. 7. 9. 10. adulte adulterii *A* 3. se *solus* *A* 1. fiditate *B* 8; fidetate *A* 3; fiditatem *B* 7; foeditatem *B* 1. postmodo *B* 5. 8—10; post *B* 4. quaerimonia *B* 7. 10; que erimonia *B* 1; queremunia *B* 8; queremunie *B* 6; queremuniam *A* 3. ‖ 15 precesserit *B* 6; percesserit *B* 1. ac sic] ac si *A* 2—4. *B* 5—10; aut si *B* 2—4; ad, *om.* sic, *B* 1. obiecta] subiecta *B* 1. claruerent *B* 5; claruerit *B* 1. 3. 4; clauserit *B* 6. corruptionem *B* 1. 5. 7—10; corruptionis *B* 6. fierit *A* 1. *B* 5. ‖ 16 et *om.* *A* 2—4. *B* 1—5, *Bind.* ut] aut *B* 5. certa] circa *B* 6. probationem *B* 1. 8. convictus] potuerit convinci (coniungi *B* 1) *A* 4. *B* 1—5. inlatus *B* 7; in lis *B* 1. XV] XII *B* 6. nullam *om.* *B* 4. nulla calumnia *A* 1. 4. *B* 1. 5—8. ‖ 17 illud *B* 7. sui] suae portaverit *B* 7. de honestate *B* 4. 5. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; de honestitate *A* 3; de onestatem *B* 6; de unestada *B* 7. flagitia *A* 4. *B* 1—4. 9. 10; flagitium *B* 7. 8. admissi *B* 5. 8; admisse *B* 6. 7; omissi *A* 4. *B* 2. 3. 9. 10; ommissi *B* 4; omnissi *B* 1; ammissi *A* 3. sustinebit] portavit *B* 9. 10; se abstinebit *B* 6. infamia *A* 4. *B* 1—4. 8; infama *A* 3.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 22: De donationibus; *infra tit.* 60. 88. *Constitutio tit.* 43, *quamquam novella loco prioris constitutionis posita, tamen a Gundobado data est, recentior autem est 'nova lege' tit.* 60, *ad quem spectant paragraphus* 1. *et, ni fallor,* 4. *Cfr. Const. extrav.* 11. 2) *Statuta tit.* 43. *ex Cod. Theod. IV,* 4, 1 *aut ex illius legis interpretatione derivatum esse, ut v. Savigny l. c. II*$^2$, *p.* 7 *censet, non puto; cfr. Glasson in 'Revue historique' IX, p.* 624. 3) *Cfr. Brunner, Rechtsgesch. der Urk. p.* 231, *not.* 1. 299. 4) *V. supra p.* 51, *not.* 2; *cfr. infra tit.* 61. 68. 5) *Cfr. supra tit.* 12, 4.

[2.] Quod[1] si mulier vidua cuicumque se non invita, sed libidine victa sponte miscuerit, et in vocem causantis eruperit, nec statutum percipiet numerum solidorum, nec eum, cui se tali dedecore sociaverit, coniugio ipsius reclamante ea iubemus addici; quia iustum est, ut actuum suorum vilitate confusa, nec matrimonio sit digna nec praemio.

## XLV. De[2] his, qui obiecta sibi negaverint et praebendum obtulerint iusiurandum.

Multos[3] in populo nostro et per vacationem causantium et cupiditatis instinctum ita cognoscimus depravari, ut de rebus incertis sacramenta plerumque offerre non dubitent et de cognitis iugiter periurare. Cuius sceleris consuetudinem submoventes praesenti lege decernimus, ut, quotiens inter homines nostros causa surrexerit, et is, qui pulsatus fuerit, non deberi a se quod requiritur, aut non factum quod obicitur, sacramentorum oblatione negaverit, hac ratione litigio eorum finem oportebit inponi: ut, si pars eius, cui oblatum fuerit iusiurandum, noluerit sacramenta suscipere, sed adversarium suum veritatis fiducia armis dixerit posse convinci, et pars diversa non cesserit, pugnandi licentia non negetur; ita ut unus de eisdem testibus, qui ad danda

1 si *om.* *B* 1—4. se *om.* *B* 5; si *B* 6. 7. invita sed] invitasse *B* 1. 8. sed] sit *B* 7. libidinem *B* 1. 6. 8; libida *B* 7. victa] vita *B* 9. 10; deducta *A* 4. || 2 in *om.* *B* 7. vocem] celio *B* 6; voce *A* 4. *B* 1—4. 9. 10. causantem *A* 2; causantes *B* 6. 7; causanti *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; accusantis *B* 2—4; accusantes *B* 1. se ruperit *A* 2; se rupererit *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; eruberit *B* 6; herubuerit *B* 7. statum *B* 6. percipiat *B* 1. 6; perceperit *B* 7. 8. || 3 cui *om.* *B* 7. se] si *B* 6. 7. tale *A* 4. *B* 7; late *B* 8. cui se tali] cause alii *B* 1. decore *A* 2. *B* 5. 6; decoret *B* 1; decori *B* 9. 10; dedecoris *B* 8. sociavit *B* 8; sociaverunt *B* 1. coniugio] *sic* *A* 4. *B* 1—7. 9. 10; *Lind.*, *Bluhme.*; coniugium *A* 2. 3. *B* 8, *Bind.*; coniugem *A* 1, *Til.* reclamantem *A* 2. *B* 6—8, *Bluhme, Bind.*; redemantem *A* 3. ea *solus* *A* 1; *om. etiam Bluhme, Bind.*; eo *Til., Lind.* || 4 adduci *B* 4. 7—10. quia] qui ad *B* 8. actuum] actio *B* 6. veletatem *B* 6; utilitate *A* 2; utilitatem *B* 8; iuritatem *B* 1. in matrimonio *A* 2; matrimonium *A* 4. *B* 6—8, matrimonia *B* 1. 4. || 5 praemium *B* 6—8; praemii *A* 3. || 6 *Totus titulus deest* *B* 1. quae *vel* que *B* 8—10; cui *B* 3. 4. negaverit *A* 1. *B* 5. et — iusiurandum *om.* *B* 8, *initio contextus habet* *B* 5. ad praebendum *B* 7; praebendos *B* 6; praebendo *A* 3. obtulerit *A* 1. *B* 5; detulerint *B* 2—4. || 8 Multus *A* 3. *B* 5. 7. 8; multis *A* 4. et *om.* *B* 4, *Bind.* per vacationem] *sic* *A* 1. 2. *B* 5; per vacione *A* 3; per (pro *B* 9. 10) vacatione (vagatione *B* 2—4) *A* 4. *B* 2—4. 9. 10; per vagationem *B* 8; per vacnationem *B* 7; prevaricacione *B* 6; pervicatione *ex emend. Til. omnes editiones.* cupiditatis] compeditatis *B* 7; cunpeditatis *B* 8. instinctu *A* 4. *B* 2—4; instincti *B* 6; extinctu *B* 7; institutum *B* 5. || 9 ita *om.* *A* 1. *B* 5. cognovimus *B* 2—4. depravare *B* 5. 7. 8. incerti *B* 7. || 10 de cognitis] de incognitus *B* 9. 10; de cogniti *A* 3; incognitis, *om.* de, *B* 8; de incognitis *Bluhme.* iugiter] sive ter *A* 3. periurari *A* 2; periurasse *B* 5. exceleris *B* 6; scelere *B* 8. consuedutine *B* 9. 10. submoventis *A* 3. *B* 2. 5. 7. 8. || 11 causam *B* 6—8. surrexit *B* 4. 6. et *om.* *A* 4. *B* 2—4. his quae *B* 2—5. || 12 debere *B* 5. 6. 8; debetur *B* 7. ad se *B* 7. 8. quod] qui *B* 7. requiratur *B* 9. 10; requiretur *A* 4. *B* 2. 3. 7. 8; requeretur *A* 3. quod *om.* *A* 2. obieectur *A* 3; abicitur *A* 2. || 13 oblationem *A* 3. *B* 7; obligatione *A* 4. *B* 2—6, *Til., Lind.*; oblicatione *B* 9. 10; obligationem *B* 8. negaverint *A* 2—4. *B* 2—5. 7—10. letigio *A* 3. *B* 6; letigium *A* 4. *B* 9; litigium *B* 2. 4. 5. 10; legicium *B* 3. eorum] ipsorum *B* 6. oportebat *A* 4. *B* 8. inpuni *B* 9. 10; inpugnisit (inpignisit *B* 8), *om.* ut si, *B* 7. 8. || 14 iusiurando *A* 3. sed] si *B* 8. || 15 versarium *B* 4. fidutiam (*vel* fiduciam) *A* 4. *B* 2—8. armi *A* 4. duxerit *B* 8. et posse *B* 7. posse — cesserit *om.* *B* 6. || 16 cesserint *B* 4; cesset *B* 5. pugnando *A* 3. licentiam *A* 3. *B* 3. 5—8. de eisdem] ex eisdem (*vel* isdem) *A* 4. *B* 2. 3. 6; ex hisdem *B* 7—10; exinde *A* 2; exidem *A* 3; ex his dentibus, *om.* testibus, *B* 4; his, *om.* de, *B* 5. dandam *A* 4. *B* 4. 6—10.

1) *Cfr. L. Visig. III, 4, 8.* 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 23: De sacramentis; *cfr. tit.* 8. 80. — *Iam ante hanc novellam legem litigia Dei iudicio diiudicari solita esse tit.* 8 *demonstratur; novella igitur ius, quod adhuc fuerit in rigore, accuratius definivisse videtur; cfr. Brunner, Zeugen und Inquisitionsbeweis in 'Sitzungsberichte der Wiener Akademie' (1866), p.* 356: *Loening, Reinigungseid p.* 113. 3) *Haec autem illa Gundobadi constitutio est, quae saec. IX. Agobardum, Lugdunensem archiepiscopum adduxit, ut libello illo Ludovicum imperatorem ad abrogandam Gundobadam legem hortaretur, de quo libello cfr. quae Bluhme in LL. III, p.* 503 *sq. exposuit.*

convenerint sacramenta, Deo iudicante confligat: quoniam iustum est, ut si quis veritatem rei incunctanter scire se dixerit et obtulerit sacramentum, pugnare non dubitet. Quod si testis partis eius, qui obtulerit sacramentum, in eo certamine fuerit superatus, omnes testes, qui se promiserant iuraturos, trecenos* solidos multae nomine absque ulla induciarum praestatione cogantur exsolvere. Verum si ille, qui renuerit sacramentum, fuerit interemptus, quidquid debebat, de facultatibus eius novigildi solutione pars victoris reddatur indempnis, ut veritate potius quam periuriis delectentur.

Data sub die V.** kalendas Iunias Lugduno, Abieno viro clarissimo consule[1].

XLVI. De[2] his, qui tensuras ad occidendos lupos posuerint.

[1.] Oportet ut ea, quae in populo nostro aut contentionem faciunt aut hominibus periculum videntur inferre, interdicto legis rationabiliter corrigantur. Et idcirco iubemus: ut quicumque a praesenti tempore occidendorum luporum studio arcus posuerint, statim hoc ipsum vicini sui, eodem die vulgante, cognoscant; ita ut tres lineas ad praenoscenda positi arcus indicia diligenter extendat, ex quibus duae superiores sint; quae, si aut ab homine per ignorantiam veniente aut ab animali domestico tactae fuerint, sine periculo sagittas arcus emittat.

*) XXX *B* 7. 8. **) V *om.* *B* 6; G (= VI) *A* 2. 3; secundo *B* 8.

1 convenerant *A* 4. *B* 2—4. 6; convenerit *B* 8. Deo] domino *B* 5; de eum *B* 6. iudicante] iudicantem *B* 6; iudicanda *B* 2—4. confligant *B* 6. 8. ut *om.* *B* 5. quis *om.* *A* 4. *B* 2—4. 9. 10. || 2 rei] regi *B* 4. cunctantur *B* 8. scire] rei si *B* 4. duxerit *B* 6; dixerint *B* 2—4. obtulerint *A* 4. *B* 2. 3; tulerint *B* 4. sacramenta *A* 4. *B* 2—4. 7. 8. dubitent *B* 8; debet et *B* 7. || 3 testes *A* 2. 4. *B* 5. 7. 8. 10; *B* 9 *h. l. lac.* partes *A* 4. *B* 6; parentes *B* 8; partibus *B* 7. qui] quod *A* 1. *B* 5; quae *ex coniectura Til. Lind., Bluhme.* obtulerint *A* 4. *B* 2—4; sacramenta *A* 2. *B* 6. obtulerent *B* 5. 10; sacramento *A* 3. in eo certamine] in eo erit minime *A* 2. fuerint *B* 4. || 4 omnis *A* 3. *B* 9. 10. testis *A* 3. qui] quae *B* 7. se *om.* *B* 7; esse *B* 8; exise *B* 6. promiserant] proposuerant *B* 7. iuratores *B* 4. 8; adiuraturus *B* 7; iurantis *A* 3. multae nomine *om.* *B* 6. || 5 ulla] illa *A* 3; dilacione *add.* *B* 5. iudiciarum *B* 8. praestatione *om.* *B* 7; praestationem *B* 8. cogatur *B* 7. 9. 10; quocatur *B* 6. si *om.* *A* 4. illi *B* 6 que *B* 6. rennuerit *A* 3. 4. *B* 3. 10; renoverit *B* 6. 7; se noverit *B* 8. || 6 fuerit *om.* *B* 4. debeat *B* 2—4. 10. de *om.* *A* 1. 2. *B* 5. 6. eius] suis *B* 8. novegildi *B* 6. 10; novigeldo *B* 2—4; novigildo *A* 4. *B* 8; novigildum *B* 7. solutionem *B* 6. 7. || 7 victores *B* 5. 8; victurie *B* 6; victure *B* 7. redatur *A* 3. *B* 6. veritatem *A* 3. 4. *B* 4. 6—10. periuros *B* 6; periurias *B* 7. delectetur *B* 7. 8. || 8 *Subscriptio deest* *A* 4. *B* 2—5. 7. Data Lugduno, *om. rel.*, *B* 9. 10. Datum *A* 2. 3. Lugduno — consule *om.* *B* 8. Lugduno *om.* *B* 6; Lugdun *Til.*; Lugduni *ex emend. Lind., Bluhme.* Abieno] Eugenio *B* 6. consule, *om.* viro cl., *B* 6. vc cons. *A* 1—3. || 9 *Totus titulus deest* *B* 1. tunsuras *B* 10. *B* 9. *h. l. lac.* occidendum *B* 2—4; occidendas *A* 3. lupus *A* 3. posuerunt *A* 3. *B* 6. 7; posuerent *B* 5; voluerint *A* 2. || 10 ut *om.* *A* 2. 3. *B* 6. 9. 10. qui *B* 5. 6. 8. contentione *B* 7—9; contemptatione *A* 4. homines *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* || 11 videtur *A* 4. *B* 2—5; evidenter *B* 6. interdictum *B* 5. 7. 8. lege *B* 6. correguntur *A* 3; corrigentur *B* 10; congregantur *B* 7. Idcirco, *om.* Et, *A* 2. 3. *B* 6—10. || 12 ad praesentem *B* 7; praesenti (*vel* praesente), *om.* a, *A* 2—4. *B* 2—5. 8—10, *Bluhme, Bind.* studio *om.* *A* 2. 3. *B* 6. 7. 9. 10; studium *B* 8. arcos *B* 6. 7. posuerit et *B* 9. 10. || 13 hoc *om.* *B* 6. ipsum *om.* *B* 6; ipsud *A* 2. *B* 9. 10; ipso *A* 3. vicinis suis *A* 1. 4. *B* 2—5. 7. 8, *Til., Lind., Bluhme.* eadem *A* 1. *B* 5. 6. die vulgante] die ipso vulgante *B* 6; die vulgantem *B* 8; divulgantem *B* 7; divulgante *A* 2. 3, *Bind.*; die vulgantes *ex coniectura Til., Lind.* || 14 ad] aut *B* 7. praenoscendum *A* 2; praenoscendam *B* 7—10; praenoscendi *B* 6. positi *om.* *B* 6; posite *B* 7. 8. indigia *B* 9. 10; indutia *A* 2. ex] et *A* 2. 3; in *B* 8. dua *A* 4; duo *B* 7. superius *A* 4. *B* 2—5; superioris *A* 3. *B* 6. || 15 quae si] quasi *A* 3. 4. *B* 2—4; quem, *om.* si, *B* 5; quam si *B* 9. 10; quae sit *B* 8; qua esse *B* 7; quis, *om.* si, *B* 6. aut *om.* *B* 4. 5. 7. 8; ut *A* 4. ab *om.* *A* 4. *B* 2—5. 9. 10. hominem *A* 4. *B* 2—5. 7. venientem *A* 2—4. *B* 2—4. 6. 7. ab *om.* *B* 6. 8—10; ut ab *B* 7. animalia *B* 3; animal *A* 3. *B* 6. domesticum *B* 6; domestio *B* 9. 10. tacti *B* 5—8; tacta *B* 4; arcus *add.* *B* 6. || 16 fuerint *solus* *A* 1. sine per. sag. arc.] sint sagite periculo et arcus *B* 5. periculum *B* 7. 8. sagitta *A* 3. 4. *B* 2. 3. 6; sagittam *B* 7—10; sagitata *B* 4. dimittat *B* 7. 8.

1) *Id est dies 28. mensis Maii a. 502.* 2) *Titulum, cui rubrica quae respondeat Legi Romanae deest, novellam legem esse non solum oratione accurata atque diserta, sed etiam verbis, quibus finitur, docemur; cfr. infra tit.* 72.

[2.] Quod si hoc modo provisa res fuerit, ut tensurae factae circumsistentibus innotescant, quicumque ingenuus incaute veniens casum mortis aut debilitatis incurrerit, nullam ex hoc calumniam is, qui arcus posuerit, sustinebit; sed XXV solidos tantum occisi parentibus curabit inferre.

[3.] Quod si servus fuerit ille, qui est sagittatus, sine aliqua solutione iacebit inultus.

[4.] Verum si is, qui arcus tetenderit, non et vicinis notum fecerit, et lineas non illa qua iussimus diligentia et ratione posuerit, quicumque ingenuus aut servus ibidem fuerit interfectus, integrum pretium eius, prout persona fuerit, occisi parentibus aut dominis secundum constitutionem priorum legum[1] a iudice conpellatur exsolvere.

## XLVII. De[2] condemnatione latronum, uxorum quoque suarum et filiorum.

[1.] Licet superioribus legibus fuerit constitutum, quemadmodum oportet latronum crimina resecari, tamen quia sceleratorum atrocitas nec suppliciis hactenus neque dispendiis ad integrum potuit submoveri, praesenti lege decernimus: ut quicumque ingenuus, tam barbarus quam Romanus, vel cuiuslibet nationis persona intra regni nostri provincias[3] constituta caballos aut boves furto abstulerit, et uxor eius commissum crimen non statim prodiderit, et occiso marito suo ipsa quoque libertate privetur,

1 pervisa *B* 6; visa *A* 4. *B* 2—4. ut] aut *A* 3. *B* 8. tensura *B* 6. factae *om.* *A* 4. *B* 2—4. 9. 10; facti *B* 6. 7; forte *B* 5. || 2 casu *A* 4. *B* 2—4. 6; caso *B* 5; causam *A* 2. 3. aut debilitatis *om.* *A* 2. 3. *B* 6. 8—10; aut debilitatibus *B* 4. incurret *B* 5; incurrit *B* 6. || 3 nullum *B* 8. calumnia *B* 8; patiatur *add.* *A* 4. is] ab his *B* 7. arcum *B* 6. 7. tantum *om.* *A* 1. *B* 5. || 4 occisis precium, *om.* parentibus, *B* 6. curabit] cogatur *B* 5; curavit *B* 9. 10. || 5 servus fuerit ille qui est] *sic* *B* 9. 10; servus ille fuerit, *om.* qui est, *A* 1—4. *B* 5—8; servus ille, *om.* fuerit qui est, *B* 2—4. sine] in ea *B* 8. iacebit *om.* *A* 2. 3; iacebat *B* 7. || 6 inultum *A* 4. *B* 2—4; inultis *B* 8; invictus *B* 9. 10. || 7 Vero *A* 4. *B* 2—4. 8; Ei verum *B* 7; Verus *A* 3. quod si *A* 4. *B* 2—5; si *om.* *A* 3. is] hiis *A* 3. arcos *B* 6; arcum *B* 7. tenderit *A* 1. 2. *B* 4. 5. 7—10. non et vicinis] et non vicinis *B* 6; et vicinis suis non *A* 4. *B* 2—4. linnias sunt *B* 7. non *om.* *B* 8. || 8 in illa *ex coniect. Til.* quam *B* 5—7; qua parte *B* 8; quas *B* 4. iusserimus *B* 6. diligentiam *B* 7. et rationem *B* 6. 7; ex ratione *B* 8; et traditione *A* 1. 4. *B* 2—5, *Til.*, *Lind.* cuicumque *B* 3. 4. idem *B* 5. || 9 integro *B* 6. eius *om.* *B* 8. personam *B* 8. occisis *B* 8. || 10 domino *B* 2—4, *Lind.*; dominus *B* 5. 8; dominum *B* 7; domini *B* 6. constitutionum *B* 9. 10; consuetudinem *B* 5. ad iudicem *B* 6. 7; iudice, *om.* a, *B* 8; a iudici *B* 2—4. priore *B* 8. conpellantur *B* 4. 9. 10; cogatur *B* 8. || 11 condemnationem *B* 6. 7; condemnationum *B* 1. latronis *B* 9. 10. uxorem *A* 3. *B* 7—10; uxore *B* 6. quoque] quocumque *A* 3. *B* 5; quorum *B* 1. suorum *A* 3. *B* 7. 8. et filiorum *om.* *A* 2. 3. *B* 6; et filiarum *B* 1—4. 10, *B* 9 *h. l. lac.* || 12 oporteret *A* 4. *B* 1. 2. 4. 7. 8. 10. latro *B* 7. || 13 resecare *B* 5—10. quia] qui *B* 6. exceleratorum *B* 6—10. auttrocitas *B* 8; autrocinitas *B* 7. ne *B* 8. || 14 ad integro *B* 8. poterit *B* 8. submovere *B* 5. 7; subvenire *B* 6. decrevimus *B* 5. || 15 barbarus] Burgundio *B* 6. 8. tam Romanus quam barbarus *B* 9. 10. cuilibet *B* 7; cuius *B* 6. personam *A* 3; persone *B* 8. regnum *B* 8; regioni *A* 3. || 16 provintiae *B* 8. constitutus *B* 9. 10; constita *A* 3; constitutas *B* 6. 7. caballum *B* 8; caballus *A* 3. *B* 5. 6. aut] ut *A* 3. bovis *A* 3. *B* 6. 8. furtu *A* 2. *B* 2—4; fustu *B* 1; furtum *B* 5. 7. 8. uxorem *B* 5. commisso *B* 5. 7. 8; communis *B* 6. || 17 crimine *B* 7; suo crimine *B* 6. proderet *B* 6; proderit *B* 5; perdiderit *B* 3. 4. et] ut *A* 1. *B* 5, *edd.* occisum *A* 3. *B* 5. 7. 8. maritum *B* 5. 7. 8; mariti *A* 3; maritu *A* 4. suo *om.* *B* 7; suum *B* 5. 8. ipso *A* 3; ipsam *B* 7; ipsa que, *om.* quoque, *B* 8. libertatem *A* 3. 4. *B* 1. 6—8. privetur] prohibeatur *A* 4. *B* 1—5; prevideтur *B* 6; prebetur *B* 8.

1) *'Priores leges' v. tit.* 2. 10. 2) *L. Rom. tit.* 24: De latronibus convictis *demonstrat, novellam, quae tit.* 47. *continetur, loco constitutionis non servatae positam esse, cuius argumentum magnopere a tit.* 47, *qualis nobis traditus est, discrepat (cfr. etiam supra tit.* 2, 7). *Velim putare, hanc constitutionem novellam editam esse Sigismundi temporibus; certum quidem est, eam minorem esse Legis Romanae titulo citato, quocum discrepat. — Cfr. tit.* 4. 70; *Constit. extrav.* 20; *L. Visig.* VI, 1, 8; *Lex Legum breviter facta, cap.* 3, *Max Conrat in 'Zeitschrift f. Rechtsgeschichte, Germ. Abth.'*, X (1889), *p.* 232.
3) *Cfr. supra p.* 46, *not.* 2.

et in servitium eius, cui furtum factum fuerit, sine dilatione tradatur; quia dubitari non potest et saepe conpertum est, eas maritorum suorum criminibus esse participes.

[2.] Circa filios quoque talium personarum haec servabitur ex lege districtio: ut quicumque ex eis eo tempore, quo furtum admissum fuerit, quartum decimum* aetatis annum[1] excesserit, eo quo mater ipsius amissae libertatis praeiudicio condemnetur, eiusque dominio perpetua obnoxietate deserviat, cui furtum factum fuisse constiterit; quoniam in eo annorum numero constitutus commissum scelus absque ulla dubitatione cognoscit.

[3.] Hii vero sceleratorum filii, qui perpetrati criminis tempore intra decimum [quartum] aetatis annum inveniuntur, ab hac amittendae libertatis condemnatione habeantur inmunes. Quia sicut in tam parva aetate intellectus eorum scientiam commissorum a patre criminum non habebit, ita nec culpari poterunt nec ingenuitatis praeiudicium sustinebunt, et sortem parentum vel facultatem filii, qui innocentes fuerunt, vindicabunt[2].

[4.] De servorum etiam furtis et sceleribus districtionis haec forma servabitur, quam** antiquae legis forma[3] complectitur**.

*) XIII *B* 6. **) quam antedatis legibus legitur constitutum *A* 4.

1 et *om.* *B* 1. in *om.* *A* 2. 3. *B* 6. 8. servitio *A* 2. 3. *B* 1—4. 9. 10; servicum *B* 6. cuius *B* 1. 4. 5. 7. 9. 10; cum *B* 8. furtum *om.* *B* 1. factum *om.* *B* 4. fuerit] est *A* 2. 3. delaccione *B* 6; dubitatione *B* 9. 10; dilectationem *B* 1. tradatur] credatur *B* 3. quia] qui hoc *A* 3. dubitare *A* 4. *et codd. B.* ‖ 2 eas *om.* *B* 7. 8; eam *B* 5; equos *A* 3. suorum *om.* *B* 5. particeps *B* 4; particibus *B* 9; participibus *B* 10. ‖ 3 filius *A* 3. *B* 8; filiis *B* 9. 10. quoque] quicquid *B* 6. talium] alium *B* 6. haec] et *B* 7. 8; hoc *B* 6. ex] in *B* 1. discretio *A* 4; discriptio *A* 2. 3. *B* 6. ‖ 4 ex eis *om.* *A* 4. *B* 1—4; ex his *A* 2. 3. *B* 6. 9. 10; ex huius *B* 7. 8. eo] et *B* 6; eodem *B* 7; eum *B* 8; isto *A* 4; est *B* 1—4. quo] quod *A* 1. *B* 1. 5—10. furto *A* 2. 3; furtu *B* 3. admisso *A* 2. quarto decimo (*vel* XIIII) *A* 2. 4. *B* 1—4. 8. ‖ 5 anno *A* 4. *B* 1—5. 8; annorum *B* 6. cum excesserit *B* 8. excesserit — inveniuntur annum (*l.* 10) *om.* *B* 10. eo] et *B* 6. quo] quod *A* 2—4. *B* 1—4. 6.—9. mater] pater *B* 5. amissa *A* 4; admissa *B* 7. 8; admisse *B* 6; amisisse *A* 2. praeiudicio] *sic* *B* 1—4. 9; praeiuditium *A* 4; praeiudicii *B* 6; perindicium *B* 5; privilegio *A* 1—3, *Bind.*; privilegium *B* 7. 8. condemnator *B* 6. ‖ 6 eiusque] eius quoque *A* 2. *B* 5. 7; eius *B* 8; eius qui *B* 6. domino *A* 2. *B* 5—8. perpetuam *B* 7. 8. obnoxietatem *B* 6—8; obnoxiacione *B* 5. cui] cum *A* 2; qui *B* 4. factum *om.* *A* 1—3. *B* 5. fuisse *om.* *B* 5. 8; fuisset *B* 1. constiterat *B* 1; constituerit *B* 5. ‖ 7 anno *B* 4. numerum *A* 3. *B* 1—4. 6—8. constitutus *om.* *B* 6. commissum] est *add.* *B* 6. exscelsus *B* 7; exscelus *B* 8. dubietate *A* 1. *B* 5; dilatione *B* 7. 8. ‖ 8 cognoscet *B* 5; cognoscitur *B* 1. 6; cogniscitis *B* 7. 8. ‖ 9 His *B* 1; Hic *B* 6; Secundum *B* 7. 8. exceleratorum *B* 7. 8. qui *om.* *B* 1. praeparati *B* 7. 8. intra decimo (decima *B* 4) *A* 2. *B* 1. 4; intra decim *B* 2; intra (*om.* *B* 8) X *B* 3. 7. 8; in tre decimo *B* 6; in decimum *B* 5. ‖ 10 quartum *ex emendatione.* annorum *B* 6; anni *B* 2—4; anno *B* 1. inveniatur *B* 7. 8. ab hanc (*vel* anc) *A* 3. 4. *B* 2—4. 6; ad hoc *B* 7. 8; ad anc *B* 1. amittendi *A* 4; admittendae *B* 9. 10; admitendi *B* 6; admittendi *B* 7. 8; inmetendi *B* 5; emittendae *A* 2. 3; emittendi *B* 1—4. libertatis *om.* *B* 5; libertatem *B* 6. condemnatione] conditione *A* 4; conditio nationem *B* 2—4; condonationem *B* 1; condemnationum *B* 7; condemnationem *B* 5. 8. ‖ 11 habeatur *B* 8. inmunis *A* 3. 4. *B* 6—8. Quia sicut in] Quia (Qui *B* 6) aut, *om.* in, *A* 2. 3. *B* 6; Quia aut in *B* 1; Qui aut in *B* 2. 3; Quia in, *om.* sicut, *B* 4. 5. 7. 8; Quia aut iam *B* 9. 10; Qui autem, *om.* sicut in, *A* 4. parvam *B* 3; parvitatem *B* 1. 6. aetate *om.* *B* 1. 6; aetatis *A* 2; aetas *B* 9. 10. scientia *A* 2—4. *B* 7. 8. commissurum *A* 4. ‖ 12 a parte *A* 2. 3; aut patris *A* 1. non *om.* *B* 10. habebunt *A* 4. *B* 1—4. 9. 10; habeant *B* 7. 8. ita ne *B* 7. culpare *B* 5—8. potuerunt *A* 4. *B* 3. 6. 7; potuerint *A* 3; poterant *B* 5. ‖ 13 praeiudicio *A* 3. 4. *B* 6. sortem] forte *B* 1—4; sororem *B* 6. parentem *B* 6. facultate *A* 2—4. innocentis *A* 3. *B* 6; innocte *B* 7. fuerint *A* 3. *B* 1—3; fuerant *B* 5. 8. ‖ 14 vindicabunt] ven *A* 2; vin *A* 3; vindigabunt *B* 6; tunc indicabunt *B* 1. ‖ 15 etiam] vero *B* 7. et districtionibus *A* 1. *B* 5; ea districtionis *A* 4. *B* 1—3. 7; et districtione *B* 8; ea distribucionis *B* 6; ea discriptionis *B* 9. 10; ea distractionibus *B* 4. haec *solus* *A* 1; ea *A* 3; et *A* 2; *om.* *A* 4. *B* 1—10. furma *A* 3. servabitur — forma *om.* *A* 2. 3. ‖ 16 quae *B* 9. 10. antiquae legis] antequam legis *B* 6; ante legis latae *B* 1—4; ante (antea *B* 7) latae legis (leges *B* 5) *B* 5. 7; aute legis *B* 8. 10; ante lage legis *B* 9. forma *om.* *B* 7. 8. complectetur *B* 8.

1) *Cfr. infra tit* 87; *J. Grimm, R.-A. p.* 415. 2) *Cfr. Leges Anglosaxonum, Ine* 7, § 2, *Knut II*, 76, § 2, *Schmid, Ges. d. Ags. p.* 24. 312; *Brunner in 'Zeitschr. f. Rechtsgesch., Germ. Abth'.*, *XI* (1890), *p.* 90. 3) *'Antiquae legis formam' v. supra in tit.* 4. 7. 20. 26. 30. 32. 35. 39; *infra in tit.* 50. 70. 73. 83; *Const. extrav.* 3. 4. 6. 15.

## XLVIII. De[1] inflictis vulneribus.

[1.] Si quiscumque in re sua violenter resistit, superioribus quidem legibus[2] tenetur insertum, quemadmodum de inflictis ferro vulneribus iudicetur. Sed quod in ea constitutione pro emergentibus causis cognoscitur praetermissum, praesenti lege oportuit definiri.

Si quis igitur ictu fustis aut lapidis brachium alterius fregerit et usum eiusdem membri percussus sine certa debilitate receperit, decimam partem pretii eius secundum qualitatem personae, sicut anterioribus legibus[3] docetur adscriptum, auctor facti cogatur exsolvere.

[2.] Simili quoque conditione, si alter alterius tibiam ea qua dictum est temeritate percusserit fregeritque, in compositione praecipimus custodiri.

[3.] Ceterum si aut brachium cuiuscumque aut tibia supradicto ordine fractae et evidenti fuerint debilitate damnatae, ea compositionis forma servabitur, quae antedatis legibus[4] legitur fuisse decreta.

[4.] Verum si quiscumque, in re sua violenter resistens, haec quae dicta sunt

1 *Initium contextus, sc. verba:* Et si — insertum *rubricae subiectum* *B* 7; *eadem verba desunt* *B* 8. 2 Ut si *A* 4; Et si *B* 1—4. 7. 9. 10. quicumque *A* 3. 4. *B* 2. 4. 5. 9. 10; quaecumque *B* 3; quocumque *B* 1. rem suam *A* 1. *B* 5. 6; res suas *A* 3. *B* 1. 7. violento *A* 4. *B* 2. 3. 9. 10; violenta *B* 6; violente *B* 4; violentum *B* 7; violentor *B* 1. resistet *B* 7; resistens *B* 6; insistens *A* 2. 3; insistit *ex coniect. Bind.* ‖ 3 teneatur *A* 2. 3. *B* 10; continetur *B* 7. insertum] infertur *B* 4. de *om.* *B* 10. ferrum *B* 7. inducetur *B* 6. 7. quod *om.* *B* 7. 8. ‖ 4 per *A* 4. *B* 1—4; prae *A* 2. 3. mergentibus *A* 1—3. *B* 5. praetermissum *om.* *B* 8; praetermisso *A* 4. *B* 1—4. ‖ 5 definire *A* 3. 4. *B* 2—10, *Bluhme;* diffiniri *Til., Lind.* ‖ 6 ictu *om.* *B* 1—4. 9. 10; ictum *A* 2. 3. *B* 6—8; ictus *B* 5. fuste aut lapide *B* 1—4; fustem aut lapidem *B* 6; fustes (fustis *B* 5) aut lapides *A* 4. *B* 5. 9. 10. brachium] precium *B* 5. usus *A* 2; ussus *B* 5; ossum (*vel* hossum) *A* 4. *B* 6. 7; hos *B* 1; os *B* 2—4. eiusdem] eius de *B* 1. 6. 8. ‖ 7 membro *B* 6; membris *B* 8; membrum *B* 7. percussi *B* 9. 10; percussionem *B* 6. sine certa] incerta, *om.* sine, *B* 1; si incerta *B* 7; si hinc est a *B* 8; circa *B* 6. debilitate] ad debilitatem *B* 1; debilitatem eius *B* 6; delatacione *B* 5. receperit — qualitatem *om.* *A* 2. receperit] *sic* *A* 3. *B* 8; reciperit *A* 4. *B* 6. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; reciperet *B* 1. 7; recipere *B* 2—4; perciperit *B* 5; perdiderit *A* 1, *Til., Lind.* precium *B* 4. 6. ‖ 8 legibus *om.* *A* 4. *B* 1—4. doceatur *B* 5; dicitur *B* 6; ducitur *B* 7. 8; decernitur *B* 9. 10. scriptum *B* 9. 10; exceptum *A* 1. *B* 5, *Til.* auctor *om.* *B* 1; actor *A* 1. *B* 5; ab auctore *A* 2; aut (*vel* ait) auctore *A* 3. facti] acti *B* 9. 10; actis *B* 1. cogatur] fatigatur *B* 1. ‖ 10 similem *B* 1—3. 5. 7. 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.;* siēmilem *B* 4. conditionem (*vel* condictionem) *A* 3. *B* 1—5. 7—10. si alter *om.* *B* 5; similiter *A* 4. tibiae *A* 1. *B* 5; tibia *B* 8. ea qua] ea que *A* 3. *B* 4. 6. 8—10; ea qui *B* 5. dictum] districtum *B* 4. temeritatem *B* 1. 4—6. 8. ‖ 11 fregeritque] fregerit qui *B* 1. 2. 4. 5. 7; qui fregerit *B* 6: aut fregerit qui *B* 3. in compositione] criminis *add.* *B* 1—4; competitionem *B* 9. 10; compositionem *B* 8. praecepimus *B* 7—10; praecipemus *B* 5. custodire *A* 3. 4 *et codd.* *B*. 12 aut *om.* *B* 9. 10; autem *B* 7. 8. cuiuscum *A* 2. tibia *ex emendat. edd.*; tibiam *codd.* in supradicto *A* 2. 3; supradictum *B* 7. 8; subdictum *B* 6. ordinem *A* 3. *B* 7. 8. fractae *om.* *B* 4; fracta *A* 4. *B* 1—3; fractam *B* 7. 8; facta *B* 6; facti *B* 5. et *om.* *A* 2. *B* 9. 10. ‖ 13 evidenter *B* 7; videnter *B* 8—10; evidentem *B* 6. fuerint *om.* *B* 9. 10; fuerit *A* 3. 4. *B* 2—4. 7. 8; ordine fuerit *B* 5; fregerit *B* 6. debilitatem *B* 7. 8; devilitatem *B* 1; debilitatum *B* 6. dampnata *A* 4. *B* 1—5. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; damnat *B* 6; damnatam *B* 7. 8. ea] a *A* 2—4. servivitur *B* 9. 10. antedictis *B* 6. 8. ‖ 14 decretum *B* 6. 8. ‖ 15 Vero *A* 2. 3; Verum *om.* *B* 6; Ceterum *B* 1—4. quicumque *A* 2. 4. *B* 2—4. 7—10; quecumque *A* 3; cumque *B* 1. res suas *B* 1. 6—8; rem suam *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* violentu *A* 2; violenti *A* 4; violente *B* 10; violento *B* 2—4. 8; violentio *B* 7; violenta *B* 6; violentor *B* 1. resistent *B* 1 haec quae] et qui *B* 6. sunt *om.* *B* 6.

1) *Legi Romanae rubrica, quae respondeat huic titulo, deest; constitutio novella loco est legis, quae nunc Const. extrav. 5. extat, posita; ex quibus constitutionibus comparatis apparet novellam ea de causa editum fuisse, ut nonnulla, de quibus in priore lege nihil statutum erat, ordinaret; cfr.* Wilda *l. c. p.* 364. 421. 2) '*Superiores leges' v. supra in tit.* 5, 11 *et infra in Const. extrav.* 5; *cfr.* Wilda *l. c. p.* 732. 3) *Cfr. supra tit.* 2. 4) '*Antedatas leges' v. supra tit.* 11, 1*: quod iam Gaupp l. c. p.* 306 *adnotaverat. Perperam Bluhme haec verba ad Const. extrav. 5. refert.*

ex necessitate commiserit, is, qui inlaesus abscesserit, medietatem statutae solutionis, prout diversitas culpae poposcerit, inminente iudice cogatur inferre[1].

## XLVIIII. De[2] animalibus damnum facientibus et in clusura missis seu caballis pervagantibus.

[1.] Ad[3] utilitatem et quietem constat omnium pertinere, ut de singulis quibusque causis generalis definitio proferatur, sicque fiat, ut locorum comites atque praepositi competenter instructi evidentius iudicanda cognoscant. Si quis igitur caballos aut boves vel quaecumque animalia vicini aut consortis sui damnum sibi facientia ad domum suam claudenda perduxerit, ac si ea, priusquam ad dominum ipsorum directus possit nuntius pervenire, incendii casus everterit, medietatem eorum clausor exsolvat, nihilque ab eo ob haec amplius postuletur.

[2.] Verum si animalia in clusura reducta die et nocte fuerint retenta, et dominum eorum auctoremque rei is, a quo tenebuntur, scire non fecerit, et qualibet postmodum occasione perierint, omnia ab ipso, qui ea tacens retinuerit, reformentur. Nam si ille, ad quem animalia pertinebunt, admonitus fuerit, ut ea, sicut ordo postulat, taxata prius damni inlatione, recipiat, idque facere inconsulta abusione tardaverit, et

1 is — abscesserit *om.* *B* 7. lesus *B* 5. excesserit *B* 6. 8; discenderet *B* 5. medietate *A* 2. 3. statum *B* 9. 10; stante *B* 6; statuta *B* 8. || 2 diversitatem *B* 7. culpa *B* 5. 6. poscerit *B* 1; exposcerit *B* 6; proposcerit *A* 2; postulaverit *B* 7. 8. inminente] inmenenti *A* 3; in minime *B* 7; inenente *B* 8. cogantur *B* 4. inferre] exsolvere *B* 4. 9. 10. || 3 *Totus titulus deest* *B* 1. et in — pervagantibus *om.* *A* 4. missis — pervagantibus *om. in rubr.* *B* 2—4. *Rubricam usque ad verbum* pertinere *perducit* *B* 6. damno *A* 1. *B* 5. et *om.* *A* 1. *B* 5. 6. 8, *Til., Lind.* clusuram *B* 2—4; closuram *B* 7. messis *A* 1. 3. *B* 5, *Til.* || 5 Et in clusuram missis seu caballis pervagantibus *initio contextus habent* *B* 2—4. utilitatibus *B* 7. 8; utilitate *A* 3. quietatem *A* 3; equitatem *B* 6. omnibus *A* 4. quibuscumque *B* 7. generalibus *B* 7; generali *A* 3. sic qui *B* 8; si quique *B* 5; si que *B* 9. 10; si quid *B* 6. fit *A* 4. *B* 2—4. 9. 10; fiet *B* 6. ut *om.* *A* 3; ut in *A* 4. comitis *A* 3. *B* 7; comus *B* 5. atque] adqui *B* 7. praepositi *om.* *B* 7; propositi *A* 2. 3. || 7 competenter] cumque petenter *B* 7. instructa *B* 6. iudicandam *B* 8. cognoscat *B* 6. 7; agnoscat *B* 8. caballum *B* 6; caballus *A* 3. 4. *B* 7—10. || 8 bovis *A* 3. *B* 6—10. vel] aut *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* quicumque *A* 2. 3. *B* 6; quocumque *B* 8; quacumque *B* 5. 7. vicinis *A* 2. consortes *A* 4. *B* 3. 6; sortis *A* 2. 3. sui] suae *B* 2—4. 7. sibi *om.* *B* 7. facient *B* 2—4; facienti, *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; facientem *A* 4. *B* 5. 6; facientibus *B* 7. 8. || 9 claudendam *A* 2. 3, *Bind.*; claudendum *B* 9. 10; cludendam *B* 7. 8. duxerit *A* 2—4. *B* 2—4. 8. ac si] aut si *B* 2—4; ad se *B* 6; et si *B* 5; ac sic *Til., Lind., Bluhme.* ea] eam *B* 5. 7. 8; ad *B* 6. priusquam] ad domum prius *B* 5. dominum] dominorum *A* 1—4. *B* 2—4. 6. 8. ipsorum] suorum *A* 2. || 10 inc. cas.] incendi *B* 6. everterit] causaverit *B* 6; converterit *Til.* clausor] clausus *A* 3. solvat *B* 6. || 11 nihilque — postuletur *om.* *A* 4. *B* 2—4. ab eo ob haec] ab haec, *om.* eo ob, *A* 2. 3; ab eo (eum *B* 7. 8), *om.* ob haec, *B* 5—10, *edd.* || 12 animaliam *A* 2. 3. cluseram *A* 2; clusuram *A* 3. reductae *A* 2. 3; reductam *B* 6; redacta *B* 2—4. 7. 8, *Til., Lind., Bluhme*; redactae *A* 4. *B* 9. 10; redacti *B* 5. diem et noctem *B* 6. retentata *A* 2; retentatae *B* 9. 10. et *om.* *B* 7. domino *A* 4. *B* 2. 3. 6, *Lind.*; a domino *B* 5; ad dominum *B* 7; in domino *B* 4. || 13 auctoremque rei is] *sic* *A* 1. *B* 5, *Til.*; auctorem que regi his *A* 2; auctorem querens *A* 3, actorem querentis *A* 4; actorum (auctorum *B* 4) quaerens *B* 2—4; actorum queris *B* 6; auctorem qui rei his *B* 7—10; actorique rem is *ex coniect. Lind.*; actoremque querentes *Bluhme*; actoremque regi[s] his *Bind.* a quo] qui *B* 7; quae *B* 8. tenebitur *B* 8; tenebatur *B* 2—4; tenebantur *B* 6. 7; tenentur *B* 9. 10. scire] exire *B* 6. fecerint *B* 9. 10. et] a *A* 3. quolibet *A* 4; quodlibet *B* 2—4; quialibet *B* 8. postmodo *B* 10. || 14 occasionem *A* 4. *B* 5—8. perirent *B* 6; perierent *B* 5; petierint *B* 4. ab] ad *A* 4. ipsum *B* 7. 8. quia *B* 4. ea *om.* *A* 2. 3. *B* 4. 9. 10; eam *B* 7. retenuerit *B* 5. 10; tenuerit *A* 2—4. *B* 2—4. 6—9. reformetur *A* 2. *B* 6. || 15 pertinent *B* 9. 10. ea] eas *A* 1—4. *B* 5. 8—10; eos *B* 7. sicut] et *add.* *B* 9. 10. || 16 percipiat *B* 6. idque] id quid *B* 2—4. 7; id qui *B* 6. inconsoluta *A* 1. *B* 5; inconsolita *B* 6; inculta *A* 4. abusione] *sic* *B* 5. 6, *Til., Lind.*; bustione *B* 7; bosione *B* 8; abucione *A* 3; abutione *A* 4. *B* 2—4. 9. 10, *Bluhme*; abolitione *A* 1. 2, *Bind.*

1) *Cfr. supra tit.* 2, 2. 2) *Quamquam Lex Romana nullam rubricam, quae tit.* 49. *respondeat, exhibet* (*L. Rom. tit.* 13 *ad tit.* 23 *Lib. const. pertinet*), *tamen iam in gennino Libro constit. rubricam tituli* 49. *fuisse et* § 3. *legemque in* § 4. *citatam ad hanc rubricam pertinuisse existimo; cfr. etiam supra tit.* 1, 7. 3) *Cfr. supra tit.* 23, 3.

dum intra clusuram retinentur casum mortis aut debilitatis incurrerint, nullam* exinde calumniam* nullumque solutionis dispendium is, a quo retenta fuerint, patiatur. Quam quidem rem inter consortes et vicinos praecipimus custodiri.

[3.] Ceterum de iumentis et animalibus longe, ut solet fieri, pervagantibus, quod prius statutum est[1], universitatem convenit observare, id est: ut caballos alienos per regionem vagantes nemo corripiat. Sane si eos in rem suam damnum sibi facientes invenerit clauseritque, vicinis suis et consortibus contestetur, et si dominus eorum non venerit, tertio die eos praesentibus testibus extra fines suos expellat. Quod si quisquam aliter fecerit convictusque fuerit, triplici redibitione teneatur obnoxius.

[4.] Eam tamen legem, per quam anteactis temporibus inventos captosque caballos contestari et ad pueros nostros[2], qui multam per pagos exigunt, iusseramus adduci, ut eorum studio et diligentia servarentur, iampridem placuit non admitti; quoniam saepe atque evidenter agnovimus, sub eiusdem legis specie diversorum caballos eversos potius quam servatos.

L. De[3] occisis actoribus tam regiae domus quam privatorum.

[1.] Quotiens[4] eiusmodi causae consurgunt, de quibus praecedentium constitutio-

*) nullum exinde damnum aut calumniam *B* 9. 10.

1 clusura *A* 3. 4. *B* 2—4. 9. 10. tenentur *B* 7—10; retinetur *B* 6; retenetur *B* 5. casu *A* 4. *B* 4—6. 10, *h. l. lac.* debilitatem *B* 6. incurrerent *A* 3. *B* 8; incurreret *B* 5; incurrerit *B* 6. ‖ 2 nullumque (nullamque *A* 4. *B* 8; nullusque *B* 6; nullaqui *B* 5; nulla *B* 7) solutionis dispendium (dispendiam *B* 7. 8) *A* 4. *B* 2—10; que (*om.* *A* 1, *Til.*; quae *A* 3) solutionis aut dispendium *A* 1—3, *Til.* retinenda *B* 8. fuerit *B* 4. 7. 8. patietur *A* 2—4. *B* 2. 3. 7. ‖ 3 rem *om.* *B* 7. remitens *pro* rem inter *B* 6. consortis *A* 3. *B* 7. vicinus *A* 3; vicinis *B* 7. 8. praecepimus *B* 8. custodire *A* 3. 4. *B* 2—8, *B* 9 *h. l. lac.* ‖ 4 longe *om.* *A* 2. 3; longius *A* 4 *et codd. B.* fieri *om.* *B* 5. solifera *pro* solet fieri *B* 6. vagantibus *A* 4. *B* 5—8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; vacantibus (*vel* cacantibus) *B* 2—4. ‖ 5 statum *B* 4. 6. 8. est *om.* *B* 5. conveniet *A* 4. *B* 2—4. ut *om.* *B* 2—4. caballus *A* 3. *B* 6. 8. alienus *A* 3. *B* 6; alterius *B* 8. ‖ 6 per regione *A* 2. 3. *B* 9. 10. vacantes *A* 2. 4. *B* 9. 10; vacantis *A* 3; vacantibus *B* 7. corripiatur *B* 8. sane si eos] sanis seu *B* 6. res suas *B* 7. 8; re sua *A* 4. *B* 2—4. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; rem sua *A* 3. sibi *om.* *A* 2. 3. *B* 6—8. 10, *B* 9 *h. l. lac.* facientis *A* 3. *B* 6; facientibus *B* 7. ‖ 7 si *om.* *B* 4. ‖ 8 venerit *om.* *B* 6. tertia *B* 7. 9. 10; tertium *B* 8. diem *B* 8. eos *om.* *B* 5; quos *B* 6. ‖ 9 quisquam] quis *A* 4. *B* 7; quisque *A* 2. 3. *B* 2—4. 6. 8—10. aliter] alter *B* 6. et convictus *pro* convictusque *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.* ibi fuerit *B* 8; fuerat *B* 4. tripli *A* 2—4. *B* 2. 3; in tripli *B* 4; triplice quae fuerit *B* 8; trebli *B* 6. 9. 10; tribliciter *B* 5. 7. reddibitionem *B* 7; redebitione *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; debitione *B* 3; redibutione *A* 4. *B* 4; retributionem *B* 8; retributione *Bluhme:* solucione *B* 5. teneatur] reddatur *A* 1. *B* 5, *Til.* ‖ 10 Eam *om.* *B* 6; Ea *A* 4. *B* 2—4. 8—10; Eas *B* 7. tamen] sane *A* 2—4. *B* 2—4. 7—10; ante *B* 6. lege *A* 2—4. *B* 2—4. 6. 9. 10; legi *B* 7. 8. anteactis] actis *A* 2. 4. *B* 2—4. 6. inventus captusque (qui *B* 7) *A* 3. 4. *B* 2—4. 7. 8; invinctus captusqui *B* 6. caballus *A* 3. 4. *B* 2—4. 6. 8. ‖ 11 contestare *A* 3. *B* 2—5. 7. 8; contestaret *B* 6. et *om.* *A* 4. *B* 2—4. 6. ad *om.* *B* 7; a *A* 4. *B* 2—4. 8. pueris nostris *B* 2—4. qui] quae *B* 5. 8. multa *A* 2. 4. *B* 2—4. 6—8. exigent *A* 4. *B* 2. 3. 6; exeguntur *A* 3; exagentiis *B* 8. addici *A* 2. 3. ‖ 12 studium *B* 5—8. diligentiam *B* 6—8. servantur *B* 4; servaretur *A* 2. iampridem — admitti *om.* *A* 2. admittere *B* 5. ‖ 13 cognovimus *B* 4, *Til.*, *Lind.* eius *A* 1. *B* 5. 8, *Til.*, *Lind.*; eisdem *A* 2. leges *B* 5. 6; legibus *B* 7. specie *om.* *B* 8; speciem *B* 7; spacio *B* 6. diversorum] de ipsorum *B* 6. caballus *A* 3. *B* 8. eversus *A* 3. 4. *B* 4. 6. 8—10; everses fuis *B* 7; deversos *Til.* ‖ 14 servatus *B* 6; servatas *A* 2. 3; servatur *B* 7; servaretur *B* 8. ‖ 15 reges *B* 6. domum *B* 1. ‖ 16 huiusmodi *B* 9. 10. causi *B* 6. consurgent *B* 8; surgunt *B* 7. praecedencius *B* 6. constitutionem *A* 3. *B* 7. 9. 10.

1) *Perperam Bluhme, LL. III, p. 553, n. 17, et Gaupp l. c. p. 306 opinati sunt, 'prius statutum' illud in Libro constitutionum non exstare, quoniam argumentum illius statuti in hac ipsa paragrapho insertum esse patet; minime vero ex 'universitate' memorata suspicari possumus hanc legem a Gundobado una cum fratribus regnante editam et postea, ut per universum regnum Burgundionum valeret, repetitam esse.* 2) *'Pueri nostri' (sc. regis) appellantur 'wittiscalci' infra in tit. 76.* 3) *Legi Romanae rubrica, quae respondeat huic titulo, deest; novella lex est ad genuini Libri const. titulum 2; cfr. supra p. 42, not. 3.* 4) *Cfr. supra tit. 2, 1; 10.*

num ordo non evidenter observanda decrevit, necesse est, ut terminandae causationis modum instructio legibus adiecta contineat; quatenus singulorum locorum iudices, ignorantiae cunctatione submota, finem litibus congruenter inponant[1].

Idcirco iubemus: ut, si quis, tam Burgundio quam Romanus, ingenuus actorem possessionis nostrae, non manifesta necessitate conpulsus, occiderit, CL solidos cogatur inferre.

[2.] Si alterius fuerit actor occisus, C solidi in compositione criminis numerentur.

[3.] Verum si a servo cuiusquam ignorante domino actor patrimonii nostri vel cuiuslibet alterius occidatur, sicut de reliquis statutum est[2], servus tradatur ad mortem.

[4.] Quod si sciente domino crimen homicidii fuerit perpetratum, servus iudici praesentatus intereat; dominus autem integrum interfecti pretium solvat, multam nihilominus XII solidorum conpellatur inferre.

[5.] Ceterum[3] si quisquam seu nostrorum seu privati hominis actorem cede aut vulneribus vexatus occiderit, idque evidenter fuerit adprobatum, ea satisfactionis forma servabitur, quam custodiri anteriorum legum statuta iusserunt.

## LI. De[4] his, qui debitas filiis substantiae suae non tradiderint portiones.

[1.] Quamlibet haec in populo nostro antiquitus fuerint conservata*, ut pater

*) fuerit consuetudo servata *B* 7. 8, *Bluhme.*

1 ordinem *B* 5. 6. observandam *A* 2. 3. *B* 6—10; observando *A* 4. ut *om.* *A* 4. *B* 1—4. 6 terminandi *B* 6. 7; terminando *B* 1. || 2 modo *A* 1. 2. *B* 5. 6. legis *B* 9. 10. abiecta *A* 2. locorum *om.* *B* 5. iudicis *A* 3. 4. *B* 1—4. 9. 10. || 3 ignorantia *A* 4. *B* 1—4. cunctationem *A* 4; cunctationi *A* 3; cunctationis *B* 1. 6. mota *A* 2. *B* 5. finibus *A* 4. *B* 1—4. 6; sine *A* 3. inementibus *pro* finem litibus *B* 7. congruentem *B* 9. 10, *Bluhme, Bind.*; congruentis *A* 3. 4; congruentes *B* 1—4. 8; conruentibus *B* 5. inponat *A* 4. *B* 6. 9. 10; inpugnant *B* 7. || 4 quam ingenuus *B* 7; ingenuum *A* 1—3. auctorem *B* 7; auctorum *B* 4. || 5 manifeste *B* 7. 8; manente *A* 4. necessitatem *B* 1. 6—8. CL] C *B* 3. cogatur — solidi *om.* *B* 5. | 6 inferre] exsolvere *B* 6. || 7 auctor *B* 3. 7. in *om.* *B* 3. compositionis *A* 4. *B* 2—4. 9. 10; compositionem *B* 1. 6. crimine *B* 2—4. 9. 10; de criminum *B* 1. numeretur *B* 1. 5; inferri *add.* *B* 6. || 8 Vero *B* 9. 10; Tunc vero *A* 4. cuiuscumque *B* 6. domino] et ignorantem *add.* *B* 1. patrimoniae *B* 4. 6. 9. 10; patrem munii *A* 3. nostri *B* 9; nostra *B* 10. vel] aut *B* 7. 8. || 9 occiderit *B* 1. servos *B* 6. tradantur *B* 6; tradetur *B* 1. || 11 si *om.* *A* 3. *B* 1. scientem *B* 8; consciente *B* 4. omicidiis *B* 6. perpetratus *A* 4. *B* 6. servus] vero *add.* *B* 6. iudici] iudicem *B* 5. 7. 8; iudice *B* 6. 9. 10; in iudicio *A* 2. 3. || 12 praesentatur *B* 4. intereat *om.* *B* 7. 8. autem *om.* *B* 4. 6; aut *A* 3; vero *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* interfecti *om.* *B* 7. 8; interfecta *B* 6. solvat] reddat *B* 3. multam *ex emend. Bluhme, Bind.*; multa *A* 2. 3. *B* 9. 10; multum *B* 1—4. 6; multum numerum *A* 4; et multum *B* 7. 8; multae autem *A* 1. *B* 5; multae autem nomine *ex emend. Til., Lind.* nihilominus *om.* *A* 1. 4. *B* 5. 7. 8; nihil hominis *A* 3. *B* 1. || 13 XII solid. — hominis (*l.* 14) *om.* *B* 1. conpellantur *B* 9. 10; conpellarum *A* 3; inpellatur *A* 4; quogatur *B* 6. || 14 nostro *B* 8—10; nostri *B* 7; nostrum *A* 3. 4. *B* 2—4, *Til., Lind., Bluhme.* seu privati *om.* *B* 7. 8. sive *A* 2. 3. homines *B* 7. 8. auctorem *A* 2; actori *B* 4; actores *B* 7; actoris *B* 8. cede] *sic* *A* 2—4. *B* 1—4. 9. 10, *Lind., Bluhme, Bind.*; cedi *B* 7. 8; occidere *B* 6; cedendo *A* 1. *B* 5, *Til.* || 15 aut] ac *B* 7—10. vexatus] *sic* *A* 2—4. *B* 5—10, *Bluhme, Bind.*; vexatum *B* 1—4, *Lind.*; vexando *A* 1, *Til.* idque] id est *B* 7. 8; atque *B* 1—4; aut qui *B* 6. conprobatum (*vel* conprovatum) *A* 4 *et codd. B.* ea] eas *B* 6; a *B* 7; et *B* 8. satisfactione *A* 2. 4. *B* 2—4. 6. 8—10; satisfactionem *B* 1. 7; satisfactiones *B* 5. || 16 firma *B* 1—4. servabitur] tenebitur *A* 4. *B* 1—4. 6—10; continebit *B* 5. qua *B* 7. 8. custodire *A* 3. 4. *B* 1—8. anteriorem *B* 5. constituta *B* 4; statutum *B* 7. || 17 *Totus titulus deest* *B* 1. debita *B* 2—4. 6. 8—10. filii *B* 4. 7. filiis suis substantiae nostrae dare portiones, *rel. om.*, *B* 6. non *om.* *B* 7. traditam *A* 2; tradiderunt *A* 3. *B* 2. 3. 7. 8. portionis *B* 7. || 18 Quodlibet *A* 2. haec *om.* *A* 2. *B* 7. 8. antiquitas *A* 3; antiquitatis *B* 6. fuerit *A* 4 *et codd. B.* observata *ex coniect. Til., Lind.*; servata *Bind.*

1) *Cfr. Prim. Const.* 10. 2) *Delegatur ad tit.* 2, 3. 3) *Cfr. supra tit.* 2, 2. 4) *Cfr. L. Rom. tit.* 26: De his, qui debitas filiorum de maternis bonis non tradiderint portiones. *Non totus titulus novella lex est. Cfr. supra p.* 41, *not.* 1; *p.* 52 *not.* 4; *p.* 61, *not.* 4; *Schroeder l. c. p.* 297; *Glasson in 'Revue historique' IX, p.* 595. 614; *Ficker, Erbenfolge l. c. I, p.* 266. 271 *sqq.*

eum filiis propriam substantiam aequo iure divideret, tamen emissa iam pridem lege[1] custodiri huiusmodi ordinem iussimus et patrum utilitatibus consulentes adiecimus, ut ex eo, quod in portione patris veniebat, faciendi quod voluisset haberet liberam potestatem. Sed quia in nostra nuper disceptatione praeclaruit, Athilam quendam et antiquae constitutionis seriem praeterisse et saluberrimae legis praeceptionibus resultasse nec debitam tradidisse filio portionem et ita facultatem suam per inlicitos scripturarum titulos ad alias transtulisse personas, ut nihil exinde ad filium voluerit pertinere: et ne quisquam inprobum huiusmodi sequeretur exemplum, quod contra legem fecerat, ex lege iussimus non valere, omnemque eius substantiam filio addiximus possidendam. Iudicium quoque nostrum, ut praesumptoris inobedientiam resecavit, ita inditum legibus generalis praecepti iustitiam retinebit.

Idcirco salvo eo, quod in huiusmodi negotiis promulgata dudum lege praecepimus, quisque patrum filiis conpetentes substantiae non tradiderit portiones, nihil contrarium, nihil per scriptorium in praeiudicium faciat filiorum, ac si fecerit, nullius poterit esse momenti.

[2.] Illud[2] tamen huiusmodi legis vigore placuit definiri, ut filius de portione, quam acceperit, faciendi quod voluerit liberum potiatur arbitrium, ita ut, si sine sobole

1 aequo] quo *B* 6. dividerit *A* 4. *B* 2—4. 7. 8; deviderit *B* 5; viderit *B* 6; deviderunt *A* 3; dividerent *A* 2. emissam *A* 1. 2. *B* 5, *Til.* iam *om.* *B* 6. 8. conpridem *B* 8. legem *A* 1. 2. *B* 5—8, *Til.* ‖ 2 custodire *A* 3. 4. *et codd. B.* ordine *A* 1. *B* 5, *Til.* iusserimus *B* 6; iussemus *A* 3. *B* 5. 8; inbemus *A* 1. 2. et] ut *B* 5. 6. patruum *B* 8; patrem *B* 5. consulentis *B* 7. 8; consolentes *A* 3. 4. *B* 5. 9. 10; consolentis *B* 6. adiecimus *om.* *B* 7. 8; addicimus *B* 6. ut *om.* *B* 6. ex *om.* *B* 8; in *B* 7. ‖ 3 portione, *om.* in, *B* 7; in portionem *A* 3. *B* 8—10, *Bluhme, Bind.*; in porciones *A* 1. *B* 5. *Til.* evenebat *B* 6; eveniebat *B* 9. 10. ‖ 4 nostro *A* 2; nostram *A* 4; stranio *B* 6. nuper *om.* *B* 6. disceptationem *A* 4. *B* 7. 8; pro disceptione *B* 6. perclaruit *B* 7—10, *Bluhme, Bind.* Athilam] *sic* *A* 1. *B* 5; Atillam *A* 2, *Bind.*: Adillum *B* 2—4; Adthelam *B* 9; Athelam *B* 10; Adtalem *B* 6; Uthilam *A* 3; Utillam *A* 4. *B* 7. 8. et *om.* *B* 6. antiquae *om.* *B* 6; antiqui *A* 2. 3. *B* 7. 8. ‖ 5 constitutionem *B* 7. 8; constitutionibus *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* seri est *A* 3. praeterissem *A* 4; praeter se *B* 7. 8. salubrime *B* 8; salubrissime *B* 9. 10. resultasset *B* 9. 10; resultas sed *B* 8; resolutus *B* 6. ‖ 6 nec] et non *B* 6. debita *A* 4; debitum *B* 5; debilitatem *B* 4. tradidissem *B* 7; tradidisset *B* 8. filium *B* 7. 8; filii *A* 4. pro (per *B* 9. 10) inlicitis *B* 6. 9. 10; per inlicitus *A* 3. *B* 5—7; per inlicitum *A* 2; per inlicito *B* 3. scripturam *B* 4. ‖ 7 titulus *A* 3. 4. *B* 5. 7; titulis *B* 6. 9. 10; titulo *B* 8. ad] ut *A* 3. transtulisset *B* 9. 10. ut] ob *B* 6; aut *B* 5. inde *B* 8. voluit *B* 6. 8—10. pertineri *A* 2. ‖ 8 et *om.* *A* 1, *Til., Lind., Bluhme.* ut *pro* et ne *A* 4. *B* 2—5. inprobium *B* 6. huiusmodi] huius mundi *B* 5; eiusdem *A* 4. *B* 2—4. 6—10, *Bluhme*; eius *A* 2. 3, *Bind.* sequeretur] requiratur *B* 9. 10. contra lege *A* 3. *B* 6. 8. fecerit *B* 5; fecimus *B* 7. 8. ‖ 9 ex legem *B* 7; ex legi *B* 8. substantiae *B* 6. filium *A* 4. *B* 2—4. 7. 8. adduximus *A* 3. *B* 3. 4. 8; diximus *B* 6. ‖ 10 Iustitia quique nostra *B* 6. quamque *A* 2. ut *om.* *B* 6; et *B* 7. 8. praesumptores *B* 5. 6. inoboedieutia *B* 9. 10. resecabit *B* 7. ita *om.* *B* 7. inditum] indicium *A* 3; inditibus *A* 2; indictum *B* 3. 4. 7; ut dictum *B* 8; inditam *ex coniect. edd.* legis *A* 4. *B* 2—4. ‖ 11 generalis] praeiudiciales *B* 5; generales *A* 2. iustitiam] rei *add.* *B* 6. retinebunt *A* 4. *B* 2—4; generabit *A* 3. ‖ 12 salva *A* 2. 3; salvum *B* 7. 8. eo] et *B* 6. eiusmodi *A* 4. *B* 2—4. 6. omnes negucias *B* 5; negotionis *B* 3. promulgatum *A* 4. *B* 6; provulgatum *B* 5; promulgato *B* 2. 3; promulgatam *B* 8; permulgatam *B* 7. dudum] dotum *B* 6; asdodum *B* 8. legis *B* 7. 8; legem *B* 5. praecipimus *A* 2. 4. *B* 2—5. 7; recipimus *A* 3; custodire *add.* *B* 7. 8. ‖ 13 filies *B* 5. 6. conpetentis *A* 2. 3. *B* 2. 3. 8; conpetentibus *B* 4. substantiam sui *B* 6. non tradiderit] nostrae dederint (dederit *B* 2—4) *A* 4. *B* 2—4; non tradiderunt *B* 7; non tradiderint *B* 9. 10. portionis *A* 3. *B* 7; portionem *B* 9. 10. contrarium *om.* *B* 7. 8; in contrarium *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* ‖ 14 nihil *om.* *B* 7. 8. pro (per *A* 3; prae *B* 6) scripturium *A* 1. 3. *B* 5. 6; per inscriptorium *B* 7; per scriptorum *B* 8; per scripturam *ex coniect. Til., Lind.* praeiudicio *A* 4. faciet *A* 2; facti et *A* 3; facit *B* 8; faciebat *B* 9. ac] aut *B* 2—4, *Lind.*; hec *A* 2. 3. *B* 6; hoc *ex coniect. Til.* nullus *B* 6—8. ‖ 16 huiusmodi *om.* *B* 7. 8; huiuscemodi *A* 4. *B* 2—6. 9. 10; huius *A* 2. 3. vigore] vicore *B* 7; errore *A* 4. *B* 5; errorem 2. 3; errorum *B* 4. placavit *B* 8. definiri ut — vindicabit (*p.* 84, *l.* 3) *om.* *B* 5. definisse *A* 2. 3; definire *A* 4. *B* 4. 6—8. ut si *B* 7. de portionem *A* 3. *B* 6—8. ‖ 17 acceperat *A* 4. *B* 8; aceiperit *B* 6. 9. 10; accipit *B* 2—4. voluisset *B* 2—4. posseatur *A* 3; patiatur *B* 6—8. 10, *B* 9 *h. c. lac.* si *om.* *A* 4. *B* 2—4. 6. 9. 10; se *B* 7. 8. obolis *B* 7. 8; sole *B* 6.

1) *Laudatur tit.* 24. 5. *Cfr. tit.* 1. 75, 1. 2) *Novellam legem ad hoc statutum datam v. infra in tit.* 78.

moriatur, et patrem eius superesse fatorum decreta permiserint, et de rebus in suo dum viveret iure compositis neque donationem fecerit neque condiderit testamentum, pater suus ita successionem, de qua loquimur, suis partibus vindicabit, ut nihil exinde abalienandi habeat potestatem: ipsoque in fata conlapso ad reliquos filios defuncti fratris substantia remeabit.

[3.] Ornamenta[1] quoque et vestimenta matronalia ad filias absque ullo fratris fratrumque consortio pertinebunt; quod quidem de his ornamentorum vestimentorumque speciebus circa filias ex lege servabitur, quarum mater intestata decesserit. Nam si quid de propriis ornamentis vestibusque decreverit, nulla in posterum actione causabitur*.

[4.] Quod si necdum nupta puella sorores habens de hac luce transierit suamque per scripturam aut coram testibus non vulgaverit voluntatem[2], portio eius post eius mortem ad sorores suas, remota, ut dictum est, fratrum commotione**, pertineat.

[5.] Verum si defuncta non habuerit puella germanam et de rebus suis non evidenter observanda decreverit, fratres sui heredes accedant***.

*) cassabitur *A* 1. 3. *B* 5, *editiones*; cessabitur *A* 2. **) commucione *A* 3; communione *A* 4. *B* 2. 4, *Til.*, *Lind.*, *Bluhme*; communionem *B* 5—10; commonitione *B* 3. ***) Data sub die IIII kl Apl Lugduno *addunt B* 9. 10; *quae subscriptio repetita legitur in iisdem codicibus in fine tituli sequentis.*

1 moritur *B* 7. et patrem] patremque *A* 3. 4. *B* 2—4. 7—10; patrem *om.* et, *A* 2; patre quam *B* 6. factorum *A* 3. 4; facturum *B* 2—4. 6. 7; faturum *B* 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.* permiserit *B* 3. 6. 7; promiserint *B* 8. in suo] in suum *A* 4; incerti *B* 6. || 2 dum] in votum *B* 6. vixerit *B* 9. 10; veverit *A* 3. *B* 8; adviverit *A* 4; advenerit *B* 2—4. donatione *B* 7; dominationem *B* 3. faceret *B* 7. condederit *A* 4. *B* 6; condediret *B* 7; conciderit *A* 3. || 3 pater suus — habeat potestatem *om.* *A* 1—3. successione *B* 2—4. 7. 8. quo *B* 4. 8. vindicavit *A* 4. *B* 2. 4. 10, *h. l. lac.* exinde] ex ea *B* 5—10. || 4 alienandi *B* 5. 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.* ipsumque *B* 7. 8; ipso (ipsum *B* 5) quoque *A* 3. *B* 5. in (*om.* *A* 1. 2) facta *A* 1—3. *B* 5—7; in facto *B* 3. 4; in fatam *B* 8; infante *A* 4. conlapsum *B* 5. 7. 8. ad] de *A* 4. defuncti fratres *A* 3, *Til.*; defuncto fratre *A* 1. 2, *Bind.*; defuncti patris *A* 4. *B* 2—4. || 5 substantiam *A* 2—4. *B* 6. 7. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; substantiae *B* 8. remeavit *A* 3. *B* 7. 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; remanebit *A* 4. *B* 2—5, *Til.*, *Lind.*, *Bind.* || 6 ornamentum *B* 7; orna *A* 3. quoque *om.* *B* 8. et *om.* *B* 7. vestimentum tam *B* 7. matronilia *A* 3; matrimonialia *errore manifesto Walter.* ulla *A* 1. *B* 5. 6; ullum *B* 7. 8; illius *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* fratres *A* 3. *B* 6. || 7 fratrorumque *A* 4. *B* 2—6; fratrum (fratrorum *A* 3), *om.* que, *A* 2. 3; fratrorumve *B* 9. 10; fratrorum vel, *om.* que, *B* 7. 8. consortium *B* 5. 7. 8; consortia *A* 2. 3. vestimentorumque *om.* *B* 7. || 8 que *om.* *A* 4. *B* 8. specibus *A* 1. 4. *B* 5. 7—10; specialibus *A* 3. servetur *B* 8; serventur *B* 7. quarum — propriis *om.* *B* 7. 8. intestate *A* 3; intestatu *A* 1. *B* 5. discesserit *A* 2. 3. *B* 2—4. 6, *Bind.* || 9 si quid] sicut *A* 4. ornamentibus *B* 9. 10. vestibus (vestimentibus *A* 3), *om.* que, *A* 2. 3. decreverat *B* 8. nullam *B* 7—10. in postero *B* 2—4; in posterio *B* 6. accio *B* 6; actionem *B* 7—10. || 11 si *om.* *A* 1. 4. *B* 2—5. necdum] nec *A* 4. *B* 2—6. 9. 10; ne *B* 7. 8. nuptam *B* 7. puellam *B* 7. 8. sorore *B* 6; sororis *A* 3. *B* 8. transcesserit *B* 6. || 12 scriptura *B* 6. portio eius *om.* *A* 4. *B* 2—4; porcione eius *B* 6. || 13 post eius mortem *om.* *A* 2. 3. *B* 6—10, *Bluhme*, *Bind.* ad] ac *B* 7. 8. remota] remutavi *A* 4; remuta *B* 5. ut *om.* *A* 4; aut *B* 5. fratrorum *A* 3. 4. *B* 2—4. 6—10. || 15 Verum *om.* *A* 4. *B* 2—5. defuncto *A* 3. habeat *B* 4. puella *om.* *B* 7. 8. germana *A* 2—4; germanas *B* 2—5. 7—10; termina *B* 6. et *om.* *B* 5. 7; si *A* 4; sit *B* 6. || 16 observandum *B* 7. 8. decreverat *B* 8. frater (fratres *B* 5. 6; et frater *B* 7) suus (suos *B* 5. 6) heres (here *A* 3; heredes *B* 2—4; heredis *B* 5. 6 et res *B* 7) accedat (accidat *B* 4; succedat *A* 3. *B* 6; accedant *B* 7) *A* 3. *B* 2—8. suos *A* 4.

1) *Cfr. supra p.* 53, *not.* 2. 2) *Cfr. tit.* 43. 60, 2.

## LII. De[1] mulieribus desponsatis, quae ad aliorum consortium adulterio instigante transierint.

[1.] Quotiens huiusmodi causae consurgunt, de quibus nihil praecedentium legum statuta iusserunt, ita ambiguitatem rei oportet absolvi, ut emissum iudicium perpetuae legis robur accipiat, et specialis causa generalem teneat aequitatem.

[2.] Auditis igitur atque perpensis criminalis negotii meritis, quod inter Fredegiselum spatarium nostrum[2] et Baltamodum nec non et Aunegildem vertebatur, sententiam diximus, quae recens facinus resecaret et futuris temporibus modum districtionis inponeret.

[3.] Et quoniam Aunegilde post mariti prioris obitum in sua potestate consistens[3] se antedicto Fredegiselo non solum ex parentum consensu, verum etiam proprio arbitrio et voluntate donaverat, et maiorem nuptialis pretii partem[4] sponso adnumerante perceperat, fidemque placiti libidinis ardore succensa disrumpens ad Baltamodi non

1 *Verba rubricae* quae — transierint *ad contextum trahunt* B 5. 8. disponsatis A 1. 3. 4. B 1—3. 5—7. 9. 10. quae *om.* B 8; qui B 9. 10. ad *om.* B 6. 8. aliorum *om.* B 8. consortio A 2—4. B 2—4. adulterio *om.* B 1—4, *Lind.*; adulterium A 4. B 5. 7. 9. 10; alterum B 8; adulterii *ex coniect. Bluhme.* || 2 instigante] libidine (libidinem B 1) *add.* B 1—4, *Lind.*, *Bluhme.* transierunt B 9. 10; transirent B 6; transierit B 1. 7. 8. || 3 Quotienscumque A 1. B 5, *Til.*, *Lind.* eiusmodi A 4. B 1—4. 6—8. consurgunt] surgunt B 7. 8; sunt A 2. 3. de *om.* B 7. 8. praecedentium] praesentium B 9. 10. legum *om.* B 5; longum B 8. || 4 statura B 1. iusserunt] disserunt *Lind.*, *Walter.* ambiguitatem] a nobis aequitatem A 2; ambo eguetatem A 3; ambo equitate B 7. 8. rei] rem B 5; regi B 1. ut *om.* B 1—4. emisso A 4. B 1—5. iudicio A 4. B 1—4. perpetuo B 1—4; perpetua B 6. || 5 legis] paccionis B 6. robor A 3. B 1. 5. 7. 9; rubor B 6. speciale B 7. 8. causam B 8. generali A 4. B 6. teneat] et *add.* B 8. || 6 Audistis B 1. 7. 8. atque] ac B 7. 8. perpensis] praesens B 7. 8. criminalibus A 4; criminis B 1. in negotii B 4. meritis] segregamus *add.* B 7. quod] et *add.* A 2. Fredegiselum] *sic* A 1. 4; B 2. 3; Fredegyselum B 6; Fredegisdum B 4; Fredegisdo B 8; Fredegiselo B 5. 7. 9. 10; Fredregiselum B 1; Fredegliselum A 2; Fridigiselum A 3, *Bind.*; Fredegiselum *Lind.*, *Walter.* || 7 espatarium B 7; spatario B 6. 9. 10. nostro B 6. 9. 10. Baltamodum] *sic* A 1. 3. 4. B 1. 5. 8; Baltamodo B 6; Baldamodum A 2; Balthemodum B 2—4, *Til.*, *Lind.*; Balthamodo B 7. 9. 10. Aunegildem] *sic* A 1; Aunegilde (Aunegildae B 3) A 3. 4. B 1—4. 6—8, *Bluhme*, *Bind.*; Aunegildum A 2; Aunihilde B 10, B 9 *h. l. lac.*; Audigilde B 5. vertebat B 1—4. sententia B 1. 7. || 8 quae] et *add.* B 1—4. 6; ei *add.* A 4; ut *add.* B 9. 10. recens] praesens A 4. B 1—10. quaerens *pro* quae recens A 3. facinos B 7. 9. 10; facimus B 1. 3; fecimus B 5; fac nos B 8. resecarit A 3. 4; resecari ut A 2; reseraret B 9. 10; praecaverit B 1—4. modo B 7. 8. distinctionis B 1. 3. || 9 poneret B 7. 8. || 10 Et *om.* B 9. 10. quia B 6. Aunegilde] *sic* A 2—4. B 1—4. 6. 8; Aunigilde B 7. 9. 10; Aunegildis A 1, *Til.*; Aunigildis B 5. in sua *om.* A 2; in suam B 7. 8. potestatem A 1. B 1. 5. 7. 8. || 11 se] si A 4. B 1. 4. 7. 8. antedictum B 6. 7. Fredegiselo] *sic* A 1. 4. B 2. 3. 5; Fredegyselum B 6; Fredeglisco A 2; Fredegisdo B 4. 7. 8; Fredigiselo B 1; Fridegiselo A 3; Frigediselo B 10, B 9 *h. l. lac.* non *om.* B 6. solum] eorum *add.* B 6. ex *om.* B 6. consensum A 4. B 1—10. etiam] se *add.* B 9. 10. proprium arbitrium A 4. B 5. 7. 8. || 12 voluntatem B 1. 6. 7. 9. 10; voluptatem B 8. donaverit A 1—3. B 4—6. 10, *Til.*, *Lind.*, *Bind.*; dotaderat B 7; dotata erat B 8. et] in B 9. 10. maiore B 6. 9. 10; maiori B 2—4; maioris A 4. pretio B 8. parte B 1—4; parentem B 7; partibus B 8. sponsum A 4. B 5. 7. 8. adnumerantem B 7. 8; ad non errante B 6. || 13 perciperet B 5; perciperent B 7. 8; praeceperat A 3. 4; perceperit *Til.*, *Lind.* eius placiti B 6. lividinem B 1. libidens arderis B 6. disruptis B 10, B 9 *h. l. lac.* ad] a A 2. Baltamodi] *sic* A 1. 2. 4. B 1. 5. 8; Balthamodi B 2—4. 7; Baltamote B 6; Baldimodi A 3; Baldamodi B 9. 10. non tam] *om.* B 6; notam A 4. B 2—4; notitiam A 2.

1) *Legis Romanae titulus* 27: De puellis vel mulieribus desponsatis *demonstrat, hanc constitutionem a Sigismundo editam loco prioris nobis non traditae constitutionis genuini Libri const. esse positam; cfr. L. Visig. III, 1, 2. 4, 2. Sohm, Eheschliessung, p. 76; Sohm, Trauung, p. 3; Jahn l. c. I, p. 186. II, p. 42; R. Loening, Vertragsbruch l. c. p.* 153. 2) *Cfr. Waitz II, 2³, p. 74; Schroeder l. c. p. 136; Fustel de Coulanges, La monarchie franque l. c., p.* 149. 3) *Cfr. infra tit. 59. 85; J. Ficker in 'Mittheilungen des Instituts fur oesterr. Geschichtsforsch.', tom. suppl. II (1887), p.* 503. 4) *Cfr. infra tit.* 66. 69. 86.

tam vota cucurrit, quam ad consuetum flagitium remeavit, atque ob hoc non aliter tantum crimen tantumque dedecus libertatis quam sanguinis sui effusione debuerit expiari, tamen districtioni publicae dierum reverentiam[1] praeponentes iubemus, ut Aunegilde divino humanoque dehonestata iudicio pretium, hoc est CCC solidos, Fredegisclo coacta dissolvat.

[4.] Nec Baltamodum quidem ab ipsius damnationis merito segregamus, qui mulierem alterius coniugio debitam praesumpsit accipere, cuiusque mortem causa poscebat; sed sententiam nostram ab interitu eius sub hac conditione sanctorum dierum consideratio revocavit, ut, nisi cum aliis undecim[2] evidentia praebuerit sacramenta, quibus adfirmet: se eo tempore, quo ipsi saepius dicta Aunegilde quasi uxoris iure coniuncta est, ignorasse, quod Fredegisclo iam fuerat obligata, pretium suum, hoc est CL solidos[3], Fredegisclo non moretur exsolvere. Quod si iuraverit, neque damnum neque periculum patietur.

[5.] Iudicium vero in hac causa prolatum ad vicem mansurae in aevum legis praecipimus custodiri. Et ne quemquam deinceps ad exercendum tanti facinoris

1 vota] *om.* A 3. 4. B 1—4; voca B 5; vocata A 1. B 7; vagatam B 8. cucurrit] currit B 1; cucurrerit B 7. 8; quo correns B 6; atque ob (ab B 2—4) hoc *add.* A 4. B 2—4; ab hoc *add.* B 1. consuetam A 2. 3; consuetus B 1; consuetudo A 4; consuetudinem B 7. flagitio A 4. B 2—5; flagitiorum B 1. remeavit] remigavit B 6; levavit B 1. atque] *om.* B 1—4; haecque B 7. 8; ad B 6. ob hoc *om.* B 1—4; ab hoc A 2; ad hoc B 8. || 2 tantumque] et *Til.* dedicus A 3. 4. B 9; dedigus B 8; de cuius B 3; dequos B 6. libertates B 6; libertatem A 2. sanguine B 7. sui *om.* A 4; suae B 2—4; suis B 1. effusionem B 1. 6. 10, B 9 *h. l. lac.* debuerat A 4. B 7. 8. 10, B 9 *h. l. lac., Til., Lind., Bluhme.* || 3 expiare A 4. B 1—3. 5—8. 10, *Lind., Bluhme, Bind.* districtioni *om.* B 7. 8; districtionis A 4. B 1—4. 6. publicae *om.* A 4. B 7. 8. dierum *om.* B 7. 8. reverentia A 4. B 1; reverentiae B 6. proponentes A 4. B 1—4; proponendi B 7—10. Aunegilde] *sic* A 2—4. B 1—4. 6; Aunigilde A 1. B 7—10; Aunigelde B 4; Aunigille B 5. || 4 et divino B 1; divinum B 7. 8. humanoque *om.* B 7; humanumque B 8. dehonestate A 3. B 4. 5. 8; dehonestato B 1; dehunestada B 7; deonesta B 6. iudicium B 6—10. pretium *om.* B 1—4; praeiudicium B 5; per inditium A 4; suum *add.* B 5—8. 10. Fredegisclo] *sic* A 1. 3. B 2. 3. 5. 9. 10; Fredegiselo A 4; Fredegisdo B 4. 8; Fredisdo B 7; Fredeglisclo A 2; Fredreguselo B 1; Fridigisclo B 6. || 6 Baltamodum] *sic* A 1—4. B 6. 8; Balthamodum B 1—4. 7. 9. 10; Baltemodo B 5. ab] ad B 4. ipsius] istius A 2. 3. B 9. 10; istos B 8. damnatione B 6. 9. 10. merito *om.* B 6; merita A 4; meritus B 7; meritos B 8. subregamus B 1. qui] quia B 8; que B 6. || 7 mulier B 7. 8. adulterius A 3. coniugium A 4. B 5—8. debito B 6. praesumpserit A 2. 4. B 1—6, *Bind.* cuius, *om.* que, A 1. 4. B 1—5; cuius cumque B 6. mortis B 7. 8. causam B 10; causae B 6. || 8 sed *om.* B 4. sententia nostra B 6. interitum B 1. 7. 8. || 9 consideratione A 4; considerantiam B 7; considerantium B 8; considerato B 1; considerat B 6. revocabat A 2. 3, *Bind.*; revocabit B 1. ut *om.* B 7. undecim *om.* B 7. 8. evidentiam B 5. 7. 8; et videntia B 10. praebui B 6. || 10 quibus — tempore *om.* A 2. adfirmat A 4. B 5. 7. 8. se eo] sese eo A 3. 4. B 2—4; sed seo B 1; seu B 6. quo] quod A 2. B 1. 6—8. ipsi] *sic* B 6, *edd. omn.*; *om.* A 2; ipse A 3. 4. B 1—4. 7—10; ipsius A 1. B 5. sepiumdicta A 4; sepiusdictae A 1, *Til.*; saepiusdictam B 2—4. 7. Aunegilde] *sic* A 1. 2. 4. B 6; Aunegildae B 9. 10; Aunegid B 1; Aunigilde A 3. B 5. 7. 8; Aunegildem B 2—4; Aunegildi *Til.* quasi] qui B 1; quae B 2—4. uxore B 1; uxores A 3. B 5. || 11 coniunctus *ex coniect. Til.* Fredegisclo] *sic* A 1. 2. 4. B 2. 3. 5. 9. 10; Fredegisdo B 4. 7. 8; Fredigisclo A 3; Fredregisclo B 1; Fredegysclus B 6. fuerit A 4. B 6; fuerant B 5. obligatam A 1. B 1. 5; obligat B 6. ad precium, *om.* suum B 6; praeiudicium (proindicium B 1) *pro* pretium suum A 4. B 1—4. || 12 Fredegisclo] *sic* A 1. 2. 4. B 2. 3. 5. 6. 9. 10; Fredegisdo B 4. 7. 8; Fredregisclo B 1; Fredigisclo A 3. non moretur] numeretur (numaretur B 5) A 3. B 1—6. si] se B 7. 8. || 13 ad damnum B 1. ad periculum B 1; periculo A 3. patiatur A 4. B 1—4. 6—10, *Bluhme, Bind.* || 14 Iudicium *om.* B 7. 8. si vero (verum B 7) B 7. 8; verum B 5—7. hac *om.* B 6. prolatum] probatum A 4. B 2—4. 7. 8; provatur B 1. ad invicem B 5. 9. 10. mensure A 3. B 3. 5; mansuere B 1; manseri B 6. in evom A 3; in eum A 4. B 1—8; in eo B 9. 10. legibus B 7; leges B 6. || 15 praecepimus B 8. custodire (*vel* costodire) A 4. *et codd.* B. Et *om.* B 6; ut B 1. quemquam] quaquam A 2. 3. B 3. 4. 6, *Bind.*; quequam B 1; quisquam B 10, B 9 *h. l. lac.* inceps B 7. ad *om.* A 1—3. B 5; a de B 6. exercendo A 2; exerendum B 7. 8; exerendus B 6. tanti *om.* A 2. B 1—4; tam B 5.

1) *Verba* Dierum reverentia *et* sanctorum dierum consideratio *ad festum paschalem a.* 517. *die* 26. *mensis Martii (die VII. kal. Aprilis) celebratum referenda esse, recte iam monuit Canciani. De paschali indulgentia ab imperatoribus Romanis usitata cfr. Cod. Theod. IX,* 38 *(in L. Rom. Visig., Cod. Theod. IX,* 28*):* De indulgentiis criminum. 2) *Cfr. supra tit.* 8. 3) *Cfr. supra tit.* 2, 2.

ausum permissae nunc compositionis temperamenta sollicitent, iubemus, ut quoscumque similis facti reatus aequaverit, non tam dispendia sustineant facultatum quam capitis amissione plectantur. Rectius est enim, ut paucorum condemnatione multitudo corrigatur, quam sub specie incongruae civilitatis intromittatur occasio, quae licentiam tribuat delinquendi.

Data sub die IIII. kalendas Aprilis Lugduno. Agapito consule[1].

## LIII. De[2] hereditatibus filiorum, qui post patris obitum matre superstite intestati moriuntur.

[1.] Licet emissa iam pridem fuerit lege[3] constitutum, ut si defuncto patre intestatus obisset filius, ac si mater eius rebus superfuisset humanis, substantiam filii ita cunctis vitae suae temporibus possideret, ut post transitum eius universa, de quibus loquimur, propinqui eiusdem pueri ex paterno genere venientes acciperent, sed postmodum cum obtimatibus populi nostri inpensius de causa tractantes advertimus, speciem praedictae legis non minus dispendii ac litigii succedentibus exhibere quam

1 ausum] casum *B* 1—4; causam *B* 5. permissum *B* 5. 7. 8; promissae *B* 6; permisisse *A* 4. *B* 2—4. 9. 10. nunc] neque *B* 9. 10. temperamento *B* 9. 10. sollicite *A* 4. *B* 4; sollicti *B* 1—3. 5; sollicitet *B* 6; sollecetent *A* 3. ‖ 2 similes *A* 2. *B* 1—4. factus *A* 4; factis *B* 1. reatu *B* 8; reatis *B* 1. 6. aequaverit] sequaverit *A* 3. *B* 1. 8. dispendio *A* 4; dispendie *B* 7. 8; dispendites *B* 6. sustineat *B* 7—10; susteneunt *B* 1; teneant *B* 6. facultatem *A* 3. 4. *B* 5. 7. 8; equitatum *B* 1. capitae suae *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* ‖ 3 admisione *A* 4; admissione (admissiones *B* 1; admissionem *B* 5) *B* 1—8; amissionis *A* 2. est *om.* *A* 3. 4 *et codd. B.* ut *om.* *A* 3. 4 *et codd. B.* condempnationem *A* 4. *B* 1. 5—8. corrigitur *A* 4. *B* 1. 6. 8. 9. 10; corregitur *B* 2. 3. 7; corregatur *A* 3. *B* 5. ‖ 4 sub specie] substancia *B* 6; suspicie *B* 7. 8; specie, *om.* sub, *A* 2. incongrui *B* 6. civilitatis] incivilitatis *ex coniect. Til., Lind.*; cecilitatis *B* 6; civitatis *B* 1. intromittantur *B* 9. 10. qui *B* 1. 5. licentia *A* 4. *B* 6. 9. 10. ‖ 5 delinquenti *A* 4. *B* 1—4. ‖ 6 *Subscriptio abest a A* 4. *B* 1—5. Data lege gapegum sol leque *B* 6. Data *om.* *B* 7. 8; Dato *B* 9. 10. sub *om.* *B* 7. 8. Lugduno *om.* *A* 1—4. *B* 9. 10 (*cfr. autem finem tit. praeced.*); Hlugdunum *B* 7; Lugdunum *B* 8. Agapito consule *om.* *B* 9. 10; haccipiat *B* 7; accipiat *B* 8. ‖ 7 *Totus titulus deest B* 1. *Hoc loco A* 2 *rubricam tituli sequentis habet, omissa rubrica tit.* 53. hereditatis *B* 7. filiorum] eorum *A* 3. patris *om.* *B* 3. 4; patres *A* 3. matre — moriuntur *om.* *B* 8. matris *B* 4; matri *B* 7. superestates *B* 6; superstiti *B* 7. ‖ 8 intestate *B* 7; instate *B* 6. ‖ 9 *Initium tit. sc.* Licet — patre *om.* *B* 7. 8. emissam *B* 6; aemissem *B* 9. 10; missam *A* 2; misso *A* 3; missa *Bind.* fuerat *A* 4. *B* 2—5. legem *A* 2. *B* 5. 6. constitutum] permissum *A* 2. 3. *B* 6. 9. 10. ut si] quod si *A* 4. defuncti *B* 4. 6. intestator *A* 4. ‖ 10 obisset] hobisse steterit *B* 6. et filius *A* 4. *B* 2—4. 7. 9. 10. ac] aut *B* 2—4. sic *pro* si *A* 1, *Til., Lind.* superfuisset] *sic A* 3. *B* 7—10; superfusis *A* 1, *Til., Lind.*; perfusis *A* 2; superfluis sed *A* 4. *B* 2—4; super filias fuisset *B* 5; super filiis sed *B* 6. humani *A* 2; humanas *B* 5. substantia *B* 2—4. 6. 7; substantiae *B* 8. ita] ut ita *B* 10. ‖ 11 cuncti *B* 7. 8. vitae *om.* *B* 7. 8. sui *B* 6—8. temporibus *om.* *A* 4. possederit *A* 3. *B* 2—4. 8; possiderit *A* 4. *B* 6. ut *om.* *B* 6. ‖ 12 propinquus *B* 8; propinqua *A* 4; proquemque *B* 6. paternum generi *B* 8. acciperint *A* 4. *B* 2. 4. 9. 10; acceperint *B* 3; accipere *B* 8; adcederent *B* 6. ‖ 13 de causam *A* 2. 3; universa *B* 6. specie *B* 2—4; spetiam *B* 8; spaciam *B* 7; pre pretiae *pro* speciem *A* 4. ‖ 14 praedicti *B* 7—10; praedicate *B* 4. leges *B* 5. 6. ac *om.* *Til.* litigii *ex emend. Lind.*; litigiis *A* 1. 2. *B* 2—4. 10, *Til.*; letigiis *A* 3. 4. *B* 6; leticies *B* 5; litigus *B* 8; litigos *B* 7, *B* 9 *h. l. lac.* succedentibus] *sic A* 4. *B* 4. 6; succidentibus *B* 3. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; incidentibus *B* 2; accedentibus *A* 2. 3. *B* 5; accidentibus *A* 1, *Til.*; occidentibus *B* 7. 8.

1) *Id est dies* 29. *mensis Martii a.* 517. *Festo paschali a.* 517. *die* 26. *mensis Martii celebrato, sententiam regis, quae ut norma fieret in Librum constitutionum recipienda erat, subito post dies festos pronunciatam esse patet. Perperam annum* 517. *in dubitationem revocant Gaupp l. c. p.* 312 *sq.; de Hubé l. c. p.* 250. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 28: De luctuosis hereditatibus. *Titulum* 53, *qualis nunc extat, novellam legem ad tit.* 24, 3 *praebere atque antiquioris constitutionis loco positum esse constat; utrum autem haec prior constitutio perdita sit, an in alios titulos, qui ad ius hereditarium spectant, transierit, in dubio relinquimus.* 3) *Laudatur tit.* 24, 3.

commodi, dum inter se diverso ambitionis iure dissentiunt, quorum alterum tarditas adeundae hereditatis offendit, alterum proprietas amissa conturbat; ideoque rectius visum est, ut sub eiusmodi temperamento praefatae conditionis vinculum laxaretur, quo non reservari negotium placuit, sed finiri.

[2.] Qua de re iubemus, sicut iam similis causa nostro est conclusa iudicio, quotiens in hunc casum contraria fatorum decreta vertuntur, continuo inter matrem defuncti pueri, si tamen puella defuerit, et propinquos, quorum supra fecimus mentionem, relictae facultatis divisio aequo iure et ordine celebretur, ita ut unusquisque de medietate percepta faciendi quod voluerit ex lege habeat potestatem. Consultius nempe utilitatibus partium causae vestigio terminantur, quam temporibus suspensa proficiunt.

## LIV. De[1] his, qui tertiam mancipiorum*) et duas terrarum partes contra interdictum publicum praesumpserint.

[1.] Licet eodem tempore, quo populus noster mancipiorum tertiam et duas terrarum partes accepit, eiusmodi a nobis fuerit emissa praeceptio, ut quicumque agrum cum mancipiis seu parentum nostrorum sive nostra largitate perceperat, nec mancipiorum tertiam nec duas terrarum partes ex eo loco, in quo ei hospitalitas fuerat

*) tertium mancipium (mantium *B* 7; mancipium *om.* *B* 10) *A* 2—4. *B* 2. 3. 7—10, *Bluhme, Bind.*

1 quam commodi dum] cum quo modicum (moditum *B* 7) *B* 7. 8; quam quomode *B* 6; quam modico, *om.* dum, *B* 9. 10. dum] cum *B* 2—4. diversi *B* 7. 8. ‖ 2 quarum *B* 4. 7. 8. retarditas *B* 4. tarditas — alterum *om.* *B* 5. adeundo *A* 4. *B* 2—4; adeunda *B* 6; ad eundem *A* 2. *B* 7—10. hereditas *B* 2—4. 6; hereditati *A* 4. ammissa *A* 2. *B* 6; admissa *B* 7; admissam *B* 8. ‖ 3 ideoqui *B* 2. 3. 8; ideo quia *B* 4. sub] si *B* 7; se *B* 8. huiusmodi *B* 7—10. temperamentum *A* 4. *B* 7. 8. praefatae — vinculum *om.* *B* 7. 8. praefacte *A* 3; praefeete *B* 9. 10; praefacta *B* 5. ‖ 4 quo] quod *B* 4. 7. 8; qui *B* 6. reservari] *sic* *A* 2. *B* 9. 10, *Bind.*; reservare *A* 4. *B* 3. 4. 6—8; servari *A* 1, *Til.*; servare *B* 2. 5, *Lind., Bluhme.* negotio *A* 2. *B* 6; negutio *A* 3. placuit *om.* *B* 5. sed finire *A* 4. *B* 5. 6. 9. 10; sed sinere (sine rem *B* 2. 4) *B* 2—4; se definire (difinire) *B* 7. 8. ‖ 5 causam *B* 8. nostra *B* 5. 7. 8; nostram *B* 8. concluso *A* 4. iudicium *B* 5. 7. 8. ‖ 6 in] inter *A* 4. *B* 2—4. casu *A* 4. *B* 6; causa *B* 2—5. contrario *B* 3. factorum *A* 4. *B* 5; factorem *B* 2—4; faturum *B* 7. 8; fratrorum *B* 6. vertunt *A* 4; vertatur *B* 5; vetuntur *B* 8; veniuntur *B* 10. matrem *om.* *B* 3. ‖ 7 defuncte paveres *B* 6. si] sed *B* 7. 8. propinquus *A* 2. *B* 7. 8; propinqui *B* 5; propinquitas *A* 1. quarum *B* 7. 8; corum *B* 9. 10. mencione *A* 3. ‖ 8 relicti *B* 2. 3. 6. 7; relictis *B* 4. 8; relicta *B* 9. 10. facultates *B* 6. aequo] ego *B* 6. ordinem *B* 6. celebraretur *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* ut *om.* *B* 6. de *om.* *A* 2. *B* 5. medietatem *A* 4. *B* 6—8. ‖ 9 perceptam *A* 4. *B* 6. voluerint *B* 7. ex legem habeant *B* 7. 8. consultius — proficiunt *om.* *A* 2. 3. consultis *B* 9. 10; consulans *B* 4. 6. nempe] enim *B* 7. 8; nimphe *B* 9. 10; enim per *A* 4. ‖ 10 partium] portio *B* 7. 8; patriae *B* 2—4. causa *B* 6. vestigium *A* 4. *B* 2—7. terminentur *B* 8; terminatur *B* 9. 10; terminetur *B* 5. 7; terminatis *B* 2—4; terminatim *A* 4. suspensae *ex emend. Lind., Bluhme, Bind.* proficiant *B* 2—4; profitiat *A* 4. *B* 6—10. ‖ 11 *Totus titulus deest* *B* 1. *Rubrica deest* *B* 4. *Rubricam tituli sequentis hoc loco habet* *A* 2. tertio *B* 6. mancipio *B* 6. partis *A* 3. *B* 5. ‖ 12 interdicto *A* 4. publico *A* 4. *B* 6. 8. praesumpserunt *A* 4. *B* 2. 3. 5. 6. 8—10; praesumpserit *A* 3. *B* 7. ‖ 13 eodem] eo *A* 2—4 *et codd. B, Bluhme.* mancipiorum *om.* *B* 4; mancipium *B* 2. tertium *B* 8. ‖ 14 partis *A* 3 *B* 5. aceipit *A* 2. *B* 2. 3; accipiat *A* 4. *B* 7. 8. perceptio *B* 8. agro *B* 5. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; agrorum *B* 7. earum *pro* agrum cum *B* 6. ‖ 15 sive] sibi *B* 6—8. in nostra *B* 7; nostram *A* 4. *B* 6. largitatem *B* 6. perceperat] *sic* *A* 2. 3. *B* 6; perciperat *A* 1. *B* 2—4. 9. 10; perciperet *A* 4; perciperant *B* 7; perciperint *B* 5; perceperant *B* 8. ‖ 16 neque duas (duos *B* 4) *B* 2—4; et duas *B* 9. 10. partis *A* 3. ei] eius *B* 2—4. ospitalitatem *B* 6; hospitalitatis *B* 7. 8. fuerit *B* 6. 10, *B* 9 *h. l. lac.*

1) *Hunc titulum, qui in Lege Romana respondentem non habet, novellam legem esse etiam ex eius argumento et forma apparet. Cfr. supra p. 52, not. 2; Gaupp l. c. p 307. 319 sqq.; Binding l. c. p. 15 sqq.; Matile l. c. p. 35; Saleilles l. c. p. 57 sqq. 74. 83. 384. Perperam interpretatur ius hospitalitatis Léouzon le Duc in 'Nouvelle Revue historique' XII (1888), p. 232 sqq.*

delegata requireret, tamen quia complures comperimus, inmemores periculi sui, ea quae praecepta fuerant excessisse, necesse est, ut praesens auctoritas, ad instar mansurae legis emissa, et praesumptores coerceat et hucusque contemptis remedium debitae securitatis adtribuat. Iubemus igitur: ut quidquid ab his, qui agris et mancipiis nostra munificentia potiuntur, de hospitum suorum terris contra interdictum publicum praesumpsisse docentur, sine dilatione restituant.

[2.] De exartis[1] quoque novam nunc et superfluam[2] faramannorum[3] conpetitionem et calumniam possessorum gravamine et inquietudine hac lege praecipimus submoveri: ut sicut de silvis, ita et de exartis, sive anteacto sive in praesenti tempore factis, habeant cum Burgundionibus rationem; quoniam, sicut iam dudum statutum est[4], medietatem silvarum ad Romanos generaliter praecipimus pertinere; simili de curte et pomariis circa faramannos conditione servata, id est: ut medietatem Romani* estiment praesumendam.

[3.] Quod si quisque constitutum huiuscemodi praeceptionis excesserit et non a vobis fuerit cum districtione repulsus, non dubitetis commotionem iracundiae nostrae in vestrum periculum esse vertendam.

*) de medietate (de medietatem *B* 6—8; medietatem, *om.* de, *A* 4. *B* 2—5) Romani nihil *A* 4. *B* 2—10, *Bluhme*.

1 deligatam *B* 6; deligata *A* 2. *B* 8. requirerit *B* 6; requirere *A* 4. *B* 3. 4. 7. 8; inquirere *B* 2; exquireret *A* 2, *Bind.* ut conperimus (ut conperiemus *B* 7. 10) *B* 6—10, *Bluhme*, *Bind.*; repperimus *A* 4. *B* 2—4; recipemus *B* 5; conperemus *A* 3. inmemoris *A* 3. *B* 7; inmoris *B* 2—4. ea quae] ea quia *A* 1. *B* 5: eo quia ea quae *ex coniect. Til.*, *Lind.* ‖ 2 fuerunt *B* 3. 6. excessisse] *sic A* 1; excesserunt *A* 2—4. *B* 1—8. 10, *Bluhme*, *Bind.*, *B* 9 *h. l. lac.*; excessissent *ex coniect. Til.*, *Lind.* praesentis *B* 4. inistar *B* 7. 8. mensurae *A* 4; mansuri *B* 6—8. ‖ 3 leges *B* 6. emissa *om. B* 5; emisse *A* 2. 4. *B* 2—4. 6. et *om. A* 4. *B* 2—6. praesumpteris *A* 3. 4. *B* 7. 8; praesumpturis *B* 2—4. coerceat et] quo sciant *B* 7. 8. contemptis remedio *B* 7. 8; contemnere medium *B* 6. debitae] debere *B* 6; debitis *B* 8; habebitis *B* 7. securitas *A* 4. *B* 4; seu veritatis *B* 7. ‖ 4 adtributam *B* 8. ut *solus A* 1. ab his] *sic omn. codd.*, hii *ex emend. Lind.*, *Bluhme*. qui] quae *A* 3. *B* 6. 8. in agris *A* 2—4. *B* 2—4. 6—10. et *om. B* 9. 10. nostram munificentiam *A* 3. *B* 7. 8. ‖ 5 putiuntur *B* 7; patiuntur *B* 8; partiuntur *B* 9. 10; puniuntur *B* 2—4; poniuntur *A* 4. hospitium *A* 2. *B* 3. 8. 10. indictum *A* 2. praesumserit *B* 6. ‖ 7 dicuntur *B* 9. 10; ducentur *B* 7. 8; docent *A* 4. *B* 2—4. restituat *B* 5. 7. 8. ‖ 7 quoque] cumque *B* 6. novam — superfluam *om. B* 9. 10. nova *A* 4. *B* 2—4. superflua *B* 2—4; superfluum *B* 7. feram annorum *A* 2. *B* 6; farammannorum *B* 2; mearum n *B* 7. 8. conpetitionem — inquietudine *om. B* 7. 8. conpetitionem] *sic B* 6. 10, *Lind.*, *Bluhme*, *B* 9 *h. l. lac.*; conpetitione *A* 4. *B* 2—4: conpositionem *A* 1—3. *B* 5, *Bind.*; positionem *Til.* ‖ 8 et *om. A* 4. *B* 2—4. 6. calumnia *B* 6. 9. ad possesserem *B* 6; a possessorum *A* 4. *B* 2—4. 9. 10. gravamine (gravamini *B* 4), *om.* et, *B* 2—4. inquietudinem *B* 6. hac] a *A* 2. praecepimus *B* 7. 8. submovere *B* 2—8. 9 ut *om. A* 4 *et codd. B.* sicut] si quis *B* 6. ita et] item iam *B* 7. 8; ita, *om.* et, *B* 2—4. anteactum *B* 7. 8. sive] seu *B* 9. 10; sui *B* 6. praesenti (praesente *B* 6; praesentem *B* 8), *om.* in, *A* 2. 3. *B* 6—10. factis] praesentes *B* 6. ‖ 10 habeat *A* 3; habebunt *B* 4; habebant *B* 2. 3. ratione *A* 4. iam *om. B* 8. statum *B* 4. 9. est *om. B* 6. medietate *A* 3. ‖ 11 praecepimus *B* 8—10. pertenere *A* 3; perteneri *A* 2; custodire *B* 7. simile *A* 4. *B* 2. 4. 7. 8; similiter *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.*; similiter et *B* 9. 10. curte] corte *A* 3. *B* 7; consorte *B* 9. 10; aperietatem *add. B* 7. 8. ‖ 12 pomarius *A* 3; pomares *B* 6; pumaries *B* 5; pummariis *B* 8. faramannus *A* 3; farammannus *B* 2. 3; faram manus *B* 4; feram annos *B* 5; feramannus *B* 6; faramannon *B* 7. 8. conditionis *A* 2; condicioni *B* 6; conditionem *B* 8. servatam *B* 8. ut *om. A* 3. *B* 4. existiment *A* 3, *Bluhme*. ‖ 13 praesumendum *A* 3. 4. *B* 2—4. 6. 9. 10; praecumendum *B* 8; praecremendum *B* 7. ‖ 14 si] sicut si *B* 6. quisque] quis *A* 2, *Bind.*; quisqui *B* 6; quisquam *Til.*, *Lind.* huiusmodi *B* 4. 9. 10; huius *B* 7. 8; uiusce *B* 6. praeceptionis] praesumptionis *B* 9. 10. ‖ 15 districtionem *B* 8; discriptione *B* 9. 10. dubitetis] dubitet *A* 2. 3; dubitet his qui *A* 4. commotione *B* 8; excommotionem *A* 2; excommunicationem *A* 3; communionem *A* 4. *B* 2—6; cummonitionem *B* 9. 10. iracundia *B* 6. nostri *B* 6—8. ‖ 16 vestro *A* 4. *B* 5. 9. 10; vestri *B* 7. 8. periculo *B* 9. 10. vertendum *A* 4.

1) *Cfr. supra tit.* 13. 2) *Cfr. Du Cange s. h. v., quod significat: zweitgehend, ungerecht.* 3) *Cfr. Paul. Diacon. II,* 9, *SS. Rer. Lang. p.* 78: faras hoc est generationes vel lineas; *Ed. Roth.* 177. *Waitz, V. G. I*³, *p.* 81. 213; *Brunner l. c. p.* 84, *not.* 15: *Jahn l. c. I, p.* 65. 452; *Binding l. c. p.* 22, *not.* 77; *Boretius l. c. p.* 25: *Gaupp l. c. p.* 338; *Secretan l. c. p.* 104. 4) *Cfr. infra tit.* 67.

## LV. De[1] removendis barbarorum personis, quotiens inter duos Romanos de agrorum finibus fuerit exorta contentio.

[1.] Quamlibet certa sub districtione olim[2] fuerit constitutum, ut barbarus in causa Romani, quam contra alterum Romanum commoverit quamve exceperit, sese non ausus esset adiungere, tamen pensiorem habentes de causarum actione tractatum iubemus, sicut anteactis iam temporibus praecepimus custodiri:

[2.] Quotiens de agrorum finibus, qui hospitalitatis iure a barbaris possidentur, inter duos Romanos fuerit mota contentio, hospites eorum non socientur litigio, sed Romani in iudicio contendentes expectentur, ut, cuius barbari hospes evicerit, cum ipso postmodum de re obtenta habeat rationem.

[3.] Quod si quis barbarorum sese ad litigandum in eiusmodi causationem miscuerit, mox repulsus inferat multae nomine pro eo, quod interdicta contempsit, solidos XII.

[4.] Quod si eum Romanus, hoc est hospes ipsius, adhibere praesumpserit, utrumque duodenos solidos iubemus exsolvere et causam Romanis legibus terminari.

[5.] Sane si ex eiusdem agri finibus, quem barbarus ex integro cum mancipiis publica largitione perceperit, fuerit contentio cepta, licebit ei, seu pulsatus fuerit, seu ipse pulsaverit, Romano iure contendere[3].

[6.] Terminum vero si ingenuus evellere aut confringere praesumpserit, manus incisione damnetur. Si servus hoc fecerit, occidatur.

1 *Haec rubrica in A 2 iam titulo praecedenti adscripta hoc loco repetita legitur. Nullam rubricam habet B 4, verba autem* quotiens — contentio *in initio contextus extant. Eadem verba rubricae cum contextu coniungunt B 5—8; utroque loco, tam in rubrica, quam in contextu, leguntur in A 4. B 1—3.* personis] ex terminibus *add. B 6.* || 2 finibus] et terminis evulsis *add. B 9. 10.* exortata *B 7.* contentio *om. B 5*; contemtim *A 3.* || 3 Quamlibet *om. B 5*; Quamlicet *A 2.* certa *om. B 5.* sub *om. B 7. 8.* discriptione *B 6. 9. 10.* || 4 causas, *om.* in, *B 1.* quam — Romanum *om. B 1—4.* Romana *A 2*; Romanus *B 1*; Romano *B 2—4.* contra al. R.] cum altero (alio *B 9. 10*) Romano *A 4. B 6—10.* quamve exceperat *A 2*; quamve (quam ut *B 4*) exciperit *A 4. B 1—4. 6*; quam (qua *B 8*) vix ceperit *B 7. 8*; quam cum (cum *om. B 9*) vix seceperit *B 9. 10.* sese] si se *B 7*; sed si *B 8*; se *B 9. 10.* esset] esse *B 6. 8.* || 5 tamen] tam *A 4. B 1—4.* pentiorem *A 4. B 1—3*; pensiore *B 7. 8*; potentiorem *B 4*; inpensuorum *B 6.* habentem *B 1*; habentis *B 8.* actionem *A 3. B 1. 7. 8*; occasionem *B 9. 10.* tractatu *A 4. B 2—4*; tractatur *B 1.* || 6 sicut] sic ad *B 1.* anteactis *soli B 7. 8*; actis (cunctis *B 1*) *cett. codd.* iam *om. B 10*; iu *B 4*; etiam *B 7. 8.* praecipimus *A 2—4. B 1—4. 6. 7*; praecipemus *B 5.* custodire *A 3. 4. et codd. B.* || 7 qui] que *vel* quae *A 4. B 1—4. 8.* hospitalitati *A 2*; hospitalitatibus *A 4. B 10, B 9 h. l. lac.* iure] iter *B 6.* barbari *A 2.* || 8 mota] nata *B 10*; *B 9 h. l. lac.* contentio] conscientia *B 7. 8*; sententio *B 1.* hospites — socientur *om. B 8.* hospitis *A 3.* sotietur *A 4*; sotiantur *B 9. 10.* letigio *A 3. 4. B 1. 3. 6. 9. 10*; litigios *B 7*; litigius *B 8.* sed] et *B 7. 8.* || 9 Romanos *A 4. B 2—4. 7. 10, B 9 h. l. lac.*; Romanus *A 3. B 1. 5. 6. 8.* in iudicium *B 6—8.* expectent *A 3. B 1—5. 7. 8*; expectant *B 6. 9. 10*; expetit *A 4.* ut *om. A 4. B 1—4*; et *pro* ut *B 5—10.* barbarus *B 5. 7. 8.* hospis *B 1—4. 7. 8.* se vicerit *B 1*; vicerit *B 10, B 9 h. l. lac.* || 10 ipso] ipsum *B 7. 8*; ipse *A 4.* rem *B 6. 7.* obtatata *B 1.* habeant *B 2—5.* ratione *B 4. 6*; traditionem *B 8.* || 11 barbarus *B 5. 8.* sese] si se *A 4*; sese *om. B 1*; si *B 7. 8.* ad litigandum] in adlitigandum *A 4. B 1—4*; ad legendum *B 6*; ad litigant *B 7. 8.* huiusmodi *B 7. 8*; huius *B 9. 10.* causatione *A 2. B 9. 10.* || 12 eo *om. A 3. B 6.* || 13 Quod *om. B 7. 8.* si eum] seu *B 6—8*; si enim *ex coniect. Til., Lind.* hospis *A 3. 4. B 7. 8.* || 14 duodecenos *B 9. 10*; duodenus *A 3*; XII *A 4. B 1—6. 8.* solidos *om. B 9. 10*; solidus *A 3. 4.* causam *om. B 1*; causa *B 6*; causae *B 7.* Romanum *B 5. 7. 8*; Romanos *B 1.* legimus *B 7.* terminare *B 5—8.* || 15 Sane si] Sanis *B 6*; Senisi *B 7*; Si nisi *B 8.* ex *om. A 2. 4. B 1—4. 6.* finibus] foribus *A 2.* integram, *om.* ex, *B 5.* || 16 publicam *A 4.* largitionem *A 4. B 1. 7. 8. 10, B 9 h. l. lac.*; largione *B 6.* percepit *A 2. 3*; perciperit *A 4. B 1—4. 6—8*; praeciperit *B 9. 10.* cepta] generata (generatam *B 8*) *A 3. 4 et codd. B.* licebat *A 4. B 1.* seu] si *B 7. 8.* || 17 sibi praepulsaverit, *om.* seu ipse, *B 7. 8.* contenderit *A 2*; contenderetur *B 4.* || 18 termino *B 6.* verum *A 2, Bind.* ingenuo *A 2*; ingenuos *A 3.* evellerit *A 4. B 1—4. 8*; sevellere *B 6.* confregere *B 8.* || 19 incisionis *B 9. 10.* Si] vero *add. A 4. B 1—4.* Si — occidatur *om. B 5.*

1) *Tituli* 55. §§ 1—5. *novellis adnumerandae sunt; pertinent ad tit. 22; cfr. etiam L. Rom. tit. 39. 43. L. Visig. X, 3. Saleilles l. c. p. 81 sq. 356. 387.* 2) *Cfr. tit. 22.* 3) *Cfr. Brunner l. c. p. 265.*

[7.] Si vero debilitatem suam ingenuus redimere voluerit, medietatem pretii sui solvat.

### LVI. De[1] servis in Alamannia comparatis.

[1.] Si quis servum alienum in Alamannia redemerit, aut pretium dominus reddat, aut servum habeat qui redemit; quod tamen a praesenti tempore praecipimus custodiri.

[2.] Ceterum si ingenuus rogans redemptus fuerit, pretium suum emptori reddat.

### LVII. De[2] libertis Burgundionum, qui licentiam discedendi non habuerint.

Burgundionis libertus, qui domino suo solidos XII non dederit, ut habeat licentiam, sicut est consuetudinis, quo voluerit discedendi, nec tertiam[3] a Romanis consecutus est, necesse est ut in domini familia censeatur.

### LVIII. De[4] cane occiso.

Canem* si aliquis nulla extante causa occiderit, solidum det cui canis est*.

*) Aliquis nulla causa extenta canem occiderit, solidos II det. *B* 6.

1 debilitem *A* 1. *B* 5; libertatem *B* 1—4. ingenuos *A* 3. redime se *B* 8. pretii *om.* *B* 6. sui *om.* *A* 1. *B* 4—8. || 3 *Rubrica deest* *B* 4. Alamania *A* 3. *B* 1. 4. 6—8; Alamannia *in rubrica,* Alamania *in contextu* *A* 4. || 4 Si quis] *sic* *A* 1. 4. *B* 4—8; Is (His) qui *A* 2. 3. *B* 1—3, *Bind.*; quicumque *B* 9. 10. redimerit (redimerunt *B* 1) *A* 2. 4. *B* 1—4. 6—8. 10. pretio *B* 1—4. ad dominum *B* 7. 8; a domino *A* 4. *B* 1—4. *Bluhme.* reddat] recipiat *A* 4. *B* 1—4. 7. 8, *Bluhme.* || 5 qui] *sic* *B* 9. 10; quem *A* 1. 2. 4. *B* 1—3. 5—8, *Lind., Bind.*; quam *A* 3. *B* 4; qui eum *ex coniect. Til.* redimit *B* 1. a *om.* *A* 4. *B* 1—5; ad *B* 7—10. praesente *B* 5—8; praesens *B* 9. 10. tempore *om.* *B* 9. 10. praecepimus *A* 3. *B* 8. || 6 custodire *A* 4. *B* 1—5; observare *B* 6—8; observari *A* 2. 3. *B* 9. 10. || 7 si *om.* *B* 6. ingenuos *B* 5. 6. emptore *B* 6—8; imturi *A* 3. reddat] solvat *B* 6. || 8 *Rubrica deest* *B* 4. *Verba rubricae* qui — habuerint *cum contextu coniungunt* *B* 5—8. libertatibus *A* 1. 4. *B* 1—6; libertatis *B* 7. licentiam] viam *A* 3. 4. *B* 1—5. 7—9; iam *B* 10; via *B* 6. descidendi *A* 3; discidendi *B* 9. 10; discendi *A* 2; discendendi *B* 5; discendentibus *B* 1. || 8 habuerit *B* 5; habuerunt *B* 1. 6. || 10 Burgundiones *B* 4. libertos *B* 6. suo *om.* *B* 6. dederint — habeant *A* 2. 3. || 11 est *om.* *B* 4; qui *B* 6. consuetudo *B* 6. 7. quo] *sic* *B* 2—4; qui *A* 1—4. *B* 5—10, *Til.*; quod *B* 1. voluerint *B* 2—4. discendendi *A* 4; discendi *B* 1; descendendi *B* 4; discidendi *A* 3. ad Romanos *B* 5. 8. consecutus est] consuetus est *B* 7; consecutus hec *B* 1; consecutus sicut *B* 6. || 12 in *om.* *B* 4. domino *A* 3; dominis *B* 4; dominii *B* 6. familiam *B* 6. censeat *B* 7. || 13 sine culpa *add.* *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.*; de nepotibus *add. e sequenti titulo* *A* 2. || 14 Si quis canem *B* 10; *B* 9 *h. l. lac.* si quis *A* 2. 3. *B* 1. a nulla *A* 4; nullam *B* 1. 7. 8. extente causa *A* 2; exigente causa *B* 9. 10; causam stantem *B* 7. 8. solidos *B* 2. 3; solidus *B* 7. 8; solido *B* 9. 10; solido I *A* 3. det] solvat *A* 3; solvatur *B* 7. 8. cui canis est *soli* *A* 1. *B* 5; ei cuius canis est *ex coniect. Lind., Bluhme.*

1) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat; cfr. Const. extrav.* 21; *Binding l. c. p.* 106 *et Jahn l. c. II, p.* 338, *quibus adsentior exponentibus hunc titulum ad genuinum Librum const. pertinentem ante annum* 496. *conscriptum esse.* 2) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat; cfr. supra tit.* 40; *Const. extrav.* 21, 3. *Brunner l. c. p.* 98; *J. Grimm, R.-A. p.* 371. 3) *Bluhme et Saleilles l. c. p.* 366 *sqq. hanc vocem intellegunt de tertia parte terrae possessori Romano in divisione relicta, sed ab eo liberto Burgundioni vendita. Aliter Binding l. c. p.* 32 *dicit, tertiam praedium significari, cuius fructuum tertiam partem is, qui praedium tenet, domino fenoris loco solvat; cfr. infra tit.* 79, 1. *Certe quidem perperam alii viri docti ex hoc titulo effici contendunt, unicuique liberto Romanum possessorem iure hospitalitatis adscriptum fuisse, qui ei tertiam partem praediorum suorum solvisset; Gaupp l. c. p.* 344; *Boretius l. c. p.* 22; *v. Savigny l. c. I*[2], *p.* 297; *Matile l. c. p.* 27. 4) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat*

## LIX. De[1] nepotibus.

Nepos amisso patre cum rebus omnibus ad avi ordinationem vel sollicitudinem conferatur: ea tamen ratione, si mater eius secundas nuptias crediderit eligendas. Ceterum si nubere electa castitate distulerit, filii cum omni facultate in eius solatio et potestate consistant.

## LX. De[2] adhibendis donationum testimoniis.

[1.] Quotiens in quibuscumque negotiis consuetudo antiqua neglegitur, necesse est, ut nova lege futuris temporibus consulatur. Et quia aliquos barbarorum per duos aut tres testes conlatas sibi vel donationis vel hereditatis nomine facultates adversus morem veterum usurpare velle cognovimus, eorum primitus praesumptionem praesenti lege corrigimus constituentes: ne tam paucis testibus commissa res valeat.

[2.] Ceterum si quis post haec barbarus vel testari voluerit vel donare, aut Romanam consuetudinem aut barbaricam esse servandam, si vult aliquid firmitatis habere quod gesserit, id est: ut aut scripturis legitimis, quod largiri cuicumque voluerit, teneatur, aut certe quinque* ingenuorum testimonio, quod dimittere voluerit vel donare, robur accipiat et in eius, cui res deputata fuerit, iura commigret.

[3.] Libertos[3] etiam, si competens ingenuorum numerus defuerit, patimur testi-

*) V aut VII *B* 7. 8.

2 Nepos *solus* *A* 1; nepus *cett. codd.* admisso *B* 8; ammisso *B* 6. patrem *A* 3. *B* 8. omnibus *soli* *A* 1. *B* 5. advi *B* 6; ad avio *A* 4; ad avii *B* 7. sollicitudine *B* 4; sublicitudinem *B* 7. 8. || 3 ea] et *B* 10. rationem *B* 1. 6—8. ad secundas *A* 4. elegendas *A* 3. *B* 1—3. 5. 6. 9. 10; clegundas *B* 4; diligendas *B* 7. 8. || 4 nubere] noverit *B* 7. 8. electa] electatus *A* 3; relictae *A* 4; relicta *B* 1—4; electam *B* 8. castitatem *B* 1. 6. 8; castitatis *A* 3. tullerit *A* 3. cum omnem facultatem *B* 6—8. in *om.* *B* 1—4. solatium *B* 7. 8; ordinationem *B* 6. || 5 potestatem *B* 1. 6—8. consistat *A* 2. *B* 6. 7. || 6 *Totus titulus deest* *B* 1. testimonium *B* 7; testium *A* 2. || 7 in *om.* *A* 4. *B* 2—5. negotii *A* 4. *B* 6. antiqua elegitur (antequam haee legitur *B* 8) his temporibus, *rel. om.*, *B* 7. 8. || 8 consulatur] *sic* *A* 1; consolatur *A* 2. 3. *B* 6; consoletur *A* 4. *B* 5. 7—10; consuletur *B* 2—4. aliquas *B* 7; aliquis *B* 8; legumque *B* 6. || 9 aut] per *add.* *B* 8. testis *A* 1; testibus *B* 6. conlata *A* 2; conlatos *A* 4; inlatis *B* 6; consolatas *B* 7. 8. sibi] ibi *A* 3; sive *B* 7. 8. donationis] *sic* *B* 9. 10, *Lind.*, *Bluhme*, *Bind.*; donationes *B* 2—4; donationibus *cett. codd.* hereditatibus *A* 2. *B* 6; hereditates *B* 2—5. nomen *B* 7. 8. facultates] *sic* *A* 1. *B* 5; facultatis *cett. codd.* adversum *A* 2. 3. *B* 6—10. || 10 mores *B* 3; more *B* 7. 8. veterem *A* 3. 4. *B* 4, *Bluhme*, *Bind.*; vetere *B* 9. 10; ceterum *B* 6. velle *om.* *A* 4. *B* 2—4. 6. praesumptione *A* 2—4. *B* 7. praesente aute, *om.* lege, *B* 7. 8. || 11 legibus *B* 9. 10. corrigimus *om.* *B* 9. 10; correginus *A* 3. 4. *B* 2—8. constituentes] *sic* *A* 1. 2; consuentes *B* 2; censuentes (censuentis *B* 5) *A* 3. 4. *B* 3—6; censentes *B* 9. 10; censentis *B* 7. 8. ne] nec *B* 5. pauci *B* 7. 8; pacis *B* 6. commissa] cum ipsa *B* 7. 8. res valeat] resolvat *B* 6. || 12 quis *om.* *A* 2. 3, *Bind.* posthae *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* testari] *sic* *A* 2. 3. *B* 9. 10; testare *A* 1. 4. *B* 2—6; testi *B* 8; testis *B* 7. donasse *B* 7; voluerit *add.* *A* 4. aut] ad *B* 5. || 13 Romanum *A* 3. *B* 6—8. barbarescam *B* 6. servandam] seiat *add. ex emend. Til.*, *Lind.* si vult] similiter *B* 7. aliquis *A* 1. 4. *B* 5. 6. firmitates *B* 6. id est] de statuta *B* 9. 10. || 14 ut *om.* *A* 4. *B* 2—5. 8—10. aut *om.* *B* 7. scriptoris *A* 4. *B* 5; subscriptoris *B* 7; subscripturis *B* 8. legitimus *B* 8; legitimos *B* 7. quod] quid *A* 4. *B* 6. largire *A* 4. *B* 2—4. 7—10; largere *B* 5; orguere *B* 6. cuiuscumque *B* 5; quicumque *B* 6. || 15 aut] ut *B* 6. testimonium *A* 2. *B* 2—4. 6—8; in testimonium *B* 9. 10. || 16 donari *B* 8. robor *A* 3. 4. *B* 5. 7. 9. 10; rubor *B* 6. cui] cuius *A* 4. *B* 2—10; cure, *om.* res, *B* 2. comegret *B* 9. 10. || 17 libertus *A* 2—4. *B* 2—10. competis *A* 4; competas *B* 5. patemur *A* 3. 4. *B* 5. 7. 8. testimonio *B* 2—4.

1) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat. Cfr. tit.* 74, 2; 75. 85. *Brunner l. c. p.* 90; *Kraut, Vormundschaft (*1835*), I, p.* 192; *Rive, Vormundschaft (*1860*), I, p.* 194; *Schroeder l. c. p.* 314; *Huber l. c. p.* 32. 2) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat. Cfr. tit.* 43. 51, 4. 88; *supra p.* 74, *not.* 1; *ex ipso titulo* 60. *perspicitur, novam legem subesse; ex prologo autem constitutionis coniecerim, eam datam esse Libro const. iam edito. Cfr. cum hoc titulo Frag. Visig.* 14. 15 *(Gaudenzi).* 3) *Cfr. supra tit.* 17, 4.

monium perhibere; nam inter ingenuos etiam servorum nostrorum oportet admitti, dummodo compositi testes manu[1] eius, qui dimittere aliquid voluerit vel donare*, aut si ad testimonii fidem tractatus** fuisset secundum consuetudinem*** barbarorum, praebeat iusiurandum.

### LXI. De[2] mulieribus, quae sponte ad viri coitum venerint.

Quaecumque mulier natione barbara ad viri coitum spontanea voluntate furtim convenerit, nuptiale pretium in simplum tantum eius parentibus dissolvatur; et is, cui adulterii dicitur societate permixta, alterius postmodum coniugio si voluerit societur.

### LXII. De[3] filiis unicis.

[1.] Filius unicus, defuncto patre, tertiam partem facultatis matri utendam relinquat; si tamen maritum alterum non acceperit. Nam si ad alias nuptias transierit, omnia perdat.

[2.] Dotem sane suam, quam a marito suo acceperat, quamdiu vixerit utatur, filio proprietate servata.

Data† sub die IIII. Idus Iunii anno II. regni domni†[4].

*) teneatur *add.* B 7. 8; teneatur subscriptum *ex coniectura Bluhme.* **) tractas aures B 6; tractus aures *ex coniectura Bluhme.* ***) constitutionem A 1. B 5, *Til.* †) *Ita ex codd.* A 2. 3; Data sub die IIII. Kalendas Aprelis (Aprilis B 2. 3), *reliquis omissis,* A 4. B 1—4. 9. 10, *Til., Lind.*; *deest subscriptio omnino* A 1. B 5—8; *cfr. infra notas ad l.* 15.

1 prohibere B 7. nam] et *add.* A 1. B 5, *Til., Lind.* inter genuos etiam A 2; inter ingenuos (ingenuis B 7. 8) tertiam B 7—10. inter ingenuos] testimonium *add. ex coniect. Bluhme.* servarum nostrarum B 7; servum nostrum *emendandum esse Bind. videtur.* oportet] testimonium *add. ex coniect. Lind.* abmitti B 4; dimitti B 7. ‖ 2 dummodo] modo B 7; modum B 8. compositi] conpositio A 4. B 2—6; computatis B 9. 10; conputati *ex coniect. Bluhme.* testes] testis A 3. B 2—4. 8—10, *Bluhme.*; testimonium, *om.* manu, B 5. manu *om.* B 5. 9. 10; manum B 7. 8. eius qui] eius quod A 4; euique B 7; eui B 8; quod B 10, *Bluhme*; quid B 9. aliquid *om.* B 7—10. vel *om.* B 5. donari B 9. 10; dominare B 7. ‖ 3 ad *om.* B 5; a *pro* ad A 3. 4. B 2—4. 6. testimonium A 2. B 6. 9. 10; testimonia A 3; eius testimonii B 7. 8, *Bluhme.* fides *ex coniectura Til., Lind., Bind.* tractatus] *sic* A 2. 3. B 7—10; tractata A 4; tractatas B 2—4; tracta A 1. B 5, *Til., Lind.* fuisset *ex emend.*; fuisse *omn. codd.* praebeat *om.* A 4. B 2—6. ‖ 4 insiurandum] forti convincerint *add.* B 4. ‖ 5 quae *om.* A 4. B 5. 8; qui A 3; si B 1—4. 6. 7. 9. 10. sponte] *sic* A 1. 2; spontane B 1; spontanea A 3. B 2—4; spontanee (*vel* spontaneae) B 5. 9. 10; spontaneis B 7; spontaniis B 8; spontanie B 6; dispontanee A 4. virum B 5. 8; viro B 4. coito B 2—4; coeti A 3; coitu B 9. 10. venerunt B 5. 6. 10. ‖ 6 Quicumque A 3. B 1. 4. 6—10. nationem B 8; nationum B 9. 10. si spontanea voluntate ad viri coitum B 7. 8. coitus B 1; coitu B 9. 10. voluntatem A 4. B 1. 6. furtim *om.* B 4; forte (fortem B 6) A 4. B 1—3. 5—8, *Til., Lind.* ‖ 7 convenerit *om.* B 4. nuptialem A 2. 4. B 1—4. 9. 10. desolvatur B 7. 8. is] si his A 2. cui] qui B 7; quae B 8. ‖ 8 adulterio A 2. 3. B 1—4. 6. dicetur A 3. 4. B 6. dicitur — alterius *om.* B 1. societatem A 2. 4. B 2—4. 6—8. permixta] permaneat B 7. 8. ad alterius A 4; ad ulterius A 3. B 2—4. coniugium A 4. B 1—8. si *om.* B 8. sociatur A 2. ‖ 10 tertiam *om.* B 6; tertia B 1; ter quam B 7. 8. partem *om.* B 6; parte B 1. facultatem B 9. 10; facultate B 1; facultates B 6. matrem B 7. 8; matre B 6; matris B 10, B 9 *h. l. lac.*; mariti A 4. utenda A 3. 4. B 1. 6; utendi B 10, B 9 *h. l. lac.* derelinquat B 3. ‖ 11 si] sed B 8; sic B 1. alterum] adulterum B 1. acciperet A 3; acciperit A 4. B 4. 6. 7. 9. 10. ad *om.* B 1. alia B 1; alteras A 4. transiret B 6. ‖ 12 omnem B 9. 10. ‖ 13 dote A 3. 4. sane] tamen A 1. B 5, *Til., Lind.* a *om.* A 3. B 4. 8; ad B 1. 5. 7. maritum B 5. 7. 8. suo *om.* A 2—4. B 1—4. 7. 8, *Bind.* acciperat A 4. B 1. 2. 4. 6. ‖ 14 filium B 7. 8; filiorum B 9. 10. proprietatem B 7. 8. servata *om.* B 4; sua servata B 3; servatam B 8. ‖ 15 Datum A 2; Dato B 9. 10. sub *om.* A 2. IIII] III A 3. B 4. id iuñ. A 2. 3. domini A 3.

1) *Manus h. l. i. q. Urkunde (Handfeste); cfr. L. Rom.* 45, 1; *Brunner, Rechtsgesch. der Urkunde p.* 221. 270. *Pro 'testes' non emendandum est 'testus' = 'tectus', ut Binding proponit.* 2) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat. Cfr. supra tit.* 12, 4; 44; *L. Visig. III,* 4, 7. 8. 3) *Novella, cui tempus adscriptum est quaeque titulo respondente Legis Romanae caret, ad constitutiones quae tit.* 24. 42. 74. *continentur pertinet; cfr. not. ad hos titulos. Schroeder, Geschichte des ehel. Güterrechts I, p.* 164. 4) *Id est dies* 10. *mensis Junii a.* 517. *Indicia temporis integra non tradun-*

### LXIII. De[1] his, qui messem in gremiis[2] furantur.

Si ingenuus est, triplum solvat et* multam secundum qualitatem personae*; si servus, dominus pro eo simplum solvat, et servus CCC fustium ictus accipiat.

### LXIV. De[3] animalibus in messem occisis.

[1.] Qui in messem suam animal occiderit, solvatur illi prius damnum, quod animal fecit, et ille animal, quod occiderit, reddat.

[2.] Hoc est de maioribus animalibus observandum.

[3.] Ceterum de minoribus illud custodiendum, quod priori lege[4] constitutum est.

### LXV. De[5] mulieribus viduis, quibus maritorum debita requiruntur.

[1.] Si qua mulier vidua** filios habens, si et illa et filii sui cessionem[6] de bonis mariti, qui defunctus est, fecerint, nullam ex debito ipsius repetitionem aut calumniam patiantur.

[2.] Si certe praesumpserint hereditatem, debitum paternum simul solvant.

### LXVI. De[7] puellis, quae sine patribus et matribus ad maritum traduntur.

[1.] Puella, quae marito traditur, patrem et fratres non habens nisi patruum et

*) et multum nomen solidos XII *B* 6. **) Burgundia *loco* vidua *B* 9. 10.

1 gremies *B* 5. 6; granariis *ex coniect. Til., Lind.* furuntur *A* 3; furati fuerint (fueruut *B* 10) *A* 4. *B* 1—4. 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; furatae fuerent *A* 1. *B* 5; furaverint *B* 6. 7. || 2 Qui messem in granariis furatus fuerit *praemittunt ex coniectura Til., Lind.* Si quis *B* 1—4. triplum] *sic A* 1. 2; trigildum *A* 4. *B* 1—4. 7. 8; trigildo *A* 3. *B* 5; trigeldo *B* 6; tregildum *B* 9. 10. et *om. A* 3. *B* 9. et — personae *om. A* 4. multa *B* 7—10; multum *B* 1—5. secundum qualitatem personae *soli A* 1—3. || 3 pro eum *B* 1. 7. 8. in simplum (*vel* in simblum) *A* 2. 3. *B* 6—10. solvat *om. B* 5. CCC] CC *B* 7. 8; actus *B* 4. fustus *A* 3; fustis *B* 8. ictus *om. B* 5. || 4 messe *B* 1. 6, *Til., Lind.* occisi *B* 1. 9. 10. || 5 Quicumque *B* 7. 8. in messe sua *A* 2. *B* 1—4; in messem alienam *B* 7. 8. occiderat *B* 4. solvat *B* 5. illi] ille *B* 1. 7—10. prius *om. B* 6. quod] quam *B* 8. || 6 fecit — quod *om. B* 5. ille *om. A* 4. *B* 1—4; illi *B* 6. animal quod] qui animal *A* 4. *B* 1; quia animal *B* 2—4; animal quem *B* 7. occiderit] fecit *B* 6. reddatur *A* 4. || 7 est *om. A* 2. 3. *B* 6. de *om. B* 6. || 8 illud custodiendum *om. A* 2. 3; illud constituendum *B* 6. priore *A* 4. *B* 1—7; in priore *B* 9. 10. est *om. A* 2. || 9 a quibus *ex emend. Til., Lind., Bluhme.* maritum *B* 7. 8. || 10 Si quis *A* 2. *B* 7; Si quod *B* 6; Si que *B* 5. filius *A* 3. *B* 5; filio *B* 10. si] sic *B* 4; sed *B* 7. et si ille filii, *om.* et, *B* 1; si et illa (illi *B* 10) filii, *om.* et, *B* 9. 10. illa] ille *B* 1—4; illam *B* 8. || 11 fecerit *B* 3; fecerunt *B* 1; facerent *B* 6. 7. nullum *B* 2. 7; nulla *B* 1. 9. 10; solam *B* 6. debitum *A* 4. *B* 7. 8. ipsos *B* 6; illius *B* 7. 8. repeditione *B* 8; reparationem *ex coniect. Bind.* calumnia *B* 1. 6—10. || 12 pacientur *A* 2; patiatur *A* 1. 4. *B* 1—6. 8. || 13 certe *om. B* 7; incerte *A* 4. *B* 9. 10, *Til., Bluhme*; incerti *B* 8; incerta *B* 5. praesumpserit *B* 1. 3. paternam *B* 6; parentum *B* 1. simul solvant *om. B* 1; simblum solvant *B* 9. 10; simul solvat *A* 4. *B* 6. 7. || 14 quae *om. B* 1; qui *A* 2. *B* 4. 6; quis *A* 3. sine *om. B* 6; ne *A* 3. et *om. B* 10; aut *B* 7; ad *B* 5. matribus *om. B* 10. ad *om. B* 7—10. maritis *B* 8—10; marito *A* 4. *B* 8. tradantur *B* 8. || 15 Puelle qui *B* 5; Puella quem *B* 8. maritum *B* 7. 8. traduntur *B* 5. 8. fratris *A* 3. *B* 5; fratrum *B* 6; fratrem *B* 9. 10. habent *A* 2; habuerit *B* 9. 10. patruum] matrem *B* 5; patrum *B* 8.

tur. *Nomen regis fortasse, cum in inscriptione novellae exhiberetur, in tempore adscribendo omissum est. Verbum 'domni' ad Sigismundum referendum esse, comparato titulo 62. cum titulis 42. et 24. demonstratur; cfr. Binding l. c. p. 309 sqq.; Jahn l. c. II, p. 42.* 1) *Legi Romanae rubrica, quae huic titulo respondeat, deest. Cfr. supra tit. 4, 3; Wilda l. c. p. 457.* 2) *Gremium vel gremius = manipulus, Garbe; cfr. Georges, Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch (ed. 7.) I. s. v. gremium II, 2.* 3) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat. Cfr. supra tit. 23. 49.* 4) *Delegatur ad tit. 23, 5.* 5) *Legi Romanae rubrica, quae huic titulo respondeat, deest. Legem novellam esse puto; neque enim crediderim, compilatores Legis Romanae etiam hunc titulum praetermisisse, si eum in Libro constitutionum invenissent.* 6) *Verba 'cessionem facere' ex iure Romano sumpta esse videntur; cfr. Schroeder l. c. p. 327; Stobbe in 'Jahrbuch des gem. Deutsch. Rechts', V, p. 300; Huber l. c. p. 25.* 7) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat; laudatur hic tit. infra tit. 86; cfr. infra tit. 69; Const. extrav. 13; Schroeder l. c. 286; Heusler l. c. II, p. 279; Rive l. c. I, p. 253.*

sorores, de wittimo[1] tertiam partem patruus accipiat. et alteram tertiam sorores sibi noverint vindicandum.

[2.] Si vero puella sine patre maritum accepit, fratres non habens. placuit, ut de wittimo tertiam partem mater accipiat et alteram tertiam proximiores parentes.

[3.] Si mater non fuerit, tertiam illam sorores accipiant.

### LXVII. De[2] silvis hoc observandum est.

Quicumque agrum aut colonicas[3] tenent, secundum terrarum modum vel possessionis suae ratam sic silvam inter se noverint dividendam; Romano tamen de silvis medietate in exartis servata.

### LXVIII. De[4] adulteriis.

[1.] Si adulterantes inventi fuerint, et vir ille occidetur et femina.

[2.] Nam hoc observandum est: ut aut utrumque occidat, aut si unum occiderit, pretium ipsius solvat, sub ea traditione pretii, quae est prioribus legibus[5] constituta.

### LXIX. De[6] wittimon.

[1.] Mulier quae ad secundas nuptias traditur, wittimon eius a prioris mariti parentibus vindicetur.

1 wittimo *A* 1; wittimum *A* 2. 3; wictimum *B* 8; witimon *B* 9. 10; vitimum *B* 6; wittemon *A* 4. *B* 3; wittemum *B* 7; vittemon *B* 2; vet *B* 1; vitatamen *B* 4; *in B 5 h. l. rasura est.* parte *B* 6. patruum *B* 5. 7. 8; pater *A* 3; patrus *B* 1. et *om.* *A* 2. 3. *B* 6—10. altera *A* 2; aliam *B* 1. sororis *A* 2. 3. *B* 8. || 2 vindicandam *B* 7—10. || 3 sine patrem (patrum *B* 1) *A* 3. 4. *B* 1. 6—8. marito *B* 6. accipiat *A* 4. *B* 1. 8; acceperit *B* 7; accipit *A* 2. 3. *B* 2—4. 9. 10. et fratres (et fratrem *B* 6—8) non habet (habuerit *B* 7. 8) *A* 2. 3. *B* 6—10. placuit *solus* *A* 1; *om. etiam Bluhme, Bind.* ut *om.* *A* 2. 3. *B* 7—10, *Bluhme, Bind.*; et *pro* ut *B* 1. 6; ut et *A* 4; et ut *B* 2—5. || 4 wittimo *A* 1; wittimum *A* 2; wictimum *B* 8; wittimon *B* 9; witimon *B* 10; vitimum *B* 6; vittimon *B* 2. 4; victimon *B* 1; victimum *B* 5; wittemum *A* 3. *B* 7; wittemon *B* 3; witemon *A* 4. et *om.* *B* 8. aliam *A* 2—4. *B* 1—4. 6—10, *Bluhme, Bind.* proximioris *A* 3. *B* 1. 8. parentis *A* 3. *B* 8. || 5 fuit *A* 1. *B* 5, *Til.* sororis *B* 8. accipiat *B* 8. || 6 De observandis hoc silvis *B* 9. 10. hoc *om.* *B* 1. 7. 8. servandum *B* 4. est *soli* *A* 1. *B* 5. 6. 8. de alteriis *add.* *B* 7. || 7 Quicum *B* 6. collonica *B* 1. tenens *B* 1—4. 7. 8. terrae *A* 2. 3; terrenam *B* 3; terram *B* 4. modum] res dum *B* 7. 8; modo *A* 3. *B* 1. possessiones *B* 1. 2. 4—7. || 8 suae] seu *A* 4; sui *B* 6—8; sua *B* 4. rata *A* 1—3; erratam *B* 4; aratam *B* 1; rectum *B* 5. 7. 8. sic] si *B* 7; se *B* 8. silva *B* 6. 10. in se *B* 1. noverent *A* 3; noverunt *A* 1. *B* 1. 5. 6; noverit *B* 9. 10. dividendum *B* 9. 10. Romanum *B* 7. 9. 10. || 9 medictatem *A* 2—4 *et codd. B.* in *om.* *A* 1. 4 *et codd. B*; et *B* 6; et de *B* 9. 10; ex *ex coniect. Til., Lind.*; et in *Bluhme.* servatam *A* 4. *B* 1. 2. 3. 5—7; servaturum *B* 4. || 11 Si *om.* *B* 6; Si quis *B* 7. adulterantis *A* 3. *B* 7. inventi] in evidenter *B* 6. fuerunt *B* 6; fuerant *B* 4. occiditur *B* 6. 9. 10; occidatur *B* 3, *Lind., Bluhme*; occisus fuerit *B* 7. 8. || 12 nam] non (nom *B* 5) *A* 2—4. *B* 1—8. hoc *om.* *B* 1. 6. 7. est *om.* *A* 2. 3. *B* 6—8. ut *om.* *B* 4. 9. 10. aut *om.* *A* 2; ad *B* 1. occidant *B* 9. 10; adulterantes *add.* *B* 7. 8. unum *om.* *B* 5. non occiderit *A* 1. *B* 5, *Til.* || 13 ipsius *om.* *A* 2—4. *B* 1—4. 6. 9. 10; illius *B* 7. 8. solvat — pretii *om.* *B* 8. sub] ab *A* 2. precio *B* 6; illius *add.* *B* 7. qui *B* 8. est *om.* *B* 1—4. priore *B* 5. constituta sunt (sint *B* 4) *B* 1—4. || 14 *Totus titulus deest* *B* 1. wittimon *B* 3; vittimon *B* 2. 4. 9. 10; wittimum *A* 2. *B* 8; vittimum *A* 1. *B* 5. 6; wittemon *A* 4; wittemum *A* 3. *B* 7. || 15 Mulieri *B* 8. qui *A* 3. *B* 6—8. tradetur *B* 8. witimon *B* 10; vittimon *B* 9; wittimum *A* 2. 3. *B* 8; vittimum *A* 1. *B* 5; wittemon *A* 4. *B* 2—4; wittemum *B* 7; vettimum *B* 6. ei *B* 9. 10. a] ad *B* 5. 6. priori *A* 2; prioribus *A* 3. 4. *B* 2—4. 6—10; priorem *B* 5. marito *A* 2. || 16 parentibus *om.* *A* 2. 3. *B* 4. parentibus mariti *A* 1. 4. *B* 2—5. vindicetur] indicitur *A* 2.

1) *Wittimon est nuptiale pretium; cfr. supra tit.* 12. 52. *Wackernagel l. c. p.* 403. 2) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat. Cfr. supra tit.* 13. 54; *L. Rom. tit.* 17, 5; *Binding l. c. p.* 28, *not.* 98; *Gaupp l. c. p.* 342; *Saleilles l. c. p.* 90 *sqq.* 3) *Cfr. supra tit.* 38, 8. 4) *Cfr. L. Rom. tit.* 35: De adulteriis; *cfr. L. Baiuw.* 8, 1; *L. Visig. III*, 4, 4. *Rosenthal, Rechtsfolgen des Ehebruchs p.* 49 *sqq.*; *Brunner l. c. p.* 339; *Ficker, Erbenfolge l. c. p.* 44. 5) *Cfr. supra tit.* 2. 6) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat; cfr. tit.* 66. 86; *Const. extrav.* 13.

[2.] Si vero tertium maritum accipere voluerit, wittimon, quod maritus dederit, mulieri proficiat.

## LXX. De[1] furtis.

[1.] Si ingenuus aut servus furtum simul fecerint, ingenuus triplum solvat, quod furatum est, si tamen capitale crimen non fuerit; servus vero fustuario supplicio deputetur.

[2.] De his vero causis, unde hominem mori iussimus, si in ecclesiam fugerit[2], redimat se secundum formam pretii constituti ab eo, cui furtum fecit, et inferat multae nomine solidos XII.

[3.] Si vero minora furta, id est: porcum, vervecem, capram, apem involaverit, solvat multae nomine solidos III.

[4.] Si violentiam[3] fecerit, solvat multae nomine solidos VI.

## LXXI. De[4] his, qui furta componunt.

[1.] Si quis inconsciis iudicibus de furto, quod ipsi factum est, crediderit componendum, poenam, quam fur subiturus erat, ipse suscipiat.

[2.] Si quis sane locum iudicis tenens inter supradictos componere voluerit, inferat multae nomine solidos XII[5].

## LXXII. De[6] feris pedica.

Si quis pedicam feris fecerit extra culturas et in deserto posuerit, et in ea aut

1 tertio marito *A* 4. *B* 5. acciperit *B* 8—10. voluerit] deliberat *A* 4. *B* 2—6. 9. 10, *Bluhme*; deliberavit *B* 8; deliberaverit *B* 7. deliberat] ut *add.* *B* 2—4. wittimon *A* 1. *B* 2—4; witimon *B* 10; vittimon *B* 9; wittimum *A* 2. 3. *B* 8; victimum *B* 5; wittemum *B* 7; witemon *A* 4; vettimum *B* 6. quod] quam *A* 2. 3. dederat *A* 4. *B* 7. || 2 mulier *B* 4; muliere *B* 8. proficiet *A* 2. || 4 simul] semel *B* 9. 10. in triblum *B* 8; treblum *A* 3. *B* 6. 9. quod] quantum *A* 4. *B* 1—4. || 5 si servos *A* 3. vero *om.* *A* 4. fustiario *A* 1. 4. *B* 4—6; fustuarium *B* 7. 8. supplicium *B* 7. 8. || 6 deputatur *B* 1—4; depudentur *B* 7. || 7 homine *B* 1. 6. 10, *B* 9 *h. l. lac.* ecclesia *A* 4. *B* 4. 6—8. 10, *B* 9 *h. l. lac.* || 8 redimit *A* 3; redemat *B* 5. 7. 9. 10. forma *B* 4. 8. pretia constituta *B* 8; precium constitutem *B* 6; pretii constituto *A* 2. ab (ad *B* 8) eum *B* 6—8. cui] cuius *B* 6; qui *B* 1—4. fecerit *B* 1. || 10 minore *B* 6; minuta *B* 7. 8. furti *B* 1—5. id] oc *B* 6. vervecem] *sic* *A* 1, *Til.*; vervicem *A* 2. 3. *B* 6. 9. 10, *Bluhme*, *Bind.*; verbicem *A* 4. *B* 5. 8; berbicem *B* 1—4. 7, *Lind.* aut capram *B* 6. apem *om.* *B* 8. || 11 III] VIII *B* 1; XII *B* 2—4. || 12 § 4 *deest* *B* 7. violentia *A* 4. solvat] inferat *A* 4. VI] X *B* 3. || 13 furta] *sic* *A* 1, *Bind.*; furtum (surdum *B* 4) *A* 4. *B* 1—5, *Til.*, *Lind.*; furto *A* 2. 3; de furto (furtum *B* 6. 8) *B* 6—10, *Bluhme.* conponant *B* 4. || 14 inconscius *B* 1. 8; inconscies *B* 6. iudicem ibi *B* 8. de furtum quod furtum quod *A* 4; de furtum quod *B* 1. 6. 8; de furtu quod *B* 2—4. ipse *B* 6—8. crediderit] reddiderit *A* 2. || 15 fur] furor *B* 6, fuerat, *om.* erat, *B* 9. 10. subiturus] solitnrus *A* 2, *Bind.*; soluturus *A* 3. ipse *om.* *A* 1. *B* 1—6. || 16 iudici *B* 1. inter] si intra *B* 4; in *A* 2. superdictos *B* 6. inferat *om.* *A* 3. || 18 *Hanc rubricam soli* *A* 1. *B* 5 *habent.* pedicam *B* 5. Si quis pedicam feris ponens damnum intulerit *A* 4, *Til.*; De his qui (Si quis *Bluhme*) pedicam feris fecerit (fecerint *Lind.*) extra culturas *B* 1—4, *Lind.*, *Bluhme*; De his qui pedicam ponens extra clausuram damnum intulerit *B* 6. *Verba contextus:* Si quis feris *in* *B* 8, *verba:* Si quis — posuerit *in* *A* 2. 3. *B* 7. 9. 10, *Bind.* *rubricae vice posita sunt.* || 19 Si quis — fecerit *om.* *B* 6. pedicam *h. l. om.* *B* 7—10; pedicas *A* 4. feris *om.* *A* 2. 4. fecerit *om.* *A* 3. 4. *B* 7—10. culturam *B* 7. 8; cultura *B* 9. 10; clusuras *A* 4. in desertis *A* 2. 3. *B* 8—10; insertum *B* 6. pedicam posuerint (posuerit *B* 7. 8) *B* 7—10. in eo *A* 1. *B* 5; in eam *B* 6—10. aut *om.* *A* 1—3. *B* 5.

1) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat; cfr. Const. extrav.* 3; *supra p.* 44, *not.* 1. 2) *De asylo ecclesiastico cfr. Wilda l. c. p.* 537; *Richter-Dove, Kirchenrecht* § 307. 3) *Cfr. supra tit.* 9. 4) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat; cfr. Const. prim.* § 5; *Const. extrav.* 21, 11. *Pact. Childeberti reg. c.* 3, *cfr. LL. Cap. I, p.* 5; *L. Baiuw.* 9, 15. 5) *Cfr. Const. extrav.* 2. 6) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat; cfr. supra tit.* 46.

homo aut animal fortassis incurrerit, ei, cuius pedica fuerit, nihil penitus calumniae moveatur.

LXXIII. De[1] caballis, quibus ossa aut scindola ad caudam ligata fuerint.

[1.] Seu in eo loco inventum, in quo damnum faciat, sive extra damnum, et pavore ipso aut periclitatum fuerit aut eversum animal aut debilitatum, in potestate sit domini, cuius animal fuerit, utrum ipsum recipere velit et alium*, aut si suum recipere noluerit, eius meriti aestimationem habeat, aut duos tales caballos ei cuius fuerit dari iubemus ab eo, qui contra interdictum nostrum hoc praesumpserit admittere: qua poena ingenuos teneri iubemus.

[2.] Ceterum si servus hoc facere praesumpserit, CC fustes accipiat, et in potestate sit illius, cuius caballus est, utrum ipsum recipere velit; cui** si displicuerit, praestita, sicut dictum est, de servo ultione, dominus servi caballum eiusdem meriti, cuius ille fuit, qui debilitatus dicitur, cogatur exsolvere; simili de equa conditione servata.

[3.] De caballo etiam curtato similis poenae servanda conditio est.

*) et alium] *sic B* 6. 9. 10; an alium *A* 1. 2, *editiones omnes*; aut alium *A* 4. *B* 7. 8; animalium *A* 3. *B* 2–5. **) cui se displicuerit *B* 9. 10; cui displicuerit (desplicuerit *A* 3) an alium *A* 1–3. *Til., Bind.*; cui se (sit *A* 4. *B* 5) animalium (animal *B* 8) displicuerit *A* 4. *B* 5. 8; cuius si animal displacuerit *B* 7; cuius et animalium si vero ei displicuerit *B* 6; quod si animal displicuerit *B* 2–4, *Lind., Bluhme.*

1 fortasse *A* 4. *B* 1–4. 6–10. incurserit *B* 8; incurrit *B* 6; incurret *B* 5. ei] eius *A* 2–4. *B* 6–8; his *vel* is *B* 1–5. pedicam *B* 1. 7. 8. calumpnia *A* 2. *B* 1. 5–8; calumpniam *A* 4. || 2 moveatur] patiatur *A* 4. *B* 1–5. 7. 8, *Til., Lind., Bluhme.* || 3 *Totus titulus deest B* 1. quibus ossa *om. B* 8. os *A* 4. *B* 2–5. 9. 10; hos *B* 6. 7. *Verba* aut — fuerint *ad contextum pertinent in B* 8. scindola] *sic A* 4; scendola *B* 5. 9. 10; scandola *A* 3, *Bluhme, Bind.*; scandala *A* 1. 2. *B* 3. 6. 7, *Til., Lind.*; scandula *B* 2. 4; escandula *B* 8. ad] aut *A* 2. *B* 7. 8. cauda *A* 2–4. *B* 2. 4. 9. 10; cautam *B* 8; gautam *B* 7; cauda (cantam *B* 6) eius *B* 5. 6. legatum *A* 4; ligatum *B* 8; ligatam *B* 6. 7. fuerit *A* 3. 4. *B* 2–4. 6–10; fuerat *B* 5. || 4 Seu] Si *A* 1. 2. *B* 4. 5. 7. 8. eo *om. B* 6. inventum] fuerit *add. B* 7. 8. in quo] in quem *A* 4; in qua *B* 6; quod, *om.* in, *A* 1. *B* 5. 7. 8, *Til.* sive] sibi *B* 7. 8; sibi et *B* 2–4. || 5 ipso] ipsius *B* 7–10. animal *ante* fuerit *habent A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* reversum *B* 9. aut debilitatum *om. A* 2. 3. *B* 6–10. potestatem *A* 3. *B* 8, *Bluhme.* || 6 in cuiusdam *B* 8. fuerit] *h. l. repetit verba:* aut eversum animal in potestatem sit *B* 8. ipsum] ipse *A* 2. 3. *B* 10. recipere] repperi *B* 8. aut] et *ex coniect. edd.* aut si *om. B* 7. 8. suum *om. B* 8; suo *A* 4. ad se *add. B* 7. 8. || 7 noluerit] voluerit *B* 3. 4. 7. aestimatione *A* 3; *B* 2–4. 7. 9. 10, *Bluhme*; extimatione *B* 8. habita *B* 2–4. 7–10, *Bluhme*; habitat *B* 6. aut *om. A* 4, *codd. B, Bluhme.* tales caballos ei] *sic A* 1, *Til.*; ei tales caballos *B* 9. 10; talis caballos, *om.* ei, *B* 5; ei (*om. B* 4) caballos alios *A* 4. *B* 2–4, *Bluhme*; ei caballos, *om.* tales, *A* 2. 3. *B* 6–8, *Bind.*; alios tales caballos ei *ex coniect. Lind.* fuerat *B* 7. 9. 10. dare *A* 2. 4. *B* 2–10. || 8 eo] eum *B* 6. praesumpsit *A* 3. *B* 9. 10. admittere — praesumpserit (*l.* 10) *om. B* 5. quia *B* 9. 10; quo *A* 3; qui *B* 4; quam *B* 7. 8. || 9 poenam *B* 7. 8. ingenuus *A* 3. *B* 7. 8; ingenuis *A* 4. tenere *A* 3. 4. *B* 2–4. 6. 9. 10; terreri *B* 7. 8. || 10 fecerit et *B* 6. fustes] fustis *B* 5. 6. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; fustibus *A* 3; fustis ictus *B* 3. 8, *Bluhme*; fustium hictos (hictus *B* 7) *A* 4. *B* 7. potestatem *B* 7. 8. || 11 illius *om. B* 3; ipsius *B* 4. recipere] accipere *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* vellet *B* 2–4. || 12 praestita] praestet aut *B* 5; praestitum *B* 2–4. servum *B* 8. ultionem *B* 2–4. 6–10. dominus] autem *add. A* 1–3, *Til., Bind.* servi *om. B* 5. caballi *B* 6. || 13 eiusdem] eius *B* 5. fuerit *B* 7. 8. qui *om. A* 2; quae *B* 6–10; quod *B* 2–4. debilitatum *B* 2–4; debellatus *B* 8. dicitur *om. B* 5; dicetur *A* 4; domino *B* 9. de equa] de ea quam *B* 8; de ea equatione, *om.* conditione, *B* 9. 10. || 15 *tota paragraphus* 3 *deest A* 4. caballum *B* 7. 8; caballos *B* 6. scurtato *B* 2; scurtatum *B* 5; excortato *B* 3; escortatum *B* 7; excortatum *B* 6; scrutato *B* 4; scrutatu *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; cortatum *B* 8; cortati *A* 3. simili *B* 2–4. 6. 9. 10. poena *A* 2. *B* 2–4. 6. 8; poenam *B* 7; paene *A* 3. servanda *om. B* 5; servata *B* 2–4. 6. 9. 10; servandam *B* 8. condicione *A* 3. *B* 2–5; conditionem *A* 2. est *solus A* 1; *om. A* 2. 3. *B* 2–6. 9. 10; teneatur *B* 7. 8.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 29: De caballis, quibus os aut scindola ad cauda ligata fuerit; *L. Visig. VIII*, 4, 1. 12. 13.

## LXXIV. De[1] viduis et filiis earum.

[1.] Anteactis quidem temporibus emissa generaliter lege[2] fuerat constitutum: ut, si mulier, defuncto sine filiis marito suo, ad secundas nuptias non transisset, tertiam hereditatis eius usque in diem vitae suae propriis utilitatibus vindicaret; sed nunc ex ipso eodemque titulo cum obtimatibus populi nostri adtentius universa tractantes, generalitatem praedictae legis placuit temperari.

Quapropter iubemus, ut illa tantum vidua hanc, de qua loquimur, in hereditates mariti accipiat quantitatem, quae patris aut matris non habuerit facultatem, aut si ei maritus suus aliquam, in qua vivere possit, successionis suae non donaverit quantitatem.

[2.] Quaecumque[3] sane mulier, coniuge suo in fato conlapso, ad secundi mariti vota non ierit, ac si eam adulti iam filii secum esse noluerint, hac ratione cum eis defuncti mariti dividat facultatem, ut, si unum filium habuerit, praedictae substantiae tertiam consequatur; si duos aut tres vel quatuor aut plures erunt filii, quartam accipiat portionem, quam tamen post obitum eius ad filios ipsius placuit remeare.

[3.] Si[4] quis, defuncta uxore sua, de qua filios habet, ad secundas nuptias ierit et ex ea quoque muliere habens filios moriatur, id placuit observari, ut relicta eius non de privignorum suorum portione quidquam sibi aestimet esse donandum, sed de filiorum suorum proprietate designatam superius accipiat portionem.

1 *Totus titulus deest B* 1. *Hanc rubricam exhibent A* 1. *B* 5; *in reliquis codicibus initium contextus usque ad verbum* temporibus (*A* 4. *B* 2—4. 6—10) *vel usque ad verbum* constitutum (*A* 2. 3, *Bind.*) *rubricae loco est.* ‖ 2 De anteactis (antedictis *B* 3) *B* 2—4. quidem *om. B* 5; quibusque *B* 2—4. 6—8. exvidens emissa *B* 6; emisse *A* 2; omissa *A* 4. fuerit *B* 7. constituta *B* 8. ‖ 3 defuncta *B* 2—4. 8. filios *B* 6. a marito *B* 4; maritum *B* 8. suo *om. A* 2; suum *B* 8. transierit *A* 4. *B* 7. ‖ 4 in die *A* 3. 4. utilitatibus] hereditatibus *B* 9. 10. vindicare *A* 4 *B* 3. 4. 6; vendicari *B* 5; vindecarit *A* 3. ‖ 5 ipsum *B* 5. 7. 8. titulo *om. A* 2. 3; titulum *B* 7. titulo — populi *om. B* 8. generalitatem] quantitatem *ex errore manifesto Til.* ‖ 6 temperare *B* 6—8; imperare *A* 4. *B* 2—4. ‖ 7 quampropter *B* 6; quia propter *B* 5. ut *om. B* 6. illam *B* 8—10. viduam *B* 7—10. hanc *om. B* 7; hac *B* 8; hec *B* 6. in *om. A* 2. 3. *B* 5. 7—10, *Bluhme, Bind.* hereditatis *A* 2. 3. *B* 5. 8, *Bind., Bluhme*; hereditatem his *B* 6; hereditatibus *A* 4. *B* 2—4. 7; hereditate *ex emend. Til., Lind.* ‖ 8 patres aut matres *A* 3; patrem aut matrem *B* 7. habuerint *A* 2. 3. *B* 2. 4. 5, *Bind.*; habuerunt *B* 6. ‖ 9 aliqua *B* 8—10. successionem *A* 4; possessionis *B* 7. 8. sui *B* 6. 8. ‖ 11 Quicumque *B* 4—8. coniugio *B* 7. 9. 10. sua *A* 4. *B* 5; suae *B* 4. fata *A* 4. *B* 5—10; facto *A* 2; facta *A* 3. *B* 2—4. conlapsum *B* 7. 8. secundum *B* 9. 10. ‖ 12 votam *A* 4. *B* 7. ierit] gerit *A* 2. 3. *B* 5. 7. 8; geret *B* 6. ac] aut *B* 2—4, *Lind*; hanc *B* 8. si *om. Lind.*; sic *A* 1, *Til.* eam *om. A* 4. *B* 2—5; eum *A* 1; ea *B* 6; cum ea *B* 9. 10; eius *ex coniect. Tit., Lind.* filie *B* 5. 6. noluerit *A* 3. *B* 8; noluerunt *B* 6. hac] hoc *B* 9. 10; ac *A* 3. *B* 8; hac si *A* 4; aut si, *pro* hac, *B* 2—4. rationem *A* 3. 4. *B* 2—4. 6—10. cum eis] cum eius *B* 2—4; cunctis *B* 9. 10. ‖ 13 dividant *B* 7. ut] aut *B* 2—5. habuerint *B* 4. praedicatae *B* 10. ‖ 14 consequatur *om. B* 6; consequantur *B* 4. si *om. A* 4. *B* 2—4. duos] duo *A* 4. *B* 7. aut IIII *A* 2. *B* 9. 10. vel plures *A* 4. *B* 2. 3; ut plures *B* 4. erunt *om. A* 2. 3, *Bind.*; erint *B* 4. filii] qui *add. B* 2—4. accipiant *A* 1. 4. *B* 2—6. 9. 10. ‖ 15 quam] quantam *A* 3. filium *B* 4; filius *A* 3. *B* 8. remeari *A* 2. ‖ 16 Si quis] Sicut *B* 6. suo *B* 9; sua *om. B* 2—5. de *om. B* 3; ex *A* 4. *B* 2. 4—10. filius *A* 3. *B* 8. habuit *B* 9. 10. ierit *om. B* 8; gerit *B* 4. 6; genuerit *B* 7. ‖ 17 et *om. A* 2. 3. *B* 7, *Bind.* ex *om. B* 7. mulierem *B* 5. 6. 9. 10; mulier *B* 7. 8. filius *A* 2. 3. observare *A* 2. 3. *B* 5—8. ut *om. B* 4. ‖ 18 de *om. A* 1. 4. *B* 5. 7. 8; ex *ex coniect. Tit., Lind.* prevignorum *A* 2. 4. *B* 2. 3. suorum *om. B* 8. 9; rem *add. A* 2. 3. portionem *A* 2—4. *B* 5—10. aestiment *A* 1. 4. *B* 2—5. 7; estimentisse, *om.* esse, *B* 9. 10; vestimentis et, *om.* esse, *B* 8; extimit *B* 6. donando *B* 7; donandi *B* 8. ‖ 19 suorum *om. A* 2. 3. *B* 6. proprietatem *A* 2. 4. *B* 6—8. designatum *B* 8; designata *B* 7. 10, *B* 9 *h. l. lac.* accipiant *A* 4. *B* 2—4.

1) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo respondeat. Novellam tituli* 62. *partem esse solum novellae huius tituli* 74. *credere non possum; novella tit.* 74. *minor potius est aetate, novella tit.* 62. *Cfr. supra tit.* 24. 42; *Schroeder l. c. p.* 298; *Huber l. c. p.* 26. 2) *Laudatur tit.* 42, 1. 3) *Cfr. supra tit.* 62, *qui partim repetitur, partim amplificatur. Cfr. tit.* 59. 4) *Cfr. supra tit.* 1, 2.

## LXXV. De[1] hereditate inter nepotem et amitam dividenda.

[1.] Oportet eas causas prolatae legis aequitate distingui, quae prioribus non docentur constitutionibus terminatae, ne aut heredes in praesenti negotio ordinem adeundae successionis ignorent aut iudicibus competens deesse videatur instructio.

Idcirco si filius, patre* superstite, habens filium* in fata discesserit sororemque reliquerit, et pater, de quo loquimur, debitam filio facultatis suae dederit portionem[2], et ex ea, quae ipsi competebat, substantiae quantitate de hac luce discedens non aliquid speciale decreverit inter filium filii et filiam, salva medietate, quae minoribus partibus ex paterna successione debetur, altera substantiae ipsius medietas inter nepotem et filiam aequaliter dividatur.

[2.] Quod si filius, de cuius posteritate tractatur, omnia cum patre indivisa possederit, eodem mortuo medietas nepotis partibus sequestretur; altera medietas cum filia et nepote aequo ordine dividatur.

[3.] Et ne forte litigandi ex hoc eodemque titulo non sublata relinquatur occasio, seu una, sive duae aut plures venerint filiae, eam quam superius statuimus formam

*) patrem superstitem habens, *om.* filium, *A* 1; patre superstite (superstete *A* 3) habens, *om.* filium, *A* 2. 3.

1 *Totus titulus deest B* 1. *Extat pro parte* (— reliquerit *l.* 6) *in C* 2: LXXXIII. Amitane dividendam de hereditate inter nepote et amitanem. De in, *rel. om.*, *B* 4. hereditate *om. h. l. A* 1—3. *B* 2-10. nepotes *A* 1. *B* 5. 6; nepote *B* 2. 3. 9. 10. et] vel *B* 9. 10. amita *A* 1. 4. *B* 2. 3. 9. 10; amitanem *A* 3. dividenda *om. A* 1—3. *B* 2. 3. 5. 8—10; ereditas dividendas *B* 6; hereditatem dividendam *B* 7. || 2 prolatas *C* 2. equitatem *B* 6—8. quae *om. C* 2; qui *B* 4. 6. prioribus] propries *B* 6; pro regibus *C* 2. docentur] docent *B* 7; ducentur *B* 8; ducerum *B* 5; ducentorum *B* 2—4. || 3 terminatae] terminante *B* 10; termina tenent (teneant *B* 7. 8), *om.* ne, *B* 6—8; terminatione, *om.* ne, *C* 2. aut] ut *B* 7. 8. heredis *A* 3. *B* 8. in *om. B* 4. praesentia *B* 8. negotium *B* 7. 8. ordine *A* 2. 4. *C* 2. adeundae] adeondi *A* 3; adeonde *B* 5; ad eundem *A* 4. *B* 6. 9. 10; ad eum *B* 8; ad eorum *B* 7; adeo unde *C* 2. || 4 successionibus *B* 7; subcessiones *B* 9. 10. *C* 2; successionem *B* 6. ignorant *B* 6—8; ignoret *C* 2. deesse] detestasse *A* 4. *B* 2—5. || 5 patrem *B* 7. 8. patris superstites *C* 2. superstate *B* 6; supraestite *C* 9. 10. filium] *sic B* 7. 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; filio *B* 5; filios *A* 4. *B* 2. 3. 4. 6. *C* 2, *Lind.*, *Bluhme*; cum filio *ex coniect. Til.* fata] facta *A* 2. *B* 2—4. decesserit *B* 8. sororequae *B* 7; sortemque *A* 2. 3. de quod *A* 3; de qua *B* 5—7. || 6 debita *A* 4. *B* 6; debitum *B* 8. filio] suo *add. B* 4; filiis *B* 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; filii *B* 7; filium *B* 6. facultates *B* 5. dederat *B* 8. portione *B* 9. 10. portionem — substantiae *om. B* 4. et *om. B* 6—10. || 7 quae] qua *A* 4; quam *B* 2. 3; qui *B* 6. ipse *A* 2—4. *B* 7. 8; ipso *B* 6. quantitatem *A* 4. *B* 2—4. 6—8; aequitate *B* 5. || 8 speciali *B* 2-6; specialem *B* 7; spetiem *B* 8. decreverint *A* 4. *B* 2—4; decreverent *B* 5. filii *om. A* 2. 3; filie *B* 6. filiam] suam *add. B* 8; filia *A* 2. salvam *A* 4. *B* 3. medietatem *A* 4. *B* 6—8. quae] qui *B* 5; quem *B* 8. minoribus] miner *A* 4. *B* 2—4; moris *B* 8; menor *B* 6; minorum *B* 5; mineris *ex coniect., a Bluhme proposita, Bind.*; nepotis *ex coniect. Bluhme.* partibus] partis *B* 9. 10. || 9 paterna] patre genere *B* 7; paternos *B* 8. successionem *B* 6. 7; successionis *B* 8. debitor *B* 8. alteram *B* 2—4; alteras *B* 8; aliter *A* 2. 3. substantia *A* 4. *B* 6; substantiam *B* 2—4. ipsi *B* 4. nepote *B* 6; nepotis *B* 5. || 10 filia *B* 6; filium *A* 1—3. *B* 5. || 11 posteritate] potestate *A* 1. 4. *B* 2—4, *Til.*, *Lind.*; petestatem *B* 5; potestatem hereditatem *B* 6; posteritatem *B* 7. 8. tractatur omnia] tractatu romana *A* 2. patre *om. B* 4; parte *A* 3; pater *B* 5. possiderit *A* 2. 4. *B* 2—4. 6. 8. || 12 eundem *B* 6; eadem *B* 5. mortuum *B* 6—8. medietate *B* 9. 10. nepotis] *sic A* 1. 4; nepotes *A* 2. 3. *B* 5. 6. 8; nepotibus *B* 2—4. 7. 9. 10. partibus] patribus *A* 4. *B* 6. 7. 9. 10; patris *B* 2—4. siquisestretur *B* 6. altera] alia *A* 4. cum *om. A* 2. filia] filiis *A* 1. 2; filiae *A* 3. || 13 nepotem *B* 7. 8. || 14 ligandi *B* 9. 10; litiganti *B* 4; litigantibus *B* 8; diligando *B* 6. titulum *B* 7. 8. non *om. B* 8. sublatam *B* 8; sublate *B* 9. 10. || 15 seu] si *B* 7. 8. sive] seu *A* 4. *B* 2—4. aut *om. A* 2. 3. *B* 6, *Bind.*; vel *B* 5. 9. 10. pluresve *ex coniect. Bind.* venerunt *A* 2. 3. *B* 6; venirent *B* 5; erunt *A* 4. *B* 2—4, *edd.*; eraut *B* 7. filiae] filii *B* 5. 8; filiam *B* 6. eam] eum *B* 8; in eam *B* 6; aut *A* 2. que superioribus *B* 7. formam *om. B* 8; forma *B* 7.

1) *Constitutio huius tituli, cui deest rubrica respondens Legis Romanae, ad corrigendos titulos* 14. 51. *edita est. Cfr. tit* 59. 78; *Schroeder l. c. p.* 322; *Ficker, Erbenfolge l. c. I, p.* 271. 2) *Cfr. supra tit.* 51, 1.

placuit observari*, id est: ut medietas filiabus, medietas nepoti aut nepotibus ex filio adquiratur.

[4.] Verum si, defuncto, ut dictum est, patre, filius non puerum heredem reliquerit, sed puellam, et sorores suae superfuerint genitoris, ita ius vindicandae successionis obtineat, ut, portionis paternae quantitate contenta, altera medietas ad suas amitas, quarum supra fecimus mentionem, ex lege perveniat, neque exinde quidquam sibi aestimet vindicandum.

## LXXVI. De[1] wittiscalcis.

[1.] Comitum nostrorum querela processit, quod aliqui in populo nostro eiusmodi praesumptionibus abutantur, ut pueros nostros, qui iudicia exsequuntur, quibusque multam iubemus exigere[2], et caede conlidant et sublata iussu** comitum pignera non dubitent violenter auferre.

Qua[3] de re praesenti lege decernimus: ut quicumque post haec pueros nostros ceciderit et insolenter abstulerit, quod ex ordinatione iudicis docebitur fuisse praesumptum, tripla satisfactione teneatur obnoxius, hoc est: ut per singulos ictus, pro quibus singuli solidi ab his inferuntur, ternos solidos is, qui percusserit, cogatur exsolvere.

*) *In hoc verbo desinunt partes Parisienses codicis B 4. (fol. 120); nec alia supersunt, nisi quae a titulo 85. fragmenta Musei Britannici continent.* **) sublato iure *A* 1.

1 observari] *sic A* 4; observare *A* 1. *B* 2—5, *Til., Lind., Bluhme*; custodiri *A* 2. *B* 9. 10, *Bind.*; custodire *A* 3. *B* 6—8. medietas filiabus *om. A* 1. *B* 5. filiabus] filiis *A* 4. *B* 2. 3. 6, *Til., Lind.* nepote *A* 4. *B* 6—8; nepotis *B* 3. aut] ut *B* 6. ‖ 2 filium *B* 7. 8. adquiratur] matris suorum *B* 7. 8. ‖ 3 Verum *om. B* 7. 8; vero *B* 5. si] sed *B* 7. 8. defunctum *B* 7. 8. ut dictum *om. B* 5. patrem *A* 4. *B* 2. 3. 7. 8; pater *B* 6. filios *B* 2. 3. 7. 9. 10. puerum] ex puerum *B* 7; fuerunt *B* 5. relinquerit *A* 3. *B* 8—10; relinquerint *B* 5. 7. ‖ 4 sed] et *A* 2. puella *A* 2. 3. *B* 6. 9. 10. sororis *A* 2. 3. *B* 7. 8. suas *B* 6; sui *B* 8. suae — genitores *om. A* 2. superfuerunt *B* 6. genitoris] *sic A* 3. *B* 2. 3. 6. 8—10; genitores *A* 4. *B* 7; generatores *A* 1. *B* 5; genitori *ex coniect. edd. omnes.* ita ius] ita vos *A* 3; ita ut ius *A* 4. *B* 2. 3; ita eius *B* 6—8; ita et eius *B* 10; ita ut eius *B* 9; ita iussimus *B* 5. vindicandi *A* 4. *B* 2. 3. successiones *A* 1. 4. *B* 5. 9. 10; subcessionibus *B* 7. ‖ 5 obtineant *A* 2. *B* 10; obteneant *A* 3; ullus teneat *B* 6. ut portionis — contenta *om. A* 4. *B* 2. 3. ut *om. B* 6; aut *B* 8. portiones *A* 2. *B* 5—7. 9. 10. quantitatem *B* 6—8. contempta *B* 7. 8. alteram *A* 3. *B* 3. 6. ‖ 6 facimus *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* aestimet] *sic B* 6; aestiment *A* 1. 2. 4. *B* 2. 3. 5. 8—10; extiment *A* 3; aestimant *B* 7. ‖ 7 indicandum *B* 2. 3. ‖ 8 wittiscalcis] *sic A* 1; wittiscalcus *A* 2. 3; witiscalcis *A* 4; vitiscalcis *B* 2. 8—10; victiscalcis *B* 7; viciscalcis *B* 3; widiscalcis *B* 6; vtiscalcis *B* 5; vitiiscaballis *B* 1. et qui eis violenter fecerunt *add. B* 7, *Bluhme. Verba contextus* Comitum — processit *cum rubrica coniungunt B* 7. 9. 10. ‖ 9 comitum] cum *A* 4. *B* 1—3. 5. querelata *B* 1—3. alique *B* 6; aliquid *A* 2. *B* 7. 8; aliquod *A* 4. *B* 1. ‖ 10 praesumptionis *B* 1. ut] et *B* 1. qui] quae *A* 4. *B* 6. in indicia *A* 3. exercuntur *B* 6; exiguntur *B* 8. quibusque] quique *A* 3. 4. *B* 1—3. 9. 10; que *B* 6; quicquam *B* 7; quaeque *B* 8. ‖ 11 multa *A* 3. 4. *B* 1—3. 6—10. iubentur *B* 6—10. exegere *A* 3. *B* 1—3. 5. 7. cedes *A* 1. 2; caedi *B* 8. conlident 9. 10. sublatam *A* 4; sublatu *A* 2. iussu] *sic B* 5, *edd. omn.*; iusso *A* 4. *B* 6. 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; iussio *B* 7; iussa *A* 2. 3. *B* 1—3. pignorare *B* 6. ‖ 12 dubitentur *A* 2. 3. violentem *B* 7. offerre *B* 3. 9. 10. ‖ 13 De qua *A* 2. 3. re *om. B* 7; rem *B* 8. decrevimus *B* 7. posthac *B* 6. 8—10; hac, *om.* post, *B* 7. puerus nostros *B* 5; puerum nostrum (nostrorum *B* 6) *A* 4. *B* 1—3. 6—10. ‖ 14 caederit *A* 4; ceciderint *A* 2; occiderit *B* 1—3, *Lind.*; reciderit *Til.* et *om. A* 4. *B* 1—3. insulenter *A* 4; solenter *B* 8. abstulerint *A* 2. ordinationem *B* 1. 5. 6. 9. 10. fuisse] esse *B* 6. praesumpto *B* 6—8. ‖ 15 triplam *A* 4; trebla *A* 3. *B* 7. 8; trepla *B* 6. 9. satisfactionem *A* 4. *B* 8. ut *om. B* 5; aut *B* 7. per] pro *A* 4. *B* 8; super *B* 9. 10. singulis *B* 5. 8. ictus *om. B* 6. ‖ 16 singulis solidis *B* 1. 6. ab his] aliis *A* 4. *B* 1—3. 7. 8; alius *B* 5; alies *B* 6; alii *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; ab aliis *ex coniect. Bluhme.* inferantur *A* 2. 3, *Bind.* ternus *A* 3; terno *B* 1. qui] que *B* 6. percusserunt *B* 6. cogatur — tripla (*p.* 101, *l.* 1) *om. B* 6.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 30: De apparitoribus. *Inserta est igitur haec constitutio pro alia constitutione genuini Libri constit. nobis non tradita; cfr. supra tit.* 49, 4; *Const. extrav.* 2. 2) *Sunt wittiscalci (Wetteknechte); Wackernagel l. c. p.* 403; *Jahn l. c. I, p.* 68; *nomen proprium 'Guidiscalus' v. in c.* 67. *C. XI. qu.* 3. 3) *Cfr. supra tit.* 5, 1.

[2.] Ea etiam, quae fuerint violenter erepta, tripla novigildi solutione reddantur, ita ut multam nobis debitam praesumptores solvant.

[3.] Mulieres quoque, si wittiscalcos nostros contempserint, ad solutionem multae similiter tenebuntur.

[4.] Nam statutam districtionis formam volumus ita custodiri, ut pueri nostri, periculi sui memores, providere curabunt, ut non amplius in quibuscumque causis, quam fuerint ordinati, praesumant. Nam ut iniurias eorum iussimus vindicari, ita in se distringendum esse non dubitent, nisi omni diligentia quae sunt praecepta servaverint.

Datum V. kalendas Iulias. Probo viro clarissime consule[1].

## LXXVII. De[2] inscriptionibus.

[1.] Quotiens servus, vocatus in crimine, necesse est, ut iudici sub inscriptione tradatur, haec habendae discussionis forma servabitur: ut servi domino tantum* pretium numeretur; et si servus obiectum sibi crimen sub tormentis fuerit** confessus, solidi, qui inlati fuerant, accusantis** partibus reformentur, servus morte debita condemnetur. Quo*** facto, criminosi servi dominus eum, qui rem perdiderit, simpla solutione legibus reddat indemnem***.

*) statutum *B* 7—10. **) ab eo conscius alique inlate fuerunt accusantur *B* 6. ***) Quo facto — indemnem *soli B* 9. 10 *praebent.*

1 Ea *om. B* 7; Eam *A* 4. *B* 1—3. quae *om. A* 4; qui *B* 1—3. 7. fuerit *A* 4. *B* 2. 5. excepta *A* 2. 3; erapta *B* 1; erupta *B* 3. tripla *om. A* 4. *B* 1—3. 5; trebla (*vel* trepla) *A* 3. *B* 7—9. novigildo *A* 4; novigilde *B* 7; novigeldo *B* 2. 3; novegildi *A* 2. *B* 10; novegilde *B* 6; novigeldi *B* 8. solutionem *B* 2. 3. 5. 7. reddatur *A* 3. 4. *B* 1—3. 5. 6. || 2 multa *A* 2. 3. *B* 1. 6—10. debita *A* 2. 3. *B* 6. 7; debitam *om. B* 8. praesumptoris *A* 3. 4. *B* 6—10; praesumpturis *B* 2. 3; praesumtiris *B* 1. exsolvant *B* 7—10. || 3 Mulieris *A* 3. *B* 1. 6. 8. si] seu *A* 3. wittiscalcos] *sic A* 1; wittiscalcus *A* 2. 3; witiscalcos *A* 4; vitiscalcos *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; vitiscalcus *B* 5; vitiscalcum *B* 2. 3; bitiscalcum *B* 1; svituscalcus, *om.* si, *B* 8; svitiscalcos, *om.* si, *B* 7; otescalcos *B* 6. nostrum *B* 1—3. contempserunt *B* 5; contenserit *B* 6. a (ad *B* 6) solutione *B* 1. 6—8. multa *B* 7. 8; nostrae multae *B* 3. || 5 Nam] ut *add. A* 4. *B* 1—3. 5. 7. 8. 10, *Bluhme, Bind.*, *B* 9 *h. l. lac.*; ut, *om.*, nam, *B* 6. statuta *A* 2—4. *B* 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; statutum *B* 1. 7; testatam *B* 6. discriptionis *A* 4; distinctionis *B* 3; districtionem *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; dispectionis *B* 6. forma *B* 1. 7; firma *B* 8. voluimus *B* 1. 2; volemus *A* 3. ita *om. B* 1—3. 6. custodiri *om. A* 2. 3; custodire *A* 4. *B* 1—3. 5—10. ut *om. B* 1. 8, *Bluhme, Bind.* || 6 periculis *B* 6. 9. 10. sui] nostri *B* 5; vim *B* 6. memores] memoris *A* 3. *B* 7. 8; ut memores *B* 2; inmemores *B* 1. 3; in minoris *B* 5. providere] procedere *B* 8. curabuntur *A* 4. *B* 1—3. 5. ut] et *B* 3. quibuscumque, *om.* in, *B* 6; in quibus *B* 7. quam] quem *A* 4. || 7 fuerunt *B* 5; obplicitum *add. B* 7. ordinatum *B* 8; ordinate *B* 6. praesumantur *B* 5. iniuriis *B* 8; iniuris *B* 7; iniuriam *B* 9. 10. earum *B* 8. vindicare (*vel* vendicare) *A* 3. 4. *B* 1—3. 5—8. in] ut *B* 1. || 8 distringendi *A* 2. 3; distringendus *B* 6. cum omni *A* 4; omnis *A* 2. 3; omnem *B* 6; omne *B* 5. diligentiam *B* 6—10. servarint *A* 2, *Bind.*; servarent *A* 3; servabunt *A* 4. *B* 1—3. || 9 *Subscriptionem:* dat̄ v kł iul̄ (iuł̄s *A* 3) ꝑbo (probo *A* 3) v̄c c̄ (c̄ *om. A* 2) *soli A* 2. 3 *habent, deest etiam Til., Lind.* || 10 servorum *add. B* 7, *Bluhme.* || 11 servos *A* 2. 3. *B* 5. vocatus *solus A* 3; vocatur *rell. codd., edd. omn.* crimine] et *ex emendat. add. Lind., Bluhme, Bind.* iudici] *sic A* 1. 2; indicio *A* 4. *B* 1—3. 5. 6. 9. 10, *Lind.*; indicis *A* 3. *B* 7. 8. sub *om. A* 4. *B* 7—10; ubi *A* 3. subscriptione *A* 4. *B* 7. 9. 10; inscriptionem *B* 1. 6. || 12 habenda *A* 2. 3; habendi *A* 1. *B* 5—8; habentes *A* 4. discussione *A* 2; discussionibus *B* 7; discutionibus *B* 8; in discriptionem *B* 6. forma *om. B* 8. precio *B* 1. || 13 et si — crimen *om. B* 8. et] ut *B* 1. si *om. B* 6. servo *A* 3; servum *B* 1. subiectum *A* 3. 4. *B* 1—3. 6; in obiecto *B* 9. 10; in oppieto *B* 7. crimine *B* 6. tormenta *A* 4. *B* 6—8; tormento *B* 1—3. 9. 10. || 14 solidi — accusantis *om. B* 8. qui] V *B* 7. fuerint *B* 1. 3. 7. accusantes *A* 2. *B* 9. 10. reformetur *A* 4. *B* 8. servos *A* 3. mortem *A* 4. *B* 8. debitam *A* 4; debito *A* 3. de vita *B* 1. || 15 facto *ex emend. Bluhme, Bind.*; facti *codd.*

1) *Id est dies 27. mensis Junii a. 513.* 2) *Constitutio huius tituli, cui rubrica Legis Romanae, quae respondeat, deest, novella ad titulum 7. est.*

[2.] Verum si in quesitionem missus nec convictus fuerit nec confessus, datam in pretio eius pecuniam servi dominus retinebit et servum recipiet innocentem.

[3.] Praeterea multorum relatione comperimus, in populo nostro huius consuetudinis ordinem fuisse hactenus custoditum, ut praemium, quod pro indiciis[1] cuiuscumque furti vel sceleris aut promittitur aut infertur, utriusque partis reformarit inlatio. Ideoque rectius visum est, ut consuetudinis huius superfluitate remota, si in eiusmodi causis ingenuus convincitur, et solutionis et indiciarum integra sustineat ex lege dispendia, salvo eo, quod de resecandis servorum criminibus praecedentium legum statuta iusserunt.

## LXXVIII. De[2] hereditatum successione.

[1.] Adtentius pertractantes statuimus: ut si pater cum filiis sortem suam diviserit, et postea mori filium vivo patre contigerit sine filiis, pater voluntate filii integram usufructuario iure vindicet portionem, quam inter filios et nepotes ita moriens dimittat, ut quanti nepotes ex uno filio fuerint, qui patrem non habent, portionem patris sui vindicent, qualem pater eorum habiturus erat.

1 in quesitionem] *sic* *A* 1; in quisitionem (*vel* in quisicionem) *A* 4. *B* 1. 5. 9. 10; cum inquisicionem *B* 6; inquisitione *A* 2. *B* 2. 3. 7, *Bind.*; in quissione *A* 3; in questionem *B* 8, *Lind.*, *Bluhme.* missus *om.* *B* 7. data *A* 2. 4. *B* 1—3. 6. 7. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; datum *B* 8; dato *A* 3. || 2 in *om.* *A* 3. pretium *A* 4. *B* 1—3. 5—8, *Lind.*, *Bluhme*, *Bind.*; pretia *A* 2; praesentiam *B* 9. 10. pecunia *A* 2. 3. *B* 7. recipiat *B* 1. 7. 9. 10; recipit *A* 3; recepit *B* 8. || 3 Praeteream *A* 3; propterea *B* 1—3. 9. 10; proptercam *B* 7; praeter *B* 8. relationum *A* 4; relationem *B* 1. 6—8. conferimus *B* 7. huius] eius *B* 6; cuius *B* 8. consuetudinem *B* 6. 8. || 4 ordinem *om.* *B* 8; ordine *A* 4. *B* 1. ut] et *A* 4. praemium] preeium *B* 1. pro indiciis *ex emend. omn. edd.*; proinde cives (cives *om.* *A* 3) *A* 1—4. *B* 1—3. 5. 9. 10; pro inducias *B* 6; pro indictum *B* 7. 8. cuiuscumque] cuiusque *A* 2. 3. *B* 1. 2. 6; huiusque *A* 4; quotienscumque *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.*; si vis quotienscumque *B* 7. || 5 furti] forte *B* 6. aut promittitur] aut (ut *B* 7) promittetur *A* 3. 4. *B* 5. 7. 9. 10; aut promutetur *B* 6; aut per ommittitur *B* 2; aut per omnia mittitur *B* 3; ut ommittitur *B* 1. inferitur *A* 1. 4. *B* 1—3. 5. 7; inferetur *B* 6; inferatur *B* 9. 10. partes *A* 2. 4; partibus *B* 6. reformari *A* 2; reformaret *B* 8—10, *Lind.*, *Bluhme*; reformeret *B* 7; reformare *A* 4. *B* 1—3. 6. || 6 est] esse *B* 9. 10. ut] et *A* 1. *B* 5. consuetudines *B* 5. 9. 10. eius *A* 2—4 *et codd.* *B*. superfluitatem *B* 1. 6; superflucta *B* 7. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; superflicta *B* 8. remota] terramo *B* 5; terre mota *B* 7. 8. si *om.* *B* 5; sed *B* 7. || 7 ingenuis *A* 4; ingenuos *A* 3. et *om.* *Lind.*; ut *A* 1. 4. *B* 1—3. 5, *Til.* solutiones *B* 5. 6. 9. 10. indiciarum] *sic* *A* 1—3. *B* 6. 10, *B* 9 *h. l. lac.* *pro* indiciorum, *quod emend. Lind.*, *Bluhme*, *Bind.*; indiciarum *A* 4. *B* 2. 3. 5. 7. 8; iudicarum *B* 1; iudiciorum *Til.* integra *om.* *B* 8; integram *A* 2—4. *B* 1—3. 6. sustineant *B* 7. 8. || 8 dispendia] spendia *B* 7; sententiam *A* 4. *B* 2. 3, *Lind.*; sententia *B* 1. de resecandis *ex emend. Bluhme*, *Bind.*; resecandorum *A* 1. 4. *B* 7, *Til.*, *Lind.*; resequandorum *B* 2. 3; resegandorum *A* 3. *B* 9. 10; resequendorum *B* 1; rescandorum *B* 6. 8; ressecandorum *B* 5; resecanalorum *A* 2. || 9 iusserint *B* 3. 8. || 10 *Extat hic titulus etiam sub numero* LXXXI *in* *C* 2, *qui in indice titulorum habet:* De heredes, qui in hereditatem succedunt. hereditate *A* 4. *B* 5. 8. *C* 2; hereditatem *B* 7. successionum *A* 2—4. *B* 8; successionem *B* 6. 9. 10; subcessionem *B* 7; successionis *C* 2; possessione *B* 2. 3; possessionem *B* 1. || 11 *Verba initii contextus* adtentius pertractantes *A* 1. *B* 5, *verba* adtentius — statuimus *B* 1—3 *cum rubrica coniungunt.* *Verba rubricae initio contextus repetunt ex coniect.* *Til.*, *Lind.*, *Bluhme.* cum pertractamus *C* 2. ut si] nisi *A* 2. si *om.* *B* 5. suam *om.* *B* 5. 8. dividerit *B* 9. 10. || 12 et postea — contigerit *om.* *A* 1. *B* 5. post eam *A* 3; patrem *B* 8. mori filium] mortuo filio *C* 2; mori filio *A* 4. *B* 1—3. vivo — sine filiis *om.* *B* 8. patre] patrem *A* 3. *B* 7. filiis *om.* *C* 2. pater] patris *C* 2. voluntatem *B* 6—10; voluptate *A* 3; facultatem *B* 1—3; facultatum *ex coniectura Lind.*, *Bluhme.* filii *om.* *C* 2. integram *om.* *B* 8; integra *B* 7. *C* 2. || 13 usumfructuario *B* 6. 8; in usufructuario *B* 2. 3; in usufructuariá *B* 1; usumfructuarium *B* 9. 10; usufructuarium *A* 3; hiis fructuario *B* 5. quam] qua *A* 4. filios] filius *A* 3; filiis *C* 2. et *om.* *C* 2. nepotes *om.* *C* 2; nepotis *A* 3. moriendi mittet *B* 8. || 14 ut *om.* *B* 8. quanti] quantitatem *B* 8. nepotis *A* 3. nepotes — patrem *om.* *B* 8. fuerunt *B* 5. 6. habet *A* 2. *B* 1; habit *A* 3; habens *B* 3. || 15 sui *om.* *B* 3. 6; sibi, *pro* sui, *B* 8. quale *A* 2; quicquid *A* 4. *B* 1—3. 5. habiturus] habuerat *B* 7. erat *om.* *B* 6. 7. 9.

1) *Cfr. supra tit.* 16, 3; *Const. extrav.* 7. 2) *Est constitutio huius tituli, cui rubrica Legis Romanae, quae respondeat, deest, novella ad corrigendum tit.* 51, 2.

[2.] Illam vero partem, quam pater cum filiis dividendam habuisset, superstitibus filiis derelinquat, et nepotes in eam partem non succedant.

[3.] Praesens[1] tamen lex ad masculos tantummodo pertinebit.

## LXXIX. De[2] praescriptione temporum.

[1.] Licet iam pridem a nobis fuerat ordinatum, ut si quis in populo nostro barbarae nationis personam, ut in re sua consisteret, invitasset, ac si ei terram ad habitandum voluntarius deputasset, eaque per annos XV* sine testiis**[3] habuisset, in potestate ipsius permaneret, neque exinde quidquam sibi ille qui dederat sciret esse reddendum; tamen ut absque ulla permutatione omni tempore generaliter memorata conditio debeat custodiri, praesenti placuit lege constitui.

[2.] Si[4] quis vero terram ab altero violenter dixerit et convicerit fuisse sublatam, priusquam XXX annorum numerus compleatur, et rem constiterit occupatam, et requiri poterit et repetentis partibus reformari.

[3.] Ceterum si impletis XXX annis terra a quocumque, etiamsi pervasa fuisse dicatur, non fuerit restituta, nihil sibi reddendum esse cognoscat.

*) XII *A* 2. *B* 8. **) testiis] *sic A* 3; testus *B* 9. 10, *Bind.*; testes *A* 2; tertiis *A* 4. *B* 2. 3. 7. 8, *Til., Lind., Bluhme*; tertii *B* 1; tercies *B* 6.

1 Illam] Illa *A* 4. *B* 1. 8–10. *C* 2. pater eorum derelinquid, *om.* cum filiis — filiis, *C* 2. dividendam — filiis *om. A* 3. *B* 1. dividendum *A* 4. *B* 2. 3. 5. 9. 10. superstatibus *B* 6; supra testibus *B* 7. 10; supra stentibus *B* 9. || 2 derelinquit *B* 1; derelinquid *B* 2. 3. 5. et] ut *C* 2. ea *A* 2—4. *B* 2. 3. 5–10, *Bluhme, Bind.* parte *A* 2. 3. *B* 6—10; partem *om. A* 4. *B* 1—3. 5. non *om. A* 1. *B* 5. succedatur *B* 1. || 3 lex *om. C* 2. masculus *A* 3; masculum *A* 2. 4. *B* 1—3. tantummodo *om. C* 2. pertinet *C* 2. || 4 *Totus titulus deest A* 1. *B* 5. *Extat hic titulus in C* 3; *ex quo* §§ 2. 3. 5. *in Reginonis Pruniensis de ecclesiastica disciplina lib.* 1, 20. 21 *translatae sunt sub rubrica:* De inscriptione temporum ex eodem capite VIIII (*sc.* Capit. Ludovici imperatoris). praescriptionibus *B* 8; praescriptionum *B* 7; praeiscriptionem *B* 6; proscriptione *A* 4; superscriptione *A* 2, iscriptionem *B* 1; inscriptione *B* 2. 3. || 5 iam] etiam *A* 3. a] in *B* 7. 8. fuerit 3. 7. 8, *Til., Lind.* || 6 barbara *A* 4. nationes *B* 6. 9. 10. persona *A* 2. 3. *B* 1—3. 6. 8. ut] aut *B* 2. 3. in *om. B* 7. re] res *A* 3. *B* 6–8. suas *B* 7. consistere *B* 8; consisterit *A* 2—4; constiterit *B* 6; aut alium *add. C* 3; et *add. B* 1. ac] aut *B* 1—3. *C* 3. ac si — deputasset *om. B* 8. ei *solus A* 4 *et edd. omn.* ad *om. A* 2. || 7 habitandum] habitaculum *C* 3. eaque] et qui *B* 8; eamque *ex coniect. Til., Lind., Bluhme.* || 8 potestate] voluntate *B* 2. 3. *C* 3; voluntatem *B* 1; potestatem *B* 6—8. permanerit *A* 3. *B* 6; permaneberit *B* 7. quidquid quam *B* 1. sibi *om. B* 10. illa *B* 7; illi *A* 4. *B* 6. scirit *A* 3; scire *A* 4. *B* 1—3. 9. 10. *C* 3; exire *B* 6; sciat *Til., Lind.* || 9 ut *om. A* 4. *B* 1—3. 6. *C* 3; quod *ex coniect. Til., Lind.* ullam *B* 8. permutationem *B* 1. 8; promutationem *A* 4; regeneratione *B* 9. 10. in omni *B* 8. omni tempore *om. B* 9. 10. || 10 conditione *A* 3. 4. custodire (*vel* costodire) *A* 3. 4. *B* 1–3. 6—8. praesentem *B* 7. lege *om. C* 3; legem *B* 7. 8. constituta *A* 4, *Til.* || 11 Item de inscriptione temporum *praemittit C* 3. dixerit] seduxerit *B* 7. et *om. A* 3. fuisset *B* 1. 6. 9. 10. sublata *A* 4. *B* 1; sublatum *B* 6. || 12 se priusquam *B* 8; superius quam *B* 7. numerus *om. A* 4. *B* 1—3; numeros *B* 6; terminus *C* 3. res quam, *om.* et, *ex coniect. Til., Lind.* constituerit *B* 6. occupatum *A* 2. *B* 1. 3. 8. requiri] require *A* 3; requirere *A* 2. *B* 1—3. 7. *C* 3; sequere *B* 8; que repediret *B* 6. || 13 potuerit *A* 2. *B* 7. *C* 3. repetentes *A* 2. *B* 1—3; repetens *A* 4. *C* 3; repentis *B* 9; repentium *B* 10. reformare *B* 1—3. 6—8. *C* 3. || 14 annorum *A* 3. terram *A* 4. *B* 1—3. 6. 8–10. a *om. B* 1. 6. 8. etiam se *B* 8; etiam, *om.* si, *A* 4. *B* 1—3, *edd.* pervasa] pervasam *B* 1; praevasa *B* 7. 9. 10; praevisa *B* 8; parva *A* 2. 3. *B* 6. || 15 restitutam *A* 3. redendum *A* 2—4. *B* 6. est *B* 8.

1) *Cfr. supra tit.* 1, 3; 14, 1. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 31: De praescriptione temporum. *Qualis nunc extat tit.* 79. *a.* 515. *datus est. Genuina eius forma nobis non servata est. Ordinatio, quae in paragrapho prima commemoratur, fortasse pars tituli* 79. *genuini Libri constit. erat. Paragraphis* 2. 3. 5. *inter Capitularia imperatorum receptis atque inde in Reginonis Pruniensis operibus insertis, hic titulus prae ceteris maiorem auctoritatem obtinuit; cfr. Heusler, Gewere* (1874), *p.* 80 *sqq.; Stobbe, Handbuch l. c.* I², *p.* 573; *Schroeder l. c. p.* 353. 3) *K. Zeumer recte monet, 'sine testiis' esse legendum et 'testium' vel 'testiam' a testare = vetare, defendere esse derivandum; cfr. Hessels, Lex Salica col.* 677; *Binding, lectionem 'sine testus' exhibens, transvertit 'ohne Schenkungsurkunde'; alii viri docti 'sine tertiis' legunt; tertiae sunt tertia pars fructuum, quam fenoris loco is, qui 'terram' colit, domino solvat, cfr. Gaupp. l. c. p.* 365; *Jahn l. c.* I, *p.* 520; *Saleilles l. c. p.* 357. 382. 4) *Cfr. Frag. Visig.* 277 (*Antiqua, ed. Bluhme*): ... Omnes causas,

[4.] Quapropter omnes comites, quotiens de praefatis causis contentio fuerit generata, secundum ordinem legis istius iudicare curabunt.

[5.] Et[1] quia omnia ad quietem omnium pertinentia ex lege convenit provideri, omnes omnino causas de quibuscumque rebus, quae intra XXX annos non fuerint definitae, nullo eas postmodum licebit ordine commoveri*; quia satis unicuique ad requirendum et recipiendum, quod ei debitum fuerit, suprascriptus annorum numerus constat posse sufficere.

Datum sub die kalendas Marcias Lugduno post consulatum Senatoris viri clarissimi consulis[2].

## LXXX. De[3] testibus falsa referentibus et calumniantibus.

[1.] Emergentibus causis necesse est, ea, quae minus statuta sunt, praesentis legis sanctione constitui. Quia in diversis causis prae facilitate plurimos referre falsa cognovimus, qui postea ad probanda quae retulerint, dum damnis suis timent, etiam sponte se conflictui exponunt, iubemus ergo:

[2.] Ut de testibus, qui pro quacumque parte se tulerint, si ad conflictum causae discenderit et divino iudicio falsus ibidem relator pugnans occubuerit, trecenos solidos multae nomine omnes testes partis ipsius**, a qua parte testis

*) praeter (propter *B* 8) pupillum aut liminium (limineo *B* 8) *add.* *B* 7. 8. **) qui se promiserant iuraturos *add.* *A* 4.

1 Quiapropter *B* 1. 7; quamproter *B* 8. comitis *A* 3. *B* 7. 8. praefatis] pravatis *A* 2. 3; privatis *B* 2. 3; preciatus *B* 1. contemptio *B* 1. || 2 secundum] quod *B* 8. legem *B* 9. 10. istius *om.* *B* 1 sciens *B* 6. iudicare] iurare *B* 6. curabis *B* 1. || 3 Et qua, *rell. huius tit. om.*, *B* 6. ad quietem] atque aetatem *B* 8. omnium] omnia *B* 8. pertinentiam *A* 2. *B* 9. 10; pertenentiam *A* 3; pertinentium *A* 4; pertinentiae *B* 7. providere *A* 3. 4. *B* 8; praevidere *B* 7. || 4 omnes omnino] hominis hominum *B* 8. causis *A* 2. 3; quas causas *C* 3. rebus] causis *B* 8. quae *om.* *A* 2; qui *B* 1. 7. intra] infra *B* 7. 9. 10. fuissent *B* 8. || 5 diffinite *B* 7; definiti *B* 8. nullum *B* 7. 8. ordinem *A* 4. *B* 7. 8. commovere *B* 7. 8. quia satis unicuique] quae a satissimi cuique *B* 8. || 6 accipiendum *A* 4, *Til.* suprascriptum *A* 2. 3. *B* 1. 7. 9. 10; de superscripta *B* 8. numerum *A* 3; numero *A* 2. || 8 *Subscriptionem soli A* 2. 3 *habent:* Dat̃ sub đ kł mar̃ (marc̃ *A* 3) Lugduno p͡c Senatoris (Senatores *A* 2) v͡c c̃. || 10 *Totus titulus deest* *B* 6. calumniatoribus *A* 3. 4. *B* 1—3. 5. 7. 9. 10, *Til., Lind., Bluhme.* || 11 *Verba initii contextus* Emergentibus causis *cum rubrica coniungunt B* 1—3. 5; *omittunt haec verba A* 4, *Til., Lind.* Exsurgentibus *B* 5. ea *om.* *A* 2. 3. *B* 9. 10; ut *pro* ea *A* 4. *B* 1—3. 5. 7. 8. praesenti *B* 1—3; praesente *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* || 12 sauctionem *B* 7. 8. quia] quae *A* 2; qui *B* 7; qua *B* 8. prae] per *A* 4. *B* 1—3. 7. 8. 10, *B* 9 *h. l. lac.* facilitatem *A* 4. *B* 7—10. plurimis *B* 8; plurimus *A* 3. *B* 5. referre] reformare *A* 2; ferre *B* 7. 8. falso *B* 1. || 13 qui] quia *A* 4. *B* 1—3; quae *B* 7. 8. ad *om.* *B* 2. probandam *A* 4. *B* 7. 8; probandum *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.* quae retulerint] querunt tollere *A* 2; querint tollerandum *A* 3; quae retullerent *B* 5; quae retollerint *B* 9. 10; quae retulerit *B* 1. 8. dum *om.* *A* 3. *B* 8. timens *A* 2; tenens *A* 3; tenent *B* 1. 7. || 14 conflictu *B* 8—10. || 15 ergo *om.* *A* 2. de] fide *B* 7. 8. qui] quae *A* 4. *B* 1—3. 5. 7. 8. partem *B* 7. 8. se tulerint] retullerent *A* 3. *B* 5; retulerint (*vel* retullerint) *A* 4. *B* 1—3. 8—10, *Bluhme, Bind.*; tollerent, *om.* se, *B* 7. si] nisi *A* 2. 3. || 16 discenderint *B* 1—3; descenderint *A* 2, *Lind.*; descenderit *B* 8—10, *Til., Bind., Bluhme*; discederet *B* 7. iuditium *A* 4. falsos *A* 4. relatos *A* 4; relatur *B* 7—10. || 17 trecentos *A* 4; trecenus *A* 3. *B* 5; tricenos *B* 2. 3; treginus *B* 8; tregenos *B* 7; C *B* 1; CCC *B* 10. multae nomine] multetur *B* 1. omnis testis *A* 3. partis — parte testis *om.* *B* 1. 9. 10. partes *A* 2. *B* 2. 3; parti *A* 3. a qua] ad quem *A* 4; quam (qua *B* 7), *om.* a, *B* 7. 8; atque *B* 2. 3. partem *B* 5. 7. 8; partis *A* 4; partes *B* 2. 3. testis *om.* *B* 8; testes *A* 2. *B* 5. qui *add.* *B* 2. 3.

quae intra XXX annis definitae non fuerint, ... nullo modo repetanur; et si quis post hunc XXX annorum numerum causam movere temptaverit, iste numerus ei resistat; *L. Visig. X*, 2, 3. 1) *Cfr. supra tit.* 17, 1. 2) *Id est dies* 1. *mensis Martii a.* 515. 3) *Cfr. L. Rom. tit.* 32: De falsariis et falsis testibus. *Hic titulus novellam continet legem, quae priorem constitutionem nobis non servatam interpretari videtur; cfr. supra tit.* 8, 45.

superatus est, cogantur exsolvere. Nec multorum male referentium crimen credatur potuisse unius exitu expiari, ut quos non punit necessitas damna feriant ad vindictam, quo facilius in posterum ne quis audeat propria pravitate mentiri.

[3.] Etiam qui calumniatori consilium dederit ad dimicandum, si victus fuerit, similiter ut superius statutum est multa feriatur.

## LXXXI. De[1] interpellationibus apud iudicem futuris.

[1.] Prima constitutione a nobis decretum fuerat, ut iudices ter admoniti causas inter partes cognitas iudicarent. Et quia occupationes* et absentias deputatorum iudicum frequenter patuit evenire expetitione[2], consensu omnium tempus credidimus statuendum, ut intra tres menses** interpellato iudice causam quamlibet ulterius differre non liceat, nisi ut omnia cognoscat et dato iudicio universa ita iudicet, ut nihil inter partes dubium reservetur.

[2.] Quod si ultra tres menses causa cognita interpellati iudices distulerint iudicare, XII solidorum multam eos iubemus exsolvere, causa ab his nihilominus legibus iudicanda.

*) *Verba* occupationes — expetitione *genuina a solis codicibus* B 9. 10 *exhibentur, ut monuit K. Zeumer.* **) ter *add.* A 4. B 7. 8, *Bluhme.*

1 est *om.* B 9. cogatur A 3. B 1. 7. Nec *om.* B 5; Ne B 7—10, *Bluhme, Bind.*; De *pro* nec A 2—4. B 1—3. mala A 1. 2. B 5. 7. 8, *Til.* credatur] dator A 4. B 1; datur B 2. 3. 5. || 2 potuisse *om. Til.*; fuisse verum B 9. 10. unus A 3: huius B 8. exitu *om.* B 7. 8; exitus A 2. 4. B 1—3, *Bluhme., Bind.* expiare A 4. B 1—3. 5. 7. 8, *Bluhme*; expirare A 3. punit] ponit A 3. B 7. 8; ponis B 1; ponet B 5. 9. 10. ferient B 5; feriatur A 3; referant A 4. || 3 quo] quod B 1. 5. 7. ne quis] neque B 8. audeat] aut ea A 3; audiat B 5. 7. 8. propriam B 8. pravitatem B 1. 7. 8. mentire B 1. 7. 8. || 4 qui *om.* A 4. B 1—3. 5. 8. calumniatorem B 1—3. 7; calumpniatore B 8. dederint B 8. ad dimigandum A 3. B 9. 10; ad denegandum B 7. 8; ad (a A 2) demigrandum A 1. 2; ad vindicandum A 4. B 1—3. 5. si] se B 7. 8. victus] victum B 8; nectus B 7. || 5 simili A 1. B 5, *Til., Lind.*; simul B 7. super B 8. feriantur A 3. 4. B 2. 3. 5. 9. 10; referiatur B 8; referatur B 7. || 6 *Initium tituli usque ad verbum* evenire *deest* B 6. indices futuris A 4. B 7; futuri iudicis B 9. 10; indicis futuris B 8; iudicem, *om.* futuris, A 3. || 7 Primam B 7. 8. constitutionem B 7. 8; constitutionis A 4. B 1—3. fuerit B 8. ut *om.* A 4. B 1—3. iudicis A 3. 4. B 2. 3. 8—10; iudice B 1. admonitio B 8; admonitionis B 7. causa B 1. 7. 10, *B 9 h. l. lac.* || 8 partis A 3. B 5. indicarint A 3: iudicaverint A 2. quia] qua B 8. quae B 7. occupationes] *sic* B 9. 10; occupationis A 1—4. B 1—5. 7. 8, *Bind.; perperam coniecerunt* occupatione *Til., Lind.*, per occupationes *Bluhme.* absentias] *sic* B 10, *B 9 h. l. lac.*; absentiam A 4. B 1. 2, *Bluhme*; absentia B 3. 5. 7. 8, *Til., Lind.*; absenti A 3; absentiae A 1. 2. depudatorum B 7; deputaturum A 4; putaturum B 1—3; ad potatorum A 3; ad potaturum A 2; depulsatorum B 8. indicium A 4. B 1—3. 5. 7. 8. || 9 patuit] *sic* B 9. 10; potuerit A 4; potuit *cett. codd.* invenire B 1. expetitione] *sic* B 10; ex petitione A 3. B 5. 7; expeditione B 8; expetione B 9; expetitionem A 4; expetitionis A 1. 2, *Til.*; speccionem B 6; expectationem B 1; expectatione B 2. 3; expectatio *ex coniect. Lind., Bluhme*; expetitio *Bind.* consensum A 2. B 1. 6—8; ideo consensu *ex coniect. Lind., Bluhme.* credimus B 1—3. 5. 7. 8; credamus A 4. || 10 ut] aut A 2. intra *om.* B 7; inter B 1. interpellatum B 6; interpellatio A 3. 4. B 1. indicem B 6; indicet B 1. qualibet A 4. B 8. ulteri B 6; alterius A 4. B 5. 7—10. deferri B 6; deferre A 2. 3. B 1. 5. 8—10; defferre B 7. || 11 cognoscat] agnoscat A 1. B 5. 6. 9. 10, *Til.*; agnoscant B 1—3; cognoscant B 8. datum B 5. 7. 8. iudicium B 5. 7. 8; iudicem A 2. ita] et *add.* A 3. iudicent A 3. 4. B 1—3. 5. 7; iudicentur B 6. ut *om.* B 6; et B 5. partis A 3. B 9. 10. || 13 ultra] intra B 7. 8. causam cognitam A 4. B 2. 3. 6. 8—10, *Til., Lind., Bluhme*; causas cognita B 1; causa agnita B 5; fuerit *add.* B 7. 8. iudicis A 3. B 6. 8; iudice B 1. distulleret B 1; destullerent A 3. || 14 multam *ex emend. edd. omn.*; multae A 1—3; multum B 1—3. 5. 6; multum numerum A 4; multum nomen B 7. 8; multa B 9. 10. eos] eius B 6. 8; eum B 1. solvere B 6. causam A 2—4. B 1—3. 6—8. ab his *om.* A 4. B 1—3. 5, *Til., Lind.*; aliis B 6. || 15 indicandum A 4. B 1—3. 6—8; indicandam B 5.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 33: De interpellationibus et appellationibus. *Genuina huius tituli constitutio nobis non tradita est; nam quam nunc habemus novella Gundobadi est, data ad Prim. Const.* § 12, *supra p.* 33. 2) *Sc. interpellationis regis; cfr. Prim. Const.* § 12. *l. c.*

## LXXXII. De[1] fideiussoribus.

[1.] Si quis fideiussorem de audientia accepit, ipse fideiussor ad se absolvendum insistat, ut causa dicatur.

[2.] Aut si fideiussor mortuus fuerit, heredes mortui iudicem loci interpellent, ut eius ordinatione alium fideiussorem ipsa conditione cogatur accipere, et ab heredibus fideiussoris mortui nihil queratur.

## LXXXIII. De[2] his, qui apud alios res suas agnoscunt.

[1.] Quicumque res aut mancipium aut quodlibet suum agnoscit, a possidente aut fideiussorem idoneum accipiat, aut, si fideiussorem petitum non acceperit, res, quas agnoscit, praesumendi habeat potestatem.

[2.] Si vero falsus fuerit in agnoscendo, rem, quam male agnovit, et aliud tantum cogatur exsolvere.

[3.] Si servus male agnovit, pro qualitate rei agnitae fustigetur.

## LXXXIV. De[3] venditione terrarum.

[1.] Quia agnovimus Burgundiones sortes suas nimia facilitate distrahere, hoc praesenti lege credidimus statuendum: ut nulli vendere terram suam liceat nisi illi, qui alio loco sortem aut possessionem habet.

1 fideiussorum *A* 2. || 2 fideiussorum *A* 3. audientiam *A* 2—4. *B* 6—8. 10, *B* 9 *h. l. lac.* accipit *B* 2. 3. 8; acceperit *B* 10. ipsi *B* 2. 8; ipsum *A* 4. ad se *om. B* 5. adsolvendum *A* 2. *B* 1. 3. 5. 8. || 3 iustat *B* 1—3. 5; insistet *B* 7; instituta *B* 6. ut *om. A* 4. *B* 6; et *B* 5; nec *B* 8. causam *A* 4. *B* 8. || 4 si *om. B* 1. 6. 8. fideiussorum *B* 1. heredis *A* 3. interpellant *B* 6. ut] et *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.* || 5 eius] eos *B* 1. ordinationem *A* 1. 4. *B* 1. 5—8. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; pars adversa *add. ex coniect. Til.*, *Lind.*, *Bluhme.* alium] auxilium *B* 1—3. fideiussorum *A* 3. *B* 1. ipsam conditionem *B* 7. et *soli B* 7—10. ab *om. A* 2. heredis *A* 3. || 6 fideiussores *B* 6. 8; fideiussoribus *B* 7. mortui *om. A* 4; sunt mortui *B* 7. 8. querat *B* 1. 6. || 7 alium *A* 2, *Bind.*; alius *A* 3. *B* 1; alias *B* 8. agnuscunt *A* 3; cognoscunt *A* 2. *B* 1. || 8 mancipia *B* 6. ut quodlibet *A* 3; aut quolibet *A* 4. *B* 1. 9. 10; aut qualibet *B* 6; aut quod *B* 5. suum *om. A* 2. cognoscat *B* 1; cognoscit *B* 9. 10; agnoscet *B* 5. a possedenda *A* 3; ad (a *A* 4) possideutem *A* 4. *B* 1. 7. 8; ad possedeudum *B* 6. || 9 fideiussore *B* 9. 10. idoneum — fideiussorem *om. B* 5. 7. 8. idoneo *B* 6. si *om. B* 1—3. 6. peditum *B* 5—8; petentem *A* 3; precium *B* 3. accipit *A* 4. *B* 2. 3; accepit *B* 1. 5. 6. 9. 10; acceperet *A* 3. || 10 agnoscet *B* 5; cognoscit *B* 1—3. || 11 agnoscendum *A* 4. *B* 5—7. 9. 10; agnoscendorum *B* 1. 8. rem *om. B* 1. mali *B* 8. || 13 agnovit] cognovit *ex coniectura Til.*, *Lind.*, *Bind.* et *om. B* 5; ut *A* 3. alium *A* 4. *B* 1—3. 6. 7. mali *B* 8. agnoverit *B* 1—3. 6—8. pro — agnitae *om. B* 6. qualitatem *A* 4. *B* 1. 7. 8. rei *om. B* 5; ei re *B* 1. agnitae *om. B* 1—3. 5; agnitam *A* 4. agniti *B* 7. 8. fustigitur *B* 2; fustietur *B* 3. || 14 *Ab hoc titulo usque ad finem libri B* 6 *valde laceratus est.* vinditione *A* 3. *B* 3. 6; vindictionem *B* 1. 7. || 15 Qui *B* 5. 7. 8. cognovimus *A* 4, *Til.*, *Lind.*, *Bluhme.* Burgundionis (Borgundionis *A* 3. *B* 7) *A* 3. *B* 6—8. sua *om. B* 1. nimia facilitate] nimiam facilitatem *B* 7. 8; facilia mini etate *B* 1; nemine a facultates *B* 6. hoc] ac *B* 9. 10. || 16 credimus *A* 4. *B* 1—3. 5. 7—10. nullum *B* 1. 7. 8. 10. vendere *om. B* 1. de terra sua *B* 1. liceat *om. B* 3. ille *B* 1—3. 7. 8. || 17 a alio *B* 3; alium *B* 7. 8. loco *om. B* 1; locum *B* 7. 8. sortes *A* 2. 3; consorte *B* 1. possessiones *A* 1. *B* 5, *Til.*, *Lind.*; positionem *A* 2; possessione sua *B* 1.

1) *Rubrica, quae huic titulo respondeat, deest Legi Romanae; cfr. supra tit.* 19; *Const. extrav.* 8. 21, 8. 2) *Cfr. L. Rom. tit.* 34: De rebus agnitis; *cfr. supra tit.* 16. 19, 2; *Sohm, Prozess der L. Sal. p.* 92; *London l. c. p.* 141. 3) *Cfr. L. Rom. tit.* 35: De vinditionibus. *Fortasse Const. extrav.* 11 *in genuino Libro const. sub hoc titulo posita erat; id quidem manifestum est, constitutionem, quam nunc tit.* 84. *praebet, legem novellam esse; cfr. Gaupp l. c. p.* 356.

[2.] Hoc etiam interdictum, ut quisque, habens alibi terram, vendendi necessitatem habet, in comparandum, quod Burgundio venale habet, nullus extraneus Romano hospiti praeponatur, nec extraneo per quodlibet argumentum terram liceat comparare.

[3.] Observandum tamen, ut de illo ipso hospes suus comparet, quem alibi terram habere constiterit.

## LXXXV. De[1] pupillis.

[1.] Si mater tutelam suscipere voluerit, nulla ei parentela praeponatur.

[2.] Si vero mater non fuerit, proximus parens res minorum revocare debet ea conditione, ut qualiter sua facultas proficit, sic et res minorum eius utilitati proficiant[2]; nec ei liceat exinde quidquam evertere vel alienare.

[3.] Si quis vero praesumpserit de rebus, ut dictum est, minorum aliquid, sua facultate distrahere quod praesumpserit in simplum reddat; ita ut, si causam pars minoris habuerit, ipsa persona respondeat, quae tutelam suscepit.

## LXXXVI. De[3] malahereda.

[1.] Si pater filias dimittit, malahereda[4], si vivus dare voluerit, cui voluerit donet, ut postea ad filias suas, si ille dederit, nemo requirat.

1 interdictum] dictum *B* 8. ut] si *add. B* 5. habens *om. A* 2. alibi terram] sua libertate *B* 1; in terra vindicionem *B* 6. || 2 in comparando *ex emendat. Til., Lind.* quod] in quod *B* 7; quam *ex coniect. Til., Lind.*; aut *B* 9. 10. venalem *A* 2—4. *B* 2. 3. 5. 6. 9. 10, *Til., Lind.* nullum straniorum *B* 6; nullus extraneos *A* 3. *B* 1. Romani *B* 8; Romanum *B* 5; Romanos *B* 1. hospitem *B* 8; hospide *B* 7. || 3 nec *om. B* 7, extraneus *A* 2; extraneum *B* 7. 8; straueum *B* 9. 10. per *om. B* 1. quolibet *A* 3. *B* 1. 6. 7. 9. 10. argumento *A* 3. terram *om. B* 5. comparari *A* 2. || 4 ipso *om. B* 1—3; ipse *A* 2. *B* 6. 9. 10, *Til., Lind.*; ipsi *B* 5. 7. 8. hospis *B* 1—3. 7—10. suos *A* 2. 3. *B* 1. 5—10. conparat *A* 3; conparet (comparare *B* 1), *rel. om.*, *B* 1—3. quem alibi] quem alibet *A* 3; quam silibet *B* 9. 10; quamlibet *A* 4; qualibet *B* 7. terras *A* 4. *B* 5. 7—10; terranis *B* 6. || 5 habere *om. B* 8. consteterit *A* 3. *B* 5; constiteret *B* 7; potuerit *A* 4. || 6 *Rubrica deest B* 7. quae enim suscipere voluerit *add. B* 8. || 7 Si quis *A* 4. *B* 1—3. Si — parentela *om. B* 8. tutillam *A* 4. *B* 2; tutilla *A* 3. *B* 1. parentilla *A* 3. 4. *B* 1—3. 5. proponatur *B* 6. *a verbis* praeponatur proximus parens fuerit ad res *incipiunt fragmenta Spangenbergii ad cod. B* 4 *pertinentia.* || 8 Quod si *ex coniect. Til., Lind.*; Quod *Bind.* vero *om. B* 5. proximos *A* 4. *B* 2. 3; proximiores *B* 7. parentes *A* 4. *B* 7. res] ad res *A* 4. *B* 1—4. 9. 10; de res *B* 7. 8; ad se ris *B* 6; aut sorores *B* 5. debebit *A* 3. 4. *B* 7—10; deberet *B* 6. ea] quia *B* 8. || 9 ut sua *B* 8. et *om. A* 4. *B* 1—4. 8. utilitatem *B* 1. 6; utilitate *A* 1—4. *B* 5. 9. 10, *Til., Lind.*; qualitatem *B* 7. 8. proficiat *A* 2. *B* 8. || 10 nec — alienare *om. B* 4. ei *om. B* 5. quidquam] quicquid *B* 3; aliquid *A* 2. 3, *Bind.*; aliquid quicquam *B* 7. 9. 10. revertere *B* 1; avertere *B* 10. vel] aut *A* 4. atinuare *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* || 11 praesumpserat *B* 4. minorum et *A* 1. de sua *A* 1. *B* 1—5, *Til., Lind.* || 12 suam facultatem *B* 7. quod *om. A* 1—4. *B* 1—6; quodsi *B* 7. 8. praesumpserit] voluerit *A* 1—4. *B* 1—6, *Bind.* distrahere, de sua facultate, *om.* quod praesumpserit, *ex coniect. Til., Lind.* in *om. A* 4. *B* 1—4. 6, *Bluhme.* reddat] restituta *B* 8. ita *om. A* 2. 3. *B* 8, *Bind.* causa *A* 2. 3. *B* 7. 8. pares minores *A* 1. *B* 5; parens minor *B* 6. pars (res *B* 7) minorum (minorem *B* 8) non *B* 7. 8. || 13 haberet *B* 6. ipsam *B* 8; illa *B* 7. personam *B* 8. suscipit *A* 3. *B* 2. 3; suscipet *B* 5; suscipiat *B* 7. 8. || 14 malahereda] *sic A* 1. 4. *B* 2. 5. 7. 8; malaherede *B* 9. 10; malahareda *A* 3. *B* 3. 4; mala areda *B* 1; male arida *A* 2; malatare *B* 6. || 15 Si pater] Si pater qui *B* 9. 10, *Bluhme*; Similiter qui *B* 7. 8. filiis *A* 1. 2, *Til., Lind.*; filins *A* 3; filios *B* 1. malahereda] *sic B* 7. 8; malamheredam *A* 1. *B* 5, *Til., Lind.*; malaheredem *A* 4; malamheredem *B* 9. 10; malahareda *A* 3; mala arida *A* 2; malareda *B* 6; hereda *B* 2. 4; harada *B* 3; areda *B* 1. Si paterfamilias dimittat heredem *legendum esse conicit Lind.* se vivus *A* 2; se vivo *A* 3. *B* 10, *Bluhme*, *B* 9 *h. l. lac.*; seu vivo *A* 4; si vivo *B* 1—4. 8; si vivum *B* 7; si vero *B* 6. cui voluerit donet *om. B* 1—5. 7. 8. et cui *B* 6. donet *om. A* 4; det *B* 6. || 16 ut *om. A* 1, *Til., Lind.*; aut *B* 2—4; et ut *A* 4; ita ut *B* 7. 8, *Bluhme.* ad] a *B* 1. si *om. B* 8. illi *B* 5. 6. dederat *B* 8; daret *B* 5. nemo] minore *B* 6. requiret *B* 5. 8; querat *B* 6.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 36: De tutillis minorum; *cfr. supra tit.* 59; *Kraut l. c. II, p.* 56; *Rive l. c. I, p.* 195 *sqq.* 2) *De usufructuario tutoris iure haec intelligenda esse, recte iam admonuit Bluhme* 3) *Rubrica, quae respondeat huic titulo, Legi Romanae deest.* 4) *Cfr. supra tit.* 14, 6; 51, 3 *et notas ad l. c.; Heusler l. c. II, p.* 299.

[2.] De wittimon[1] vero si demandaverit pater, ut non queratur, demandatio eius non valeat; sed sicut lex alia[2] expressit, proximus parens accipiat. ita ut de eo, quod acceperit, tertium solidum in ornamentis puella accipiat.

## LXXXVII. De[3] minorum contractibus.

[1.] Minorum aetati ita credidimus consulendum, ut ante XV aetatis annos eis nec libertare nec vendere nec donare liceat. Et si circumventi per infantiam fecerint, nihil valebit; ita ut quod ante quintum decimum annum gestum fuerit, intra alios XV annos, si voluerint, revocandi habeant potestatem.

[2.] Quod si intra expressum tempus non revocaverint, in sua firmitate permaneat.

## LXXXVIII. De[4] libertatibus.

Libertatis vero causa, quantum possessionis iure maior, tantum debet diligentius observari. Et ideo observandum est, ut manumittere volens aut per scripturam lege constantem servum, quem libertate donaverit, manumittat aut, si sine scriptura libertatem mancipio suo quicumque donare voluerit, non minus conlata manumissio quam

1 De *om.* *B* 8. wittimon *om.* *B* 8; witimon *B* 9. 10; vittimon *B* 4; wittimum *A* 1—3. *B* 5; vittimum *B* 6; wittemon *A* 4. *B* 2. 3; vitemon *B* 1; vitamon *B* 7. vero *om.* *B* 8. si demandaverit] sale mandaverit (mundaverit *A* 2) *A* 2. 3. demandaverit — queratur *om.* *B* 5. pater] nam *B* 7. 8. ut *om.* *B* 1—4; aut *B* 7. requiratur *B* 8. demandatio] de manu *B* 7. 8. || 2 non *om.* *B* 7. 8. sed] reddat *B* 5. lex alia] ex alia non *B* 6; lex, *om.* alia, *B* 7—10. proximo *B* 1; proximos *B* 9. 10; proximiores *B* 7. parentes *B* 7; pars *B* 5. accipiaut *B* 7; accipient *B* 1; accipiat, *rel. om.*, *B* 4. eo quod] eum cui *B* 5. || 3 acciperit *A* 3. 4. *B* 1—3. 6; acciperet *B* 7. tertium] III *B* 8. ornamenta *A* 2. 3, *Bind.*; ornamentum *B* 1. accipiat] recipiat *B* 9. 10; percipiat *A* 2. 3. *B* 8, *Bind.* || 5 Minor *B* 1. aetate *A* 2. 4. *B* 7. 8; aetatibus *B* 9. 10; actibus *B* 6. ita ut *B* 6; ita *om.* *A* 4. *B* 1—5. 9. 10. credimus *A* 4. *B* 1—8. consolendum *A* 3. 4. *B* 5. 6. 8; consolaudum *B* 9. 10; consolandam *B* 7. XV] quindecim *A* 3. 4. *B* 9. 10. actates *B* 8; etas *B* 5. annorum *B* 7. 8; annum *B* 9. 10. ei *A* 4. *B* 1—4; his *B* 7. 8. || 6 libertare] libertum *A* 2. 3. *B* 1—3; liberta *B* 4; licitum dimitere *B* 6. vindere *A* 3. 4. *B* 1—3. 6. non donare *B* 8. Et] Ut *A* 2. 3. *B* 1—4. 6, *Bind.*; Aut *A* 4. *B* 5. 8, *Bluhme*; Quod *B* 7. 9. 10. si *om.* *B* 1—4. 6. circumventus *A* 2. 3; venti *B* 1. hoc feceriut *B* 7. 8; fecerit *A* 2. 3; fuerint *B* 2—4. 9. 10, *Lind.* || 7 nil *A* 2. valebunt *B* 1—4. ut *om.* *A* 2. 3. *B* 9. 10. quinto decimum (decimo *A* 3) annum (anno *A* 3) *A* 3. *B* 5. 9; XV annum *B* 10; XV anno *A* 2. 4; XV annos *B* 6—8; XV annorum (annuorum *B* 1) *B* 1—4. alios quindecim annos *A* 4; alius XV annus *B* 1; aliut quinto decimo (XV *B* 10), *om.* annos, *B* 9. 10; alium XV^mo, *om.* annos, *A* 2; alium quindecenium, *om.* annos, *A* 3. || 8 voluerit *A* 2. 3. *B* 6—10. revocare *A* 1. *B* 5. 6, *Til.*; revocandum *B* 9. 10. habeat *A* 2. 3. *B* 7—10. || 9 si *om.* *A* 3. infra *B* 6. revocaverit *A* 2. 3. *B* 6. 7. 9. 10. sua] ea *B* 9. 10. firmitatem *A* 1. *B* 1. 5; potestate *A* 4. permaneant *A* 1. 4. *B* 2—5. 8. || 10 *Rubrica deest* *B* 7. || 11 libertis *B* 7. vero] vel *B* 1—5. causam *A* 2—4. *B* 2—4. 6. possessiones *B* 2. 3. maiorem *B* 9. 10. debet *om.* *A* 4. || 12 observare *A* 4. *B* 1—8. servandum *B* 9. 10. ut] aut *A* 4; si quis *add.* *B* 9. 10. manum mittere *B* 1. 7. 8. 10. voluerit *B* 8. aut per] aput *A* 4. *B* 1—4; aut ad *B* 5; aut, *om.* per, *B* 9. 10. scripturas *B* 1; scriptam *B* 8. legem *B* 5—7; legi *B* 8; leges *B* 1. || 13 constante *B* 8—10. quam *A* 2; qua *B* 4. libertatem *B* 6—8. libertate — sine scriptura *om.* *B* 1. si *om.* *A* 1—4. *B* 3. 5. 9. 10; se *B* 8. sine] si nec *B* 5; in *B* 7. 8. scripturam *A* 2. *B* 6. 8. || 14 mancipium *A* 4; mancipia *B* 7. suo *om.* *B* 10; suum *A* 4; sua *B* 7. quaecumque *B* 8. dare *A* 2. *B* 3. 7—10. manum missa *B* 9. 10. quam quinque] quaquumque *B* 1; quicumque *B* 2. 3; quamcumque *B* 4.

1) *Cfr. supra tit.* 66. 69; *Const. extrar.* 13. 2) *Est tit.* 66, *quod Gaupp l. c. p.* 309 *perperam in dubitationem revocavit.* 3) *Cfr. L. Rom. tit.* 36, 5. 7 *sqq.*; *Rive l. c. I, p.* 199; *Heusler l. c. II, p.* 445; *Schroeder l. c. p.* 253. 4) *Legi Romanae deest rubrica, quae huic titulo, qui novellam continet legem, respondeat*; *cfr. supra tit.* 3. 40. 57; *L. Visig. V,* 7, 1.

quinque aut septem ingenuorum hominum testimonio roboretur: quia nec per scripturam manumittens minorem numerum convenit adhibere*.

## *CONTINUATIO LIBRI CONSTITUTIONUM.*

*Ex codicibus B* 6. 7. 8. 9. 10, *adhibitis codicibus A* 3. 4.

### LXXXIX. De[1] animalibus in vineam ingressis.

[1.] Cum de cultura studio et utilitate tractamus, generalis ad nos tam de nostris quam de possessorum agris querela pervenit, diversis locis tali neglegentia vineas custodiri, ut omni tempore ab animalibus et pecoribus evertantur, dum aut evertuntur ipsae vites, pascendo truncantur aut conculcatae et fractae a solo ipso radicibus evellantur. Unde iam gloriosae memoriae patris nostri edictum[2] processerat, in quo de singulis quibusque animalibus aut occidendi aut solvendi ordinem dicitur statuisse; quod praetermissum omnium abutione cognovimus.

[2.] Proinde iubemus, ut quolibet tempore minora animalia, id est: capra, vervices aut porci in vinea inventa fuerint, unum de ipsis, quotiens inventa fuerint, iubemus occidi a vineae domino praesumendum.

[3.] Vacca vero post tertiam conventionem si in vinea inventa fuerit, occidatur a vineae domino similiter praesumenda.

*) Explicit liber legis Salicae *add. A* 2.
Explicit liber legum feliciter, amen *add. A* 3.
*In A* 1 *et B* 5 *sequuntur tres tituli sub titulorum numeris* LXXXVIII — XC (*sc. L. Rom. tit.* 17; *Const. extrar.* 2. 19); *deinde habent verba:* Explicit lex Gundobadi (Gundobado *B* 5) inter Burgundiones et Romanos (Romanis *B* 5). Deo gratias, amen. Fiat pax.
*B* 1—4 *addunt L. Rom. tit.* 17 *sub numero* LXXXIX (LXXXVIII *B* 1); *in fine Libri constitutionum habent B* 1: Deo gratias amen, *B* 3: Explicit.

1 aut septem] ac (*vel* oc) VI *B* 4. ingenuus *B* 4; ingenuis *B* 1—3. hominum *om. A* 4; hominis *A* 3. testimonium *A* 1—3. *B* 1. 5—8. roboret *B* 1—3; rubiretur *B* 6. quia *om. A* 4. *B* 1—5, *Til., Lind., Bluhme*; qui *B* 7. nec] neque *A* 4, *Til., Lind., Bluhme*; non *B* 8; hanc *B* 7. per *om. A* 3. || 2 manumittentes *A* 4. *B* 2—6; manumittes *B* 9. 10; manum mittentis *B* 7. 8. minorem *om. B* 5; minore *B* 9. 10; minorum *A* 4. numero *A* 2. conveniat *A* 4; conveni *ex coniect. Til.*; non venit *A* 3. adhiberi *B* 4; adhiberet *B* 1. || 5 *Extat hic titulus integer in B* 7 (*sine numero*). 9. 10 (*sub numero* LXXXIX), *laceratus in B* 6: *paragraphos* 2—4. *tantum praebent A* 3. 4 (*sine numero*). *B* 8 (*sub numero* LXXXIX); *notatus est in indicibus codd. B* 1—4. *Rubrica deest A* 4. De animalibus in vineam ingressis] *sic B* 9. 10; De dampnis animalibus in vineis *B* 8; De damnis animalium in vineis ingressus *B* 7; De animalibus maiora et minora *A* 3; De animalibus damnum inferentibus *ex coniect. Til., Lind.* || 6 Qualiter in cunctum *praemittit B* 7 cultura] *sic B* 9. 10; culturam *B* 7. utilitatem *B* 6. 7. nos tam] nostram *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* || 7 tale *B* 6; talem *B* 7. neglegentia *ex emend.*; neglegentiam *codd.* || 8 vineis *B* 7. custodire *B* 6. 7. aut — ipsae *om. B* 6. aut] autem *ex coniect. Bluhme, Bind.* || 9 ipsas *B* 9. 10. vitis *B* 7. a *om. B* 6. et] aut *B* 7. radicibus] *sic B* 6; radicetur *B* 7; eradicetur *B* 9. 10; radicitus *ex coniect. Bluhme, Bind.* || 10 evelluntur *ex coniect. Bluhme, Bind.* etiam *B* 10. gloriosissimo memore *B* 6. nostris *B* 9. 10. || 11 quibuscumque animantibus *B* 7. aut occ.] ad occ. *B* 7. ordine *B* 7, *Bluhme, Bind.* dicetur *B* 6. || 12 propter-missum *B* 9. 10. habutionem *B* 7; ambicionem *B* 6. || 13 Id est maiora et minora *praemittunt B* 7. 8. quodlibet tempus *B* 8—10. id est *om. A* 3. capram *A* 4. *B* 8; capras *B* 6; capta *A* 3. verbices *A* 3; berbices *B* 7; verbicem *A* 4; vervicem *B* 8. || 14 aut *om. B* 6. porcum *B* 8. si in *B* 6. vineam *A* 3. 4. inventi *A* 3. *B* 7—10; invente *B* 6. uno *B* 6. unum — fuerint *om. B* 8. de his ipsis *B* 7. quociens qui *A* 4. inventi *codd.* || 15 occidere *B* 8. ad (a *B* 6) vinea *B* 6—8. praesumenda *B* 7; praesumendo *B* 8. || 16 Vaccam *B* 9. 10. tertia *A* 1. *B* 8. conventione *A* 3. 4; contesta . . . *B* 6, *qua ex re Bluhme et Bind.* contestationem *coniciunt.* se *B* 8. in] ad *B* 7. 8.

1) *Hanc* edicti et districtionis formam *Sigismundo attribuendam esse, recte iam Bluhme admonuit; cfr. supra tit.* 23. 64; *Const. extrar.* 18. 2) *Edictum patris est edictum Gundobadi inter Const. extrar. sub numero* 18 *servatum; cfr. Const. extrar.* 20.

[4.] De bubus vero et caballis, asinis aut equis animalibus iubemus, ut dominus aut custos vineae inventa supradicta animalia includat, et per singula animalia singulos tremisses inferat, cuius sunt, ei a quo tenentur.

[5.] Si vero de clusura ea ingenuus tollere propria temeritate praesumpserit, VI solidorum inlatione multetur; si servus vero hoc fecerit, CC fustium ictus a domino praesentatus accipiat.

[6.] Si vero in clusura animalia aut dominus aut pastor liberare intra biduum, data in qualibet specie supradicta solutione, noluerit, aut vindictam CC fustium actor aut dominus custodis non dederit, iubemus, ut* supradicta solutio a iudice aut, si iudex defuerit, quocumque praeposito domino vineae desolvatur.

Cuius edicti et districtionis formam, quia utilitati omnium convenit, legibus nostris ad vindictam praecipimus divulgari.

## XC. De[1] iudiciis.

[1.] Si quis iudicum deputatorum a nobis iudicium contempserit**, VI solidos iudicibus inferat, et multae nomine solidos XII, causam specialiter perditurus.

[2.] Si vero iudices a nobis deputati iniuste iudicaverint, sciant se ter duodenos solidos multae nomine[2] nobis esse inlaturos sine dubio.

## XCI. De[3] ingenuis, qui cum servo furtum fecerint.

Si quis ingenuus cum servo furtum fecerit, iubemus, ut secundum pretium a nobis constitutum[4], aut vervicem aut capram aut porcum aut apem involaverit, in

*) sub praesenciam trium testium donet, ita ut *add.* *B* 6. **) Si quis iudicis ordinationem neglexerit (dispexerit *B* 6; despexerit *B* 8) *A* 4. *B* 6. 8.

1 boves *A* 4. *B* 7; bovis *B* 8. caballos *B* 7. 9. 10. asenis *B* 8. equas *A* 3. *B* 7. 8. || 2 custur *A* 3; custor *A* 4. *B* 8—10; costus *B* 6. suprascripta *A* 3, *Bind.*; superscripta *B* 7. 8. animalia] ipsa *add.* *B* 6. includat — animalia *om.* *A* 3. 4, *Til.*, *Lind.* inclaudat *B* 9. 10. animalia] speciem *B* 6; species *ex emend.* *Bluhme*, *Bind.* per siugulis tremissus *A* 3; singulis tremissis (tremessis *B* 7) *A* 4. *B* 7. 8; singulis tremissi ex a . . *B* 6. || 3 inferant *A* 3. *B* 9. 10. cui *A* 4. tenetur *B* 7. 8. || 4 ea *om.* *B* 6; eam *B* 7. 9. 10. tollere] evertere *B* 6. propriam temeritatem *B* 7. || 5 inlationem *B* 7. si *om.* *B* 9. 10. hoc fecerit *om.* *B* 9. 10. fustis *B* 6. a *om.* *B* 6. || 7 dominus pastui, *om.* aut, *B* 6. || 8 in *om.* *B* 7. speciem supradictam solutionem *B* 7. fustis *B* 9. 10; fustis ictus *B* 6. actor *om.* *B* 6; auctor *B* 7. || 9 custodis] de custode *B* 6. 9. 10. iubemus *om.* *B* 7. supradictam solutionem *B* 6. 7. || 10 quodcumque *B* 7. 9. 10. praepositum *B* 7. 9. 10. dissolvatur *B* 9. 10. || 11 forma *B* 7. || 12 devulgari *B* 7; devulgare *B* 6. || 13 *Extat hic titulus in* *A* 1. 3. 4. *B* 5—10; *in* *A* 3. 4. *B* 7 *extra numerorum seriem, in* *A* 1. *B* 5 *sub numero* LXXXIX, *in* *B* 6. 8—10 *sub numero* XC. *Rubrica deest* *B* 7. iudicis *B* 8. 10; iudices *B* 5. || 14 iudicum] iudici sunt *B* 9. 10. ad nobis deputatorum *B* 9. 10. depotatorum *A* 3. iudicium] iudicum *B* 9. 10. contempserit] despexerit *B* 7—10. || 15 et *om.* *A* 4. *B* 6—10. causa *A* 3. perdituros *A* 4. *B* 9. 10; esse cognoscant *add.* *A* 4. || 16 iudicis *A* 3. *B* 7—10. depotati *A* 3. *B* 5. sciant se *om.* *A* 4. *B* 6—10. ter duodenus *A* 3. 4; ter duodecenos *B* 9. 10; VI ducinos *B* 8; ter ducenos *B* 7; in duode . . . *B* 6. || 17 nomine *om.* *A* 4. *B* 6—10. esse *om.* *A* 3. inlaturus *A* 1. 3. *B* 5. 8—10; inlaturis *B* 6; inlaturum *B* 7. sine dubio *om.* *B* 5; se (*om.* *A* 4. *B* 7. 8) cognoscant *A* 4. *B* 6—10, *Bluhme.* || 18 *Extat hic titulus in* *A* 3. 4. *B* 6—10; *in* *B* 6. 8—10 *sub numero* XCI; *in* *B* 6 *valde laceratus.* *Rubrica deest* *B* 6. servum *B* 8. fecerit *B* 8; facit *A* 4; fecerunt *B* 10, *B* 9 *h. l. lac.* || 19 ut *om.* *B* 8. || 20 constitutum] est *add.* *A* 4. vervicem] *sic* *B* 6. 8—10; verbicem *A* 3. 4; berbicem *B* 7. aut apem *om.* *A* 3. *B* 6—10. quam involaverit *ex emend.* *Til.*, *Lind.* in *om.* *A* 3. *B* 6. 9. 10.

1) *Hic titulus iam ante Librum const. editum scriptus esse videtur; cfr. Prim. Const.* § 9. 11. 2) *Cfr. supra tit.* 71; *Prim. Const.* § 12. 3) *Hic titulus prius loco constitutionis tit.* 70 *fuisse videtur. Cfr. supra tit.* 4. 47. 63; *Const. extrav.* 6. 4) *Cfr. supra tit.* 4, 3.

triplum solvat: servus vero CCC fustium ictus accipiat, et a domino servi ipsius nihil queratur.

### XCII. De[1] mulieribus, quarum crines in curte sua capulate fuerint.

[1.] Quicumque ingenuus mulieri ingenuae crinem in curte sua praesumpserit capulare[2], iubemus, ut XXX solidos mulieri ipsi solvat, et multae nomine solidos XII.

[2.] Certe si ad batalia[3] mulier foras curte sua exierit, et ei crinis incisa fuerit aut vulnera acceperit, imputet sibi, quia foras domum suam egressa est, et ab eo, qui eam percussit aut crinem incidit, nihil queratur.

[3.] Certe si ancillae in curte sua hoc fecerit, VI solidos ancillae ipsi solvat, et multae nomine solidos II*.

[4.] Si servus vero mulieri ingenuae hoc praesumpserit facere, tradatur ad mortem, et a domino servi nihil queratur.

[5.] Quod si dominus servi voluerit eum de morte redimere, X** solidis iubemus servum ipsum redimere.

[6.] Iubemus etiam, ut, postquam a iudice servus ipse domino traditus fuerit, C fustium ictus servus ipse accipiat, ut postmodum nec alteri iniuriam faciat, nec domino suo damnum inferat.

### XCIII. De[4] brachiis aut tibiis, quae ab altero franguntur.

Quicumque de lapide aut fuste vel secure inversa cuicumque brachium aut tibiam fregerit, iubemus eum, ut XV*** solidos solvat, et multae nomine solidos VI.

*) III *B* 7. 8. **) sex *B* 6; XVI *B* 7—10, *Bluhme.* ***) XII *B* 7. 8.

1 treplum *A* 3. *B* 9. 10; treblum *B* 6. 7. dissolvat *B* 9. 10; desolvat *B* 6. 8, *Bluhme.* vero *om.* *A* 3. fustibus *A* 3. *B* 7; fustis *B* 6. 8. ictus *om.* *A* 3. ad (*om.* *B* 7. 8; a *A* 4) dominum *A* 4. *B* 7—10. || 2 requiratur *B* 9. 10; queritur *B* 8. || 3 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6—10: *in B* 6. 8—10 *sub numero* XCII; *in B* 6 *laceratus.* De] his qui *add. ex coniect. Til., Lind.* quarum] corruptis *A* 4; querum *A* 3. *B* 7—10. crinis *A* 4. *B* 8; crenem *B* 6; criminibus *A* 3. in curte sua *om.* *A* 3. cortem *B* 6. capulate] *sic* *A* 3. *B* 7. 9. 10; capulati *B* 8; capulaverit *A* 4; capillaverint *B* 6; capulaverint *ex coniect. Til., Lind.* fuerint *om.* *A* 4. *B* 6, *Til., Lind.* || 4 Quecumque *B* 6. ingenuae] ingenua *B* 8. crinem *om.* *B* 7. 8; grenem *B* 6; crines *A* 4. corte *A* 3. *B* 7. || 5 mulieri] multum nomen *B* 8; muliere *A* 3. *B* 7. ipsius *B* 7. 8. et *om.* *B* 9. 10. || 6 battalia *A* 4. foris *A* 3. *B* 6—10. exieret *A* 3; exiret *B* 8. aut vulnera acciperet (acciperit *A* 4) et ei crinis incisa fuerit *A* 3. 4. crines *B* 8—10. || 7 acciperit *B* 9. 10. foris *B* 6. 8—10. suam *om.* *B* 8. et *om.* *B* 7. eo] eum cui *B* 8. || 8 eam] ea *B* 8. aut — incidit *om.* *B* 7. || 9 corte *A* 3. *B* 7; curtem *A* 4. suam *A* 4. VI solidos] ex ea *A* 4; ex eo tres solidos *ex coniect. Til., Lind.;* VI, *om.* solidos, *A* 3. ipsius *B* 7. 8; ipse *A* 4. *B* 6. et *om.* *A* 3. *B* 6. 9. 10. || 10 multae] autem *add.* *A* 3. || 11 Si *om.* *B* 6. mulier *B* 6; muliere *B* 7. 9. 10. ingenua *B* 6. 8. || 12 a *om.* *A* 3. 4. *B* 7. 8; ad *B* 10. dominum *A* 3. *B* 7—10. || 13 si *om.* *B* 6. domino *B* 6. || 14 servo ipso *B* 7. 8. || 15 postquam] postea *B* 9. 10. ad iudicem *B* 6—8. ipse *om.* *B* 6. domino — servus ipse *om.* *B* 9. 10. dominus *A* 4. || 16 fustis *B* 6—8. ictus *om.* *A* 3. servus *om.* *A* 4. ipse *om.* *A* 4. *B* 7. 8. ictus accipiat *B* 9. 10; accipiet *A* 3. postea *A* 4; postmodo *B* 9. 10. ne *A* 4. alterius *A* 4; aliter *B* 6. fecerit *B* 7. || 17 suo damnum *om.* *B* 8. ferat *B* 6; praeparet *B* 7. 8. || 18 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6 (*laceratus*). *B* 7—10; *in B* 8—10 *sub numero* XCIII. De bracchium ex ... *B* 6. qui *A* 3. *B* 9. 10; quibus *B* 8. || 19 lapidem *A* 4. *B* 6—8. de (*om.* *B* 7) fustem *B* 7. 8. de secure (securi *B* 7. 8) *B* 7—10. inverse *A* 3; inversi *B* 7; universi *B* 8. || 20 fregeret *A* 3; fregisset *B* 8. eum] vero ut, *om.* eum, *B* 7. 8; ut eum *A* 4; ut ei *Til., Lind.* et *om.* *A* 3. *B* 6.

1) *Hic titulus maior aetate esse videtur Libri const. titulo* 33; *cfr. tit.* 76; *Heusler l. c. I. p.* 115. 2) *Cfr. Ducange s. h. v., quod significat: abschneiden, kappen; i. q. Francogall. couper.* 3) *I. e. pugna, Kampf, Schlägerei, Francogall. bataille. Cfr. Diez, Etym. W.-B. I, s. v. battere.* 4) *Haec constitutio fortasse loco tituli* 48. *pars genuini Libri const. erat; cfr. etiam supra tit.* 11.

### XCIV. De[1] navigiis.

[1.] Quicumque navem aut caupulum involare praesumpserit, inferat ei, cuius navis est, solidos XII, et multae nomine solidos IV*: pro caupulo vero solidos IV**, et multae nomine solidos II.

[2.] Si servus hoc fecerit, pro nave CC fustium, pro caupulo vero C fustium ictus accipiat, et ad dominum servi nihil queratur.

### XCV. De[2] viatoribus.

Quicumque mancipium, caballum, bovem, vaccam, equam, vervicem, porcum, apem aut capram perdiderit, et ei veius [extiterit], donet veio ipsi pro mancipio solidos V, pro caballo solidos III***, pro equa solidos II, pro bove solidos II, pro vacca solidum I, pro vervice solidum I, pro porco solidum I, pro ape solidum I, pro capra tremisse.

### XCVI. De[3] fideiussoribus.

Quicumque, tam Burgundio quam Romanus, fideiussor accesserit, et pro fideiussione aut pro quolibet debito mariti res uxoris pigneratas fueriut, nullam calumniam fideiussor habeat pro pignere; ita tamen ut maritus, cui pro debito suo res uxoris pigneratas sunt, apud fideiussorem suum se absolvat et res uxoris, quae pigneratas sunt, restituat.

### XCVII. De[4] canibus veltravis aut segutiis aut petrunculis.

Si quis canem veltravum aut segutium vel petrunculum praesumpserit involare,

*) VI *B* 7. 8. **) III *B* 8. ***) V *B* 6—8.

1 *Extat hic titulis in A* 3. 4. *B* 6 (*laceratus*). *B* 7—10; *in B* 8—10 *sub numero* XCIV. *Rubrica deest B* 7. || 2 navi *A* 4. aut *om. A* 3. 4. caupolus *A* 3; caballum *B* 9. 10. involaverit *A* 3. infert *B* 7. || 3 uavis *om. B* 9. 10. et *om. A* 3. *B* 9. 10. pro caupulo — solidos II *om. B* 7. caupulum *A* 4. 4 et *om. A* 3. *B* 9. 10. || 5 Et si *B* 8. navem *B* 7. 9. 10; navi *B* 8. CC fustes *B* 9. 10; CC fustis *B* 8; ictus accipiat *add. A* 4. *B* 7. caupulum *A* 4. *B* 6. 7. vero *om. B* 7. 8. C *om. A* 3. fustes *B* 9. 10; fustis *B* 8. || 6 ictus *om. A* 4; hictibus *B* 7. et ad — queratur *om. B* 7. ad *om. A* 4. *B* 8. || 7 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6 (*laceratus*). *B* 7—10; *in B* 8—10 *sub numero* XCV. *Rubrica deest B* 7. veiatoribus *A* 3. *B* 9, *Bluhme, Bind.* || 8 equam *om. A* 3. 4. berbicem *B* 7. || 9 aut porcum *B* 7. 8. avem *A* 3. capram aut apem *B* 9. 10. aut *om. A* 4. prodederit *A* 3. et ei — extiterit *om. A* 3. 4, *Til., Lind., Bind.* extiterit *ex coniectura, v. supra tit.* 16, 3: exiret *B* 6; steterit *B* 7. 8; exierit *B* 9. 10, *Bluhme.* donet *om. B* 7—10. vigium *A* 4. ipso *B* 7. 9. 10; ipsi *om. A* 3. 4. mancipium *B* 7. 8. || 10 pro caballo solidos III *om. A* 3. pro equam solidos II, pro caballum sol. III *A* 4. caballum *B* 6—8. equam *B* 7. 8. pro bovem optimum *A* 4; pro bovem *B* 7; pro boves *B* 10. vaccam *B* 7. || 11 pro vervice solidum I *om. A* 3. *B* 8. verbice *A* 4; berbicem *B* 7. pro ape solidum I *om. A* 4. *B* 8. apem *B* 7. 9. 10. || 12 capram *B* 7. tremisso *A* 3; tramisse *B* 8; tremesse I *B* 6; denarios IIII *B* 7. || 13 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6 (*laceratus*). *B* 7—10; *in B* 6. 8—10 *sub numero* XCVI. *Rubrica deest B* 7. || 14 Borgundio *A* 3. *B* 7. de fideiussorem *A* 4. accederit *B* 8; acceperit *A* 4, *Til., Lind.* et *om. A* 4. pro fideiussore *B* 8. || 15 pro *om. A* 3. 4. quodlibet *A* 3; qualibet *B* 9. 10. debitores *A* 4; debitum *B* 7. 8. mariti *om. A* 4, *Til., Lind.*; marito *A* 3. res *om. A* 4. uxores *B* 8. pigueratas] *sic B* 7—10; pignerata *A* 3. 4. fuerint — uxoris pigneratas *om. A* 3. 4, *Til., Lind.* fuerit *B* 8. nulla *B* 7. || 16 cui] a quo *ex coniect. Bluhme.* pro debitum suum *B* 7. 8. uxore *B* 7. 8. || 17 pigneratas] *sic B* 6. 8—10; pignerata *B* 7. uxores *B* 8. qui *A* 3. 4. *B* 7. 9. 10. pigneratas] *sic B* 8; pignerata *A* 3. 4. *B* 7. 9. 10. || 18 restituas *A* 3. || 19 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6 (*laceratus*). *B* 7—10; *in B* 8—10 *sub numero* XCVII. cauis *A* 4. veltrais *A* 4; veltrareis *A* 3; veltrecbis *B* 9. 10. vel seguciis *A* 3. aut segutiis aut petrunculis *om. B* 7—10. || 20 canum *A* 3. *B* 10. veltravium *B* 6; veltraum *A* 4. segutio *B* 9. 10; segucium *A* 3. petrunculo *A* 4.

1) *Cfr. supra tit.* 4; *Const. extrav.* 3. 9. 10. 2) *Cfr. supra tit.* 16; *Const. extrav.* 15, 6. 3) *Cfr. supra tit.* 19. 82; *Const. extrav.* 21, 8; *Schroeder l. c. p.* 308. 4) *Cfr. supra tit.* 4; *Const. extrav.* 10.

iubemus, ut in conventu[1] coram omni populo posteriorem ipsius canis osculetur, aut V* solidos illi, cuius canem involavit, cogatur exsolvere, et multae nomine solidos II.

### XCVIII. De[2] acceptoribus.

Si quis acceptorem alienum involare praesumpserit, aut VI uncias carnium acceptor ipse super testones ipsius comedat, aut, certe si noluerit, VI solidos illi, cuius acceptor est, cogatur exsolvere, multae autem nomine solidos II.

### XCIX. De[3] venditionibus, quae sine testibus scribuntur.

[1.] Si quis mancipium aut agrum aut vineam aut aream vel domum factam in quocumque loco comparaverit, iubemus, ut, si non fuerit** firmata aut subscripta**, pretium perdat; certe si loci illius consistentibus scriptura ipsa subscripta aut signata non fuerit, aut septem aut quinque testibus.

[2.] Certe si quinque testes ad praesens inventi non fuerint, tres idoneos testes loci illius consistentes, quorum fama numquam maculata est, praecipimus subscribendos: certe si non, invalidam scripturam ipsam iubemus esse.

### C. De[4] mulieribus, quae se voluntate sua ad maritum tradunt.

Quaecumque mulier Burgundia vel Romana voluntate sua ad maritum ambulaverit, iubemus, ut maritus ipse facultatem ipsius mulieris, sicut in ea habet potestatem, ita et de omnes res suas habeat.

*) VI *B* 7. 8; sex *B* 6. 9. 10. **) habuerit cartam firmatam ut subscriptionem (ut subscr. *om.* *B* 7; aut subscriptam *Bluhme*) *B* 7. 8. *Bluhme.*

1 in *om.* *A* 4, *Til.*, *Lind.* conveuto *A* 3; conventum *A* 4. *B* 6—8; convictus *ex coniect. Til.*, *Lind.* omnem populum *B* 8. posteriore *A* 4. *B* 7. 8; posteriora *ex emend. edd.* canis *om.* *A* 3. 4. ‖ 2 illius *B* 8. cuius] cui *A* 3. *B* 9. 10. canis involaverit *B* 7. 8. et *om.* *A* 4. ‖ 3 *Extat hic titulus in* *A* 3. 4. *B* 6 *(valde laceratus).* *B* 7—10; *in* *B* 6. 8—10 *sub numero* XCVIII. *Rubrica deest* *B* 7. accepitres *A* 3; accipitris *B* 9. 10; acceptorem *B* 8. ‖ 4 accipitrem *B* 9. 10; accepitrem *A* 3. aut] iubemus eum (eum *om.* *B* 9. 10) ut *B* 7—10. carnem *A* 3. 4. ‖ 5 accipitrem *A* 3; accipiter *B* 9. 10; acceptorem *B* 8. testonis suos *B* 7; testiculos suos *B* 8. ipsius *om.* *A* 4. *B* 7. 8. *Til.*, *Lind.* aut *om.* *A* 3. *B* 7—10. illi *B* 7. 8. cui *B* 8—10. ‖ 6 accipiter *A* 3. *B* 9. 10. autem *om.* *B* 8. ‖ 7 *Extat hic titulus in* *A* 3. 4. *B* 6 *(valde laceratus).* 7—10; *in* *B* 8—10 *sub numero* XCIX. venditione *A* 4; vindictionibus *B* 9. 10; vinditionibus *A* 3. qui *codd.* aut vinea aut eria *add.* *B* 7. ‖ 8 terra, *om.* vineam aut aream, *B* 7. ariam aut, *om.* vel, *B* 8. ‖ 9 quacumque *A* 3. 4. *B* 7. 8. locum *B* 8. comparaverit] emerit *B* 8. fuerit *om.* *B* 9. 10. ‖ 10 pretium — ipsa subscripta *om.* *B* 7. si] a *add. ex coniect. Til.*, *Lind.* *Bluhme.* scripturam ipsam *B* 8. subscripta *om.* *A* 3. 4; scriptam *B* 8. signatam *B* 7. 8. ‖ 11 a septem, *om.* aut, *B* 9. 10, *Bluhme.* aut septem — non fuerint *om.* *B* 8. ‖ 12 quintu, *om.* testes, *B* 9. 10. fuerint] ut *add.* *B* 9. 10; iubemus ut *add.* *A* 3. 4. *B* 6—8. ‖ 13 consistentis *A* 3; conscribentis *B* 8. famam *B* 7. 8. maculatam *B* 7. est] eorum *B* 7. praecepimus *A* 3. *B* 7. 8. subscribendum *A* 3; subscribendis *B* 8; suscribentes *B* 7; suscribendus *B* 9. 10. ‖ 14 si *om.* *B* 7. 9. 10. invalida scriptura *A* 3. 4. *B* 7. 8. ipsam *om.* *B* 7. 9; ipsa *A* 3. 4; ipsum *B* 8. ‖ 15 *Extat hic titulus in* *A* 3. 4. *B* 7—10; *in* *B* 8—10 *sub numero* C; *periit in* *B* 6. *Verba* quae — tradunt *cum contextu coniuncta in* *B* 8. qui *codd.* se *om.* *B* 7. sua *om.* *B* 8; illorum *B* 7. ad *om.* *B* 8. marito *A* 4; maritos *B* 9. 10; maritus *A* 3. traduntur *A* 4. *B* 7. 8. ‖ 16 quicumque *codd.* se voluntate sua marito donaverit *B* 9. 10. si voluntate *B* 7. ad marito *A* 3. *B* 8; suo *add.* *B* 8. ‖ 17 ipse] ipsi *B* 8. facultates *B* 7. 10, *B* 9 *h. l. lac.*; facultate *A* 4. mulieribus *A* 3. *B* 8. de eam *B* 7; in eam *ex emend. Til.*, *Lind.* ‖ 18 et *om.* *B* 7. 8. omnes *om.* *A* 3. 4. rebus suis *ex emend. Til.*, *Lind.*

*J. Grimm, R.-A. p.* 711; *Gierke, Humor im Deutsch. Recht (ed.* 2.) *p.* 65. *Cfr. Ducange s. v. canis; L. Sal.* 6; *L. Baiuw.* 20; *L. Alam.* 78. 1) *Cfr. Const. extrav.* 21, *rubr.* 2) *Cfr. supra tit.* 1; *Const. extrav.* 9. *J. Grimm, R.-A. p.* 728; *Gierke, Humor p.* 64. *Cfr. L. Sal.* 7; *L. Baiuw.* 21; *Pact. Alam. III,* 11; *V,* 9. 3) *Cfr. supra tit.* 43. 60. 84. 88. 4) *Cfr. supra tit.* 12; *Schroeder l. c. p.* 295.

## CI. De[1] wittimon.

[1.] Quicumque Burgundio alicuius obtimatis aut mediocris sine ordinatione patris cum alicuius filia se copulaverit, iubemus, ut tripla solutione obtimatis ille qui fuerit patri ipsi, cum cuius filia se copulavit et eum ante scire non fecit nec consilium petiit, CL solidos ei cogatur exsolvere, et multae nomine solidos XXXVI*.

[2.] Leudis[2] vero si hoc praesumpserit facere, similiter in tripla solutione, hoc est solidos XLV, et multae nomine solidos XII.

## CII. De[3] Iudaeis, qui in Christianum manum praesumpserint mittere.

[1.] Quicumque Iudaeus[4] in Christianum manum praesumpserit mittere, pugno aut calce aut fuste aut flagello aut saxo, aut per capillos prehenderit, iubemus, ut manus incisione damnetur.

[2.] Quod si voluerit manum suam redimere, LXXV solidis eam iubemus redimere, et multae nomine solidis XII.

[3.] Praeterea iubemus, si in sacerdotem manum praesumpserit mittere, tradatur ad mortem, et facultas ipsius fisco nostro tradatur.

## CIII. De[5] vineis.

[1.] Quicumque in vinea aliena intrare praesumpserit de die in furtis causa, inferat illi, cuius vinea est, solidos III, et multae nomine solidos II.

[2.] Certe si de nocte hoc praesumpserit facere, et percussus fuerit, ita ut moriatur, custos vineae nullam calumniam patiatur.

*) XXXVII *A* 3. *B* 7. 8.

1 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6 *(laceratus). B* 7—10; *in B* 6. 8—10 *sub numero* CI. *Rubrica deest B* 7. vitimon *B* 9. 10; vittimum *B* 6; wictimum *B* 8; wittemon *A* 3. 4. || 2 alicuius *om. Til., Lind.* obtimates *A* 3; obtimati *B* 7; optimati *B* 9. 10. hordinem *B* 7. || 3 alicuius] obtimati *add. B* 7. filias *B* 8. ut] in *B* 7. 9. 10. trepla *A* 3; trebla *B* 8. solutionis *B* 7; solutionem *B* 8. obtimatus (*vel* optimatus) *A* 3. *B* 6. 8—10. illius *B* 7. quis *B* 7. 8. || 4 patre *B* 8. ipse *B* 7. 8; ipsius *A* 3. cum *om. A* 4. se *om. A* 4. copulaverit *B* 7—10. ei *Til., Lind.* antea *B* 7—10. fecerit *B* 7. non petiit *B* 8; petierit *B* 7. || 5 ei *om. B* 8. exsolvere *om. A* 3. *B* 8. et *om. A* 3. 4. || 6 leud *A* 4; leudus *A* 3; leudes *B* 7. 9. 10; leodis *B* 8. si *om. B* 7. similiter] simul *B* 7. trepla *A* 3. *B* 8—10; treblam *B* 7. solutionem *B* 7. 8. hoc est solidos XII, *ret. om., A* 3. || 7 XLV] solvat *add. ex coniect. edd.* et *om. B* 9. 10. || 8 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6 *(laceratus). B* 7—10; *in B* 8—10 *sub numero* CII. in *om. B* 8. praes. man. mitt. *B* 7. 9. 10; praes. mitt. man. *B* 8. praesumpserit *A* 3. *B* 9. 10. manu *B* 9. 10. || 9 quicum *B* 7. manum *om. B* 10. pugne *A* 3; pugnum *B* 8—10. || 10 calci *B* 8. calce aut *om. A* 3. calce fusto aut flagella *A* 4. saxo aut *om. B* 8. saxa *A* 3; de saxo *B* 9. 10. capillus *A* 3. adprehenderet *A* 3; prenderit *A* 4, *Til., Lind.*; prendere *B* 8; prendiderit *B* 7. iubemus *om. A* 4, *Til., Lind.* ut *om. A* 4. *B* 7. 9. 10; aut *B* 8. || 11 incisionis *A* 4. *B* 9. 10; incessione *A* 3. || 12 eam *om. A* 3. 4; ea *B* 7. || 13 et *om. B* 8—10. || 14 propterea *A* 4. *B* 7. 9. 10; praeter et *A* 3. iubemus] volumus *B* 8. si] ut *B* 7. 9. 10. sacerdote *B* 9. 10. manum *om. B* 8. || 15 fiscus *B* 8; in fisco *B* 7. nostros *B* 8. || 16 *Extat hic titulus in A* 3. 4. *B* 6 *(valde laceratus). B* 7—10; *in B* 8—10 *sub numero* CIII. *Rubrica deest B* 7. vinea *A* 3. || 17 vineam alienam *A* 4. *B* 7. 8, *Til., Lind.* in furtis intrare *B* 7. de die — causa *om. B* 7. in die *A* 3. furti, *om.* in, *ex coniect. edd.* || 18 et *om. B* 9. 10. || 19 Quicumque in vineam alienam *praemittit B* 7. in nocte *B* 7. 9. 10. hoc] in furtis intrare *B* 7. certe ita *B* 7. facere *om. B* 7. || 20 custos vineae] cuius vinea est *A* 3. 4, *Til., Lind., Bind.* nullam *om. A* 3; nulla *A* 4. *B* 7. 8. calumnia *A* 3. 4. *B* 7. 8.

1) *Cfr. supra tit.* 66. 69. 86; *Schroeder, G. d. ehel. Güterr. I, p.* 11 *sq.* 2) *Cfr. supra p.* 42, *not.* 4. 3) *Hanc constitutionem novellam legem esse atque cum titulo* 5. *Libri Const. cohaerere manifestum est; fortasse Sigismundo attribuenda est, ut Ginoulhiac l. c. p.* 568 *censet, quamquam argumenta a Ginoulhiac prolata certa esse non videntur; cfr. L. Rom. tit.* 19, 4. 4) *Cfr. Concilii Epaonensis a.* 517, *c.* 15: ... A Iudaeorum vero conviviis etiam laicos institutio nostra prohibuit; nec cum ullo clerico nostro panem comedat, quisquis Iudaeorum fuerit convivio inquinatus. 5) *Cfr. supra tit.* 27, 7—9.

[3.] Nam si servus hoc fecerit, ut in die furto intraverit, CCC fustium ictus accipiat.

[4.] Quod si de nocte intraverit, sicut superius diximus, occidatur.

[5.] Quod si dominus eius voluerit eum redimere, habeat liberam potestatem, ita ut, postquam eum redimerit, CL fustium ictus accipiat, ita ut nec ille nec aliorum servus hoc illis facere delectet.

[6.] Praeterea si ingenuus non visus fuerit, et postea aut per veium aut per scrutinium inventus fuerit, iubemus, ut ad redimendum se XII* solidos illi, cuius vinea est, cogatur exsolvere, et multae nomine solidos VI.

## CIV. De[1] asinis.

Quicumque asinum alienum extra voluntatem domini praesumpserit aut unum diem aut duos in ambascia[2] sua minare, iubemus, ut ipsum et alium talem cuius asinus est consignet**.

## CV. Si[3] quis boves alicuius pignoraverit.

Sub[4]*** titulo centesimo quinto invenimus in libro Constantini: Quod quicumque

*) VI *B* 8. **) Explicit *add.* *A* 3. *B* 8. ***) Sub titulo CV. invenimus Constantini *praemissa rubricae* *A* 4, *Til.*, *Lind.*, *Bind.*; Sub titulo centesimo quinto *om.* *B* 8, *B* 9 *h. l. laceratus*; in libro Constantini *ex emendatione*; in libro Constantino *B* 8; in libro, *om.* Constantini, *B* 7. 9. 10.

1 nam *om.* *B* 7. certe si *B* 7—10. ut] aut *A* 3. 4; atque *B* 7; et *B* 8. furtum *A* 4; furti *B* 8; in furtum *B* 7; furtum *ex coniect. Til.*, *Lind.*, *Bluhme.* intrare praesumpserit *B* 7. fustis *B* 8. || 3 in nocte *B* 7. || 4 Si quis, *om.* Quod, *B* 7. liberam *om.* *A* 3. *B* 6—10. || 5 ut *om.* *A* 4. ut — accipiat ita ut *om.* *A* 3. eum *om.* *B* 8. redemerit *B* 9; redimit *B* 8; redimeret *B* 7; redemit *B* 6. fustis *B* 6. 8—10; *in hoc verbo desinunt lacera cod.* *B* 6 *fragmenta.* ictus *om.* *B* 9. 10; hictibus *B* 7. ita ut] et *B* 7; ut, *om.* ita, *B* 8—10. illi *A* 3; illius *B* 8. alterum *B* 8. servi *A* 3. *B* 8—10. || 6 illis *om.* *A* 4. *B* 8, *edd.* fecerit *B* 8. dilectit *A* 3; non delectet *B* 7. 9. 10. || 7 propterea *B* 7. 8. et *om.* *B* 7. vegum *B* 8; vim *A* 4. 8 seludinium *A* 3; selutinium *A* 4. *B* 9. 10; scrutimo *B* 8. inventum *A* 3. 4. *B* 7. 9. 10. iubemus — se *om.* *B* 7. se *om.* *B* 8. ille *B* 8. || 9 et *om.* *A* 3. *B* 9. 10. || 10 *Extat hic titulus in* *A* 3. 4. *B* 7—10; *in* *B* 9. 10 *sub numero* CIV; *sequentem titulum praeponit* *B* 8, *ubi hic titulus ultimus est.* *Rubrica deest* *B* 7. asenis *A* 3. || 11 voluntate *A* 3. *B* 9. 10. domini *om.* *A* 4. uno die *A* 3. || 12 duos] biduum *B* 7. 9. 10. ambassia *A* 3; ambaxia *B* 7. 8. minare *om.* *A* 3. 4. *B* 8, *Til.*, *Lind.*; minaret *B* 9. 10; menare *ex coniect. Bluhme, Bind.*; duxerit *B* 7. talem *om.* *B* 9. 10; tale *B* 7. 8. ei cuius *ex coniect. edd.* asinus *om.* *B* 9. 10. || 14 *Extat hic titulus in* *A* 4. *B* 7—10; *in* *B* 8 *sub numero* CIV; *in* *B* 9. 10 *sub numero* CV. *Rubrica deest* *B* 7. Si quis boves alicuius pignoraverit] *sic* *A* 4, *Til.*, *Lind.*, *Bind.*; Si quis bovem alienum cuius pignoraverit *B* 8; De bove pigneraticius (pigneraticiis *B* 10) *B* 9. 10; de bove pigneratitio *ex coniect Bluhme.* || 15 quod quicumque] quodcumque *B* 8.

1) *Cfr. supra tit.* 4, 8. 2) *Cfr. Wackernagel l. c. p.* 333; *Diez, Etym. W.-B. I. s. v. ambasciata. q. e. Francog. ambassade.* 3) *Cfr. supra tit.* 19; *Wilda in 'Zeitschrift für Deutsche Rechtsgesch.' I, p.* 188. 4) *Titulus continet constitutionem a rege Burgundico editam, quae non solum Romanis sed etiam Burgundionibus data esse videtur. Numerus autem tituli CV. non ad Gundobadi Librum constit., ut Bluhme in editione sua et in 'Histor. Zeitschrift' XXI, p. 237 censet, sed rectius, quod ex ipso contextu tituli intelligitur, ad collectionem quandam fontium iuris Romani referendus est. Dubitari vix potest, quin introductio tituli ad constitutionem Constantini imperatoris spectet, quae Cod. Theod. II, 30, c. 1 nobis servata est. Certo iudicio autem non potest diiudicari, utrum auctoris verba:* Sub titulo — Constantini. *ad Codicem Theodosianum an ad Codicem Hermogenianum referenda sint. Codices fortasse verba non integra praebent; conferas velim, quanto accuratius fontes in Lege Romana indicati sint. Neque vero approbaverim coniecturas a Bluhme et a Binding propositas: Bluhme verbum* Constantini *mutat in* constitutionum; *Binding censet* CV *verba* clarissimi viri *significare (sed codices habent signum numeri vel verba* centesimo quinto, *non compendium); cfr. Brunner l. c. p.* 337, *not.* 18.

boves pignorare praesumpserit, capite puniatur[1]. Nobis vero cum obtimatibus nostris hoc convenit: ut quicumque alia pecora habuerit, aut mancipia aut caballos aut boves praesumpserit pignorare, causam perdat. Si duos boves praesumpserit pignorare, inferat illi, cuius boves pignoravit, solidos XII; et si duo paria pignoraverit, solidos XXIV, et multae nomine solidos XII, ea tamen ratione, ut boves ipsos in loco reformet*.

*) Explicit Lex Burgundionum *add.* *B* 10.

1 bovis alienus *B* 8. in capite *B* 8; capitale *A* 4. optimates *B* 8. nostris *om.* *B* 8. || 2 cuicumque *B* 7. alia *om.* *B* 8; alicui *B* 7. pecoram *B* 8. caballum *B* 7; caballus *B* 9. aut] et *A* 4. *B* 9, *Til.*, *Lind.* || 3 causam — pignorare *soli* *B* 7. 9. || 4 ille *B* 8. boves *om.* *B* 7; bovis *B* 8. pigneraverit *B* 7; pignorat *A* 4. *B* 8. et *om.* *B* 7—10. si duo — solidos XII *om.* *B* 8. dua *A* 4. *B* 7. parie XXIIII, *om.* pignoraverit solidos, *B* 9. 10. || 5 et *om.* *A* 4. *B* 9. 10. ea] et *B* 7. bovis *B* 7. 8. ipsius *B* 7—10. reformetur *A* 4; reformatos *B* 8.

1) *Cfr. Cod. Theod. II,* 30*:* De pignoribus, *c.* 1 *(a.* 315.*), interpr.:* Multi .. boves .. caussa pignoris auferre praesumunt; .. quicumque .. hoc facere praesumpserit, .. puniatur (*const.:* .. capitali sententiae subiugetur).

# II.

# CONSTITUTIONES
## EXTRAVAGANTES.

CONTIN. LIBRI CONST.

[I.] De animalibus in vineam ingressis. LXXXIX.

Cum de cultura — — — divulgari.

[II.] De indiciis. XC.

Si quis — — — sine dubio.

[III.] De ingenuis, qui cum servo furtum fecerint. XCI.

Si quis — — — queratur.

[IV.] De mulieribus, quarum crines in curte sua capulate fuerint. XCII.

Quicumque — — — inferat.

[V.] De brachiis aut tibiis, quae ab altero franguntur. XCIII.

Quicumque — — — solidos VI.

[VI.] De navigiis. XCIV.

Quicumque navem — — — queratur.

[VII.] De viatoribus. XCV.

Quicumque mancipium — — — tremisse.

[VIII.] De fideiussoribus. XCVI.

Quicumque tam Burgundio — — — restituat.

[IX.] De canibus veltravis aut segutiis aut petrunculis. XCVII.

Si quis canem — — — solidos II.

[X.] De acceptoribus. XCVIII.

Si quis acceptorem — — — solidos II.

[XI.] De venditionibus, quae sine testibus scribuntur. XCIX.

Si quis mancipium — — — iubemus esse.

[XII.] De mulieribus, quae se voluntate sua ad maritum tradunt. C.

Quaecumque mulier — — — habeat.

[XIII.] De wittimon. CI.

Quicumque Burgundio — — — solidos XII.

[XIV.] De Iudaeis, qui in Christianum manum praesumpserint mittere. CII.

Quicumque Iudaeus — — — tradatur.

CONTIN. LIBRI CONST. CIII.

[XV.] De vineis.

Quicumque in vinea — — — solidos VI.

CIV.

[XVI.] De asinis.

Quicumque asinum — — — consignet.

CV.

[XVII.] Si quis boves alicuius pignoraverit.

Sub titulo — — — reformet.

## [XVIII. De[1] vineis hoc observandum.]

[1.] Multorum Burgundionum et Romanorum querimonia ad nos processit, quod vineae eorum ab animalibus, porcis vel reliquo vastarentur; cum obtimatibus nostris de re inpensius pertractantes, iustum esse perspeximus, [et] ita nobis visum est: [a] quocumque animalia in vinea inventa fuerint, de grege porcorum unum habeat occidendi liberam potestatem et suis usibus vindicandum.

[2.] Quod si facilius ad utilitatem et quietem omnium debeat pertinere, de animalibus vel reliquis pecoribus, praeter boves et caballos, sicut de porcis simili conditione teneatur.

## [XIX.] De[2] reis corripiendis.

[1.] Gundobadus rex Burgundionum omnibus comitibus.

Multorum relatione cognovimus, caballorum fures et effractores domuum tantum se ad hanc insaniam prorupisse, ut non occulte, verum etiam publice crimina et omnia mala committant. Ideoque praeceptionem ad vos dedimus, ut, si quos caballorum fures aut effractores domuum, criminosos quam suspectos, invenire potueritis, statim capere et ad vos adducere non morentur: futurum ut is, qui capitur et ante vos adductus fuerit, si se innocentem potuerit adprobare, cum omnibus rebus suis liber abscedat neque calumniam pro eo, quod ligatus aut captus est, movere praesumat.

[2.] Si vero criminosus inventus fuerit, morte poenam vel tormenta[3] suscipiat, quae meretur, et res illius ab his, qui eum ceperunt, praesumantur.

[3.] Et non solum in eum tantum pagum, ubique consistit, liceat persequi criminosum, sed sicut utilitas aut fides cuicumque habuerit, etiam per alia loca ad nos pertinentia[4] non dubitent huiusmodi personas capere et iudicibus praesentare, ut praefata scelera non liceat esse diutius inpunita.

Hanc praeceptionem nostram in omnium noticiam ponere procuret[is].

7 *Hoc edictum solus A 4 exhibet, quod a praemisso sub rubrica:* De liberali causa vel de operi libertorum *titulo* 44. *Legis Romanae Burg. neque rubrica neque numero destinctum est; rubricam ex indice capitulorum cod. A 4 sumpsimus.* || 8 Romanum *A* 4. || 9 vineas *A* 4. reliquis *ex emend. Til., Lind.* || 10 inpensibus *A* 4. et *om. A* 4. a *om. A* 4. || 16 *Hoc edictum A* 1. 3. *B* 5 *habent post titulum:* De iudiciis; *in A* 1. *B* 5 *quidem sub numero* XC, *in A* 3 *autem nullo numero adposito.* || 17 Gundebadus *A* 3. Borgundionum *A* 3. omnibus *om. B* 5. comitibus *om. A* 3; cummitibus *B* 5. || 18 gallorum furis *A* 3. offratore *A* 3. domum tantos *B* 5. || 19 se *om. B* 5; sed *A* 3. ut non *om. B* 5. vero *B* 5. || 20 cummittant *A* 3. praeceptione *A* 3. quis *A* 3. *B* 5. aut] et *B* 5. furis aut effractoris *A* 3. || 21 criminosis *A* 3. suspectus *A* 3. *B* 5. quem *B* 5. capetur *A* 3. *B* 5. || 22 vos *om. A* 3; nos *Til., Lind.* || 23 fuerot *A* 3. innocente *A* 3. actuerit aut probare *B* 5. suis abscidat, *om.* liber, *B* 5. || 24 calumnia *A* 3. || 25 morte *om. B* 5, *Til., Lind.*; mortis *ex coniect. Bluhme.* vel tormenta *om. A* 3, *Bind.* quam *A* 3, *Bind.*; quem *B* 5. || 26 mereatur *B* 5. caperent *B* 5. || 27 Ut *A* 3. ubique] sed ubique qui *B* 5; sed ubique ubi *Til.*; ubi *ex emend. Lind., Bluhme.* criminosus *A* 3. || 29 pertinentia] perticam *A* 3. capere] carere *A* 3. et *om. A* 3. || 30 scelera] scire *A* 3. non diucius liceat esse inponita *B* 5. inponitam *A* 3. || 31 Hanc — procuret *om. A* 3. procuret *A* 1. *B* 5.

1) *Haec constitutio est novella a Gundobado edita; cfr. Const. extrav.* 1; *Lib. const. tit.* 23, 4. 64.
2) *Haec praeceptio Gundobadi minor aetate est quam Lib. const. tit.* 4, 1; 29, 3; *maior autem est novella Lib. const. tit.* 47; *cfr. Const. extrav.* 21, 11; *Schroeder, D. Rechtsgesch. p.* 356.
3) *Cfr. Lib. const. tit.* 7.
4) *Cfr. supra p.* 46, *not.* 2.

[XX.] De[1] collectis edictum.

Segismundus rex Burgundionum.

Cum [venerabilis viri] Gimelli[2] episcopi digna et laudabili suggestione conperimus, expositos, quos miseratio colligi faciebat, et ideo praetermitti, dum collegentes alumnos sibi eripi calumniantum intencionem formidant, et cessante misericordia eorum animae male poterant interire: quapropter iusta suggestione permoti, quae sanctae memoriae patri nostro de eadem causa suggesta sunt, praesentium edictorum tenore decrevimus [vacuari], statuentes, sicut nostra lex loquitur: ut inter Romanos etiam de hoc negotio legis Romanorum ordo[3] servatur; inter Burgundiones et Romanos exortum tale litigium, qualiter a nobis statutum fuerit, finiatur; illae tantum causae de hoc genere, quae ante diem praesentis edicti finitae sunt, nullatenus [moveantur], pendentium vero negotiorum status memoratis legibus [distringatur]: statuentes, ut, ne quis contra hoc salubre praeceptum audeat in posterum supplicare, proponatur.

Data sub die VIII. Idus Marcias, Petro consule[4].

[XXI.] Incipit[5] capitulus, quem domnus noster gloriosissimus Ambariaco[6] in conventu Burgundionum[7] instituit.

[1.] Quia intra regione nostra*[8] huiusmodi causae oriuntur, unde adhuc legibus non fuerat institutum, quod observare deberet, habito nunc cum comitibus nostris tractatu, praesenti constitutione decrevimus, quod in populo nostro debeat custodire.

[2.] Si[9] quis ingenuus in captivitatem ductus est, et mancipia intra regione nos-

*) in regno nostro *A* 4.

1 *Hoc edictum solus A* 3 *habet, sequitur fol.* 89 *verbum* Explicit, *quod in fine tituli:* De asinis *codex habet; rubricam ipse codex praebet.* || 3 venerabilis viri] natu rale iuri *A* 3. laudabile suggestionem *A* 3. exposita *A* 3. colliei faccibus *A* 3. collegit a quibusdam ideo *emendat Bluhme.* dum] quod *ex coniect. Bluhme.* || 5 alumnus *A* 3. cessante misericordiam *A* 3. || 6 animas quae *A* 3. quae ali poterant *coniecit Pardessus.* || 7 tenire *A* 3. || 8 vagari statuendis *A* 3. vulgari *(i. e. proclamare) coniecit Pardessus.* Romanu *A* 3. || 9 negutio lege *A* 3. Burgundionis et Romanus *A* 3. || 10 tali *A* 3. ille *A* 3. || 11 gene *A* 3. moveantur *emendari,* ventilentur *Bluhme,* meti lenta *A* 3. || 12 neguciorum *A* 3. memoratus *A* 3. diso ingatur *A* 3; discingatur *coniecit Bluhme.* || 13 salubrem *A* 3. andiat *A* 3. || 14 id marcias pec c *A* 3. Agapeto consule *coniecit Pardessus, quem Ginoulhiac l. c. p.* 567, 583 *secutus est.* || 15 *Extat hic titulus in A* 3 *(fol.* 83'*). A* 4 *(fol.* 232*); in A* 3 *primum locum tenet inter eas constitutiones, quae sequuntur Librum Constitutionum, et antecedit constitutionem* De iudiciis, *in A* 4 *autem claudit Leges Burgundionum et sequitur constitutionem, quam edidimus supra sub numero* XIX, *quinque lineis non scriptis interiectis omissoque inscriptione.* || 17 Quicumque *A* 4. || 18 quid *A* 3. *lege:* observari. debibunt *A* 4; deberit *A* 3. comitibus] testibus *A* 4; optimatibus *ex coniect. Tit., Lind.* tractatum *A* 3. || 19 conditione *A* 4. quod] quid *A* 3; *om. A* 4. debeat *om. A* 4. custodire] *sic A* 4; costodire *A* 3; *lege:* custodiri. || 20 ingenuos *A* 3.

1) *Cfr. Cod. Theod. V,* 7: De expositis *et L. Rom. Visig. h. tit.; L. Visig. IV,* 4, 1; *Conc. Arelatens. II. a.* 412, *c.* 51. *Bluhme in 'Jahrbuch' I, p.* 83, *in 'Archiv' VII* (1837), *p.* 729, *LL. III, p.* 578; *Binding l. c. p.* 226. 2) *Vasensis episcopus ab a.* 508 *ad a.* 526; *cfr. Bouquet, Scriptores IV, p.* 104 *D.* 3) *Cfr. Primae Const.* § 8; *Cuiacii Observationum lib. XVI, cap.* 36. 4) *Id est dies* 8. *mensis Martii a.* 516. 5) *Conscripta est haec collectio capitulorum primis annis, quibus Godomarus regnavit, qui post Sigismundum, a Francis regno privatum, ultimus fuit rex Burgundionum; cfr. Canciani in editione sua; Gaupp l. c, p.* 295; *Ginoulhiac l. c. p.* 565. 569; *Binding l. c. p.* 260; *Brunner l. c. p.* 334. *Aliter censent Bluhme LL. III, p.* 575 *et in 'Jahrbuch' l. c. V, p.* 207 *sqq.; Jahn l. c. II, p.* 62; *Valentin-Smith l. c.* 2. *fasc., p.* 74 *sqq., qui hanc collectionem a Gundobado a.* 501. *editam esse affirment. Utrum Sigismundo an Godomaro adtribuendam esse, non diiudicat v. Savigny l. c. II², p.* 4. 22. *Cfr. Bluhme in 'Jahrbuch' l. c. V, p.* 207—234. 6) *Cfr. supra p.* 73. *not.* 5. 7) *Cfr. supra p.* 29, *not.* 3. *Const. extrav.* 9. 8) *Cfr. supra p.* 46, *not.* 2. 9) *Cfr. Cod. Theod. V,* 5: De postliminio, *c.* 1, *interpr.:* Quicumque necessitate captivitatis ducti sunt, ... quaecumque in agris vel mancipiis antea tenuerunt ... sive aliquid ... per principem cuicumque donatum est, ... tempore, quo redierint, vindicent ac praesumant (*const.:* ... debere recepturos ...); *L. Rom. tit.* 41. *London l. c. p.* 344.

tra reliquit, quicumque mancipium propinquitatis ad se revocavit, aut praesumpsit aut forsitan per nostram praeceptionem petiit, si captivus ille ad propria redierit, mancipia sua absque praeiudicio pasta recipiat.

[3.] Quicumque[1] servum suum aut ancillam de regione nostra in sortem alienam vendiderit, more patriae[2] mancipium venditum ad propria redierit, ut libertus sit, ordinamus; ea tamen ratione, ut non alterius patrocinium nisi domini illius, qui eum vendiderit, habiturum esse cognoscat.

[4.] Quicumque[3] ingenuus de Gotia captivus a Francis in regione nostra venerit et ibidem habitare voluerit, ei licentia non negetur.

[5.] De[4] eo vero, qui tempore excidii[5] ad fidem inimicorum amissis mancipiis cum una tantum ingenua persona, quam in loco uxoris sibi liberavit, egressus est: is, qui eam liberavit, mercedes requirere specialius ordinamus, ut nihil penitus ad mulierem illam de tali causa queratur.

[6.] Quicumque[6] persona de alia regione in nostram venerit et ibi voluerit habitare aut cum quo esse voluerit, habeat licentiam, et nullus eum ad servitium aut per se addicere praesumat aut a nobis petere conetur.

[7.] De[7] monetis solidorum [iubemus] custodire, ut omne aurum, quodcumque pensaverit, accipiatur praeter quattuor tantum monetas, hoc est: Valentiani[8], Genavensis prioris[9] et Gotici, qui a tempore Alarici regis adaerati[10] sunt, et Adaricianos[11]. Quod si

1 propinquitatem *A* 4. || 2 pro *A* 3. nostra *A* 4. preceptione *A* 4; susceptionem *A* 3. redieret *A* 3. || 3 pasta] *sic A* 3; parte *A* 4; partis *Til., Lind.*; parta *Bluhme, qui coniecit* pastûs. || 4 ancilla *A* 4. in sorte alia vindiderit *A* 3. || 5 more patriae] mori patrem et *A* 4; *om. Til., Lind.* vindetum *A* 3. redierent *A* 3. liberi sunt *A* 3. || 6 patrocinii *A* 3. || 7 vindederat *A* 3. esse *om. A* 3; se esse *ex coniect. Til., Lind.* || 8 ingenuos *A* 3. Gutia *A* 4. captivos *A* 3. veniret *A* 3. || 10 De his *A* 3, *edd.*; Dies *A* 4. que temporis excidie *A* 4. fidem] finem *coniecit Bind.* admissis *A* 4. || 11 cum unam tantum ingenuam personam ea loco uxore sibi *A* 4. quam *ex emend.*; eam *A* 3; ac, *om.* in, *Til., Lind.* uxoris *ex emend.*; uxores *A* 3. sibi] ibi *A* 3. egressus est — liberavit *om. A* 4, *Til., Lind.* is] his *A* 3. || 13 mercedis *A* 3. requiri *A* 4, *Til., Lind.* ordinavimus *A* 4. de tale causam *A* 4. || 14 regionem *A* 4. nostra *A* 3. et *om. A* 3; ut *Bluhme.* || 15 servitio *A* 4. || 16 adicere *A* 3. 4. sumat *A* 3. petire *A* 3. 4. || 17 monitas *A* 3. iubemus *suppl. Bind.*; *om. A* 3. 4; praecipimus *Til., Lind.*; volumus *Bluhme.* custodire] *sic A* 4; costodire *A* 3; *lege:* custodiri. || 18 pesaverit *A* 4. monitas *A* 3. hoc est *om. A* 4. Valentiani *A* 4; Valentiniani *A* 3. Genevensis prioris *A* 3; Genavensis, *om.* prioris, *A* 4. || 19 Gotium *A* 4. a *om. A* 3. adherati *A* 3. 4. Adaricianus *A* 3; Ardaricae annos *A* 4, *Til.*; Ardaricanos (*sc. Ardarici Gepidarum principis*) *Valesius*; *Lind.*; Alaricianos *Ducange, Bind.*; Armoricanos *Dubos*, Aduricanos (*h. e. Aduris s. Aturis confectos*) *Bluhme.*

1) *Cfr. Lib. const. tit.* 57; *Const. extrav.* 11, 1; *L. Visig. IX*, 1, 10. 2) *Verba corrupta, ut videtur. Binding l. c. p.* 261 *probat coniecturam* amore patriae, *quam Bluhme in 'Jahrbuch' l. c. V, p.* 216 *disertis verbis refutaverat.* 3) *Jahn l. c. II, p.* 129. 4) *Interpretatio huius capitis, ut videtur corrupti, valde dubia est. Cfr. Binding l. c. p.* 261. *Lib. const. tit.* 56. 5) *Cfr. Binding l. c. p.* 252; *Jahn l. c. II, p.* 529 *sqq.* 6) *Cfr. Lib. const. tit.* 39. 7) *Cfr. A. Soetbeer in 'Forschungen zur Deutsch. Geschichte' I, p.* 286; *Bluhme in 'Jahrbuch' V, p.* 219 *sqq.*; *Daroud-Oghlou l. c. p.* 398. *Cfr. Maioriani Novell. lib. tit.* 7 *(a.* 458.*)*, § 14: ... Nullus solidum integri ponderis calumniosae improbationis obtentu recuset exactor, excepto eo Gallico, cuius aurum minore aestimatione taxatur; *L. Visig. VII*, 6, 5. 8) *Sunt solidi in Valentia urbe signati. Lectio* Valentiniani, *quam A* 3 *exhibet, recipi non potest, cum non traditum, ab aliquo imperatorum, qui hoc nomine appellati sunt, monetas minoris pretii esse signatas.* 9) *Perperam Bluhme ex verbo* prioris *concludit, eos tantum solidos recusari, quos Godegiselus, Gundobadi frater, cudi iusserat.* 10) *Avitus episcopus in epist.* 78. *Alaricum regem Visigothorum in eo reprehendit, quod monetas inferioris ponderis signandas curasset:* Cui corruptam potius quam confectam auri nondum fornace decocti crediderim inesse mixturam vel illam certe, quam nuperrime rex Getarum secuturae praesagam ruinae monetis publicis adulterium firmantem mandaverat. 11) *De significatione huius verbi valde disputatur; cfr. supra l.* 32—35. *Conici fortasse possit:* Atalaricianos. *De monetis autem Ostrogothorum non sat nobis notum est sive ad refutandam sive ad probandam hanc coniecturam; cfr. Friedländer, Die Münzen der Ostgothen* (1844) *p.* 44, *et supplementum in Die Münzen der Vandalen* (1849).

quicumque praeter istas quattuor monetas aurum pensantem non acceperit, id, quod vendere volebat, non accepto pretio perdat.

[8.] Si[1] quis fideiussorem acceperit et ante eum pignerare praesumpserit, quam auctorem suum, cum quo causam habet, praesentibus testibus ter admonuerit, pignera, quae tollere praesumpserit, in duplo restituat.

[9.] Quicumque[2] mancipium alienum de Francis conparaverit, testibus idoneis hoc adprobet, quantum et quale pretium dederit, et hoc testes illi iurati dicant: 'Nobis praesentibus pretium dare vidimus; sed nec ille, qui mancipium conparavit, nullam fraudem aut conludium cum inimicis fecit'. Quod si testes idonei taliter sacramenta dederint, quantum pretium dedit, tantum recipiat; nec pastum requirat, et mancipium cuius fuerat sine mora reddatur.

[10.] Scituri, quodquod quicumque contra hanc difinitionem de rebus singulis statutam venire temptaverit, per singulas causas duodenos solidos multae nomine se noverit implere.

[11.] Illut[3] specialiter praecipientes, ut omnes comites, tam Burgundionum quam Romanorum, in omnibus iudiciis iustitiam teneant: in his, qui violentiam fortasse, superventum vel quodlibet crimen admiserint, ita fortiter distringant et vindicent, ut nullus hoc intra regionem nostram* praesumat admittere. Omnes omnino causas ex legibus iudicentur, ut iustitiae ordine teneatur, sicut lex parentum nostrorum continet. Nam sic fieri manifeste cognovimus: de diversis sceleribus conpositiones[4] inter parentes vestros facitis, et causae legibus non iudicantur; ita popul[us vitiatur], ut similia praesumant admittere. Si quis conpositionis ita facere praesumpserit, ut ex lege expresse iudicare distulerit, multam se noverit inlaturum.

[12.] De[5] Romanis vero hoc ordinavimus, ut non amplius a Burgundionibus, qui infra venerunt,[6] requiratur, quam ad praesens necessitas fuerit: medietas terrae. Alia vero medietas cum integritate mancipiorum a Romanis teneatur, nec exinde ullam violentiam patiantur.

*) intra regno nostro *A* 4.

1 si cumque *A* 3. monitas *A* 3. pesatum *A* 4; pensatum *ex coniect. Til., Lind.* acciperit *A* 4. id] ad *A* 3; aut *A* 4; *om. Til., Lind.* || 3 acciperit *A* 4. || 4 abit *A* 3. ter *om. A* 4. || 5 quae] qua *A* 3. 4. || 6 idoneos *A* 4. || 7 adprobavit *A* 3. aut quale *A* 3. testis *A* 3. || 8 donare videmus *A* 3. illi *A* 3. ullam *A* 4. || 9 fraude aut conludio *A* 3. non fecit *A* 4. testis *A* 3. || 10 dederit *A* 3. tantum] hac *add. A* 4; hic *add. Til., Lind.* partum *A* 3. mancipia *A* 3. || 11 fuerint *A* 3. reddantur *A* 3. || 12 Scituri quodquod] Si (.. *A* 4; Sed si *Lind.*) de re *A* 4, *Til., Lind.* difinicionem *A* 3; diffinitione *A* 4. rebus *ex coniect. Bluhme, Bind.;* heredibus *A* 3. 4, *Til., Lind.* || 13 statutam *ex coniect.*; statuta *A* 3. 4. per singulis causis *A* 4. duodenus *A* 3. || 14 noverint, *om.* implere, *A* 3. || 15 praecipientis *A* 3. omnis comitis *A* 3. tam Borgundionis quam Romani *A* 3; Burgundionorum tam Romanorum *A* 4. violentia *A* 4. 17 admiserit *A* 3. 4. fortiter *om. A* 3. stringant *A* 4. et *om. A* 3; ut *A* 4. ut] quod *A* 4. || 18 hoc *om. A* 4. causas] *sic A* 3. 4. ex] his *A* 3. || 19 iustitia *A* 3. ordo *ex coniect. Til., Lind.* || 20 sic *om. A* 4; si *A* 3. manifesta *A* 3. compositiones *ex coniect. omn. edd.*; conpetitionis *A* 3; cumpunctionis *A* 4. inter parentes nostros *A* 4; inter parentis vestris *A* 3; inter parietes vestros *ex coniect. Bluhme.* || 21 facite *A* 3. 4; tacite *ex coniect. Til., Lind.* et *om. A* 3; et ut *Lind.* populus vitiatur *conicei*; populis visiatur *A* 3; populi sui siator *A* 4; populi violentias *Til., Lind.*; populis usitatur *Bluhme*, populis visitatur *Bind.* ut] aut *A* 4, *Til., Lind.* || 22 ut] et *Til., Lind.* ex *om. A* 4, *Til., Lind.* || 23 expressi *A* 4; expressa *Til., Lind.* || 24 Borgundionibus *A* 3. || 25 infra] in fara *ex coniect. Bluhme.* praesens] quam *add. A* 3. 4. || 26 integritatem *A* 3. a *om. A* 3. ulla violentia *A* 3. 4.

1) *Cfr. L. Rom. tit.* 14, 8; *Lib. const. tit.* 19. 82; *Const. extrav.* 8. 2) *Cfr. Cod. Theod. V*, 5, c. 2, *interpr.; Lib. const. tit.* 56. *Sohm, Prozess p.* 25. 3) *Cfr. Const. extrav.* 19; *Prim. Const.* § 3. 4) *Cfr. Prim. Const.* § 5. 5) *Cfr. Lib. const. tit.* 54. 67. 6) *Infra i. q. intra; cfr. Gregor. Tur. SS. Rer. Mer. I, p.* 950; *perperam Bluhme in 'Jahrbuch' V, p.* 230 *et in 'Historische Zeitschr.' XXI, p.* 239 *coniecit 'in fara'; neque rectius esse videtur, quod Binding dicit, transvertens infra 'von unten herauf'; cfr. Jahn l. c. I, p.* 330. 450; *Gaupp l. c. p.* 342.

[13.] Praeterea[1] ecclesiae aut sacerdotes in nullo penitus contemnantur.

[14.] Si[2] quicumque aliquid loco munificentiae petire voluerit, cum litteris comitis sui veniat, et consiliarii aut maiores domus, qui praesentes fuerint[3], ipsas litteras comitis ipsius accipiant, et suas litteras ex nostra ordinatione ad illius iudicis faciant, cuius terreturio res illa, quae petitur, tenetur, et hoc eis concedant, ut diligenter et fideliter requirant, [si] sine peccatum dare potest.

1 ecclesiam aut sacerdotis *A* 3. contempneantur *A* 4. || 2 Si *om.* *A* 4. aliquid locum *A* 4; aliquem locum *Til., Lind.* litteras *A* 3. 4. commiti *A* 3; comiti *A* 4. || 3 consiliario aut maioris *A* 3; consiliario aut maiores *A* 4. quod *A* 4. ipsi *A* 3. || 4 ex] extra *A* 4. iudicis = iudices *(acc. plur.)*; illos iudices *Til., Lind.* || 5 terreturio] *sic* *A* 3; terraturium *A* 4. quae petitur *om. Til., Lind.*; qui, *om.* petitur, *A* 4. tenetur *om.* *A* 3. concidant *A* 4; concedent *A* 3. || 6 et fideliter *om.* *A* 4. si *om.* *A* 3. 4. peccatum dare] *sic* *A* 3. 4; *lege:* peccato dari.

1) *Cfr. Binding l. c. p.* 185; *Jahn l. c. II, p.* 65. 2) *Cfr. Lib. const. tit.* 1. 38, 6. 3) *Cfr. Prim. Const.* § 5.

# III.

# LEX ROMANA

## SIVE

# FORMA ET EXPOSITIO LEGUM ROMANARUM.

Incipiunt* capitula Legis Romanae.

I. De patris vel matris donatione vel munificentia dominorum.
II. De homicidiis.
III. De libertatibus.
IV. De sollicitationibus et furtis.
V. De iniuriis aut cedibus admissis.
VI. De fugitivis inquirendis vel discutiendis.
VII. De obiectione criminum vel inscriptionibus ingenuorum sive servorum.
VIII. De violentiis.
IX. De raptibus virginum et viduarum.
X. De successionibus diversis.
XI. De commotione litium.
XII. De inquirendis animalibus et rebus.
XIII. De damnis animalium, vel si quid per ea casu evenerit.
XIV. De ablatis pigneribus et fideiussoribus.
XV. De fugitivorum furtis.
XVI. De mulieribus ad secundas aut tertias nuptias transeuntibus.
XVII. De clausis itineribus vel aliis servitutibus.
XVIII. De superventoribus et effractoribus.
XIX. De corruptis mulieribus.
XX. De his, qui hominem inlicite aut sine causa ligaverit.

*) Incipiunt capitula Papiani Libri Responsorum A 3; Incipit Papianus Liber I. Responsorum A 4.

1 *Indicem capitulorum habent* A 2 (*fol.* 1'). 3 (*fol.* 118, 119'). 4 (*fol.* 1); A 2 *autem indicem tantum capitulorum* I—XIV *exhibet, folio continente finem indicis avulso.* Incipit A 2. 4. capitula *om.* A 4; capitla A 2. Legis *ex emend.*; de Lege A 2. *Numeris titulorum praemittit* T̄ A 4. || 2 patribus A 3. 4. donationem A 3. 4. || 3 omicidiis A 2. || 5 sullicitacionibus A 2. || 6 vel cedibus amissis A 3: vel de cedibus ammissis A 4. || 7 vel discutiendis *om.* A 2. || 8 De obiectationibus criminum, *rel. om.*, A 2. inscriptionibus] increpationibus A 3. 4. ingenuorum sive servorum *om.* A 4. || 10 raptu A 3. 4. viduarum] raptorum *add.* A 4. || 11 successibus A 2. | 12 commutatione A 4. licium A 2. || 13 inquerendis A 4. || 14 casus A 3. || 15 alatis A 3. fedeiussoribus A 2. || 17 nupcias A 3. || 18 *Extat haec rubrica etiam in indicibus capitulorum nonnullorum codicum Libri constitutionum; cfr. supra p.* 40. || 19 et effractoribus *om.* A 4. || 21 inlicite aut *om.* A 3. *lege:* ligaverint.

## Titulus** I. De[1] patris vel matris donatione vel munificentia dominorum.

[1.] Donationem, quam pater de rebus propriis in filium filiamve conscripserit et gestis fuerit allegata, si eam pater probatis apud iudicem lesionum causis non revocaverit, aut ipsa donatio dodrantem, id est novem uncias, non excedit, secundum

*) Expliciunt capitula Liber Papiani feliciter, amen *add.* *A* 3. **) *In* *A* 3 *antecedunt:* Incipit Papianus Liber primus Responsorum. Pacta non solum verbis, sed ex voluntate contrahentium constituuntur, ut neuter coniugium fiat locupletior. *In* *A* 4 *antecedunt:* Incipit Papianus Liber primus Responsorum.

1 divorciis *A* 3. || 4 *Numerus* XXIV *cum rubrica deest* *A* 4. || 6 *Rubrica deest* *A* 4. porcionis *A* 3. || 7 desponsatis *ex emend.*; sponsatis *A* 3. 4. || 8 *Rubrica deest* *A* 4. || 10 aparitoribus *A* 3. || 12 falsi *A* 3. || 13 appellatione *A* 4. || 15 vindictione *A* 4. || 16 tutillis *corr. in* tutelis *A* 4. || 17 nuptiis] filiis *A* 4. legiptimis *A* 3. || 18 haec] et *A* 3. || 22 Ne in] De vis *A* 4. || 23 vel titulis praediis adfligatur *A* 3. adfigat *ex emend.*; adfligat *A* 4. || 25 *Extat haec rubrica etiam in indice* *B* 6. operibus *B* 6. liberorum *A* 3. || 27 condictione *A* 4. || 28 consortes *A* 4. || 29 *Extat hic titutus in* *A* 2. 3. 4. *C* 3. *Verba* Tit. I. *etc. claudunt semper rubricam in* *A* 2. patribus vel matris donationem *A* 3. 4. dominorum] ad minorum *C* 3. || 31 et *om.* *A* 3. 4; si *Cuiac.* allegata] obligata *A* 3. 4. probatis *om.* *A* 3. 4. iudicem] locorum *add.* *Cuiac.* lisionum *A* 3; litionum *A* 4; lesiones *C* 3; laesionis *Cuiac.* || 32 aut] si *add.* *A* 3. dodrante *C* 3; doridem *A* 4. id est *om.* *A* 4.

1) *Cfr. Lib. const. tit.* 1: De libertate donandi patribus adtributa et muneribus regis.

legem Theudosiani libro octavo: De removendis donationibus, firmissimam permanere, ad Philippum praefectum praeturio promulgatam[1].

[2.] De maternis etiam donationibus hoc totum, quod supra, simili conditione servabitur. Sane si mater, quae donationem in filium filiamve fecit, ad secundas nuptias transierit, donationem quam fecit nullam habebit licentiam removendi, secundum legem Theudosiani libro octavo ad Orfitum praefectum Urbis[2].

[3.] De donationibus dominorum proprietas accipientium etiam circa heredes et proheredes lege firmatur, id est ex corpore Theudosiani libro XI, titulo XX. ad Stradium comitem rei private[3].

## Titulus* II. De[4] homicidiis.

[1.] Homicidam, tam ingenuum quam servum, si extra ecclesiam inveniatur, morte damnari.

*) *Huius tituli forma in cod. C 5 talis est:* Interpretatio de homicidio voluntario. De interempti pretio principis est expectanda sententia. Quia de pretio occisorum nihil evidenter Lex Romana constituit, dominus noster Theodericus rex Francorum statuit observari: ut si ingenuus ab ingenuo fuerit interemptus et homicida ad ecclesiam confugerit, qui homicidium admisit cum medietate bonorum suorum occisi heredibus serviturus addicatur, reliqua medietas facultatis eius heredibus relinquatur. Qui vero armatus se in ecclesia tueri temptaverit, qualiter lex Theodosii in libro octavo, cum conscientia abstrahatur. Si servus cuiusque occisus fuerit ab ingenuo et ipse homicida ad ecclesiam convolaverit, secundum servi qualitate eius rescriptis cogatur exsolvere, hoc est: pro actore centum, pro aurifice electo centum, pro ministeriali sexaginta, pro fabro ferrario quinquaginta, pro carpentario quadraginta, pro aratore triginta, pro porcario aut birbicario aut aliis servis triginta solidos inferatur. Homicidam tam ingenuum quam servum, si extra ecclesiam invenitur, damnari, si voluntarie factum fuerit. Si vero ad ecclesiam servus homicidii reus forte confugerit, indulta vita pro eo quem occidit ipse.

1 Theudosiani *semper habent* A 1. 2; Theodosiani A 3 (*habet etiam* Theudosiani); Theodosiani A 4. C 3, *Cuiac.*; Tehud. *vel* Theud. *vel* Teud. A 5. libro octavo *om.* A 2. || 2 ad Philippum — promulgatam *om.* A 3. Filippum A 2; Philipum A 4. preturiae, *om.* praefectum, A 4; pref. ppo. C 3. *loco* promulgatam, *quod verbum omittit, repetit verba* removendis — permanere A 4. || 3 totum] tantum A 4. condictione A 3. 4. servetur C 3. || 4 si mater] similiter A 4. qui A 2. filium] filio A 3. 4. || 5 nuptias *om.* A 4. nullatenus *Cuiac.*; nullamtenus A 3. || 6 libro octavo *om.* A 2. Orfetum A 2; Urfitum A 3. 4; Orfitium *Cuiac. b.* praefectum urbis] orb, *om.* praefectum, A 2; pu. A 3. 4; pf. urbis C 3. || 7 dominorum perpetem firmitatem accipientibus *Cuiac. b.* accipientum A 2; accipiendum A 3. 4. || 8 et proheredes *om.* A 4. liber II A 3; libro XII A 2. 4. C 3. ad *om.* A 3. 4, *Cuiac.* Stradium] *sic* C 3; Stradio A 3; Estradio A 4; Strategio *Cuiac.*; Praedium A 2; Trygetio *Cod. Theod.*; Trygetium *Amad.*; Strategium *fortasse legendum.* || 9 comitem] com̄ A 3. 4, *Cuiac.*; contra A 2. rei] res A 3. 4. || 10 *Extat hic titulus in* A 2. 3. 4. C 1—5, §§ 5 *et* 6 *etiam in* C 6. In Dei nomine incipit Lex Romana *praemittit* C 4. omicidis C 1. tam ingenuis quam servis *add.* A 2. || 11 Homicidium A 2; Homicida C 2; Homicidia C 1. tam *om.* A 3. C 1—4. iniennum C 2. 4. quam] tam C 1—4. servorum C 1. ecclesia A 2. 4. C 1—3. invenitur A 3. 4. C 1. 2. 3. || 12 morte *om.* A 4; mortem C 3; ad mortem C 4. damnare C 3. 4; si voluntarie homicidium factum sit *add. Cuiac. b ex editione Sichardi.* || 16 *post* confugerit *spatium eidem fere verbo sufficiens vacuum relictum.* || 18 *post* octavo *spatium paulo maius vacuum relictum.*

1) *Laudatur Cod. Theod. VIII,* 13: De revocandis donationibus, c. 2 *(a. 349.); cfr. interpr. const. huius:* Donatio in ... filium a patre facta, si laesum pater se esse probaverit, revocatur. *Cfr. cit. tit. interpr.* c. 6. 2) *Laudatur Cod. Theod. tit. cit.,* c. 4 *(a. 358.); cfr. interpr. huius const.:* Si quis filius donatione matris aliquid fuerit consecutus et eam postmodum laeserit, probatis in iudicio laesionis causis, donationem mater si voluerit in integrum revocabit. Quod si mater haec, quae filio donavit, ad secundas nuptias transierit, contra donationem per quamcunque occasionem veniendi nullam habeat potestatem. 3) *Est legis Cod. Theod. XI,* 20: De collatione donatarum vel relevatarum possessionum, c. 4 *(a. 423.), a compilatoribus Legis Rom. Visig. omissae, pr.:* Largitates tam nostrae clementiae quam retro principum ... tenere perpetem firmitatem praecipimus, ut quod unusquisque meruit et recte transmisit, nec ad heredem nec ... filiorum nepotumve ... revocetur; *interpr. ad hanc const. non extat.* 4) *Cfr. Lib. const. tit.* 2: De homicidiis; *Lib. const. tit.* 10. 50.

[2.] Si vero homicidium casu vel vitande mortis causa forte dicatur admissum, ad principis notitiam per relationem iudicis est referendum, et eius sententia expectanda, secundum legem ex corpore novellarum Theudosii et Valentiniani ad Maximum patricium datam[1].

[3.] Si vero ad ecclesiam servus homicidii reus forte confugerit, quia lex Theudosiani libro nono ad Antiochum data[2] ab ecclesia nullum inermem permittit abduci, indulta vita, pro eo, quem occidit, ipse deserviat.

[4.] Qui vero armatus se intra ecclesiam tueri temptaverit, secundum legem ipsam cum conscientia episcopi abstrahatur[3].

[5.] De ingenuo vero homicida intra ecclesiam posito de interempti precio principis est expectanda sententia[4]; et[5] quia de preciis occisorum nihil evidenter Lex Romana constituit, dominus noster[6] statuit observandum: ut si ingenuus ab ingenuo fuerit interemptus, et homicida ad ecclesiam confugerit, is ipse, qui homicidium admisit,

1 *Tota* § 2 *deest* C5. Si *om.* C1.4. homicidio A3.4. C2; homicidium *om. Cuiac. b.* vitande] vita de A2. mortes C4. forte *om.* A4, *Cuiac.* || 2 est *om.* A2. C2.3.4. referendum — secundum *om.* C4. sentenciam A2. expectandam A2. C1. || 3 secundum] sed C1.2.3. ex] et C1.2.4. novellarum *om.* A4. Theudosii] *sic* C1; Theudosiani A2.3; Theodosiani A4; Thedsii C2.3: Theudosiae C4. et *om.* C1. Valentiniano C2.4. || 4 data A2. C1.2; datum C4. || 5 ecclesia A2. homicidiae C4. confugeret C4. Theodosiana C3. || 6 liber A3. C3; libri C1.2.4. nono] VIII A2. C4, *Cuiac. b.* Anthiocum A2; Anthiochum A3; Antiocum A4. C1.2.4. data *om.* A3. ad ecclesiam A3.4; ab ecclesiis C1.2.4. adduci A3.4. C1—4. || 7 indultam vitam C4; inultam vitam C2. eo quem] quo C3. occidi C2. ipse *om.* A2; ipsi C4. serviat C2.3.4; servat C1. || 8 se] si A3. C2.4. intra] in A2. ecclesia A2.3 C1.2; ecclesiae C4. tuere A2. C1—4. timtaverit A2. || 9 ipse A2. eonscienciam A2.3. C3. episcopi *om.* A4; episcopis C1. abstragatur A2. C1.2.3. || 10 De *om.* C6. ingenuum A3. vero *om.* A3.4. C1.2.6. homicidam A3.4. ecclesia C1.2. positum A3. C1.2. interimti A2; interempto A3; interemptio A4; intermittit C1; intermitti C2. praesium A2; precii A4. || 11 expectandam sententiam A3. C1.2. et *sotus* A2. quia] qui C1.2. precio A4. C4, *Cuiac.*; pretii A3. nil A2. evidenter] videtur C1.2. || 12 dominus] vero *add.* C6; domnus C4; domnus noster Theodoricus rex Francorum *in margine Cuiac. b ex edit. Sichardi.* observari C1.2.6; observare C3.4; conservari A3.4. ut] et A2. ingenuos A2.4. || 13 homicidiam C1; umicidam C2. ad ecclesia A2.3.4. C2. is *om.* A2; his A3.4 C4. ipsi C4. ammissi C2.

1) *Laudatur Valent. III. Nov. tit.* 19 *(a. 445.)*: De homidiis casu an voluntate factis: ... Si homicidium vel casu vel vitandae mortis necessitate constiterit admissum, venia tribuatur orantibus; *cfr. interpr.*: ... A rectore provinciae ... debet inquiri, et si certa fuerit suggestio supplicantis, veniam mereatur obtentam ... Si voluntarie ... convictus fuerit homicidium commisisse, ... capitali sententia feriatur. 2) *Laudatur Cod. Theod. IX,* 45: De his, qui ad ecclesias confugiunt, c. 4 *(a. 431.)*; *cfr. interpr.*: Ecclesiae ... reos, qui ibidem ... confugerint, ita tueantur, ut nulli locis sanctis ad direptionem reorum vim ac manus afferre praesumant. 3) *Cfr. Const. cit. i. f.*: ... Sed neque episcopo inconsulto, ... armatum ... ab ecclesiis abstrahi oportebit. 4) *Cfr. infra tit.* 4, 2. 5) *Quae sequuntur, sc. a verbis* et quia *usque ad finem tituli, Ginoulhiac l. c. p.* 575; *v. Savigny l. c. p. II², 22; Bluhme in 'Jahrbuch' II, p.* 208; *Stobbe l. c. p.* 116 *interpolata esse putant; falso, ut iam Brunner l. c. p.* 356 *admonuit.* 6) *Sc. Gundobadus. Manifesto errore cod. C5 habet:* domnus noster Theodericus rex Francorum; *qui error ortus est ex coniunctione tituli* 2. *nostrae Legis Romanae cum Edicto Theodorici regis Ostrogothorum (cfr. cod. C6); cuius nomen in regno Francorum confundebatur cum nomine regis Merowingici. Non solum viri docti XVI. saeculi erraverunt, quod hanc partem tit.* 2. *regi Francorum cuidam attribuerent (sic etiam Cuiacius in editione Paris. a.* 1586, *quamquam ex altera parte connexus inter L. Rom. et Lib. const. intellegebatur), sed etiam Amadutius totam legem Theodorici I. regis Francorum esse existimavit. Ex quo v. Savigny in hanc rem inquisivit, l. c. II², p.* 22 *sqq., inter viros doctos saeculi nostri solus Daniels, Deutsche Reichs- und Rechtsgesch. I, p.* 177, *tam hunc tit.* 2, *quam totam Legem Romanam regi Francorum adscribendam esse censuit; cfr. Ginoulhiac l. c. p.* 546.

cum medietate bonorum suorum occisi heredibus serviturus addicatur; reliqua medietas facultatis eius homicidae heredibus derelinquatur.

[6.] Si vero servus cuiuscumque occisus fuerit ab ingenuo, et ipse homicida ad ecclesiam convolaverit, secundum servi qualitatem infra scripta domino eius precia cogatur exsolvere, hoc est: pro actore C solidi, pro ministeriale LX solidi, pro aratore aut porcario* XXX, pro aurifice electo C, pro fabro ferrario L, pro carpentario XL** solidi inferantur. Hoc ex praecepto domini regis convenit observari.

## Titulus III. De[1] libertatibus.

[1.] Libertates*** servorum propriorum, qui cives Romani efficiuntur, eas esse servandas***, quae aut testamento legitimo aut tabulis in ecclesia recitatis secundum mandatum manumissoris subscriptis a sacerdotibus, id est aut episcopo cum presbyteris, aut presbytero cum diaconibus subscribentibus. firmitatis robor accipiat, secundum legem Theudosiani a Constantino principe latam, quae est sub titulo: De manumissionibus in ecclesia, ad Osium episcopum datam[2].

[2.] De libertis principis. Liberti Romani natione, a principe manumissi, hac ratione de bonis suis testentur, ut fisco debita medietas reservetur: in cuius hereditate nepotes ex filia succedere non iubentur. secundum Gregoriani leges a Gordiano principe ad Trophimum libertum et Calpurnium militem latas[3].

## Titulus IV. De[4] sollicitationibus et furtis.

[1.] Si quis in plagii scelere fuerit deprehensus atque convictus, ut aut ingenuum aut servum sollicitare praesumat aut vendere, capite puniatur, secundum legem

*) aut birbicario (virbicario *C* 6; virvicario *Cuiac.*) aut aliis servis *add.* *C* 5. 6, *Cuiac.* **) LX *C* 1. 2. 4. ***) Manumissione servi cives Romani efficiuntur *Cuiac.*

1 medietatem *A* 3. 4. *C* 1. 3. 4. serviturum *A* 3. 4. serviturus — heredibus *om.* *C* 2. reliqua — derelinquatur *om.* *A* 2. ‖ 2 homicidae *om.* *A* 4, *Cuiac.*; homicidi *C* 1. relinquatur *C* 1—4, *Cuiac.* ‖ 3 vero *om.* *A* 3. 4. *C* 1. 2. ipsa *C* 3. homicidam *C* 1. 2. ad ecclesia *A* 3. *C* 2; de ecclesiam *C* 1. ‖ 4 secundum *om.* *C* 1—3; legem *add.* *A* 3. infrascripto *A* 3. 4; infrascriptam *C* 1. 6; infrascriptum *Cuiac.* eius *om.* *A* 3. pretium *A* 3. *C* 3. 6, *Cuiac.*; precio *C* 1. 2. 4; rescripto *A* 4. ‖ 5 cogetur *C* 1. 2. actorem *A* 3. 4. *C* 1—4. solidi *om.* *A* 4. ministriale *A* 4; ministerialem *C* 1. 4. 6. solidi *om.* *A* 4. *C* 1. 4—6. aratorem *C* 1. 4. ‖ 6 aut pro porcario *C* 3; vel procurario *C* 1. 2; vel porcario *C* 4. aurifece lectum *A* 2; aurofice electo *A* 4; aurefice lito *C* 1. 2: aurifice licto *C* 3. C sol. *A* 2. sol. L *A* 2. ‖ 7 solidi *om.* *A* 2. 4, *Cuiac.* inferantur *om.* *Cuiac.*; inferatur *A* 4. *C* 1. hoc] est *add.* *A* 3. 4. domi nostri regis *C* 2; domni nostri regi *C* 1; domni rei *C* 4. observare *C* 4. ‖ 8 *Extat hic titulus in* *A* 2. 3. 4, § 1 *etiam in* *C* 7. ‖ 9 libertatis *A* 2; libertate *C* 7. priorum *C* 7; propriorum *om.* *A* 4. qui] ferre *A* 3. 4. Romane *C* 7. eas esse] ea haec *A* 4. ‖ 10 servandam *A* 4. in testamento *A* 3. 4. in ecclesia *om.* *C* 7. ‖ 11 subscriptum *C* 7; scriptis *A* 4, *Cuiac.* a sacerdote *C* 7. aut *om.* *C* 7. episcopi *A* 3. 4; episcopis *Cuiac.* ‖ 12 presbytero] presbiteri *A* 3. 4; presbyteris *Cuiac.* subscriptis *A* 3. 4. *C* 7, *Cuiac.* accipiant *C* 7. ‖ 13 Theđ. *C* 7. principe *om.* *Cuiac.*; principum *A* 2; pū *A* 4. lata qui *C* 7. manomissoribus *A* 2. in ecclesia — datam *om.* *C* 7. in ecclesiae *A* 4. ‖ 14 Otium *A* 3. 4. ‖ 15 De libertatis principes *A* 2; Libertis principes *A* 3. 4; Libertus principis *Cuiac.* Liberti *om.* *Cuiac.*; Libertatis *A* 3. 4. Romana civitate *Cuiac.* nacionis *A* 2. 3. 4; donatus *Cuiac.* et manumissus *Cuiac.* ‖ 16 testetur *A* 3. 4, *Cuiac.* in *om.* *A* 2. hereditatem *A* 2. ‖ 17 nepotis *A* 4. ex filias *A* 4; ex filio *A* 2. Gregoriam *A* 3. 4. legis *A* 2; legem *A* 3. 4. Goriano *A* 2. ‖ 18 ad Trophimum *om.* *A* 4, *Cuiac.*; ad Trovennum *A* 3. libertum *om.* *A* 4, *Cuiac.* et] ad *Cuiac.* Calporifum *A* 3; Calporifumi *A* 4. latam *A* 3. 4. ‖ 19 *Extat hic titulus in* *A* 2. 3. 4. De sullicitacionibus *A* 2. ‖ 20 plagis *A* 3. 4. ‖ 21 praesumpserit *A* 4, *Cuiac.* vindere *A* 2. legem *om.* *A* 4.

1) *Cfr. Lib. const. tit.* 3: De libertatibus servorum nostrorum; *cfr. Lib. const. tit.* 40, 57. 88; *infra tit.* 44, 5. 2) *Laudatur Cod. Theod. IV,* 7: De manumissionibus in ecclesia, c. 1 *(a. 321.)*; *cfr. interpr. huius const.* 3) *Quae leges inter Gregoriani Codicis fragmenta hodie extantia non inveniuntur; cfr. Gai Instit. III,* 41. *Brunner l. c. p.* 268, *not.* 49. 4) *Cfr. Lib. const. tit.* 4: De sollicitationibus et furtis; *Lib. const. tit.* 25.

Theudosiani libro IX. datam sub titulo: Ad legem Fabiam, ad Domicium Celsum vicarium Africae[1].

[2.] Quod si ad ecclesiam reus ipse confugerit, quid domino aut parentibus pro facti ipsius crimine satisfieri debeat, principis est expectanda sententia[2].

[3.] De furtis etiam obiectis et probatis haec forma servabitur, ut ingenuus furto ablata quadrupla solutione dissolvat, servus vero pro furti crimine aut a domino ad vindictam tradatur, aut res perdite ei, qui damnum pertulit, cum vindicta a servi domino reformentur, secundum sententiam Pauli sub titulo: De furtis, emissam[3].

[4.] Quod si caballum aut duos boves vel duas equas furto ingenuus aut servus abstulerit, morte damnetur[4].

## Titulus V. De[5] iniuriis aut cedibus admissis.

[1.] Si[6] quid forte ita temerarie admittitur, ut vulnus aut fractura ossuum infligatur, aut in conviciis atrocibus forte proruperit, solutio vel vindicta facti ipsius pro qualitate persone in iudicis arbitrio estimatione consistit. Secundum regulam Gai sub titulo: De iniuriarum actione[7], iniuria enim gravis est, quae in publico vel in foro ab humiliore persona honestiori infertur.

1 Theudosiano *A* 3; theod *A* 4. dato *A* 2; datum *A* 3. 4. sub titulum *A* 3. Ad lege *A* 2. ad (a *A* 3) Domisium *A* 3. 4. || 3 in ecclesia *A* 2. ipse *om.* *A* 4, *Cuiac.* pareuti *A* 3. 4, *Cuiac.* || 4 factu *A* 4. satisfacere *A* 3. 4, *Cuiac.* expectandam sententiam *A* 3. || 5 ingenuo *A* 3. 4. furtum *A* 4, *Cuiac.* 6 ablato *A* 2; oblata *A* 4, *Cuiac.* quadruplo *A* 3; quadrublo *A* 4; quadrupli *Cuiac.* pro furto *A* 4. ad] aut ad *A* 4. || 7 vindicta *A* 2. perdite] tradite *A* 4, *Cuiac.* vindictam *A* 3. 4. || 8 refurmuntur *A* 2. emissam *om.* *Cuiac.*; emissa *A* 2; emissis *A* 3. 4. || 9 si *om.* *A* 4. cavallum *A* 2; caballo *A* 3. 4. aut] vel *A* 3. 4. duos] duus *A* 2. vel] aut *A* 3. 4. furtu *A* 2. ingenuos *A* 3. 4. || 10 abstulit *A* 3. 4, *Cuiac.* mortem *A* 3. || 11 *Extat hic titulus in* *A* 2. 3. 4. aut] vel *A* 3. 4, *Cuiac.* amissis *A* 3; ammissis *A* 4. || 12 Si quis *A* 3. 4, *Cuiac.* ita *om.* *A* 4, *Cuiac.* timerarie *A* 2. admittitur *om.* *Cuiac.*; admittetur *A* 2. ut] aut *A* 3. 4, *Cuiac.* fracturam *A* 3. 4, *Cuiac.* os suum *A* 3. infrigatur *A* 2; inflixerit *Cuiac.* || 13 in convicia atrocia *Cuiac.* corruperit *A* 3. facta *A* 3. 4. pro *om.* *A* 4. || 14 persone *om.* *A* 4, *Cuiac.* in *om.* *A* 3. 4. et aestimatione *Cuiac.*; extimatione *A* 3. 4. consistat *A* 4, *Cuiac.* Gagi *A* 2; Gaii *A* 4. || 15 actionem *A* 4; accionem *A* 2. iniuriam *A* 2; iniuria *om.* *A* 4, *Cuiac.* foro] ore *A* 2. || 16 ab humiliore *om.* *A* 2. persone *A* 2. honesciore *A* 2; nullo rei *A* 4; inlustriori *Cuiac.* inferetur *A* 2; perfertur *A* 4.

1) *Est Cod. Theod. IX,* 18*:* Ad legem Fabiam, *c. un. (a.* 315*.); cfr. eius interpr.:* Hi (*const.:* plagiarii), qui filios alienos furto abstulerint, et ubicunque transduxerint, sive ingenui sive servi sint, morte puniantur; *cfr. Pauli Sent. rec. V,* 30 *B; Mos. et Rom. Leg. Coll. XIV,* 2*; Ed. Theod.* 78. 83*; infra tit.* 20. 2) *Cfr. supra tit.* 2, 5. 3) *Est Pauli Sent. rec. II,* 31, 7. 13*; cfr. interpr. cit.* § 7*:* Si servus alicui furtum fecerit vel damnum dederit, si dominus eius pro eo reddere noluerit, tradere eum vindictae pro qualitate facti debebit. 4) *Cfr. Lib. const. tit.* 4, 1. 2. *Pauli Sent. rec. V,* 18, 1*:* Qui unum equum vel duas equas totidemque boves ... abegerint ... 5) *Cfr. Lib. const. tit.* 5*:* De his, qui flagello, fuste, calce vel pugno percutiunt; *Pauli Sent. rec. V,* 4*:* De iniuriis. 6) *Recte iam Barkow l. c. p.* 18 *admonuit, verba* secundum regulam ... actione *in editionibus prioribus male verbis praecedentibus iuncta esse. In conscribendo hoc titulo compilatores Gai Institut. III,* 220 *sqq. et Pauli Sent. rec. V,* 4 *usitati sunt. Cfr. supra p.* 12, *l.* 36—41*; Pauli l. c.* § 1*:* Iniuriam patimur ... conviciis; § 6. 7: Iniuriarum actio ... de .. membris ruptis et ossibus fractis; .. quoties factum pro qualitate sui arbitrio iudicis aestimatur aut ... supplicio vindicatur. *Gai l. c.* § 225*:* Atrox (gravis *cfr. D. XLVII,* 10, *l.* 17, 3*; Epit. Aegid. ad Pauli Sent. rec. V,* 4, 12*)* autem iniuria aestimatur, ... si cui in theatro aut in foro ... vel senatori ab humili persona facta sit. 7) *Perperam Bluhme LL. III, p.* 599, *coniecturam a Schulting propositam sequens, Legem Romanam h. l. respicere ad Gai Regularum librum III. censet; cfr. D. XLVII,* 10, *l.* 43. *Constat quidem commentarios quatuor Institutionum Gai in forma originali titulis distinctos non fuisse; codices autem Institutionum scriptos c. saec. VI. in titulos fuisse digestos, forma demonstratur, qua in L. Rom. Visig. opus illud receptum est; cfr. Huschke in 'Zeitschrift für Rechtsgeschichte' (*1868*), VII, p.* 163.

[2.] Si[1] vero servus in his criminibus reus agnoscitur, cesus sub poena vinculorum temporalium domino restituatur, secundum sententiam Pauli libro V. sub titulo: De iniuriis.

### Titulus VI. De[2] fugitivis inquirendis vel discutiendis.

[1.] Ubicumque persona huiusmodi inventa fuerit, seu ingenuum dicat se esse seu servum, locorum iudicibus aut a domino, si ad eius notitiam pervenerit, aut ab actore, qui possessioni ipsius praeest, discutiendus intra annum debeat praesentari, ita ut iudices personam ipsam propter ingenuitatis nomen sine dubietate discutiant.

[2.] Quod si dominus servum aut colonum alienum, regionis dumtaxat nostrae, sciens in domo vel in agro suo consistentem iudicibus non praesentat, aut admonitus a fugitivi domino eum adsignare dissimulat, multam retemptatoris incurrat, sicut ultima Theudosiani lege: De fugitivis et colonis, inquilinis et servis, legitur constitutum, ad Florencium comitem sacrarum largitionum data[3].

[3.] Quod si mulierem[4] eius, cuius ager est, aut habit aut si[bi] forte, domino vel actore nesciente, coniunxerit[5], vicariam eiusdem meriti fugitivi dominus dare debebit[6].

[4.] Quod si actor nesciente domino fugitivum suscipere aut tenere praesumpserit, aut iudici praesentare distulerit, factum eius fustuario supplicio a iudicibus vindicetur et fugitivi dominus servum suum cum peculio, quod habet, et exacta operarum solutione recipiat[7].

[5.] Si vero in fisci prediis inventi fuerint, advocatus fisci vel procuratores conditione simili teneantur, si ea, quae supra scripta sunt, implere neglexerint[8].

1 in discriminibus *A* 2. reus *om.* *A* 4, *Cuiac.* agnuscetur *A* 2. || 2 Pauli, *om.* libro — iniuriis, *A* 4; Pauli de iniuriis, *om.* libro — titulo, *A* 2; Pauli liber V. sub titulo: De his qui per turbam fiunt, *om.* de iniuriis, *A* 3; Pauli lib. V., *om.* sub — iniuriis, *Cuiac.* || 4 *Extat hic titulus in* *A* 2. 3. 4. || 5 De iniuriis *praemittunt* *A* 3. 4; De fugitivis *praemittunt edd. Cuiac.* huiuscemodi *A* 3. 4. *Cuiac.* se] si *A* 3. 6 nucicia *A* 2. ab actore] a gere *A* 4. || 7 possessione *A* 3. 4. ipsius *om.* *A* 4, *Cuiac.*; ipsi *A* 3. debet *Cuiac.* || 8 iudicis *A* 2. ingenuitates nomine *A* 3. 4. || 9 dominus *om.* *A* 2, *Cuiac.*; non *A* 4. rationis *A* 4; nationis *Cuiac.* nostra *A* 3. 4. || 10 suo *om.* *A* 4. *Cuiac. a.* amonitus *A* 2. || 11 eum] eum *A* 3. multa *A* 2. 4. retentatores *A* 2; retentoris *Cuiac.* || 12 legis *A* 2. legitur *om. Cuiac.*; lege *A* 3. 4. constitutum est *Cuiac.* || 13 ad (Fl)orencium *A* 2; ad (a *A* 3) Florento *A* 3. 4; ad Florentum *Cuiac. a.* largicione *A* 2; lagiciosum *A* 3; largitiosum *A* 4. data] latam *A* 3. 4; lata *Cuiac.* || 14 mulierem] *sic* *A* 2; mulier *A* 3. 4, *Cuiac.*; mulieri *ex coniect. Bluhme.* ei *Cuiac.* (ha)bit aut *A* 2; habet aut *A* 3. 4; habitatio *ex coniect. Bluhme*; *om. Cuiac.* si forte *A* 2; forti si *A* 3; forte se *A* 4. actori se domino, *om.* vel, *Cuiac.* auctore nescient *A* 2. || 15 mereti *A* 2. dominum *A* 4; domino *A* 3, *Cuiac.* debeat *A* 4; debet *Cuiac.* || 16 susciperit *A* 3; susceperit *A* 4, *Cuiac.* || 17 indicem *A* 4; iudice *A* 3. a iudice *A* 3. 4, *Cuiac.* || 18 et] ut *A* 2. exacta, *om.* et, *A* 4, *Cuiac.* opera *A* 2. || 20 fisci] si vero *add.* *A* 2. praedii si *A* 3. 4. procuratoris *A* 2. 3. || 21 condictioni *A* 4; conditioni *Cuiac.* teneatur *A* 3. 4; teneant *A* 2. neelexerit *A* 2; nelexerint *A* 4.

1) *Cfr. Pauli Sent. rec. V*, 4, 22: Servus ... flagellis caesus sub poena vinculorum temporalium domino restituitur. 2) *Cfr. Lib. const. tit.* 6: De fugitivis; *cfr. Lib. const. tit.* 39; *Frag. Visig. (Gaudenzi)* 19; *Ed. Theoder.* 80 *sqq.*; *L. Visig. IX*, 1, 3. 5; *Valent. III. Nov. tit.* 30. 3) *Haec constitutio hodie non exstat; cfr. Cod. Theod. V*, 9: De fugitivis colonis, inquilinis et servis: *Gaudenzi l. c. p.* 153. 4) *Servam domini agri.* 5) *Sc. fugitivus.* 6) *Domino agri et servae, quae fugitivum a domino vindicatum, maritum suum, sequitur. Cfr. Valent. III. Nov. tit.* 30 *(a. 451.)*: De colonis vagis, § 3: Item placet, ut pars, cuius maritum esse constiterit, pro uxore eiusdem meriti vicariam reddat. 7) *Cfr. Lib. const. tit.* 39, 3. 5; *tit.* 6. 1; *L. Visig. IV*, 1, 16. 17; *Cod. Theod. V*, 10: De inquilinis et colonis, *c. un. (a.* 451*)*: ... cum omni peculio atque mercedibus. 8) *Cfr. Cod. Theod. II*, 1, *c.* 1; *VII*, 18, *c.* 7 *i. f. c.* 12 *i. f.*

Titulus VII. De[1] obiectione criminum vel inscriptionibus ingenuorum sive servorum.

[1.] Si quis ingenuus ingenuo crimen intendens, quod obiecit, se scripserit probaturum, si probatio defuerit, inscribendi se cum eo, quem accusat, corporali supplicio licentia non negetur, ita ut aut caput aut facultatem suam obliget, sicut lex Theudosiani libro nono sub titulo primo designat, quae ad Marinianum vicarium Spanie data est[2].

[2.] Si vero ingenuus servum cuiuscumque putaverit inscribendum, aut caput suum aut facultatem integram noverit obligari, quam non probato crimine domino servus adquirat[3].

[3.] Si[4] vero servus alium servum alterius domini crediderit inculpandum, citra inscriptione dominorum iudicis examinatio, si ita necessitas exegerit, etiam adhibitis suppliciis ordinem veritatis inquirat.

[4.] Quicumque vero calumniam criminis probatus fuerit obiecisse, si obiecta non convicerit, poena simili subiacebit, secundum legem Theudosiani libro nono, quo supra, ad consules, praetores, tribunos plebis et senatum latam[5].

[5.] Accusandi vero permissum quae persona non habeat, legibus designatur, hoc est: ne servus dominum vel patronum libertus seu familiaris praeter solum crimen maiestatis accuset[6].

[6.] Crimina[7] vero maiestatis haec sunt, quae legibus designantur, id est: salus principis, traditio regionis aut adeptio tyrannidis.

1 *Extat hic titulus in A 2. 3. 4 et a media* § 3. *in A 5.* obiectionibus *A* 2. inscriptionibus *ex emend.*; inscriptionum *A* 2; increpationibus *A* 3. 4, *Cuiac.* ingenuorum sive servorum *om. A* 4, *Cuiac.* || 3 ingenuos *A* 3. 4. intendent *A* 2. obicet *A* 4; obiicit *Cuiac.* se *om. A* 4; si *A* 2. probatorum *A* 3. 4. || 4 inscribendi] *sic Cuiac.*; inscribendis *A* 2; scribendis *A* 3. 4. se cum eo quem] quem eo que *A* 2. || 5 licenciam *A* 2. 3. negatur *A* 3. 4, *Cuiac.* ut aut] ut, *om.* aut, *A* 3. 4, *Cuiac.* || 6 in libro *A* 3. 4, *Cuiac.* primo *om. A* 2. 3. quam *A* 3. 4. Marriano *A* 2. Espaniae *A* 4, Hispaniae *Cuiac.* est *om. A* 2. || 7 servus *A* 2. scribendum *A* 3. 4. || 8 quae *A* 3. 4. domino *ex emend. Schulting*; dominus *A* 2; domini *A* 3. 4, *Cuiac.* || 10 alium] alienum *A* 4, *Cuiac.* *In verbo* domini *initium est cod. A* 5. inculpando *A* 2; incusandum *A* 3—5, *Cuiac.* citra *om. A* 4. 5, *Cuiac.* || 11 iudices *A* 3—5. exegerit] adserit *A* 3—5, *Cuiac.* || 12 ordine *A* 2. || 13 calumnia *A* 2. crimini *A* 3—5, *Cuiac.* obieccesse *A* 2; et vicisse *A* 5; evicisse *A* 3. 4, *Cuiac.* si *om. A* 2. || 14 poenae *Cuiac.* haec *pro* secundum *A* 5. legis *A* 3—5. eodem libro et titulo, *om.* quo supra, *Cuiac. a.* libro *om. A* 4. 5, *Cuiac. b.* nono *om. A* 2. 4. 5, *Cuiac. b.* quo] quod *A* 3. 4; quos, *om.* supra, *A* 2. || 15 ad consoles *A* 2; ad consiliarium *A* 3—5. praetores] praeturiis *A* 2; praeturii *A* 3. 4; praeturi *A* 5. tribunis *A* 2; tribuni *A* 3—5. senatum] sententiam *A* 4. 5. latam] *sic A* 4. 5, *Cuiac*; alatam *A* 3; dato *A* 2. || 16 personam *A* 5. habeant *A* 2. 3. || 17 domino *A* 3. cofamiliaris, *om.* seu, *A* 5. || 19 crimina — designantur *om. A* 3. designatur *A* 5. salus principes tradicio regiones aut adeptio tyrannides *A* 2; solus principis ad ipso tyrannidis, *rel. om.*, *A* 3; solus principes adeptio tirannis, *rel. om.*, *A* 4; solus principes ad ipsus tirannides, *rel. om.*, *A* 5; adversus principem adpetitio tyranni *Cuiac.*

1) *Cfr. Lib. const. tit.* 7: De servis et originariis, qui vocantur in crimine; *tit.* 8: De obiectione criminum, quae ingenuis intenduntur; *tit.* 77: De inscriptionibus. 2) *Est Cod. Theod. IX,* 1: De accusationibus et inscriptionibus, *c.* 14 *(a.* 383.*)*; *cfr. interpr. huius const.*: Quicumque alium ... capitali obiectione pulsaverit (*const.*: .. crimen suspectae mortis intendit), non prius a iudicibus audiatur, quam se similem poenam, quam reo intendit, conscripserit subiturum. 3) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 1, *c.* 14, *interpr.*: Et si servos alienos accusandos esse crediderit, se simili inscriptione constringat, futurum ut supplicia innocentum servorum aut poena capitis sui aut facultatum amissione compenset. 4) *De fonte, unde haec manaverint, incerti sumus*; *cfr. D.* XLVIII, 10, *l.* 8 *sqq.*; *D.* V, 1, *l.* 53. 5) *Est Cod. Theod. IX,* 1, *c.* 19 *(a.* 423.*)*: ... Qui crimen intendit, .. nec impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii. 6) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 6, *rubricam*: Ne praeter crimen maiestatis servus dominum vel patronum libertus seu familiaris accuset. 7) *Ex fonte ignoto; verba* quae legibus designantur *repugnare videntur opinioni, quam*

## Titulus VIII. De[1] violentiis.

[1.] Si quis violentiam ita convincitur admisisse, ut collectis turbis per vim inruens deiciat possidentem, nec eum civili, ut legum est, actione pulsaverit, capitali sententia feriatur; si tamen rem, de qua possidentem depulit, sui iuris debere esse non convicerit, tum demum est, ut poena supra scripta damnetur[2].

[2.] Quod si suam quidem proprietatem esse convicerit, medietas eius rei in eius proprietate permaneat, alia medietas propter admissam violentiam fisci viribus societur, secundum legem Theudosiani libro nono sub titulo: De vi publica et privata, ad Bassum praefectum Urbis datam[3].

[3.] Si vero servi inscio domino violentiam huiusmodi, quae supra scripta est, intulerint, morti subdantur. Quod si per discussionem iudicis conscio domino violentia probatur admissa, domini pronunciantur infames, servi metallis deputantur[4].

[4.] De his vero, quibus sine tumulto solum occupate aut pervase rei actio intenditur, et convictus fuerit rem indebite tenuisse, post conventionem duplus fructus cum rei ipsius restitutione dissolvat. Si vero simpliciter rem possedit, usque ad conventionis tempus simplus fructus dissolvat, post conventionem duplus, ut dictum est, inferat repetenti[5].

1 *Extat hic titulus in* A 2—5. *In margine* A 5: Hic require de violenciis. || 2 violencia A 2. 3. ut] et A 3—5. || 3 deieciat A 2. ut] quod A 3. 4, *Cuiac.*; quo A 5. || 4 possedente A 2. depolit A 3. 5. sui] si sui A 4. 5. non debere (deberet A 5) esse A 3—5; non esse, *om.* debere, *Cuiac.* || 5 convincerit A 2. tunc A 5. || 6 sua quidem id A 4. 5. || 7 in eius proprietate] in sua firmitate A 3—5, *Cuiac.* || 8 titulum A 2. || 9 pft urbis A 2; pu urbis A 3. 5; pu urb A 4. data A 2. 5. || 10 insocio A 4. est *om.* A 3—5. || 11 discussione A 2. violenciam A 5. || 12 dominus *Cuiac.* pronuncientur A 3—5; pronuntietur *Cuiac.* infamis A 3. 4, *Cuiac.* metalles A 2. deputentur A 3—5, *Cuiac.* || 13 De eo *Cuiac.* quibus sine] si A 4. 5; qui per *Cuiac.* tumultum A 3—5, *Cuiac.* occupat aut pervaserit (pervasserit A 5), *om.* rei, A 3—5, *Cuiac.* || 14 tenditur A 2. et] si *add. Cuiac.* indebetae A 2. convencione A 2. || 15 possidet A 3. 4, *Cuiac.* || 16 simplex A 5. ut] sicut A 3—5, *Cuiac.* || 17 repetendi A 5.

*Bluhme secutus est, haec ipsis compilatoribus Legis Romanae tribuenda esse; cfr. Pauli Sent. rec.* V, 29, 1; *D.* XLVIII, 4, *l.* 10. 11. 1) *Cfr. Lib. const. tit.* 9*:* De inlatis violentiis; *tit.* 25*:* De furtis et violentiis. 2) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 10*:* Ad legem Juliam de vi publica et privata, *c.* 1 *(a.* 317.*), interpr.:* Convictus in iudicio de violentiae crimine (*const.:* .. manifestam commisisse violentiam) capite (*const.* supplicium capitale) puniatur nec sententiam ...; *c.* 2*: (a.* 317.*)* ... Poena adstringat, qui vi deiicere possidentem voluerit; *c.* 3 *(a.* 319.*):* Si quis ad se fundum ... asserit pertinere ... civiliter super possidendo agat; .. quod si .. vim possidenti intulerit ... amissae possessionis iura reparentur ... 3) *Est Cod. Theod. IX,* 10, *cit. c.* 3*:* ... Quod si pro eo, quem claruerit esse violentum, sententia proferetur, omnium rerum de quibus litigatum est media pars penes eum resideat, cetera fisci viribus vindicentur. 4) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 10, *c.* 4 *(a.* 390.*), interpr.:* Si servi inscio domino ... convicti fuerint violentiam commisisse, addicti tormentis gravibus (*const.:* postremo supplicio deditos) puniuntur. Si vero iubentibus dominis violentiae crimen admiserint, domini ... notantur infamia (*const.:* dominum infamem pronuntiandum) ... Servi autem ... in metallum detruduntur (*const.* metallis ... dedi). Ceterum non liceat iudicibus discussionem violentiae differre ... 5) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 18*:* De fructibus et litis expensis, *c.* 1, *interpr.:* Quisquis rem alienam male possederit, si in iudicio fuerit superatus, quod rem sibi non debitam occupare praesumpsit, sed et ille, qui conventus (*const.:* qui post conventionem) a certo domino reddere pervasa noluerit, non solum pro hac ipsa re reddenda, cum superatus fuerit, teneatur (*const.:* nec tantum simplorum fructuum praestationem ...), sed fructus rei ipsius duplos ex eo tempore, quo res pervasa est, cogatur exsolvere; ... nam qui simpliciter sine praesumptione aliquam rem tenuerit, ex eo similiter solvat, ex quo re in iudicio deducta, quod rem male possideat, conscientiam ipsius coeperit non latere. *Cfr. infra tit.* 35, 3; 39, 3.

[5.] Quod si res mobiles vel sese moventes per vim quisque rapuerit, intra annum quadrupli solutione multabitur, post annum vero simpli satisfactione solvatur[1].

Titulus IX. De[2] raptibus virginum et viduarum.

[1.] Raptorum probata crimina taliter punienda, ut, si quis puellam, cum parentibus nihil ante depectus, rapuerit aut volentem abduxerit, una cum facinoris ipsius intercurrentibus vel admissoribus puniantur[3].

[2.] Nec parentibus liceat de hoc crimine cum raptore sub qualibet pactione conponere. Quod si facere praesumpserint, interfecto raptore conpositores ipsius criminis in exilio deputentur; quoniam tali se conditione iungentibus parentum successio denegatur[4].

[3.] Cuius admissi persecutio intra quinquennium exercenda; post quinquennium vero actio persequendi criminis denegatur, secundum legem Theudosiani libro nono ad populum datam[5].

[4.] Quod si devotam Deo puellam raptor abduxerit, et de coniunctione viri illa consenserit[6], filii ex tali conditione nati, punitis his secundum legem Theudosiani ad Secundum praefectum praetorio datam, qui se taliter coniunxerint, in hereditatem non veniant; quibus etiam si principali beneficio praestatur vita, filios legitimos in pote-

1 rem mobilem *Cuiac.* moviles *A* 2; mobilis *A* 3—5. sese] si se *A* 2. 3; si *A* 5. movente *A* 2; movendis *A* 4; movend *A* 3; moventis *A* 5; moventem *Cuiac.* per vim] sui *A* 2. quis *Cuiac.* || 2 solutionem *A* 3. simbli *A* 2; simpla *A* 3—5. satisfactionem *A* 3. solvetur *Cuiac.* || 3 *Extat hic titulus in A* 2—5. *In margine A* 5: Hic require per vim quicquit rapuerit *(cfr. not. marg. tituli sequentis).* raptu *A* 3. 4, *Cuiac.*; rapto *A* 5. || 4 Raptorum *ad rubricam A* 3. 4. quis *om. A* 3—5, *Cuiac.* puellam *om. A* 2; puella *A* 3—5. || 5 antea nihil *A* 2. depecti rapuerint *Cuiac.* volentem] violenter *A* 4. 5. adduxerit *A* 2. 5; abduxerint *Cuiac.* facinoribus *A* 2. || 6 amissoribus *A* 3; ammissoribus *A* 4. 5. poniantur *A* 2. || 7 de *om. A* 2. quamlibet *A* 3—5. pactionem *A* 3. || 8 praesumpserit *A* 3. 4. conpositoris *A* 3. 5. || 9 exilium *Cuiac.* deputantur *Cuiac.* quoniam tali] quem talis *A* 4; puellae quae tali *Cuiac.* si *A* 2. iungentes *A* 2; iunxerit *Cuiac.* cessio *A* 5. || 11 amissi *A* 5. || 12 vero *om. Cuiac.* actio *ex emend.*; accione *A* 2. 5; actione *A* 3. 4, *Cuiac.* denegata *A* 3. 5; devulgata *A* 4, *Cuiac.* nonus *A* 5. || 13 data *A* 2—5. || 14 devota Deo puella *A* 2—5, *Cuiac.* raptor abduxerit et *om. A* 3—5, *Cuiac.* abduxerit *ex emend.*; adduxerit *A* 2. de coniunctione viri *om. A* 2. || 15 fili *A* 5. ex *om. A* 3—5. conditione] contubernio *A* 3—5, *Cuiac.* his *om. A* 3; es *A* 5. secundum] iuxta *A* 3—5, *Cuiac.* || 16 p̄ft̄ p̄ter *A* 2; pū *A* 3—5. data *A* 2. qua *A* 3; quis *A* 4. se *om. A* 2; si *A* 3—5. coniuncxerant *A* 3—5, *Cuiac.* in hereditate *A* 2. 3. 5. || 17 veniant] succedent *A* 2. qui *Cuiac.* si *om. A* 2. beneficium *A* 5. praestitur *A* 3. 4; praestetur *A* 5; praestito *Cuiac.* vita] vitatur *A* 3—5; nitantur *Cuiac.* filius *A* 2—5; filii *Cuiac.* legitimos *om. A* 2; legitimus *A* 3—5; legitimi *Cuiac.* in potestate *om. A* 3—5, *Cuiac.*

1) *Cfr. Gai Instit. III,* 209*:* Qui res alienas rapit tenetur . . . intra annum quadrupli, post annum simpli; *Ed. Theoder.* 109. 124. 2) *Cfr. Lib. const. tit.* 12*:* De raptibus puellarum; *Cod. Theod. IX,* 24, *rubr.:* De raptu virginum vel viduarum; *Ed. Theoder.* 17. 20. 3) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 24, c. 1 *(a.* 320.*):* Si quis nihil cum parentibus puellae ante depectus invitam eam rapuerit vel volentem abduxerit . . . (*interpr.:* puniantur) . . . Participes . . . et ministros raptoris . . eadem poena . . . subiugari. 4) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 24, c. 1, § 2: Et si voluntatis assensio detegitur in virgine . . . eis parentum negari successionem (*interpr.* parentum suorum denegetur successio); *interpr. huius const.:* . . Quod si fortasse raptor cum parentibus puellae paciscatur (*const.:* facinus . . . pactione transmissum), . . . parentes . . . exilio deputentur; *cfr. Prim. const.* § 5. 5) *Verba:* secundum legem Theudosiani libro nono ad populum datam, *poni debuerunt, quod iam Barkow admonuit, post verba:* successio denegatur *(in fine* § 2.*); nam* § 3. *non ex hac constitutione sumpta est, sed ex ea, quam Impp. Valens, Gratianus et Valentinianus ad Maximinum praefectum praetorio anno* 374. *dederunt. Cfr. Cod. Theod. IX,* 24, c. 3*:* . . . ad persecutionem criminis ex die sceleris admissi quinquennii tribuimus facultatem; *interpr. huius const.:* sed post quinquennium nec . . . raptoribus aliquid opponatur. 6) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 25*:* De raptu vel matrimonio sanctimonialium virginum vel viduarum, *c.* 1

state habere non possunt, nec eorum hereditatem quoquo modo vindicare; sed facultas ipsa proximis parentibus adquirenda[1].

### Titulus X. De[2] successionibus diversis.

[1.] Secundum Gai regulam[3] patri matrive intestatis filii filieve aequo iure succedant. Quod si filius habens filios forte decesserit, in loco patris nepotis neptisque ex filio nati eandem, quam pater eorum accepturus erat, capiant portionem[4].

[2.] Si vero filia superstitibus parentibus obierit, tertiam de portione matris filii eius perdant et in bisse[5] materne portionis succedant. Trians vero ille avunculis sive materteris, id est: matris fratribus vel sororibus adquiratur, secundum legem Theudosiani libro V. sub titulo: De legitimis hereditatibus, ad Constantinum praefectum praetorio Galliarum promulgatam[6].

[3.] Quod si defunctus ipse filios non habeat vel nepotes ex filio et nepotes tantum ex filia relinquat, in dodrante, id est: in tribus hereditatis portionibus avo

1 haberi *Cuiac.* hereditate *A* 2; successione *A* 3—5; successionem *Cuiac.* quoquo modo] non potunt *A* 3—5; poterunt *Cuiac.* || 2 acquirenda] secundum Gai (Gagi *A* 2) regula *add. A* 2—5. *Recte monuit Bluhme, ultima haec tria verba vel prorsus reicienda vel cum titulo sequenti coniungenda esse.* || 3 *Extat hic titulus in A* 2—5. *In margine A* 5 *leguntur ad* § 1: Hic require in loco partis (*lege:* patris) nepotis succedunt; nepotes ex filia triante, *ad* § 3: Hic require, quod si devota Deo rapuerit et ipse hoc consenserit *(quae tamen nota praecedenti titulo adscribi debuisset), ad* § 5: Hic roquire de legitimis heredibus, *ad* § 6 (*cfr.* § 8): Hic require in loco fratris frater vel soror germana succedat. || 4 Secundum Gai regulam *ex emendatione huc transposui. Verba* patri matri *cum rubrica coniuncta sunt in A* 5. patris matisve *A* 2. filii] fili *A* 2; filiis *A* 3—5. filie ve quo *A* 5. || 5 succedunt *A* 3. filios] filius *A* 2. 4. discesserit *A* 4; decesserint *A* 5. locum *Cuiac.* nepotes neptesque *Cuiac.* || 6 nati nataeve *Cuiac.* nate eadem *A* 3—5. accepturus] habiturus *A* 3—5. *Cuiac.* || 7 filia] filias *A* 4; filiae *Cuiac.* obierint *A* 3. 5, *Cuiac.*; obiecerint *A* 4. tercia *A* 2. 3. 5. de porcionem *A* 2. 4. || 8 bisse] bis *A* 5; bessem *Cuiac.* mat. port.] portionis (portione *A* 4) materne *A* 3—5. treans *A* 5; triens *Cuiac.* illi *A* 3—5. || 10 sub tit. ad Const. pr. pr. Gall. de legit. hered. *A* 2—5. prefet. pret. *A* 2; pu̅. *A* 3—5. || 11 promulgata *A* 3—5. || 12 filius *A* 2. 4. 5. non *om. A* 2. abet *A* 5. vel] aut *A* 3—5, *Cuiac.* et nepotes] et neptes *A* 2; et neptis *A* 3. 4. || 13 dodrantem *A* 3—5, *Cuiac.* hereditatibus *A* 3—5; hereditates *A* 2. portionibus] neptis *add. A* 4; nepotis *add. A* 3. 5; nepotes *add. Cuiac.*

*(a. 354.), interpr.:* Quicumque . . sacratam Deo virginem … rapuerit, si postea eis de coniunctione convenerit … 1) *Cfr. Cod. Theod. IX, 25, c.* 2 *(a. 364.):* Si quis non dicam rapere, sed vel attentare matrimonii iungendi caussa sacratas virgines vel viduas, volentes vel invitas, ausus fuerit, capitali sententia ferietur. Filii ex tali contubernio nati punitis his iuxta legem, in hereditatem non veniant; quibus etiamsi principali beneficio praestetur vetetur *(lege:* vita*)* et facultas … eorum proximis heredibus adquirendam; *Aviti archiep. Vienn. epist.* 49. 2) *Cfr. Lib. const. tit.* 14*:* De successionibus; *infra tit.* 22, 9; 28. 37, 2; *Frag. Visig. (Gaudenzi)* 7. *Cfr. Gaudenzi l. c. p.* 28. 3) *Constitutio citata Cod. Theod. IX,* 25 *demonstrat, verba:* secundum Gai regulam, *non, ut in codicibus, finem tituli* 9, *sed initium tituli* 10. *facere; Barkow haec verba titulo* 9. *tribuit.* 4) *Haec paragraphus prima non ex Gai Regularum libro derivata est, ut Bluhme putat, sed ex Gai Instit. III,* 1 *sqq.: cfr. etiam formam Visigothicam Gai II,* 8, *et in titulo:* De intestatorum hereditatibus *verba* 'regulare', 'regulariter'; *Krüger l. c. p.* 318. *De qua re dubitare non possumus, respicientes Gai Instit. III,* 7 *formam Visigothicam, II,* 8, 2*:* Si quando aliquis moriatur et reliquerit … ex filio mortuo nepotes neptesve … nepotes ex filio … succedunt, ut nepotes ex filio portionem, quam pater eorum erat habiturus, accipiant. 5) *'Bisse' significat duas tertias partes; cfr. Ducange s. v.* 6) *Laudatur Cod. Theod. V,* 1*:* De legitimis heredibus, *c.* 4 *(a.* 389.*); cfr. interpr. huius const.:* Si aliquis moriatur intestatus … nepotes ex filia de portione matris suae tertiam perdunt, quae superstitibus avunculis eius et materteris proficit *(const.. ..* tertia pars fratribus sororibusve eius quae defuncta est … avun-

avieque succedant; quarta vero, id est Falcidia[1], ad agnatos defuncti* eiusque filio, nepoti ac pronepoti per virilem sexum descendentibus deferatur[2].

[4.] Si vero nepotibus conpetens portio ab avis, id est quarta portionis paterne aut materne, non dimittitur, de inofficioso eandem, quae filiis conpetit, contra heredes institutos moveant actionem, quod in supra scripta lege tenetur insertum[3].

[5.] De successione vero matrum vel patruorum, qualiter filio defuncto succedant, evidenter exprimitur. ut de hereditate defuncti filii mater tertiam, bisse patruus vel, si plures fuerint, patrui consequantur; quam et in portionem filius patrui et nepos per virilem sexum agnationis iure veniens debet succedere, secundum legem Theudosiani, titulo** supra scripto ad Bassum praefectum Urbis datam[4].

[6.] Quod[5] si defunctus*** nec matrem habuerit nec filios nec nepotes, avus ei paternus aviaque paterna succedant.

[7.] Quae persone si defuerint, pronepos proneptisque ad hereditatem eius veniant; quibus etiam non extantibus, proavo et proavie locus successionis aperitur.

[8.] De† successionibus vero a latere venientibus fratri vel sorori intestatis frater

*) parentis, id est patris (fratris *A* 3) defuncti *add. A* 3—5; parentis fratri *add. Cuiac.* **) titulo I. libro V. *A* 3; titulo primo libro I. *A* 5; titulo V. *A* 4; libro V. titulo *Cuiac.* primam libro V. titulo *ex emendatione Bluhme.* ***) nec patrem *add. A* 3. †) § 8. *in A* 3—5 *et Cuiac. ita legitur:* De successionibus vero alteri (a latere *Cuiac.*) venientibus frater vel sororis (soror *Cuiac.*) filii (sibi *A* 4; *om. Cuiac.*) fratris vel sororis heredes (heres *A* 4, *Cuiac.*; haeres *A* 5) erint (erit *Cuiac.*) secundum gradum (se gradum *A* 5; qui *add. Cuiac.*) constitutus est, et non alterius fratris vel sororis filii; in capita inter eos (inter fratris filios *Cuiac.*) hereditas dividatur (dividetur *Cuiac.*), ita ut quanti fuerint fratrum filii singulas et aequalis portionis (aequales portiones *Cuiac.*) tollant.

1 aviaeve *A* 3—5, *Cuiac.* ad agnatus *A* 2. 3; adsignatus *vel* adsignatur *A* 4. 5, *Cuiac.* || 2 discendentibus *A* 2; venientibus *A* 3—5, *Cuiac.* || 3 nepotes *A* 2. ab avi *A* 4. 5; avi, *om.* ab, *A* 3; ab avo *Cuiac.* portionis] de *add. A* 3. 5. || 4 aut] et *A* 4, *Cuiac.* demittitur *A* 2; dimittatur *A* 3. 4, *Cuiac.*; demittatur *A* 5. de *om. A* 5. inofficiosa *A* 5. eadem *A* 3—5. filiis *om. A* 4. 5, *Cuiac.* heredis institutus *A* 2—4; haeredis institutum *A* 5. || 5 accione *A* 2. tenetur] ponitur *A* 5, *Cuiac. b.* || 6 successiones, *om.* vero, *A* 2. patruorum] patrum *A* 3—5, *Cuiac.* filio *om. A* 3—5, *Cuiac.* succedat *A* 4. || 7 evidentur *A* 5. expremitur *A* 2. 4. de *om. A* 4; in *Cuiac.* fili *A* 2. tercia *A* 2. 4. 5. bessem *Cuiac.* || 8 et in] etiam *A* 3—5, *Cuiac.* portionem *om. A* 4. 5, *Cuiac.*; porcione *A* 2. et nepos *om. A* 4. 5. || 9 agnaciones iure *A* 2; agnationis iure *om. A* 3—5, *Cuiac.* debit *A* 2. succedere] accipere *A* 3—5, *Cuiac.* secundum] set haec *A* 5. || 10 supra scripta *A* 3—5. praeft. sub̄ *A* 2; urbis (urb̄ *A* 4), *om.* praefectum, *A* 3—5. data *A* 2. 5. || 11 filius *A* 2—5. nepotis *A* 2. matrem] patrem *A* 5. || 12 paternus *om. Cuiac.* aviequa *A* 2; aviaeque *A* 4. paterna *ex emend.; om. Cuiac.*, paterne *A* 2; materna *A* 3—5. succedat *A* 4. 5, *Cuiac.* || 13 Quae] Quam *A* 3—5. pronepos] pronepus *A* 2. 4. 5, pronepotes *Cuiac.* proneptisque] proneptis suae *A* 3—5; proneptesve *Cuiac.* eius *om. A* 3—5, *Cuiac.* || 14 extantebus *A* 2. et *om. A* 2. || 15 fratrui *A* 2.

culis scilicet sive materteris . . . accrescat); *cfr. infra tit.* 22, 9. 1) *Cfr. infra tit.* 31, 2; 45, 5, 7; *Zeumer in 'Zeitschrift für Rechtsgeschichte, germ. Abth.' IX, p.* 26. 2) *Cfr. Cod. Theod. V,* 1, *c.* 4, § 1. 2: Quod si . . defunctus . . habebit (*interpr.:* relinquat) ex filia nepotes et . . filios non habebit, sed . . habebit agnatos (*interpr.:* patrem et sororem) in quandam (*corr.* quartam) Falcidiam et in dodrantem nepotes iure succedant (*interpr.:* tres partes hereditatis avi . . nepotes . . vindicabunt, quartam frater vel soror avi defuncti . . . consequentur). Haec eadem . . . de aviae maternae sive . . paternae . . sancimus. 3) *Cfr. Cod. Theod. V,* 1, *c. cit.*, § 3, *interpr.:* Si vero avus vel avia nepotes . . . in testamento suo praeterierint, . . actio illis de inofficioso contra testamentum avi vel aviae, quae matri eorum competere potuit, legis beneficio tribuetur (*const.:* . . . actiones nepotibus deferimus . . quae de parentum inofficiosis testamentis competunt filiis). 4) *Laudatur Cod. Theod. V,* 1, *c.* 1 *(a.* 321.*)*; *cfr. interpr.:* Si mater . . . filium intestatum fortasse perdiderit, . . . mater in tertia portione in . . . hereditate succedat, et duas partes patruus, vel si plures patrui fuerint, aut filii vel nepotes (*const.:* agnatione . . durante . . existentibus personis agnatis . . .) sibimet vindicabunt; . . consequatur . .; quia evidenter haec lex constituit . . . 5) *In §§* 6—9. *ius vulgare Romanum exponitur. Ad componendas has sententias compilatores Gai Institutionum libris usi esse videntur.*

ac soror consanguinei vel germani aequo iure succedant[1]. Si ei, qui defunctus erat, sit frater aut soror et alterius fratris vel sororis filii[2], frater vel soror heres erit, qui secundo gradu constitutus est, non alterius fratris vel sororis filii, quia tertio gradu constituti sunt[3]. Quod [si] fratres non sint, et sint fratrum filii, in capita inter eos hereditas dividatur, ita ut quanti fuerint fratrum filii, singulas et aequales portiones tollant[4].

[9.] Sciendum tamen est, agnatos etiam longiori gradu positos cognatis proximioribus anteferri. Agnati enim sunt per virilem sexum venientes, cognati, qui per feminas veniunt: quia si in propinquitate intervenerit femina, soluta agnatione fit cognatio[5]. Quod[6] si agnati defuerint, cognatus gradu proximus ad successionem ceteris cognatis anteponetur[7].

## Titulus XI. De[8] commotione litium.

[1.] Is[9], qui petitor est, litem et genus actionis sue edere debet; quod nisi intra triduum fecerit, causam perdit. Edere autem hoc est: ut manu sua, quid repetat* quidve obiciat, scriptum ei, quem pulsat, ante iudicem det.

*) his (in *A* 5; *om.* *A* 4) personis, quae infamis sunt, sed et liberis eorum denegant bonorum possessione, nec filius (filiis *A* 4. 5) eorum aliquid adquiritur (adquiratur *A* 4.) *add. A* 3—5. *Haec verba Bluhme cum titulo X. coniungit; pro parte repetuntur haec verba in iisdem codd. A* 3—5. *in fine tituli XI.*

1 hac *A* 2. cunsanguenii *A* 2. germanie quod iure *A* 2. || 2 sit] non *add. ex coniect. Amad.* et] sed *coniecit Amad.*; ei *A* 2. fratres vel sororis fili *A* 2. || 3 fratres vel sorores fili *A* 2. grado *A* 2. 4 quod si *ex emendat.*; quod *A* 2. fili *A* 2. in capita — fratrum filii *om. A* 2. || 7 agnatus *A* 2. 3; agentur *A* 4; agent' *A* 5. longiore *A* 4. 5. positus *A* 2—5. quonatis *A* 5; cognatus *A* 4. || 8 anteferre *A* 2. Haenati *A* 5. enim *om. A* 2. virile *A* 2. sexu *A* 4. 5. venientis *A* 2—4. qui] quippe *A* 3. 4. || 9 qui se *A* 2. pervenerit *A* 3—5, venerit *Cuiac.* femina *om. A* 2. hacnatione *A* 5. || 10 hacnati *A* 5. grado proximo *A* 2. ad successione *A* 2. || 11 antepouitur *Cuiac. a.*; anteponit *A* 3—5; interponiter *Cuiac. b.* || 12 *Extat hic titulus in A* 2—5. *C* 3. *In margine A* 5 *leguntur:* Hic require, qui mandatum accepit, omne causam pro mandatore respondeat. commotionem *C* 3; commutione *A* 2; commutatione *A* 3—5. || 13 His *A* 3. 4. petitur *A* 2. 5. edere] adere *A* 3; addere *A* 4. debit *A* 2; vehit *C* 3. || 14 perdet *A* 5; perditus *A* 4. Edere — quidve *om. A* 4. 5. petat *Cuiac.* || 15 quidve *om. A* 3. indicium *Cuiac.* det *om. A* 2.

1) *Cfr. L. Rom. Visig., Gai Instit. II,* 8, 5*:* ... soror consanguinea .. germano suo defuncto ab intestato .. succedat. 2) *Cfr. Gai Instit. III,* 15*:* Si ei, qui defunctus erit, sit frater et alterius fratris filius ... 3) *Cfr. L. Rom. Visig., Gai Instit. II,* 8, 6*:* ... Frater, quia gradu proximior est, solus succedit, fratris filii non succedunt. 4) *Cfr. Gai Instit. III,* 16*:* Quod si defuncti nullus frater extet [et] sint liberi fratrum ... in capita dividendam esse hereditatem, ... quotquot erunt ... personae, in tot portiones hereditas dividetur, ita ut singuli singulas portiones ferant. 5) *Cfr. L. Rom. Visig., Gai Instit. II,* 8, 3*:* Agnati enim sunt per virilem sexum ... coniuncti; *cfr. interpr. Pauli Sent. rec. IV,* 8, 14 *(= L. Rom. Visig l. c.* § 1*):* Agnati sunt, qui per virilem sexum descendunt, cognati autem, qui per femineum. 6) *Cfr. L. Rom. Visig., Gai Instit. II,* 8, 7*:* ... Ut cognati tunc intestatorum propinquorum hereditates capiant, quando .. agnati .. defuerint; *cfr. interpr. Pauli Sent. rec. IV,* 8, 22 *(= L. Rom. Visig. l. c.* § 3*); cfr. L. Rom. Visig. l. c.* §§ 4. 6*: infra tit.* 36, 1. 7) *Quo ex fonte statutum, quod Bluhme ex A* 3—5. *desumptum, in tituli huius* § 10. *praebet quodque ad ius Romanum pertinere videtur, haustum sit, nescimus; cfr. Cod. Theod. IX,* 14, *c.* 3 = *Cod. Iust. IX,* 8, *c.* 5. *Quod statutum ad Legem nostram non pertinere, non solum ratione, qua traditus est, sed etiam verbo 'bonorum possessio', quod exhibet, et eo, quod inter 'liberos' et 'filios' distinguit, probari mihi videtur. Minime autem ad hunc titulum pertinet, sed titulo* 11. *potius adtribuendum esset, quo 'infames' commemorantur.* 8) *Cfr. Lib. const. tit.* 15*:* De commotione litium. 9) *Cfr. Cod. Hermog. tit.* 5*:* De calumniatoribus et plus petendo, *c.* 2 *(a.* 295.*):* ... Ordinatis actionibus ... petitor cogitur specialiter genus litis edere. .. Si quis ... plus ... petierit, ... causam ... perdit; *cfr. etiam Vet. iurec. consult. VI,* 2*:* ... Genus actionis edere debet, in quo manu sua subscribat, quo dato genere actionis a coeptis

[2.] Sciendum[1] est, in omnibus negotiis aut per se causas suas unumquemque dicere debere, aut certe mandatum gestis allegatum in personam quam voluerit legitimum esse faciendum, quia nec femine nec infamia notato nec minori actio ulla mandatur.

[3.] Quod[2] si mandare voluerit, is, qui actionem suscepit, fideiussorem idoneum det, qui quod fuerit iudicatum se promittat implere. Aliter quicumque alienae cause se miscuerit, pro calumniatore damnetur, hoc est: ut infamis de iudicio expellatur in exilio deportandus.

[4.] Criminalis[3] vero actionis nullatenus posse mandari, nisi ab episcopis aut presbyteris, ad quos tamen mandati exitus revertetur.

[5.] Messivis vero feriis et vindimialibus, paschalibus etiam XV diebus et natalis Domini septem, dominicis etiam diebus ceterisque Epiphaniae et quinquagissime nulla prorsus sunt litigia commovenda[4]. Quod si factum fuerit, erit severissime a iudicibus vindicandum[5].

[6.] Fiscalia[6] vero negotia dici etiam feriaticis diebus licebit.

## Titulus XII[7]. De inquirendis animalibus et rebus.

[1.] Si quis ingenuus querentem animalia aut res suas, domum ad inquirendum

1 Sciendum] Discernendum *A* 2. aut *om.* *A* 3—5. *C* 3, *Cuiac.* se *om.* *C* 3. ‖ 2 debet *A* 3; debere *om.* *A* 4. 5. ad allegatum *A* 5; adlegatum *A* 4. persona *A* 2. quem *A* 2. legitimam facere, *om.* esse, *Cuiac. a.* ‖ 3 quia] que *A* 3. infamio *A* 2. minore *C* 3. ulla] nec *add.* *A* 5. ‖ 5 actione *A* 3—5; accio *A* 2. suscipit *A* 5. ‖ 6 dat *A* 5. *C* 3. qui quod] quidquod *A* 2; quod, *om.* qui, *A* 5. se *om.* *Cuiac.* ‖ 7 damnetur *om.* *A* 2; damnatur *Cuiac.* infamis] fames *A* 2. iudicium *C* 3. expellitur *Cuiac.* ‖ 8 exilium *C* 3, *Cuiac.* deputandus *A* 3—5, *Cuiac. b.* ‖ 9 criminales *Cuiac.* actiones *C* 3, *Cuiac.* mandare *A* 2. *C* 3. ab] ad *A* 5. episcopum *A* 2. aut] et *A* 3—5. *C* 3, *Cuiac.* ‖ 10 ad quos] atque *A* 3. 4; ad que *A* 5. mandati] dati *A* 2. ‖ 11 Missivis *A* 4. 5. vero *om.* *Cuiac.* firias *A* 2. et *om.* *A* 3—5. vindemiabus *A* 4; vindimialis *A* 5; vendimialibus *C* 3. pascalibus *A* 2. *C* 3. etiam] et ita *A* 3—5; et etiam *C* 3. natalibus *A* 3—5. ‖ 12 Domini *om.* *A* 4. 5. septe *A* 2; VII *C* 3, *Cuiac. a*; octo *A* 4. 5; VIII *A* 3, *Cuiac. b.* citeris, *om.* que, *A* 2; ceterisquis *A* 5; sed (*om.* *A* 5) et liberis eorum denegant his (is *A* 5) eorum aliquid (aliquit *A* 5) adquiritur *add.* *A* 3—5. Epiphaniae] et infamie *A* 5; Epyfanie *A* 2. et *om.* *C* 3. quinquagissime] *sic* *A* 2; quinquagesimum *A* 3. 4; quinquagissimum *A* 5; quinquagesimi *C* 3. ‖ 13 sunt *om.* *A* 2. litigiae *A* 3—5. contingenda *A* 3. 4. *C* 3, *Cuiac.*; contengenda *A* 5. erit *om.* *A* 2. sevissime *A* 3—5. a iudicibus *om.* *A* 3—5. *C* 3, *Cuiac.* ‖ 14 evindicandum *A* 3. ‖ 15 negucia *A* 2; nuncia *A* 4. 5. dici] dominicis *A* 3—5. *C* 3, *Cuiac. b.* etiam] et *Cuiac. b.* feriatis *A* 4. 5. *C* 3, *Cuiac.* licet *A* 4. 5. *C* 3, *Cuiac.* ‖ 16 *Extat hic titulus in A 2—5. In margine A 5 leguntur:* Hic require, si quis ingenuus aut servus animal aut alias res suas in domo alieno querere intraverit et damnum fuerit, furti haccio teneatur. ‖ 17 ingenuos *A* 3. querente *A* 2. animalia] aut animal *A* 3—5. domi *A* 3. 5; domini *A* 4. ad *om.* *A* 2. quirendum *A* 5; querendum *A* 3. 4, *Cuiac.*

triduanis induciis quarto die respondeat adversarius suus; ... responsionibus salvis pulsato ... ostendat, ad se universa quae repetit pertinere; *Valent. III. Nov. tit.* 34, 14 *cum interpretatione.* 1) *Cfr. Cod. Theod. II,* 12: De cognitionibus et procuratoribus, *c.* 1 *(a.* 363.*), interpr.*: .. Procuratores .. facere ... iure permittitur; solum est, ut mandatum .. actis habeatur insertum; *Gai Instit. IV,* 82; *interpr. Pauli Sent. rec. I,* 2, 1—3; *Cod. Theod. II,* 12, *c.* 5. 2) *Cfr. Gai Instit. IV,* 90. 101; *Lib. const. tit.* 82. 3) *Cfr. Valent. III. Nov. tit.* 34: De episcopali iudicio et de diversis negotiis *(a.* 452.*),* § 1: ... Iudicati exitu ad mandatores ... reversuro; .. procurationem ... in criminalibus negotiis non posse concedi; sed ... episcopis et presbyteris ... 4) *Cfr. Cod. Theod. II,* 8: De feriis, *c.* 19 *(a.* 389.*), interpr.*: ... Messivae feriae concedantur, .. vindemiales feriae; .. dies etiam dominicarum qui feriati sunt ab audiendis negotiis ... sequestramus; sanctos ... Paschae dies id est septem qui antecedunt et septem qui sequuntur; nec non et dies natalis domini nostri vel Epiphaniae; *cfr. Cod. Theod. XV,* 5, 5; *Ed. Theoder.* 154; *L. Visig. II,* 1, 11. 5) *Cfr. Cod. Theod. II,* 8, *c.* 18: ... Sacrilegus iudicetur. 6) *Cfr. Cod. Iust. III,* 12: De feriis, *c.* 4 *(a.* 369.*)*: ... Fiscales causas ... etiam feriatis geminis mensibus .. discingat. 7) *Cfr. Lib. const. tit.* 16: De inquirendis animalibus.

intrantem prohibuerit, pro fure teneatur, ita ut rem, quae requiritur, quadruplum solvat, ea tamen ratione, ut cum tribus ingenuis testibus[1], ubi suspicionem inveniendi furti habet, ingrediatur[2].

[2.] Quod[3] si aut colonus aut servus taliter querentem prohibuerit, fustuario supplicio a iudicibus eius praesumptio vindicetur, et ab his res perdite simplo solvantur, secundum speciem Gai, qui hoc de prohibitis statuit[4].

Titulus XIII. De[5] damnis animalium, vel si quid per ea casu evenerit.

[1.] Si animal cuiuscumque damnum intulerit, aut estimationem damni dominus solvat, aut animal cedat: quod etiam de cane et bipede placuit observari, secundum speciem Pauli sententiarum libro primo sub titulo: Si quadrupes pauperiem fecerit[6].

[2.] De cane etiam sub eodem titulo conprehensum, ut, si quis saevum canem habens in plateis vel in viis publicis in legamen diurnis oris non redegerit, quidquid damni fecerit, a domino solvatur[7].

[3.] His illud adiectum[8], ut si quis cavallum quod vel alium animal habens scabidum, ita ambulare permiserit, ut vicinorum gregibus permixtus proprium inferat morbum, quidquid damni per eum datum fuerat, similiter a domino sarciatur.

[4.] Incendii etiam vel naufragii casibus ac ruinae, si per eum casum res quae commodantur perierint, is, cui commodata res est, ad solutionem rei teneri non potest, nisi forte suam rem liberasse probatur, cum de eodem casu rem commodatam eripere potuisset, secundum sententiam Pauli libro secundo sub titulo: De commodato et deposito, pignore et fiducia[9].

1 intrante A 2; intrare *Cuiac. a.* pribuerit A 3; praebuerit A 4. 5. ut] aut A 4; aut *add.* A 3. rem *om.* A 5; re A 4; rei *Cuiac.* quae] requirere A 5. requeritur A 3. 4; requiretur A 2; queritur A 5. quadroplum solvit A 2. ‖ 2 ea] et A 2—4; hac *Cuiac.* cum *om.* A 4. 5, *Cuiac.* ‖ 3 habit A 2; habuerit A 3—5, *Cuiac.* 4 si *om.* A 4. 5. querentem] quae (qui A 5) requirentem A 3—5; requirentem *Cuiac.* prebuerit A 4. fustiaroi A 2. ‖ 5 ab eo *Cuiac.* rei *Cuiac.* perdita A 5. simbro A 2; simplum *Cuiac.* exolvatur *Cuiac.* 6 set especie A 5. Gagi A 2. que A 2. prohibitis] perditer A 2; prohibiti furti actione *Cuiac. a.* 7 *Extat hic titulus in* A 2—5. quis A 5. ‖ 8 stimacione A 2. 5; extimatione A 3; exteminatione A 4. 9 bipido A 3. ‖ 10 specie A 5; spetiae A 3. libri primi A 3—5. quadropis A 2; quadrupedis A 3—5. pauperem A 2; pauperit A 5; pauperi A 4; pauperi *corr.* panperiem A 3. fecerit] dammum *add.* A 3—5. 11 comprehensum est *Cuiac.* quisquam *Cuiac. a*; quis *om. Cuiac. b.* saevum] *sic* A 3; *om. Cuiac. a*; servum A 2; cacnum A 4. *Cuiac. b*; sacivim A 5. cane A 2. ‖ 12 habens *om.* A 2. ligamine A 3—5. eum d. o. in ligamina *Cuiac.* redigerit A 3—5; relegeenerit A 2. quicquid A 3. 4. ‖ 13 dammum A 2. 5. a] ad A 5; id a A 3, *Cuiac.*; id ad A 4. dissolvatur A 3—5, *Cuiac.* ‖ 14 caballum A 3—5. quod et A 3. 4; quod ve *Cuiac.* aliut A 5. ‖ 15 scabedum A 2; escabidum A 5; scabiosum *Cuiac. a.* ambularet A 5; *om. Cuiac.* permisserit A 5; dimiserit *Cuiac.* propriis A 3—5. inquirat A 3. ‖ 16 quicquid A 3—5. dammum A 2. a dom.] ab eo A 4. 5, *Cuiac.* fuerit A 3—5. sarcietur A 2. 3. 5; resarciatur *Cuiac.* ‖ 17 casibus] casus A 3—5, *Cuiac. b*; casu *Cuiac. a.* ruina A 3. 4, *Cuiac. a*; rogene A 2. per eum *om. Cuiac a*; per, *om.* eum, *Cuiac. b.* casum] casu A 3. 4; casurus, *om.* res, A 5. quae *om.* A 3—5, *Cuiac.* commodata A 3, *Cuiac.*; commodatur A 4. 5. ‖ 18 perierit A 3—5, *Cuiac.* is] si A 2. commoda A 4. 5. ad solutionem *ex emend.*; ad solutione A 3; ante solutione A 4. 5; absolucione A 2. rei teneri *ex emend.*; re teneri A 2; tenere (tineri A 5), *om.* rei, A 3—5. ‖ 19 probetur A 4. re A 4. 5 commodata A 3; commovetur A 4. 5. ‖ 20 eos potuisse A 4. 5. secundum *om.* A 5. sententia A 3. 4. sub *om. Cuiac.* tit X dato depositu A 5. et *om.* A 4, *Cuiac.*; et de A 3. ‖ 21 pignere A 3—5. et *om.* A 3.

1) *Cfr. Lib. const. tit.* 60, 1; *Gai Instit. III,* 186; *Sohm, Process p.* 66. 2) *Haec paragraphus et ad Lib. const. tit.* 16. *et ad Gai Instit. III,* 188. 192 *referenda est.* 3) *Cfr. Lib. const. tit.* 4, 1; 16, 2. 4) *Verba* secundum ... statuit *post* ingrediatur *poni debuissent, ut iam Barkow admonuit.* 5) *Cfr. Lib. const. tit.* 18: De his, quae casu contigerint; *tit.* 23: De damnis, quae ab animalibus inferuntur. 6) *Cfr. Pauli Sent. rec. I,* 15, 1, *interpr.:* Si alienum animal cuicunque damnum intulerit, .. dominus eius aut aestimationem damni reddat aut ipsum animal tradat *(Sent.:* aut quadrupede cedat; *al. codd.:* aut quadrupedem dedat*).* Quod etiam de cane similiter est statutum. 7) *Cfr. Pauli Sent. rec. I,* 15, 2; *D. XXI,* 1, *l.* 40—42; *I. IV,* 9, 1. 8) *Haec non servata sunt in Sententiarum libris.* 9) *Laudatur Pauli Sent. rec. II,* 4, 2: Si facto incendio, ruina,

### Titulus XIV. De[1] ablatis pigneribus et fideiussoribus.

[1.] Debitor solutionem differens potest ad satisfactionem pignerum usurpatione conpelli; quod tamen sine sententia iudicis fieri non licebit, secundum Ermogeniani constitutionem sub titulo: De pigneribus, Diocleciani et Maximiani ad Viventium, Erennium et Antigonum, vel aliam ad Septimum datam[2].

[2.] Oblato debito vel deposito pignus a creditore sine dilatione reddendum, sub eodem titulo[3].

[3.] Obligatis cautione mancipiis, debitor promisit se usuram prestaturum, et mancipia creditor intra statutum tempus de domo debitoris abduxit, operas eorum in usuras specialiter inputandas, sub eodem Ermogeniani titulo, lege ad Nonnusam data[4].

[4.] Filiis[5] familias, servis vel colonis nihil iuris in contractibus esse permissum, hoc est: nec filium familias in damnum parentum et in eadem regione[6] positis posse pacisci, et si quid pacto adquisierit, patris iure indubitanter adquiri, nec citra mandatum patris matrisve aliquid posse promittere.

[5.] Quod si[7] pater apud hostes est, et filius firmam etatem[8] habuerit, contractus eius legitimus iudicetur.

1 *Extat hic titulus in A* 2—5. fedeiussoribus *A* 2; fidiussoribus *A* 5. || 2 Debetur *A* 2; Debitur *A* 5. solucionum deferens *A* 2. usurpationem *A* 5. || 3 sentenciam *A* 2. iudices *A* 3—5. fieri] feri *A* 4; fuerit *A* 5; facere *Cuiac.* Ermogeniano *A* 3. 5; Hermogeniano *A* 4. || 4 constitutione *A* 3—5. Diuclesiani *A* 2; Diocliciani *A* 4. 5. Viennium *A* 2. || 5 Herennium *A* 4, *Cuiac.*; Errennium *A* 5. et *om. A* 3—5. Antegonum *A* 2; Antiguum *A* 3. 4; Anticunum *A* 5. alia *A* 2. 4. dato *A* 2. || 6 Oblato *om. A* 2. debeto deposito pignora credetore *A* 2. reddendum est *Cuiac.*; credendum *A* 5. || 8 Oblaegatis *A* 2. caucionem *A* 2; cautionis *A* 3—5. debetor *A* 2; debitur *A* 5 se *om. A* 2. et] ea *A* 4, *Cuiac.*; eam *A* 5. || 9 creditur *A* 4; credetur *A* 2. statum *A* 3. abduxit *om. A* 5; adduxit *A* 3. 4. || 10 usuris *A* 5. especialiter *A* 5. impotandas *A* 2 Hermogeniano *A* 4; Ermogeniano *A* 3. titulo lege] lib legitimo *A* 2; comprehensum est *add., rel. om., Cuiac.* ad N. *om. A* 4. 5; ad Nonosam *A* 3. datam *A* 2. 3; *om. A* 4. 5. || 11 servus *A* 4. iure *A* 3—5; iures *A* 2. esse *om. A* 3—5; est *Cuiac.* || 12 est *om. A* 4. 5. nec *om. Cuiac.*; ne *A* 3—5. parentum] parentis *ex coniect. Bluhme.* et *om. edd. omn.* eandem *A* 5. possitis *A* 5; positorum *Cuiac.*; positi *ex coniect. Bluhme.* nihil possunt *Cuiac.* || 13 pocisti *A* 4. qui *A* 3. 4. pactum *A* 3. 5; factum *A* 4. adquisiverit *A* 3. 5; adquesiverit *A* 4; adquisiverint *Cuiac.* patri *A* 3. 5; id patri *Cuiac. b*; id patris *Cuiac. a.* iure] *sic A* 2—5; *lege*: iuri. adquirunt *Cuiac.* cetra *A* 2; cetera *A* 3—5. mandatis *A* 3—5. || 14 matrisve *om. A* 4. 5, *Cuiac.*; matris suae *A* 3. vel aliquid *A* 3—5. quidquam possunt *Cuiac.* permittere *A* 3. || 15 Quod si *om. A* 2. hostis *A* 2. et filius *om. A* 4. 5, *Cuiac.* firmam etatem habuerit] *sic A* 2; e (*om. A* 4. 5) firmitate fuerit *A* 3—5; vel infirmitate laboret tunc *Cuiac.* || 16 eius] eo *A* 3—5; filii *Cuiac.* legitimo *A* 4. iudicitur *A* 2; iudicatur *Cuiac.*

naufragio aut quo alio simili casu res commodata amissa sit, non tenebitur eo nomine is, cui commodata est, nisi forte, cum posset rem commodatam salvam facere, suam praetulit. *Cfr. L. Visig. V,* 5, 5. *Schmidt, Schadensersatz p.* 26. 1) *Cfr. Lib. const. tit.* 19*:* De ablatis pigneribus et fideiussoribus; *ad* §§ 4—6. *cfr. Lib. const. tit.* 21*:* De servorum contractibus. 2) *Constitutiones citatae inter Hermogeniani Codicis fragmenta quae habemus nobis non servatae sunt; cfr. Haenel in editione Codicis Hermog. (*1837*), col.* 76. 3) *Ex constitutione eorundem imperatorum ad Alexandrum data (a.* 294.*), quae constitutio est Cod. Iust. VIII,* 13: De pignoribus, *c.* 20*; inter fragmenta Codicis Hermog. non extat; cfr. Haenel l. c. col.* 76. 4) *Cfr. Cod. Iust. VIII,* 24, *c.* 2*:* Nonnoso et Antonio *data a.* 293.*; quae constitutio nobis non servata est inter fragmenta Codicis Hermog.; cfr. Haenel l. c. col.* 77. 5) *Quo ex fonte haec lex sumpta sit, minime constat. Cfr. Cod. Iust. IV,* 1, *c.* 7 *(a.* 293.*):* Nec filius nec quisquam alius ... paciscendo ... praeiudicium ... facere potest, unde si citra mandatum tuum aliquid erga rem tuam filius tuus gessit, .. nihil tibi oberit; *L. Rom. Visig., Gai Instit. II,* 1, 7*:* Acquiritur ... per eos, qui in potestate nostra sunt, sicut filii vel servi; quia quicquid his .. donatum .. fuerit, ... id patribus et dominis sine aliqua dubitatione conquiritur; *infra tit.* 22. 38. 6) *Cfr. infra tit.* 41. 7) *Ex fonte incerto.* 8) *Cfr. in Cod. Theod. II,* 17, 1, 3. 4*:* 'firmata aetas', *et in interpr. huius const.:* 'aetate firmati'.

[6.] Nec servum vel colonum peculium suum posse distrahere, insuper et ementes furti actione tenendus, secundum constitutionem Hermogeniani sub titulo: De eorum contractibus, qui alieno iuri subiecti sunt[1], vel Theudosiani legem libro V. sub titulo[2]: Nec colonus inscio domino suo alienet peculium vel litem inferat ei civilem. ad Nebridium vicarium Asie[3].

[7.] Gregoriani constitutionibus libro XII. sub titulo: [De] sponsoribus et fideiussoribus[4], tenetur insertum: quod, si quis a debitore suo fideiussorem de solutione acceperit, in potestatem habeat creditor aut fideiussorem tenendi aut eum, qui debitor prius exteterat. Quod tamen ante iudicem creditor profiteri debebit, quem eorum ad solutionem mallit tenere.

[8.] Si quis fideiussor pro quocumque debitore aut per iudicium addictus aut per chirographum obligatus exteterit et constituta die ea, quae fidedixit, exsolverit et postmodum eum, pro quo solvit, tertio eum noticia iudicis admonuerit, ut summam soluti debiti recipiat, et ille semper distulerit, post trinam conventionem[5] dupli redibitione pro inficiante, hoc est negante, iure damnabitur, secundum legem Aquiliam, quae negantes debitum dupli satisfactione damnat[6].

## Titulus XV. De[7] fugitivorum furtis.

Servus etiam et in fuga positus, si furtum fecerit damnumve dederit et

1 Nec servus nec colonus p. s. distrahere potest *Cuiac.* et *om.* A 3—5, *Cuiac.* ementis *codd.*; emtor *Cuiac.* || 2 furti actione] furti racionem A 2; furati notione A 4. 5. tenendus] *sic* A 2—4; tinendus A 5; *lege:* tenendos; tenetur *Cuiac.* secundum] se A 5. constitutione A 3—5. Ermogeniani A 5. sub] eodem *add.* A 3—5. || 3 contractu A 5. iure A 2—4. subiecti] subtracti A 3—5. Theodosiano A 4. || 4 Nec] ne *edd. omnes.* peculium] s u u m p o s s e d i s t r a h i r e *add.*, *om.* alienet, A 2. inserat A 5. Nebredium A 4; Nibrium A 2. || 5 Asie] gatiae A 4; catie A 5. || 6 Et Gregorianum A 3—5; Et ut G. *Cuiac.* De *om. codd., suppleril iam Cuiac.* spondioribus A 2; sponsoris A 5. et *om.* A 2. 4. 5, *Cuiac.* fideiussoribus *om.* A 4. 5, *Cuiac.* || 7 a debitore] adhebere A 2. fedeiussori A 2. de solucionem A 2; dissolutionem, *om.* de, A 3. 4. 5. acciperit A 3. 4. || 8 creditorem A 4. 5; creditas A 2. fedeiussorem A 2. tinendi A 5. eum *om.* A 4. 5, *Cuiac. b.* quid A 3—5. debitur A 5; debetur A 2. || 9 p r i o r A 3—5, *Cuiac.* extiterat *vel* extiterit A 3—5, *Cuiac.* ante] ei A 2. creditor *om.* A 2. profitere A 2. debet A 3—5, *Cuiac.* quam scilicet *Cuiac. a.* ad *om.* A 4. 5. ad solutionem *om. Cuiac. a.* || 10 absolucionem A 5. tenere] e l e g e r e A 3—5, *Cuiac.* || 11 pro quacumque debitorem A 3—5. per iudicium] *sic* A 3; pro iudicium A 4. 5; nec vicio A 2. addictum A 3. 5; a u t p e r d i c t u m A 4, *Cuiac.* || 12 cyrograffio A 2; cyrographum A 3. 4; cirograpum A 5. oblegatus A 2; obligato A 3; deligato A 4; delegato A 5; delegatus *Cuiac.* extiterit A 3—5. constitus A 2. die *om.* A 4, *Cuiac.* eam A 2. et solverit A 5. || 13 et postmodum — admonuerit *om.* A 4. 5, *Cuiac.* || 14 recipuit A 4. 5. et si *Cuiac. a.* trina convencione A 2. redebitione A 2; redibicionem A 5. || 15 inficiente A 5. hoc — iure *om. Cuiac.* negociante ius dannabetur A 2. || 16 qui A 3—5. neguciantes A 2. dupla A 3; publi A 4. satisfaccionem A 2. damnat] *sic* A 2; condemnant A 3; condempnant A 4. 5; condemnat *Cuiac.* || 17 *Extat hic titulus in* A 2—5. *In margine* A 5 *leguntur:* H i c r e q u i r e, s i s e r v u s i n f u g a f u r t u m f e c e r i t. fugitivae A 5. 18 Si servus A 3. 4. *Cuiac.* etiam in, *om.* et, A 3—5, *Cuiac.* et reversus — fuerit *om.* A 2.

1) *Constitutio citata inter Codicis Hermog. fragmenta non servata est; cfr. Haenel l. c. col.* 77; *Cod. Iust. IV,* 26, *c.* 10 *(a.* 294.*):* Quod si *(sc. servi)* non habentes liberam peculii administrationem rem dominicam ... distraxerunt, neque dominium ... transferre possunt; .. ideoque res mobiles ementes etiam furti actione tenentur. 2) *Cfr. Cod. Theod. V,* 11*:* Ne colonus inscio domino suum *(al. codd.* suo*)* alienet peculium vel litem inferat ei civilem, *c.* 2; *quae constitutio, non recepta a compilatoribus Legis Rom. Visig., extat in Cod. Iust. XI,* 50, 2. 3) *Cfr. Cod. Iust. l. c.:* Nebridio proconsuli Asiae; *Cod. Theod. XI,* 30, 56*:* Nebridio comiti Asiae. 4) *Non extat inter Codicis Gregor. fragmenta; cfr. Haenel in editione col.* 37; *Cod. Iust. VIII,* 40, *c.* 19 *(a.* 293.*); L. Rom. Visig., Gai Instit. II,* 9, 2; *Const. extrav.* 21, 8. 5) *Cfr. Valent. III. Nov. tit.* 34 *(a.* 452.*),* 15, *interpr.* 6) *Cfr. Lib. const. tit.* 19, 5. 8; *Cod. Iust. III,* 35*:* De Lege Aquilia, *c.* 4 *(a.* 293.*):* Contra negantem ex lege Aquilia ... dupli procedit condemnatio. *Cfr. infra tit.* 29; *Gai Instit. IV,* 9; *Pauli Sent. rec. I,* 19, 1 *et interpr. Haenel in praefatione edit. L. Rom. Visig. p. XCIV: Bluhme in 'Jahrbuch' III, p.* 207 *sqq.* 7) *Cfr. Lib.*

reversus ad dominum fuerit, nisi pro sui qualitate dominus solvere paratus sit, aut servum pro culpa dare praesentem, aut absentem cedere cogendus est, secundum regulam Pauli sententiarum[1].

### Titulus XVI. De[2] mulieribus ad secundas aut tertias nuptias transeuntibus.

[1.] Mulieres[3] ad secundas aut tertias nuptias ante anni spatium transire non licet; quod si fecerint, infames habentur, ita ut de facultate mariti prioris, etiam si ei dimissa fuerit, nihil habeat; pari et de donatione nuptiali conditione servata.

[2.] Ad secundas vero nuptias post designatum anni spatium transeuntes donationem mariti prioris usufructuarie possedere, et a marito dimissa ei posse proficere, secundum eius tituli legem imperatoris Honorii et Theudosii, ad Iohannem praefectum praetorio datam[4].

### Titulus XVII. De[5] clausis itineribus vel aliis servitutibus.

[1.] Viam publicam vel inter agros communiter dimissam nec possideri nec inter-

1 a domino *A* 3—5. qualitatem *A* 2. sit *om. A* 2. aut servum *om. A* 3—5, *Cuiac.* || 2 culpa] eum eum aut *add. A* 3; cum aut *add. A* 4. 5; eum aut *add. Cuiac.* praesente ut absente *A* 2. || 4 *Extat hic titulus in A* 2—5. aut] et ad *A* 5. || 5 transeuntibus *om. A* 3. *Verba rubricae* nuptias transeuntibus *ad textum sumit A* 5. || 6 mulieribus *A* 3—5, *Cuiac.* aut ter. nupt.] nuptias aut tertias *A* 3. aut tertias *om. A* 4. 5, *Cuiac.* ante] intra *A* 3—5, *Cuiac.* annum espatium *A* 5. || 7 fecerit *A* 5. infamis habeantur *A* 3—5. de *ex emend.; om. A* 3—5, *Cuiac.*; ad *A* 2. facultate] hereditatem *A* 3, *Cuiac.*; hereditate *A* 4. 5. meriti *A* 2. prioris *solus A* 2. et etiamsi *A* 5. || 8 ei *solus A* 2. demissa *A* 2. 4. 5. fuerit *om. A* 4. 5; sit *Cuiac.* nihil] non *A* 3—5, *Cuiac.* habeant *A* 3. pari] patri *A* 3—5. et] etiam *A* 3—5. de *om. A* 4. 5. in *Cuiac.* donationem *A* 4. 5. nuptiale *A* 3—5. || 9 vero *om. A* 2. designandi *A* 3. 4; designandas *A* 5. anni *om. A* 4. 5, *Cuiac.* espatia *A* 5. donacione *A* 2. 4. || 10 usumfructuarie *A* 5; usufructuariae *A* 2. 3; ususfructus iure *Cuiac.* possidentis *A* 3—5. dimissae *A* 2. ei *om. A* 2; eis *edd.* || 11 secundum] set *A* 5. eius *om. A* 4, *Cuiac.*; ius *A* 2; eiusdem *ex emend. Bluhme.* tituli legem *ex emend.*; legem tituli *A* 3. 5; legum, *om.* tituli, *A* 2; titt̄, *om.* legem, *A* 4; constitutionem *Cuiac.* imperatoris *om. A* 2. Honorati Theudosi *A* 2; Honorii et Theud̄ *A* 3; Honoriis et Thud *A* 5; Honori et Theodosio *A* 4. Ioannem *A* 5. pref praet *A* 2; pū p̄turii (preturii *A* 5) *A* 3—5. || 12 data *A* 2; datas *A* 3. 5; datis *A* 4. || 13 *Extat hic titulus in A* 2—5 *et in codd. B.* *In margine A* 5 *leguntur:* Hic require de superventoribus; *quae nota, errore scriptoris huic titulo adscripta, pertinet ad titulum sequentem. Rubrica deest B* 6. et *A* 2. servitutibus *om. B* 1—5. observandum *add. B* 1—5, *Til.* || 14 agrus *A* 5. dimissam *om. B* 5; divisam *B* 2—4. 6; divisa *B* 1. nec possideri *om. A* 5. possediri *A* 2; possidere *B* 3. 6, *Til.*; possedere *B* 2. 4. intercludi *A* 3. 4, *Cuiac.*; intercludere *B* 5, *Til.*; intercIaudiane, *om.* nec, *A* 5.

*const. tit.* 20*:* De fugitivorum furtis; *Ed. Theoder.* 117. 118. 1) *Laudatur Pauli Sent. rec. II,* 31, 7*:* Servus qui furtum fecerit damnumve dederit, nisi id pro sui quantitate *(Ed. Theoder. l. c.* qualitate; *cfr. interpr.)* dominus sarcire sit paratus, noxae dedi potest; *verba:* in fuga positus *ex Lib. const. tit.* 20, 1 *desumpta sunt; nam de servo, qui in fuga est, cfr. Pauli Sent. rec. II,* 31, 37. 2) *Cfr. Lib. const. tit.* 24*:* De mulieribus Burgundiis ad secundas aut tertias nuptias transeuntibus; *Lib. const. tit.* 42. 62*; infra tit.* 21. 22. 26. *Cfr. Esmein, Le mariage I, p.* 401. 3) *Cfr. Cod. Theod. III,* 8*:* De secundis nuptiis, c. 1 *(a.* 381.*):* Si qua ex feminis (*interpr.:* Mulier quae) intra anni spatium alteri festinaverit iam nubere, probrosis inusta notis (*interpr.:* sciat se infamiae subiacere) ... atque omnia, quae de prioris mariti bonis vel iure sponsaliorum vel iudicio defuncti coniugis consecuta fuerat, amittat (*interpr.:* ut quaecumque sponsalitia largitate percepit, vel si per testamentum ipsi aliquid prior maritus donavit, amittat). 4) *Laudatur Cod. Theod. III,* 8, *c.* 3 *(a.* 412.*):* .. Eorum, quae nuptiarum tempore mulieres accipiunt, etiamsi ad secundas nuptias ... emenso tempore forte migraverint, in diem vitae usumfructum circa eas debere durare (*interpr.:* .. in diem vitae suae donatarum rerum teneant usumfructum) ...; *cfr. Cod. Theod. III,* 8, *c.* 2 *et interpr. h. c.* 5) *Cfr. Lib. const. tit.* 27*:* De inruptis sepibus et clausis itineribus ...; *Pauli Sent. rec. I,* 17, *rubr.:* De servitutibus. *Canciani primus contra Schulting rerum defendit opinionem: integrum hunc titulum ex Lege Romana in additamenta (additamentum primum) Legis*

claudi nec exarari posse: quod si factum fuerit, auctorem facti ad eius munitionem solum conpelli[1]. Et ad munitionem viarum pro modo patrimonii nullum penitus excusari: hoc etiam et de pontium reparatione servandum[2].

[2.] Aquae cursum et adquiri biennio et amitti biennio constat[3].

[3.] Viam, iter, actum, hoc est: ubi carpenta vel carra conversari possunt, similiter biennio et adquiri et amitti posse[4].

[4.] Agri[5] quoque communis nullis terminis delimitati exaequationem[6] inter consortes nullo tempore denegandam.

[5.] Silvarum[7], montium et pascui ius, ut unicuique pro rata possessionis subpetit, esse commune.

[6.] De servitute luminis vel aeris similiter constitutum: ut inter privatorum fabricas decem pedes, inter publicas quindecim dimittantur. secundum legem Theudosiani libri IV. sub titulo: De edificiis privatis et publicis[8].

1 exartare *B* 4. 5; exartari *B* 1—3; exactare *B* 6. possint *B* 1. actorem *A* 4. facti] faciat *A* 3—5; facta *B* 4. ad *om.* *A* 2. eius] ei *B* 5. munitionem] admonitionem *A* 2; monicione *A* 5. *B* 1; munitione *B* 6; muuiciones *B* 5. || 2 solo *B* 6; soli *B* 5, *Til.* ad munitionem] amonitionem *A* 2; ad monicione *A* 5. *B* 5; a municione *Cuiac. a*; ad monitionem *B* 1; ad monitionem *corr.* ad munitionem *A* 3. eorum viarum *A* 3—5. modum patrimunii *A* 2. nullum *om.* *A* 4; nullam *A* 5; in nullo *B* 2. 4—6, *Til.*, *Cuiac.*; in illo *B* 1. 3. penitus *om.* *A* 4. excusare *B* 5. 6. || 3 et *om. codd. B*, *Til.*, *Cuiac.* reparationem *A* 4. *B* 1. 5. servandam *B* 6; esse *add. Cuiac.* || 4 Adque *B* 5. et *om.* *A* 2. adquere *B* 5. biennium *A* 2. *B* 1. et amitti biennio *om.* *A* 2. *B* 2. 5. ammitti *B* 6; admitti *A* 3. 4. *B* 3; atmitti *A* 5; admittibus *B* 1. biennium *B* 1. || 5 Viam *om.* *A* 4, *Cuiac. a*; via *A* 2. *B* 5. iter actum] iteratum *A* 4; iterantum *A* 5; inter acto (actum *B* 4) *B* 2—4. 6; in actum *B* 5, *Til.*; ter actor *B* 1. vel carra *om.* *A* 4. 5, *Cuiac. a*; vel carrada *B* 2. conversari possunt *om. codd. B*; conservari possunt *A* 3; versari possunt *A* 4. 5, *Cuiac. a.* ducuntur *ex coniect. Til.*, *Cuiac. b.* || 6 biennium *A* 2. et *om.* *B* 1—6, *Til.*, *Cuiac.* adq. et am.] amitti (ammitti *B* 6; admitti *B* 3. 4; amittit *B* 5) et adquiri (adquire *B* 5) *B* 1—6, *Til.* admitti *A* 3—5; biennium *add.*, *om.* posse, *A* 2. possit *B* 5. || 7 quocumque *B* 6. communes *B* 1—3; communibus *A* 5. nulli *B* 5. 6; nullus *B* 3; et *add.* *A* 5. terminus *B* 5. delimitati] *sic* *A* 2; limini *A* 3—5; limitati *B* 1—4. 6, *Til.*, *Cuiac.*; limitate *B* 5. exaequationem] *sic* *B* 2, *edd.*; et exequationem *B* 1; exsequationem *B* 3. 4; exequatione *A* 3. 4. *B* 5. 6; exsequatione *A* 2; exaquacione *A* 5. consortis *A* 2. 3. 5. || 8 nullum *B* 5. denegandum *B* 5; deneganda *A* 2—4. || 9 Sylvas *Cuiac. a.* montes *Cuiac. a.* pascuis *B* 1—4. 6; pascua *Cuiac. a*; pascuorum *Til.*, *Cuiac. b*; pascues *B* 5. ius *om.* *A* 3—5. *B* 1—6, *Til.*, *Cuiac.* ut *om.* *A* 2. *B* 1—6, *Til.* pro rata] prata *B* 6; parata *A* 4. 5; pro ratam *B* 5. possessionis *om. codd. B*, *Til.*, *Cuiac. b*; possessiones *A* 2. subpetitis se *B* 5. || 10 communi *A* 5; communem *B* 1—6, *Til.*; communia *Cuiac.*; communionem *Lind.* || 11 De *om.* *A* 5. servitutis *B* 1—6. aeres *A* 2; haeredis *A* 4. 5; heredis *A* 3; heres *B* 6; eris *B* 1. 5. constitutio *A* 4; constitucio est *A* 5; est *add. Cuiac.* ut *om.* *B* 4. || 12 dece *A* 2; decim *A* 4; decem *om.* *B* 1. quimdece *A* 2. demittantur *B* 3. 6; dimittatur *B* 1; dimittur *B* 5. secundum] set haec *A* 5. Theodosii *B* 2—4. 6, *Til.*; Theudosii *B* 1; Teodosiani *B* 5. || 13 libri — publicis *om. codd. B*, *Til.* titulum *A* 2. privatorum, *om.* et publicis, *A* 3—5, *Cuiac.*

*Gundobadae irrepsisse, neque vero viceversa. Ait Canciani: 'In calce namque tituli in utroque libro allegatam cerno "legem Theodosii"; quod morem sapit non Burgundicae legis, sed Papiani ipsius perpetuo allegantis legem Romanam'.* 1) *Cfr. Pauli Sent. rec. I,* 14, 1*:* Qui viam publicam exaraverit, ad munitionem eius solus compellitur. 2) *Cfr. Cod. Theod. XV,* 3*:* De itinere muniendo, *c.* 3 *(a.* 387.*):* A viarum munitione nullus habeatur immunis ...; *c.* 4 *(a.* 399.*):* ... illustrium patrimonia dignitatum ab instauratione itinerum .. excepta ...; *c.* 6 *(a.* 423.*):* .. reparationes .. itinerum pontiumque ...; *quae constitutiones a compilatoribus Legis Rom. Visig. receptae non sunt.* 3) *Cfr. Pauli Sent. rec. I,* 17, 2*:* Servitus hauriendae aquae vel ducendae biennio omissa intercidit et biennio usurpata recipitur; *cfr. I,* 17, 1 *infra not.* 4. 4) *Cfr. Pauli Sent. rec. I,* 17, 1*:* Viam, iter, actum *(interpr.:* actum, id est: qua pecora minare consuevimus), aquaeductum. qui biennio usus non est, amisisse videtur; *cfr. interpr. h. l.; L. Rom. Visig. h. l., Epit. Aegid.* 5) *Ex fonte incerto; cfr. v. Savigny l. c. II*², *p.* 34*; Barkow l. c. p.* 58*; Gaupp l. c. p.* 346*; Binding l. c. p.* 29*; Saleilles l. c. p.* 91. 6) *Cfr. Marculfi Form. I,* 20*:* divisio vel exequatio. 7) *Ex fonte incerto; Bluhme quidem opinatus est, haec ex Libro const. tit.* 67. *sumpta esse; cfr. Binding l. c. p.* 32, *not.* 112*; Saleilles l. c. p.* 94. 8) *Cfr. Cod. Iust. VIII,* 10*:* De aedificiis privatis, *c.* 11 *(a.* 423.*):* Maeniana ... nisi spatium inter se per decem pedes

## Titulus XVIII. De[1] superventoribus et effractoribus.

[1.] Si quis supervento, sive diurno sive nocturno, quemquam fuerit adgressus, et domus alienas expugnaverit, effregerit aut ex[pil]averit, capite puniatur, cum quolibet genere armorum fuerit deprehensus; receptores etiam adgressorum vel latronum eadem poena plectantur[2].

[2.] Hi vero, qui per incendium voluntarie inmissum quibuscumque rebus damnum intulerint, capite puniantur[3].

[3.] Qui vero inimicitiarum causa incendium probatus fuerit inmisisse, honestiores exilio, viliores metallo deportantur[4].

[4.] Si quis autem tali loco focum fecerit, et exinde ignis ad areas aut tecta arboresque fructiferas forte perveniat, damnum quod evenerit ab eo, qui focum fecit, estimatione sarciatur[5].

[5.] Quod si fructiferas arbores nocturnis aut diurnis oris quolibet tempore ingenuus abscidisse probatur, infamis effectus damnum estimatione iudicis sarcire cogatur. Quod si vilior persona fuerit, ad tempus in exilium relegatur; in servo, restituta re a domino, digno supplicio vindicetur[6].

## Titulus XIX. De[7] corruptis mulieribus.

[1.] Si[8] quis mulierem ingenuam vel virginem per vim stupraverit, hoe est corruperit, occidatur.

1 *Extat hic titulus in A 2—5. Cfr. notam marg. codicis A 5 ad tit. XVII; ad §§ 2. 3. praebet idem codex notam marg.:* Hic require de incendiis; *ad* § 5: Hic require, qui fructiferas arbore[s] nocturnis or[is] involaret. et effractoribus *om.* A 4. 5. || 2 superventum A 3—5; superventu *edd.* diurnum sive nocturnum A 3—5. quemque A 3—5, *Cuiac.* et domus — puniatur *om.* A 2. || 3 aliens A 5. expilaverit *ex coniect., cfr. Pauli Sent. rec.* V, 3, 3; exiliaverit A 3—5; expoliaverit *edd. omnes.* || 4 armarum A 3. 4. praeceptores A 5. eandem *codd.* || 6 Hii A 2. 4. vero *om. Cuiac.* volumptarie A 5. de quibuscumque A 3—5. rebus *om.* A 2. || 7 intullerit A 4. 5. puniatur A 3—5. || 8 causam A 3. 4. probati fuerint *Cuiac.* admisisse A 3—5, *Cuiac.* honestioris A 4. || 9 in exilio A 3—5; in exilium *Cuiac.* in metallo A 3—5; in metallum *Cuiac.* deputantur A 3—5; deputentur *Cuiac.* || 10 tali loco] et a loco A 3. 5; ad loco A 4; dolo *Cuiac.* et] ut A 3—5, *Cuiac.* ignis *om.* A 4. 5, *Cuiac.* areas *Cuiac. a.* aut] ad A 3—5; ac *Cuiac.* || 11 et damnum A 3—5. quod *om.* A 5. ab eo — fecit *om.* A 3—5, *Cuiac.* || 12 extimatione A 3. sarcietur A 3—5, *Cuiac.* || 13 Qui *Cuiac.* si *om.* A 3—5, *Cuiac.* arboris A 5. quodlibet A 5. tempore] quolibet *repet.* A 4; quamlibet *add. Cuiac.* ingenuos *codd.* || 14 abscidisse] cecidisse A 3—5, *Cuiac.* damni A 3—5. extimatione A 3. 5. iudices A 3—5. || 15 exilio A 3—5. relegatur] redigatur A 3—5, *Cuiac.* res A 3—5, *Cuiac.* || 16 a domino] ad est A 4. 5; etiam *Cuiac.* vindicitur A 2. || 17 *Extat hic titulus in A 2—5. In margine ad hunc titulum A 5:* Hic require, qui mulierem ingenuam virg[i]nem corruperit aut ancillam, tam ingenuus quam servus. || 18 vel virginem *om.* A 2. strobaverit A 2; strupaverit A 5; strupraverit A 4. h. e. corr. *om. Cuiac.*

liberi aeris habuerint modis omnibus detruncentur; in his vero locis, in quibus aedificia privatorum horreis publicis videntur obiecta ... quindecim pedum intervalla serventur; *titulus laudatus inter fragmenta Cod. Theod. nobis servata non extat, cfr. Haenel in edit. Cod. Theod. p.* 438. 1) *Cfr. Lib. const. tit.* 29: De superventoribus et effractoribus; *Lib. const. tit.* 41. 28. 2) *Cfr. Pauli Sent. rec. V*, 3, 3: Hi, qui aedes alienas ... expilaverint, effregerint, expugnaverint, si quidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniantur; telorum autem appellatione omnia, ex quibus saluti hominis noceri possit, accipiuntur; 4: Receptores aggressorum itemquem latronum eadem poena afficiuntur .. 3) *Cfr. Pauli Sent. rec. V*, 3: De his, quae per turbam fiunt, 6: Incendiarii, qui consulto incendium inferunt summo supplicio afficiuntur (*cfr. Pauli Sent. rec. V.* 20, 1: .. capite puniuntur). 4) *Cfr. Pauli Sent. rec. V*, 20: De incendiariis, 2 *(in L. Rom. Visig. non receptum):* Qui casam .. inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum ... damnantur, honestiores in insulam relegantur; *Ed. Theoder.* 97. 5) *Cfr. Lib. const. tit.* 41; *Pauli Sent. rec. V*, 20, 3 *(in Legem Rom. Visig. non receptam):* Fortuita incendia si ... ad usque vicini agros evadunt et si ... fructiferae arbores concrementur, datum damnum aestimatione sarciatur; *Ed. Theoder.* 98. 6) *Cfr. Lib. const. tit.* 28; *Pauli Sent. rec. V*, 20, 6: Qui noctu fructiferas arbores manu facta ceciderint, ad tempus .. in opus publicum damnantur, aut honestiores damnum sarcire coguntur vel ... relegantur. 7) *Cfr. Lib. const. tit.* 30: De corruptis mulieribus; *tit.* 35; *Ed. Theoder.* 59. 60. 63. 8) *Ex fonte incerto; cfr. supra tit.* 9. 10.

[2.] Quod si ancillam corruperit inlata violentia, quicumque ingenuus hoc fecisse probatur, iuxta poenam legis Aquiliae alterius mancipii restitutione teneatur obnoxius[1].

[3.] Quod si forte servus hoc fecerit, pro ingenua occidatur, pro ancilla vero vindicante iudice fustuario supplicio subiacebit[2], secundum speciem Pauli sententiarum[3].

[4.] Coniunctio vero Iudei cum christiana legibus inhibetur, ut nec Iudeus christianam, nec christianus Iudeam accipiat. Quod si factum fuerit, vicem adulterii vindicetur, iuxta lege Theudosiani libri IX. sub titulo: De adulteriis[4].

## Titulus XX. De[5] his, qui hominem inlicite aut sine causa ligaverit.

Si quis ingenuum natum ligaverit, vindiderit, honestiores persone damnantur exilio, viliores vero metallis deputantur; exceptis his, qui captivitatis iugo tenentur obnoxii, secundum speciem Pauli sententiarum libro V. sub titulo: [Ad legem Fabiam][6].

## Titulus XXI. De[7] divortiis.

[1.] Consensu partis utriusque repudium dare et matrimonium posse dissolvi[8].

[2.] Quod si pars viri repudium dare uxore contradicente voluerit, non aliter illi licebit, nisi aut adulteram esse convincat, aut veneficam, aut conciliatricem; quorum uno probato crimine, licebit ei uxori dare repudium, ad ius suum nuptiale donatione revocata.

1 ancilla *A 3—5.* per inlatam violentiam *A 3—5.* ingenuos *A 3.* hoc fecisse probatur *om. A 3—5, Cuiac.* || 2 pena leges Aquiliani *A 2.* restitutioni *Cuiac.* || 3 forte *om. A 2.* ingenuam *A 2.* | 4 vindicante] iudicante *A 3—5, Cuiac.* sec. speciem] set haec speciae *A 5.* || 6 Iudaei *A 4*; Iudici *A 2.* cum *om. A 3—5, Cuiac. a.* christianam *A 4. 5.* lege *A 3. 5, Cuiac.*; legem *A 4.* inhibitur *A 3. 5*; hinibitur *A 4.* || 7 accipiat *om. A 2.* si *om. A 3—5, Cuiac.* fuerit *solus A 2.* vicem adulteri *A 2*; per adulterii *A 3—5*; pro adulterio *Cuiac.* || 8 vindicatur *A 3—5.* legem *Cuiac.* Theudosii *A 3*; Theodosii *A 4, Cuiac.*; Theud *A 5.* IX] VIII *A 2.* sub *om. A 3—5, Cuiac.* titulum *A 2.* de adult. *om. A 2.* || 9 *Extat hic titulus in A 2—5. In margine A 5:* Hic require, qui ominem ingenuum ligaverit aut vindere praesumpserit. legaverit *A 2*; obligaverint *Cuiac. a*, ligaverint *b.* || 10 qui *Cuiac.* legaverit vindederit *A 2*; vendiderit (vindiderit *A 5*) ligaverit *A 3—5*; vendiderint vel obligaverint (ligaverint *b*) *Cuiac.* honestioris *A 4.* damnetur *A 3—5.* || 11 in exilio *A 3—5*; in exilium *Cuiac.* vilioris *A 5.* vero *om. A 2.* in metallum *Cuiac.* his *om. A 4. 5, Cuiac.* que *A 5.* captivitatem *A 2.* iogo *A 2*; iugu *A 3—5.* || 12 tinentur *A 5.* obnoxiis *A 4.* secundum] set *A 5.* sententiarum *om. A 3.* libro V. sub titulo *om. A 2.* ad legem Fabiam *codd. non exhibent.* || 14 *Extat hic titulus in A 2—5.* | 15 partis *ex emend. Cuiac.*; parcium *A 2*; parentis *A 3—5.* utrisque *A 2.* dare] *sic pro* dari *A 2—5.* et *om. A 2.* possedisse solvi *A 5.* || 16 pars] per *A 5*; parvi. *om.* viri, *A 4.* illi] ei *A 3—5, Cuiac.* | 17 licevit *A 2*; dicebit *A 5.* aut *om. A 2.* adultera *A 2—4.* venefica *A 3—5.* conciliatrice *A 3—5.* quorum *om. A 2.* || 18 uno *om. A 4. 5*; unum *Cuiac.* probato — suum *om. A 4. 5, Cuiac.* uxore *A 2.* nuptialem *Cuiac.* donationem *A 3—5, Cuiac.* || 19 revocare *A 3. 4*; recare *A 5*; revocare potest *Cuiac.*

1) *Cfr. Paul. Sent. rec. I, 13 B, 6:* Qui ancillam ... virginem ... corruperit, poena legis Aquiliae tenebitur; *interpr. h. l.:* ... alia similia mancipia ... exsolvant; *Pauli Sent. rec. I, 12, 2: D. XLVII, 10, l. 25.* 2) *Haec ex Lib. const. tit. 30. 35 repetita sunt.* 3) *Verba* secundum — sententiarum *potius §§ 1. 2 adnecti debuissent, ut iam Barkow recte monuit.* 4) *Cfr. Cod. Theod. IX, 7:* Ad legem Iuliam de adulteriis, *c. 5 (a. 388.), interpr.:* Nec Iudaeus christianam nec christianus Iudaeam ducat uxorem (*const.:* accipiat; *cfr. L. Rom. Visig. h. l., Epit. Aegid.*). Quod si fecerit ... velut in adulteros (*const.* adulterii vicem) vindicetur; *Const. extrav. 14.* 5) *Cfr. Lib. const. tit. 32:* De eo, qui hominem inlicite aut sine causa ligaverit; *supra tit. 4.* 6) *Cfr. Pauli Sent. rec. V, 30 B:* Ad legem Fabiam, 1 *(a compilatoribus Legis Rom. Visig. non receptum):* Qui .. ingenuum .. vendiderit, vinxerit, .. humiliores .. in metallum dantur, .. honestiores ... relegantur. 7) *Cfr. Lib. const. tit. 34:* De divortiis: *Ed. Theoder. 54; Ginoulhiac l. c. p. 535 sqq.* 8) *Cfr. Theodosii II. Nov. tit. 12:* De repudiis *(a compilatoribus Legis Rom. Visig. non receptum), c. 1 (a. 439.):* Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta ... repudio dissolvi; *Valent. III. Nov. tit. 34, 11; Cod. Iust. V, 17, c. 8, pr.; c. 9. pr.*

[3.] Quod si mulier nolente marito repudium ei dare voluerit, non aliter fieri hoc licebit, quam si maritum homicidam probaverit, aut sepulchrorum violatorem, aut veneficum. Quod si unum ex his probaverit, et maritum demittat, et conlatam in se donationem iure tuebitur, et dotem, quam ei maritus fecerit, vindicabit, secundum legem Theudosiani sub titulo: De repudiis, promulgatam[1].

## Titulus XXII.[2] De donationibus.

[1.] Donationes ab avo vel avia, proavo vel proavia maternis, ita ad eos, quibus conlate sunt, pertenere, ut patri nullatenus adquirantur: a linea vero paterna memoratorum donationes, vel si quid filiis familias praeter expressas personas quarumcumque largitate conferetur, patrum proprietati indubitanter adquiri[3].

[2.] Donationes etiam vel dotes, quas ex matrimonio filius vel filia in familia positi consecuntur, ad eorum proprietatem, quibus conlate sunt, remota patrum adquisitione sine dubio pertenere, secundum legem Theudosiani libro VIII. sub titulo: De maternis bonis [et] materni generis [et] de cretione sublata[4], et aliam sub sequenti [titulo] eodem libro: De bonis, quae filiis familias ex matrimonio adquiruntur[5].

1 Si quod similiter. *om.* mulier, *A* 2. ei *solus A* 2. fuerit *A* 5. ‖ 2 qui *A* 3—5. humicidam *A* 5. sepulchrum *A* 2; sepulcrorum *A* 5. ‖ 3 venefico *A* 2; venificum *A* 4. exprobaverit, *om.* his, *A* 2. demittit *A* 5; dimittit *A* 3. 4; dimittet *Cuiac.* et *om. A* 3—5. conlata in se donatione iurem *A* 2. collatam in eum dotem et donationem quam maritus (marito *b*) fecerat, iure revocabit iuxta legem *Cuiac.* ‖ 4 tuebitur] revocabitur *A* 3—5. quae *A* 3; q. *A* 5; quem *A* 4. ei *om. A* 3—5. marito *A* 5. fecerat *A* 3—5, *Cuiac.* vindicabit *ex emend.*; vindicavit *A* 2; revocavit *A* 3—5. secundum] iuxta *A* 3—5. ‖ 5 leges *A* 5. sub titulo *om. A* 2. 3. promulgata *A* 2—4; promulgatas *A* 5. ‖ 6 *Extat hic titulus in A* 2—5. *In margine A* 5 *ad* § 1: Hic require de donacionibus; *ad* § 2: Hic require, si filius familias aliquit conquesierit; *ad* § 5: Hic require de donacionem, sed tradiccio subsecuta non fuerit. ‖ 7 donatio *A* 3—5, *Cuiac.* ab avia *A* 3—5. ‖ 8 conlata *A* 3. 4, *Cuiac.* sunt] fuerint *A* 3—5; fuerit *Cuiac.* pertenerint *A* 3—5; pertineat *Cuiac.* adquiratur *Cuiac.* a linea] aliena *A* 3—5. paternae *A* 3—5. ‖ 9 donationis *A* 3—5. quis *A* 2. quorumcumque *Cuiac.* ‖ 10 confitetur *A* 3. 4; confertur *A* 5, *Cuiac.* patrum] quarum *A* 3—5; patri eorum *Cuiac.* proprietate *A* 2—4; proprietatem *Cuiac.* indubitantur *A* 4. inquiri *A* 3. 4. ‖ 11 donacionis *A* 2. 4. 5. ad matrimonium *A* 3—5. in familia *om. A* 2. ‖ 12 positi] expositi *A* 2. proprietate *A* 2—5. patruum *A* 3—5. ‖ 13 secundum] set *A* 5. lege *A* 2. 5; legum *A* 4. libro VIII. *om. A* 4. 5, *Cuiac.*; lib XIII. *A* 2. ‖ 14 De maternis bonis maternis generis discritione sublata *A* 2; De maternis materne generatione sublata *A* 3—5. et aliam *om. A* 3; et alia *A* 2. 5, *Cuiac. b*; et alias *A* 4, *Cuiac. a.* consequenti, *om.* sub, *A* 3. ‖ 15 titulo *ex coniectura, loco* sub, *quod repetunt codd.; deest etiam Cuiac.* filiis filias *A* 4. matrimoni, *om.* ex, *A* 2.

1) *Laudatur Cod. Theod. III,* 16: De repudiis, *c.* 1 *(a.* 331.*)*; *cfr. interpr. h. c.*: .. Quod si forte mulier dicat maritum suum .., non ... repudiandus est, nisi forte eum aut homicidam aut maleficum aut sepulcri violatorem esse docuerit (*const.*: homicidam vel medicamentarium vel sepulcrorum dissolutorem maritum suum esse probaverit), quibus criminibus convictus sine culpa mulieris merito videtur excludi, et mulier recepta dote discedit ... Quod si a viro mulier repellatur, nec ipse ... repudiare non permittitur, nisi fortasse adulteram aut maleficam aut conciliatricem eam probare sufficiat (*const.*: si moecham vel medicamentariam vel conciliatricem repudiare voluerit); quod si docere non potuerit, dotem mulieri restituat et aliam ducere non praesumat uxorem. 2) *Cfr. Lib. const. tit.* 43: De donationibus; *Lib. const. tit.* 60; *infra tit.* 35; *Ed. Theoder.* 51. 52. 53. *Brunner, Rechtsgesch. der Urkunde I, p.* 116. 129. 3) *Cfr. supra tit.* 14, 4. 4) *Laudatur Cod. Theod. VIII,* 18: De maternis bonis et materni generis et cretione sublata, *c.* 6 *(a.* 379.*)*; *cfr. interpr. h. c.*: Quaecumque avi vel proavi materni (*const.*: quae pater matris ac mater quaeque avus matris aut avia) ... donaverint, .. in alias personas transferre patri ... non licebit; .. quae extraneorum donatione (*const.*: delatae .. ab extraneis sive ex transversa linea) .. filiis in familia positis facultates accesserint, vel alii parentes, quam qui supra nominati sunt, contulerint, id totum patribus acquiratur... 5) *Laudatur Cod. Theod. VIII,* 19: De bonis, quae filiis familias ex matrimonio acquiruntur; *c.* 1 *(a.* 426.*)*; *cfr. interpr. h. c.*: Sicut id, quod avus vel avia materna nepotibus pronepotibus positis in patris potestate (*const.*: .. leges vetuerint patribus ... conquiri

[3.] Sciendum tamen, donationis, tam aviaticas quam nuptialis. gestorum sollenni allegatione firmandas[1], praeter illas nuptiales donationes, quae intra ducentorum solidorum summam taxata conlatione potuerint inveniri[2].

[4.] Gesta autem secundum locorum consuetudinem fieri placuit. nec interest. apud quem defensorem[3] fuerint celebrata. secundum legem Theudosiani sub titulo: De donationibus[4].

[5.] Sciendum etiam, usufructuarias donationes sine traditione constare. quia usufructus exceptio pro traditione conputatur. Quod si usufructuaria non fuerit, et traditio non fuerit subsecuta, donatio legibus infirmatur[5].

[6.] Donationes vero nuptiales has tantum sine gestis admitti, quas aetate minores. id est posite inter XXV[6] annos, accipiunt, etiam si summam ducentorum solidorum probentur excedere[7].

[7.] De animalibus. vestibus, gemmis vel quocumque metallo vel aliis, quae pondere. numero. mensura constant. omnem donandi solennitatem in sola traditione posse constare[8].

[8.] Haec vero, quae puellae patrem habenti citra usufructus mentione adscripta fuerint et patre exegente adsignata non fuerint. in posterum non querantur[9].

1 donationis] *sic* *A* 2—5. aviaticus *A* 2; aviadicas *A* 5. nuptiales *A* 4; nunc ei alis *A* 5. sollennia *A* 4. || 2 alligatione *A* 2. propter *A* 3—5. nuncialis *A* 5. donationis *A* 4. 5. quae] qui *A* 3—5 || 3 summam] sunt *A* 3—5, *Cuiac.* taxatae *Cuiac.*; taxatam *A* 2. conlationem *Cuiac.* poterint *A* 3. 5; potuerint *om. Cuiac.* invenire *A* 2; inveniri *om.* *A* 3—5, *Cuiac.* || 4 Gesta autem] Gesta aut *A* 2; Ingesta autem veniri *A* 3; Ingestatem *A* 4. 5. consuetudine *A* 2. || 5 fuerint *om.* *A* 2. celebrate *A* 3—5. lege *A* 2. 5. Theod *A* 4; Theodosii *Cuiac.* || 7 usumfructuarias donacionis *A* 5. 8 exceptio *om.* *A* 3—5, *Cuiac.* pro traditione] per (pro *Cuiac.*) donatione *A* 3—5. *Cuiac.* conpotatur *A* 2. fuerint *A* 2. 4. || 9 subs. non f. *A* 3—5; subs. etiam non f. *Cuiac.* || 10 donationis *A* 5. nuptialis *A* 3. 5. quas ea etate *A* 2; quasi etate *A* 5; quos etate *A* 3. minoris *A* 3—5. || 11 positi *Cuiac.* annis *A* 2; annus *A* 5. summa *A* 3—5. || 12 probetur *A* 2. || 14 numerum mensuram *A* 2. constat *A* 2—5. donandis *A* 3—5. sollemnitate *A* 3—5. || 16 Eaque, *om.* vero, *A* 2. habentis *A* 3—5. cetra usufructus mentione scripta fuerit *A* 2; has (ad *A* 5) ususfructus traditio mentione adscripta (abscripta *A* 4) fuerint, *om.* citra, *A* 3—5; hac ususfructus mentione adscripta tradita fuerint *Cuiac.*; citra ususfructus mentionem [aut] traditio[nem] adscripta fuerint *ex coniectura Bluhme.* || 17 patri *A* 3—5. in potesterum *A* 3. in posterum non *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.*

quicquid eorum filiis ... a linea materna ...) donaverint ita et patri non acquiritur, quicquid maritus uxori vel uxor marito in patris potestate positis donaverint aut testamento dimiserint, id ad patris dominium minime pertinebit (*const.:* hoc patri nullatenus acquiratur) ... 1) *Cfr. Cod. Theod. III, 5:* De sponsalibus et ante nuptias donationibus, *c.* 1 *(a.* 319.*)*, *interpr.:* ... nec nuptialis nec quaelibet alia inter quascunque personas donatio de quibuscunque rebus valere potest, si gestis non fuerit allegata; *cfr. Cod. Theod. VIII,* 12*:* De donationibus, *c.* 3. 5. 2) *Cfr. Cod. Theod. III,* 5, *c.* 8 *(a.* 428.*):* Si donationis instrumentum ante nuptias actorem solennitate firmatum sil. de traditione ... minime perquiratur; in illa donatione, quae in omnibus intra ducentorum solidorum est quantitatem (*interpr.:* cuius summa infra ducentorum solidorum pretium invenitur), nec actorum confectione quaerenda. 3) *Cfr. infra tit.* 36, 8; *Chénon, Etude sur le defensor civitatis in 'Nouvelle Revue hist. de droit' XIII* (1889), *p.* 523. 531. 4) *Laudatur Cod. Theod. VIII,* 12. *c.* 8 *(a.* 415.*), a compilatoribus Legis Rom. Visig. non recepta; interpretatio huius const. nobis tradita non est.* 5) *Cfr. Cod. Theod. VIII,* 12, *c.* 8 *(a.* 415.*), pr.:* Donationes debere sortiri perpetuam firmitatem, quas corporalis traditio fuerit subsecuta, sancimus, ne ususfructus exceptio pro traditione possit intelligi: c. 9 *(a.* 417.*):* Ius pristinum renovamus; *interpr. h. c.:* Reservatio ususfructus . pro traditione habetur; *cfr. c.* 1 *(a.* 316.*)*. 6) *Cfr. infra tit.* 26. 36. 7) *Cfr. Cod. Theod. III,* 5, *c.* 3 *(a.* 330.*)*; *c.* 8 *(a.* 428.*)*. 8) *Ex fonte nunc deperdito: cfr. Cod. Theod. VIII,* 12, *c.* 1 *(a.* 316.*)*, § 2. 9) *Ex fonte incognito; cfr. Cod. Theod. III,* 5, *c.* 8 *(a.* 428.*) et interpr. h. c.*

[9.] In[1] nuptialibus vero avorum donationibus nepotes vel neptes ex filia cum avunculis vel materteris, perdito triante, in bisse debere succedere; quia, dum eis inofficiosi actionem eandem lex tribuit quam filiis, constat eos liberorum locum obtinere et in aviaticis bonis superscripto ordine posse succedere, secundum legem Theudosiani libro V. sub titulo: De legitimis hereditatibus, ad Constantinum praefectum praetorio Galliarum datam[2].

## Titulus XXIII. De[3] sacramentis.

[1.] Si a iudice statutum fuerit aut inter partes convenerit, ut de rebus dubiis sacramenta praebeantur, cum solum debere iurare, a quo aliquid repetitur, nec ad sacramenta personas[4] alias requirendas. Quo praestito sacramento omnis causae ipsius repetitio conquiescat[5].

[2.] Hic tamen sacramenti ordo notato infamia denegatur, secundum constitutiones Gregoriani et Ermogeniani[6].

## Titulus XXIV. De[7] latronibus convictis.

Si criminosi convicti fuerint, ipsi puniantur; nec crimen illorum filios aut uxorem, qui conscii non probantur, poterit inplicare, secundum iuris constitutionem[8].

## Titulus XXV. De[9] adulteriis.

Maritus, si adulterum cum uxore invenerit ita, ut in unum sint et sese commisceant, liberum arbitrium habebit, utrumque uno ictu punire, secundum legem novellam Maioriani, quae exinde ad ius vetus cuncta revocavit[10].

1 In] Et *A* 2. vero *om.* *A* 2. aviarum *A* 2. nepitis *corr.* neptos *A* 5. nepotis vel neptis *A* 3. 4. ‖ 2 perdito *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* triantem *A* 5. in trientem et bessem *Cuiac.* succedere *om.* *A* 4. 5. eius *A* 2. ‖ 3 eadem *A* 2. filius *A* 3. 5. loco *A* 2. ‖ 4 et *om.* *A* 2. et in — succedere *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* bonos *A* 2. subscripto *A* 3. secundum] set haec *A* 5. Theudosii (Theod *A* 4; Theud *A* 5) legem *A* 3—5. ‖ 5 titulum *A* 2. a Const *A* 5; ad Constantianum *ex emend. Bluhme.* pft pr *A* 2; pū *A* 3. 4. 5. ‖ 6 data *A* 2; datam *om.* *A* 4. 5. ‖ 7 *Extat hic titulus in* *A* 2. 4. 5; *nihil nisi rubricam habet* *A* 3. ‖ 8 partis *A* 4. ut] aut *A* 2. nec ab aliis personis sacramenta requiruntur *Cuiac.* ‖ 9 ad *ex emend.; om.* *A* 4. 5; a *A* 2. requiruntur *A* 4; requirantur *A* 5. ‖ 10 Quo praesteto *A* 2; Praestito autem *Cuiac.* omnes *A* 2. ‖ 12 tamen *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* notatis *A* 4. 5, *Cuiac.* infamia *ex emend.*; infamio *A* 2. 4. 5. constitutionem *A* 4, *Cuiac.* ‖ 13 Ermoniani *A* 5; Hermogeniani *A* 4, *Cuiac.* ‖ 14 *Extat hic titulus in* *A* 2. 4. 5. convictis *om.* *A* 4, *Cuiac.* ‖ 15 Si *om.* *A* 2. cum victi *A* 2; convincti *A* 4. ipsi *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* filius *A* 4. ‖ 16 uxoris *A* 4. 5; uxores *Cuiac.* iures *A* 2. constitutione *A* 4. ‖ 17 *Extat hic titulus in* *A* 2. 4. 5. *In margine* *A* 5: Hic require de adulteris. ‖ 18 Maritum *A* 2. uxorem *A* 4. in *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* sit *A* 4. 5. sese] si se *A* 2. 5. ‖ 19 cum misciant *A* 5. unu *A* 2. icto *A* 4. 5. ferire *A* 4. 5, *Cuiac.* novellarum *A* 2. ‖ 20 Maiuriani *A* 2; Magoriani *A* 5. qui *A* 4. 5. cuncta *om.* *A* 5, omnia *Cuiac.*

1) *Cfr. supra tit.* 10, 2—4. 2) *Laudatur Cod. Theod. V,* 1: De legitimis heredibus, *c.* 4 *(a.* 389.*)*; *cfr. interpr. h. c.; Cod. Theod. V,* 1, *c.* 5 *(a.* 396.*) et interpr. h. c.* 3) *Cfr. Lib. const. tit.* 45. 4) *Sc. consacramentales; cfr. Barkow l. c. p.* 74. 5) *Cfr. Ed. Theoder.* 106. 6) *Huius iuris regulae vestigia aliunde non habemus, nec constitutiones laudatae servatae sunt inter fragmenta Codicis Hermog. et Gregor.; vide Haenel in editione col.* 22. 78. *Cfr. Pauli Sent. rec. II,* 1: .. De iureiurando *et interpr.* 7) *Cfr. Lib. const. tit.* 47. 8) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 40: De poenis, *c.* 18 *(a.* 399.*), interpr.*: Poena illum tantum sequatur, qui crimen admisit. Propinqui vero, affines vel amici familiares vel noti, si conscii criminis non sunt, non teneantur obnoxii. *Cod. Iust. IV,* 12. *c.* 2 *(a.* 287.*); D.* L, 2. *l.* 2, 7. 9) *Cfr. Lib. const. tit.* 68: De adulteriis; *tit.* 44: De adulteriis puellarum et viduarum. 10) *Laudatur Maioriani Novell. tit.* 9: De adulteriis, *c. un. (a.* 459.*)*: ... Noveris, ad rigorem veteris disciplinae

### Titulus XXVI. De[1] his, qui debetas filiorum de maternis bonis non tradederint portionis.

[1.] Pater debit de maternis bonis medietatem filiis dare, cum annorum XX[2] fuerint. Quod si de proprietate rerum maternarum expressam non dederit portionem et per testamentum res proprias a filiis alienare voluerit, ab heredibus repetendum est, quidquid in expressa portione a vicensimo anno filii de fructibus accepere potuissent, secundum legem novellarum[3].

[2.] Nuptiales tamen donationes, defuncta eorum matre, secundum veterem consuetudinem in usufructu liceat possedere, proprietate filiis in nullo inminuta.

[3.] Quod si factum fuerit, fructus rerum ipsarum debentur, quibus tamen et de ipsa medietate, cum annorum XX fuerint, debebit refundere. Quod si factum fuerit, vindicatio materne donationis iure debentur[4].

### Titulus XXVII. De[5] puellis vel mulieribus desponsatis.

[1.] Si quis arras sponsalium nomine dederit, et pater vel mater acceptis arris, eo qui arras dedit refutato, alium fortasse receperunt, arras in quadruplum esse reddendas; si vero puella aut per se aut per quamcumque propinquorum aut tutorum personam arras accipiat, et nuptias voluerit recusare vel alium fortasse recepere, poenam suprascriptae solutionis de propria facultate ipsa dissolvat; actione contra illum, qui illa inconsulta arras susceperit, reservata[6].

1 *Extat hic titulus in solo cod. A 2.* || 4 expressa *A* 2. || 6 fili *A* 2. || 8 vetere *A* 2. || 10 ipsarum patri debentur de quibus *emendat Bluhme.* || 11 XX viginti *A* 2. factum non fuerit *coniecit Bluhme.* || 12 donationes *A* 2; donationes filiis *ex coniectura Bluhme.* || 13 *Extat hic titulus in A* 2. 4. 5; *in A* 4. 5 *sub numero* XXVI. *In margine A* 5 *leguntur:* Hic require inter esp ... et sponsa. popillis *A* 2. disponsatis *A* 2; sponsatis *A* 4. 5. || 14 esponsaliorum *A* 5. dediderit *A* 5. || 15 eo *ex emend.*: eum *A* 2; et *A* 4. 5; et eo *Cuiac.* dederit *A* 4; dediderit *A* 5; dederat *Cuiac.* refutatum *A* 4. 5. alio *Cuiac.* recesserit *A* 4, *Cuiac.*; recererit *A* 5. quadruplo *A* 4. 5. || 16 quemcumque *A* 4. 5, *Cuiac.* aut] vel *A* 4. 5, *Cuiac.* || 17 personam *om. Cuiac.*; perse *A* 4. 5. aceeperit *Cuiac.* excusare *A* 4. 5, *Cuiac.* suscipere *A* 4. 5, *Cuiac.* pena *A* 2. 4. 5. || 18 suprascripta *A* 4. 5. solutionis *om. Cuiac.*; solutiones *A* 2. ipsa *om. Cuiac.*; ipsis *A* 4. 5. et actione *A* 4. 5. || 19 qui illa qui inconsultas *A* 4. 5. inconsulte, *om.* illa, *Cuiac.*

hanc perennitatem nostram observationis adiecisse mensuram, ut secundum legem ... relegationem ... rei deportatio ... sequatur ... denunciata omnibus perimendi licentia ... ut .. caesus iure videatur; *interpr. constitutionis, in L. Rom. Visig. non receptae, non extat.* 1) *Cfr. Lib. const. tit.* 51: De his, qui debitas filiis substantiae suae non tradiderint portiones. 2) *Cfr. infra tit.* 36. 3) *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 34, *c. un. (a.* 452.), § 10: ... Si expleto filiorum vicesimo anno medietatem portionis suae unicuique dare noluerit *(sc. pater)*, soboli, quae medietatem ex bonis maternis a patre non fuerit consecuta, post obitum patris a successoribus ... iubemus exsolvi (*interpr.*: fructus eius medietatis, quam daturus erat, .. filius de paterna hereditate a successoribus eius ... recipiat). *Accuratius hoc ipso fonte cum lege nostra convenit L. Vis. IV*, 2, 13 = *Fragm. Vis.* 321 *ed. Bluhme.* 4) *Huius paragraphi verba obscura et, ut videtur, corrupta sunt; cfr. Barkow ad h. l.* 5) *Cfr. Lib. const. tit.* 52: De mulieribus desponsatis, quae ad aliorum consortium adulterio instigante transierint. 6) *Cfr. Cod Theod. III,* 5: De sponsalibus, *c.* 6 *(a.* 380.), *interpr.*: Sin ... puella ... susceptas arras vel ipsa vel parentes, tutores curatoresve tenuerint, id observandum est, ut si fidem placiti mutare voluerint et illum renuant, cuius sponsalia suscepit, ad quadrupli poenam ... teneatur persona, quaecunque de puellae nuptiis placitum fecit ... Si ... de nuptiis puellae mater, tutor aut curator aut propinquus aliquis definierit, et puella alteri nubere maluerit, ipsa sponso priori de propriis facultatibus satisfaciat in quadruplum, quod accepit; hac tamen conditione servata, ut ... contra praedictas personas agere possit (*const.*: actio ... reservetur), si illius arras, quem tenuit, illis cogentibus invita suscepit (*const.*: .. se ostenderit fuisse compulsam).

[2.] Hoc etiam constitutum, ut quisque datis arris intra biennium nuptias celebrare tardaverit, sine arrarum solutione liceat parentibus puellam desponsatam alii matrimonio sociare[1].

[3.] Similiter constitutum[2], ut qui datis arris puellam declinat accipere, id, quod arrarum nomine datum probatur, amittat; quod vero a patre puelle muneris gracia puer acciperat, reformetur.

### Titulus XXVIII. De[3] luctuosis[4] hereditatibus.

[1.] Defuncto filio pater succedit: quod si patrem non habuerit, avus paternus iure succedat; quod si et ille defuerit, fratres defuncti succedant; quod si et ipsi defuerint, mater succedet; quod si fuerit mater defuncta, frater et soror succedant.

[2.] Mater per fratrem excluditur, et in successione frater cum sorore aequa sorte succedat.

[3.] Quod si frater defuerit, mater et filie, quante fuerint, aequales capiunt portiones, secundum speciem Pauli libro quarto: De intestatorum successione. Ad Senatusconsultum Tertullianum[5].

### Titulus XXIX. De[6] caballis, quibus os aut scindola ad cauda legata fuerit.

Si quis caballum ligando ei os aut scindola vel per pannum rubrum eum ita turbaverit, ut pereat, si factum suum non negaverit, simbla hoc satisfactione conponat; si negaverit et convictus fuerit, dupli secundum legem Aquiliam, qua inficiantes duplo tenentur[7].

1 const. est, ut si quis *Cuiac.* dare arras *A* 4. 5; dedit a. *Cuiac.* ‖ 2 sine — desponsatam *solus A* 2. tam alii *A* 4. 5; tum mulier alii se *Cuiac.* ‖ 3 sociare] impune possit *add. Cuiac.* ‖ 4 constitum *A* 2. arras puella *A* 2. acceperit *A* 2. ‖ 5 arrarum *om. A* 2. ammittat *A* 4. quod virum *A* 4. 5; et quod vicissim *Cuiac.* ‖ 6 hacceperat *A* 5. ‖ 7 *Extat hic titulus in A* 2. *C* 1 *(sub numero* III*)*, *C* 2 *(sub numero* XIII*) et pro parte in A* 1, *cuius partes abscisae vel deletae in tabula a Bluhme LL. III, p.* 583 *exhibita exacte indicatae sunt.* ‖ 8 quod — succedat *om. A* 2. ‖ 9 quod *om. C* 1. 2, *Cuiac.* sin et ipsi *C* 1; sed nec ipsi *C* 2; si nec ipsi *Cuiac.* defuerint] fuerint *C* 1. 2, *Cuiac.* ‖ 10 succedit *C* 1; succedat *C* 2. succedant *om. C* 1. 2, *Cuiac.* ‖ 11 successionem *C* 1. 2. sororem *C* 1. 2. ‖ 12 succedunt *A* 2. ‖ 13 defuerit] non fuerit *C* 1. 2, *Cuiac.* et filie] cum filii *C* 1. 2; cum filiabus *Cuiac.* quantitate *C* 1. 2. equalis *A* 2. capiunt] accipiunt *A* 2. ‖ 14 speciem] sententiam *C* 1. 2. lib. III *A* 2; lib. quartus *C* 2. successionibus *C* 1. 2, *Cuiac.* ‖ 15 Tertullianum *om. A* 2; Tertulliano *C* 1. 2. ‖ 16 *Extat hic titulus in A* 1. 2. 4. 5; *in A* 4 *sub numero* XXVII. *Rubr. et num. desunt A* 1. *In margine A* 5: Hic require, qui caballum alienum espaventaverit et pereat. Si quis cab. *pro* De cab. quibus, *Cuiac.* ossum *A* 4. 5, *Cuiac.* scandala (scandula *A* 5) ligaverit, *om.* fuerit, *A* 4. 5, *Cuiac.* ‖ 18 caballo *A* 4, *Cuiac.* legandu *A* 1; legandi *A* 2. ei *om. Cuiac.* ossum *A* 4. 5, *Cuiac.* scandalam *A* 4, *Cuiac.*; scindulam *A* 5. per *om. A* 4. rubruum *A* 4. ‖ 19 pereant *A* 2; pareat *A* 4. non *om. A* 2. simpli *A* 5, *Cuiac. b*; simplici *A* 4, *Cuiac. a.* hoc *om. Cuiac.* ‖ 20 duplam *A* 2; duplum *A* 4. 5. secondum *A* 1. Aquiliani *A* 2; Aquilea *A* 4; Aquilia *A* 5. quam inter *A* 4. 5. inficiantis *A* 4. 5; inefiantes *A* 2. duplum *A* 2. ‖ 21 tenetur *A* 4. 5.

1) *Cfr. Cod. Theod. III,* 5, *c.* 4 *(a.* 332.*), interpr.:* Si quis ... de puellae coniunctione definierit, debet .. intra biennium nuptias celebrare; quod si tarditate .. biennii excesserit, et alio viro se puella coniunxerit, absoluta erit a calumnia, vel ipsa vel quicunque suorum eam tradiderit *(const.:* quodsi, qui puellam desponderit, alteri eandem sociaverit ..). 2) *Cfr. Cod. Theod. III,* 2, *c.* 2 *(a.* 319.*) et interpr. h. c.; Cod. Iust. V,* 3, *c.* 2. 3) *Cfr. Lib. const. tit.* 53. *et supra tit.* 10. 4) *Cfr. Form. Turon.* 24; *Cart. Senon.* 31, *LL. Formul. p.* 148, *l.* 15; *p.* 199, *l.* 10 5) *Laudantur Pauli Sent. rec. IV, tit.* 8 *et* 9; *qui tamen prorsus alia atque hic legis nostrae titulus continent.* 6) *Cfr. Lib. const. tit.* 73 *sub eadem rubrica.* 7) *Cfr. supra tit.* 14, 8; *Gai Instit. III,* 216. 219; *D. XLVII,* 2, *l.* 50, 4.

## Titulus XXX. De[1] apparitoribus.

[1.] Ne quis omnino exequi praeceptionem praesumat, nisi per principes apparitorum officii probatoria ordinatus[2].

[2.] Et ab his, quos conveniunt, si ad praeceptionem domni regis de causis singulis, seu divisis, seu in unum consortes, qui pulsati fuerint, teneantur, non amplius ab executoribus, quam solidus in sportola requiratur[3].

[3.] Hii vero, qui conveniuntur, quos consortes habent, et in principio litis nominare debebunt, ut et ipsi conventi audientie tempore[4] deesse non possint[5].

[4.] Agrorum[6] vero consortes, si divisas in uno agro portiones habent, quod quicumque in agro ipso possidet, asses singulorum ei recensendus est, quia per uncias divisa possessio in singulorum portionibus assim facit.

[5.] Ipsi etiam apparitores agnoscant, quod eis a suscepto officio discedere non licebit, nisi vacationis beneficium a principe officii consequantur[7].

## Titulus XXXI. De[8] praescriptione temporum.

[1.] De praescriptione temporum constat legibus constitutum[9]: ut tricennalem constitutionem in hereditariis causis, in repetitione legatorum, in pecuniariis, id est

1 *Extat hic titulus in A* 1. 2. 4 (T. XXVIII). 5, *ubi legitur nota marg.:* Hic require de consortibus. *Rubrica et numerus desunt A* 1. apparatoribus *A* 2. || 2 perceptionem *A* 2; praeceptione *A* 4. 5. praesumpsit *A* 4. 5. per *om. A* 4. 5, *Cuiac.* principis *Cuiac.* apparat ... *A* 1; apparetorum *A* 2. || 3 probaturiam *A* 2; probaturia *A* 4. 5. ordenatus *A* 1. || 4 ad *om. Cuiac.* a *A* 4. praeceptione *A* 2. 4. 5, *Cuiac.* domni regis *om. A* 4. 5, *Cuiac.*; .. du reres *A* 1. || 5 divisis] de viris *A* 4. 5, *Cuiac. a*; de universis *Cuiac. b*; divisim *coniecit Barkow.* seu] et *A* 2. consortis *A* 2. 4. 5. qui *om. A* 4. 5, *Cuiac.* teneantur *om. A* 4, *Cuiac.*; incantur *A* 5. || 6 exsecutoribus *A* 2; executores *Cuiac.* solidum *A* 1, *Cuiac.*; solus *A* 5; soledus *A* 2. sportula *A* 5; sportulas requirant *Cuiac.* || 7 Hi *A* 4. quos] si quos *A* 2; si quis *A* 4. 5. consortis *A* 2. 4. et *om. A* 4. 5 lites *A* 1; lite *A* 5. nomena *A* 2; returnare *A* 5; returna *A* 4; denuntiare *Cuiac.* || 8 conventi *om. A* 4. 5. *Cuiac.* ad audientiae *A* 4. 5. esse *A* 5. || 9 Agrarum *A* 4. consortis *A* 2. 4. 5. divisas] divisa sint *A* 4; divisae sunt *Cuiac.* in *om. A* 4, *Cuiac.* uno] quacumque *A* 4. 5; quaecumque *Cuiac.* portionis *A* 2. 4. 5. habeant *A* 2; habint *A* 1. || 10 cuicumque *Cuiac.* agro suo possessio (sua portio *Cuiac.*), *om.* ipso — divisa, *A* 4. 5, *Cuiac.* possedit *A* 1. singulorum ei recensendus est] *sic A* 2; singu ... *A* 1; singulos esse censendos *ex coniect. Bluhme.* quia — portionibus *desunt A* 1. || 11 portionibus] possessionibus *A* 4; possionibus *A* 5; possessione *Cuiac.* assim facit *ex emend. Amad.*; assi (*deest A* 1) facti *A* 1. 2; a se facent *A* 5; esse facent *A* 4; esse fecerit *Cuiac.* || 12 apparatoris *A* 2; apparat ... *A* 1; apparatoribus *A* 4. 5. acnuscant *A* 5; ac cognuscant *A* 2. eis *om. A* 2. a] has *A* 4. officio discedere] conditio discendere *A* 2. || 13 vocatione *A* 1. benefitio *A* 2. consequatur *A* 2. 4. 5. || 14 *Extat hic titulus in A* 1 (*ubi numerus et rubrica desunt*), *A* 2. 4 (T. XXIX). 5. perscriptione *A* 2. 15 Id est (Id *Cuiac.*) *loca* De praescriptione temporum *A* 4. 5, *Cuiac.* inscriptione *A* 2; *A* 1 *h. l. laceratus.* tricinalem *A* 2; tricennale *A* 4. 5. || 16 constitutione *A* 2. 4. 5. causis] et *add. Cuiac., Bluhme.* repetitione] edicere petitione *A* 4. 5. ligatorum *A* 4. 5.

1) *Cfr. Lib. const. tit.* 76: De wittiscalcis; *Ed. Theoder.* 73: *infra tit.* 47. 2) *Cfr. Cod. Theod. VIII,* 7: De diversis officiis et apparitoribus et probatoriis eorum, *c.* 21 (*a.* 426., *a compilatoribus Legis Rom. Visig. non recepta*): Nemo aliter ad ... admittitur officium, nisi eum emissa ex sacris scriniis probatoria consecrarit; *Cod. Theod. VI,* 28, *c.* 1. 3) *Cfr. Cod. Iust. XII,* 21: De principibus agentum in rebus, *c.* 8 (*a.* 484.): ... Quotiens .. ipsi ... sive per se sive per procuratores conveniantur, non amplius quam unum solidum exsecutoribus sportularum nomine praebere compelli ...; *Cod. Iust. XII,* 19, *c.* 12, § 1; *I,* 3, *c.* 25, § 2; *c.* 32, § 5. 4) *Cfr. Lib. const. tit.* 19, 1; *infra tit.* 33, 2. 5) *Cfr. Cod. Iust. III,* 19, *c.* 2 (*a.* 331., *a compilatoribus Legis Rom. Visig. non recepta*): Si quis ... possidens immobilem rem litem ... sustineat, debet statim in iudicio dominum nominare, ut ... actoris intentiones excipiat. 6) *Ex fonte incognito.* 7) *Cfr. Cod. Theod. VIII,* 7, *c.* 16 (*a.* 385.); *Valent. III. Novell. tit.* 21, *c. un.,* § 1. 8) *Cfr. const. tit.* 79: De praescriptione temporum; *supra tit.* 8, 5; 9, 3; *infra tit.* 36, 9; 38, 2; 39, 3; 44. 1. 9) *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 34: De episcopali iudicio et de diversis negotiis *c. un.* (*a.* 452.). § 12, *interpr.*: Tricennalem .. legem ... iubet ... custodiri ..: quae vero actiones

cerografis, hoc est viventum cautionibus[1], de repertis fugitivis, adversus fiscum vel pro fisco, vel infirmando per inminutionem vel nota testium testamenti[2], custodiant iudicantes.

[2.] Relique vero cause in expressis metarum suarum terminis finiantur[3]; id est de inofficiosis testamentis, de inmodicis donationibus[4], hoc est, ubi Falcidiae filiis non reservantur[5], intra quinquennium debere et proponi et peragi de non numerata pecunia[6].

[3.] De servitutibus vero superiore titulo conprehensum, quid qualiter iudices debeant observare[7].

[4.] Si quis duas centesimas pro cautione sibi stipulari fecerit aut fieri pertulerit, etiam eius pecunie, quam praestetit, amissione multabitur, secundum legem Theudosiani: De usuris[8].

1 cyrograffis *A* 2; cyrographariis *A* 4; cirograppbariis *A* 5. hoc est] heres esse *A* 4. 5. cautionis *A* 4; caucionis *A* 5. de *om.* *A* 4. 5. fugivis *A* 2. fisco *A* 1. 2. || 2 vel pro fisco *om.* *A* 2; vel pecus quas (qua *A* 5) *A* 4. 5; vel respub. *Cuiac.* de infirmando (infirmanda *Cuiac.*), *om.* vel, *A* 2. 4. 5, *Cuiac.* per inminutionem] *sic* *A* 2; *in* *A* 1 *nihil nisi* ... tione; operarem minutionem *A* 4; opera rem municionem *A* 5; operum munitione *Cuiac.* nota] nuciam *A* 2; per notitiam *A* 4. 5, *Bluhme*; pro notitia *Cuiac.* testium *om.* *A* 5, *Cuiac.*; testirum *A* 4. testamentorum *A* 4. 5, *Cuiac.*; tes ... *A* 1. custodiat *A* 4. 5. || 3 iudicatis *A* 4. || 4 reliqui *A* 1. intra *A* 4. 5, *Cuiac.* expressu *A* 1; expressus *A* 2; expensas *A* 4. 5; expansos *Cuiac.* mitarum *A* 1. terminus (os) *A* 2. 4. 5, *Cuiac.* || 5 inofficiosi *A* 5. et inmodicis, *om.* de, *A* 4. 5, *Cuiac.* est *om.* *A* 1. Falcidia *A* 1. 4, *Cuiac.* || 6 servantur *A* 2; *h. l. laceratus* *A* 1. quinquennio *A* 1. debirit *A* 1; deberi *A* 2. 4; eas debere *Cuiac.* debere proponi, *om.* et, *A* 4. 5. et de *Cuiac.* de numerata (numera *A* 2), *om.* non, *A* 1. 2; domino (dño *A* 5) mirata *A* 4. 5. || 8 comp. est *Cuiac.* qui *A* 4. 5. qualiter *om.* *Cuiac.* || 10 sibi pro cautione stipulare *A* 2; sibi quemque (quem *Cuiac.*) stipulari, *om.* pro cautione, *A* 4. 5, *Cuiac.* || 11 eius *om.* *Cuiac.* quam *om.* *A* 4, *Cuiac.*; quem *A* 2. praestet *A* 5; praestitae *Cuiac.* ammissione *A* 4. Theod *A* 4; Teulud *A* 5.

perpetuae fuerunt; et ad tricennium revocatae sunt, placuit annecti, id est: hereditatis petitio, si tamen ab auctore, cui competebat, fuerit inchoata finalis actio, homicidii, furti, tutelae gestae, de fugitivis, de curialibus vel de collegiatis revocandis, empti venditi, locati et conducti, negotiorum gestorum, mandati, pro socio; *Valent. III. Novell. tit.* 26*:* De triginta annorum praescriptione omnibus causis opponenda, *c. un. (a.* 449*.), §* 4*:* De originariis et colonis, inquilinis ac servis utriusque sexus, peculiis atque agnationibus designati iuris id est: perpetui, patrimonialis, emphyteuticarii et rei publicae, post XXX annorum curticula nulla deinceps actio moveatur. 1) *Cfr. Cod. Theod. II,* 27 *c.* 1 *(a.* 421*.):* Super chirographis, mortuorum. ... Sed si viventis ... facta cautio ... Si inter praesentes utrosque viventes. .. 2) *Perperam coniecit Bluhme:* per capitis deminutionem. *Infirmatur testamentum 'per inminutionem', si necessaria quaedam praetermissa sunt in conficiendo testamento (cfr. Cod. Theod. IV,* 4, *c.* 3, *pr. et interpr.; Cod. Iust. VI,* 23, *c.* 28*), vel si post testamenti confectionem decennium profluxit (cfr. Cod. Theod. IV,* 4, *c.* 6*; Cod. Iust. VI,* 23, *c.* 27*); infirmatur testamentum 'nota testium', si inter testes rogatos intestabiles personae erant (cfr. Cod. Theod. VI,* 23, *c.* 21*; D.* XXVIII, 1, *l.* 26*). Fortasse legendum est* numerum *pro* nota, *cfr. Cod. Iust. VI,* 23, *c.* 21*; Valent. III. Novell. tit.* 20, *c.* 2, § 1*; infra tit.* 45, 2. 3) *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 34, *c. u.,* § 12*:* Ceterum alia intra expressa metarum suarum censemus spatia contineri. 4) *Cfr. Cod. Theod. II,* 19, *c.* 5*; II,* 20, *c.* 1. 5) *Cfr. supra tit.* 10, 3*; infra tit.* 45, 5. 7. 6) *Cfr. Cod. Hermog. tit.* 1*; Cod. Iust. IV,* 30, *c.* 14 *pr.* 7) *Cfr. supra tit.* 17, 2. 3. 8) *Constitutio laudata non extat, neque inter fragmenta Codicis Theod. tit. (II,* 33*):* De usuris, *neque in L. Rom. Visig.; cfr. Ed. Theoder.* 134*:* Amittat sortem debiti creditor, qui ultra legitimam centesimam crediderit a debitore poscendum. *Cod. Theod. II,* 33, *c.* 1. *(a.* 325*.):* .. Pro pecunia ultra singulas centesimas creditor vetatur accipere; *c.* 4 *(a.* 405*.), interpr.:* Senatores, qui pecuniam ad centesimam praestare voluerint, non amplius usurae nomine quam medietatem legitimae centesimae a debitoribus suis accipiant (*const.:* .. vel iure stipulari vel poscere ..), nec amplius ut caveant aut se cautione constringant ... forte cogantur: nam si ab eis amplius fuerit requisitum, sciant se senatores hoc quod commodaverint perdituros.

[5.] Intra annum criminalem questionem et proponi et debere finiri, secundum legem novellam[1] vel diversorum auctorum constitutiones, quae sunt per titulos superius indicatae[2].

Titulus XXXII. De[3] falsariis et falsis testibus.

[1.] Falsarios pro magnitudine criminis arbitrio iudicis aut multari aut deportari in exilio constitutum est[4].

[2.] Hoc etiam de illis, qui obiectam falsitatem probare non potuerint, observandum, secundum legem Theudosiani, quae de falsariis ad legem Corneliam data est[5].

Titulus XXXIII. De[6] interpellationibus et appellationibus.

[1.] Actorem[7] cuiuscumque negotii, id est petitorem, iudicem suum interpellare debere, nec eum, qui pulsandus est, longius trahere; et pulsatus in eius audientia respondeat, ad cuius sententiam convenitur; sic tamen, si in eius territuriis possessor esse cognoscitur. Quod si in eius territurio nihil possedit, tum demum a pulsati iudice audiantur[8].

[2.] Quod si audientie tempore[9] quaelibet pars appellans ad principem provocare deliberat, indicare iudices non praesumant.

[3.] Appellationis sane tempora haec sunt, ut pendente sententia quisque appel-

1 criminale *A* 4. 5. proponet deberit *A* 1; proponi et deberi *A* 2; proponi deberi (debere *A* 5) et *A* 4. 5. 2 auctorum] titulus *add.*, *rel. om.*, *A* 2. constitutionis qui *A* 4. 5. tetolus *A* 1; titulo *A* 4. 5. 3 indicata *A* 1. 4. 5. || 4 *Extat hic titulus in A* 1 *(sine numero et rubrica)*. 2. 4 (T. XXX). 5. || 5 Falsarius *A* 2. Falsarios — iudicis *om. A* 4. 5, *Cuiac.* . . . itudinem crimines *A* 1. || 7 Hoc] Heres *A* 4. 5. etiam] et *add. A* 2. obiecta *A* 2; obiectas *A* 4. falsitate *A* 2. probatis *A* 4. 5. || 8 qua *A* 4. 5. lege, *om.* ad, *A* 4. 5, *Cuiac.* Cornilliam *A* 1; Cornilia *A* 4. 5. || 9 *Extat hic titulus in A* 1 *(sine rubrica et numero)*, *A* 2. 4 (T. XXXI). 5. et *om. A* 2. appellationibus *om. A* 2; appellatione *A* 4, *Cuiac.* || 10 Auctorem *A* 2. 4; Autorem *A* 5. cuiusque *A* 4. 5. negucii *A* 5. iudicem *om. A* 4. 5; adversarium *Cuiac.* || 11 debire *A* 1. falsandus *A* 4. 5. trahire *A* 4; traire *A* 5. et *om. A* 2. in] de *A* 4. 5; sub *Cuiac.* || 12 sintentam *A* 1. sic] si *A* 2. si *om. A* 2. eius *om. A* 2. terreturiis *A* 2; territoriis *A* 4; territorio is *Cuiac.* 13 cognuscitur *A* 2. 5. Quod] Quam *A* 4. 5. nihil] non *A* 4. 5, *Cuiac.* possidet *A* 4, *Cuiac.* tum] etiam *A* 4. 5. dimum *A* 1. a *om. Cuiac.*; ad *A* 2. pulsat a *A* 4. 5. || 14 iudicem *Cuiac.* audiantur] auctor *A* 4; actor adeat *Cuiac.* || 15 tempus *A* 1. quamlibet *A* 4. 5. appellans *om. Cuiac.*; appellantur *A* 4; appellant *A* 5. a *A* 4. provocare] appellare *A* 1. || 16 iudecare *A* 1; a indicare *A* 4; abiudicare *Cuiac.* iudicis *A* 2; iudeces *A* 1. || 17 Appellationes sana *A* 1. ut *om. A* 4. 5, *Cuiac.* pen . . . tes *A* 1; pendentem *A* 2; petente *A* 4; prolata *Cuiac.* quisqui *A* 4. 5; quisquis *Cuiac.*

1) *Haec novella lex non servata est.* 2) *Indicatur Cod. Theod. IX, 36, rubr.:* Ut intra annum criminalis actio *(al. codd.:* quaestio; *sic etiam Cod. Iust. IX, 44, rubr.)* terminetur. *Cfr. Cod. Theod. IX, 36, c.* 1 *(a.* 385.), *interpr.:* . . Intra annum peragat propositam actionem; *c.* 2 *(a.* 409.), *interpr.:* . . Ut haec actio intra anni curriculum finiatur. 3) *Cfr. Lib. const. tit.* 80: De testibus falsa referentibus et calumniantibus. 4) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 19: Ad legem Corneliam de falso. *c.* 2 *(a.* 325., *a compilatoribus Legis Rom. Visig. non recepta)*: . . . Capitali post probationem supplicio, si id exigat magnitudo commissi, vel deportatione ei, qui falsum commiserit, imminente: *Pauli Sent. rec. V,* 25, 2. 5) *Cfr. Cod. Theod. IX,* 19, *c.* 4 *(a.* 376.): . . . Qui obiecta *(interpr.:* . . de obiectione falsitatis) non probaverit, sumat propositum . . . supplicium. 6) *Cfr. Lib. const. tit.* 81: De interpellationibus apud iudicem futuris; *Ed. Theoder.* 25. 55. 139. 7) *Cfr. Martiani Novell. tit.* 1: Neminem exhiberi de provincia ad comitatum nisi ad relationem iudicis, a quo fuerit appellatum, *c. un.* *(a.* 450.), *interpr.:* Si quis adversarium suum . . . pulsaverit, in provincia in qua consistit ille, qui pulsatur, suas exserat actiones, nec . . . longius ad iudicium pertrahendum; illi vero, qui pulsatus fuerit, . . . liceat appellare . .; actor rei forum sequatur *(const.* § 7: . . longinquis partibus trahi sed in locis apud competentem iudicem pulsari; . . cuius ex interpellatione . . .); *Cod. Theod. II,* 1, *c.* 4 *(a.* 364.) *et interpr. h. c.* 8) *Cfr. Pauli Sent. rec. V,* 32; *Sohm, Die fränkische Reichs- und Gerichtsverfassung* (1871). *p.* 297 *sqq.* 9) *Cfr. supra tit.* 30, 3.

lare voluerit, intra dies quinque per libellos, id est data petitione, appellat, contestans, se ad audientiam principis provocare[1].

[4.] Ceterum[2] praesentibus partibus secundum leges data et relecta sententia postea non poterit revocare.

[5.] Iudici quoque neque suam neque alienam sententiam liceat refragare, quia haec discussio soli principi reservatur[3]; quia legum est, litigia sententiis vel transactionibus terminata non posse iterum revocare[4].

## Titulus XXXIV. De[5] rebus agnitis.

[1.] Qui res proprias agnuscit, nec est qui eidem manus tollat[6] aut aliquid causationis opponat, res suas praesumendi habeat liberam potestatem.

[2.] Quas si postmodum male aut agnovisse aut praesumpsisse convincitur, res male praesumptas dupli satisfactione restituat.

## Titulus XXXV. De[7] vinditionibus.

[1.] De[8] vindendis et emendis contractibus hic ordo servandus est, ut quisque rem iuris sui[9] vindiderit, repetendi eam postea non habeat potestatem.

[2.] Vinditionem vero ex hoc maxime ius firmitatis accipere, si traditione celebrata possessio fuerit subsecuta: si vero post possessionem dierum aut mensium praecaria fuerit subsecuta, ut ille iterum rem videatur possidere, qui vindedit, documenti professio firmitatem praecariae possessionis obteneat[10].

1 lebellus *A* 1; libellus *A* 2. 4. 5. id *om.* *A* 4. 5. est *om.* *A* 1. 4. 5. per datam *A* 2. petitionem *A* 2; peditione *A* 1. appellet *Cuiac.*; appellit *A* 2. || 2 ad *om.* *A* 1. audientia *A* 1. 4. 5. principes *A* 4; princepis *A* 1. || 3 partibus *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* legis *A* 4. 5. relicta *A* 1; selicta *A* 2. sententiam *A* 1. 5. || 4 potest *Cuiac.* revocari *A* 4. 5; provocare *A* 2. || 5 Iudicii *A* 1. quoque suam, *om.* neque, *A* 2. sententia leceat *A* 1. refragari *A* 4. 5, *Cuiac.* || 6 soli] suli *A* 2. princepe *A* 1. quia — revocare *om.* *Cuiac. a.* est] et *A* 4. 5, *om.* *Cuiac. b.* letigia *A* 1. vel transactionibus] actionibus *A* 4; haccionibus *A* 5; ac pactionibus *Cuiac b.* || 7 iterum non posse (possunt *Cuiac. b.*) *A* 4. 5, *Cuiac.* revocari *A* 4. 5; terminari *Cuiac. b.* || 8 *Extat hic titulus in A* 1 *(sine numero et rubrica).* 2. 4. (T. XXXII) 5. *In margine A* 5: Hic require, qui res suas agnoscit. agnis *A* 4. || 9 Qui] Si *A* 4. 5; Si quis *Cuiac.* agnoscit *A* 4. nec] necesse *A* 1; et nec *A* 2. est qui eidem] est qui ei de *A* 2, *Bluhme*; eius, *rel. om.*, *A* 4, *Cuiac.*; ei qui *A* 5. manus] man . . *A* 1; mano *A* 2; manu *Bluhme.* tollat *om.* *A* 1. 4. 5, *Cuiac.* aliquas *A* 2. || 10 causationes *A* 1. 2; cautionis *A* 4. 5, *Cuiac.* ad res *A* 4. 5. habiat decit *A* 1. libera potestate *A* 4. 5. || 11 Quas] Qua *A* 4; Quod *Cuiac.* male aguovisset, *om.* aut, *A* 4. 5, *Cuiac.* praesumptis *A* 2. || 12 dublis *A* 2; dupla *A* 4. 5, *Cuiac.* || 13 *Extat hic titulus in A* 1 *(sine numero et rubrica; desunt etiam* §§ 5. 6.*).* 2. 4 (T. XXXIII). 5. *In margine A* 5: Hic require de vindiccionibus; *cfr. glossam titulo sequenti adscriptam.* vindictione *A* 4; vindiccionibus *A* 5; venditione *Cuiac.* || 14 In emendis et vindendis (vindendi *A* 5) *A* 2. 5; In emendi sed (et *Cuiac.*) vendendi *A* 4, *Cuiac.* est *om.* *A* 2. quisque] si quis *A* 2; qui *Cuiac.* || 15 rei iures, *om.* sui, *A* 1. repitendi *A* 5. nunquam *A* 2. habiat *A* 1; babeant *A* 5. facultatem *A* 4. 5, *Cuiac.* || 16 Vinditione *A* 2. maxime ius] maximae eius *A* 1. firmitates *A* 1. 2. || 17 si vero — subsecuta *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* || 18 illi *A* 2. iterum *om.* *A* 2. rem *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* possedere *A* 2. vindidit *A* 5. || 19 firmitate *A* 2; et firmitate *A* 1. praecari *A* 4. 5. obtineat *A* 4, *Cuiac*; opponat *A* 1.

1) *Cfr. Pauli Sent. rec. V*, 35, 1, *interpr.:* . . . Nec in . . . revocandis sententiis liberum habere arbitrium videantur, et tempora appellationis et poenae constitutae sunt: ut quicumque . . . appellare et ad alium iudicem provocare voluerit, intra quinque dies appellet; . . . dies quo accepit literas . . . 2) *Cfr. Cod. Theod. IV*, 17*:* De sententiis ex periculo recitandis, *c.* 2. 4. 5; *Const. extrav.* 2. 21, 11. 3) *Ex fonte incerto; perperam Bluhme ad Theod. II. Novell. tit.* 13 *remittit.* 4) *Cfr. Cod. Theod. II,* 9*:* De pactis et transactionibus, *c.* 1 (*a.* 319.)*:* Litigia sententiis vel transactionibus terminata non sinimus restaurari. 5) *Cfr. Lib. const. tit.* 83*:* De his, qui apud alios res suas agnoscunt, *unde hic titulus receptus est; Sohm, Process p.* 92. 6) *Cfr. Lib. const. tit.* 8, 2. 7) *Cfr. Lib. const. tit.* 84*:* De venditione terarum: *Const. extrar.* 11. 8) *Cfr. Cod. Theod. III,* 1*:* De contrahenda emptione *c.* 1. 4. 7. 9) *Cfr. Cod. Iust. IV*, 51, 2. 10) *Ex fonte incognito; cfr. Brunner, D. Rechtsgesch. I, p.* 201, *not.* 34.

[3.] Quod si quis male vindedisse fuerit adprobatus, empturi in duplum et meliorate rei teneatur obnoxius; fructus enim male fidei possessor post conventionem duplus, ante simblus ex lege praestabit[1], secundum legem Theudosiani[2] vel sententias Pauli[3].

[4.] Res vero, quae repetuntur, aut de quibus iam actio processit, aut de quibus litegatur, nec vindi nec donari possunt[4], nisi forte ut dominus aut procurator litis quicumque per mandatum fuerit institutus, [secundum legem Theudosiani: De cognitoribus et procuratoribus][5].

[5.] Sciendum etiam, quod facta qualiterlibet commutatio vicem obtenit emptionis[6].

[6.] Arra pro quibuscumque rebus a vindetore accepta ab eo qui emit, vinditionem perfectam esse: precium tamen postmodum emptor vinditori impleturus, si aut inter ipsos convenerit aut virorum bonorum estimatione consteterit, secundum speciem Pauli[7].

## Tit. XXXVI. De[8] tutillis minorum.

[1.] Tutores legitimi agnati sunt, id est per virilem sexum a paterna linea venientes[9], qui ad tutillam post quintum decimum* aetatis annum[10] vocantur; hoc est: fratres primum, patrui, fratres patruelis, patrui magni, hoc est avi paterni fratres, vel

*) quartum decimum *A* 4. 5, *Cuiac.*

1 male *om. Cuiac.*; vel *A* 4. 5. emptori *A* 4, *Cuiac.* et *om. A* 2, *Cuiac.* || 2 post conventione *A* 5; ante conventionem, *om.* post, *Cuiac.* duplus *om. A* 4. 5. *Cuiac.* || 3 ex *om. A* 2; a *A* 4; ad *A* 5. legebus *A* 2. praestavit *A* 1. 2. sententiam *A* 4 5. || 4 petuntur *A* 1. aut de quibus] aut quidam *A* 4; aut quidem *A* 5; ut si quaedam *Cuiac.* iam *solus A* 2. praecessit *A* 1. 4. aut de] ut de *A* 4. 5. *Cuiac.* || 5 vendi *A* 1. 4. donare *A* 2; dari *A* 4. forte aut *A* 1. 2. aut *om. A* 4. 5, *Cuiac.* procuratur lites *A* 1; provocatur litis *A* 4. || 6 quaecumque *A* 4. 5. || 7 secundum — procuratoribus *desunt A* 1; *in fine* § 5. *praebent A* 2. 4. 5; *monente Barkow huc transposita.* || 8 etiam] est *add. A* 5 *Cuiac.* factum id *A* 4. 5. et commutatio *A* 2. obtineat *A* 4. 5. || 9 Aras *A* 5; Arras *A* 4. per *A* 2. qualibet eum (qualibetcuma *A* 5) res *A* 4. 5, qualibet re *Cuiac.* ad vindetore *A* 5; a vindere *A* 4. accepta] suscepta *A* 4. 5, *Cuiac.* ab eo qui emit] ab eius quem hemit *A* 4; ab eius que emet *A* 5. vinditione *A* 2. || 10 profectum *A* 2; profectam *A* 4. ab emptore *Cuiac.* imptur vindituri *A* 2. impletur *A* 4. 5, *Cuiac.* si aut] de quo *Cuiac.* || 11 verborum *A* 4. 5. estimationem *A* 2. consliterit *A* 4. 5. especiem *A* 5; sententiam *Cuiac.* || 13 *Extat hic titulus in A* 2. 4 (T. XXXIV) 5. *et pro parte in A* 1 *(sine numero et rubrica); in A* 5 *hoc loco nota marginalis ad* § 4. *praecedentis tituli spectans legitur:* Hic require, qui res qui in contentione sunt non conparare. minorum *in contextum recepit A* 2. 14 Tutures *A* 1; Tutoris *A* 2. 4. 5. haeniti *A* 5. sexu *A* 4. lenea venientis *A* 4. || 15 quia, *om.* ad, *A* 1. 2. tutellam *A* 1. aetates *A* 1. 2. hoc est *om. A* 1; heredes est *A* 4. 5. || 16 fratres] fratris *A* 4. 5. patrui fratres *om. A* 4. 5, *Cuiac.* patruellis *A* 5. patrui magni *om. A* 1; patrui, *om.* magni, *Cuiac.* hoc] id *Cuiac.* avi *om. Cuiac.*; qui *A* 4. 5 paterni] patris *Cuiac.* fratris *A* 4. 5.

1) *Cfr. supra tit.* 8, 4. 2) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 18, *c.* 1 *(supra p.* 131, *not.* 5*).* 3) *Cfr. Pauli Sent. rec. II,* 17, 2. 3; *V,* 9, 2. 4) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 5*:* De litigiosis, *c. u. (a.* 311.*) et interpr. h. c.:* Res quae proposita actione repetitur, transferri .. nullis contractibus potest. 5) *Cfr. Cod. Theod. II,* 12*:* De cognitoribus, *c.* 1, *(a.* 363.*), interpr. — K. Zeumer monet haec: 'Auctor dicere vult, rem litigiosam non posse alienari nisi procuratori inde in rem suam instituto. Est enim mandati procuratori in rem suam instituendo dati formula: "dominum et procuratorem te instituo"; cfr. L. Rom. Vis. C. Theod. II,* 12, 1. 7*; Pauli Sent. II,* 2, 2. 3*; quibus locis interpretatio cum ipsis constitutionibus et sententiis conferenda est. Mandatum, per quod "dominus et procurator" instituitur in interpr. ad C. Theod. II,* 12, 1 *dicitur:* mandatum ad vicem donationis factum. *Eiusmodi mandata exstant: Carta ap. Marini, Papiri nr.* 86 *(= Spangenberg, Tabulae nr* 31, *p.* 184*); Form. Arv.* 2 *a, p.* 29*; Form. Tur.* 20, *p.* 146'. 6) *Cfr. Cod. Iust. IV,* 64, *c.* 2*:* Permutationem .. vicem emptionis obtinere; *Valent. III. Novell. tit.* 31 *(a.* 451.*),* § 5*:* Commutatione, quae instar obtinet emptionis. 7) *Liber deperditus; cfr. Pauli Sent. rec. II,* 17*; Gai Instit. III,* 139. 140. 8) *Cfr. Lib. const. tit.* 85. 59. 87. *Cfr. supra tit.* 22. 6; 26. 9) *Cfr. supra tit.* 10, 6. 9. 10) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 14, *c.* 1, *interpr.*

filii eorum, per virilem sexum, ut dictum est, venientes[1]: quibus omnino mater, si tutelam suscipere voluerit, licito et iure praeponitur[2].

[2.] Sciendum tamen, quod agnati*, sicut ad successionem, sic ad tutillam vocantur**[3].

[3.] Pupilli vero post impletum quartum decimum annum curatores sibi ipsi petere debebunt, puelle vero impleto duodecimo anno curatores sibi ipse petant, quia tutor usque ad illud tempus rationem administrare tutillae debet; qua ratione conpleta, pupillus sub curatore positus facultatem suam gubernare debebit[4].

[4.] Si vero mater tutorem filio intra annum non petat, et ad secundas nuptias transeat aut forte non transeat, successionem filii, qui intra pubertatem moritur, pro culpa non petiti tutoris amittit; quae agnatis, vel si hi defuerint, cognatis, qui ad successionem iure veniunt, adquiratur. Secundi vero mariti bona praeteritae tutille ratiociniis teneantur obnoxia, secundum legem novellam: De tutoribus pupillis nominandis[5].

[5.] Tutillae vero actionem ab exordio debeti curatoris usque ad XXX.*** pupilli aetatis annum, id est per annos XVI†, de his annis, quibus tutillam gessit, ad tutorem esse reddendam[6].

*) cognati *A* 5; cogniti *A* 4; cognatos *Cuiac.* **) non vocantur *A* 4. 5; non vocari *Cuiac.* ***) vicensimo *A* 2. †) annus XV *A* 2.

1 venientis *A* 4. omnibus *A* 4. 5; hominibus *A* 2. mater] maternis *A* 5. si *om.* *A* 2. || 2 tutilla *A* 2. licitum et, *om.* iure, *A* 1. et *om.* *Cuiac.* proponitur *A* 4. 5; praeponetur *Cuiac.* || 3 quod] est *Cuiac.*; quae *A* 4. 5. || 5 post] per *A* 4. 5 curatoris *A* 2. 4. 5. sibi] sive *A* 4. 5. || 6 petere] patere *A* 4; pertineri *A* 5. debebunt *ultimum est verbum cod.* *A* 1. puelle] pupillae *A* 4. 5, *Cuiac.* impletum duodecimum annum *A* 2. curatores *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* sibi ipsi *A* 4. 5. || 7 illum *A* 4. rationem administrare *ex emend.* *Cuiac.*; ratione administrat *A* 2. 5; ratione administrant *A* 4. tutillae debet] et ut ille debit *A* 2. || 8 sub] per *A* 4. 5, *Cuiac.* positus *om.* *Cuiac.* per facultatem *A* 4. || 9 tutore *A* 5. filium *A* 4. 5. non *om.* *A* 4. 5. || 10 successione *A* 2. filii sui, *om.* qui, *A* 4. 5; filii si, *om.* qui, *Cuiac.* pubertate *A* 4. 5. moriatur *Cuiac.* || 11 culpa petito, *om.* non, *A* 4. 5. admittat *A* 4; admitti ad *A* 5; amittat *Cuiac.* quae] qui *A* 4. 5; et *Cuiac.* agnitis *A* 5. si id fuerint *A* 5 || 12 successione *A* 2. iuris *A* 4. 5, *Cuiac.* adquiratur] deferantur *Cuiac.* Secundum *A* 2. || 13 teneatur *A* 2. 4. 5. obnoxius *A* 2. || 14 Tutilla *A* 2. actione *A* 2. 4, *Cuiac.*; haccionem *A* 5; rationem *ex coniect. Bluhme.* debiti *A* 4. 5; dati *sive* dativi *coniecit Bluhme;* petiti *Cuiac.* pupilli *om.* *Cuiac.*; pupille *A* 5. || 15 aetates *A* 2. de his *om.* *Cuiac.* annis *om.* *A* 2, *Cuiac.* quibus] qui *Cuiac.* gesserunt *A* 4, *Cuiac.* ad] = *adversus*; *om.* *A* 4, *Cuiac.*; a *A* 2, *Bluhme* tutore *A* 5, *Bluhme*; ratiore *A* 4; rationem *Cuiac.* || 16 esse *om.* *Cuiac.*; est *A* 4. 5. reddendum *A* 4. 5; reddere coguntur *Cuiac.*

1) *Cfr. Gai I,* 155. 156*:* Agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi *(L. Rom. Visig. Gai Epit. I,* 7*:* Tutores .. legitimi sunt*);* sunt autem agnati per virilis sexus personas .. iuncti .. veluti: frater .. patruus et patrui filius et nepos ex eo. 2) *Cfr. Libr. const. tit* 85, 1; *Cod. Theod. III,* 17*:* De tutoribus et curatoribus creandis, *c.* 4 *(a.* 390.*), interpr.:* Mulieres *(const.* Matres*)* .. si ipsae voluerint tutelam suscipere filiorum; *L. Visig. IV,* 3, 3. 3) *Cfr. Gai Instit. I,* 165*:* Lex .. agnatos, quos ad hereditatem vocavit, eosdem et tutores iusserat; *L. Rom. Visig. Gai Epit. I,* 7, 1; *supra tit.* 10. 28. 4) *Ex fonte deperdito; cfr. L. Rom. Visig. Gai Epit. I,* 8; *Cod. Iust. V,* 31, *c.* 6. 5) *Cfr. Theod. II. Novell. tit.* 11*:* De tutoribus, *c. u. (a.* 439.*):* Sciant ... qui ad successionem vocantur pupilli mortui, si defuncto eius patre tutorem ei ... non petierint intra annum, omnem eis ... successionem eius, si impubes moritur, denegandam; idemque observari volumus, et si mater ... ad secundas ... adspiraverit nuptias ... ; quod si ... secundo se marito crediderit copulandam, mariti quoque eius praeteritae tutelae ratiociniis bona iure pignoris tenebuntur obnoxia; *interpr. h. c.:* Si mater .. ad alias nuptias ... transierit, ... non solum eius bona ... filiis teneantur obnoxia, verum etiam secundi mariti, ... donec omne debitum, quod ratio tutelae invenerit, suppleatur ... Si filio impuberi, id est infra annum quartum decimum, hae personae, quae ei defuncto possunt ... succedere, si non ... petierint tutorem, ... ab eius successione habeantur extranei, illis ... profutura successione, qui ... defuncto cognationis gradu inveniuntur esse propinqui. 6) *Cfr. Lib. const. tit.* 87, 2*; Cod. Theod. II,* 16, *c.* 2*; Valent. III. Novell. tit.* 34, § 13*; Cod. Iust. V,* 74, *c.* 3.

[6.] Tutores etiam, si legitimi inveniuntur, taliter excusantur: hoc est, si quattuor masculos filios habeat[1], si morbo perpeti et insanabili teneatur ac si furiosus aut mente insanus agnuscitur[2]: aetatis etiam sexaginariae ab his oneribus excusantur[3]. Tres quoque tutillae sic liberant, ut [ad] quartam, etiam si evenerit, non vocetur[4].

[7.] Praeterea lapsis et circumscriptis pupillis integri restitutio subvenit, ut de nominatis rebus petita integri restitutione, quae male aut circumscripturie in praeiudicium suum acta sunt, vacuentur[5].

[8.] Quae restitutio ita futura est, ut impleto vicinsimo quinto anno, cum vicinsimo sexto aetatis anno ingreditur, evocatis ante defensorem[6] testibus, qui aetatem eius noverint, annos suos professione[7] aut relationibus testium probet, ibique profiteatur, adversum quas causas vel quas personas integri restitutionis petat auxilium. Quod si quemquam praetermiserit, ut eum in restitutionis prosecutione non nominet, ei contra illum, quem non nominaverit, actio non patebit[8].

[9.] Quae restitutio usque ad finem anni vicensimi octavi concessa est[9]; post quos annos minoribus ad agendum quinquennii beneficium principale constat adiectum, secundum legem novellam[10].

## Titulus XXXVII. De[11] nuptiis legitimis sive naturalibus filiis.

[1.] Nuptiae legitimae contrahuntur, si conventu parentum aut ingenuorum virorum intercurrente nuptiali donatione legitime celebrentur.

[2.] Quod si pares fuerint honestate persone, consensus perficit nuptias; sic

1 tutoris *A* 2. 4. 5. qualiter *A* 4. 5, *om. Cuiac.* excurantur *A* 2. hoc est *om. Cuiac.*; hac res est *A* 4. 5. || 2 masculus *A* 2. 4. 5. filius *A* 2. 5. habeant *Cuiac.* perpeti] perpetuo *Cuiac. u.* insanabili] exsaciabili *A* 4; insatiabili *A* 5; sontico *Cuiac.* teneantur *Cuiac.* ac] haeres *A* 4. 5; ut *Cuiac.* curiosus *A* 4; furiosi *Cuiac.* || 3 mente in mente *A* 4. insani *Cuiac.* agnoscitur *A* 4; agnoscantur *Cuiac.* aetates *A* 2. beneficio sexagenarii *Cuiac.*; exaginare *A* 4; exagenarie *A* 5. ab honoribus, *om.* his, *A* 2. || 4 ad *suppl. Cuiac.* vocentur *Cuiac.* || 5 Propterea *A* 4. subvenit *om. A* 4. 5; datur *Cuiac.* de *om. A* 4. 5, *Cuiac.* || 6 in integrae *A* 2. restitutionem *A* 5. quae male] quem aliqua male *A* 5; quam male quem male *A* 4. aut] ad *A* 5; vel *A* 4; ac *Cuiac.* || 8 anno *om. A* 4. 5, *Cuiac.* et cum *A* 4, *Cuiac.* || 9 aetatis *om. A* 4. 5; aetates *A* 2. annus *A* 2; annum *Cuiac.* evocatus *A* 4, *Cuiac.* || 10 noverunt *A* 4. annus suus *A* 2; annus (annos *A* 4) sepius *A* 4. 5; annos suos prius *Cuiac.* perfessionem *A* 2. probet *ex emend.*; probit *A* 2; proibit *A* 4; proibet *A* 5. quae profiteantur *A* 4. || 11 in integri *A* 2. restitutione *A* 4. 5; restitutionem *Cuiac.* petat — prosecutione *om. A* 4. 5, *Cuiac.* || 12 non *om. Cuiac.* nomenit *A* 2. || 13 eique *A* 4, *Cuiac.* patuit *A* 2. || 14 annorum *Cuiac.* annos (annus *A* 5) XXVIII concessam esse pro quos *A* 4. 5. || 15 annus *A* 2. 5. ad *om. A* 4. 5. quinquennium *A* 2. 4, *Cuiac.* beneficio *Cuiac.* principalitate deiectum, *om.* constat, *A* 4. 5; principali delatum est, *om.* constat, *Cuiac.* || 17 *Extat hic titulus in A* 2. 4 (T. XXXV). 5. De filiis legitimis sive naturalibus, *om.* nuptiis, *A* 4, *Cuiac.* || 18 Filius *praemittit A* 2. conventu *ex emend. Cuiac.*, conventum *A* 2. 4. 5. virorum *om. A* 2. || 19 intercurrentum *A* 2; intercorrenti *A* 5; intercurrenti *A* 4; interveniente *Cuiac.* nuptialis donationis *A* 2. celebrantur *Cuiac.* || 20 pares *emendavit Boretius*; pars *A* 2; parentes *A* 4, *Cuiac.*; parentis *A* 5. fuerint] defuerint *A* 4. 5, *Cuiac.* honeste *A* 4. 5; honestatem *A* 2; honestarum *Cuiac.* personarum *Cuiac.* consinsus *A* 2; consensu *A* 4. 5. perfici *A* 2. 5. si, *om.* ut, *Cuiac.*

1) *Cfr. Cod. Iust. V*, 66, *c.* 1 *(a.* 203.*)*; *Fragm. Iuris Rom. Vatic.* 191. 192. 247; *D.* XXVII, 1, *l.* 2, 7. 2) *Fragm. Iuris Rom. Vatic.* 129. 238; *Cod. Iust. V*, 68. 3) *Cod. Iust. V*, 67; *D. XXVII*, 1, *l.* 2, *pr.* 4) *Fragm. Iuris Rom. Vatic.* 125. 128. 5) *Cfr. D. IV*, 1, *l.* 1; *IV*, 4, *l.* 24, 1. 6) *Cfr. supra tit.* 22, 4. 7) *De natali professione tabulis publicis inserta, cfr. Cod. Iust. II*, 42, *c.* 1. 3; *II*, 44. *c.* 2; *IV*, 21, *c.* 6; *VII*, 16, *c.* 15. 8) *Cfr. Cod. Iust. II*, 43, 1. 3. 9) *Cfr. Cod. Theod. II*, 16: De integri restitutione, *c.* 2 *(a.* 329.*)*, *interpr.*: Iustum videtur, ut post *(const. add.:* completum*)* XXV. annum, ubi XXVI. annus fuerit ingressus, deposita apud iudicem contestatione petat integra . . . restitui; . . usque ad XXVIII. annum . . esse concessum . . 10) *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 34 *(a.* 452.*)*, § 13; *cfr. interpr. et Epit. Aegid.*; *Ed. Theoder.* 12. 11) *Cfr. Cod. Theod. III*, 7 *rubr.*: De nuptiis; *IV*, 6, *rubr.*: De naturalibus filiis et matribus eorum.

tamen, ut nuptialis donatio sollenniter celebretur; aliter filii exinde nati legitimorum locum obtinere non poterint[1], et fit in hac hereditate successioni locus his, qui ab intestato per agnationem, ac si agnatio defuerit, per cognationem forte succedunt[2].

[3.] Naturales sane, si ex ancilla nati fuerint et non manumittuntur a domino, inter hereditaria mancipia conputantur[3].

[4.] Quod si aut de ingenua fuerint naturales aut de liberta aut certe libertina, ultra sescunciam matri cum naturalibus filiis dari amplius non licebit, hac ratione, ut donatio nuptialis in hereditatis subputatione non veniat; sed de eo, quod supra donationem nuptialem fuerit, inde sescuncia deputata naturalibus iure debetur. Quod si aliquid ultra aut per donationem aut per testamentum aut per suppositam quamcumque personam illis fuerit derelictum, ab herede legitimo legibus revocetur[4], secundum legem Theudosiani, quae de naturalibus filiis et matribus eorum lata est[5].

[5.] Inter ingenuum vero et ancillam, sive servum et ingenuam, sicut consensus contubernia facere possunt, ita nuptiae non vocantur[6], et qui ex his nati fuerint, deteriorem lineam secuti dominis adquiruntur[7].

1 solempneter *A* 2. aliter] quas nuptias *A* 4. 5: alioquin *Cuiac.* inde *A* 4. 5, *Cuiac.* || 2 obtineri *A* 2. potuerint *A* 4. 5. fiat *A* 2; erit *Cuiac.* hac *om. A* 4. 5, *Cuiac.* successioni *ex emend. Cuiac.*; successione *A* 2. 4. 5. qui] quem *A* 4. 5. ab intestatu *A* 2. || 3 agnatione *A* 4; hacnitione *A* 5. ac si — cognationem *om. A* 2. ac] vel *Cuiac.* agnitio *A* 4. per cognatione *A* 4. 5. || 4 Naturalis *A* 2. 4. 5. || 6 Quod] Que *A* 4. 5. de *om. A* 4. 5; ex *Cuiac.* ingenuam *A* 4. 5. naturalis *A* 2. 5. de] ex *Cuiac.* libertina] *sic Cuiac.*; liberti *codd.* || 7 ultra sescunciam *ex emendat. Boretii, cfr. p. 155, l. 25;* ultra excuncia *A* 2; ūltransconcia *A* 5; ul .. uncia *A* 4; ultra tres uncias *Cuiac.* dare *A* 4. || 8 nuptiales *A* 2. hereditates *A* 2. 4. subpotatione *A* 2; suppotationis *A* 4; subputationis *A* 5; supputationem *Cuiac.* de eo] ea *Cuiac.* quod] quae *A* 4, *Cuiac.* supra *om. Cuiac.* donatione nuptiali *A* 4, *Cuiac.*; donacionem nuptialis *A* 5. || 9 fuerint *Cuiac.* inde sescuncia] inde excuncia *A* 2; indiscuntia *A* 4; indiscuncia *A* 5; supra tres uncias *Cuiac.* depotata *A* 2. 4. debitur *A* 4; debebitur *A* 5; debeantur *Cuiac.* Quod] Quae *A* 4. || 10 donatione *A* 5. hac testamento, *om.* aut per, *A* 4. 5. aut suppositam, *om.* per, *A* 2. quaccumque *A* 4; quemcumque *A* 5. || 11 illi *A* 4. 5. fuerint derelicta *Cuiac.* revocetur *om. A* 2. || 12 quae *om. Cuiac.* est *om. A* 4. 5, *Cuiac.* latam *Cuiac.* || 13 Inter ingenuum — ingenuam] S i c o l l i g a t u s (Si inter collegiatum *Cuiac.*) s i v e s e r v u m e t i n t e r *(om. Cuiac.)* i n g e n u a m *A* 4. 5, *Cuiac.* sive] si *A* 2. sicut *om. Cuiac.* consensu *A* 4; *Cuiac. b*; consensum *A* 5. || 14 contubernii *A* 4. 5; contubernium initum *Cuiac.* facere] fuerit *Cuiac.* possunt *om. Cuiac.*; poterit *A* 4. ita *om. Cuiac.* his] ipsis *A* 4. 5. *Cuiac.*

1) *Cfr. Cod. Theod. III, 7, c. 3 (a. 428.):* Si donationum ante nuptias vel dotis instrumenta defuerint .. aliaque nuptiarum celeberitas omittatur *(interpr.:* dos celebrari non possit*)*, nullus aestimet, ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem vel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferri, si inter pares honestate personas ... fiat consortium, quod ipsorum consensu atque amicorum fide firmatur *(interpr.:* sufficiet .. consensus .. et filii legitimi probabuntur*)*. 2) *Cfr. supra tit.* 10. 28. 3) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 6, *c.* 7, *a compilatoribus Legis Rom. Visig. non recepta.* 4) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 6, *c.* 3 *(a.* 336.*), a compilatoribus Legis Rom. Visig. non recepta:* Si ex ancilla .. vel liberta vel libertae filia ... susceptos filios ..: quicquid talibus liberis pater donaverit, .. totum retractum legitimae soboli reddatur ... Sive itaque per ipsum donatum est .... vel per alium sive per suppositam personam .... statim retractum reddatur. 5) *Inter fragmenta Codicis Theod. IV,* 6 *constitutio laudata non extat; ad eam tamen Theod. II. Novell. tit.* 22, *c.* 1 *(a.* 443.*), interpr. his verbis delegat:* Si quis habuerit legitimos filios et naturales, id lex ista constituit, ut id observetur quod est in Theodosiani corpore constitutum, hoc est: ut extantibus legitimis filiis octavam hereditatis naturalibus vel eorum matribus pater si voluerit derelinquat. *Haec constitutio postea (sed non ut Bluhme perperam putat constitutione a.* 428, *Cod. Theod. IV,* 6, *c.* 8*) abolita esse videtur; cfr. Cod. Iust. V,* 27, *c.* 2*; Cod. Theod. IV,* 6, *c.* 4*; Fragm. Visig. (Gaudenzi)* 9. *Cfr. Gaudenzi l. c. p.* 29. 164*; Schulin l. c. p.* 238. 6) *Cfr. Pauli Sent. rec. II,* 19, 6*:* De nuptiis inter servos et liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium potest. 7) *Est regula iuris Germanici; cfr. Cod. Theod. IV,* 8, *c.* 7 *(a.* 331.*), interpr.:* .. Si quis in libertate positus ancillam sibi copulaverit in coniugium, si filii ex ipsis natis fuerint origo

[6.] Sciendum etiam secundum legem novellam: Quisquis ingenuus colone aut ancille, quaeque ingenua servo aut colono se iunxerit, salva ingenuitate discedendi licentiam non habere, secundum legem novellam sub titulo: De advenis[1].

## Titulus XXXVIII. De[2] pactis et cessionibus* haec forma servanda est.

[1.] Si quis maior aetate paciscitur, conditionibus pacti maneat obligatus: si tamen aut potestatis suae est, hoc est filius familias[3] non est, aut nullo metu aut imperio ad pacta venire conpellitur, sed libera voluntate pactum inisse cognuscitur. Quod si placitorum ordinem adtemptet excedere aut nollit implere, ad solutionem poenae, manente pactum, cum emolumenti amissione tenendus est et infamie maculam sustenebit, secundum legem Theudosiani libro secundo sub titulo: De pactis et transactionibus[4].

[2.] Sciendum tamen, quod si quis se vi et metu coactum ad pacta venisse causetur, intra annum probaturus huiusmodi et moveat et peragat actionem[5]; quo tempore praeterito nullam sibi neque de vi neque de metu suppetere noverit actionem, secundum constitutionem Gregoriani[6].

[3.] De successione viventum, nec de sua nec de aliena, quemquam pacisci posse, nec huiusmodi scripturam nomen pacti legibus vindicare, secundum legem Gregoriani et Hermogeniani[7].

*) transactionibus *A* 4.5, *Cuiac.*

1 Si quis *Cuiac.* colonam ancillam, *om.* aut, *A* 4.5; colonae ancillaeve *Cuiac.* || 2 quaeque] quae *A* 4; aut *Cuiac.* ingenuam *A* 5. servum *A* 2. colonove, *om.* aut, *Cuiac.* || 3 licentia *A* 4. habebit *A* 4.5. novella de advenis, *om.* sub titulo, *A* 2. || 4 *Extat hic titulus in A* 2.4 (T. XXXVI). 5. hec fura serada, *om.* est, *A* 2; haec — est *ad contextum sumpsit Cuiac.* || 5 De pactis haec . . est *praemittit Cuiac.* maiore *A* 4.5. pasciscitur *A* 2. || 6 hoc] haeres *A* 4.5. metuam imperio, *om.* aut, *A* 4.5. || 7 pacta] peccata *A* 4. venire *om.* *A* 2. conpelletur *A* 2. sed *om.* *Cuiac.* libera — cognuscitur *om.* *A* 4.5, *Cuiac.* || 8 Quod] Que *A* 4.5. placiturum *A* 5. ordinationem *A* 4.5, *Cuiac.* adtemptet] aut timptit *A* 2; adtemptit *A* 4.5. ad solutione *A* 2.4. poenae *om.* *A* 4.5. || 9 manentem *A* 5; contentae *Cuiac.* pacto *Cuiac.* cum] dum *A* 4.5. tinendus *A* 5. et *om.* *A* 2 || 10 libro *om.* *Cuiac.* secundo *om.* *A* 4, *Cuiac.* transactionibus] cessionibus *A* 2. || 11 quod] quam *A* 4.5. si quisquam *Cuiac.* se *om.* *A* 5. vi et *om.* *Cuiac.*; viae (seuie *A* 5), *om.* et, *A* 4.5. metum *A* 5. coactus *A* 4; quohactus *A* 5. || 12 causatur *A* 2. huius *A* 2; huiusdem *A* 5. || 13 sibi neque] denique *A* 5, *Cuiac. b*; sibi divinus *A* 4; sibi, *om.* de vi, *Cuiac. a.* neque] deque *Cuiac.* suppetere] debet *A* 4.5. 15 De *om.* *A* 2. viventium *Cuiac.* nec de — quemquam] sua vel aliena neminem *Cuiac.* qq *A* 5. posset *A* 2. || 16 ne uiusmodi *A* 5. scriptura *A* 2. vindicari *A* 2. || 17 Ermogeniani *A* 5.

matrem sequatur; simili modo si liberta servum duxerit maritum, agnatio servum sequatur, quia ad inferiorem personam vadit origo; *Epit. L. Rom. Visig. Cod. Theod. XIV*, 1 *in Cod. Paris.* 10 743, *ed. Haenel p.* 242, *col.* 3; *Schroeder l. c. p.* 294. 446; *Koehne, Geschlechtsverbindungen der Unfreien in Gierke 'Untersuchungen z. Deutsch. Rechtsgesch.' XXII, p.* 21 *sqq.* 1) *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 30 *(a.* 451.*)*, §§ 5. 6, *interpr.*: Advenae ingenui, qui se colonae iungi voluerint alienae, .. gestis profiteantur, se de domo domini colonae ... nulla ratione discedere, et ingenuitate manente, nullam habeat, licentiam evagandi: *(const.*: salva ingenuitate licentiam non habeat recedendi*)*; ingenua itemque mulier si contubernium coloni elegerit alieni ... *(const.*: pari lege mulieres ingenuas iubeo detineri. a quibus coniunctio appetita est . . servorum vel colonorum*)*; *Ed. Theoder.* 64. 2) *Cfr. Cod. Theod. II*, 9, *rubr.*: De pactis et transactionibus. 3) *Cfr. supr. tit.* 14, 4. 4) *Cfr. Cod. Theod. II*, 9, *c.* 3 *(a.* 395.*)*: Si quis maior annis adversum pacta ... nullo cogentis imperio, sed libero arbitrio et voluntate confecta *(interpr.*: fecisse dignoscitur ..*)* putaverit esse veniendum, .. non implendo ..., non solum inuratur infamia, verum etiam actione privatus, restituta poena quae pactis probatur inserta *(interpr.*: poenam, quam in pacto constituit, cogetur exsolvere*)*, earum rerum et proprietate careat, et emolumento ... 5) *Cfr. supra tit.* 31, 2. 6) *Constitutio laudata non extat inter Fragm. Codicis Gregor., cfr. Haenel in edit. col.* 4; *cfr. Cod. Iust. II*, 19, *c.* 4 *(a.* 239.*)*. 7) *Lex laudata non extat, inter Fragm. neque Cod. Hermog. neque Cod. Gregor., cfr. Haenel in edit. col.* 4. 69; *cfr. Cod. Iust. VIII*, 38, *c.* 4 *(a.* 293.*)*; *V*. 14. *c.* 5 *(a.* 290.*)*.

[4.] Cessionis vero ita firmitatem subsistere, si cuius rei per evidentem professionem voluntaria et evidens cessio teneatur, hoc est: ut cessionis nomine scriptura cuiuslibet rei cedentis voluntaria professione et subscriptione firmetur. Quod si de vi et metu is qui cessit queri voluerit, intra annum similiter institutam peragat actionem, secundum Theudosiani leges libro IV. sub titulo: Qui lege Iulia bonis cedere possunt[1].

## Titulus XXXIX. De[2] terminis transgressis et evulsis.

[1.] Quicumque terminos aut limites aut arbores terminales, quae decusas[3] accipiunt, scelerata praesumptione evellere aut abscidere et signa inpressa eradere forte temptaverit, convinctus in eodem loco, ubi termini fuerunt, vite terminum sub incendio sortiatur[4].

[2.] Si novos quicumque terminos occulte posuerit, poena falsarii teneatur, secundum sententiam Pauli[5].

[3.] Si vero terminis, limitibus arboribusque transgressis vicini agri iura pervadendo timerasse convincitur, si intra XXX annos quicumque pulsantes existunt, et convincerint sibi fuisse pervasum, a convictis duplum terre spatium, quod pervaserant, cum fructus solutione restituat[ur][6]; hoc secundum legem novellam[7].

1 firmitatem *ex emend. Cuiac.*; firmitatis *A* 2; firmitate *A* 4. 5. si cuius — est: ut *om. Cuiac. a.* cui *A* 4; eius *Cuiac. b*; cuiusque *emend. Bluhme.* ita per *A* 4. 5, *Cuiac. b.* praevidente, *om.* per, *A* 2. professione *A* 2. 4; posessione *A* 5. ‖ 2 voluntariae *A* 2. tineatur *A* 5. hoc] haeres *A* 4. 5. ut cessionis] ut successionis *A* 4; successionis, *om.* ut, *A* 5; si cessionis *Cuiac.* scripturarum *A* 2 ‖ 3 cuiuslibet] cuius *A* 2 cedentis] edentis *A* 4. 5. voluntarie *A* 2. et subscriptione *om. A* 4. 5, *Cuiac.* firmitur *A* 2; firmatur *A* 4. 5. Quod] Quam *A* 4. 5. ‖ 4 vi] vię *A* 4; vie *A* 5. instituat *A* 4. 5; instituat et *Cuiac.* actione *A* 4. 5. ‖ 5 Teudosiones leges sub titulum, *om.* libro IV, *A* 2. sub *om. Cuiac.* legis *A* 2; legem *A* 4. 5. Iuliam *A* 2. 4. 5. bonis *om. A* 4. 5, *Cuiac.* edere *A* 4. 5. ‖ 7 *Extat hic titulus in A* 2. 4 (T. XXXVII). 5. evolsis *A* 5. ‖ 8 terminus *A* 2. 4. 5. limitis *A* 5. arboris *A* 2. terminalis *A* 2. 5. decusas] decausas *A* 2; decus has *A* 5; (decu)has *A* 4; decoreas *Cuiac. a.* ‖ 9 celebrata *A* 4. 5, *Cuiac.* evellere aut] aevellite *A* 4; evellites *A* 5; evellere, *om.* aut, *Cuiac.* abscedere *A* 2; abscindere *Cuiac.* ingressa *A* 4. 5. eradicare *A* 4. 5, *Cuiac.* ‖ 10 forte *om. A* 4. 5, *Cuiac.* in *om. A* 4. 5, *Cuiac.* termini] testimonia *A* 4. 5, *Cuiac., Bluhme* ‖ 11 sorciatur *A* 5; sociatur *A* 2. ‖ 12 novus *A* 2. 5. quicumque *om. Cuiac.* terminus *A* 2. 4. 5. posuerint *A* 2. teneatur *om. A* 4. 5. ‖ 13 sentencia *A* 5. ‖ 14 arboribus *A* 2. pervasione *Cuiac.* ‖ 15 timerasse *om. Cuiac.*; terminasse *A* 4. 5. convincit *A* 5. annus *A* 2. 5. pulsatus *A* 4, *Cuiac.*; pulsantis *A* 5. exsistunt *A* 2; existat *Cuiac.* et convincerint — convictis *om. Cuiac.* ‖ 16 a convictis] *sic A* 2; convictis *A* 4. 5; convictus *ex coniect. Bluhme.* terra *A* 5. quod] quae *A* 4. 5; quam *Cuiac.* pervaserat *A* 4. 5, *Cuiac.* ‖ 17 cum fructu *A* 2; confruo *A* 5; confructo *A* 4. restituatur *ex emend.*; restituant *A* 2; restituat *A* 4. 5, *Cuiac., Bluhme.* et hoc *A* 4. 5, *Cuiac.*

1) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 20: Qui bonis ex lege Iulia cedere possunt c. 3 *(a.* 386.*), interpr.:* Quaecumque aliquis alteri cesserit, profiteatur, se tantum rem cessisse vel caussam, hoc est: aut gestis aut scriptura aut testibus, et sola voluntatis illius professio pro omni firmitate sufficiat. 2) *Cfr. Lib. const. tit.* 55, 5; *Ed. Theoder.* 104. 3) *Signa terminalia arboribus incisa 'decuriae' appellata sunt; cfr. L. Baiuw.* 12, 4; *L. Visig. VIII,* 6, 1; *X,* 3, 3; *Bluhme, Lachmann, Rudorff, Schriften der römischen Feldmesser II, p.* 268; *Grimm, R.-A. p.* 544. 596; *Ducange s. vv. crux, decuria.* 4) *Tam Romani quam Germanici iuris poenae mitiores sunt; cfr. Lib. const. tit.* 55, 3; *Pauli Sent. rec. V,* 22, 2; *D. XLVII,* 21. 5) *Sententia laudata non extat; cfr. Pauli Sent. rec. V,* 25, *rubr.:* Ad Legem Corneliam testamentariam; *Cod. Theod. IX,* 19, *rubr.:* Ad L. C. de falso; *Cod. Iust. IX,* 22; *D. XLVIII,* 10; *supra tit.* 32. 6) *Cfr. Cod. Theod. II,* 26: Finium regundorum, c. 2 *(a.* 339.*), interpr.:* Si quis pervasor finium fuerit approbatus, . . . non solum illud, quod male praesumpsit, amittat, sed . . . cum fuerit . . devictus pervasor (*const.:* irreptor agrorum) . . . tantum spatii restituat, quantum praesumpsit invadere, *supra tit.* 8, 4; 31, 1. 7) *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 8: De invasoribus.

### Titulus XL. Sine[1] censu vel reliquis conparare nihil posse.

Omnes[2] agnuscant, agros se conparare non posse, si eorum censum non statim, cum possessionem ingressi fuerint, susceperint dissolvendum. Quod si probatur, a vinditionis tempore soluti tributi reliquas emptor exsolvat, et tributum praesenti deligatione suscipiat. Quod si factum non fuerit, et vinditor et emptor poenam legis, quae de hoc titulo Theudosiani continetur, suscipiat[3].

### Titulus XLI. De[4] iure postliminii.

Si quis servus post captivitatem redierit, ad ius domini revertatur: et si ingenuus redierit, iura libertatis integra se noverit recepisse, nec ea tempora ei ad quamcumque causam obesse, quibus in regione alia captivitate detentus est[5].

### Titulus XLII. Ne[6] in sua causa quis iudicet.

Theudosiani lege evidenter exprimitur, in sua causa neminem neque testimonium dicere posse, neque sententiam promulgare[7].

### Titulus XLIII. Ut[8] nemo potentiorum nomina in lite praetendat, aut titulos praediis suis adfigat.

Legali sanctione constat expressum: neminem ad inludendum pulsantem et ad deferendum insticiam potentum quorumcumque personas in lite posse praetendere, nec

1 *Extat hic titulus in* A 2.4 (T. XXXVIII). 5. censum A 2. || 2 Omnes agnuscant *om.* A 1.5, *Cuiac.* si] nisi A 4.5, *Cuiac.* eorum] eis *Cuiac.* censu A 4.5. non *om. Cuiac.* || 3 statim cum] statum ut A 5; statutum A 4; statutum qui *Cuiac.* conpossessione A 2. susciperint A 4.5. probatum A 4. || 4 a *om. Cuiac. a.* solute A 2; solutum *Cuiac. a.* tributum *Cuiac. a.* reliqua *Cuiac.* imptur A 2. dissolvat A 4.5, *Cuiac.* || 5 et *om.* A 4.5, *Cuiac.* et] etiam A 4.5, *Cuiac.* emptor *om.* A 4.5, *Cuiac.* leges A 2. || 6 de hoc *om. Cuiac. a.*; de hac A 4.5. titulo *om. Cuiac.*; titulum A 2; quae *add.* A 4. in Theod (Theud A 5) A 4.5, *Cuiac.* contentur A 2. excipiat A 4.5, *Cuiac.* || 7 *Extat hic titulus in* A 2.4 (T. XXXIX). 5; C 1 *(sub numero* III*)*. 2 *(sub numero* MII). A 5 *notam marginalem habet:* Hic require, si servus de captivitate reversus fuerit. || 8 captivitate A 4.5. si *om.* C 2. ingenuos A 5. || 9 redigerit A 2. iure C 2. integra se] impetrasse A 4; inpetrasse A 5: integra, *om.* se, C 1.2. percipisse A 4.5; recipisse C 1.2. eo tempore A 2. ad quemcumque A 4.5; ad quacumque C 2; adque cumque C 1. || 10 causa C 1. de regione A 4.5. captivitatem C 1.2. detemptus A 4.5; detendus C 1. || 11 *Extat hic titulus in* A 2.4 (T. XL). 5. Nec in] Ne in A 5; De vis A 4; Ne quis *Cuiac.* || 12 Theodosius A 4; Tehud A 5; Theodosii *Cuiac.* legem A 4.5. neque testimonium *om.* A 4.5, *Cuiac.* || 13 ius dicere *Cuiac.* sententia A 4. promiligare A 5; pronuntiare *Cuiac. a.* || 14 *Extat hic titulus in* A 2.4 (T. XLI). 5. *Verba* nomina in ... adfligat *contextui subiungit* A 5. inlicite *Cuiac.* || 15 titulus A 2. adfigat *ex emend. Cuiac.*; adfligat A 2.4.5. || 16 Legale A 4. espresum A 4.5. nominem A 5; nemene A 2. ad] nunc A 4.5. deludendum A 4.5, *Cuiac.* || 17 deferendum, *om.* ad, A 2; ad deferendam A 4; ad ferendam A 5; ad differendam *Cuiac.* litem A 2.

1) *Cfr. Cod. Theod. XI, 3, rubr.:* Sine sensu vel reliquis fundum comparari non posse; *Sécretan l. c. p.* 127. 2) *Cfr. Cod. Theod. XI, 3, c.* 1 *(a.* 319.*)*. 3 *(a.* 363.*)*. 5 *(a.* 391.*) et interpr. h. c.* 3) *Poena non in titulo citato, sed in Cod. Theod. III, 1:* De contrahenda emptione, c. 2 *(a.* 337.*) reperitur; cfr. interpr. h. c.* 4) *Cfr. Cod. Theod. V, 5:* De postliminio. *Cfr. supra tit.* 14, 5. 20; *Const. extrav.* 21; *Lib. Const. tit.* 39, 2. 56; *Ed. Theoder.* 148. 5) *Cfr. Cod. Theod. V, 5, c.* 1 *(a.* 366.*), interpr.:* ... Tempore quo redierint ac praesumant si ... captivitate se detenta esse probaverint; *Cod. Iust. h. t. VIII,* 50, c. 10 *(a.* 293.*):* Sicut liberis captis ... postliminio reversis status pristinus restituitur, sic servi domino; unde .. ancilla .. reversa dominum .. sequitur, qui per captivitatem hanc amiserat; *Gai Instit. I,* 129. 6) *Cfr. Cod. Theod. II, 2, rubr.:* Ne in sua causa qui iudicet. 7) *Cfr. Cod. Theod. II, 2, c.* 1 *(a.* 376.*), interpr.:* ... Sicut testimonium unusquisque pro se dicere non potest, ita nec pro se poterit iudicare (*const.:* licentiam tribuere sententiae). 8) *Cfr. Cod. Theod. II,* 14, *rubr.:*

titulos praediis suis adfigere, ut pulsantem aut terreat aut ab actione conpetenti excludat[1].

### Titulus XLIV. De[2] liberali causa vel de operis libertorum.

[1.] Si quis intra triginta annos[3] sub ingenuitatis speciem vacantem in servitutem revocare voluerit, non aliter quam apud iudices statum eius pulset[4]; ubi si victus fuerit, alia tot mancipia dabit, quanta in servitutem repetebat.

[2.] Illi vero pulsato tertio deberi iudicia[5], et si voluntarius adsertor aut defensor ingenuitatis inveniri non potuerit, a iudice fide integra et moribus idoneus deputetur[6].

[3.] His vero, qui de servitute in libertatem aut ingenuitatem reclamare temptaverint, ista beneficia denegantur; sed vincti in foro statuuntur, ut, qui eos defendere voluerit, habeat liberam potestatem. Quod si nec sic defensorem invenire potuerint,

1 titulis *A* 4; titulus *A* 2. adficere *A* 4. 5. ut] aut *A* 4. 5. pulsantem terreat, *om.* aut, *A* 4. 5, *Cuiac.* ab *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* || 3 *Extat hic titulus in A* 2. 4 (T. XLII). 5 *et* §§ 1—3. *in B* 6 *(sine numero).* liberale *A* 2. operi *B* 6; opere *A* 4. 5. || 4 intraginta annus *A* 2. speciem] spectem *A* 2; spatia *B* 6; spatio *Til.*; specie *Cuiac.* vagantem *A* 4. 5, *Cuiac.* servitute *B* 6. || 5 revocare] vocare *A* 2. *B* 6, *Til.* non aliter quam] nonunquam *A* 2. quam *om.* *B* 6; quae *A* 4. iudicis *A* 2; iudicem *A* 4. 5, *Cuiac.* statutum *A* 4. 5. *B* 6, *Til.* eius] eum *B* 6, *Til.*; est *A* 2. ubi — repetebat *om.* *B* 6, *Til.* || 6 convictus *Cuiac.* tota, *om.* alia, *A* 2. servitute *A* 4. 5. petebat *A* 4, *Cuiac.* || 7 Ille *A* 4. *B* 6, *Til.*, *Cuiac.* pulsatum *B* 6, *Til.*, pulsatus *Cuiac.* tertio *om.* *B* 6, *Til.* debere *B* 6, *Til.*; debet adire *Cuiac* indicia *B* 6, *Til.* adsertor] adseritur *A* 4. 5; adsertur *B* 6; adsertor sit *Til.*, *Cuiac. b.* defensorem *B* 6, *Til.*, *Cuiac. b.* || 8 ingenuitatis *om.* *A* 4. 5, *Cuiac. a.* invenire *A* 2. 4. 5. *B* 6, *Til.*, *Cuiac. b.* a iudici *A* 2; ad iudices *B* 6, *Til.* fide] pede *A* 2. idoneis *B* 6; idoneos *Til.* || 9 deportetur *B* 6, *Til.*; depotetur *A* 2. 5. || 10 His] Hii si *A* 2. libertate *B* 6; libertinitate *A* 4. 5; libertinitatem *Cuiac.* ingenuetate *A* 2. reclamare] revocare *A* 4. 5, *Cuiac. a.* temptaverit *A* 4. 5; tiptaverint *A* 2. || 11 vincti] dicti *A* 2; vinctum *A* 4; victi *B* 6, *Til.* in *om.* *A* 4, *Cuiac. a.* ferro *A* 4. 5, *Cuiac. a.* ut qui] et qui *B* 6, *Til.*; ut si *A* 4. 5; ut si quis *Cuiac.* defendere] defensor *A* 4. 5. || 12 voluerint, habeant *B* 6, *Til.* si *om.* *A* 2. sic *om.* *A* 4. 5. *B* 6, *Til.*, *Cuiac.* defenso *A* 4. 5; defensor *Cuiac. a.* inveniri *Cuiac. a.* potuerit *A* 4. 5, *Cuiac. a.*

De his qui potentiorum nomina in lite praetendunt aut titulos praediis affigunt. *Cfr. Cod. Iust. II, 15, rubr.; cfr. Lib. const. tit.* 22. 55; *Ed. Theoder.* 45. 46. 1) *Cfr. Cod. Theod. II,* 14, *c. u.* *(a.* 400.*):* Animadvertimus plurimos iniustarum ... causarum potentium (*interpr.:* per potentium personas) titulos ... his a quibus in ius vocantur opponere. Ac ne in ... adversariorum ... terrorem his nominibus abutantur; ... tituli eorum nominibus aedibus (*interpr.:* domibus) affigantur alienis ... Quisquis ... lite pulsatus ... libellis aut titulis alterius nomen crediderit inserendum, eius possessionis aut caussae quam sub hac fraude aut retinere aut evitare tentaverit amissione mulctetur nec repetendae actionis ... habeat facultatem. 2) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 8, *rubr.:* De liberali causa; *Cod. Gregor. VI,* 3, *rubr.:* De operis libertorum, *Haenel in edit. col.* 35; *Pauli Sent. rec. II,* 32, *rubr. Cfr. supra tit.* 3. 3) *Cfr. supra tit.* 31, 1; *Valent. III. Novell. tit.* 34, § 6, *interpr.:* Originarios . . vel servos . . debere intra XXX annos a dominis revocari; *Cod. Theod. IV,* 8, *c.* 9 *(a.* 393.*):* Per viginti annorum spatia in libertatis possessione. 4) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 22: Unde vi, *c.* 3 *(a.* 389.*), interpr.* 5) *Cfr. Cod. Iust. VII,* 17, *c.* 1 *(a.* 528.*):* Illis legibus, quae dudum et secunda et tertia vice adsertorias lites examinari praecipiebant, in posterum conquiescentibus. 6) *Cfr. Cod. Theod. IV,* 8, *c.* 5 *(a.* 322.*), interpr.:* Si aliquis in libertate positum ad servitium conetur addicere, iubet pulsatum ex ordinatione iudicis ... duci, ut defensorem sui status inveniat et inventum assertorem ... petat a iudice, ne ... ingenuitas opprimatur ... Quod si aut ipse sibi adesse aut assertorem non potuerit invenire, traditur domino repetenti ad servitium ...; ut non ... ex integro spem libertatis amittat, ... invento assertore libertatis suae statum asserat, legibus audiendus ... Reparata lite, qui pulsantur ingenuos se esse docuerint, tunc ille a quo ingenuitas iniuste fuerat appetita (*infra:* victi fuerint), tot mancipia his quos ad servitutem vocabat ... dare cogatur (*const.:* adversarius pari numero servorum mulctetur, quotquot erunt qui in servitutem petiti sunt).

in servitutem a domino retrahantur; hoc secundum legem Theudosiani, quae de liberali causa lata est[1].

[4.] Egentem patronum libertus pascere conpellatur: hoc secundum legem Gregoriani: De operis libertorum[2].

[5.] Latini aliter intellegi non possunt nec aliter faciendi sunt, quam si inter amicos pronunciante domino ad convivium evocantur, ita ut illis amicis, qui ibidem conveniunt, sic dominus testetur, cum causa conlate latinitatis ad suum convivium adhiberi. Quod si, ut habet paupertas, cum quocumque servus manducaverit, non causa latinitatis, sed paupertatis propter solatium, praeiudicium domino eiusque heredibus ex convivio adferri non possit[3].

## Titulus XLV. De[4] testamentis.

[1.] Testamenta, si per olographam manum fiant, probata manus veritate, sine testibus integram capiunt firmitatem[5].

[2.] Si vero testis adhibentur, ante quos testator vel suscribat vel suum testamentum offerat subscribendum, cives Romani testis adhibendi sunt, numero conpetenti, vel V vel VII, qui ad testamentum iure adhiberi possunt[6] quorumque testimonium recipetur, cum quibus est nobis testamenti factio[7], secundum legem Theudosii et Valentiniani ad Florentium praefectum preturii datam[8].

1 servitute *A* 4. 5, *B* 6, *Til.* a *om.* *B* 6, *Til.* retrahuntur *Cuiac.*; retragantur *A* 2; retrahantur, *rel. om.*, *B* 6, *Til.* quem *A* 2. de] in *A* 4. 5. || 3 Egente patrocinium *A* 4. 5. parcere *A* 4. 5; alere *Cuiac.* conpellantur *A* 2; compellitur *Cuiac.* lege *A* 2. || 4 operibus *A* 4. 5. || 5 aliter] taliter *A* 2. faciendi] intellegendi *A* 4. 5, *Cuiac.* quam si] quia, *om.* si, *A* 4. 5. || 6 amicus *A* 2. 5. prononciante *A* 2. evocentur *A* 4. 5, *Cuiac.* amici *A* 2. qui ibidem] ubi *A* 4. 5, *Cuiac.* || 7 contestetur *A* 4. 5, *Cuiac.* eum] cum *A* 4. 5. cumlate *A* 2; *om.* *A* 4. 5, *Cuiac.* || 8 adhiberi] ei hibere *A* 4; eibere *A* 5. Quae (q *A* 5) si non, *om.* ut, *A* 4. 5. ut — paupertas *om.* *Cuiac.* habit *A* 2. quocumque] eo *Cuiac.* || 9 causa] aut *A* 2. praeiudicio *A* 5. dus *A* 2. eiusque *om.* *Cuiac.*; que, *om.* eius, *A* 4. 5. heredibusque *Cuiac.* || 10 convivium *A* 2. adferre *A* 2. 4. 5. poterit *A* 4. 5, *Cuiac.* || 11 *Extat hic titulus in* *A* 2. 4 (T. XLIII). 5. *In margine* *A* 5: Hic require, si filia nepti filii de filia non rumpunt testamento. || 12 per *om.* *Cuiac.* olograffa *A* 2; ologrippam *A* 5; holographa *Cuiac.* manu *A* 2, *Cuiac.*; mano *A* 4. 5. fiat *A* 5; ficiant *A* 4. probata manu *Cuiac.* veritate *ex emend.*; veritatis *A* 2, *Cuiac.*; veritati *A* 4. 5. || 14 adhibeantur *Cuiac.* ante quos] an quo (qua *A* 5) *A* 4. 5; quibus, *om.* ante, *Cuiac.* testatur *A* 2. 4. 5. vel suscribat vel *om.* *Cuiac.*; vel suscriptam vel *A* 4. 5. || 15 subscribendum] inscribendum *A* 4. 5. cyves *A* 2. testes *A* 4. || 16 vel *om.* *Cuiac.* quinque aut septem (septe *A* 5) *A* 4. 5, *Cuiac.* quia, *om.* ad, *A* 5; hi ad *Cuiac.* addere *A* 4; adhere *A* 5. quorumcumque *A* 4. 5: quorum *Cuiac.* || 17 recepitur *A* 5; recipitur *A* 4, *Cuiac.* cum quibus est] cumque bene *A* 4. 5; et cum quibus est *Cuiac.* facti *A* 2. Theudosiani *A* 2; Tehud *A* 5; Theod *A* 4. || 18 afflorentio *A* 4. preft̄ *A* 2; pū *A* 4. 5. data *A* 2.

1) *Cfr. p.* 160, *not.* 1. 2) *Haec lex non extat inter Fragm. Cod. Gregor., vide Haenel col.* 35; *cfr. Pauli Sent. rec. II,* 32: Egentem patronum libertus alere cogendus est (*interpr.:* pascere et sustentare compellatur); *Cod. Iust. VI,* 3, *c.* 1 (*a.* 204.). 3) *Ex fonte incognito; cfr. L. Rom. Visig. Epit. Gai Instit. I,* 12. 4) *Cfr. Theod. II. Novell. tit.* 16, *rubr.:* De testamentis; *Valent. III. Novell. tit.* 20, *rubr.*; *Cod. Theod. IV,* 4, *rubr.*; *Lib. const. tit.* 43. 60. 5) *Valent. III. Novell. tit.* 20, *c.* 2 (*a.* 446.): . . Per holographam scripturam . . . Si holographa manu testamenta condantur, testes necessarios non putamus; *interpr.:* . . Si . . testes . . defuerint, voluntatem suam propria manu perscribat, quae prolata (*Epit. Aegid.* probata) post defuncti obitum plenam obtineat firmitatem. 6) *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 20, *c.* 2, § 2: Cum . . testium praesentiam testator elegerit, legitimum numerum semper oportebit adhiberi. 7) *Cfr. Ulpiani Fragm. XX,* 2: . . Non minus quam quinque testes, cum quibus testamenti factio est; *Ed. Theoder.* 28. 8) *Laudatur Theod. II. Novell. tit.* 16, *c. u.* (*a.* 439.):

[3.] Militibus vero aliter si vellint testamentum facere permissum est; quibus licet et sine conpetenti testium numero testari et filios praeterire; nec per inofficiosi querillam eorum constat testamentum posse disrumpi[1].

[4.] Testamentis vero civium Romanorum, si filius praeteritus fuerit vel nepus ex filio, rumpunt testamentum: si vero filia aut nepotes ex filia, non rupto testamento, extraneis in demediam partem suisque heredibus in equalem aderescunt[2].

[5.] Testamenta vero, quibus filiis aut nepotibus Falcidia non demittitur, nullo iure subsistunt[3].

[6.] Frater vero de inofficioso fratris testamento agere non potest[4].

[7.] Hoc est filius vel filia, sine filiis morientes, matrem sine Falcidia praeterire non possunt, ut valeat testamentum[5].

## Titulus XLVI. De[6] conditione vero vel cognitione corporum publicorum.

Id observandum secundum constitutionem novellam Leonis et Severi: ut si ex Marcianitano[7] lito, Anderoneco[7] vel quocumque alio corpore publico, et colono aut servo possessoris, colona etiam et ancilla filii nati inveniuntur aut fuerint procreati, ei adquirantur, cuius colonum aut colonam, servum aut ancillam esse constiterit. Nec in ulla servile aut colonaria conditione corpus publicum genus faciat, quod corporatus a

1 vellent *A* 4. 5. || 2 filios] filius *A* 2. 4. per *om. Cuiac.*; pro *A* 4. 5. || 3 querella *A* 4, *Cuiac.*; querilla *A* 5. testamenta *A* 4. 5, *Cuiac.* possi *A* 4. 5. disrumpe *A* 2. || 4 vel — filio *om. Cuiac. a.* || 5 rumpuntur, *om.* test, *Cuiac.*; rupto testamento *A* 4. 5. nepotes] nepos *Cuiac. a;* neptus *A* 4; neptis *A* 5, *Cuiac. b.* ex filia *om. Cuiac.* rupto testamento] rumpuntur sed, *om.* test., *Cuiac.* || 6 in media parte *A* 5; in dimidia parte *A* 4. suisquo *A* 4. 5; suis, *om.* que, *Cuiac.* in *om. A* 4. 5. aderiscunt *A* 2. 5. || 7 vero *om. Cuiac.* filiis] filius *A* 4. dimittitur *A* 4. || 9 frater] fratres *A* 4, *Cuiac.*; fratris *A* 5. fratris] fratres *A* 4. possunt *Cuiac.* || 10 Hoc est] Heres est *A* 4. 5; Item, *om.* est, *edd.* filia] filias *A* 2. morientis *A* 4. 5. Faleidiam *A* 4. || 12 *Extat hic titulus in A* 2. 4 (T. XLIV). 5. *In margine A* 5 *leguntur:* Hic require, ubicumque filius de colono vel colona vel ancilla inventi fuerint d[omi]no perteneant. De corporatis, *om.* De conditione — cognitione, *Cuiac.* cognatione *Bluhme.* corpore *A* 4. 5. *Verba* eorporum publieorum (corporibus publicis *Cuiac.*) *initio contextus praebent A* 4, *Cuiac.* || 14 Ideo (Id *Cuiac.*) conservandum (est *add. Cuiac.*) *A* 4. 5, *Cuiac.* secundum] se *A* 5. || 15 Marcianitano] *sic A* 2; Marcialitano *A* 4. 5, *Cuiac.*; Marcianopolitani *Bluhme ex emend. a Barkow proposita.* et *pro* lito *A* 2. Anderoneco] *sic A* 2; Andorinico *A* 4, *Cuiac.*; Andoriniquo *A* 5; Anderonico *ex coniect. Bluhme.* alio] ali *A* 4. corporis publici *Cuiac. a.* aut *om. A* 5. || 16 servo — etiam et *om. A* 4. 5, *Cuiac.* servum *A* 2. colonam *A* 2. ancillam *A* 2. 4. 5. filii] filia *A* 5; filiam *A* 4. inveniantur *Cuiac.* fuerit, *om.* aut, *A* 2. || 17 ancilla *A* 5. constituerit *A* 5. in *om. A* 5, *Cuiac.* || 18 ulla *om. Cuiac.*; ullam *A* 2; nulla *A* 4. 5. serviliam *A* 2; a servili *Cuiac.* conditione] illo modo *add. Cuiac.* publico *A* 2; eorum *add. Cuiac.* genus — requiratur] genus quasi corporatos a fisco faciat postea requiri *Cuiac.* a] ad *A* 4.

.. Conficientibus testamentum .. proferre scripturam vel ipsius testatoris .. manu conscriptam eamque rogatis testibus septem numero civibus Romanis puberibus omnibus simul offerre signandam et subscribendam, dum ... testator ... ipse coram testibus sua manu .. subscripserit ..; *Valent. III. Novell. tit.* 20, *c.* 1 *(a.* 446.*)*, § 4: .. si vel septem vel quinque testibus muniatur. 1) *Cfr. Gai Instit. II,* 109. 2) *Cfr. Gai Instit. II,* 123. 124. 3) *Cfr. Cod. Theod. II,* 19*:* De inofficioso testamento, *c.* 4, *(a.* 361.*)*, *interpr.*; *supra tit.* 10, 3*;* 31, 2. 4) *Cfr. Cod. Theod. II,* 19, *c.* 1 *(a.* 319.*)*, *interpr.:* Fratribus uterinis .. non liceat de inofficioso contra testamentum fratribus agere. 5) *Cfr. Cod. Theod. II,* 19, *c.* 2 *(a.* 321.*)*, *interpr.:* ... Si quarta debitae portionis suae filio dimissa non fuerit ..; sic testamentum matris in quod praetermissi fuerint, non valebit. 6) *Constitutio impp. Leonis et Severi a.* 465., *unde hic titulus sumptus est, extat in Cod. Vatic. Reg. Nr.* 1050, *fol.* 118, *cfr. LL. III*, *p.* 624; *Haenel in editione Novell. Const., col.* 338. *Cfr. Brunner, D. Rechtsgesch. I, p.* 34. 7) *Marcianopolis Moesiae, Andera vel Andeira Troadis vel Mysiae civitates.*

fisco postea requiratur: sed omnis cognatio possessoris commodis adquiratur, quod ea lege evidenter exprimitur, quae ad Basilium praefectum preturii data est.

### Titulus XLVII. De[1] consortibus.

[De] consortibus etiam hoc scripta lege pro ratione subiunctum est: ut petitor quem voluerit de consortibus pulset, et quem vult pro sua voluntate praetereat: ea tamen conditione, ut, qui pulsati non fuerint, nullum de his, quae indicata fuerint, praeiudicium paciantur, sed, cum voluerint, suas instituant actiones, secundum legem: De consortibus[2].

### Explicit lex Romana*.

*) Expl. lex roma A 2, *praemisso titulo sequenti:*

De[3]) colonis migrantibus vel in fugitiva lapsis. Tit. XLVIII. Si quis colonu alienum in re sua vel in fuga lapsu vel sua voluntate migrante XXX annis habuerit ac si suum vindicet, qui, si intra XXX annus inventus fuerit, a domino cum filiis secundum legem sibi debetis et omni peculiorum vocitur; quod sin forte mortuus fuerit, filii ei cum mercedibus suis vel patris mortui a domino revocentur. Colonam vero si viginti annus in alieno dominium et iure permanserit, a priore domino non queratur, si tamen intra XX annus inventa fuerit et de alieno colono filius susceperit, cum agnatione parte terciam revocetur, quia colono due partes agnationis secuntur et tertiam colonam. Sane ne separatio coniugii fiat, illum cui colonus est vicariam mulierem et pro terciam agnatione mulieres domino conpinsare praecipimus. Si vero mulier iures alieni ingenuum maritum duxerit, omnis mulieris agnatio ad eius dominio, cuius est mulier, pertenebit, in quinto libro Theudosiani lex ista requirenda titulo nono.

Explicit Liber Papianus feliciter. Amen *A* 4.

Explicit feliciter. Explicit Legis liber Tehud et Novellarum feliciter *A* 5.

Papiani liber feliciter explicit *Cuiac.*

1 omnes *A* 2. cognatio] agnatio *Cuiac. a.* possessori *A* 5. quomodis *A* 5; commotis *A* 4. ea *om. A* 4. 5, *Cuiac.* || 2 legem *A* 2. qui *A* 4. 5. Bassilium *A* 4. prefp pret *A* 2; pū preturii *A* 4. 5. || 3 *Extat hic titulus in A* 2. 4 (T. XLV). 5. consortes *A* 4. || 4 De consortibus *om. A* 2; Consortibus, *om.* De, *A* 4. 5. etiam] et *A* 5. scripta lege *ex corr. Amadutii;* scriptur legem *A* 2; sequentibus *A* 4. 5, *Cuiac.* per rationem *A* 2. petitur *A* 5; petetur *A* 2. || 5 pulsit *A* 2. et *om. A* 2. pro] per *A* 2. 4. 5. praeteriat *A* 4. 5. ea] et *A* 5. || 6 ut qui] atque *A* 4; adqui *A* 5. quae indicata fuerint *om. A* 4. 5. *Cuiac.* indicatum *A* 2. || 7 patiatur *A* 4. actionis *A* 5.

1) *Cfr. Cod. Theod. II, 5:* De dominio rei, quae poscitur, vel consortibus ab eo, cui denuntiatum fuerit, postulandis, *c.* 1 *(a. 362.):* . . Amputata constitutione Constantini . ., quae super consortibus promulgata est. 2) *Cfr. Cod. Theod. II, 5, c. 1 (a. 362.), interpr.:* . . Consortes . ., quicunque pulsatus fuerit, pro sua parte vel persona respondeat, nec . . repetentem differat ille qui possidet; *Cod. Iust. VII,* 56, *c* 2; *supra tit.* 30, 2. 3. 4. 3) *Inter omnes constat, hunc titulum, qui repetit interpretationem Cod. Theod.* V, 10: De inquilinis, *c. u. (a.* 419.*), non ad nostram Legem pertinere; cfr. supra p.* 12, *not.* 1.

## *TABULA,*
## *QUA RUBRICAE LIBRI CONSTITUTIONUM ET LEGIS ROMANAE INTER SE CONFERUNTUR.*

| *Rubricae Libri constitutionum:* | *Rubricae Legis Romanae:* |
|---|---|
| I. De libertate donandi patribus adtributa et muneribus regis. | I. De patris vel matris donatione vel munificentia dominorum. |
| II. De homicidiis. | II. De homicidiis. |
| III. De libertatibus servorum nostrorum. | III. De libertatibus. |
| IV. De sollicitationibus et furtis. | IV. De sollicitationibus et furtis. |
| V. De his, qui flagello, fuste, calce vel pugno percutiunt. | V. De iniuriis aut cedibus admissis. |
| VI. De fugitivis. | VI. De fugitivis inquirendis vel discutiendis. |
| VII. De servis et originariis, qui vocantur in crimine. | *Cfr. L. Rom. tit.* 7. |
| VIII. De obiectione criminum, quae ingenuis intenduntur. | VII. De obiectione criminum vel inscriptionibus ingenuorum sive servorum. *Cfr. Lib. const. tit.* 77, *rubr.; Cod. Theod. IX,* 1, *rubr.* |
| IX. De inlatis violentiis. | VIII. De violentiis. |
| X. De interfectione servorum Burgundio et Romanus una conditione teneantur. | *Cfr. L. Rom. tit.* 2, 6. |
| XI. De inflictis vulneribus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 5. |
| XII. De raptibus puellarum. | IX. De raptibus virginum et viduarum. *Cfr. Cod. Theod. IX,* 24, *rubr.* |
| XIII. De exartis. | — |
| XIV. De successionibus. | X. De successionibus diversis. |
| XV. De commotione litium. | XI. De commotione litium. |
| XVI. De inquirendis animalibus. | XII. De inquirendis animalibus et rebus. |
| XVII. De causis aliis et calumniarum remotione. | — |
| XVIII. De his, quae casu contigerint. *Cfr. Lib. const. tit.* 23, *rubr.* | XIII. De damnis animalium, vel si quid per ea casu evenerit. |
| XIX. De ablatis pigneribus et fideiussoribus. | XIV. De ablatis pigneribus et fideiussoribus. |
| XX. De fugitivorum furtis. | XV. De fugitivorum furtis. |
| XXI. De servorum contractibus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 14, 4—6. |
| XXII. De removendis in negotio Romano patrociniis barbarorum. | *Cfr. Rom. tit.* 43. |
| XXIII. De damnis, quae ab animalibus inferuntur. | *Cfr. L. Rom. tit.* 13, *rubr.* |
| XXIV. De mulieribus Burgundiis ad secundas aut tertias nuptias transeuntibus. | XVI. De mulieribus ad secundas aut tertias nuptias transeuntibus. |
| XXV. De furtis et violentiis. | *Cfr. L. Rom. tit.* 8, *rubr.* |
| XXVI. De excussis dentibus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 5. |
| XXVII. De inruptis sepibus et clausis itineribus, furtis etiam et violentiis. | XVII. De clausis itineribus vel aliis servitutibus. *Cfr. Pauli Sent. rec. I,* 17, *rubr.* |
| XXVIII. De indulta generaliter incidendorum lignorum licentia. | *Cfr. L. Rom. tit.* 18, 5. |
| XXIX. De superventoribus et effractoribus. | XVIII. De superventoribus et effractoribus. |
| XXX. De corruptis mulieribus. | XIX. De corruptis mulieribus. |
| XXXI. De plantandis vineis. | — |
| XXXII. De eo, qui hominem inlicite aut sine causa ligaverit. | XX. De his, qui hominem inlicite aut sine causa ligaveri[n]t. |
| XXXIII. De iniuriis, quae mulieribus inlatae fuerint. | *Cfr. L. Rom. tit.* 19. |

| | |
|---|---|
| XXXIV. De divortiis. | XXI. De divortiis. |
| XXXV. De servorum suppliciis, qui ingenuis mulieribus vim pudoris intulerint. | *Cfr. L. Rom. tit.* 19, 3. |
| XXXVI. De incesti adulterio. *(Novella lex.)* | — |
| XXXVII. De educto gladio. | *Cfr. L. Rom. tit.* 5. |
| XXXVIII. De hospitalitate legatis extranearum gentium et itinerantibus non neganda. | — |
| XXXIX. De receptis advenis. | *Cfr. L. Rom. tit.* 6. |
| XL. De manumissionibus. *(Novella lex; cfr. Lib. const. tit.* 3. 57. 88.*)* | — |
| XLI. De messibus incendio concrematis. | *Cfr. L. Rom. tit.* 18, 4. |
| XLII. De hereditatibus eorum, qui sine filiis moriuntur. *(Novella lex a.* 501*; cfr. Lib. const. tit.* 24. 62. 74.*)* | — |
| XLIII. De donationibus. | XXII. De donationibus. |
| XLIV. De adulteriis puellarum et viduarum. *(Fortasse novella lex.)* | — |
| XLV. De his, qui obiecta sibi negaverint et praebendum obtulerint iusiurandum. | XXIII. De sacramentis. |
| XLVI. De his, qui tensuras ad occidendos lupos posuerint. *(Novella lex.)* | — |
| XLVII. De condemnatione latronum uxorum quoque suarum et filiorum. | XXIV. De latronibus convictis. |
| XLVIII. De inflictis vulneribus. *(Novella lex; cfr. const. extrav.* 5.*)* | *Cfr. L. Rom. tit.* 5. |
| XLIX. De animalibus damnum facientibus et in clusura missis seu caballis pervagantibus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 13. |
| L. De occisis actoribus, tam regiae domus quam privatorum. *(Novella lex ad Lib. const. tit.* 2.*)* | — |
| *Cfr. Lib. const. tit.* 68, *rubr.* | XXV. De adulteriis. |
| LI. De his, qui debitas filiis substantiae suae non tradiderint portiones. | XXVI. De his, qui debitas filiis de maternis bonis non tradiderint portiones. |
| LII. De mulieribus desponsatis, quae ad aliorum consortium adulterio instigante transierint. | XXVII. De puellis vel mulieribus desponsatis. |
| LIII. De hereditatibus filiorum, qui post patris obitum matre superstite intestati moriuntur. | XXVIII. De luctuosis hereditatibus. |
| LIV. De his, qui tertiam mancipiorum et duas terrarum partes contra interdictum publicum praesumpserint. *(Novella lex.)* | — |
| LV. De removendis barbarorum personis, quotiens inter duos Romanos de agrorum finibus fuerit exorta contentio. *(Pro parte novella lex ad Lib. const. tit.* 22.*)* | *Cfr. L. Rom. tit.* 39. 43. |
| LVI. De servis in Alamannia comparatis. | — |
| LVII. De libertis Burgundionum, qui licentiam discedendi non habuerint. | — |
| LVIII. De cane occiso. | — |
| LIX. De nepotibus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 36. |
| LX. De adhibendis donationum testimoniis. *(Novella lex.)* | — |
| LXI. De mulieribus, quae sponte ad viri coitum venerint. | — |
| LXII. De filiis unicis. *(Novella lex a.* 517. *ad Lib. const. tit.* 24. 42. 74.*)* | — |

| | |
|---|---|
| LXIII. De his, qui messem in gremiis furantur. | — |
| LXIV. De animalibus in messem occisis. | — |
| LXV. De mulieribus viduis, quibus maritorum debita requiruntur. *(Novella lex.)* | — |
| LXVI. De puellis, quae sine patribus et matribus ad maritum traduntur. *(Cfr. Lib. const. tit.* 69. 86.*)* | — |
| LXVII. De silvis hoc observandum est. | — |
| LXVIII. De adulteriis. | *Cfr. L. Rom. tit.* 25, *rubr.* |
| LXIX. De wittimon. *(Cfr. Lib. const. tit.* 66. 86.*)* | — |
| LXX. De furtis. | *Cfr. L. Rom. tit.* 4. |
| LXXI. De his, qui furta componunt. | — |
| LXXII. De feris pedica. | — |
| LXXIII. De caballis, quibus ossa aut scindola ad caudam ligata fuerint. | XXIX. De caballis, quibus os aut scindola ad cauda ligata fuerit. |
| LXXIV. De viduis et filiis earum. *(Novella lex ad Lib. const. tit.* 62.*)* | — |
| LXXV. De hereditate inter nepotem et amitam dividenda. *(Novella lex ad Lib. const. tit.* 14. 51.*)* | — |
| LXXVI. De wittiscalcis. | XXX. De apparitoribus. |
| LXXVII. De inscriptionibus. *(Novella lex ad Lib. const. tit.* 7.*)* | *Cfr. L. Rom. tit.* 7, *rubr.* |
| LXXVIII. De hereditatum successione. *(Novella lex ad Lib. const. tit.* 51, 2.*)* | — |
| LXXIX. De praescriptione temporum. | XXXI. De praescriptione temporum. |
| LXXX. De testibus falsa referentibus et calumniantibus. | XXXII. De falsariis et falsis testibus. |
| LXXXI. De interpellationibus apud iudicem futuris. | XXXIII. De interpellationibus et appellationibus. |
| LXXXII. De fideiussoribus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 14, 3. |
| LXXXIII. De his, qui apud alios res suas agnoscunt. | XXXIV. De rebus aguitis. |
| LXXXIV. De venditione terrarum. | XXXV. De vinditionibus. |
| LXXXV. De pupillis. | XXXVI. De tutillis minorum. |
| LXXXVI. De malahereda. | — |
| LXXXVII. De minorum contractibus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 36, 7—9. |
| LXXXVIII. De libertatibus. *(Novella lex; cfr. Lib. const. tit.* 3. 40. 57.*)* | — |
| | XXXVII. De nuptiis legitimis sive naturalibus filiis. *Cfr. Cod. Theod. III,* 7, *rubr., IV,* 6, *rubr.* |
| | XXXVIII. De pactis et transactionibus haec forma servanda est. *Cfr. Cod. Theod. II,* 9, *rubr.* |
| *Cfr. Lib. const. tit.* 55, 6. 7. | XXXIX. De terminis transgressis et evulsis. |
| | XL. Sine censu vel reliquis conparare nihil posse. *Cfr. Cod. Theod. XI,* 3, *rubr.* |
| | XLI. De iure postliminii. *Cfr. Cod. Theod. V,* 5, *rubr.* |
| | XLII. Ne in sua causa quis iudicet. *Cfr. Cod. Theod. II,* 2, *rubr.* |
| *Cfr. Lib. const. tit.* 22. 55. | XLIII. Ut nemo potentiorum nomina in lite praetendat aut titulos praediis suis adfigat. *Cfr. Cod. Theod. II,* 14, *rubr.* |
| | XLIV. De liberali causa vel de operis libertorum. *Cfr. Cod. Theod. IV,* 8, *rubr.; Cod. Gregor. VI,* 3, *rubr.* |

| | |
|---|---|
| *Cfr. Lib. const. tit.* 43. 60. | XLV. De testamentis. *Cfr. Valent. III. Novell. tit.* 20, *rubr.* |
| | XLVI. De conditione vero vel cognitione corporum publicorum. *Cfr. Severi Novell. rubr.: De corporatis.* |
| | XLVII. De consortibus. *Cfr. Cod. Theod. II.* 5, *rubr.* |

*Continuatio Libri constitutionum vel Constitutiones extravagantes:*

| | |
|---|---|
| LXXXIX [= I.] De animalibus in vineam ingressis. | |
| XC [= II.] De iudiciis. | |
| XCI [= III.] De ingenuis, qui cum servo furtum fecerint. | |
| XCII [= IV.] De mulieribus, quarum crines in curte sua capulate fuerint. | |
| XCIII [= V.] De brachiis aut tibiis, quae ab altero franguntur. | |
| XCIV [= VI.] De navigiis. | |
| XCV [= VII.] De viatoribus. | |
| XCVI [= VIII.] De fideiussoribus. | *Cfr. L. Rom. tit.* 14, *rubr.* |
| XCVII [= IX.] De canibus veltravis vel segutiis aut petrunculis. | |
| XCVIII [= X.] De acceptoribus. | |
| XCIX [= XI.] De venditionibus, quae sine testibus scribuntur. | *Cfr. L. Rom. tit.* 35, *rubr.* |
| C [= XII.] De mulieribus, quae se voluntate sua ad maritum tradunt. | |
| CI [= XIII.] De wittimon. | |
| CII [= XIV.] De Iudaeis, qui in christianum manum praesumpserint mittere. | |
| CIII [= XV.] De vineis. | |
| CIV [= XVI.] De asinis. | |
| CV [= XVII.] Si quis boves alicuius pignoraverit. | |
| [XVIII.] De vineis hoc observandum. | |
| [XIX.] De reis corripiendis. | |
| [XX.] De collectis edictum. | |
| [XXI.] Incipit capitulus, quem domnus noster gloriosissimus Ambariaco in conventu Burgundionum instituit. | |

# INDEX FONTIUM LEGIS ROMANAE.

## Codex Theodosianus.

| | | | |
|---|---|---|---|
| *Lib. II,* | *tit.* 2, *rubr. et c.* 1. | *v.* | *L. Rom. tit.* 42. |
| | *tit.* 5, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 47. |
| | *tit.* 8, *c.* 19. | *v.* | *tit.* 11, 5. |
| | *tit.* 8, *c. quae est Cod. Iust. III,* 12, *c.* 4. | *v.* | *tit.* 11, 6. |
| | *tit.* 9, *rubr.* | *v.* | *tit.* 38, *rubr.* |
| | *tit.* 9, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 33, 5. |
| | *tit.* 9, *c.* 3. | *v.* | *tit.* 38, 1. |
| | *tit.* 12, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 11, 2; 35, 4. |
| | *tit.* 14, *rubr. et c. un.* | *v.* | *tit.* 43. |
| | *tit.* 16, *c.* 2. | *v.* | *tit.* 36, 9. |
| | *tit.* 19, *c.* 1. 4. | *v.* | *tit.* 45, 5. 6. |
| | *tit.* 19, *c.* 2. | *v.* | *tit.* 45, 7. |
| | *tit.* 26, *c.* 2. | *v.* | *tit.* 39, 3. |
| | *tit.* 33, *c. non servata* | *v.* | *tit.* 31, 4. |
| *Lib. III,* | *tit.* 1. | *v.* | *tit.* 35, 1. |
| | *tit.* 5, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 22, 3. |
| | *tit.* 5, *c.* 2. | *v.* | *tit.* 27, 3. |
| | *tit.* 5, *c.* 3. | *v.* | *tit.* 22, 6. |
| | *tit.* 5, *c.* 4. | *v.* | *tit.* 22, 9; 27, 2. |
| | *tit.* 5, *c.* 6. | *v.* | *tit.* 27, 1. |
| | *tit.* 5, 8. | *v.* | *tit.* 22, 3. 6. |
| | *tit.* 5, *c. deperdita* | *v.* | *tit.* 22, 7. |
| | *tit.* 7, *rubr. et c.* 3. | *v.* | *tit.* 37, *rubr.* 1. 2. |
| | *tit.* 8, *c.* 1. 3. | *v.* | *tit.* 16, 1. 2. |
| | *tit.* 16, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 21, 2. 3. |
| *Lib. IV,* | *tit.* 5, *c. un.* | *v.* | *tit.* 35, 4. |
| | *tit.* 6, *rubr.* | *v.* | *tit.* 37, *rubr.* |
| | *tit.* 6, *c.* 3. 7. | *v.* | *tit.* 37, 3. 4. |
| | *tit.* 6, *c. non servata* | *v.* | *tit.* 37, 4. |
| | *tit.* 7, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 3, 1. |
| | *tit.* 8, *rubr.* | *v.* | *tit.* 44, *rubr.* |
| | *tit.* 8, *c.* 5. | *v.* | *tit.* 44, 2. 3. |
| | *tit.* 8, *c.* 7. | *v.* | *tit.* 37, 5. |
| | *tit.* 18, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 8, 4; 35, 3. |
| | *tit.* 20, *c.* 3. | *v.* | *tit.* 38, 4. |
| | *tit.: De aed. priv. et publ., c. quae est C. Iust. VIII,* 10, *c.* 11. | *v.* | *tit.* 17, 6. |
| *Lib. V,* | *tit.* 1, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 10, 5. |
| | *tit.* 1, *c.* 4. | *v.* | *tit.* 10, 2. 3. 4; 22, 9. |
| | *tit.* 5, *rubr. et c.* 1. | *v.* | *tit.* 41. |
| | *tit.* 9, *c. non servata* | *v.* | *tit.* 6, 1. 2. |
| | *tit.* 10, *c. un.* | *v.* | *tit.* 6, 4. |
| | *tit.* 11, *c.* 2. | *v.* | *tit.* 14, 6. |
| *Lib. VIII,* | *tit.* 7, *c.* 21. | *v.* | *tit.* 30, 1. |
| | *tit.* 12, *c.* 8. 9. | *v.* | *tit.* 22, 4. 5. |
| | *tit.* 13, *c.* 2. | *v.* | *tit.* 1, 1. |
| | *tit.* 13, *c.* 4. | *v.* | *tit.* 1, 2. |
| | *tit.* 18, *c.* 6. | *v.* | *tit.* 22, 1. 2. |
| | *tit.* 19, *c.* 1. | *v.* | *tit.* 22, 1. 2. |
| *Lib. IX,* | *tit.* 1, *c.* 14. | *v.* | *tit.* 7, 1. 2. |
| | *tit.* 1, *c.* 19. | *v.* | *tit.* 7, 4. |
| | *tit.* 6, *rubr.* | *v.* | *tit.* 7, 5. |
| | *tit.* 7, *c.* 5. | *v.* | *tit.* 19, 4. |

| | |
|---|---|
| *Lib* *IX*, *tit.* 10, *c.* 1. 2. 3. 4. | *r.* *L. Rom.* *tit.* 8, 1. 2. 3. |
| *tit.* 18, *c. un.* | *r.* *tit.* 4, 1. |
| *tit.* 19, *c.* 2. 4. | *r.* *tit.* 32, 1. 2. |
| *tit.* 24, *rubr. et c.* 1. | *r.* *tit.* 9, *rubr.* 1. 2. |
| *tit.* 24, *c.* 3. | *r.* *tit.* 9, 3. |
| *tit.* 25, *c.* 1. 2. | *r.* *tit.* 9, 4. |
| *tit.* 36, *rubr. et c.* 1. 2. | *r.* *tit.* 31, 5. |
| *tit.* 40, *c.* 18. | *r.* *tit.* 24. |
| *tit.* 45, *c.* 4. | *r.* *tit.* 2, 3. 1. |
| *Lib. XI*, *tit.* 3, *rubr. et c.* 1. 3. 5. | *r.* *tit.* 40. |
| *tit.* 20, *c.* 4. | *r.* *tit.* 1, 3. |
| *Lib. XV*, *tit.* 3, *c.* 3. 6. | *r.* *tit.* 17, 1. |

## *Constitutiones Novellae.*

| | |
|---|---|
| *Nov. Theod. II*, *tit.* 11. | *r.* *L. Rom.* *tit.* 36, 4. |
| *tit.* 12. | *r.* *tit.* 21, 1. |
| *tit.* 16. | *r.* *tit.* 45, *rubr.* 2. |
| *Nov. Valent. III*, *tit.* 8. | *r.* *tit.* 39, 3. |
| *tit.* 19. | *r.* *tit.* 2, 1. 2. |
| *tit.* 20, *c.* 1. 2. | *r.* *tit.* 45, 1. 2. |
| *tit.* 26. | *r.* *tit.* 31, 1. |
| *tit.* 30. | *r.* *tit.* 6, 3; 37, 6. |
| *tit.* 31. | *r.* *tit.* 35, 5. |
| *tit.* 34. | *r.* *tit.* 11, 4; 26; 31, 1. 2; 36, 9; 41, 1. |
| *Nov. Maioriani* *tit.* 9. | *r.* *tit.* 25. |
| *Nov. Martiani* *tit.* 1. | *r.* *tit.* 33, 1. |
| *Nov. Leonis et Severi c. a.* 465. | *r.* *tit.* 46. |
| *Nov. Lex Novella non servata* | *r.* *tit.* 31, 5. |

## *Constitutiones singulae.*

| | |
|---|---|
| *C. a.* 331, *quae est Cod. Iust. III*, 19, 2. | *r.* *L. Rom.* *tit.* 30, 3. |
| *C. a.* 484, *quae est Cod. Iust. XII*, 21, 8. | *r.* *tit.* 30, 2 (?) |

## *Gai Institutionum Commentarii.*

| | |
|---|---|
| *Lib.* *I*, §§ 155. 156. | *r.* *L. Rom.* *tit.* 36, 1. |
| § 165. | *r.* *tit.* 36, 2. |
| *Lib.* *II*, §§ 109. 123. 124. | *r.* *tit.* 45, 3. 4. |
| *Lib. III*, §§ 1—16. | *r.* *tit.* 10, 1. 6—9. |
| §§ 188. 192. | *r.* *tit.* 12. |
| § 209. | *r.* *tit.* 8, 5. |
| §§ 200 *sqq.* | *r.* *tit.* 5, 1. |

## *Pauli Sententiae ad filium.*

| | |
|---|---|
| *Lib.* *I*, *tit.* 13ᴬ, 6. | *r.* *L. Rom.* *tit.* 19, 2. |
| *tit.* 14, 1. | *r.* *tit.* 17, 1. |
| *tit.* 15, 1. 2. | *r.* *tit.* 13, 1. 2. |
| *tit.* 17, *rubr.* | *r.* *tit.* 17, *rubr.* |
| *tit.* 17, 1. | *r.* *tit.* 17, 3. |
| *tit.* 17, 2. | *r.* *tit.* 17, 2. |
| *Lib.* *II*, *tit.* 4, 2. | *r.* *tit.* 13, 4. |
| *tit.* 17, 2. 3. | *r.* *tit.* 35, 3. |
| *tit.* 19, 6. | *r.* *tit.* 37, 5. |
| *tit.* 31, 7. | *r.* *tit.* 4, 3; 15. |
| *tit.* 31, 13. | *r.* *tit.* 4, 3. |
| *Lib. IV*, *tit.* 8; 9. | *r.* *tit.* 28. |
| *tit.* 8, 14. 22. | *r.* *tit.* 10, 9. |

| | | |
|---|---|---|
| *Lib. V, tit.* 3, 3. 4. | *v.* | *L. Rom. tit.* 18, 1. |
| *tit.* 3, 6. | *v.* | *tit* 18, 2. |
| *tit.* 4. | *v.* | *tit.* 5. |
| *tit.* 9, 2. | *v.* | *tit.* 35, 3. |
| *tit.* 18, 1. | *v.* | *tit.* 4, 4. |
| *tit.* 20, 2. 3. 6. | *v.* | *tit.* 18, 3. 4. 5. |
| *tit.* 30[6]. | *v.* | *tit.* 20. |
| *tit.* 35. | *v.* | *tit.* 33, 3. |
| *Sententiae non serratae* | *v.* | *tit.* 35, 6; 39, 2. |

## *Codex Gregorianus.*

| | | |
|---|---|---|
| *Lib. VI, tit.: De op. libert., rubr. et c. non serrata* | *v.* | *L. Rom. tit.* 44. |
| *Lib. XII, tit.: De spons. et fideiuss., c. non serrata* | *v* | *tit.* 14, 7. |
| *Const. Gordiani non serratae* | *v.* | *tit.* 3, 2. |
| *Const. non serratae* | *v.* | *tit.* 23; 38, 2. 3. |

## *Codex Hermogenianus.*

| | | |
|---|---|---|
| *Tit.* 5, *c.* 2. | *v.* | *L. Rom. tit.* 11, 1. |
| *Tit.: De pign., const. non serratae* | *v.* | *tit.* 14, 1. |
| *Tit. cit., c. quae est Cod. Iust. VIII,* 13, *c.* 20. | *v.* | *tit.* 14, 2. |
| *Tit. cit., c. quae est Cod. Iust VIII,* 23, *c.* 2. | *v.* | *tit.* 14, 3. |
| *Tit.: De eorum contract. qui al. iur. subi. sunt, c. non serrata* | *v.* | *tit.* 14, 6. |
| *Const. non serratae* | *v.* | *tit.* 23; 38, 3. |

# INDEX NOMINUM.

*(Maiores numeri paginas, minores quinas lineas indicant.)*

## A.



## B.



## C.



## D.



## E.

## V.



## W.

# INDEX RERUM ET VERBORUM.

## B.



## C.

## D.

**E.**

**F.**



**G.**



**H.**



**I.**

## L.

## T.

# TABULAE SYNOPTICAE EDITIONUM.

## EDITIONES LIBRI CONSTITUTIONUM ET CONSTITUTIONUM EXTRAVAGANTIUM.

| *Editio Tiliana.* | *Editio Friderici Bluhme.* | *Editio nostra.* | |
|---|---|---|---|
| ANTIQUAE BURGUNDIONUM LEGES. | LIBER LEGUM GUNDEBATI. | LIBER CONSTITUTIONUM sive LEX GUNDOBADA. | |
| Praefatio | {Prima praefatio / Prima constitutio} | Prima constitutio | |
| *(Praecedit index rubricarum).* | *(Sequitur index rubricarum).* | *(Sequitur index rubricarum).* | |
| Tit. I—LXXXVIII. | I—LXXXVIII. | I—LXXXVIII. | |
| „ LXXXVIIII. | (CVIII). | (Const. extrav. XIX). | |
| Additamentum (primum) Legum Burgundionum. | | Continuatio libri constitutionum. | CONSTITUTIONES EXTRAVAGANTES. |
| Tit. I (= L. Rom. t. XVII). | — | — | — |
| „ II. | LXXXVIIII. | LXXXVIIII. | I. |
| „ III. | XC. | XC. | II. |
| „ IV. | XCI. | XCI. | III. |
| „ V. | XCII. | XCII. | IV. |
| „ VI. | XCIII. | XCIII. | V. |
| „ VII. | XCIV. | XCIV. | VI. |
| „ VIII. | XCV. | XCV. | VII. |
| „ IX. | XCVI. | XCVI. | VIII. |
| „ X. | XCVII. | XCVII. | IX. |
| „ XI. | XCVIII. | XCVIII. | X. |
| „ XII. | XCIX. | XCIX. | XI. |
| „ XIII. | C. | C. | XII. |
| „ XIV. | CI. | CI. | XIII. |
| „ XV. | CII. | CII. | XIV. |
| „ XVI. | CIII. | CIII. | XV. |
| „ XVII. | CIV. | CIV. | XVI. |
| „ XVIII. | CV. | CV. | XVII. |
| „ XVIIII (= L. Rom. t. XLIV). | — | — | — |
| „ XX. | CVI. | | XVIII. |
| Additamentum secundum. | CVII. | | XXI. |
| (LXXXVIII). | CVIII. | | XIX. |
| — | CIX. | | XX. |

# EDITIONES LEGIS ROMANAE.

| *Editio Cuiacii prima a. 1566.* PAPIANI LIBER RESPONSORUM. | *Editio Cuiacii secunda a. 1586.* PAPIANI LIBER RESPONSORUM. | *Editio Amadutiana.* LEX ROMANA seu RESPONSUM PAPIANI. | *Editio Augusti Friderici Barkow.* LEX ROMANA BURGUNDIONUM. | *Editio Friderici Bluhme.* LEX ROMANA, vulgo PAPIANUS DICTA, GUNDOBADI REGIS IUSSU COMPOSITA. | *Editio nostra.* LEX ROMANA sive FORMA ET EXPOSITIO LEGUM ROMANARUM. |
|---|---|---|---|---|---|
| Tit. I (== Papiniani I. C. dictum). | — | — | — | — | — |
| „ II. | I. | I. | | I. | |
| „ III. | II. | II. | | II. | |
| „ IV. | III. | III. | | III. | |
| „ V. | IV. | IV. | | IV. | |
| „ VI. | V. | V. | | V. | |
| „ VII. | VI. | VI. | | VI. | |
| „ VIII. | VII. | VII. | | VII. | |
| „ IX. | VIII. | VIII. | | VIII. | |
| „ X. | IX. | IX. | | IX. | |
| „ XI. | X. | X. | | X. | |
| „ XII. | XI. | (XXVIII). | | (XXVIII). | |
| „ XIII. | XII. | XI. | | XI. | |
| „ XIV. | XIII. | XII. | | XII. | |
| „ XV. | XIV. | XIII. | | XIII. | |
| „ XVI. | XV. | XIV. | | XIV. | |
| „ XVII. | XVI. | XV. | | XV. | |
| „ XVIII. | XVII. | XVI. | | XVI. | |
| „ XIX. | XVIII. | XVII. | | XVII. | |
| „ XX. | XIX. | XVIII. | | XVIII. | |
| „ XXI. | XX. | XIX. | | XIX. | |
| „ XXII. | XXI. | XX. | | XX. | |
| „ XXIII. | XXII. | XXI. | | XXI. | |
| „ XXIV. | XXIII. | XXII. | | XXII. | |
| „ XXV. | XXIV. | XXIII. | | XXIII. | |
| „ XXVI. | XXV. | XXIV. | | XXIV. | |
| „ XXVII. | XXVI. | XXV. | | XXV. | |
| „ — | — | XXVI. | | XXVI. | |
| „ XXVIII. | XXVII. | XXVII. | | XXVII. | |
| „ (XII). | (XI). | XXVIII. | | XXVIII. | |
| „ XXIX. | XXVIII. | XXIX. | | XXIX. | |
| „ XXX. | XXIX. | XXX. | | XXX. | |
| „ XXXI. | XXX. | XXXI. | | XXXI. | |
| „ XXXII. | XXXI. | XXXII. | | XXXII. | |
| „ XXXIII. | XXXII. | XXXIII. | | XXXIII. | |
| „ XXXIV. | XXXIII. | XXXIV. | | XXXIV. | |
| „ XXXV. | XXXIV. | XXXV. | | XXXV. | |
| „ XXXVI. | XXXV. | XXXVI. | | XXXVI. | |
| „ XXXVII. | XXXVI. | XXXVII. | | XXXVII. | |
| „ XXXVIII. | XXXVII. | XXXVIII. | | XXXVIII. | |
| „ XXXVIIII. | XXXVIII. | XXXIX. | | XXXIX. | |
| „ XL. | XXXIX. | XL. | | XL. | |
| „ XLI. | XL. | XLI. | | XLI. | |
| „ XLII. | XLI. | XLII. | | XLII. | |

| *Editio Cuiacii prima a. 1566.* PAPIANI LIBER RESPONSORUM. | *Editio Cuiacii secunda a. 1586.* PAPIANI LIBER RESPONSORUM. | *Editio Amadutiana.* LEX ROMANA seu RESPONSUM PAPIANI. | *Editio Augusti Friderici Barkow.* LEX ROMANA BURGUNDIONUM. | *Editio Friderici Bluhme.* LEX ROMANA, vulgo PAPIANUS DICTA, GUNDOBADI REGIS IUSSU COMPOSITA. | *Editio nostra.* LEX ROMANA sive FORMA ET EXPOSITIO LEGUM ROMANARUM. |
|---|---|---|---|---|---|
| Tit. XLIII. | XLII. | XLIII. | | XLIII. | |
| „ XLIV. | XLIII. | XLIV. | | XLIV. | |
| „ XLV. | XLIV. | XLV. | | XLV. | |
| „ XLVI. | XLV. | XLVI. | | XLVI. | |
| „ XLVII. | XLVI. | XLVII. | | XLVII. | |
| — | — | XLVIII (= Cod. Theod. V, 10, c. un., interpr.) | | — | |

## CORRIGENDA.

Pag. 35, lin. 27 leg: Sigesvulfi.
47, 2 conludio.
53, 52 296 *loco* 269.
64, 47 L. Sal. 9, 8, cod. 2.
100, 51 Guidiscalcus.
124, 7 desponsatis.
124, 25 XLIV *loco* LXIV.
143, 39 I, 13A, 6 *loco* I, 13B, 6.

Date Due

| Due | Returned | Due | Returned |
|---|---|---|---|
| FEB 0 4 [illegible] | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |

AULAE VIMARIENSIS OFFICINA TYPOGRAPHICA